

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

18942
Χ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

Α. ΛΑΖΑΡΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΒΑΡΒΑΚΕΙΟΥ ΣΧΟΛΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΔΙΑ ΤΗΝ Δ' ΤΑΞΙΝ ΤΟΥ ΕΞΑΤΑΞΙΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1946

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΙΚΗ ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΟΥ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

1 Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Ἡ Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία, ἀφοῦ κατὰ τὸν 1ον μ. Χ. αἰῶνα διῆλθε περίοδον ἀκμῆς καὶ ἰσχύος, κατὰ τὸν 2ον μ. Χ. αἰῶνα διὰ τῶν ἐξαιρέτων αὐτοκρατόρων τοῦ οἴκου τῶν Ἀντωνίνων ἔφθασεν εἰς τὴν μεγαλυτέραν τῆς ἑκτασιν καὶ εἰς τὴν ὑψίστην ἀκμὴν.

Ὁ Ρωμαϊκὸς κόσμος κατὰ τὸν 2ον αἰῶνα ἐγνώρισεν εἰρήνην καὶ εὐτυχίαν, ὅσῃν εἰς οὐδεμίαν ἄλλην περίοδον τῆς ἱστορίας του. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἔπαυσαν οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι καὶ ἐπεκράτει ἡσυχία. Ἡ ληστεία καὶ ἡ πειρατεία κατεστάλησαν, κατεσκευάσθησαν μέσα συγκοινωνίας, αἱ ἐπαρχίαι ἐκυβερνήθησαν μὲ δικαιοσύνην καὶ ὁ λαὸς ἀπέκτησεν ἀσφάλειαν καὶ πλούτον. Τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι ἔδωκαν νέαν λάμψιν καὶ δικαίως ὁ 2ος μ. Χ. αἰὼν θεωρεῖται ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας.

Τὸν 3ον ὅμως αἰῶνα αἱ φιλονικίαι μεταξὺ τῶν ἀπαιτητῶν τοῦ θρόνου καὶ ἡ ἀνικανότης τῶν αὐτοκρατόρων ἐδημιούργησαν ἐσωτερικὴν ἀναρχίαν. Οἱ ἐχθροὶ τῆς αὐτοκρατορίας, οἱ βάρβαροι, ἐπωφελήθησαν, διέσπασαν τὰ σύνορά τῆς καὶ εἰσέβαλον εἰς αὐτήν. Τὸ ἔργον τῶν Ἀντωνίνων ἐκινδύνευε νὰ καταρρεύσῃ καὶ ἡ αὐτοκρατορία ὡδηγεῖτο εἰς τὴν καταστροφὴν.

Τὴν κατάρρευσιν τοῦ κράτους ἐσταμάτησαν μερικοὶ αὐτοκράτορες ἐξ Ἰλλυρίας, οἱ Ἰλλυριοὶ λεγόμενοι αὐτοκράτορες, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ σπουδαιότερος ἦτο ὁ **Διοκλητιανός**. Ὁ Διοκλητιανὸς μεταξὺ τῶν ἄλλων μέτρων, τὰ ὁποῖα ἔλαβεν, ἐφήρμοσε νέον διοικητικὸν σύστημα, τὴν λεγομένην Τετραρχίαν.

2 Η ΤΕΤΡΑΡΧΙΑ

Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν εἶχεν ἀποδειχθῇ, ὅτι εἷς ἀνώτατος ἄρχων διοικῶν τὸ ἀχανές ρωμαϊκόν

κράτος από την Ρώμην δέν ἐπήρκει διὰ τὰς διοικητικὰς ἀνάγκας αὐτοῦ καὶ ἰδίως διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν συνόρων. Διὰ τοῦτο ὁ Διοκλητιανὸς ἐπεχείρησε νὰ εἰσαγάγῃ νέον σύστημα διοικήσεως, τὴν ὀνομαζομένην **Τετραρχίαν**. Διήρесе δηλαδὴ τὸ κράτος εἰς τέσσαρα τμήματα, τὰ ὁποῖα ἐκυβέρνην τεσσαρες ἄρχοντες, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ δύο ἔφερον τὸν τίτλον τοῦ Αὐγούστου καὶ ἄλλοι δύο τοῦ Καίσαρος.

Ὁ Διοκλητιανὸς ἐκυβέρνηα τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἶχεν ἔδραν τὴν Νικομήδειαν τῆς Βιθυνίας. Εἰς τὴν Δύσιν ἔκαμεν αὐγουστον τὸν Μαξιμιανὸν μὲ ἔδραν τὸ Μιλᾶνον. Ἐκ τῶν δύο καيسάρων ὁ μὲν Κωνστάντιος ὁ Χλωρὸς κυβέρνα τὰς ἄλλας δυτικὰς ἐπαρχίας ἐκτὸς τῆς Ἰταλίας μὲ ἔδραν τὴν Γαλατίαν, ἐνῶ ὁ Γαλέριος ἐκυβέρνηα τὴν Βαλκανικὴν μὲ ἔδραν τὸ Σίρμιον τῆς Σερβίας.

Ἀλλὰ τὸ 305 ὁ Διοκλητιανὸς, κουρασμένος ἀπὸ τὴν διοίκησιν, παρητήθη ἀπὸ τὴν ἀρχὴν καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὸ περίφημον ἀνάκτορόν του εἰς τὰ **Σάλαωνα** τῆς Δαλματίας (σήμερον Σπαλᾶτο), ὅπου ἔζησεν ἀκόμη ὀκτὼ ἔτη. Ἐπεισε μάλιστα καὶ τὸν Μαξιμιανὸν νὰ παραιτηθῇ. Μετὰ τὴν ποραίτησιν τῶν δύο αὐτοκρατόρων αὐγουστοὶ ἔγιναν ὁ Κωνστάντιος καὶ ὁ Γαλέριος, οἱ ὅποιοι προσέλαβον δύο καίσαρας, τὸν Μαξιμίνον καὶ τὸν Σεβήρον.

3 Ο ΜΕΓΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ (306 - 337)

Ἐν ἔτος μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Διοκλητιανοῦ τὸ κράτος περιέπεσε πάλιν εἰς τὴν ἀναρχίαν. Εἰς τὴν Δύσιν ἀπέθανεν ὁ Κωνστάντιος καὶ τὰ στρατεύματα τῆς Γαλατίας ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορα τὸν υἱὸν τοῦ Κωνσταντίνου.

Ὁ **Κωνσταντῖνος** ἐγεννήθη εἰς Ναῖσσόν, σημερινὸν Νις τῆς Σερβίας. Ἡ μήτηρ του, ἡ Ἁγία Ἑλένη, ἦτο χριστιανή. Ἐλαβεν ἀπὸ μικρὰν ἡλικίαν στρατιωτικὴν μόρφωσιν καὶ ἠκολούθησε τὸν Διοκλητιανὸν εἰς πολλὰς ἐκστρατείας. Διὰ τοῦτο ὁ αὐτοκράτωρ τὸν ἠγάπα πολὺ καὶ τὸν ἀνύψωσεν εἰς ἀνώτερα στρατιωτικὰ ἀξιώματα. Ὅταν ὁ πατὴρ τοῦ Κωνσταντίνου ἔγινε καίσαρ, τὸν ἐβοήθησεν εἰς διαφόρους πολέμους καὶ ἔγινε πολὺ ἀγαπητὸς εἰς τὸν στρατόν.

Ἀλλ' οἱ πραιτωριανοὶ καὶ ὁ λαὸς τῆς Ρώμης ἀνηγόρευαν

συγχρόνως αὐγουστον τὸν **Μαξέντιον**, υἱὸν τοῦ Μαξιμιανοῦ. Ἐν τῷ μεταξύ καὶ ὁ Μαξιμιανὸς εἶχεν ἀναλάβει πάλιν τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα. Τοιουτοτρόπως τὸ 306 ὑπῆρχον ἔξ αὐτοκράτορες εἰς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος. Ἐξ αὐτῶν οἱ τρεῖς, ὁ Μαξιμιανός, ὁ Σεβήρος καὶ ὁ Γαλέριος, ἀποθνήσκουν καὶ ὑπολείπονται εἰς τὰς δυτικὰς χώρας ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Μαξέντιος, εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὁ Μαξιμῖνος καὶ ὁ **Λικίνιος**, ὁ ὁποῖος διεδέχθη τὸν Γαλέριον.

Ἰδίως ζωηρὰ ἦτο ἡ ἀντίθεσις μεταξύ Κωνσταντίνου καὶ Μαξεντίου. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐνίκησεν εἰς μεγάλην μάχην παρὰ τὴν Μουλβίαν γέφυραν τοῦ Τιβέρεως (312) τὸν Μαξέντιον, ὁ ὁποῖος ἐπνίγη εἰς τὸν ποταμόν. Ἀφ' ἑτέρου ὁ Λικίνιος ἀπηλλάγη ἀπὸ τὸν ἀντίπαλόν του Μαξιμῖνον (313). Τοιουτοτρόπως ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Λικίνιος ἔμειναν οἱ μόνοι κύριοι τοῦ κράτους, συνεφώνησαν νὰ διοικῇ ὁ Κωνσταντῖνος τὴν Δύσιν καὶ ὁ Λικίνιος τὴν Ἀνατολὴν καί, διὰ νὰ συσφίξουν τοὺς φιλικοὺς δεσμούς, ὁ Λικίνιος ἐνυμφεύθη τὴν ἀδελφὴν τοῦ Κωνσταντίνου. Ἀλλ' ἡ συνεννόησις δὲν διήρκεσε πολὺ. Μετ' ὀλίγον περιεπλάκησαν εἰς πόλεμον, ὁ Λικίνιος ἐφονεύθη (323) καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ἔμεινε μόνος κύριος τοῦ κράτους. Τοιουτοτρόπως ἀποκατεστάθη πάλιν ἡ ἐνότης τῆς Αὐτοκρατορίας.

Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος
(Μαρμαρινὴ κεφαλὴ. Ρώμη)

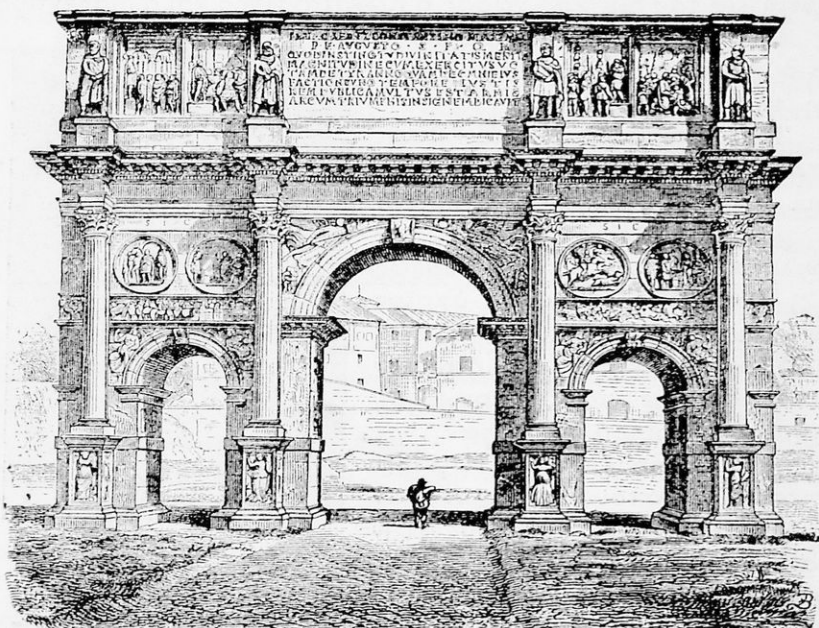
Η ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Ὁ Κωνσταντῖνος ἐφάνη ἐξαίρετος στρατηγὸς καὶ ἐπιδέξιος πολιτικός. Δύο γεγονότα ὑψίστης ἱστορικῆς σημασίας συνέβησαν ἐπὶ τῆς βασιλείας του. Ὁ Κωνσταντῖνος κατέστησε τὸν

323

χριστιανισμόν ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ κράτους καὶ μετέφερε τὴν πρωτεύουσάν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο εἰδωλολάτρης, ἀλλ' ἔτρεφε συμπάθειαν πρὸς τὸν χριστιανισμόν, ὅπως καὶ ὁ πατήρ του Κωνσταντῖος. Εἰς τοὺς πολέμους ὅμως κατὰ τοῦ Μαξεντίου ἐπειδὴ εἶχε

Ἄψις Μ. Κωνσταντίνου

Ἡ θρισυμβευτική αὕτη ἄψις εἶναι ἡ καλύτερον διατηρουμένη. Ἐχει ὕψος 20 μ., πλάτος 25 καὶ πάχος 7.50. Πολλὰ ἀπὸ τὰ ἀνάγλυφά της προέρχονται ἀπὸ μνημεῖα τῶν χρόνων τῶν Ἀντωνίωνων ἀκόμη καὶ τῶν Φλαβίων. Ἐστήθη εἰς ἀνάμνησιν τῆς νίκης τοῦ Μ. Κωνσταντίνου κατὰ τοῦ Μαξεντίου.

παρατηρήσει, ὅτι ὁ ἀντίπαλός του εἶχε στρατὸν κυρίως ἀπὸ εἰδωλολάτρων, αὐτὸς ἐστηρίχθη εἰς τοὺς χριστιανούς. Ὁ ἱστορικός Εὐσέβιος διηγεῖται, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐστράφη ὀριστικῶς εἰς τὸν χριστιανισμόν κατόπιν θαύματος. Ἐνῶ ἐβάδιζε κατὰ τοῦ Μαξεντίου, εἶδεν αἴφνης εἰς τὸν οὐρανὸν φωτεινὸν σταυρὸν καὶ

ἐπ' αὐτοῦ τὰς λέξεις ἐν τούτῳ νῖκα. Ὁ Κωνσταντῖνος κατισκέυασε σῆμα μὲ τὸ σημεῖον αὐτό, τὸ λ α β α ρ ο ν.

Ἀμέσως μετὰ τὴν νίκην κατὰ τοῦ Μασξεντίου ἔχων σύμφωνον καὶ τὸν Λικίνιον ὁ Κωνσταντῖνος ἐδημοσίευσεν τὸ περίφημον Διάταγμα τοῦ Μεδιολάνου, διὰ τοῦ ὁποῖου ἀποκατέστησε τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἰσότητα ὅλων τῶν θρησκευμάτων. Τὸ διάταγμα ἔλεγεν:

«Ἡμεῖς, ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Λικίνιος, αὐγουστοὶ...ἀπεφασίσαμεν νὰ χορηγήσωμεν εἰς τοὺς χριστιανοὺς καὶ εἰς ὅλους τοὺς ἄλλους τὴν ἐλευθερίαν νὰ ἐξασκοῦν τὴν θρησκείαν, τὴν ὁποίαν προτιμοῦν, ἵνα ὁ Θεός, ὁ ὁποῖος ἐδρεύει ἐν τῷ οὐρανῷ, εἶναι ἴλεως καὶ εὐμενὴς καὶ εἰς ἡμᾶς καὶ εἰς ὅλους, ὅσοι ζοῦν εἰς τὴν ἐπικράτειαν ἡμῶν. Ἐφάνη εἰς ἡμᾶς ἄριστον καὶ λογικώτατον σύστημα νὰ μὴ ἀρνηθῶμεν εἰς κανένα ἀπὸ τοὺς ὑπηκόους μας, εἴτε εἶναι χριστιανὸς εἴτε ἀνήκει εἰς ἄλλο θρησκεῦμα, τὸ δικαίωμα νὰ ἀκολουθῇ τὴν θρησκείαν τῆς ἀρεσκείας του...Εἶναι ἄξιον τοῦ αἵωνος, εἰς τὸν ὁποῖον ζῶμεν, ἀρμόζει εἰς τὴν γαλήνην, τὴν ὁποίαν ἀπολαύει ἡ αὐτοκρατορία, ἡ ἐλευθερία νὰ εἶναι πλήρης δι' ὅλους τοὺς ὑπηκόους μας νὰ λατρεύουν τὸν Θεὸν τῆς ἐκλογῆς των καὶ καμμία θρησκεία νὰ μὴ στερεῖται τῶν ὀφειλομένων πρὸς αὐτὴν τιμῶν».

Βραδύτερον, ὅταν ἀπέβη μόνος κύριος τοῦ κράτους, ἐκηρύχθη φανερά ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ κατεδίωξε τοὺς εἰδωλολάτρας. Ἐν τούτοις πολὺ ἄργα ἐδέχθη τὸ βάπτισμα, κατὰ τὰς τελευταίας τοῦ στιγμᾶς (337).

5 Η ΚΤΙΣΙΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Ἡ Ρώμη ἦτο πολὺ ἀπομεμακρυσμένη ἀπὸ τὰ δύο σύνορα τοῦ κράτους, τὰ ὁποῖα ἠπέλουν οἱ βάρβαροι ἀπὸ τὸν Δούναβιν καὶ ἀπὸ τὸν Εὐφράτην. Ἐκτὸς τούτου ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἠγάπα τὴν παλαιὰν πόλιν τοῦ Τιβέρεως, διότι ἔμενε πιστὴ εἰς τὴν εἰδωλολατρίαν καὶ διετήρει ζωηρὰν ἀνάμνησιν τοῦ παλαιοῦ πολιτεύματος. Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς ἀπεφάσισε νὰ κτίσῃ νέαν πρωτεύουσαν καὶ πρὸς τοῦτο ἐξέλεξε τὴν θέσιν, ὅπου πρὸ χιλίων ἐτῶν οἱ Μεγαρεῖς εἶχον κτίσει τὸ Βυζάντιον.

Ἡ θέσις ἦτο ἐξαίρετος. Τὸ Βυζάντιον κεῖται εἰς τὸ σημεῖον, ὅπου ἐνοῦνται ἡ Εὐρώπη καὶ ἡ Ἀσία εἰς τοὺς πρόποδας ὀχυρῶν καὶ μαγευτικῶν λόφων, καὶ ἔχει ἀσφαλῆ λιμένα, τὸν Κεράτιον Κόλπον, ὁ ὁποῖος ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ χίλια πλοῖα.

Τὸ 326 ἤρχισαν αἱ ἐργασίαι καὶ ἡ πόλις ἐκτίσθη κατὰ τὸ ρωμαϊκὸν σύστημα μὲ ἀγοράς, ἱππόδρομον, ὕδραγωγεῖα, θέρμας, ἀνάκτορα. Ἡ πρώτη φροντίς τοῦ Κωνσταντίνου ἦτο νὰ περιβάλῃ τὴν θέσιν μὲ ἰσχυρὸν τεῖχος καὶ νὰ κοσμήσῃ τὴν νέαν πόλιν μὲ λαμπρὰ κτίρια καὶ καλλιτεχνήματα, τὰ ὁποῖα μετέ-
 330 φερεν ἀπὸ τὰς ἑλληνικὰς πόλεις καὶ ἀπὸ τὴν Ρώμην. Τὸ 330 κατὰ μῆνα Μάιον ἐτελέσθησαν τὰ ἐγκαίνα τῆς νέας πρωτευούσης. Ἡ Πόλις, εἰς τὴν ὁποίαν ἐδόθη τὸ ὄνομα Κωνσταντινούπολις, ἐνωρὶς ἔγινε τὸ κέντρον τοῦ ἐμπορίου τῆς Ἀνατολῆς, τὰ δὲ πλούτη καὶ ἡ ἰσχυρὰ ὀχύρωσις ἐπέτρεψαν εἰς αὐτὴν νὰ ἀνισταθῇ ἐπὶ 11 αἰῶνας (330—1453) εἰς τὰς βαρβαρικὰς ἐπιδρομάς.

Η ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΟΥ Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Ἦδη ἀπὸ τοῦ 3ου μ. Χ. αἰῶνος εἶχεν ἀρχίσει διοικητικὴ μεταβολή, ἡ ὁποία συνετελέσθη ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ κυρίως ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίνου:

1) Τὸ πολίτευμα ἔγινεν ἀ π ὁ λ υ τ ο ς μ ο ν α ρ χ ί α κατὰ τὸ σύστημα τῶν κρατῶν τῆς Ἀνατολῆς, ὁ αὐτοκράτωρ περιστοιχίσθη ἀπὸ μεγαλοπρεπῇ αὐλὴν καὶ καθιέρωσεν ἐθιμοτυπίαν, ὁμοίαν μὲ τῶν βασιλέων τῆς Ἀνατολῆς. Τὸ πρόσωπόν του ἐθεωρεῖτο ἱερὸν καὶ οἱ ὑπῆκοι ἔπρεπε νὰ τὸν προσκυνοῦν.

2) Ἡ διοίκησις ἔγινε πολυπλοκωτέρα. Ὡς ἐξήθη ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑπαλλήλων, οἱ ὁποῖοι κατενεμήθησαν εἰς τέσσαρας μεγάλας ὑπηρεσίας, τὰ σημερινὰ ὑπουργεῖα, καὶ ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ τῶν ὑπαλλήλων εἶχε τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους. Σύγκλητος, ὕπατοι καὶ λοιπὰ ἀξιώματα τῆς παλαιᾶς δημοκρατίας κατήντησαν τίτλοι ἀπλοῖ. Ἐπίσης ὁ αὐτοκράτωρ διὰ τὴν καλυτέραν διοίκησιν τῶν ἐπαρχιῶν ἠύξησε τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν εἰς 90 καὶ, ὅπως καὶ ὁ Διοκλητιανός, ἀφῆρεσεν ἀπὸ τοὺς διοι-

κητάς τὴν στρατιωτικὴν διοίκησιν. Εἰς τὸ τέλος τοῦ 4ου αἰῶνος αἱ ἐπαρχίαι ἔγιναν 120.

3) Ὁ στρατὸς ἔγινε μισθοφορικὸς καὶ οἱ βάρβαροι κατέλαβον σημαντικὴν θέσιν εἰς τὸν στρατὸν καὶ εἰς τὴν πολιτείαν. Ὁ Κωνσταντῖνος, καθὼς καὶ ὁ Διοκλητιανὸς πρὸ αὐτοῦ, κατένειμεν εἰς μικρότερα σώματα τὸν στρατὸν, ὁ ὁποῖος διέμενε πλέον εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἐκινεῖτο ἐκάστοτε εἰς ἰὸ σημεῖον, τὸ ὁποῖον ἐκινδύνευε. Τὰ σύνορα ἐξησφάλισεν ἐγκαταστήσας εἰς αὐτὰ στρατιώτας μὲ τὰς οἰκογενεῖς των, εἰς τοὺς ὁποίους ἔδωκε γαίας πρὸς καλλιέργειαν καὶ τοὺς ὑπεχρέωσε νὰ κινητοποιοῦνται εἰς τὸν πρῶτον κίνδυνον.

Τὸ νέον στρατιωτικὸν ἀμυντικὸν σύστημα ἀπῆλθε στὰ 450 χιλ., ἐπειδὴ δὲ δὲν ἐπῆρκει ἡ ἐθελοντικὴ στρατολογία, ὁ αὐτοκράτωρ ἠναγκάσθη νὰ σχηματίσῃ σώματα ἀπὸ βαρβάρους τῶν συνόρων, τοὺς ὁποίους ὠνόμαζον συμμαχοὺς. Τοιοῦτοτρόπως ὁ στρατὸς ἔγινε καθαρῶς μισθοφορικὸς καὶ οἱ βάρβαροι, ἰδίως οἱ Γερμανοί, ἔλαβον σπουδαίαν θέσιν εἰς αὐτόν. Αὕτῃ εἶναι ἡ λεγομένη εἰρηνικὴ διεξόδους τῶν βαρβάρων εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν, ἡ ὁποία εἶχε σοβαρὰς συνεπειάς.

7 Α' ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗ ΣΥΝΟΔΟΣ ΝΙΚΑΙΑΣ

Τὴν θρησκευτικὴν ἐνότητα, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀποκαταστήσει ὁ Κωνσταντῖνος, ἐτάραξαν κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς αἱ λεγόμεναι Αἱρέσεις. Αἵρεσις εἶναι διαφορετικὴ ἐρμηνεία τῶν δογμάτων τῆς θρησκείας, ἀπὸ ὅ,τι παραδέχεται ἡ ἐκκλησία. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς προσελθόντας εἰς τὸν χριστιανισμὸν εἶχον φιλοσοφικὴν μόρφωσιν καὶ ἐζήτησαν νὰ ἐρμηνεύσουν τὰ δόγματα διὰ τῆς λογικῆς.

Ἡ πρώτη αἵρεσις, ἡ ὁποία διήρесе τὴν ἐκκλησίαν εἰς δύο μεγάλα στρατόπεδα, ἦτο τοῦ Ἀρείου. Ὁ Ἀρειὸς, ἦτο ἱερεὺς εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν, μορφωμένος πολὺ καὶ δεινὸς ἐρμηνευτῆς τῆς Γραφῆς. Αὐτὸς ἐδίδασκεν, ὅτι ὁ Χριστὸς ἦτο κτίσμα τοῦ Πατρὸς Θεοῦ γεννηθεὶς εἰς ὠρισμένον χρόνον καὶ ὄχι τέλειος Θεός, ὅπως δέχεται ἡ παράδοσις τῆς ἐκκλησίας.

Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος συνέκλεσε τὴν Α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμένην Σύνοδον (325), κατεδίκασε τὴν αἵρεσιν τοῦ Ἀ-

ρείου και άπηγόρευσε τήν έξάπλωσιν τοῦ άρειανισμοῦ. Εἰς τήν
 325 Σύνοδον διεκρίθη διὰ τὸ θάρρος, τὰς γνώσεις καὶ τήν
 εὐγλωττίαν τοῦ ὁ Μ. Ἀθανάσιος. Ἡ Σύνοδος συνέταξε
 τότε τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως, διὰ νὰ γνωρίζουν οἱ χριστι-
 νοὶ τί πρέπει νὰ πιστεύουν καὶ νὰ μὴ περαπλανῶνται ἀπὸ τὰς
 διαφόρους αἱρέσεις.

Δὲν ἔγινεν ὁμως δυνατόν νὰ ἐφαρμοσθοῦν αἱ ἀποφάσεις
 τῆς Συνόδου τῆς Νικαίας καὶ οἱ άρειανοὶ ἐξηκολούθουν ἐπὶ
 πολὺ νὰ ταράττουν τήν ἐκκλησίαν καὶ τήν ἡσυχίαν τοῦ κρά-
 τος. Μόνον ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου ὁ άρει-
 ανεισμός κατεπνίγη ὀριστικῶς. Τότε συνεκλήθη ἡ Β΄ Οἰκου-
 νικὴ Σύνοδος ἐν Κωνσταντινουπόλει (381), ἡ ὁποία καὶ συνε-
 πλήρωσε τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως, τὸ ὁποῖον εἶχε συντάξει
 ἡ ἐν Νικαίᾳ Σύνοδος.

8 ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Μετὰ δραστηριωτάτην βασιλείαν τριάκοντα περίπου ἐτῶν
 ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέθανεν. Ἀνεδείχθη ἀπὸ τοὺς μεγάλους αὐ-
 τοκράτορας τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους. Ἰδιαιτέρως ὁμως ὁ Ἑλλη-
 νισμός καὶ ὁ Χριστιανισμός ὀφείλει πολλὰ εἰς τὸν Κωνσταντῖνον.

Υπεστήριξε τὸν χριστιανισμόν, κατέστησε αὐτὸν τὴν ἐπί-
 στημον θρησκείαν τοῦ κράτους καὶ ἐφρόντισε νὰ ὑπερασπίσῃ
 αὐτὸν ἀπὸ τὰς ἐπιθέσεις τῶν εἰδωλολατρῶν καὶ τῶν αἱρετικῶν.

Ἔκαμε πρωτεύουσαν τοῦ κράτους τὴν Κωνσταντινούπολιν,
 ἡ ὁποία εὐρίσκετο εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου τῆς
 Ἀνατολῆς καὶ τοιουτοτρόπως ἔδωκε νέας δυνάμεις εἰς τὸν
 ἑλληνισμόν. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο προωρισμένη νὰ γίνῃ ἡ
 πρωτεύουσα μεγάλης ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας, νὰ συνεχίσῃ
 τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμόν καὶ νὰ διαδώσῃ αὐτὸν εἰς ὅλον τὸν
 κόσμον.

Οἱ εἰδωλολάτραι ἐπεσώρευσαν ὕβρεις ἐναντίον τοῦ, ἀλλ' ἡ
 ἐκκλησία ἐτίμησεν αὐτὸν ἐξαιρετικῶς ὀνομάσασα Ἰσαπόστο-
 λον καὶ κατατάξασα μεταξὺ τῶν Ἀγίων, ἡ δὲ ἱστορία ὠνόμα-
 σεν αὐτὸν Μέγαν. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐδέχθη τὸ βάπτισμα τὰς
 τελευταίας τοῦ στιγμᾶς.

9. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΣ (337-361)

Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἀποθνήσκων κατένειμε τὸ κράτος εἰς τοὺς τρεῖς υἱοὺς καὶ τοὺς δύο ἀνεψιούς του. Τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου ὅμως ἐπηκολούθησεν αἱματηρὰ οἰκογενειακὴ τραγωδία, ἐκ τῆς ὁποίας ἐσώθη ὁ **Κωνσταντῖος**, ὁ ὁποῖος ἔγινε μόνος κύριος τοῦ κράτους, καὶ δύο μικροὶ ἀνεψιοί, ὁ **Γάλλος** καὶ ὁ **Ἰουλιανός**, τοὺς ὁποίους ὁ νέος αὐτοκράτωρ ἐκράτει ὑπὸ αὐστηρὸν περιορισμόν.

Ὁ Κωνσταντῖος ἦτο ἀρειανὸς καὶ διὰ τοῦτο κατεδίωξε τοὺς ὀρθοδόξους καὶ ἔγινε πρόξενος θρησκευτικῶν ταραχῶν εἰς διάφορα μέρη τοῦ κράτους. Εἶχεν ὅμως ἐξωτερικὰς ἐπιτυχίας. Ἐνίκησε τοὺς Σαρμάτας εἰς τὸν Δούναβιν καὶ τοὺς Πέρσας εἰς τὴν Μεσοποταμίαν. Ἐναντίον δὲ τῶν Ἀλαμαννῶν εἰς τὴν Δύσιν ἔστειλε τὸν ἐξάδελφόν του Ἰουλιανόν, τὸν ὁποῖον ὑπὸ πτεύετο καὶ ἐκράτει ἕως τότε ὑπὸ περιορισμόν. Ὁ Ἰουλιανὸς ἀνεδείχθη ἐξάριτος στρατηγὸς καὶ ἀπώθησε τοὺς Ἀλαμαννοὺς πέραν τοῦ Ρήνου.

Ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ ἤρχισε νὰ φθονῇ τὴν δόξαν τοῦ ἐξαδέλφου του καὶ συγχρόνως νὰ φοβεῖται. Ὑπὸ τὴν πρόφασιν λοιπόν, ὅτι θέλει νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Περσῶν, ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ στρατοῦ του. Ὁ στρατὸς τοῦ Ἰουλιανοῦ ἐστάσισε καὶ ἀνεκήρυξεν αὐτὸν αὐτοκράτορα. Ὁ Κωνσταντῖος τότε ἐβάδισε κατὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ καὶ νέος ἐμφύλιος πόλεμος ἐπέκειτο. Ἀλλὰ καθ' ὁδὸν ἀπέθανε καὶ κύριος τοῦ κράτους ἔμεινεν ὁ Ἰουλιανὸς (361).

10. ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ (361-363)

Ὁ Ἰουλιανὸς μέχρι τῆς στιγμῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐστάλη εἰς τὴν Γαλατίαν, εἶχεν ἀσχοληθῆ εἰς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν καὶ εἶχεν αἰσθανθῇ βαθύτατον θαυμασμόν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν σκέψιν καὶ ὡραιότητα. Ὄταν ἔγινεν αὐτοκράτωρ, ἀπεκήρυξεν ἐπισήμως τὸν χριστιανισμόν καὶ ἐπεχείρησε νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν εἰδωλολατρίαν ὡς ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ κράτους. Διὰ τοῦτο οἱ χριστιανοὶ ὠνόμασαν αὐτὸν ἀποστάτην ἢ παρὰ βήτην.

Ἀλλ' ἡ θρησκεία, τὴν ὁποίαν ἤθελε νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν

ζωήν, δὲν ἦτο ἡ παλαιὰ ἑλληνικὴ εἰδωλολατρία, οἱ θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἀγαπήσει εἰς τὰ ποιήματα τοῦ Ὀμήρου, ἀλλὰ μῆγμα ἑλληνικῶν φιλοσοφικῶν δογμάτων καὶ ἀνατολικῶν δοξασιῶν. Ἡ ἐθνικὴ θρησκεία μαζί με τοὺς ἀρχαίους θεοὺς, με τοὺς μύθους καὶ τὴν ποίησιν εἶχεν ἀποθάνει διὰ παντός.

Αἱ θρησκευτικαὶ ἀσχολίαι δὲν ἡμπόδισαν τὸν Ἰουλιανὸν νὰ ἀναδειχθῇ ἐξαιρετὸς αὐτοκράτωρ. Ἐπραγματοποίησε σοβαρὰς οἰκονομίας περιορίσας τὴν πολυτέλειαν καὶ τοὺς ὑπαλλήλους. Ἦναγκάσθη νὰ ἀναλάβῃ τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπληγώθη βαρέως καὶ ἀπέθανεν. Ἡ θρησκευτικὴ του ἀντίδρασις κατέρρευσε μετὰ τὸν θάνατόν του. 363/0 ✓

14/8 ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ (379-395)

Μετὰ τὴν σύντομον βασιλείαν τοῦ Ἰοβιανοῦ (364) ὁ στρατὸς ἀνεκήρυξεν αὐτοκράτορα τὸν ἐκ Πανονίας **Βαλεντινιανὸν Α'** (364—375). Ὁ νέος αὐτοκράτωρ παρεχώρησε τὴν διοίκησιν τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὸν ἀδελφόν του **Βάλην** (364—378) καὶ τοιοῦτοτρόπως τὸ κράτος πάλιν διηρέθη.

Τὴν βασιλείαν τοῦ Βαλεντινιανοῦ εἰς τὴν Δύσιν ἀπασχόλησαν πόλεμοι κατὰ τῶν βαρβάρων, εἰς τοὺς ὁποίους διέπρεψεν ὁ στρατηγὸς τοῦ **Θεοδόσιος**. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὁ Βάλης ἤλθεν εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς **Γότθους**, γερμανικὸν λαόν. Οἱ Γότθοι πιεζόμενοι ὑπὸ τῶν Οὐννων ἔλαβον, ὅπως θὰ ἴδωμεν, τὴν ἄδειαν παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος νὰ διαβοῦν τὸν Δούναβιν. Μετ' ὀλίγον ὅμως ἤρχισαν τὰς ἐπιδρομὰς των κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἐνίκησαν τὸν Βάλην, ὁ ὁποῖος ἐκάη ἐντὸς τῆς σκηνῆς του εἰς τὴν μάχην τῆς Ἀδριανουπόλεως (378).

Τὸ 375 ἀπέθανεν ὁ Βαλεντινιανὸς καὶ τὸν διεδέχθη ὁ υἱὸς του **Γρατιανὸς** (375—383), ὁ ὁποῖος τὸ 379 διώρισε αὐγουστον τῆς Ἀνατολῆς τὸν στρατηγὸν **Θεοδόσιον** (379—395), υἱὸν τοῦ ἀρχαίου στρατηγοῦ τοῦ Βαλεντινιανοῦ. Ἐπὶ τῶν δύο αὐτῶν αὐτοκρατόρων ἐξησφαλίσθη ὁριστικῶς ὁ θρίαμβος τοῦ χριστιανισμοῦ.

Οἱ δύο αὐτοκράτορες ἔλαβον κοινὰ μέτρα κατὰ τῆς ἀρχαίας θρησκείας, ἔκλεισαν τοὺς ναοὺς τῶν εἰδωλολατρῶν καὶ ἐξέδω-

καν αὐστηρὰ διατάγματα κατὰ τῶν αἰρετικῶν. Βραδύτερον ὁ Θεοδόσιος ἔλαβε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπέμβῃ καὶ εἰς τὴν Δύσιν. Οἱ δύο ἀδελφοὶ Γρατιανὸς καὶ Βαλεντινιανὸς ἐδόλοφονήθησαν, ἀνηγορεύθη δὲ αὐτοκράτωρ κάποιος **Εὐγένιος**, ἀρχαῖος γραμματικός, ὁ ὁποῖος προσεπάθει νὰ ἀναστυλώσῃ τὴν εἰδωλολατρίαν. Ὁ Θεοδόσιος ἔφθασεν ἐγκαίρως καὶ ἔγινε κύριος τῶν πραγμάτων. Ἀπὸ τότε ἐπίσημος θρησκεία τοῦ κράτους ἔμεινεν ὁ χριστιανισμός. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ 394 ὁ Θεοδόσιος κατήγγησε τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας καὶ αὐτὸ ὑπῆρξε τὸ τελευταῖον κτύπημα κατὰ τῆς ἀρχαίας θρησκείας.

Ὁ Θεοδόσιος ἔμεινε μόνος αὐτοκράτωρ ὅλου τοῦ κράτους. Ὑπῆρξε περίφημος κυβερνήτης, ἔμπειρος στρατιώτης, ἀλλὰ βίαιος καὶ ὀρμητικός. Ἔνεκα τοῦ φόνου ὀλίγων ἀξιωματικῶν εἰς Θεσσαλονίκην διέταξεν ἀθρόαν σφαγὴν τῶν Θεσσαλονικέων εἰς τὸν ἵπποδρομον, ὅπου ἐσφάγησαν 7 χιλ. ἄνθρωποι. Ὅταν ὁμοῦ προσῆλθεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, διὰ νὰ κοινωνήσῃ, ὁ περίφημος ἀρχιεπίσκοπος Μεδιολάνου **Ἀμβρόσιος** τοῦ ἀπηγόρευσε τὴν κοινωνίαν καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ὑπεχρεώθη νὰ μετανοήσῃ δημοσίᾳ.

Ὁ Θεοδόσιος ἔθεσε τάξιν εἰς τὴν διοίκησιν καὶ κατήργησε στρατὸν ἰσχυρόν. Ἀπέθανεν εἰς Μεδιόλανον τὸ (395), 395 ἀφοῦ διένειμε τὸ κράτος μεταξὺ τῶν δύο υἱῶν του. Ἐξ αὐτῶν ὁ **Ὀνώριος** ἔλαβε τὴν Δύσιν, ὁ **Ἀρκάδιος** τὴν Ἀνατολήν.

Ἡ διαίρεσις αὐτὴ ἦτο ἡ τελευταία. Ἀπὸ τότε δὲν ἠνώθησαν πλέον τὸ ἀνατολικὸν καὶ τὸ δυτικὸν κράτος. Καὶ τὸ μὲν δυτικὸν κατεστράφη ἀπὸ τὰς βαρβαρικὰς ἐπιδρομάς, ἐνῶ τὸ ἀνατολικὸν ἔζησεν ἀκόμη 1000 περίπου ἔτη καὶ διεδραμάτισε σημαντικώτατον μέρος εἰς τὴν ἱστορίαν.

12. Η ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Τὸν 4ον αἰῶνα ἡ Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία παρουσιάζει καταφανῆ συμπτώματα μαρασμοῦ καὶ καταπτώσεως. Μετ' ὀλίγον ἡ κραταιὰ αὐτοκρατορία κατέρρευσεν, ὁ κόσμος ὑπέστη βαθεῖαν ἀλλοίωσιν καὶ ἔλαβε νέαν μορφήν. Τρεῖς εἶναι οἱ βαθύτεροι λόγοι τῆς μεταβολῆς: 1) ἡ ἐξασθένησις καὶ ἐξαφάνισις τῶν λαῶν ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι εἶχον δημιουργήσει τὸν ἀρχαῖον πολιτισμόν,

- 2) ή αλλαγή εις τόν τρόπον τής έκμεταλλεύσεως τής γῆς καί
3) ή άποχέρσωσις τών άγρών.

“Όπως οί έμφύλιοι πόλεμοι είχον έξαφανίσει τό άκμαιότερον καί ζωτικώτερον μέρος τοῦ έλληνικοῦ λαοῦ, τοιουτρόπως οί άνταγωνισμοί μεταξύ τών άρχηγών καί οί έμφύλιοι πόλεμοι έξώντῳσαν τόν άφρόν τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ. Ἀφ’ έτέρου οί άγρόται καί μικροκτηματíαι έγκατέλειψαν, ὅπως γνωρίζομεν, τά κτήματά των καί έγιναν κάτοικοι τών πόλεων, έμποροι καί τεχνίται, ένῳ ή ύπαιθρος έγέμισεν άπό δούλους άσιάτας. Τοιουτρόπως ρωμαϊκός λαός μέ τήν παλαιάν έννοιαν δέν ύπῆρχε πλέον. “Όταν δέ βραδύτερον οί ξένοι λαοί τής αύτοκρατορίας ώμίλησαν τήν λατινικήν καί έλαβον τό δικαίωμα τοῦ πολίτου, ὁ παλαιός ρωμαϊκός λαός έξηφανίσθη μέσα εις τούς λαούς, τούς ὁποίους είχε κατακτήσει. Τό ίσχυρύν ρεύμα τών βαρβάρων λαών έπλημμύρησε τās χώρας τής αύτοκρατορίας.

Ἀφ’ έτέρου ή καταστροφή τής μικρᾶς ιδιοκτησίας, ή ὁποία είχεν άρχίσει άπό τούς Γράκχους, έξηκολούθησε καί ή γῆ τής αύτοκρατορίας έμοιράσθη εις μεγάλα κτήματα. Οί κύριοι τών κτημάτων αύτῶν, οί μεγαλοκτηματíαι, έγιναν τώρα τά στηρίγματα τοῦ αύτοκράτορος καί κυβερνοῦν μαζί του τό κράτος. Οί έλεύθεροι γεωργοί έξηφανίσθησαν καί τήν θέσιν αύτῶν έλαβον άπειράριθμοι δοῦλοι, οί ὁποῖοι καλλιεργοῦν τά μεγάλα κτήματα. Οί δοῦλοι αύτοί διεφέρουν άπό τούς δούλους τών πόλεων, διότι θεωροῦνται, ὅτι άποτελοῦν μέρος τοῦ κτήματος. καλλιεργοῦν άπό πατέρα καί υἱόν καί έγγονον τήν γῆν καί ὁ νόμος άπαγορεύει νά τούς άπομακρύνουν άπό τό κτήμα. Αὐτοί εἶναι οἱ δ ο υ λ ο π ά ρ ο ι κ ο ι.

Ἡ έπιστροφή εις τό σύστημα τών μεγάλων κτημάτων είχεν ὡς συνέπειαν τήν αλλαγήν τών ὄρων τής οίκονομικῆς ζωῆς. Τό έμπόριον καί ή βιομηχανία, τά ὁποία κατὰ τούς πρώτους αἰῶνας τής αύτοκρατορίας είχον λάβει μεγάλην αύξησιν, ήρχισαν νά μαραίνωνται, διότι ή ζωή εις τά άγροκτήματα αύτά εἶναι άπλή καί οί άνθρωποι κατασκευάζουν μόνοι των ὅσα χρειάζονται. Αἱ πόλεις, τās ὁποίας άλλοτε έφρόντιζον μέ τόν πλοῦτον, τόν ὁποῖον προσεπόριζεν εις τούς κατοίκους τό έμπόριον καί ή βιομηχανία, νά τās μεγαλώνουν καί νά τās καλλωπίζουν

μέ ὥραϊα κτίρια, ἤρχισαν νά μαραίνωνται. Ἐπειδὴ δὲ ἔνεκα τῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων ἔλειψεν ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορίαν ἡ παλαιὰ ἀσφάλεια, οἱ κάτοικοι ἠναγκάσθησαν νά περικλείσουν τὰς πόλεις μὲ ὑψηλὰ τεῖχη. Τοιοῦτοτρόπως αἱ πόλεις περὶωρισμέναι ἀσφυκτικῶς πολλάκις εἰς στενὸν χώρον χωρὶς καλλωπιστικὰ ἔργα, χωρὶς καθαριότητα, ἤρχισαν νά μαραίνωνται καὶ νά λαμβάνουν τὴν ὄψιν, τὴν ὁποῖαν θὰ παρουσιάσουν κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους.

Ἐπίσης σοβαρὰ πληγὴ διὰ τὸν ἀρχαῖον κόσμον ἦτο ἡ ἀποχέρσωσις τῆς γῆς. Εἰς τὰς χώρας τῆς Μεσογείου οἱ ἀνεμοὶ καὶ αἱ ραγδαῖαι βροχαὶ ἀπογυμνώνουν εὐκόλως τὸ ἔδαφος ἀπὸ τὸ χῶμα, τὸ ὁποῖον ἡ γῆ δὲν ἔχει τὴν ἱκανότητα διὰ λόγους κλιματικοὺς νά ἀνανεώσῃ. Ἡ καταστροφὴ αὕτῃ γίνεται κυρίως ὅταν εἰς χρόνους ἀναστατώσεων ἡ γῆ μένῃ ἀκαλλιέργητος. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἀρχαίων χρόνων ἡ ἀποχέρσωσις ἔλαβε μεγάλας διαστάσεις. Δάση κατεστράφησαν, πηγαὶ ἐστεῖρευσαν, ὠλιγόστευσαν τὰ ὕδατα τῶν ποταμῶν καὶ ἀνθηροὶ ἀγροὶ ἔχασαν τὸ γόνιμον χῶμα καὶ μετεβλήθησαν εἰς βραχώδεις ἐρήμους. Παραλλήλως ἐξηπλώθησαν τὰ ἔλη καὶ ὁ πυρετὸς ἔγινε φοβερὰ μάστιξ. Ἡ ἐρήμωσις αὕτῃ ἔγινεν εἰς τὰς ἐστίας τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰς τὴν Ἰταλίαν, εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ εἰς ἄλλας χώρας.

Ἡ ἐξαφάνισις λοιπὸν τῶν ἀρχαίων μεγάλων λαῶν, ἡ ἀλλαγὴ τῶν ὁρῶν τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς καὶ ἡ ἀποχέρσωσις τῆς γῆς ἐπέφεραν τὴν καταστροφὴν τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἡ δὲ αὐτοκρατορία κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα παρουσιάζει ὅλα τὰ συμπτώματα τῆς παρακμῆς, εἶναι δηλαδὴ, ὅπως εἶπον, ἡ καταρρέουσα αὐτοκρατορία.

ὁ μεσαιωνικὸς ἀρχαῖος ἀπὸ τοῦ 4 αἰῶνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Η ΜΕΓΑΛΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΛΑΩΝ

ΟΙ ΒΑΡΒΑΡΟΙ ΕΙΣΕΡΧΟΝΤΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΝ

Τοιουτοτρόπως ἐξησθενημένον ἐσωτερικῶς τὸ κράτος δὲν ἦτο δυνατόν νά ἀνθέξῃ εἰς τὴν ἐξωθεν πίεσιν. Ἡ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία δὲν εἶναι πλέον ἢ κραταιὰ δύνამις, ἡ ὁποία ἐνέπνεε τὸν σεβασμὸν ἕως τὰ τελευταῖα ἄκρα τῆς γῆς. Τὰ μέσα τῆς εἰς χρῆμα καὶ εἰς ἀνθρώπινον ὕλικόν ἔχουν ἐξαντληθῇ. Αἱ λεγεῶνες δὲν ἔχουν τὴν παλαιάν των μαχητικότητα καὶ ἐπιβολήν.

Οἱ γερμανικοὶ λαοί, καθὼς γνωρίζομεν, δὲν ἔπαυσαν νά εἶναι διαρκὲς ἀπειλὴ διὰ τὴν αὐτοκρατορίαν. Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος εἶχον ἀρχίσει νά εἰσβάλουν κατὰ καιροῦς εἰς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος. Ἀπὸ τοῦ τέλους ὁμῶς τοῦ 4ου αἰῶνος ἀρχίζει περίοδος ἐπιδρομῶν καὶ ἀναστατώσεων, τὰς ὁποίας ὀνομάζουν εἰς τὴν ἱστορίαν Μεγάλην Μετανάστευσιν τῶν λαῶν.

Ἡ κυριώτερα αἰτία τῆς μετακινήσεως αὐτῆς τῶν γερμανικῶν λαῶν ἦτο ἡ αὐξήσις τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἡ ἔλλειψις ἐπαρκoῦς γεωργησίμου γῆς εἰς τὴν Γερμανίαν, τὴν ὁποίαν ἐσκέπαζον τότε ἐκτεταμένα δάση καὶ ἔλη. Τὴν πρώτην ὥθησιν ὁμῶς ἔδωκεν ἡ ἐμφάνισις εἰς τὴν Εὐρώπην τῶν Οὐννων. Οἱ Οὐννοι προχωροῦντες πρὸς δυσμὰς ἔφθασαν περὶ τὸ 350 εἰς τὴν νότιον Ρωσίαν, ὅπου ἦλθον εἰς ἐπαφὴν μὲ τοὺς Γότθους, οἱ ὁποῖοι πιεζόμενοι διέβησαν τὸν Δούναβιν καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν.

Ἡ εἵσοδος τῶν Γότθων εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν ἔδωκε τὸ σύνθημα γενικῆς ἐφόδου. Οἱ Γερμανοὶ ἀπὸ διάφορα σημεῖα εἰσῆλθον εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν. Τὸ ἔργον τῆς Ρώμης, ἡ εἰρήνη καὶ ἡ τάξις, ἐταράχθησαν καὶ εἰς τὴν θύελλαν, ἡ ὁποία ἐδημιουργήθη, κατεποντίσθη τὸ Δυτικὸν ρωμαϊκὸν κράτος (476) καὶ

μετ' αὐτοῦ ὁ ἀρχαῖος κόσμος. Ἀλλὰ συγχρόνως ἐπρόβαλεν ἡ χαρσαυγὴ νέου κόσμου, τοῦ μεσαιωνικοῦ.

Ο ΒΑΡΒΑΡΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

Ἐξω τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἔζων πολυάριθμοι λαοί, τοὺς ὁποίους οἱ Ρωμαῖοι ὠνόμαζον μὲ κοινὸν ὄνομα β α ρ β ἄ ρ ο υ ς. Ἐπὶ πολὺν καιρὸν οἱ λαοὶ αὐτοὶ δὲν εἶχον κανένα πολιτισμόν, ἦσαν ἀσήμαντοι καὶ οἱ Ρωμαῖοι δὲν ἐλάμβανον τὸν κόπον νὰ τοὺς γνωρίσουν καλύτερον. Τελευταῖον ὅμως εἶχε γίνῃ μεγάλη μεταβολὴ εἰς τὸν βαρβαρικὸν κόσμον. Ἦρχισαν νὰ ἀναπτύσσωνται ἐπικινδύνως ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν Ρωμαίων. Ὑστεροῦν ἀκόμη εἰς γνώσεις καὶ ἱκανότητας οἱ βάρβαροι, ἀλλ' εἶναι ὀρμητικοὶ καὶ τολμηροὶ μὲ πρωτοβουλίαν καὶ αὐτοπεποίθησιν.

Εἰς τὰς πεδιάδας, αἱ ὁποῖαι σχεδὸν χωρὶς διακοπὴν ἐκτείνονται ἀπὸ τὴν Ὀλλανδίαν μέχρι τῶν ὀρέων τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας (Μογγολία), ἦσαν ἐξηπλωμένοι κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα, ἡ μὴ κατόπιν τῆς ἄλλης, τρεῖς ὁμοεθνεῖς, οἱ Γερμανοί, οἱ Σλάβοι καὶ οἱ Οὐννοι.

Οἱ Γερμανοί, οἱ ἀμεσώτεροι γείτονες τῆς Ρώμης, εἶναι ἀρκετὰ γνωστοὶ ἀπὸ τοὺς ἀγῶνας τῶν ἐναντίον τῶν ρωμαίων αὐτοκρατόρων. Τὸν 4ον αἰῶνα οἱ Γερμανοὶ ἐξαπλοῦνται ἀπὸ τὴν Ὀλλανδίαν μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ βορειότερον εἰς τὴν Σκανδιναβικὴν Χερσόνησον Ἐπίσης γνωρίζομεν τὰς θέσεις, τὰς ὁποίας κατεῖχον τὴν ἐποχὴν αὐτὴν οἱ κυριώτεροι γερμανικοὶ λαοί, Βησιγότθοι, Ὄστρογότθοι, Βάνδαλοι, Λομβαρδοί, Σάξονες, Φράγκοι.

Οἱ Σλάβοι ἐξετείνοντο ἀπὸ τὴν σημερινὴν ἀνατολικὴν Γερμανίαν μέχρι τῶν Οὐραλίων. Ἦσαν ὅμως ἀκόμη καθυστερημένοι πολὺ, ἀγρόται πτωχοί, χωρὶς στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν ὀργάνωσιν.

Οἱ Οὐννοι εἶναι τὸ ἀνήσυχον στοιχεῖον. Ἀνήκον εἰς τὴν κιτρίνην φυλὴν καὶ ἔζων εἰς τὰς πεδιάδας, αἱ ὁποῖαι ἐκτείνονται ἀνατολικῶς τῆς Κασπίας, εἰς τὸ σημερινὸν Τουρκεστάν. Εἰς τὴν Εὐρώπην ἦλθον περὶ τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰῶνος καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν σημερινὴν νότιον Ρωσσίαν. Οἱ Οὐννοι ἔζων

ὡς νομάδες, ἐπολέμουν ἔφιπποι καὶ μὲ τὰ τόξα καὶ ἦσαν ὀνομαστοὶ λησταὶ καὶ ἐπιδρομεῖς. Αἱ πέριξ χώραι, Κίνα, Βακτριανὴ κλπ. ἐδοκίμασαν πολλάκις τὴν ὁρμὴν τῶν.

Ἀλλὰ τὸν 2ον π.Χ. αἰῶνα ἡ Κίνα ὠργανώθη εἰς στερεὰν αὐτοκρατορίαν καὶ ἔστησεν ἀδιαπέραστον φραγμὸν εἰς τοὺς νομάδας. Τότε οἱ Οὐννοὶ ἐζήτησαν διέξοδον πρὸς δυσμὰς, ὅπου συνήντησαν μικροτέραν ἀντίστασιν. Ἀπὸ τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνος, ἦτοι ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Χριστοῦ, ἤρχισεν ἡ διείσδυσις τῶν Οὐννων εἰς τὴν Εὐρώπην. Εἰσῆλθον ἀπὸ τὴν κοινὴν γέφυραν μεταξὺ τῶν δύο ἡπείρων, τὴν βορειοδυτικῶς τῆς Κασπίας χώραν (πρὸς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Βόλγα).

ΕΠΙΔΡΟΜΗ ΤΩΝ ΒΗΣΙΓΟΤΘΩΝ. ΑΛΑΡΙΧΟΣ

Κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 4ου αἰῶνος ἡ διείσδυσις τῶν Οὐννων ἔλαβε μορφήν βιαίας ἐπιδρομῆς. Οἱ συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς παραβάλλουν τὴν προέλασίν των μὲ θύελλαν.

Οἱ Οὐννοὶ συντρίβουν τοὺς Ὀστρογόθους, ἐνῶ οἱ Βησιγόθοι περίτρομοι ζητοῦν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Βάλην (376) τὴν ἄδειαν νὰ περάσουν τὸν Δούναβιν καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν Κάτω Μοισίαν (Βουλγαρίαν). Βραδύτερον ὅμως παρεσπόνδησαν καὶ ἐξεχύθησαν καὶ εἰς τὴν Θράκην. Ὁ αὐτοκράτωρ Βάλης ἐφονεύθη πλησίον τῆς Ἀδριανουπόλεως (378) πολεμῶν κατ' αὐτῶν. Μετ' ὀλίγον ὅμως ὁ Θεοδόσιος εἰρήνευσε καὶ τοὺς ἐπέτρεψε νὰ κατοικήσουν ὀριστικῶς εἰς τὴν Μοισίαν ὡς ὑπήκοοι τοῦ κράτους.

Ἀλλὰ τὰ πράγματα μετεβλήθησαν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀρκαδίου. Ὁ νεαρὸς ἡγεμὼν τῶν Βησιγόθων, ὁ περιβόητος Ἀλάριχος, τὸν ὅποιον οἱ Γότθοι ἀνεκήρυξαν βασιλέα ἀνυψώσαντες ἐπὶ τῆς ἀσπίδος, ἐπανέλαβε τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ Ἀνατολικοῦ κράτους. Ἐπετέθη κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως χωρὶς ὅμως νὰ ἐπιτύχῃ τίποτε καὶ κατόπιν διέσχισε τὴν Βαλκανικὴν μέχρι τῆς Πελοποννήσου.

Ἡ διάβασις τῶν Γόθων συνωδεύετο ἀπὸ καταστροφάς. Ἰδίως θλιβεράς ζημίας ἐπροξένησαν εἰς τὰ μνημεῖα τῆς ἀρχαίας τέχνης, διότι οἱ Γότθοι ἦσαν ἀρειανοὶ καὶ ὠδηγοῦντο ἀπὸ φανατικοὺς ἱερεῖς, οἱ ὅποιοι τοὺς παρεκίνουν εἰς τὴν καταστρο-

φήν τῶν λειψάνων τῆς εἰδωλολατρίας. Τότε κατεστράφη ὁ περίφημος ναὸς τῆς Δήμητρος εἰς τὴν Ἑλευσίνα καὶ ἐφονεύθη ὁ τελευταῖος ἱερεὺς τῶν Ἑλευσινίων μυστηρίων. Τὰς Ἀθήνας ὁμως ἐσεβάσθη ὁ Ἀλάριχος, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἔσπευσαν νὰ προσφέρουν πολύτιμα δῶρα εἰς τὸν ἐπιδρομέα. Ἀλλὰ τότε ἦλθεν εἰς βοήθειαν στρατὸς ἀπὸ τὴν Δύσιν. Ὁ **Στελῖχων**, ἀρχιστράτηγος τοῦ Ὀνωρίου, βάνδαλος τὴν καταγωγὴν, ἦλθε μὲ στόλον καὶ στρατὸν ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν καὶ ἠνάγκασε τὸν Ἀλάριχον νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Πελοπόννησον.

Ὁ Ἀλάριχος δὲν ἡσύχασεν. Ἀπ' ἐκεῖ ἐστράφη κατὰ τῆς Ἰταλίας καὶ ἔφθασε μέχρι τῆς πεδιάδος τοῦ Πάδου, ὅπου ἀπέκρουσε πάλιν αὐτὸν ὁ Στελῖχων. Τότε ὁμως ἐπῆλθε τὸ μοιραῖον. Ὁ Στελῖχων διὰ νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν Ἰταλίαν, ἀπέσυρε στρατὸν ἀπὸ τὸν Ρῆνον καὶ ἀπεγύμνωσε τὰ πρὸς τὴν Γερμανίαν σύνορα τοῦ κράτους. Τότε διάφοροι γερμανικοὶ λαοί, **Βάνδαλοι, Σουῆβοι καὶ Βούργούνδιοι**, εἰσῆλθον εἰς τὴν Γαλατίαν (406).

Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἰταλία διέτρεξε μετ' ὀλίγον σοβαρὸν κίνδυνον. Ὁ Στελῖχων ἀνετράπη ἐν τῷ μεταξὺ ἀπὸ τοῦς αὐλοκόλακας τοῦ Ὀνωρίου καὶ ἐδολοφονήθη. Ὁ Ἀλάριχος τότε διέβη εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὁ Ὀνώριος ἔντρομος ἐνεκλείσθη εἰς τὸ ὄχυρόν φρούριον τῆς Ραβέννης, ἐνῶ οἱ Γότθοι εἰσῆλθον εἰς τὴν Ρώμην καὶ ἐλεηλάτησαν αὐτὴν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας (406). Ἀλλ' ὁ Ἀλάριχος ἀπέθανε μετ' ὀλίγον εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν, ὁ δὲ διάδοχός του **Ἀτάουφλος** ἔκαμεν εἰρήνην καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν Νότιον Γαλατίαν. Ἐκεῖ ἴδρυσε Βησιγοθικὸν κράτος ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ αὐτοκράτορος. Οἱ Βησιγότθοι ἐξέτειναν τὸ κράτος τῶν εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ὅπου ἐγκατεστάθησαν ὀριστικῶς.

Ἡ ἐπιδρομὴ αὕτῃ τῶν Γότθων διήρκεσε 16 ἔτη καὶ μ' ὅλας τὰς καταστροφάς, τὰς ὁποίας ἐπροξένησεν εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, ἄφησεν ἄθικτον ἐν τῷ συνόλῳ τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Ἀντιθέτως εἰς τὴν Δύσιν εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν κατάλυσιν τοῦ ἐκτὸς τῆς Ἰταλίας ρωμαϊκοῦ κράτους.

ΟΥΝΝΟΙ, ΑΤΤΙΛΑΣ

Οἱ Οὔννοι, καθὼς εἶδομεν, περὶ τὸ 350 διεσκορπίσθησαν

εἰς τὴν σημερινὴν νότιον Ρωσσίαν καὶ ἐξηπλοῦντο διαρκῶς πρὸς δυσμὰς. Τὰς διεσκορπισμένας φυλάς τῶν συνήνωσεν ὁ Ρουγίλας (ἀπέθανε τὸ 433) καὶ ἵδρυσεν μέγα βαρβαρικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ἐξετείνετο ἀπὸ τὸν Εὐξείνιον Πόντον μέχρι τῆς Γερμανίας καὶ ἐξουσίαζε διαφόρους σλαβικὰς καὶ γερμανικὰς φυλάς. Ὁ διάδοχός του Ἀττίλας ἔγινεν ὁ τρόμος τῶν λαῶν καὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης.

Ὁ Ἀττίλας (435-453) ἦτο ἀπὸ τοὺς σημαντικωτέρους βαρβάρους ἡγεμόνας. Μολονότι ἦτο ἀγράμματος, κατῴρθωνε νὰ κυβερνᾷ πολὺ καλὰ τὸ ἀπέραντον κράτος του. Ἦτο τρομερὸς πολεμιστὴς καὶ συγχρόνως πονηρὸς διπλωμάτης καὶ πολιτικὸς μὲ μεγάλην ὀξυδέρκειαν. Ἐγνώριζε τὴν τέχνην νὰ προσελκύῃ καὶ νὰ συγκρατῇ τοὺς πολεμικοὺς ἀρχηγοὺς τῶν γερμανικῶν φυλῶν. Ἡ ἔδρα τοῦ Ἀττίλα ἦτο εἰς τὴν σημερινὴν Οὐγγαρίαν ἐπὶ τοῦ παραποτάμου τοῦ Δουνάβεως Τάις, ὅπου εἶχεν οἰκοδομήσει τὰ περίφημα ξύλινα ἀνάκτορα. Ἡ αὐλὴ του ἦτο πολυτελεστοτάτη, ἀλλ' ὁ ἴδιος ἔζη βίον ἀπλοῦν καὶ εἰς τὰ συμπόσια, ἐνῶ οἱ ξένοι ἔτρωγον ἀπὸ ἀργυρᾶ σκεύη, αὐτὸς μετεχειρίζετο ξύλινα. Περίφημος ἔγινεν ἡ ὠμότης τοῦ Ἀττίλα. Σειραὶ κεφαλῶν τῶν φονευθέντων ἐχθρῶν ἦσαν παρατεταγμέναι εἰς τὴν εἴσοδον τῶν ἀνακτόρων του καὶ αἱ ἐπιδρομαὶ του συνωδεύοντο ἀπὸ φρικτῶδεις καταστροφάς. Διὰ τοῦτο ὠνομάσθη θεία μάστιξ.

Ὁ Ἀττίλας προσέβαλε τὸ Ἀνατολικὸν κράτος. Ἐβδομήκοντα πόλεις μεταξὺ Δουνάβεως καὶ Κωνσταντινουπόλεως καὶ εἰς τὰς ἰλλυρικὰς ἰδίως χώρας μετεβλήθησαν εἰς σωροὺς ἐρείπων. Τρεῖς στρατοὶ τοῦ αὐτοκράτορος ἠττήθησαν καὶ ὅλη ἡ ἑλληνικὴ χερσόνησος ἦτο εἰς τὴν διάκρισιν τῶν βαρβάρων. Ὁ Θεοδοσίος ἠναγκάσθη νὰ πληρώσῃ ἐφάπαξ μέγα χρηματικὸν ποσὸν καὶ κατέβαλλεν ἑτησίως φόρον εἰς τὸν Ἀττίλαν. Ὑπεχρεώθη ἀκόμη νὰ παραχωρήσῃ τὸ ἡμισυ τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας καὶ μέρος τῆς Σερβίας.

ΙΑΡΥΕΙΣ ΤΟΥ ΒΑΝΔΑΛΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΤΗΣ ΑΦΡΙΚΗΣ

Ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὴν Δύσιν εἶχον συμβῇ ἀξιοσημεῖωτα γεγονότα. Οἱ Βάνδαλοι διέβησαν τὸν Ρήνον καὶ ἐλεηλάτησαν τὴν Ταλατίαν, ἐπροχώρησαν εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ ἐγκατεστάθη-

σαν εἰς τὰ νότια αὐτῆς ἀναγνώρισαντες τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ αὐτοκράτορος. Μετ' ὀλίγον ὁ ἀρχηγὸς τῶν Βανδάλων Γενζέριχος (427-477), σκληρὸς καὶ αὐθαίρετος ἡγεμὼν, ἀλλ' ἐπιδέξιος πολιτικός, ὠδήγησεν αὐτοὺς διὰ τοῦ στενοῦ τοῦ Γιβραλτάρ εἰς τὴν εὐφορον ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν τῆς Ἀφρικῆς. Αἱ πόλεις παρεδόθησαν εἰς τοὺς Βανδάλους ἢ μίᾳ κατόπιν τῆς ἄλλης καὶ τὸ 439 μ. Χ. ὁ Γενζέριχος ἔγινε κύριος τῆς Καρχηδόνος. Ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν κατεσκεύασεν ἀξιόλογον στόλον, ἐκυρρίευσεν τὰς Βελεαρίδας, τὴν Σαρδηνίαν, τὴν Κορσικὴν καὶ ἐκυρρίωρσεν εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ ἐλεηλάτει τὰ παράλια αὐτῆς.

Μετ' ὀλίγον ἐπέρασαν τὸν Ρῆνον καὶ νέοι γερμανικοὶ λαοί. Οἱ Φράγκοι κατέλαβον τὸ Βέλγιον καὶ οἱ Ἀλαμαννοὶ τὴν Ἀλσατίαν.

ΕΠΙΔΡΟΜΑΙ ΑΤΤΙΛΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΥΣΙΝ

Ἐπειδὴ ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους Βαλεντινιανὸς Γ' ἡρνήθη νὰ δώσῃ εἰς τὸν Ἀττίλαν ὡς σύζυγον τὴν ἀδελφὴν του Ὀνωρίαν, διότι ἐζήτει ὡς προῖκα τὸ ἥμισυ τοῦ κράτους, ὁ Ἀττίλας ἐστράφη κατὰ τῆς Δύσεως. Τὸ 450 μ. Χ. ὁδηγῶν 880 χιλ. βαρβάρους, Οὐννους, Γερμανοὺς κλπ. ἀνῆλθε τὸν Δούναβιν καὶ διέβη τὸν Ρῆνον μετὰ Βασιλείας καὶ Μαγεντίας (γερμαν. Mainz γαλλ. Mayence) διασπείρων τὸν φόνον καὶ τὴν καταστροφὴν. Εἰς τὸ Μᾶτς διεσώθη μόνον μία ἐκκλησία καὶ οἱ Παρίσιοι διέτρεχον μέγαν κίνδυνον. Ὁ Ἀττίλας ἐπιλιόρκησε τὴν Ὀρλεάνην, ἡ ὁποία ἀντέστη μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ.

Αἱ ρωμαϊκαὶ λεγεῶνες, τὰς ὁποίας ἐνίσχυσαν οἱ ἐγκατασταθέντες εἰς τὴν Γαλατίαν βάρβαροι, Φράγκοι, Βουργούνδιοι, Βησιγότθοι, ἔφθασαν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Ἀετίου, τοῦ συμβούλου καὶ στρατηγοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Βαλεντινιανοῦ Γ'. Ἡ τρομερὰ σύγκρουσις μετὰ τῶν κολοσσίων στρατῶν ἔγινεν εἰς τὰ λεγόμενα Καταλαυνικὰ πεδία (Châlons sur Marne). Οἱ βάρβαροι ἐπολέμησαν μὲ μανίαν, ἡ μάχη ἔλαβεν ὄψιν φοβερᾶς σφαγῆς καὶ 160 χιλ. νεκροὶ ἐκάλυψαν τὸ πεδῖον τῆς μάχης. Ἀλλ' ὑπερίσχυσε ἡ ἀνωτέρα τακτικὴ τῶν λεγεῶνων. Ὁ Ἀττίλας ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ διατηρῶν ἀκόμη φοβεράν

δύναμιν (451). Αὐτὴ εἶναι ἡ περίφημος Μάχη τῶν Ἑθνῶν.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ Ἀττίλας εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ κατέλαβε τὴν Ἀκυληίαν, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι ἔντρομοι κατέφυγον εἰς τὰ νησίδια τοῦ μυχοῦ τῆς Ἀδριατικῆς, ὅπου ἵδρυσαν τὴν Βενετίαν (452), ἡ ὁποία ἐμελλε νὰ ἀποβῇ ἔνδοξος. Ὁ Ἀττίλας ἐλεηλάτησε τὴν Βόρειον Ἰταλίαν καὶ ἦτο ἔτοιμος νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς Ρώμης. Αἶφνης ὁμως ἀνέκοψε τὴν πορείαν καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὸ κράτος του. Ἡ παράδοσις λέγει, ὅτι ὁ πάπας Ρώμης Λέων Α΄ ἦλθεν εἰς συνάντησίν του καὶ κατάρθωσε νὰ τὸν πείσῃ νὰ παραιτηθῇ τῆς ἐπιχειρήσεως. Ὁ Ἀττίλας ἀπέθανε τὸ ἐπόμενον ἔτος (453) καὶ τὸ κράτος τῶν Οὐνῶν διελύθη.

ΚΑΤΑΛΥΣΙΣ ΤΟΥ ΔΥΤΙΚΟΥ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Ἀττίλα κατὰ τῆς Ἰταλίας οἱ γερμανικοὶ λαοὶ κατέλαβον ὀριστικῶς τὰς πέραν τῶν Ἀλπεων ρωμαϊκὰς ἐπαρχίας καὶ ἵδρυσαν κράτη γερμανικά.

Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βαλεντινιανοῦ Γ΄ ἡ ἐξουσία τῶν ρωμαίων αὐτοκρατόρων ἐξησθένησε πολὺ, διότι ἀπέκτησαν μεγάλην δύναμιν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν γερμανῶν μισθοφόρων. Οἱ βάρβαροι ὁμως αὐτοὶ δὲν ἐτόλμησαν κατ' ἀρχὰς νὰ λάβουν τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα, εἴτε διότι ἦσαν ἀγράμματοι εἴτε διότι διετήρουν σεβασμὸν πρὸς τοὺς Ρωμαίους. Ἀνεβίβαζον εἰς τὸν θρόνον εὐνοουμένους ἢ γραμματεῖς τῶν καὶ ἐκυβέρνων κατ' οὐσίαν οἱ ἴδιοι τὸ κράτος.

Ἐν τῷ μεταξὺ τὸ μαγικὸν ὄνομα τῆς Ρώμης καὶ οἱ μυθεύμενοι θησαυροὶ τῆς προσελκύουν νέους ἐπιδρομεῖς εἰς τὴν Ἰταλίαν. Τὸ 455 οἱ Βάνδαλοι τῆς Ἀφρικῆς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Γενζερίχου μὲ ἰσχυρὸν πειρατικὸν στόλον ἦλθον εἰς τὴν Ἰταλίαν κατὰ τῆς Ρώμης. Ὁ πάπας Λέων Α΄ ἐλθὼν εἰς συνάντησιν τοῦ βαρβάρου ἀρχηγοῦ δὲν ἐφάνη τόσον εὐτυχῆς, ὅσον κατὰ τὴν συνάντησίν του μὲ τὸν Ἀττίλαν. Οἱ βάρβαροι εἰσῆλθον χωρὶς μάχην εἰς τὴν πόλιν καὶ ἐλεηλάτησαν αὐτὴν συστηματικῶς ἐπὶ δύο ὁλοκλήρους ἐβομάδας. Ὁ Γενζερίχος ἐλήστευσε κυριολεκτικῶς τὴν Ρώμην καὶ ἔφερε εἰς τὰ πλοῖα του τὰ κοσμήματα τοῦ ἀνακτόρου, τὰ ἀγάλματα τοῦ Καπιτωλίου,

τὰ ἱερὰ σκευὴ τῶν χριστιανικῶν ναῶν καὶ ὅ,τι πολύτιμον ὑπῆρχεν εἰς τὴν πόλιν. Χιλιάδας ἀνθρώπων ἀπήγαγεν ὡς αἰχμαλώτους καὶ τοὺς ἐπώλησεν ὡς δούλους. Ἐκτὸς τούτου οἱ Βάνδαλοι κατέστρεψαν μὲ ἀγριότητα ὅλα τὰ ἔργα τῆς τέχνης. Ἐκτοτε ἡ λέξις βα ν δ α λ ι σ μ ὸ ς σημαίνει τὴν βάρβαρον καταστροφὴν ἔργων ἀξίας.

Μετὰ τὰ γεγονότα αὐτὰ ἐννέα αὐτοκράτορες διεδέχθησαν ἀλλήλους καὶ ἐπὶ δεκαῆς ἔτη ὅλην τὴν δύναμιν εἶχεν εἰς χεῖρας τοῦ ὁ χιλίαρχος Ρικίμερος. Μετὰ τὸν θάνατόν του (472), ὁ ἀρχαῖος γραμματικὸς τοῦ Ἀτίλα, ὁ Ὀρέστις, ἀνεκήρυξεν αὐτοκράτορα τὸν ἑξαετῆ υἱὸν τοῦ Ρωμύλον, τὸν ὁποῖον σκωπτικῶς ὠνόμασαν **Αὐγουστύλον**.

Τὸ 476 ὅμως νέα γερμανικὰ στίφη, Ἑροῦλοι, Ρούγιοι κτλ., οἱ ὁποῖοι ἦσαν ὑπήκοοι τοῦ Ἀτίλα καὶ περιεπλανήθησαν μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ κράτους ἐκείνου, ἔφθασαν εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ὀδοάκρου ἐξεθρόνισε τὸν τελευταῖον αὐτοκράτορα Ρωμύλον καὶ ἀνέλαβεν ὁ ἴδιος τὴν ἐξουσίαν. Ἡ ρωμαϊκὴ σύγκλητος κατ' εἰσήγησιν τοῦ Ὀδοάκρου παρεκάλεσε διὰ πρεσβείας τὸν αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως νὰ μὴ στείλῃ ἄλλον αὐτοκράτορα εἰς τὴν Δύσιν, ἀλλὰ νὰ ἀναθέσῃ τὴν κυβέρνησιν εἰς τὸν ἐξόχους ἀρετὰς κεκτημένον Ὀδοάκρον ὡς ἐπίτροπον αὐτοῦ. Ὁ αὐτοκράτωρ Ζήνων ἀνεγνώρισε τὸν Ὀδοάκρον ὡς Πατρίκιον, ἐπίτροπον αὐτοῦ καὶ διοικητὴν τῆς Ἰταλίας. Τοιουτοτρόπως κατελύθη τὸ Δυτικὸν Ρωμαϊκὸν κράτος (476).

Τὴν Κυβέρνησιν τοῦ Ὀδοάκρου εἰς τὴν Ἰταλίαν κατέλυσε μετ' ὀλίγον ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ὀστρογόθων Θεοδώριχος (493 μ. Χ.), τὸν ὁποῖον ἐκίνησεν ὁ αὐτοκράτωρ Ζήνων κατὰ τοῦ Ὀδοάκρου. Ὁ Θεοδώριχος εἶχε διαμείνει πολλὰ ἔτη εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς ὁμηρος κατὰ τὴν νεότητά του καὶ ἔλαβεν ἐλληνικὴν ἀνατροφὴν. Ὅταν ἔγινεν ἡγεμὼν τῶν Ὀστρογόθων, οἱ ὁποῖοι κατῴκουν τότε εἰς τὴν Πανονίαν (Οὐγγαρίαν), ἡ αὐλὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸν περιεποιήθη. Ὁ Θεοδώριχος ἀνεδείχθη εἰς ἀπὸ τοὺς ἀξιολογωτάτους βαρβάρους ἡγεμόνας. Ἡ Ἰταλία ἐπ' αὐτοῦ εὐρήκε πάλιν τὴν εἰρήνην, οἱ ἀγροὶ ἐκαλλιεργήθησαν καὶ τὰ γράμματα ἔδωσαν τελευταίαν λάμψιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΙΣ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ. ΗΡΑΚΛΕΙΟΣ

Ι. ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΚΑΙ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΚΡΙΣΙΣ

ΟΙ ΕΚ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ

Κατὰ τὴν μεγάλην ἀναστάτῳσιν, τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησεν ἡ ἐπιδρομὴ τῶν λαῶν, Γότθων, Οὐννων κτλ., ἡ αὐτοκρατορία τῆς Ἀνατολῆς ἔδειξεν ἀντοχὴν. Ἀλλὰ βραδύτερον εἶχε νὰ παλαίσῃ μὲ ἐσωτερικὰς δυσχερείας. Αἱ θρησκευτικαὶ διαμάχαι ἠπειλῆσαν νὰ διασπάσουν τὴν ἐνότητα καὶ νὰ χωρίσουν μεγάλα τμήματά της. Ἀφοῦ ὅμως ὑπερενίκησε καὶ τὴν ἐσωτερικὴν κρίσιν, ἤρχισε νὰ ὁργανώνεται καὶ νὰ λαμβάνῃ τὴν μορφήν ἐκείνην, μὲ τὴν ὁποίαν εἶναι γνωστὴ εἰς τὴν ἱστορίαν. Τοῦτο ἐγίνε κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς της, ἀπὸ τοῦ ἔτους 395-527.

Κατὰ τὸ διάστημα αὐτό, δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Θεοδοσίου μέχρι τῆς ἀναρρήσεως εἰς τὸν θρόνον τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐβασίλευσαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἑννέα αὐτοκράτορες.

Ὁ υἱὸς τοῦ Θεοδοσίου Ἀρκάδιος (395-408) ἦτο 18 ἐτῶν, ὅταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, καὶ διὰ τοῦτο ἐπετρόπευεν αὐτὸν ὁ Εὐτρόπιος, ἄνθρωπος διεφθαρμένος, ὁ ὁποῖος διεχειρίζετο τὴν ἀρχὴν μὲ τὴν σύζυγον τοῦ αὐτοκράτορος Εὐδοξίαν, κόρην φράγκου στρατηγοῦ.

Τὸν Ἀρκάδιον διεδέχθη ὁ ἐπταετὴς υἱὸς τοῦ Θεοδόσιου Β' ὁ Μικρὸς (408-450). Τοῦτον ἐπετρόπευεν ἐξαίρετος ἀνὴρ, ὁ Ἀνθέμιος, ὁ ὁποῖος ἀνέλαβε τὴν κατασκευὴν νέου μεγάλου τείχους, τὸ ὁποῖον νὰ δύναται νὰ συμπεριλάβῃ ἀνέτως τὸν ἀξηθέντα πληθυσμὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ νέον τεῖχος ἤρχιζεν ἀπὸ τὴν ἐν τῇ Προποντίδι πόλιν Συλήβριαν καὶ ἔφθανε σχεδὸν μέχρι τοῦ βάθους τοῦ Κερατίου κόλπου. Βραδύτερον διὰ

διπλῆς καὶ τριπλῆς γραμμῆς τὰ τεῖχη αὐτὰ κατέστησαν σχεδὸν ἀπόρθητα καὶ προήσπισιν τὴν πρωτεύουσαν ἀπὸ πολλὰς ἐπιδρομὰς. Ἀλλὰ τὸ 414 ἢ 16έτις ἀδελφὴ τοῦ **Πουλχερία** (415-454) κατάρθωσε ν' ἀναγορευθῇ αὐτοκράτειρα καὶ νὰ κυβερνᾷ ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀδελφοῦ τῆς. Ἡ Πουλχερία ἦτο φίλαρχος καὶ φιλόδοξος γυνή. Διὰ τοῦτο ἔστρεψε τὴν προσοχὴν τοῦ νεαροῦ αὐτοκράτορος εἰς τὰ θρησκευτικά, τὴν ἵππασίαν, τὴν ζωγραφικὴν καὶ τὴν πλαστικὴν, διὰ νὰ μὴ λάβῃ ποτὲ ἐνδιαφέρον διὰ τὰ δημόσια. Τὸ 450 μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ τῆς ἔκαμε σύζυγον καὶ συνάρχοντα τὸν γηραιὸν στρατηγὸν **Μαρκιανὸν** (450-457), ὁ ὁποῖος ἐξηκολούθησε νὰ βασιλεύῃ ἐπὶ τρία ἔτη καὶ μετὰ τὸν θάνατον τῆς Πουλχερίας.

ΟΙ ΛΟΙΠΟΙ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ

Μὲ τὸν θάνατον τοῦ Μαρκιανοῦ ἐξέλιπεν ὁ οἶκος τοῦ Θεοδοσίου. Ὁ ἀρχηγὸς τῶν μισθοφορικῶν στρατευμάτων **Ἀσπαρ** ἔδωκε τὸν θρόνον εἰς τὸν ἐκ Θράκης χιλιάρχον **Λέοντα Α'** (457-474). Πρῶτος ὁ Λέων ἐστέφθη διὰ θριαμβευτικῆς τελετῆς αὐτοκράτωρ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ ἀπὸ τότε τὸ ἀξίωμα τοῦ αὐτοκράτορος ἀπέκτησε γόητρον θρησκευτικόν.

Τὸν Λέοντα Α' διεδέχθη ὁ ἑγγονὸς τοῦ **Λέων Β'** (474), ὁ ὁποῖος ἀπέθανε μετὰ δεκάμηνον βασιλείαν. Ὁ Λέων εἶχε προσλάβει ὡς συνάρχοντα τὸν πατέρα τοῦ **Ζήνωνα** (474-491), ἀρχηγὸν τοῦ στρατοῦ, ὁ ὁποῖος καὶ τὸν διεδέχθη μετὰ τὸν θάνατόν του. Ἐπ' αὐτοῦ ἐγένινεν ἡ κατάλυσις τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ ἡ ἵδρυσις εἰς τὴν Ἰταλίαν Ὀστρογοθικοῦ κράτους.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ζήνωνος τὴν ἀρχὴν ἔλαβεν ὁ Ἀναστάσιος Α' (491-518) ἀπὸ τὸ Δυρράχιον, ὁ ὁποῖος ἔκτισε τὸ Μέγα τεῖχος λεγόμενον, ἀπὸ τῆς Προποντίδος μέχρι τῆς πόλεως Δέρκων ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου, τὸ ὁποῖον ὅμως βραδύτερον ἐγκατελείφθη, διότι τὰ τεῖχη τοῦ Θεοδοσίου εἶχον ἀποδειχθῇ ἀπόρθητα. Τὸ τεῖχος αὐτὸ ἔκτισε, διὰ νὰ προφυλάξῃ τὴν πρωτεύουσαν ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς ἐνὸς νέου ἐχθροῦ, τῶν Βουλγάρων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν συγγενεῖς τῶν Οὐννων, μογγολικῆς καταγωγῆς, καὶ ὀρμώμενοι ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἀσίας εἶχον ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν Ρωσσίαν. Ἀπ' ἐκεῖ ἐπεχείρουν

ἐπιδρομὰς κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας, αἱ ὁποῖαι πολλάκις ἐξε-
τείνοντο μέχρι τῶν προθύρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀναστασίου ὁ στρατὸς ἐξέλεξεν
αὐτοκράτορα τὸν γηραιὸν καὶ ἀπαίδευτον ἀξιωματικὸν Ἰουστί-
νον Α' (518-527), ὁ ὅποιος ἦτο συγκλητικὸς καὶ ἀρχηγὸς τῆς
βασιλικῆς σωματοφυλακῆς.

Ο ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΣ ΚΙΝΔΥΝΟΣ

Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου τοῦ
Μεγάλου ἡ Ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία διέτρεξε μέγαν κίνδυ-
νον. Ἐπὶ τοῦ Ἀρκαδίου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοδοσίου, ὁ Ἀλάριχος,
ὁ ἀρχηγὸς τῶν Βησιγόθων, ἔκαμε φοβερὰν ἐπιδρομὴν, ἡ ὁποία
ἐσώρευσαν ἐρείπια εἰς τὴν Βαλκανικὴν ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως
μέχρι τῆς Ἑλλάδος.

Βραδύτερον, ὅταν ἐβασίλευεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν
ὁ Θεόδωσιος Β', νέα ὀρμητικὴ καταιγὶς κατέκλυσε τὰς ἑλληνι-
κὰς χώρας. Ὁ Ἀτίλλας μὲ τοὺς Οὐννοὺς τοῦ ἐπέδραμον εἰς τὴν
Βαλκανικὴν καὶ ἡ αὐτοκρατορία ἐκινδύνευσε νὰ καταποντισθῇ.

Αἱ ἐπιδρομαὶ ὅμως καὶ τοῦ Ἀλάριχου καὶ τοῦ Ἀτίλλα ἡλ-
λαξαν κατεύθυνσιν. Ἐστράφησαν πρὸς τὴν Δύσιν, ὅπου εἶχον
ὡς ἀποτέλεσμα τὴν διάλυσιν τοῦ ἐκτὸς τῆς Ἰταλίας Ρωμαϊκοῦ
κράτους καὶ τέλος τὴν κατάλυσιν καὶ τοῦ Δυτικοῦ κράτους. Ἡ
Ἀνατολὴ παρ' ὅλας τὰς καταστροφάς, τὰς ὁποίας ὑπέστη, ἐξέ-
φυγε τὸν κίνδυνον τῆς διαλύσεως. Τοιοῦτοτρόπως ἡ ἐξωτερικὴ
κρίσις παρήλθε.

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑΙ ΕΠΙΔΕΞ

Κίνδυνος ὅμως μεγαλύτερος ἡπεῖλει τὴν νεαρὰν αὐτοκρα-
τορίαν εἰς τὸ ἐσωτερικόν, αἱ θρησκευτικαὶ ἔριδες. Οἱ ἄνθρωποι
τῆς ἐποχῆς αὐτῆς εἶχον ἀνεπτυγμένον πολὺ τὸ θρησκευτικόν
ἐνδιαφέρον καὶ συνεζήτουν τὰ θεολογικὰ ζητήματα μὲ πάθος
καὶ φανατισμόν. Ὀλόκληρον τὴν κοινωνίαν εἶχε καταλάβει
θεολογικὴ μανία, τὰ δὲ θρησκευτικὰ ζητήματα ἀπετέλουν τότε
τὸ κυριώτερον κοινωνικὸν ζήτημα. Διὰ τοῦτο τὸ κράτος ἤρχετο
πολλάκις εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπεμβαίῃ. Κέντρον τῶν θεολο-
γικῶν συζητήσεων ἦτο κυρίως ἡ πρωτεύουσα, ἀλλὰ καὶ ἄλλαι
πόλεις τῆς Ἀνατολῆς, Ἀλεξάνδρεια, Ἀντιόχεια κλ.

Ἀφορμὴν εἰς τὰς ἔριδας ἔδωσαν, ὅπως εἶδομεν, αἱ λεγόμεναι αἱρεσεις. Ἡ πρώτη αἵρεσις τοῦ Ἀρείου ἐτάραξεν ἐπὶ πολὺν χρόνον τὴν αὐτοκρατορίαν καὶ τὴν ἐκκλησίαν, διήρесе τὸν λαὸν εἰς δύο ἀντιμαχομένας μερίδας, ὥξυνε τὰ πάθη καὶ τὸ κράτος ἠναγκάσθη νὰ ἐπέμβῃ καὶ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν γαλήνην εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Δύο Οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, τοῦ 325 καὶ τοῦ 381, ἡσχολήθησαν μὲ τὴν αἵρεσιν τοῦ Ἀρείου.

Η ΑΙΡΕΣΙΣ ΤΩΝ ΜΟΝΟΦΥΣΙΤΩΝ

Σημαντικώτερα ὅμως διὰ τὰ ἀποτελέσματά της αἵρεσις ἦτο ἡ αἵρεσις τοῦ ἀρχιμανδρίτου Εὐτυχούς, ὁ ὁποῖος παρεδέχετο μόνον τὴν θείαν φύσιν τοῦ Χριστοῦ. Ἐδίδασκε δηλαδή, ὅτι ὁ Χριστὸς δὲν εἶναι Θεάνθρωπος, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, ὅπως παραδέχεται ἡ ἐκκλησία μας, ἀλλὰ μόνον Θεός.

Οἱ ὁπαδοὶ τῆς διδασκαλίας αὐτῆς ὠνομάσθησαν Μονοφυσῖται. Ἐπὶ αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ Α' συνεκλήθη εἰς τὴν Χαλκηδόνα, ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ Δ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, ἡ ὁποία κατεδίκασε τοὺς μονοφυσίτας ὡς αἰρετικούς καὶ ἔλαβε μέτρα κατὰ τῆς ἐξαπλώσεως τῆς αἵρέσεως.

Ἡ αἵρεσις αὕτῃ διεδόθη πολὺ εἰς τὰς ἀνοτολικὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους, Συρίαν καὶ Παλαιστίνην καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον. Οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν αὐτῶν τόσον ἐφαντίσθησαν ἀπὸ τὴν αἵρεσιν αὐτὴν, ὥστε ἤρχισαν νὰ δεικνύουν τάσεις νὰ ἀποσχισθοῦν ἀπὸ τὸ κράτος. Τοῦτο δὲν ἔγινεν, ἀλλ' ὅταν βραδύτερον οἱ Ἀραβες ἐπέδραμον τὰς χώρας αὐτάς, οἱ κάτοικοι ἐπροτίμησαν νὰ ὑποκύβουν εἰς τοὺς Μουσουλμάνους καὶ νὰ μὴ πολεμήσουν κατ' αὐτῶν.

Καὶ ἄλλαι αἱρέσεις κατὰ καιροὺς ἐτάραξαν τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸ κράτος, διήρουν τὸν λαὸν εἰς ἀντιμαχομένας μερίδας καὶ ἐξησθένιζον ἐσωτερικῶς τὸ κράτος. Ἀλλ' οἱ αὐτοκράτορες κατ' ὀρθωσαν τέλος νὰ ἐπαναφέρουν τὴν ἐσωτερικὴν γαλήνην.

II. Η ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ (527 - 566)

Ἀνεψιὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστίνου Α' ὁ Ἰουστινιανὸς ἔλαβεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μόρφωσιν καθαρῶς ρωμαϊ-

κήν καὶ χριστιανικήν. Ἦτο πεπειραμένος, νοὺς ὥριμος καὶ χαρακτηριστὴρ μορφωμένος. Μὲ τὰ προσόντα αὐτὰ ἔγινε βοηθὸς καὶ συνεργάτης τοῦ θεοῦ τοῦ καὶ αὐτὸς πραγματικὸς ἐκυβέρνα τὸ κράτος ἀπὸ τὸ 518. Τοιοῦτοτρόπως ἡ πραγματικὴ κυβέρνησις τοῦ Ἰουστινιανοῦ διήρκεσε περίπου ἡμισὺν αἰῶνα.

Ὁ Ἰουστινιανὸς συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ ἀνασυστήσῃ τὴν ἀρχαίαν Ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν ἀνακτῶν τὰς χώρας τοῦ Δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, τὰς ὁποίας κατεῖχον οἱ βάρβαροι. Πρὸς τοῦτο ἐθεώρησε σκόπιμον νὰ προσεταιρισθῇ τὸν πᾶπαν τῆς Ρώμης. Εἰς τὴν Δύσιν ἐμίσουν τοὺς βαρβάρους ἡγεμόνας, οἱ ὅποιοι ἦσαν ἀρειανοὶ καὶ ἐφέροντο βαναύσως πρὸς τὸν κληρον, καὶ θὰ ἐπρωτίμων τοὺς θεοσεβεῖς αὐτοκράτορας τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Πρὸς πραγματοποιήσιν τῶν σχεδίων τοῦ εἰργάσθη ὁ Ἰουστινιανὸς μὲ τὴν δραστηριότητα, ὥστε εἰς ἐκ τῶν αὐλικῶν τοῦ ὠνόμαζεν αὐτὸν αὐτοκράτορα μὴ κοιμώμενον ποτε. Εἶχεν ἐκτὸς αὐτοῦ τὴν ἐξαιρετικὴν τύχην νὰ περιστοιχίζεται ἀπὸ συμβούλους ἱκανωτάτους, ὑπουργοὺς καὶ ὑπαλλήλους, ὅπως ἦσαν ὁ περίφημος νομομαθὴς **Τριβωνιανός**, ὁ γενικὸς διοικητὴς τῶν Οἰκονομικῶν **Ἰωάννης Καππαδόκης**, καὶ οἱ ἐκλεκτοὶ στρατηγοὶ **Βελισσάριος** καὶ **Ναρσῆς** καὶ κυρίως ἡ ἐξαιρετος σύζυγός τοῦ **Θεοδώρα**, τὴν ὁποίαν ὠνόμαζε τὸ γλυκύτερον αὐτοῦ χάριμα.

Ἡ **Θεοδώρα** ἦτο κόρη ἀρκτοτρόφου τοῦ Ἱπποδρόμου. Κατέκτησε τὴν καρδίαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, κατῴρθωσε νὰ συζεύχῃ αὐτὸν καὶ ἀνῆλθε μετ' αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ θρόνου. Μὲ τὰ μέγала τῆς προσόντα, τὴν ἐνεργητικότητα, τὴν ἰσχυράν καὶ ἀποφασιστικὴν θέλσιν, τὴν μεγάλην κρίσιν καὶ τὴν πνευματικὴν διαύγειαν ἐξήσκησε μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἔλαβε σημαντικώτατον μέρος εἰς τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους.

✓ Η ΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΝΙΚΑ

Ὅταν ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ὑπῆρχον πολ-
λαὶ ἐσωτερικαὶ ἀνωμαλῖαι. Εἰς αὐτὴν τὴν πρωτεύουσάν αἱ ἀντιθέσεις μεταξὺ τῶν Δῆμων ἐδημιούργουν ἀληθινὴν ἀναρχίαν.

Εἶναι γνωστόν, ὅτι τὰ πλήθη κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς

χρόνους ήρέσκοντο πολὺ εἰς τὰ θεάματα, θηριομαχίας, μονομαχίας δούλων, ἄρματοδρομίας κλπ. Οἱ κάτοικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως μὲ πάθος παρηκολούθουν τὰς ἵπποδρομίας. Οἱ ἀγωνισταὶ διηροῦντο ἀνέκαθεν εἰς δύο φατρίας, αἱ ὁποῖαι διεκρίνοντο ἀπὸ τὸ χρῶμα τῆς ἐνδυμασίας ἢ ἀπὸ τὰς σημαίας εἰς Πρασίνους καὶ Βενέτους (κυανοῦς). Αἱ δύο αὐταὶ φατρίαι ὠνομάζοντο Δ ἤ μ ο ι.

Ἐπειδὴ οἱ Δῆμοι ἀπετέλουν εἶδος ὀργανωμένων σωματείων, ἡ πολιτεία πολλάκις τοὺς μετεχειρίζετο εἴτε πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ἐχθρῶν, εἴτε καὶ δι' ἄλλας ὑπερσίας. Τοιοῦτοτρόπως οἱ Δῆμοι εἶχον ἀποκτήσει δύναμιν καί, ὅταν ἐγίνοντο ἵπποδρομαί, ἐλάμβανον τὸ θάρρος νὰ παρουσιάζωνται εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ νὰ τοῦ ἐκφράζουν τὰ παράπονα καὶ πολλάκις τὰς θελήσεις των. Ἄλλοτε πάλιν ἔσκωπτον πρόσωπα ὑψηλῆς κοινωνικῆς θέσεως, ἀπεδοκίμαζον ἀνωτέρους ὑπαλλήλους ἢ καὶ αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα.

Ὁ Ἰουστινιανὸς

Μωσαϊκὸν ἀπὸ τὸν Ἅγιον Ἀπολλινάριον τῆς Ραβέννης. Ἡ εἰκὼν ἀπετέλει μέρος συμπλέγματος. Τὸ πρόσωπον τοῦ αὐτοκράτορος εἶναι παχύ, ἄλλ' ἡλθακωμένον ἀπὸ τὰς ρυτίδας. Τὸ ἐλαφρὸν μειδίσμα καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ μὲ τὰς πλατείας κόγχας μαρτυροῦν τὴν παρατηρητικότητα τοῦ ζωγράφου.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἠθέλησε νὰ πατάξῃ τὰς παρεκτροπὰς αὐτὰς καὶ μὲ τὴν συνήθη ἀπολυταρχικὴν του τάσιν δὲν ἠνόνησε καμμίαν ἀπὸ τὰς φατρίας. Ἀλλὰ κατὰ τὸ πέμπτον ἔτος 532 τῆς βασιλείας, τὸ 532, ἐξεργράγη ἐπικίνδυνος καταιγὶς εἰς τὸν Ἰππόδρομον, ἡ ὁποία ἠπειλῆσε νὰ ἀνατρέψῃ τὸν θρόνον. Αἱ δύο μερίδες, Πράσινοι καὶ Βένετοι, συνηνώθησαν καὶ

έστράφησαν κατά τοῦ αὐτοκράτορος. Οἱ στασιασταὶ κατέλαβον καὶ ἐπυρπόλησαν δημόσια κτίρια καὶ συνοικίας ὁλοκλήρως καὶ ἡ πρωτεύουσα μετεβλήθη εἰς τόπον γενικῆς ἀναφλέξεως καὶ αἱματοχυσίας. Ἡ περίφημος αὐτὴ στάσις ὠνομάσθη ἐκ τοῦ συνήματος τῶν στασιαστῶν «νίκα». **Στάσις τοῦ Νίκα.**

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἔχασε τὸ θάρρος του, ὅταν εἶδεν, ὅτι σημαντικὸν μέρος τοῦ στρατοῦ προσεχώρησεν εἰς τοὺς στασιαστάς, καὶ λέγεται, ὅτι ἦτο ἕτοιμος νὰ δραπετεύσῃ. Κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμὴν ἡ Θεοδώρα ἔδειξε σθένος. Ἐνεθάρρυνε τὸν αὐτοκράτορα καὶ μετ' ὀλίγον ὁ στρατηγὸς Βελισσάριος προσέβαλε τοὺς στασιαστὰς καὶ κατέπνιξε τὴν στάσιν κατόπιν φοβερᾶς σφαγῆς. Λέγεται, ὅτι 30 χιλ. νεκροὶ ἐκάλυψαν τὸν Ἰππόδρομον.

Ἡ ἀγρία αὐτὴ αἱματοχυσία συνέτριψε τὴν δύναμιν τῶν δῆμων καὶ ἐξησφάλισε τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁ ὁποῖος εἶχε πλέον τὰς χεῖρας ἐλευθέρas, διὰ νὰ ἐκτελέσῃ τὰ φιλόδοξα σχέδιά του.

ΠΟΛΕΜΟΙ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

Μόλις ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, οἱ Πέρσαι, δυσηρεστημένοι διὰ τὴν ἐπέκτασιν τῆς Αὐτοκρατορίας εἰς τὴν Ἀρμενίαν, τὸν Καύκασον καὶ τὴν Συρίαν, ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον (528). Ὁ αὐτοκράτωρ ἀποβλέπων εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῆς Δύσεως τὸ 532 ἔκλεισεν εἰρήνην πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν Χοσρόην **Α'** ἀντὶ εὐρυτάτων παραχωρήσεων.

Τὰ πράγματα εἰς τὴν Δύσιν ἦσαν πολὺ εὐνοϊκά. Οἱ λαοί, κακῶς κυβερνώμενοι ὑπὸ τῶν βαρβάρων, ἠῤῃχοντο τὴν ἀνασύστασιν τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους. Ἀφ' ἑτέρου οἱ βάρβαροι δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ ἀντιτάξουν σοβαρὰν ἀντίστασιν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ στρατὸς τῆς αὐτοκρατορίας ἦτο ὁ ἀνώτερος τῶν χρόνων τούτων, εἶχεν ὀπλισμὸν τελειότερον, ἀξιωματικούς ἐμπείρους καὶ διετήρει τὴν παράδοσιν τῆς ρωμαϊκῆς τακτικῆς. Ἐπομένως ἦτο ἔργον εὐκόλον ἡ κατάλυσις τῶν κρατῶν τῶν Βανδάλων καὶ Ὀστρογόθων.

Τὸ 533 ὁ Βελισσάριος μὲ 10 χιλ. πεζοὺς καὶ 6 χιλ. ἵππεῖς ἀπεβίβάσθη εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν κατέλυσε τὸ κράτος τῶν Βανδάλων, τὸν δὲ βασιλέα αὐτῶν **Γελίμερον**

ἀπήγαγεν αἰχμάλωτον εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ τὸν ἔσυρε δέσμιον ὀπισθεν τοῦ θριαμβευτικοῦ του ἄρματος. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπωνομάσθη Βανδαλικὸς καὶ Ἀφρικανὸς κατὰ ρωμαϊκὴν συνήθειαν.

Τὸ 534 ἡ διπλωματία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπενέβη εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἀλλ' ἡ κατάλυσις τοῦ Ὄστρογοθικοῦ κράτους ἦτο ἔργον δυσκολώτερον. Ὁ Βελισσάριος κατὰ τὰ ἔτη 534—540 ἐνίκησε τοὺς Γότθους καὶ συνέλαβεν αἰχμάλωτον τὸν βασιλέα τῶν Οὐίτιγιν. Ἀλλ' ἡ ἀντίστασις τῶν Γόθων δὲν κατεστάλη ὀριστικῶς, ἡ δὲ δευτέρα ἐκστρατεία τοῦ Βελισσαρίου (544—548) ἀπέτυχεν. Ἐστάλη τότε ὁ Ναρσῆς, ὁ ὁποῖος συνέτριψε τὴν τελευταίαν ἀντίστασιν τῶν βαρβάρων (554). Τοιοῦτοτρόπως ἐχρειάσθησαν 20 ὀλόκληρα ἔτη διὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ Ὄστρογοθικοῦ κράτους. Ἡ Ἰταλία μετεβλήθη εἰς ἐπαρχίαν τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ ἐπιτρόπου τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ ὁποῖος ὠνομάζετο Ἐξαρχος.

Μετ' ὀλίγον ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπενέβη καὶ εἰς τὴν Ἰσπανίαν κατὰ τοῦ κράτους τῶν Βησιγόθων καὶ ἐκυρίευσε τὸ νοτιοανατολικὸν μέρος αὐτῆς. Διὰ τῶν κατακτήσεων τούτων ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπραγματοποίησε τὸ σχέδιόν του. Τὸ κράτος ἐδιπλασιάσθη, ἡ Μεσόγειος ἔγινε λίμνη βυζαντινὴ καὶ ἡ Δαλματία, ἡ Ἰταλία, ἡ Ἀφρική, ἡ Νότιος Ἰσπανία, ἡ Σικελία, ἡ Κορσική, ἡ Σαρδηνία καὶ αἱ Βαlearίδες νῆσοι ἀπετέλουν μέρος τῆς μεγάλης αὐτοκρατορίας.

Ἐνῷ ἐξηκολούθει ὁ κατὰ τῶν Ὄστρογόθων πόλεμος εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Χοσρόης εἰσέβαλεν εἰς τὴν Συρίαν καὶ τοιοῦτοτρόπως ἤρχισε νέος περσικὸς πόλεμος (540). Ὁ πόλεμος αὐτὸς ἔλαβε μεγάλας διαστάσεις καὶ ἐπεξετάθη εἰς ὅλην τὴν ἑκτασιν τῶν ἀνατολικῶν συνόρων τῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ Κολχίδος μέχρι Μεσοποταμίας καὶ Συρίας. Διήρκεσε μέχρι τοῦ ἔτους 562. Τέλος ὁ Ἰουστινιανὸς ἠναγκάσθη νὰ κλείσῃ εἰρήνην ταπεινωτικὴν.

Σημαντικώτατον γεγονὸς τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι ἡ ἐγκατάστασις εἰς τὰς πέραν τοῦ Δουνάβεως χώρας νέου μογγολικοῦ λαοῦ, τῶν Ἀ β ἄ ρ ω ν, οἱ ὁποῖοι προήρχοντο ἀπὸ τὰς πεδιάδας πέραν τῆς Κασπίας θαλάσσης, ἦσαν δηλαδὴ ὁμό-

φυλοι τῶν Οὐννων, τῶν Βουλγάρων κτλ. Οἱ Ἄβαροι ἔγιναν βραδύτερον ἐπικίνδυνοι ἐχθροὶ τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἠπέλησαν τὴν ὑπαρξίν της.

ΑΜΥΝΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐφρόντισε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀχανῆ τοῦ αὐτοκρατορίας ἀπὸ τὰς ἐπιθέσεις τῶν βαρβάρων. Ἐφήρμοσε τὸ σύστημα τῶν λεγομένων Ἀνωτέρων Διοικήσεων, τὰς ὁποίας ἐνεπιστεύθη εἰς ἀνωτέρους στρατιωτικοὺς ὀνομαζομένους *Magistri militum* καὶ ἵδρυσεν ἐπὶ τῆς συνοριακῆς γραμμῆς σταθμοὺς (*limites*), εἰς τοὺς ὁποίους ἐγκατέστησεν εἰδικὰ στρατεύματα (*limitanei*).

Ἀλλὰ τὸ κολοσσιαῖον ἀμυντικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀπετέλουν τὰ ὀχυρώματα, τὰ ὁποῖα ἀνήγειρεν εἰς τὰ κυριώτερα συνοριακὰ σημεῖα, καὶ τὰ πολυάριθμα φρούρια, μὲ τὰ ὁποῖα ἐκάλυψε τὴν ὀπισθεν αὐτῶν χώραν. Τὰ ἐρεῖπια αὐτῶν προκαλοῦν καὶ σήμερον τὸν θαυμασμόν. Τοῦτο κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ συγχρόνου ἱστορικοῦ Προκοπίου ἔσωσε τὴν αὐτοκρατορίαν.

Τὴν στρατιωτικὴν τῆς χώρας διοργάνωσιν οἱ σύγχρονοι ἔκρινον ὡς θαῦμα προνοίας, λεπτότητος καὶ εὐβουλίας.

ΤΟ ΕΙΡΗΝΙΚΟΝ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

Διὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν δαπανηροτάτων πολέμων ὁ Ἰουστινιανὸς εἶχεν ἀνάγκην ἀπὸ χρήματα. Ἀλλὰ οἱ φόροι δὲν ἀπέφερον τὸ ἀπαιτούμενον πρὸς τοῦτο ποσόν, διότι μεγάλη ἀκαταστασία ἐπεκράτει εἰς τὴν διοίκησιν καὶ ἡ δικαιοσύνη ἔνεκα κακῆς ἐρμηνείας καὶ κακῆς ἐφαρμογῆς τῶν νόμων ἦτο αὐθαίρετος. Ὁ αὐτοκράτωρ ἠθέλησε νὰ διορθώσῃ τὴν κατάστασιν διὰ νομοθετικῆς καὶ διοικητικῆς μεταρρυθμίσεως.

Δωδεκαμελὴς ἐπιτροπὴ ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ νομομαθοῦς Τριβωνιανοῦ, τὸν ὁποῖον ὁ Ἰουστινιανὸς διώρισε τρόπον τινὰ ὑπουργὸν τῆς Δικαιοσύνης, ὅπως θὰ ἐλέγομεν σήμερον, ἀνέλαβε τὸ 528 τὴν τακτοποίησιν καὶ ἔκδοσιν τῶν νόμων. Ἡ ἐπιτροπὴ εἰργάσθη ἕξ ἔτη καὶ παρουσίασεν ἔργον κολοσσιαῖον, τὸ μνημειῶδες Ρωμαϊκὸν ἀστικὸν δίκαιον.

Τοῦτο περιελάμβανε α') Τὸν Ἰουστινιανέιον κώδικα, συλλογὴν τῶν ὑπὸ τῶν προκατόχων αὐτοκρατόρων ἐκ-

δοθέντων νόμων, β') Το ὅς Πανδέκτας, περισυλλογὴν καὶ ἐπιστημονικὴν κατὰτάξιν ἐρμηνειῶν διαφόρων νομομαθῶν τοῦ 2ου καὶ 3ου μ. Χ. αἰῶνος, γ') Τὰς Εἰσηγήσεις, ἐγχειρίδιον πρὸς χρῆσιν τῶν σπουδαστῶν τοῦ δικαίου. Τὸ μέγα νομοθετικὸν ἔργον συνεπληρώθη διὰ τῆς προσθήκης εἰς τὰ τρία ταῦτα ἔργα τῶν Νεαρων, ἥτοι συλλογῆς νόμων ἐκδοθέντων ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀπὸ τοῦ 534 - 565. Τὸ ἔργον τοῦτο, διὰ τὸ ὅποιον ὁ Ἰουστινιανὸς ἦτο δικαίως ὑπερήφανος, εἶχε μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς νομοθεσίας τῶν νεωτέρων λαῶν. "Ὅλα σχεδὸν τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη παρέλαβον αὐτὸ καὶ μέχρι σήμερον χρησιμεύει ὡς βᾶσις τοῦ δικαίου.

Διὰ τὴν διοίκησιν ὁ Ἰουστινιανὸς ἐξέδωκε δύο διατάγματα, διὰ τῶν ὁποίων καθωρίζοντο τὰ καθήκοντα τῶν ὑπαλλήλων, καθήργετο ὁ δεκασμὸς τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν, ἠὺξάνοντο οἱ μισθοὶ τῶν ὑπαλλήλων, περιωρίζοντο αἱ ἀνωφελεῖς δαπάναι καὶ ἐξησφαλίζετο ἡ τάξις εἰς τὰς ἐπαρχίας διὰ τῆς συγκεντρώσεως τῆς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἐξουσίας εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον.

Ἐπίσης ἐπεδίωξε διὰ καλῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως νὰ ἀναπτύξῃ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν. Τότε εἰσῆχθη ἀπὸ τὴν Κίναν ἡ βιομηχανία τῆς μετάξης, ἡ ὁποία ἔλαβε μεγάλην ἀνάπτυξιν κυρίως εἰς τὴν Συρίαν.

Ἡ ἈΓΙΑ ΣΟΦΙΑ

Ἰδιαιτέραν εὐχαρίστησιν ἠσθάνετο ὁ Ἰουστινιανὸς εἰς τὰ δημόσια ἔργα. Ἐπὶ τῆς βασιλείας του ἔγιναν ὁδοί, γέφυραι, λουτρῶνες, ναοὶ κτλ. εἰς τόσον πλῆθος, ὥστε ὁ σύγχρονος ἱστορικὸς Προκόπιος, ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, συνέταξεν ἰδιαιτερον βιβλίον Περιεκτισμάτων, εἰς τὸ ὅποιον περιγράφει τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Ἄλλ' ἐξ ὅλων τῶν ἔργων αὐτῶν μεγάλην φήμην ἀπέκτησεν ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας, τὸν ὅποιον εἶχον πυρπολήσει οἱ σασσασταὶ κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐθεώρησε καθῆκον του νὰ ἀνοικοδομήσῃ τὸν ναὸν μεγαλοπρεπέστερον καὶ ὀραιότερον καὶ πρὸς τοῦτο δὲν ἐφείσθη οὐδεμιᾶς δαπάνης.

Ὁ ναὸς ἐκτίσθη ἐπὶ τῇ βάσει νέου σχεδίου, τὸ ὅποιον ἐφιλοπόνησαν δύο περίφημοι ἀρχιτέκτονες, ὁ Ἀνθέμιος ὁ Τραλ-

λιανός, ἀπὸ τὰς Τράλλεις τῆς Μ. Ἀσίας, καὶ ὁ Ἰσίδωρος ὁ Μιλήσιος. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπέβλεπε μόνος τὸ ἔργον τοῦ καὶ ἡ ἐπιθυμία τοῦ ἦτο νὰ τελειώσῃ ὅσον τὸ δυνατόν ταχύτερον. Χιλιάδες ἄνθρωποι εἰργάσθησαν ἐπὶ ἑξ συνεχῇ ἔτη. Ὁ Ἰουστινιανὸς διέταξε νὰ φέρουν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοῦ κράτους ἐκλεκτὸν ὑλικόν, μάρμαρα καὶ ξυλείαν, ἀδιαφορῶν διὰ τὴν δαπάνην. Ἐστοίχισε κολοσσιαῖα ποσὰ ὁ ναός, τὰ ὅποια ὁ Ἰουστινιανός, διὰ νὰ ἐξοικονομήσῃ, ἠναγκάσθη νὰ ἐπιβάλλῃ φόρους.

Μὲ τὴν κατασκευὴν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας ἐλύθη μέγα ἀρχιτεκτονικὸν πρόβλημα, νὰ στηριχθῇ δηλαδὴ θόλος ἐπὶ τετραγώνου βάσεως. Ἀλλὰ τὸ μεγαλύτερον πλεονέκτημα τοῦ ναοῦ ἦτο τὸ ἀπλετον φῶς, ὥστε νὰ νομίζῃ τις, ὅτι εὕρσκεται εἰς τὸ ὑπαιθρον. Ἡ δὲ διάρθρωσις τῶν θόλων ἦτο τοιαύτη, ὥστε, μὲν εἰσῆρχετο τις εἰς τὸν ναόν, ἡτένιζε τὸν πανύψηλον καὶ φωτεινότατον θόλον, ὁ ὁποῖος ὡμοίαζε πρὸς τὸν γαλανὸν οὐρανὸν τοῦ ὑπαιθρου.

Ὁ ναὸς ἐκοσμήθη μὲ ἐξάίρετα μωσαϊκά, εἰκόνας δηλαδὴ κατεσκευασμένας μὲ πολυχρώμους ψηφίδας, μὲ ἑκατοντάδας κιόνων ἐκ ποικιλοχρῶμων καὶ πολυτίμων μαρμάρων, μὲ χρυσὰ καὶ ἀργυρὰ σκεύη, πολυελαίους, πολυτίμους λίθους κτλ.

Ὅταν ὁ ναὸς ἐτελείωσε καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸν μὲ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ, δὲν ἡδυνήθη νὰ κρύψῃ τὴν ὑπερφηανίαν τοῦ διὰ τὸ ἐξάίρετον αὐτὸ ἔργον καὶ ἀνέκραξε: Νενίκηκά σε Σολομῶν. Ὁ δὲ ἱστορικὸς Προκόπιος γράφει: Εἰς τὸν ναὸν αὐτὸν ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου ὑψώνεται μέχρι τοῦ Θεοῦ καὶ νομίζει, ὅτι κατοικεῖ ἐντὸς αὐτοῦ. Καὶ εἰς ἄλλο μέρος λέγει: Κανεῖς δὲν χορταίνει νὰ βλέπῃ τὸν ναὸν αὐτόν, ἀλλὰ διαρκῶς οἱ ἐπισκέπται ἀποκομίζουσιν μεγαλυτέραν εὐχαρίστησιν καί, ὅταν εὐρίσκωνται μακράν, ὁμιλοῦν δι' αὐτόν μὲ ἰδιαιτέραν χαρὰν καὶ ὑπερφηάνειαν.

Ἀλλ' ὁ περίφημος ναὸς δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας δὲν εἶναι ἀπλῶς ἓν ἐξάίρετον ἀρχιτεκτονικὸν μνημεῖον. Ἐκλείσεν ἐντὸς τοῦ αὐτῆς τὴν ψυχὴν τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἐγνώρισεν ὅλας τὰς χάρας, τοὺς θριάμβους, τὰς δόξας, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀτυχήματα καὶ τὰς περιπετείας τοῦ ἔθνους μας. Ἐντὸς αὐτοῦ ἐστέφθησαν πλεῖστοι ἔνδοξοι αὐτοκράτορες, ἐκεῖ ἐψάλησαν δοξολογίαι διὰ τὰς νίκας κατὰ τῶν βαρβάρων, ἐκεῖ κατέληγον οἱ θρίαμβοι διὰ τὴν

ἐξόντωνσιν τῶν ἐχθρῶν. Ἐκεῖ ἐπίσης τὸ ἔθνος κατὰ τὰς δεινὰς στιγμὰς ἀνέπεμπε δεήσεις πρὸς τὸν Ὑψιστον, ὑπὸ τοὺς θόλους τοῦ ναοῦ αὐτοῦ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς τῆς πρωτεύουσας εὗρισκε παρηγορίαν καὶ ἐνεπνέετο θάρρος καὶ τόλμην. Διὰ τοῦτο ὑμνήθη ὁ ναὸς ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τὰ δημοτικὰ μας τραγούδια ἐθεώρησαν τὴν Ἀγίαν Σοφίαν ἐπὶ αἰῶνας ὡς τὸ σύμβολον τῶν ἐθνικῶν μας ὀνείρων καὶ τῶν ἐλπίδων μας.

Σήμερον ὁ ναὸς σώζεται ἀκέραιος. Οἱ Τοῦρκοι ἐσεβάσθησαν τὸ πάνσεπτον μνημεῖον καὶ διὰ τὰς περιστάσεων ἀπὸ τὴν φθορὰν τοῦ χρόνου, μετέβαλον αὐτὸ εἰς μουσεῖον βυζαντινῆς τέχνης καὶ φροντίζουν διὰ τὴν διατήρησίν του.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

Ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ αὐτοκρατορία ἔφθασεν εἰς τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς παλαιᾶς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἀπέκτησε μέγα γόητρον. Ἀλλὰ διὰ τὰς πραγματοποιήσεως ὁ αὐτοκράτωρ τὰ φιλόδοξα σχέδιά του, ὑπέβαλε τὸ κράτος εἰς μεγάλας δαπάνας καὶ θυσίας, ἐνῶ ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν ἠπειλοῦν μεγάλοι κίνδυνοι τὴν αὐτοκρατορίαν, ἡ ὁποία εὐρέθην οἰκονομικῶς καὶ στρατιωτικῶς ἐξηντλημένη. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐσωτερικὴ διοίκησις εἶχε παραλύσει. Διὰ τὰς ἀποσοβηθοῦν οἱ κίνδυνοι αὐτοί, ἦτο ἀνάγκη νὰ ἐφαρμοσθῇ νέα τακτικὴ, νὰ ἐγκαταλείψουν δηλαδὴ οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες τὴν Δύσιν, ἡ ὁποία τόσα εἶχε στοιχίσει εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν, καὶ νὰ συγκεντρωθοῦν εἰς τὴν Ἀνατολὴν. Τὸ βαρὺ αὐτὸ ἔργον ἄφησεν ὡς κληρονομίαν ὁ Ἰουστινιανὸς εἰς τοὺς διαδόχους του.

Οἱ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέχρι τῆς ἀναρρήσεως εἰς τὸν θρόνον τοῦ Ἡρακλείου, ἦτοι ἀπὸ τὸ 565 - 610, ἐβασίλευσαν 4 αὐτοκράτορες. Κατὰ τὸ διάστημα τῶν 45 αὐτῶν ἐτῶν μεγάλοι κίνδυνοι ἠπειλῶσαν ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν τὴν αὐτοκρατορίαν, ἡ ὁποία ὀλίγον ἔλειψε νὰ καταστραφῇ.

Πρῶτος ἐβασίλευσεν ὁ Ἰουστίνος Β' (565 - 578), ἀνεψιὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἄνθρωπος ὑπερόπτης καὶ τελείως ἀνίκανος. Διὰ τοῦτο ἀπὸ τὸ 574 προσέλαβεν ὡς συνάρχοντα τὸν στρατη-

γόν **Τιβέριον** (578 - 582), ὁ ὁποῖος διέπρεψεν εἰς τοὺς πολέμους κατὰ τῶν Περσῶν.

Τὸν Τιβέριον διεδέχθη εἰς τὸν θρόνον ὁ στρατηγὸς **Μαυρίκιος** (582 - 602) ὁ ὁποῖος ἀνεδείχθη ἀπὸ τοὺς καλυτέρους βασιλεῖς τοῦ Βυζαντίου. Ὁ Μαυρίκιος ἐξησφάλισε τὰ σύνορα τοῦ κράτους εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὁ στρατὸς του ὅμως ἐκουράσθη ἀπὸ τοὺς μακροὺς πολέμους, ἐστασίασε καὶ ἀνεκήρυξεν ἀρχηγὸν τὸν Φωκᾶν καὶ ἐβάδισε κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Συγχρόνως μία φατρία τοῦ ἱπποδρόμου, τῶν Πρασίνων, ἐκηρύχθη κατὰ τοῦ Μαυρικίου καὶ συνέβησαν σκηναὶ ἀσχημίας εἰς τὴν πρωτεύουσιν. Ὁ λαὸς ἐπετέθη μὲ σκληρὰ ὄπλα κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, τὸν συνέλαβε καὶ τὸν ἐφόνευσεν ἀγρίως καὶ ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν Φωκᾶν.

Ὁ **Φωκᾶς** (601—610), ἂν καὶ προήρχετο ἀπὸ τὸ στρατόπεδον, ἐφάνη ἐντελῶς ἀνίκανος νὰ ἀντιμετωπίσῃ τοὺς ἐξωτερικοὺς κινδύνους καὶ κατάρθωσιν νὰ διατηρῇ τὸν θρόνον μὲ τὴν τρομοκρατίαν. Ἡ αὐτοκρατορία διέτρεξε σοβαρὸν κίνδυνον ἐπὶ τοῦ Φωκᾶ. Τέλος ὁ λαὸς ἐστασίασε καὶ ἐφόνευσεν τὸν ἀπάνθρωπον Φωκᾶν καὶ προσεκάλεσεν εἰς τὸν θρόνον τὸν υἱὸν τοῦ ἐξάρχου τῆς Καρχηδόνος Ἡράκλειον.

ΟΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗΝ

Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶχον νὰ ἀντιμετωπίσουν πολλοὺς κινδύνους.

Εἰς τὴν Δύσιν εἰς ἐκ τῶν γερμανικῶν λαῶν, οἱ **Λογγοβάρδοι** ἢ **Λομβαρδοί**, οἱ ὁποῖοι ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ εἶχον ἐγκατασταθῇ εἰς τὰς περὶ τὸν Δούναβιν χώρας, ἐπροχώρησαν καὶ κατέλαβον τὸ 568 ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστίνου Β' τὴν Βόρειον Ἰταλίαν καὶ ἱδρυσαν τὸ Λομβαρδικὸν κράτος τῆς Ἰταλίας.

Σοβαρώτερος ὅμως κίνδυνος ἠπείλει τὴν αὐτοκρατορίαν ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστίνου οἱ Πέρσαι ἤρχισαν νέον πόλεμον, ὁ ὁποῖος διήρκεσεν 20 περίπου ἔτη (572—591). Τέρμα εἰς τὸν πόλεμον ἔθεσεν ὁ Μαυρίκιος μετὰ πολλοὺς καὶ σκληροὺς ἀγῶνας (592).

Κατὰ τοὺς ἰδίους χρόνους Σλάβοι καὶ Ἀβαροι ὁρμώμενοι ἀπὸ τὸν Δούναβιν ἔκαμνον ἐπιδρομὰς κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας.

Οἱ **Σλάβοι**, οἱ ὁποῖοι κατώκησαν τὴν πέραν τοῦ Δουνάβεως χώραν, τὴν σημερινὴν Ρουμανίαν, καὶ ἔζων βίον ποιμενικόν, δὲν ἦσαν τόσον πολεμικοί, ὅσον οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Οὐννοι, καὶ διὰ τοῦτο δὲν κατώρθωσαν νὰ ἰδρύσουν ἴδιον κράτος, ἀλλ' ὑπετάσσοντο εἰς ἰσχυροτέρους λαούς. Οἱ **Ἄβαροι** ὅμως ὑπέταξαν τοὺς Βουλγάρους καὶ ἄλλους βαρβαρικοὺς λαούς καὶ ἵδρυσαν μέγα κράτος ἐκτεινόμενον ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τοῦ Δνεῖπερ μέχρι περίπου τῆς Βιέννης. Εἶχον ἀρχηγόν, ὁ ὁποῖος ἔφερε τὸν τίτλον **Χ α ν ο ς ἢ Χ α γ α ν ο ς**. Τὸ 589 ἔκαμαν μεγάλην ἐπιδρομὴν εἰς τὴν Βαλκανικὴν, ἣ ὁποία ἀπεκρούσθη. Ὁ λίγον βραδύτερον ὅμως οἱ Ἄβαροι ἐπολιόρκησαν τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἠπειλῆσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν (591). Τέλος ὁ αὐτοκρατορικὸς στρατὸς τοῦ Δουνάβεως περιώρισεν αὐτοὺς εἰς τὰς ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ χώρας.

Κατὰ τὴν εἰσβολὴν αὐτὴν καὶ ἀργότερον ἔγιναν πολλαὶ μεταναστεύσεις Σλάβων καὶ ἄλλων φυλῶν εἰς τὴν Βαλκανικὴν, αἱ ὁποῖαι ἐπεξετάθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἔφθασαν μέχρι τῆς Πελοποννήσου. Αἱ φυλαὶ αὐταὶ ἐγκατεστάθησαν μονίμως εἰς πολλὰ μέρη, ἰδίως εἰς τὴν ὕπαιθρον χώραν, ὡς ποιμένες καὶ γεωργοί. Ἀλλὰ μὲ τὸν καιρὸν ἀφωμοιώθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀπερροφήθησαν.

Ἀπὸ τὰ γεγονότα αὐτὰ ἔλαβεν ἀφορμὴν εὐφάνταστος γερμανὸς λόγιος, ὁ **Φαλμεράϋερ**, ὁ ὁποῖος ὑπεστήριξεν, ὅτι οἱ Ἕλληνες τῆς σημερινῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως τῆς Πελοποννήσου εἶναι ἀπόγονοι Σλάβων καὶ ἄλλων φυλῶν. Ἡ θεωρία αὕτῃ ἔκαμε θόρυβον, ἀλλὰ σοβαρώτερα ἔρευνα ἀπέδειξεν, ὅτι οἱ ἰσχυρισμοὶ τοῦ Φαλμεράϋερ δὲν στηρίζονται καὶ σήμερον οἱ ἱστορικοὶ γενικῶς παραδέχονται, ὅτι ἐμεγαλοποίησε μεμονωμένας καὶ τοπικὰς ἐπιμειξίας, αἱ ὁποῖαι δὲν λείπουν εἰς κανὲν ἔθνος.

Ἐπὶ τοῦ Φωκᾶ ἐпанελήφθη ὁ περσικὸς πόλεμος. Ὁ βασιλεὺς Χοσρόης Β' ἐκυρίευσεν τὴν Μεσοποταμίαν, ὅπου ἐπροξένησε φοβερὰς καταστροφὰς καὶ αἰχμαλωσίας, ἐνῶ ἐσωτερικαὶ στάσεις ἐπεδείνωσαν τὴν κατάστασιν τοῦ κράτους. Τοιοῦτοτρόπως ἡ αὐτοκρατορία μετὰ τὴν ἔνδοξον βασιλείαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ διήλθε περίοδον 50 ἐτῶν σοβαρᾶς κρίσεως ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς.

III. ΗΡΑΚΛΕΙΟΣ. ΑΝΑΔΙΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

ΗΡΑΚΛΕΙΟΣ (610-641)

Όταν ὁ Ἡράκλειος ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον, ἡ κατάστασις τοῦ κράτους ἦτο ἀπελπιστικὴ. Οἱ Πέρσαι ἀφοῦ ἐκυρίευσαν τὴν Μεσοποταμίαν, ἐπετέθησαν κατὰ τῆς Συρίας καὶ ἐκυρίευσαν τὴν πρωτεύουσαν αὐτῆς Ἀντιόχειαν, κατόπιν προσέβαλον τὴν Παλαιστίνην καὶ ἔγιναν κύριοι τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τοῦ Ἀγίου Τάφου καὶ ἀπήγαγον τὸν Τίμιον Σταυρόν. Τοῦτο ἐπροξένησε κατὰ πληξιν εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον. Ὀλίγον βραδύτερον οἱ Πέρσαι ἐκυρίευσαν τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Μ. Ἀσίαν, ἔφθασαν εἰς τὰς ἀσιατικὰς ἀκτὰς τοῦ Βοσπόρου, εἰς τὰς πόλεις

Χαλκηδόνα καὶ Χρυσούπολιν, καὶ ἠ-
πεῖλουν σοβαρῶς τὴν πρωτεύουσαν.

Ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος

Ἐκτὸς τοῦ περσικοῦ κινδύνου ἡ αὐτοκρατορία ἠπειλεῖτο εἰς τὴν Εὐρώπῃ ἀπὸ τοὺς Ἀβάρους, οἱ ὅποιοι πολλάκις ἔφθανον μέχρι τῶν προθύρων τῆς πρωτευούσης. Εἰς τὴν Δύσιν οἱ Λομβαρδοὶ διαρκῶς ἐπεξέτεινον τὰς κατακτήσεις των καὶ ἠπείλουν τὴν Μέσσην καὶ Κάτω Ἰταλίαν.

Ἀφ' ἐτέρου ὁ στρατὸς εὕρισκετο εἰς παραλυσίαν, ἐνῶ ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις τοῦ κράτους μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τόσων χωρῶν ἦτο οἰκτρά. Ὁ αὐτοκράτωρ πρὸ τῶν μεγάλων αὐτῶν συμφορῶν ἔχασε τὸ θάρρος του καὶ ἐσκέφθη πρὸς στιγμὴν νὰ μεταφέρῃ τὴν ἔδραν τῆς διοικήσεως εἰς τὴν Ἀφρικήν. Ἀλλὰ τὸν ἐνεθάρρυνεν ὁ πατριάρχης Σέργιος. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ μείνῃ καὶ ἤρχισε νὰ ὀργανώσῃ τὴν ἄμυναν.

Ὁ αὐτοκράτωρ ἐστρατολόγησεν ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως καὶ τῶν περιχώρων στρατὸν ὀλιγάριθμον, ἀλλὰ πολὺ ἀνώτερον ἀπὸ τοὺς συνήθεις μισθοφορικοὺς στρατοὺς. Ὁ πατριάρχης Σέργιος ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσίν του ὅλους τοὺς θησαυροὺς τῆς ἐκκλησίας.

Ο ΠΕΡΣΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Ὁ Ἡράκλειος διὰ νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀνενόχλητος τὴν ἐκστρα-

τείαν κατὰ τῶν Περσῶν, ἔκλεισεν εἰρήνην μὲ τὸν χαγάνον τῶν Ἀβάρων καί, ἀφοῦ συνεπλήρωσε τὰς προετοιμασίας του, εἰσῆλθεν εἰς τὰ πλοῖα μὲ τὸν στρατὸν του καὶ ἀπέπλευσεν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινουπόλιν τὸ 622. Τῆς ἀναχωρήσεως προηγῆθη θρησκευτικὴ τελετὴ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἀπήγγειλεν ὁ ἴδιος τὴν ἐξῆς δέησιν: Δέσποτα Θεὲ καὶ Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, μὴ παραδώσῃς ἡμᾶς εἰς ὄνειδος τοῖς ἐχθροῖς σου διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, ἀλλ' ἐπιβλέψας ἐλέησον καὶ τὴν κατὰ τῶν ἐχθρῶν σου νίκην δὸς ἡμῖν, ὅπως μὴ κουχήσωνται οἱ ἀλάστορες κατὰ τῆς σῆς κληρονομίας ἐπαιρόμενοι. Τοιουτοτρόπως ἔδωσεν εἰς τὴν ἐκστρατείαν χαρακτηῖρα θρησκευτικόν, εἶδος ἰε-
ρ ο ὁ π ο λ έ μ ο υ.

Ὁ Ἡράκλειος διευθύνεται εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον. Ἀποφεύγει νὰ προσβάλλῃ αὐτοὺς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, διότι δὲν εἶχεν ἀρκετὰς δυνάμεις. Προχωρεῖ διὰ τῆς Μ. Ἀσίας ἕως τὴν Ἀρμενίαν προσλαμβάνων διαρκῶς τὰ τμήματα τοῦ στρατοῦ, τὰ ὅποια εἶχον ἀποκοπῇ ἐκεῖ μὲ τὴν περσικὴν προέλασιν. Οἱ Πέρσαι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐκκενώσουν τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἠκολούθησαν αὐτὸν εἰς τὴν Ἀρμενίαν. Ἐκεῖ δίδει τὴν πρώτην μάχην, νικᾷ τὸν ἐχθρὸν καὶ τὸν ἀναγκάζει νὰ ἐκκενώσῃ ἐντελῶς τὴν Μ. Ἀσίαν. Μετὰ τὰς ἐπιτυχίας αὐτὰς ὁ Ἡράκλειος ἐπιστρέφει εἰς τὴν πρωτεύουσάν διὰ τῆς Μ. Ἀσίας, ἡ ὁποία ἦτο πλέον ἐλευθέρᾳ. Αὕτῃ εἶναι ἡ πρώτη ἐκστρατεία (622-623).

Τὸ ἴδιον ἔτος (623—624) ἐπιχειρεῖ δευτέραν ἐκστρατείαν. Διὰ τοῦ στόλου του ἀποβιβάζεται εἰς Τραπεζοῦντα καὶ εἰσβάλλει εἰς τὸ περσικὸν κράτος ἀπὸ τὴν Ἀρμενίαν. Ὁ Χοσρόης ὑποχωρεῖ, ἐνῶ ὁ Ἡράκλειος καταλαμβάνει πόλεις καὶ φρούρια, ἀπελευθερώνει αἰχμαλώτους καὶ καταστρέφει εἰδωλολατρικοὺς ναοὺς πρὸς ἀντεκδίκησιν διὰ τὴν καταστροφὴν τῶν χριστιανικῶν ναῶν. Ὁ περσικὸς στρατὸς ὑφίσταται σειρὰν ἀποτυχιῶν. Ὁ Χοσρόης διὰ νὰ δημιουργήσῃ ἀντιπερισπασμόν, στέλλει ἕνα στρατὸν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἀναγκάζει τὸν Ἡράκλειον νὰ ἐπιστρέψῃ ἐκεῖ. Εἰς τὴν Κιλικίαν νικᾷ τὸν στρατὸν αὐτόν. Ἡ νίκη ἀπήλλαξε πάλιν τὴν Μ. Ἀσίαν ἀπὸ τοὺς βαρβάρους. Ὁ αὐτοκράτωρ διεχείμασε μὲ τὸν στρατὸν του εἰς τὸν Ἄλυν ποταμόν.

Τὸ 625 ἐπέχειρσε τρίτην ἐπιθετικὴν ἐκστρατείαν κατὰ τοῦ Χοσρόη, ὁ ὁποῖος ἐν τῷ μεταξύ εἶχε κατορθώσει νὰ καταρτίσῃ τρεῖς νέους μεγάλους στρατοὺς ἀπὸ τὴν ἀχανῆ αὐτοκρατορίαν. Τὴν φορὰν αὐτὴν ὁ Χοσρόης συνεννοήθη μὲ τὸν χαγάνον τῶν Ἀβάρων νὰ προσβάλουν ἀπὸ κοινοῦ τὴν πρωτεύουσαν. Πράγματι ὁ χαγάνος διαλύει τὰς συνθήκας καὶ μὲ στρατὸν καὶ πολιορκητικὰς μηχανὰς καὶ πειρατικὰ πλοῖα ἀποκλείει τὴν πρωτεύουσαν, ἐνῶ ὁ περσικὸς στρατὸς διασχίσας τὴν Μ. Ἀσίαν φθάνει εἰς τὴν Χρυσούπολιν, τὴν σημερινὴν Χαλκηδόνα. Ἡ βασιλεύουσα διέτρεξε πραγματικὸν κίνδυνον. Ἀλλὰ τὴν ἄμυναν ὠργάνωσεν ὁ πατριάρχης Σέργιος καὶ ὁ μάγιστρος, δηλαδὴ ὁ πρῶτος ὑπουργὸς τοῦ αὐτοκράτορος, Βῶνος, καὶ οἱ κάτοικοι ἔδειξαν θάρρος καὶ καρτερίαν. Ὑπὸ τὰς περιστάσεις αὐτὰς ἐποιήθη καὶ ἐψάλη εἰς τὰς ἐκκλησίας ὁ Ἀκάθιστος Ὕμνος πρὸς τιμὴν τῆς πολιούχου Θεοτόκου, δηλαδὴ οἱ Χαιρετισμοί. Τὴν 26 Ἰουλίου 626 οἱ Ἀβανοὶ ἔκαμαν μεγάλην ἐπίθεσιν. Ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν καὶ ὁ στόλος τῶν κατεστράφη. Ὁ Χαγάνος ἀφοῦ ἔκαμε μερικὰς ἀκόμη ἀποπείρας, ἔκαυσε τὰς μηχανὰς του καὶ ἀπεχώρησε.

Μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τὸν ἐχθρόν οἱ κάτοικοι ἐξύμνησαν τὴν Θεοτόκον διὰ τοῦ ὕμνου :

Τῇ υπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια!
 Ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν, εὐχαριστήρια
 Ἀναγράφω Σοι, ἡ πόλις Σου, Θεοτόκε.
 Ἀλλ' ὥς ἔχουσα τὸ κράτος ἀπροσμάχητον,
 Ἐκ παντοίων με κινδύνων ἐλευθέρωσον,
 Ἵνα κράζῃ Σοι χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.

Ὁ περσικὸς στρατὸς ἐξηκολούθησε νὰ παραμένῃ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Τὴν τύχην τοῦ πολέμου ἔκρινεν ἡ ἐκστρατεία τοῦ 627. Εἰς τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Νινεύτ (12 Δεκεμβρίου 627) ὁ Ἡράκλειος ἐνίκησεν εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην τοὺς Πέρσας. Συγχρόνως ὁ στρατὸς καὶ ὁ περσικὸς λαὸς ἐστασίασαν. Ἐπὶ κεφαλῇς τοῦ κινήματος ἐτέθη ὁ υἱὸς τοῦ Χοσρόη Σιρόης, ὁ ὁποῖος ἐφόνευσεν τὸν πατέρα του, ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς καὶ ἔκλεισεν εἰρήνην μὲ τὸν Ἡράκλειον. Οἱ Πέρσαι ὑπεχρεώθησαν

νά περιορισθοῦν εἰς τὰ παλαιά των σύνορα καὶ ἔδωσαν ὀπίσω τοὺς αἰχμαλώτους καθὼς καὶ τὸν Τίμιον Σταυρόν εἰς τοὺς Ἑλληνας (Ἀπρίλιος τοῦ 628).

Μετ' ὀλίγον ὁ Ἡράκλειος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἔγινεν ἐν θριάμβῳ δεκτὸς ὑπὸ τοῦ στρατοῦ, τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ κλήρου. Εἰσῆλθεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἐπὶ ἄρματος συρομένου ὑπὸ τεσσάρων ἐλεφάντων. Ἄνδρες προπορευόμενοι ἐκράτουν τὸν Τίμιον Σταυρόν, τὸν ὁποῖον ὁ αὐτοκράτωρ ἐθεώρει ὡς τὸ ἐνδοξότερον τρόπαιόν τῶν κατορθωμάτων του. Τὸ ἐπόμενον ἔτος 629 ὁ Ἡράκλειος ἔφερε θριαμβευτικῶς τὸν σταυρόν εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ τὴν 14 Σεπτεμβρίου τὸν ἔστη- 629 σεν ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ, ὅπου τὸν εἶχεν ἄλλοτε τοποθετήσῃ ἡ μήτηρ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου Ἀγία Ἑλένη: Ἀπὸ τότε ἡ ἐκκλησία ἐορτάζει τὴν Ὑψωσιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ. Ὁ Ἡράκλειος δικαίως ἐθεωρήθη ὡς ἥρωας καὶ ἱππότης τοῦ χριστιανισμοῦ.

Τοιοιυτοτρόπως ἔληξεν ὁ Περσικὸς πόλεμος, ὁ ὁποῖος διήρκεσε περίπου 25 ἔτη. Ἄλλ' ὁ μακρὸς πόλεμος ἐξήντηλσεν ἐξίσου νικητὰς καὶ ἡττημένους, ὥστε, ὅταν μετ' ὀλίγον παρουσιάσθῃ νέος ἐπικίνδυνος καὶ κοινὸς ἐχθρὸς, οἱ Ἀραβες, Ἑλληνες καὶ Πέρσαι δὲν ἦσαν εἰς θέσιν γὰ τὸν ἀποκρούσουν.

Ὁ Ἡράκλειος ἀπέθανε τὸ 641.

✓ θ ✓ B: 26 *Εξιστορημα*
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΑΡΑΒΩΝ

ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Η ΑΡΑΒΙΑ - ΟΙ ΑΡΑΒΕΣ

Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ 7ου αἰῶνος ἔγινε σημαντικώτατον γεγονός εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἡ ἐμφάνις τοῦ ἰσλαμικοῦ. Ἡ νέα θρησκεία παρουσιάσθη τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἀραβίαν.

Ἡ Ἀραβία εἶναι πλατεῖα χερσόνησος κειμένη εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Εἶναι τριάκοντα περίπου φορὰς μεγαλύτερα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ τὰ πέντε ἕκτα εἶναι ἀκατοίκητα, διότι ἡ χώρα ἐκτείνεται πρὸς τὸν ἰσημερινὸν καὶ εἶναι θερμότης. Κατοικεῖται κυρίως ἡ πρὸς τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν στενὴ λωρίς, ὅπου εὐρίσκεται ἡ *Εὐδαίμων Ἀραβία* (Ἰεμένη), καὶ ἡ *Χετζάζ*. Εἰς τὰ μέρη αὐτὰ φύεται ὁ καφὲς καὶ τὸ θυμίαμα καὶ ἀκμάζει ἡ κτηνοτροφία. Ἐκεῖ ἐκτίσθησαν αἱ σημαντικώτεραι πόλεις *Μέκκα* καὶ *Μεδινα*.

Οἱ Ἀραβες ἀνήκουν εἰς τὴν λευκὴν φυλὴν καὶ εἰς τὴν σημιτικὴν ὁμοφυλίαν. Ἦσαν συγγενεῖς τῶν Ἑβραίων καὶ διετήρουν πολλὰς ἀρετάς τῶν πρωτογόνων λαῶν. Ἦσαν γενναῖοι, ἵπποτικοί, φιλόξενοι καὶ συναισθηματικοί. Οἱ Ἀραβες δὲν ἀπετέλουν ἓν κράτος, ἀλλ' ἦσαν διηρημένοι εἰς φυλὰς νομαδικὰς. Ἐν τοῦτοις ἦν ὡς αὐτοὺς ἡ κοινὴ θρησκεία, διότι ὅλοι ἐλάτρευον λίθους, δένδρα κτλ. καὶ εἶχον ἓνα κοινὸν θεόν, τὸν Ἀλλάχ. Κοινὸν προσκύνημα ὅλων τῶν φυλῶν ἦτο ἡ *Κααβὰ*, μέγας δηλ. λίθος, ὁ ὅποτος, καθὼς ἐπίστευον, ἔπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Περὶ τὴν *Κααβὰ* ἐκτίσθη μικρὸς συνοικισμὸς κατ' ἀρχάς, ἐκ τοῦ ὁποῦ βραδύτερον προήλθεν ἡ Μέκκα. Ὁ Μωάμεθ ἐκήρυξεν εἰς τοὺς Ἀραβας νέαν θρησκείαν.

ΜΩΑΜΕΘ (571 - 632)

✓ Ὁ Μωάμεθ ἐγεννήθη εἰς τὴν Μέκκαν τὸ 571 μ. Χ. καὶ

κατὰ τὴν παιδικὴν τοῦ ἡλικίαν ἔβοσκε πρόβατα. Ἀλλὰ μία χήρα συγγενῆς τοῦ ἔλαβεν αὐτὸν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς καὶ ὁ Μωάμεθ ὠδήγει τὰ καραβάνια τῆς εἰς τὴν Συρίαν. Ἐκεῖ 571 ἐγνώρισε τὰς δύο μεγάλας θρησκείας, τὴν ἰουδαϊκὴν καὶ τὴν χριστιανικὴν. Ὁ Μωάμεθ ἦτο θεόληπτος καὶ φαντασιοκόπος εἰς βαθμὸν παθολογικόν. Εἰς ἡλικίαν 40 ἐτῶν ἤρχισε νὰ διδάσκη τὴν νέαν θρησκείαν. Ἀλλ' ἡ ἀριστοκρατία τῆς Μέκκας κατεδίωξεν αὐτὸν καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Μεδινὰν (16 Ἰουλίου 622). Ἡ φυγὴ αὕτῃ ὠνομάσθη βραδύτερον ὑπὸ τῶν μωαμεθανῶν Ἑ γ ῖ ρ α καὶ καθιερώθη ὡς ἀρχὴ τῆς μωαμεθανικῆς χρονολογίας.

Εἰς τὴν Μεδινὰν ὁ Μωάμεθ ἀπέκτησε πολλοὺς ὁπαδοὺς

Οἱ Ἀραβες εἶχον κανονικὰ χαρακτηριστικά τοῦ προσώπου, χρῶμα μελαψόν, ὑψηλὸν μέτωπον, ζωηροὺς μαύρους ὀφθαλμοὺς καὶ ἑκφρασιν ἐνεργητικὴν. Ἐφόρουσαν χιτῶνα, ὁ ὁποῖος ἐσφίγγετο μὲ ζώνην εἰς τὴν ὀσφύν, καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἔρριπτον πλατὺ ὑφασμα τὸ λεγόμενον μπουρνούζι, ὅμοιον μὲ τὸ ἱμάτιον τῶν ἀρχαίων. Τὴν κεφαλὴν ἐκάλυπτον μὲ τεμάχιον ὑφάσματος, τὸ ὁποῖον ὠνομάζετο τουρμπάνι καὶ ἐσφίγγετο εἰς τὸ μέτωπον μὲ ταινίαν.

Τύπος Ἀραβος

καὶ ὠδήγησεν αὐτοὺς κατὰ τῆς Μέκκας, ἡ ὁποία ἠναγκάσθη νὰ ἀναγνωρίσῃ αὐτὸν ὡς προφήτην καὶ ἄρχοντα συγχρόνως. Ἐντὸς ὀλίγου ἡ Ἀραβία ἐδέχθη τὴν νέαν θρησκείαν καὶ συνήνωθη ὑπὸ τὴν πνευματικὴν καὶ πολιτικὴν ἀρχὴν τοῦ Μωάμεθ. Ὁ Μωάμεθ ἀπέθανε τὸ 623 μ.Χ.

Ο ΙΣΛΑΜΙΣΜΟΣ

Ὁ Μωάμεθ ὠνόμαζε τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰ σ λ ἄ μ (ἀφωσίωσις εἰς τὸν Θεόν) καὶ τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ Μ ο υ σ λ ῖ μ (ἀφωσιωμένους). Διὰ τοῦτο ἡ νέα θρησκεία ὠνομάσθη Ἰ σ λ α μ ι-

σμός καὶ Μουσουλμανισμός, λέγεται δὲ καὶ Μωαμεθανισμός ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἱδρυτοῦ.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Μωάμεθ ὀλίγα πρωτότυπα στοιχεῖα περιέχει. Κατὰ βάθος εἶναι μείγμα συγκεχυμένον ἀπὸ ἐβραϊκᾶς, χριστιανικᾶς καὶ περσικᾶς δοξασίας. Τέσσαρα εἶναι τὰ κύρια δόγματα τῆς νέας θρησκείας : 1) Εἷς Θεὸς ὑπάρχει καὶ προφήτης του εἶναι ὁ Μωάμεθ, 2) ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατος, 3) αἱ πράξεις τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἀμετατρέπτως προωρισμέναι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ (κισμὲτ=πεπρωμένον) καὶ 4) ἀπαγορεύεται ἡ παράστασις τῆς θεότητος δι' εἰκόνων ἢ ἀγαλμάτων.

Ἐκ τούτων μεγάλην ἐπιρροὴν ἤσκησε τὸ δόγμα τοῦ πεπρωμένου, τὸ ὁποῖον εἰς τὰς ἀρχὰς ἔδωκεν ἀκατάσχετον ὁρμὴν καὶ περιφρόνησιν τῶν κινδύνων εἰς τοὺς πιστοὺς τοῦ προφήτου. Βραδύτερον ὅμως κατέστησεν αὐτοὺς νωθροὺς καὶ δυσκινήτους μοιρολάτρας.

Ἡ ἠθικὴ διδασκαλία τοῦ Ἰσλαμισμού συνίσταται εἰς προσευχὴν πεντάκις τῆς ἡμέρας (ναμάζ), εἰς νηστείαν κατὰ τὸν μῆνα Ραμαζάν, εἰς ἐλεημοσύνην, εἰς ἐπίσκεψιν τῶν ἱερῶν πόλεων Μέκκας καὶ Μεδινᾶς καὶ εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Ἰσλαμισμού. Οἱ εἰδωολάτραι (κιαφίρ), δηλαδὴ οἱ χριστιανοὶ καὶ οἱ ἐβραῖοι, θεωροῦνται ἄπιστοι (γκιαβούρ). Ἡ διδασκαλία αὕτῃ περιέχεται εἰς τὸ Κοράνιον (βιβλίον), τὸ ὁποῖον θεωρεῖται ἀκριβὲς ἀντίγραφον τοῦ ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχοντος βιβλίου.

ΤΟ ΑΡΑΒΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ

Ὁ Μωάμεθ δὲν ἱδρυσε μόνον νέαν θρησκείαν, ἀλλὰ καὶ συνήνωσεν εἰς ἓν κράτος τοὺς Ἀραβας. Ἦτο συγχρόνως ἀνώτατος θρησκευτικὸς ἀρχηγὸς καὶ οἱ διάδοχοί του ὠνομάσθησαν Χαλίφαι, ἥτοι τοποτηρηταὶ τοῦ προφήτου.

Εἰς τὸ νέον κράτος ὁ Μωάμεθ ἔδωκε τὴν ὀριστικὴν κατεύθυνσιν, ἣ ὁποία συγκεντρώνεται εἰς τὰς ὀλίγας λέξεις : Πόλεμος κατὰ τῶν ἀπίστων. Αἱ λέξεις αὗται εἶχον μαγικὴν ἐνέργειαν ἐπὶ τῶν Ἀράβων, οἱ ὁποῖοι ἐξῆλθον ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς χώρας των μετὰ τὴν μέθην καὶ τὴν ὁρμὴν τῶν νεοφωτιστῶν, διὰ νὰ ὑποτάξουν τὸν κόσμον εἰς τὴν νέαν θρησκείαν.

Ἦδη ὁ Μωάμεθ εἶχε στείλει πρέσβεις εἰς τὸν Ἡράκλειον καὶ τὸν Χοσρόην Β' καὶ ἐζήτηι νὰ ἀσπασθοῦν τὴν νέαν θρησκείαν. Ὁ Χοσρόης κατέσφαξεν αὐτούς, ἐνῶ ὁ Ἡράκλειος, διπλωματικώτερος τοῦ Πέρσου, ἐφόρτωσεν αὐτούς μὲ δῶρα διὰ τὸν ὑψηλὸν κύριόν των. Ἀλλ' οὔτε ὁ εἰς οὔτε ὁ ἄλλος ἀντελήφθησαν τὴν σοβαρότητα τοῦ κινδύνου.

Τὸν Μωάμεθ διεδέχθησαν τέσσαρες χαλίφαι ἐκ τῆς οἰκογενείας του. Πρῶτος ἀπ' αὐτοῦς ἦτο ὁ Ἀβοῦ Βέκρ (632 — 635), πατὴρ τῆς εὐνοουμένης συζύγου τοῦ προφήτου (Ἀϊσά), κατόπιν ὁ Ὁμάρ (635 — 644), ὁ Ὀσμάν (644 — 660) καὶ μετὰ τὴν δολοφονίαν αὐτοῦ ἀνῆλθε τέλος εἰς τὸν θρόνον ὁ ἐξάδελφος καὶ γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ Μωάμεθ Ἀλῆς. Κατὰ τὸ διάστημα τῶν τριάκοντα ἐτῶν ἔγινε καταπληκτικὴ ἐξάπλωσις τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ Ἀφρικὴν.

ΚΑΤΑΛΥΣΙΣ ΤΟΥ ΠΕΡΣΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Ἡ ἀραβικὴ ἐπίθεσις εὐρῆκεν ἐξηντλημένας ἀπὸ τὸν μακροχρόνιον πόλεμον τὰς δύο γειτονικὰς μοναρχίας, τὴν Περσίαν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν. Οἱ Ἀραβες προσέβαλον κατ' ἀρχὰς τὴν Περσίαν, τὴν ὁποίαν ἐμάστιζον ἐμφύλιοι ἔριδες καὶ ἀναρχία μετὰ τὴν εἰρήνην πρὸς τὸ Βυζάντιον. Ὁ περσικὸς στρατὸς ἡττήθη εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην, ἡ Περσία ὑπετάχθη εἰς τοὺς Ἀραβας καὶ ἐδέχθη τὴν νέαν θρησκείαν.

Τοιοῦτοτρόπως ἐξερριζώθη ἡ παλαιὰ περσικὴ θρησκεία τοῦ Ζωροάστρου, ἡ λεγομένη Πυρολατρία. Οἱ ὀλίγοι Πέρσαι, οἱ ὁποῖοι δὲν ἠθέλησαν νὰ δεχθοῦν τὸν ἰσλαμισμόν, κατέφυγον εἰς τὰς Ἰνδίας, ὅπου διεφύλαξαν τὴν παλαιάν θρησκείαν καὶ τὸ ἱερὸν βιβλίον τοῦ Ζωροάστρου (Ζαρατούστρα) τὴν Ζέντ Ἀβέστα.

Διὰ τῆς καταλύσεως τοῦ Περσικοῦ κράτους ὁ ἰσλαμισμὸς ἐξηπλώθη εἰς ὅλας τὰς χώρας μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ὠξοῦ καὶ Εὐφράτου, τοῦ Καυκάσου, τῆς Κασπίας καὶ τοῦ Ἰνδικοῦ Ὠκεανοῦ καὶ ἡ Δυτικὴ Ἀσία εἴκοσι μόλις ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ ἡλλαξεν ὅσιν.

ΚΑΤΑΛΗΨΙΣ ΤΗΣ ΣΥΡΙΑΣ, ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗΣ ΚΑΙ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

Ἡ κατάκτησις τῆς Συρίας ἤρχισεν ἀπὸ τὸν Ἀβοῦ Βέκρ. Ὁ

άραβικός στρατός προσέβαλε καὶ ἐπολιόρκησε τὴν πόλιν τῆς Συρίας Δαμασκόν, ἡ ὁποία δὲν ἤργησε νὰ παραδοθῇ (634).

Τότε μόνον οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντελήφθησαν τὴν σοβαρότητα τοῦ κινδύνου καὶ ὁ Ἡράκλειος ἔσπευσεν αὐτοπροσώπως πρὸς ὑπεράσπιν τῶν δύο μεγάλων ἐπαρχιῶν, τῆς Συρίας καὶ τῆς Παλαιστίνης. Ἀλλ' ὁ γέρων αὐτοκράτωρ ἡττήθη ἐπανειλημμένως καὶ οἱ ἰθαγενεῖς, οἱ ὁποῖοι ἔνεκα τῆς θρησκευτικῆς διαφορᾶς διέκειντο ἐχθρικῶς πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ ἀπὸ καιροῦ εἶχον δεῖξει τάσεις χωριστικὰς, δὲν ἐπολέμησαν μὲ ὄρεξιν καὶ τοῦτο ἔκαμεν εὐκόλον εἰς τοὺς Ἀραβας τὴν κατάκτησιν τῶν χωρῶν αὐτῶν. Ὁ Ἡράκλειος κατῴρθωσε μόνον νὰ σώσῃ τὸν τίμιον σταυρόν, ἐνῶ ἡ Ἱερουσαλὴμ ὑπέκυψεν ἐντὸς ὀλίγου καὶ μετ' αὐτὴν ἡ Βηρυττός, ἡ Ἀντιόχεια καὶ ὁλόκληρος ἡ Συρία καὶ ἡ Παλαιστίνη, κέντρα τοῦ ἀνατολικοῦ πολιτισμοῦ, κατελαμβάνοντο ὀριστικῶς ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν.

Τὴν κατάκτησιν τῆς Συρίας ἠκολούθησεν ἡ ὑποταγὴ τῆς Αἰγύπτου. Ὁ στρατηγὸς τοῦ Ὁμάρ Ἀμροῦ ἐνίκησεν ἐπανειλημμένως τὰ ἐλληνικὰ στρατεύματα καὶ κατέκτησεν ἐν διαστήματι δύο μόνον ἐτῶν ὁλόκληρον τὴν Αἴγυπτον (640—642). Ἡ ἀκρόπολις τῆς Μέμφιδος, πρωτεύουσος τῆς Μέσης Αἰγύπτου, κατελήφθη ἐξ ἐφόδου καὶ εἰς τὸ μέρος, ὅπου ἐστρατοπέδευσαν τὰ ἀραβικὰ στρατεύματα, ἐκτίσθη τὸ 973 μ. Χ. ἡ πόλις Κ ἁ ῖ ρ ο ν (Καχिरά=Νίκη). Ἡ Ἀλεξανδρεία προστατευομένη ὑπὸ στόλου ἀντέστη ἐπ' ὀλίγον, ἀλλ' ἠναγκάσθη καὶ αὕτῃ νὰ παραδοθῇ. Μὲ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπωλέσθη ὀριστικῶς δια τὸν ἐλληνισμόν ἡ Αἴγυπτος, ὅπου ἐπὶ 960 ἔτη ἦνθησεν ὁ ἐλληνικὸς πολιτισμὸς καὶ τὰ ἐλληνικὰ γράμματα.

Εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅπως καὶ εἰς τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην, οἱ ἐγχώριοι χριστιανοὶ ὡς μονοφυσίται διέκειντο δυσμενῶς πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ ἐδέχθησαν εὐχαρίστως τοὺς Ἀραβας. Οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς προσῆλθον εἰς τὸν ἰσλαμισμόν καὶ τούτων ἀπόγονοι εἶναι οἱ σημερινοὶ Φ ε λ λ ἁ χ ο ι. Οἱ ἀπομεινάντες πιστοὶ εἰς τὸν χριστιανισμόν ὀνομάζονται Κόπται.

Οἱ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Τὸν Ἡράκλειον διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντῖνος Β'

(641—642), ὁ ὁποῖος μετὰ τρεῖς μῆνας ἀπέθανεν. Τὸν Κωνσταντῖνον διεδέχθη ὁ ἑνδεκαετής υἱός του **Κώνστας** (642—668), ὁ ὁποῖος ὀνομάζεται καὶ Κωνσταντῖνος Γ'.

Οἱ Ἄραβες ἀφ' οὗτου κατέλαβον τὴν Συρίαν καὶ τὴν ἀρχαίαν Φοινίκην, κατεσκεύασαν ἰσχυρὸν στόλον καὶ ἤρχισαν νὰ γίνωνται ἀπειλητικοὶ καὶ εἰς τὴν θάλασσαν. Κατέλαβον τὴν Κόρυμπον τὸ 649 καὶ ἐλεηλάτησαν τὴν Ρόδον τὸ 654 καὶ τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας. Ὁ Κώνστας Β' ἐπῆλθε μετὰ τοῦ στόλου τοῦ αὐτοπροσώπως κατὰ τῶν Ἀράβων, ἀλλ' ἡττήθη καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Δ' Ο ΠΩΓΩΝΑΤΟΣ. ΟΜΕΪΑΔΑΙ ΧΑΛΙΦΑΙ

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κώνστα τὸν θρόνον κατέλαβεν ὁ υἱός του **Κωνσταντῖνος Δ'** ὁ λεγόμενος **Πωγωνάτος** (668—685), ἡγεμὼν δραστήριος, ὁ ὁποῖος κατῴρθωσε νὰ σώσῃ τὴν πρωτεύουσαν ἀπὸ τὴν ἀραβικὴν ἐπίθεσιν τοῦ 673.

Ἐν τῷ μεταξύ ἐπῆλθε μεγάλη μεταβολὴ εἰς τὸ ἀραβικὸν κράτος. Τὸ 660 ὁ διοικητὴς τῆς Δαμασκοῦ **Μωαβία** ἐστασίασε κατὰ τοῦ χαλίφου Ἀλῆ, ἐφόνευσεν αὐτὸν καὶ κατέλαβε τὸν θρόνον. Ὁ Μωαβία ἵδρυσεν νέαν δυναστείαν, τὴν λεγομένην **Δυναστείαν τῶν Ὀμεϊάδων** (664).

Ἐπὶ τῶν Ὀμεϊάδων ἡλλαξεν οὐσιωδῶς ὁ χαρακτὴρ τοῦ ἀραβικοῦ κράτους. Πρωτεύουσα αὐτοῦ ἔγινεν ἡ Δαμασκός, ἡ χαλιφεία ἔγινε κληρονομικὴ, ἐνῶ προηγουμένως ἦτο αἰρετὴ, καὶ οἱ χαλίφαι ἀπέβησαν δεσπόται ἀπολυταρχικοὶ ζῶντες βίον πολυτελεῆ καὶ περιστοιχιζόμενοι ὑπὸ μεγαλοπρεποῦς αὐλῆς. Ἀλλὰ πολὺ σημαντικώτερον εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἔδρα τοῦ μωαμεθανισμοῦ μετετέθη εἰς τὴν Συρίαν. Οἱ Σύροι, καθὼς γνωρίζομεν, εἶχον παραλάβει τὸν ἑλληνορωμαϊκὸν πολιτισμόν, εἶχον μεταφράσει τὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν καὶ εἶχον ἀναπτύξει τὰς τέχνas. Τώρα δέχονται τὸν ἰσλαμισμόν, μανθάνουν τὴν ἀραβικὴν καὶ ἐξηκολούθησαν ὡς ἄραβες πλέον νὰ καλλιεργοῦν τὸν πολιτισμόν. Ἡ παραλία τῆς Συρίας εἶναι, καθὼς γνωρίζομεν, ἡ παλαιὰ Φοινίκη καὶ οἱ κάτοικοί της ἀπόγονοι τῶν παλαιῶν Φοινίκων. Εἰς τοὺς ἐξισλαμισθέντας αὐτοὺς Φοίνικας χρεωστεῖται ἡ ναυτικὴ

ἀκμή τῶν Ἀράβων. Ὁ περίφημος ἀραβικὸς στόλος, ὁ ὁποῖος διημφισβήτησε τὴν κυριαρχίαν τῆς Μεσογείου, ἦτο ἔργον τῶν Σύρων τῆς Φοινίκης ὥστε ὁ λεγόμενος ἀραβικὸς πολιτισμὸς ὀρθότερον εἶναι νὰ ὀνομάζεται συριακός, ὅπως ἐπίσης εἶναι γνωστόν, ὅτι οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς μεγαλουργήσαντας Ἀραβας ἦσαν Σύροι, ἐνῶ οἱ ἴδιοι οἱ Ἀραβες ἐβυθίσθησαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς τὴν παλαιὰν ἀφάνειαν.

ΠΡΩΤΗ ΕΠΙΘΕΣΙΣ ΤΩΝ ΑΡΑΒΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ (673) v21

Τὸ ἔτος 673 ὁ χαλίφης Μωαβία μὲ ἰσχυρὸν στρατὸν εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἐπροχώρησε μέχρι τῆς Χαλκηδόνος, ἐνῶ συγχρόνως πολυάριθμος στόλος ἀνέπλευσε τὸν Ἑλλησποντον καὶ ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς πρωτευούσης, ἡ ὁποία ἐπολιορκήθη ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Ἡ πολιορκία διήρκεσε πέντε ὁλόκληρα ἔτη (673—678), διότι οἱ Ἀραβες ἔλυον τὴν πολιορκίαν τὸν χειμῶνα καὶ ἐπανήρχοντο τὴν ἀνοιξιν.

Ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἀπέκτησε κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς ὄπλον ἰσχυρότατον, τὸ ὑγρὸν πῦρ. Τὸ ὑ γ ρ ὸ ν π ῦ ρ ἦτο παλαιὰ ἐφεύρεσις, τὴν ὁποίαν ἀπέδιδον εἰς τὸν χημικὸν καὶ φυσικὸν τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος **Πρόκλον**. Τὴν χρῆσιν ὅμως αὐτοῦ ἐτελειοποίησεν ὁ ἐκ Συρίας μηχανικὸς **Καλλίνικος**. Ἀπετελεῖτο ἀπὸ θεῖον, νίτρον, πίσσαν καὶ πετρέλαιον, ἦτο ρευστὸν καὶ τὸ ἐξεσφενδόνιζον κατὰ τῶν ἐχθρικῶν πλοίων μὲ ἰδιαίτερα μηχανήματα ἢ καὶ μὲ χειροβομβίδας.

Ὁ στόλος τῶν Ἀράβων ἔπαθε μεγάλας ζημίας. Ὁ Μωαβία ἀφοῦ ἀπέτυχε καὶ εἰς τὴν ξηρὰν καὶ ὁ στρατός του ἡττήθη, ἠναγκάσθη νὰ κλείσῃ ταπεινωτικὴν εἰρήνην καὶ ὑπεχρεώθῃ νὰ πληρώσῃ ἐτήσιον φόρον.

ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΒΟΥΛΓΑΡΩΝ Εἰς τὴν ΜΟΙΣΙΑΝ v21

Σπουδαῖον ἐπίσης γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου Δ' εἶναι ἡ ἐγκατάστασις τῶν Βουλγάρων εἰς τὴν Κάτω Μοισίαν, τὴν σημερινὴν δηλαδὴ Βουλγαρίαν, τὴν ὁποίαν τότε κατόικουν Σλάβοι γεωργοί.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Βουλγάρους νὰ ἐγκατασταθοῦν ἐκεῖ, διότι ἦσαν ἐχθροὶ τῶν Ἀβάρων καὶ ἠλπίζεν, ὅτι θὰ ἔχῃ αὐτοὺς συμμάχους. Οἱ Βούλγαροι ἀνεμείχθησαν μὲ

τοὺς Σλάβους, ὠμίλησαν τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν καὶ ἀπὸ τὸ κρᾶμα, τὸ ὁποῖον προῆλθεν ἀπὸ τὴν ἀνάμειξιν τῶν δύο φυλῶν, ἀποτελεῖται ὁ σημερινὸς Βουλγαρικὸς λαός.

Η ΑΝΑΡΧΙΑ ΕΙΣ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ

Τὸν Κωνσταντῖνον Δ' διεδέχθη ὁ υἱὸς του Ἰουστινιανὸς Β' (685 - 695) εἰς ἡλικίαν 16 ἐτῶν. Ἡ βασιλεία του εἶναι μίᾳ ἀπὸ τὰς ὀλεθριωτέρας τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας, διότι ἡ ἀγριότης καὶ ἡ ἀφροσύνη του ἔλαβον χαρακτῆρα ἀληθοῦς παραφροσύνης. Τὸ 695 ὁ λαὸς ἐξηγέρθη καὶ ἀνέτρεψε τὸν θηριώδη αὐτοκράτορα καὶ μαζί του τὴν δυναστείαν τοῦ Ἡρακλείου. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐξωρίσθη εἰς τὴν Χερσῶνα, σημερινὴν Σεβαστούπολιν.

Τὴν ἀνατροπὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β' ἠκολούθησεν εἰκοσαετὴς ἀναρχία (695 - 717), κατὰ τὴν ὁποίαν ἀνῆλθον εἰς τὸν θρόνον ἕξ αὐτοκράτορες διὰ στρατιωτικῶν στάσεων, ὁ Λεόντιος, ὁ Τιβέριος Α', διὰ δευτέραν φορὰν ὁ Ἰουστινιανὸς Β', ὁ Φιλιππικός, ὁ Ἀναστάσιος Β' καὶ τέλος ὁ Θεοδόσιος Γ'.

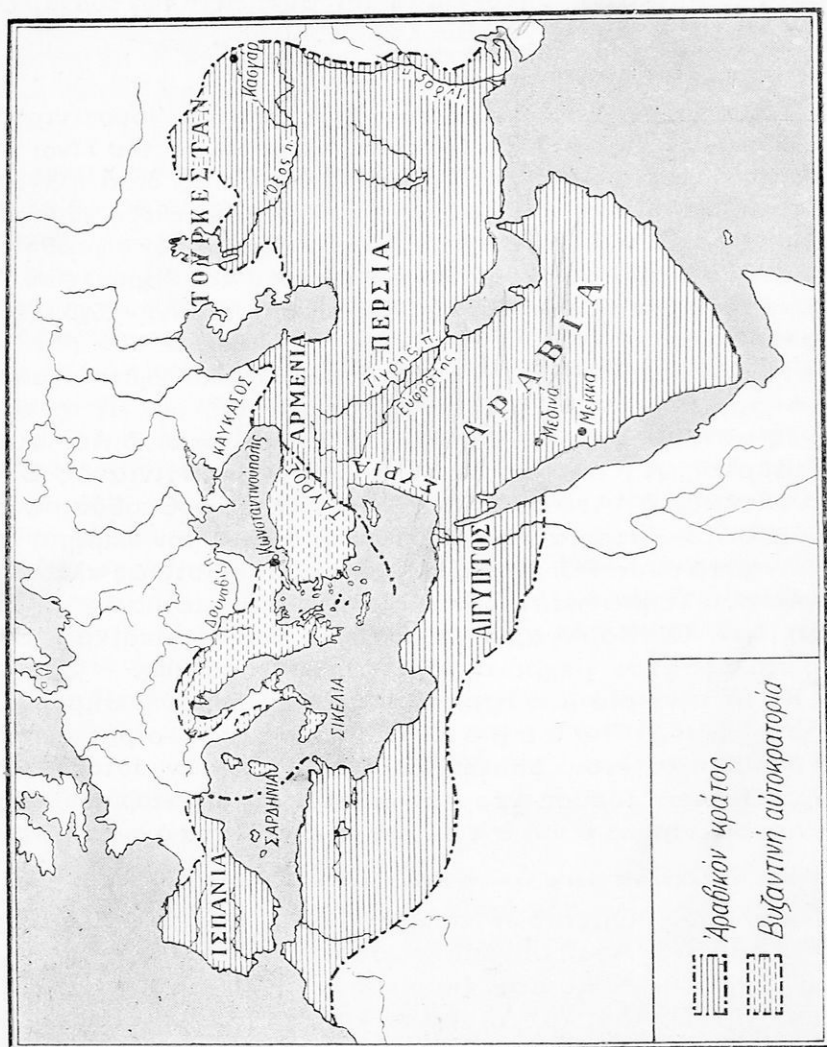
Ἡ αὐτοκρατορία ἐπλήρωσε πολὺ ἀκριβὰ τὴν θλιβεράν αὐτὴν ἀναστάτωσιν. Οἱ Ἀραβες κατέλαβον ὀριστικῶς πλεον τὴν Ἀφρικὴν, ἐληλάτησαν τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἀρμενίαν. Οἱ Βούλγαροι ἐληλάτουν τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας καὶ ἔφθانون μέχρι τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμὴν παρουσιάσθη ἀνὴρ στιβαρός, ὁ Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρός, στρατηγὸς τῶν στρατευμάτων τῆς Μ. Ἀσίας, τὸν ὁποῖον ὅλοι ἀνεγνώρισαν αὐτοκράτορα (717). Ὁ Λέων ἱδρυσε νέον ὀνομαστὸν αὐτοκρατορικὸν οἶκον, τὴν λεγομένην Δυναστείαν τῶν Ἰσαυρῶν.

ΟΙ ΑΡΑΒΕΣ ΚΑΤΑΚΤΟΥΝ ΤΗΝ Β. ΑΦΡΙΚΗΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΙΣΠΑΝΙΑΝ

Ἐπὶ τῶν Ὀμεϊαδῶν ἐξηκολούθησεν ἡ κατακτητικὴ ὁρμὴ τῶν Ἀράβων. Ἀφοῦ συνεπλήρωσαν τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου μέχρι τῆς Αἰθιοπίας, ἐκυρίευσαν τὴν Κυρηναϊκὴν, τὴν Τρίπολιν, τὴν Τύνιδα, τὸ Ἀλγέριον καὶ τὸ Μαρόκον. Τοιοῦτοτρόπως πεντήκοντα ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ ἔφθασαν εἰς τὸν Ἀτλαντικόν (681).

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 8ου αἰῶνος (711) οἱ Ἀραβες προσβάλ-

Χάρτης τοῦ Ἀραβικοῦ Κράτους τὸ 750 μ.Χ.

λουν την Εύρώπην. Ἀφοῦ διέβησαν ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Ταρίκ τὸν Ἡράκλειον πορθμόν, ὁ ὁποῖος φέρει τὸ ὄνομά του (Γιβραλτάρ, = Djebel Tarik = ὄρος τοῦ Ταρίκ), ἐνίκησαν εἰς μεγάλην μάχην τοὺς Βησιγότθους καὶ κατέλαβον τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Ἰβηρικῆς χερσονήσου (711). Οἱ χριστιανοὶ περιωρίσθησαν εἰς τὰ βόρεια ὀρεινὰ μέρη τῆς Ἰσπανίας.

Ὅλιγα ἔτη μετὰ ταῦτα εἰσῆλθον εἰς τὴν Γαλατίαν, ἐληλάτησαν τὴν κοιλάδα τοῦ Ροδανοῦ μέχρι τῆς Λυὼν καὶ κατόπιν ἐπροχώρησαν μέχρι τοῦ Π ο α τ ι ἐ (Poitiers). Ἐκεῖ τοὺς ἀνεχαίτισαν οἱ Φράγκοι ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Καρόλου Μαρτέλ καὶ τοὺς ὑπεχρέωσαν νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ἡ Εὐρώπη ἐσώθη τοιουτοτρόπως ἀπὸ μέγιστον κίνδυνον (732). Δεκαπέντε ἔτη πρὸ τοῦ γεγονότος αὐτοῦ (717) τὴν ὁρμὴν τῶν Ἀράβων εἶχεν ἀναχαιτίσει πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως Λέων Γ΄ ὁ Ἰσαυρος, ὅπως θὰ ἴδωμεν.

Τοιουτοτρόπως ἀπέτυχον αἱ δύο ἀπόπειραι κατὰ τῆς Εὐρώπης. Ἀλλ' οἱ Ἀραβες ἕνα περίπου αἰῶνα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ εἶχον ἰδρύσει ἀχανῆ αὐτοκρατορίαν, ἡ ὁποία ἐξετείνετο πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ καὶ τοῦ Ὠξου, πρὸς νότον μέχρι τοῦ Ἰνδικοῦ Ὠκεανοῦ, πρὸς βορρᾶν μέχρι τοῦ Καυκάσου καὶ τῆς Κασπίας, πρὸς δυσμὰς μέχρι τοῦ Ἀτλαντικοῦ καὶ τῶν Πυρηναίων.

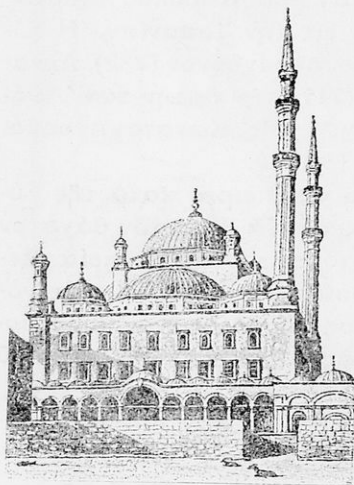
ΛΟΓΟΙ ΣΗΣ ΑΚΜΗΣ ΤΩΝ ΑΡΑΒΩΝ

Ἡ ραγδαία αὔξησις τοῦ ἀραβικοῦ κράτους δὲν ὀφείλεται μόνον εἰς τὴν ἰκανότητα τῶν Ἀράβων, διότι καὶ οἱ ἄλλοι λαοὶ ἠγωνίσθησαν μὲ ἀνδρείαν κατ' αὐτῶν, οἱ Ἕλληνες μάλιστα ἀντέτασσον πλὴν τῆς ἀνδρείας τὰ ἐπιστημονικὰ μέσα τοῦ πολέμου, τὴν στρατιωτικὴν τῶν πειθαρχίαν καὶ τὴν ἰκανότητα τῶν στρατηγῶν.

Υπῆρχον βαθύτεροι λόγοι, οἱ ὁποῖοι ἠνύνησαν τὴν ἀραβικὴν ἐξάπλωσιν. Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Πέρσαι ἦσαν ἐξηντλημένοι ἐκ τοῦ κατ' ἀλλήλων πολέμου. Ἐκτὸς τούτου οἱ ὑπήκοοι τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας εἰς τὴν Παλαιστίνην, Συρίαν καὶ Αἴγυπτον ἐστέναζον ὑπὸ τὸ βάρος τῶν φόρων καὶ ἦσαν ἔτοιμοι νὰ ἐπαναστατήσουν. Γνωρίζομεν ἐπίσης, ὅτι ἡ θρησκευτικὴ

διαίρεσις ἀπεξένωσεν αὐτοὺς ἀπὸ τὸ κράτος. Διὰ τοῦτο ἐδέχθησαν ὡς ἐλευθερωτὰς τοὺς Ἀραβας, οἱ ὁποῖοι τοὺς μετεχειρίζοντο ἡπίως καὶ ἤρκουντο εἰς ἐλαφρὸν φόρον, καὶ οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἐξισλαμίσθησαν καὶ ἐξηραβίσθησαν.

Οἱ νεοφώτιστοι οὗτοι ἔγιναν πολλάκις φανατικώτεροι τῶν Ἀράβων καὶ παρεῖχον προθύμως πολεμιστὰς εἰς τὸ Ἰσλάμ. Τὴν Ἰσπανίαν π. χ. κατέκτησαν κυρίως Βέρβεροι (Ἀλγερινοὶ) καὶ ὁ ἀρχηγὸς των Ταρκ ἦτο ὁμοεθνής των. Ἐπίσης οἱ πρωτεργάται τοῦ ἀραβικοῦ πολιτισμοῦ, ἀρχιτέκτονες, λόγιοι, βιο-

Τέμενος Καΐρου (Ἐξωτερικόν).

Εἰς τὸ μέσον ὕψηλὰ μεγεσλύτερος θόλος καὶ ὀλίγον χαμηλότερα οἱ μικρότεροι. Ἐνθυμίζουσιν βυζαντινὰ οἰκοδομήματα. Κάτω στοὰ μέλεπτους κίονας καταπερικτὴν ἀπομίμησιν. Δεξιὰ ὄψονται δύο μιναρέδες, οἱ ὁποῖοι φέρουν ὁ καθεὶς δύο ἐξώστας, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ὁ μουεζίνη καλεῖ τοὺς πιστοὺς εἰς προσευχὴν.

μήχανοι καὶ ἔμποροι ἦσαν κατ' οὐσίαν Πέρσαι, Ἕλληνες, Σοροί, Ἑβραῖοι, Ἰσπανοὶ κτλ.

ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΟΥ ΑΡΑΒΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

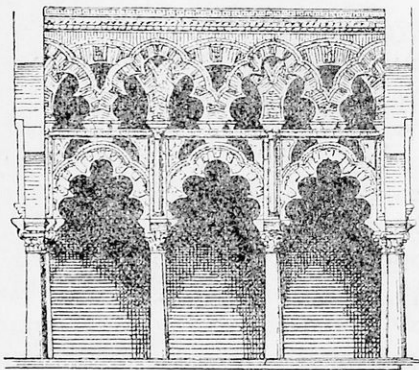
Περὶ τὸ 750 μ. Χ. ἀνετράπη ἡ δυναστεία τῶν Ὁμεΐαδων, τὰ μέλη αὐτῆς ἐνενήκοντα τὸν ἀριθμὸν ἐφονεύθησαν καὶ ὁ Ἀβδουλαββὰς ἱδρυσεν νέαν δυναστείαν, ἡ ὁποία ὠνομάσθη τῶν Ἀββασιδῶν. Ἀλλ' ὁ διασωθεὶς ἀπὸ τὸν οἶκον τῶν Ὁμεΐαδων πρίγκιψ Ἀβδουρραχμὰν κατέφυγεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ὅπου ἐσχημάτισεν ἴδιον κράτος, τὸ ὁποῖον ἐξηπλώθη καὶ εἰς μέρος τῆς Βορείου Ἀφρικῆς. Βραδύτερον οἱ Ἀββασίδαι μετέ-

φεραν την πρωτεύουσάν των εις την Βαγδάτην ἐπὶ τοῦ Τίγρητος ποταμοῦ. Ἐσχηματίσθη δὲ καὶ τρίτον ἀραβικὸν κράτος μὲ πρωτεύουσαν τὸ Κάϊρον. Τοιουτοτρόπως ἡ ἀραβικὴ αὐτοκρατορία διηρέθη εἰς τρία κράτη. Τὰ κράτη αὐτὰ ἔζησαν ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας καὶ ὁ ἀραβικὸς πολιτισμὸς καὶ εἰς τὰ τρία ἔδωκε νέαν λάμψιν.

Ἐκ τῶν Ἀββασιδῶν ἡγεμόνων ἐνδοξότατος ὑπῆρξεν ὁ Ἀρουν ἄλ - Ρασίδ (785—813), σύγχρονος Καρόλου τοῦ Μεγάλου καὶ τῆς αὐτοκρατείας Εἰρήνης καὶ ὁ υἱὸς του Μαρμούν.

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΑΡΑΒΩΝ

Ἡ ἀραβικὴ ἐπιδρομὴ δὲν ἔσβησε τὰς παλαιὰς ἐστίαις τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Τουναντίον ἀνεζωογόνησε καὶ ἐνίσχυσεν αὐτάς. Ἐντὸς τοῦ Ἀραβικοῦ κράτους ὑπῆρχε ζωηρὰ κίνησις καὶ δραστηριότης. Οἱ Ἀραβες διετήρησαν τὰ παλαιὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας, τὰς μεγάλας ἐμπορικὰς ὁδοὺς, τὰς ὁποίας εὗρον εἰς τὰς κατακτηθείσας χώρας, ἀνέπτυξαν ζωηρὰν ἐπικοινωνίαν μετὰ τῆς Μεσογείου καὶ τῆς ἀπωτέρας ἀνατολῆς, τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Κίνας. Ἐπὶ σειρὰν αἰώνων ὑπῆρχον ἐντὸς τοῦ ἀραβικοῦ κράτους μεγάλαι καὶ εὐτυχεῖς πόλεις, εἰς τὰς ὁποίας ἐκαλλιιεργήθησαν τὰ γράμματα καὶ αἱ ἐπιστῆμαι. Ἰδίως αἱ τέχναι ἔφθασαν εἰς μεγάλην ἀκμὴν. Κέντρα τοῦ ἀραβικοῦ πολιτισμοῦ ἦσαν ἡ Δαμασκόσ, ἡ Βαγδάτη, τὸ Κάϊρον καὶ ἡ Κορδοῦη.

Στοὰ ἀπὸ τὴν Κορδοῦην.

ΓΕΩΡΓΙΑ, ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ, ΕΜΠΟΡΙΟΝ

Οἱ Ἀραβες διετήρησαν καὶ προήγαγον τὴν ἀνάπτυξιν, τὴν ὁποίαν εὗρηκαν εἰς τὰς κατακτηθείσας χώρας. Εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐδιδάχθησαν τὴν γεωργίαν καὶ τὴν ἀρδευτικὴν τέχνην καὶ μετέδωκαν αὐτάς εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ ἀπὸ ἐκεῖ εἰς τὴν Εὐ-

ρώπην. Εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Γουαδαλκιβίρ κατασκεύασαν σύστημα διοχετεύσεως ὑδάτων, τὸ ὁποῖον διατηρεῖται μέχρι σήμερον. Εἰσήγαγον εἰς τὴν Εὐρώπην δένδρα καὶ φυτὰ ἄγνωστα μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων, τὴν ὄρυζαν, τὸ ζαχαροκάλαμον, τὴν βερυκοκκέαν, τὴν μωρέαν, τὰ φασόλια, τὴν κάνναβιν κλπ.

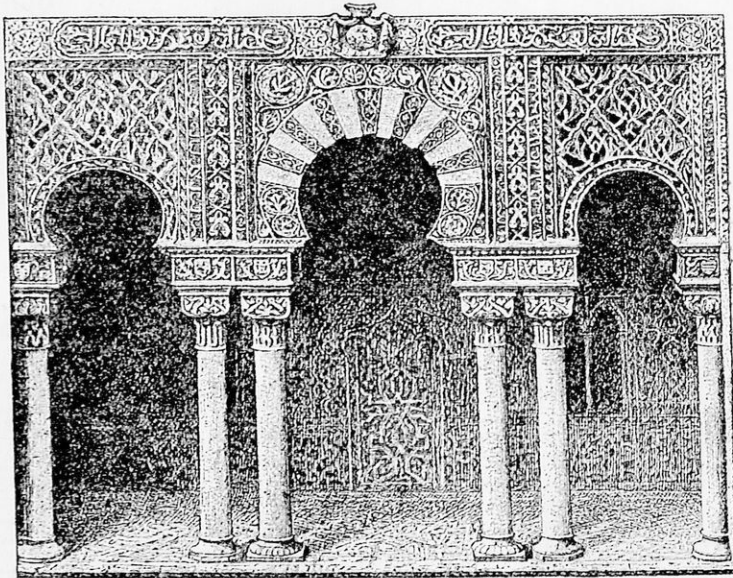
Ἐτελειοποίησαν τὴν βιομηχανίαν τῆς Ἀνατολῆς, ὅπως τὴν κατασκευὴν τῆς πορσελάνης, ἢ ὁποία ἦτο ἀνέκαθεν γνωστὴ εἰς τὴν Περσίαν, τὴν ταπητουργίαν, τὴν κατεργασίαν τῶν μετάλλων. Περίφημα ἦσαν τὰ ξίφη καὶ τὰ μάλλινα ὑφάσματα τῆς Δαμασκοῦ (δαμασκί σπαθί καὶ δαμάσκο), καθὼς καὶ τὰ ἔργα τῆς ἀραβικῆς χρυσοχοΐας, τῆς ξυλουργίας καὶ ἐλεφαντουργίας. Εἰς τὴν Κορδοῦνην τῆς Ἰσπανίας ἐτελειοποίησαν τὴν κατεργασίαν τῶν δερμάτων (ἀπ' αὐτὸ προῆλθεν ἡ γαλλικὴ λέξις Cordonnier=ὑποδηματοποιὸς ἀπὸ τὸ Corduanier).

Οἱ Ἀραβες διεξήγον εὐρύτατον ἐμπόριον. Ἀπὸ τοῦ 7ου μέχρι τοῦ 10ου μ.Χ. αἰῶνος εἰς ὅλας τὰς ἀχανεῖς ἐκτάσεις τοῦ μουσουλμανικοῦ κόσμου ὑπῆρχε μεγάλη οἰκονομικὴ ἀκμή. Εἰς τὴν θάλασσαν ἔφθασαν μέχρι τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς Ἀφρικῆς καὶ διὰ τοῦ Ἰνδικοῦ Ὠκεανοῦ μέχρι τῆς Ἰνδοκίνας. Τὰ ἀραβικὰ πλοῖα ἐξουσίαζον τὴν Μεσόγειον σχεδὸν μέχρι τῆς ἐποχῆς τῶν Σταυροφοριῶν. Περίφημοι λιμένες ἦσαν ἡ Βυρρητός, ἡ Τύρος, ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Βαρκελώνη. Εἰς τὴν ξηρὰν τὰ καραβάνια ἐπροχώρουν ἕως τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀφρικῆς καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν μέχρι τῆς Κίνας. Ἐκεῖθεν παρέλαβον καὶ μετέδωκαν εἰς τὴν Εὐρώπην τρεῖς σημαντικὰς ἐφευρέσεις, τὴν ναυτικήν πυξίδα, τὴν πυρίτιδα καὶ τὸν χάρτην.

ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ. ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Οἱ Σύροι εἶχον μεταφράσει, καθὼς εἶδομεν, πολλὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ὄταν διὰ τῆς ἀραβικῆς κατακτήσεως ἐπεκράτησεν ἡ ἀραβικὴ γλῶσσα, τὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων μετεφράσθησαν ἐκ τῆς συριακῆς εἰς τὴν ἀραβικὴν. Οἱ Ἀραβες μὲ φιλοσοφίαν ἐδέχθησαν τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν σοφίαν καὶ προήγαγον πολλοὺς κλάδους αὐτῆς, προσέφεραν μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὰ Μαθηματικά, τὴν Γεωμετρίαν, τὴν Ἀλγεβραν, τῆς ὁποίας καὶ τὸ ὄνομα εἶναι ἀραβικόν, εἰς

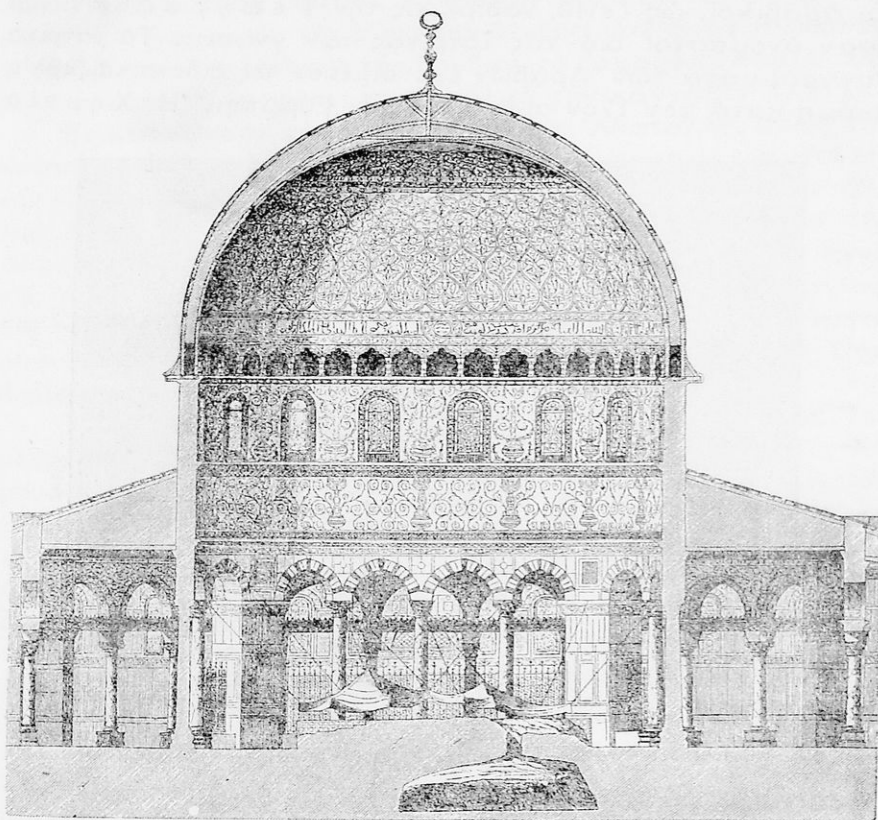
τὴν Ἀστρονομίαν (πολλοὶ ὄροι ἀστρονομικοὶ εἶναι ἀκόμη ἀραβικοί, ὥς ζενίθ, ναδίρ), εἰς τὴν Γεωγραφίαν καὶ ἦσαν ὀνομαστοὶ διὰ τὰς ἱατρικὰς τῶν γνώσεις. Τὰ ἱατρικὰ συγγράμματα τῶν Ἀράβων ἐχρησίμευον ὥς διδακτικὰ βιβλία ἀκόμη κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἡ Χημεία

Πύλη ἀραβικοῦ τεμένους.

Μέρος τῆς εἰσόδου τοῦ ἀραβικοῦ τεμένους τοῦ Τολέδου. τὸ ὁποῖον σημερον εἶναι καθεδρικός ναός. ἔργον τοῦ 13ου αἰῶνος. Τὰ τόξα ἔχουν σχῆμα πετάλου. Τὰ τοιχώματα ἄνωθεν τῶν τόξων εἶναι διάτρητα. ὁ τοῖχος εἰς τὸ βάθος εἶναι διακοσμημένος με ἐγχρωμον πορσελάνην καὶ ἀραβουργήματα. Λαμπρὸν δείγμα τῆς διακοσμητικῆς τέχνης τῶν ἀρσβικῶν οἰκοδομημάτων.

τὴν ἀρχὴν τῆς χρεώσται εἰς τοὺς Ἀραβας, διότι οἱ ἄραβες Ἀλχημιστὰι ζητοῦντες τὸν φιλοσοφικὸν λίθον, δηλαδὴ τὸ μέσον νὰ μετατρέπουν τὰ μέταλλα εἰς χρυσόν, καὶ τὸ ἐλιξήριον τῆς νεότητος, φάρμακον δηλαδή, τὸ ὁποῖον θὰ διαιώνιζε τὴν νεότητα, ἔκαμαν τὰς πρώτας ἀνακαλύψεις τῆς χημείας.

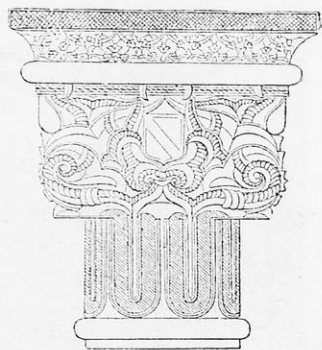

Τέμενος εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ (ἐσωτερικόν).

Ἐγκαρσία τομή. Διακρίνονται τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἀραβικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ὁ βυζαντινὸς θόλος, οἱ λεπτοὶ καὶ ὑψηλοὶ περσικοὶ κίονες. Ἐπίσης βλέπομεν τὴν μεγάλην ποικιλίαν τῶν τόξων (στρογγύλα, γωνιώδη, πεταλοειδῆ) καὶ τὸν πλοῦτον τῶν ἀραβουργημάτων.

Οἱ Ἄραβες εὗρον εἰς τὰς κατακτηθείσας χώρας ὠραίους καὶ μεγάλους ναοὺς καὶ ἐθεώρησαν αὐτοὺς καταλληλοτέρους διὰ τὴν λατρείαν τοῦ Ἀλλάχ. Εἰς τὴν Συρίαν ἰδίως ἐγνώρισαν τὸν βυζαντινὸν ρυθμὸν καὶ τροποποιήσαντες αὐτὸν κατὰ τὰς ἀνάγκας τῆς θρησκείας καὶ τοῦ συναισθηματικοῦ βίου τῶν ἐδημιούργησαν ἴδιον ρυθμὸν. Διετήρησαν τὸν βυζαντινὸν θόλον, ἀλλ' εἰσήγαγον μεγάλην ποικιλίαν τόξων, τὰ ὅποια εἶναι πεταλοειδῆ καὶ γωνιώδη. Ἐκ τῆς περσικῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἐδανείσθησαν τοὺς λεπτοὺς καὶ ὑψηλοὺς κίονας.

Μεγάλην χάριν εἰς τὰ ἀραβικὰ οἰκοδομήματα δίδει ὁ ἐσωτερικὸς διάκοσμος. Οἱ τοῖχοι καὶ τὰ τόξα κοσμοῦνται διὰ συνδυασμοῦ πολυχρώμου πορσελάνης, λεπτῶν σχεδίων ἐκ γύψου καὶ πλήθους γεωμετρικῶν σχημάτων, γραμμῶν, φανταστικῶν φυλλωμάτων, οὕτως ὥστε οἱ τοῖχοι ἢ τὰ τόξα εἶναι διάτρητα ὡς ἔργα γλυπτικῆς ἢ φαίνονται ὡς σταλακτῖται. Αὐτὰ εἶναι τὰ λεγόμενα Ἀραβοῦργήματα (Arabesques). Διὰ τῶν περιτέχνων αὐτῶν κοσμημάτων, τῶν λεπτῶν καὶ ὑψηλῶν κίωνων καὶ τῶν κομφῶν στοῶν τὰ ἀραβικὰ οἰκοδομήματα δίδουν τὴν ἐντύπωσιν ἐλαφρότητος καὶ ρέμβης.

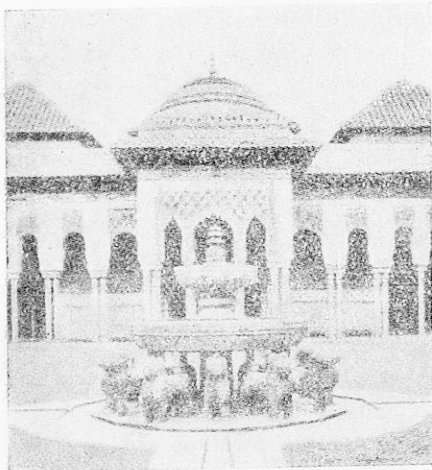

Ἀραβικὸν κιονόκρανον
(Ἀλάμπρα).

Τὰ ἔργα τῆς ἀραβικῆς ἀρχιτεκτονικῆς εἶναι Τεμένη ἢ Ἀνάκτορα. Ἐξωτερικῶς τὰ οἰκοδομήματα αὐτὰ οὐδὲν τὸ ἀξιοπαρατήρητον παρουσιάζουν, ἐνῶ ἡ ἐσωτερικὴ διασκευὴ εἶναι ἔργον θαυμαστῆς φαντασίας. Τὰ ἀνάκτορα ἰδίως ἀποτελοῦνται ἀπὸ σειρὰν διαμερισμάτων, τὰ ὅποια κοσμοῦνται μὲ στοάς. Αἱ στοαὶ περιβάλλουν κήπους ἐσωτερικοῦς, τοὺς ὁποίους στολίζουν κρῆναι καὶ πίδακες. Ἀλλὰ τὸ ὑλικὸν τῶν ἀραβικῶν κτιρίων δὲν ἦτο πολὺ στερεὸν καὶ τὰ περισσότερα κατέρρευσαν καὶ δὲν σώζονται πλέον. Τὰ ἀρχαιότερα ἐκ τῶν σωζομένων ἀραβικῶν μνημείων εὐρίσκονται εἰς τὸ Κάιρον (Τέ-

μενος τοῦ Ἀμροῦ, τοῦ 7ου αἰῶνος), εἰς τὴν Δαμασκὸν καὶ Ἱερουσαλὴμ. Εἰς τὸ Κάϊρον ἐπίσης σώζεται τὸ τέμενος Γαῖτ βέη τοῦ 15ου αἰῶνος.

Ἀλλὰ τὰ ὀνομαστότερα ἀραβικὰ μνημεῖα εἶναι ἡ Ἀλάμπρα (13ος αἰὼν) εἰς τὴν Γρενάδαν καὶ τὸ Ἀλκαζάρ (14ος αἰὼν) εἰς τὴν Σεβίλλην. Καὶ τὰ δύο ἦσαν ἀνάκτορα τῶν Μαύρων βασιλέων, οἱ ὅποιοι διεδέχθησαν τὴν ἀραβικὴν δυναστείαν. Ὅπισθεν τῶν μονοτόνων τοίχων της, οἱ ὅποιοι ὁμοιάζουν μὲ

Αὐλὴ τῶν Λεόντων (Ἀλάμπρα).

φρούριον, ἡ Ἀλάμπρα κρύπτει ἀληθῆ φαντασμαγορίαν. Αὐλαί, περίπτερα, κῆποι, δεξαμεναὶ ἀκινητοῦσαι καὶ πίδακες διαδέχονται ἀλλήλα, ὥς αἱ φάσεις τερπνοῦ ὀνείρου. Ποικιλόμορφα τόξα, πολύχρωμοι κίονες, στοαί, παράθυρα καὶ ἀνοίγματα παντὸς μεγέθους καὶ πάσης μορφῆς πλαισιοῦνται τὸ ἐν ἐντὸς τοῦ ἄλλου. Αἱ ὀροφαὶ εἶναι ἀπὸ πολὺτιμον ξύλον καὶ κοσμοῦνται μὲ ἔβενον, σμάλτον, ἄργυρον, χρυσὸν καὶ πολυτίμους λίθους. Περιφήμος εἶναι ἡ Αἴθου-

σα τῶν πρεσβευτῶν καὶ ἡ Αὐλὴ τῶν Λεόντων.

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ εἶναι ἡ κυρίως ἀραβικὴ τέχνη. Ἐπειδὴ τὸ κοράνιον ἀπαγορεύει τὴν ἀπεικόνισιν προσώπων, δὲν ἦτο δυνατόν εἰς τὴν Ἀραβίαν ν' ἀναπτυχθῇ ἡ ζωγραφικὴ καὶ ἡ γλυπτικὴ. Τὰς τέχνας αὐτὰς οἱ Ἀραβες ἀντικατέστησαν μὲ τὸν πλούσιον ἐσωτερικὸν διάκοσμον τῶν οἰκοδομημάτων τῶν καὶ ἐτελειοποίησαν τὴν Διακοσμητικὴν, τῆς ὁποίας τὰ προϊόντα προξενοῦν ἐξαιρετικὴν ἐντύπωσιν.

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ. ΤΑ ΘΕΜΑΤΑ

Γνωρίζομεν, ὅτι τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ἦτο διηρημένον εἰς ἐπαρχίας καὶ κατὰ τὸ σύστημα αὐτὸ ἐξηκολούθησε νὰ κυβερνᾶται καὶ τὸ Βυζαντινὸν κράτος. Κατὰ τοὺς χρόνους ὅμως αὐτοὺς ἡ διοίκησις μετεβλήθη.

Πρῶτος ὁ Ἰουστινιανός, διὰ νὰ προστατεύσῃ τὸ κράτος εἰς τὴν Δύσιν, ἐσχημάτισε δύο Ἀνωτάτας Στρατιωτικὰς διοικήσεις, τῶν ὁποίων οἱ διοικηταὶ ὠνομάζοντο Ἐξαρχοί. Ὁ εἰς ἐξ αὐτῶν ἔμενεν εἰς τὴν Ραβένναν τῆς Ἰταλίας, ὁ ἄλλος εἰς τὴν Καρχηδόνα τῆς Ἀφρικῆς. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἡρακλείου ἐπεξέτειναν καὶ ἐτελειοποίησαν τὸ σύστημα αὐτό. Διήρσαν τὸ κράτος εἰς διοικητικὰς περιφερείας, τὰς ὁποίας ὠνόμασαν Θέματα. Ὁ διοικητὴς τοῦ θέματος εἶχε συγχρόνως τὴν πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν διοίκησιν καὶ ὠνομάζετο Στρατηγός. Ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Στρατηγοῦ ἦτο ὁ πολιτικὸς διοικητὴς τοῦ θέματος, ὁ ὁποῖος ὠνομάζετο Πρωτονοτάριος ἢ Κριτής καὶ εἶχε τὴν οἰκονομικὴν καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν.

Εἰς τὰς ἀρχὰς ἔγιναν 4 θέματα, βραδύτερον 8 καὶ κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα τὸ σύστημα αὐτὸ ἐγενικεύθη εἰς ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν. Τὰ θέματα αὐτὰ ὠφέλησαν πολὺ καὶ εἰς πολλὰ μέρη κατῴρθωσαν νὰ σταματήσουν τὰς ἐχθρικὰς ἐπιδρομάς. Τοιοῦτοτρόπως ἡ ρωμαϊκὴ διοίκησις ἀντικατεστάθη ἀπο καθαρῶς ἐλληνικὴν διοίκησιν, τὰ θέματα.

Ἡ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Ζ' ΑΙΩΝΟΥ

Ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ διοίκησις του εἶχον συνείδησιν ρωμαϊκὴν, ἐνόμιζον ἑαυτοὺς ρωμαίους καὶ τὴν μεγάλην νομοθεσίαν τὴν συνέταξεν εἰς τὴν λατινικὴν. Ἀλλ' ἡ πραγματικότης τὸν ὑπεχρέωσε τὰ ἰδικὰ του διατάγματα, τὰς Νεαράς, νὰ τὰς ἐκδώσῃ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν.

Ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου ὅμως ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα ἐγένινεν ὀριστικῶς ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ κράτους. Εἰς τὴν διοίκησιν οἱ ἀρχαῖοι λατινικοὶ τίτλοι ἀντικατεστάθησαν μὲ ἐλληνικοὺς ἢ ἐξελληνισθέντας τίτλους (στρατηγός, ἑπαρχος, λογοθέτης, θέμα, δρουγγάριος κτλ.). Οἱ νόμοι, τὰ διατάγματα καὶ ὅλα τὰ δημόσια ἔγγραφα συντάσσονται εἰς τὴν ἐλληνικὴν, τὰ νομί-

σματα εκδίδονται με ἑλληνικάς ἐπιγραφάς. Εἰς τὸν στρατὸν καὶ εἰς τὴν ἀγορὰν ὁμιλεῖται ἡ ἑλληνικὴ, ἐνῶ ἡ λατινικὴ, εἶναι σχεδὸν ἀκατανόητος εἰς τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ λέξις ρωμαιοὶς ἔπαυσε νὰ ἔχῃ ἐθνικὴν σημασίαν καὶ εἶναι τιμητικὸς τίτλος, τὸν ὁποῖον φέρουν οἱ κάτοικοι τῆς αὐτοκρατορίας. Διὰ τοῦτο οἱ Ἕλληνες μέχρι σήμερον ὀνομάζονται Ρωμιοί.

Συγχρόνως ὅμως ἔγινεν ἐντονώτερος ὁ θρησκευτικὸς χαρακτήρ τῆς αὐτοκρατορίας, διότι ἡ ἐκκλησία ἀπέκτησε μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὸν δημόσιον καὶ κοινωνικὸν βίον. Ὁ Ἡράκλειος εἰς τοὺς πολέμους τοῦ ἔδωσε χαρακτηῖρα σταυροφορίας καὶ ἀπὸ τοὺς χρόνους αὐτοὺς ἡ Ὁρθοδοξία γίνεται γνῶρισμα ἐθνικόν, χωρίζει δηλαδὴ τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τοὺς ἄλλους λαοὺς, ἀπὸ τοὺς αἰρετικούς τῆς Ἀνατολῆς καθὼς καὶ ἀπὸ τοὺς Δυτικούς. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως μένει ὁ μόνος πατριάρχης, καὶ ἀφοῦ ἐχάθησαν τὰ πατριαρχεῖα Ἀλεξανδρείας, Ἱεροσολύμων καὶ Ἀντιοχείας, γίνεται μεγάλη προσωπικότης καὶ ἔχει ἰσχυρὰν ἐπιρροὴν εἰς τὴν κυβέρνησιν.

Τοιοιυτοτρόπως ἡ αὐτοκρατορία κατὰ τὸ τέλος τοῦ 7ου αἰῶνος παρουσιάζει δύο κύρια χαρακτηριστικά, τὴν ἑλληνικότητα καὶ τὴν ὀρθοδοξίαν.

201

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΙ ΤΕΧΝΑΙ ΑΠΟ ΤΟΥ Δ' ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ Ζ' ΑΙΩΝΟΣ

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Γενικῶς ἡ λογοτεχνία τοῦ Βυζαντίου δὲν παρήγαγεν ἔργα ἀντάξια τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος, δυνάμενα νὰ λάβουν σημαντικὴν θέσιν εἰς τὴν παγκόσμιον λογοτεχνίαν. Ὁ κυριώτερος λόγος τοῦ φαινομένου τούτου εἶναι ἡ γλωσσικὴ παράδοσις.

Οἱ λόγιοι, θαμβωμένοι ἀπὸ τὸ κάλλος τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἐμιμοῦντο τὸ ὕφος, τὴν γλωσσικὴν μορφήν καὶ τὰ σχήματα τοῦ ἀρχαίου λόγου καὶ ἐτήρουν αὐστηρῶς τοὺς κανόνας τῆς ἀρχαίας γραμματικῆς. Ἀλλ' οἱ τύποι καὶ τὸ λεξιλόγιον τῆς ἀττικῆς διαλέκτου, τὴν ὁποίαν εἶχον ὡς πρότυπον οἱ συγγραφεῖς, δὲν προσηρμόζοντο οὔτε εἰς τὸ γλωσσικὸν αἶσθημα τῆς ἐποχῆς οὔτε εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς νέας θρησκείας καὶ τοῦ νέου κοινωνικοῦ βίου.

Διὰ τοῦτο τὰ λογοτεχνικὰ εἶδη τῶν χρόνων τοῦ Βυζαντίου δὲν δύνανται νὰ παραβληθοῦν πρὸς τὰ ἔργα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἢ τῆς Ρώμης ἢ ἄλλων δημιουργικῶν ἐποχῶν. Ἐν τούτοις πολλοὶ ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς ὑπῆρξαν ἱκανοὶ χειρισταὶ τοῦ καλὰμου καὶ ἔγραψαν μὲ δύναμιν. Ἰδίως ὅσοι κατῴρθωσαν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν κλασσικὴν παράδοσιν καὶ ἐπεχείρησαν νὰ γράψουν εἰς τὸ σύγχρονον γλωσσικὸν ἰδίωμα, ἐδημιούργησαν ἔργα πρωτοτυπώτερα καὶ γνησίως βυζαντινὰ.

ΘΕΟΛΟΓΙΑ

Τὸ εἶδος αὐτὸ ἐκαλλιεργήθη περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ ἡ ἀνατολικὴ θεολογία κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῶν μέσων χρόνων παρήγαγεν ἔργα ἀνώτερα ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν θεολόγων τῆς Δύσεως. Τὰ θεολογικὰ προβλήματα ἦσαν τὰ μεγαλύτερα τῆς ἐποχῆς. Οἱ ἐθνικοὶ συγγραφεῖς ἠγωνίζοντο διὰ νὰ σώσουν τὴν κλονιζομένην εἰδωλολατρίαν, ἐνῶ

οἱ χριστιανοὶ ἐκινουῦντο ἀπὸ τὸν ζῆλον νὰ ἐδραιώσουν τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ νὰ τὴν προφυλάξουν ἀπὸ τὰς ἐπιθέσεις τῶν ἐθνικῶν καὶ ἀπὸ τὰς αἱρέσεις. Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς οἱ θεολόγοι συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς διαιροῦνται εἰς ἐ θ ν ι κ ο ὺ ς καὶ χ ρ ι σ τ ι α ν ο ὺ ς.

Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν τάσσονται ὁ Λιβάνιος, ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς καὶ ὁ Συνέσιος.

Ὁ Λιβάνιος (314 - 393) ἦτο θερμὸς ζηλωτὴς τῶν ἀρχαίων γραμμάτων καὶ ἀπεστρέφετο τὸν Χριστιανισμόν, ὁ ὁποῖος ἀπεμάκρυνε τοὺς συγχρόνους του ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν παράδοσιν καὶ ἀπὸ τὴν σπουδὴν τῶν ἀρχαίων. Ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, ἐσπούδασεν εἰς τὰς φιλοσοφικὰς σχολὰς τῶν Ἀθηνῶν καὶ βραδύτερον ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Ἀντιόχειαν. Ἀπὸ τὰ ἔργα του σώζονται 65 λόγοι καὶ περίπου 600 ἐπιστολαί, αἱ ὁποῖαι δίδουν εἰκὼνα τῆς κοινωνίας τοῦ 4ου μ. Χ. αἰῶνος. Τὸ ὕφος τοῦ Λιβανίου εἶναι περίτεχνον, ἀνώμαλον καὶ πολλάκις συγκεχυμένον. Μ' ὅλα ταῦτα ἐκίνησε τὸν θαυμασμόν τῶν συγχρόνων του καὶ πολλῶν μεταγενεστέρων κατὰ τοὺς μέσους χρόνους.

Ὁ Ἰουλιανὸς (331 - 363) ἐσπούδασε τὴν φιλοσοφίαν, τὰ ἀρχαῖα γράμματα καὶ τὴν ρητορικὴν εἰς τὰς φιλοσοφικὰς σχολὰς τῶν Ἀθηνῶν μαζί με τὸν Μ. Βασίλειον καὶ τὸν Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν. Ἠγάπησε τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα καὶ ἤρχισε νὰ αἰσθάνεται ἀποσιροφὴν πρὸς τὸν Χριστιανισμόν.

Τὸ κάλλος τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως καὶ τέχνης ἀπέδιδεν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν θρησκείαν. Διὰ τοῦτο, ὅταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, προσεπάθησε νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν ἢ μᾶλλον μίαν φιλοσοφικὴν θεολογίαν, τὴν ὁποίαν αὐτὸς ἐδημιούργησεν. Αἱ ἐπιστολαὶ καὶ αἱ κατὰ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας συγγραφαὶ του μαρτυροῦν εἰλικρίνειαν, πάθος καὶ ἐκφραστικὴν ἱκανότητα, ἀλλ' ἀποδεικνύουν συγχρόνως πόσον ἦτο μάταιον ν' ἀγωνίζεται ὑπὲρ ἐκπνεούσης θρησκείας, ἡ ὁποία δὲν ἀνταπεκρίνετο πλέον εἰς βαθυτέραν ψυχικὴν ἀνάγκην τῶν συγχρόνων ἀνθρώπων.

Βαθεῖαν καὶ μελαγχολικὴν ἔκφρασιν τῆς ἀληθείας αὐτῆς ἔχομεν εἰς τοὺς περιφήμους στίχους, οἱ ὁποῖοι ἐδόθησαν ὡς χρησμός δῆθεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα ἀπὸ τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν :

Εἶπατε τῷ βασιλεῖ, χαμαὶ πέσε δαίδαλος αὐλά,
 Οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλύβην, οὐ μάντιδα δάφνην,
 Οὐ παγὰν λαλέουσας, ἀπέσβετο καὶ λάλλον ὕδωρ.

Ὁ **Συνέσιος** (370 - 415) κατήγετο ἐκ Κυρήνης τῆς Ἀφρικῆς καὶ διέπρεψε κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν πολιτικὴν. Βραδύτερον ἠσπάσθη τὸν Χριστιανισμόν καὶ ἐχειροτονήθη Ἐπίσκοπος Πτολεμαῖδος εἰς τὴν Κυρηναϊκὴν τῆς Ἀφρικῆς.

(Ἄλλ' οἱ χρόνοι αὐτοὶ εἶναι κυρίως ἡ ἐποχὴ τῆς μεγάλης ἀκμῆς τῆς χριστιανικῆς θεολογίας. Διὰ τοῦτο ὁ 4ος μ. Χ. αἰὼν ὀνομάζεται **χ ρ υ σ ο ὡ ς α ἰ ὶ ὶ ν** τῆς χριστιανικῆς θεολογίας. Οἱ χριστιανοὶ συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἔχουν φιλοσοφικὴν μόρφωσιν καὶ λογοτεχνικὴν διάθεσιν. Ἐργάζονται μὲ ἀρκετὴν ἐλευθερίαν καὶ πρωτοτυπίαν, οἱ δὲ ἀγῶνες τῶν κατὰ τοῦ διπλοῦ κινδύνου, τῶν ἐθνικῶν καὶ τῶν αἰρετικῶν, δίδουν εἰς αὐτοὺς ὀρμὴν καὶ εὐγλωττίαν ἀσυνήθη. Διὰ τοῦτο ἡ θεολογία τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ εἶναι δημιουργικὴ. Κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα ἀκμάζουν οἱ **Μ ε γ ά λ ο ι Π α τ έ ρ ε ς** τῆς Ἐκκλησίας, ὁ Βασίλειος, Γρηγόριος ὁ Νύσσης, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος. Οἱ Μεγάλοι Πατέρες ἠγάπησαν πολὺ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὰ ἐθεώρησαν ὡς τὸ σημαντικώτατον μέσον μορφώσεως τῶν χριστιανῶν.

Ὁ **Μέγας Βασίλειος** (330 - 379) κατήγετο ἀπὸ ἀρχαίαν καὶ πλουσίαν οἰκογένειαν τῆς Καισαρείας καὶ ἐσπούδασε τὴν ρητορικὴν καὶ φιλοσοφίαν εἰς τὰς Ἀθήνας. Βραδύτερον ἐπεσκέφθη τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐμελέτησε τὸν μοναχικὸν βίον, ὁ ὁποῖος ἤκμαζεν εἰς τὰς χώρας αὐτάς. Ἀναγορευθεὶς ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας τὸ 370 διέπρεπεν ὡς ρήτωρ ἐκκλησιαστικὸς καὶ διέδωκε τὸν μοναχικὸν βίον εἰς τὴν ἐπαρχίαν του ὑπὸ νέαν μορφήν συγγράψας τοὺς περιφήμους **Ἀ σ κ η τ ι κ ο ὡ ς Κ α ν ό ν α ς**.

Ὁ Μ. Βασίλειος ἦτο σοβαρὸς συγγραφεύς. Αἱ **Ὁ μ ι λ ί α ι** του, αἱ ὁποῖαι ἀπευθύνονται εἰς τὸν λαόν τῆς Καισαρείας, ἔχουν βάθος καὶ συγκίνησιν καὶ φθάνουν πολλάκις εἰς ὕψος λυρικόν. Ὁ Μ. Βασίλειος παρὰ τὰς ἐπιφυλάξεις εἰς ὠρισμένα σημεῖα κηρύττεται ἀποφασιστικῶς ὑπὲρ τῆς μορφώσεως τῶν νέων διὰ τῶν συγγραμμάτων τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ κα-

ταδικάζει εκείνους, οί όποιοι άπό ύπερβολικόν ζήλον ήθελον νά προγράψουν αυτά.

‘Ο Γρηγόριος ό Νύσσης ήτο νεώτερος άδελφός του Μ. Βασιλείου. Έλαβε τό έπάνυμον τουτο, διότι διετέλεσεν έπίσκοπος της Νύσσης, μικράς πόλεως της Καππαδοκίας, καί διεκρίθη ιδίως διά τών δογματικών συγγραμμάτων του, εις τά όποια καταφαίνεται βάθος φιλοσοφικόν.

‘Ο Γρηγόριος ό Ναζιανζηνός (330-390) κατήγετο έπίσης άπό την Καππαδοκίαν, έσπούδασε ρητορικήν καί διεκρίθη διά την εύγλωττίαν του. ‘Αλλ’ ένφ’ ό Μ. Βασίλειος, μετά του όποίου συνεδέθη διά στενής φίλης, ήτο άνήρ δράσεως, ό Γρηγόριος ήγάπα την άπομόνωσιν καί απέκαμνε ταχέως έκ του κοινωνικού θορύβου. Τά έργα του είναι Λ ό γ ο ι, ‘Ε π ι σ τ ο λ α ί καί Π ο ι ή μ α τ α. ‘Ο Γρηγόριος ήτο φύσις κατ’ έξοχήν συναισθηματική. Διά τουτο όμιλεί συχνά περί έαυτου καί δίδει εικόνα του ψυχικού του βίου σχεδόν εις όλα τά έργα του. Τό άριστούργημα του ίσως είναι τό ‘Ε γ κ ώ μ ι ο ν τ ο υ Μ. Β α σ ι λ ε ί ο υ, του όποίου ζωγραφίζει την φυσιογνωμίαν μέ διαύγειαν ιστορικού καί μέ τρυφερότητα φίλου.

‘Ο ‘Ιωάννης ό Χρυσόστομος (347 - 407) είναι ό ρητορικώτερος άπό όλους, φύσις ζωηρά καί ευέξαπτος καί προικισμένος μέ ευροίαν λόγου σπανίαν. ‘Ο ‘Ιωάννης έγεννήθη εις την ‘Αντιόχειαν καί έμόνασε κατά την νεότητά του εις τά όρη της Συρίας. Τό 397 προσκαλείται ύπό του άυτοκράτορος ‘Αρκαδίου εις Κωνσταντινούπολιν καί χειροτονεΐται Πατριάρχης καί διακρίνεται διά τόν χριστιανικόν ζήλον καί διά την εύγλωττίαν. ‘Αλλ’ ή ύπερβολική του άυστηρότης καί άυταρχικότης του έξήγειραν πολλούς κατ’ άυτου καί ιδίως την άυτοκράτειραν Εύδοξίαν, της όποίας ήλεγχε την διαγωγήν. Διά τουτο έξεθρονίσθη τό 403 καί έξωρίσθη. ‘Αλλ’ έπανήλθε πάλιν εις τόν θρόνον μετ’ όλίγον. ‘Εν τούτοις ένεκα νέας διενέξεως πρός την Εύδοξίαν έκθρονίζεται όριστικώς καί έξορίζεται εις άπόκεντρον γωνίαν της Καππαδοκίας. ‘Αλλ’ έπειδή έξηκολούθει καί άπ’ έκεΐ δραστήριον άγώνα κατά της άυτοκρατεΐρας δι’ έπιστολών, έκτοπίζεται εις τά ένδότερα καί άποθνήσκει καθ’ όδόν εις έν χωρίον της ‘Αρμενίας.

Τὰ ἔργα τοῦ Χρυσοστόμου εἶναι Πραγματεῖαι, Ὁμιλῖαι καὶ Ἐπιστολαί. Ἡ ὁρμητικὴ φύσις τοῦ ἀνδρὸς καὶ οἱ διηνεκεῖς ἄγωνες τοῦ βίου ἔδωκαν εἰς τὰ ἔργα του δύναμιν ἀσυνήθιστον καὶ ἀνύψωσαν αὐτὸν εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τῶν χριστιανῶν συγγραφέων τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος εἶναι ὁ ρητορικώτερος τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τὸ ὕφος του διακρίνει θαυμαστὴ εὐχέρεια, πλοῦτος θαμβωτικὸς εἰκόνων, πρωτότυποι μεταφοραὶ καὶ καταπλήττουσαι παρομοιώσεις. Οἱ σύγχρονοι τὸν ὠνόμασαν Χρυσόστομον καὶ οἱ μεταγενέστεροι τὸν θεωροῦν ὡς ἓνα ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους ρήτορας τοῦ κόσμου.

Μετὰ τὸν Χρυσόστομον δημιουργοῦνται εἰς τὴν Ἀνατολὴν συνθήκαι, αἱ ὁποῖαι εἶναι δυσμενεῖς διὰ τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τῆς Θεολογίας. Ἡ ἐθνικὴ θρησκεία κατενικήθη τελείως, αἱ αἱρέσεις κατέπαυσαν καὶ ἔσβησε βαθμηδὸν ἡ παράδοσις τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Οἱ Μεγάλοι Πατέρες τοῦ 4ου αἰῶνος θεωροῦνται ὡς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς θεολογικῆς σοφίας καὶ τὸ ἔργον τῶν μεταγενεστέρων περιορίζεται εἰς τὴν κατανόησιν καὶ ἐρμηνείαν αὐτῶν. Ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας καὶ ὁ Θεοδῶρητος εἶναι οἱ ἀξιολογώτεροι ἐκ τῶν θεολόγων τοῦ 5ου αἰῶνος, οἱ ὁποῖοι διατηροῦν ἐν μέρει τὴν παράδοσιν τοῦ μεγάλου αἰῶνος.

ΤΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

(Τὸ λογοτεχνικὸν αὐτὸ εἶδος ἦτο ἄγνωστον εἰς τὴν ἀρχαιότητα καὶ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς γνήσιον καὶ πρωτότυπον δημιουργημα τῶν βυζαντινῶν. Αἱ ὑποθέσεις τῶν μυθιστορημάτων ἐλαμβάνοντο ἀπὸ τὴν ζωὴν τῆς ἐποχῆς καὶ ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον περιπετειώδεις. Ἡ θρησκευτικότης τῶν χρόνων αὐτῶν ἐπέδρασεν εἰς αὐτὰ καὶ διὰ τοῦτο λείπουν αἱ πλήρεις δροσερότητος καὶ φυσικότητος διηγήσεις τῶν μυθιστορημάτων τῶν νεωτέρων χρόνων καὶ οἱ συγγραφεῖς τῶν φαίνονται μᾶλλον ὡς λόγιοι, οἱ ὁποῖοι οὐδέποτε ἐξῆλθον ἀπὸ τὸ γραφεῖον τῶν καὶ δὲν εἶχον στενὴν γνωριμίαν μὲ τὴν φύσιν.

Τὸ μυθιστόρημα κατήντησε κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς τὸ προσφιλέστερον λογοτεχνικὸν εἶδος, ἔγινε δημοτικώτατον καὶ

ἤσκησε μεγάλην ἐπίδρασιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ εἴδους αὐτοῦ εἰς τὴν Δύσιν. Οἱ ἐξοχώτεροι ἀπὸ τοὺς μυθιστοριογράφους ἦσαν ὁ Ἡλιόδωρος, ὁ Ἀχιλλεὺς Τάτιος καὶ ὁ Λόγγος.

ΙΣΤΟΡΙΑ

Ἡ ἱστορία καὶ ἡ θρησκευτικὴ ποίησις εἶναι ἡμᾶλλον ἀξιοσημείωτος ἐκδήλωσις τοῦ βυζαντινοῦ πνεύματος.

Οἱ πρῶτοι μετὰ τὴν κτίσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἱστορικοὶ συγγραφεῖς δὲν ἔχουν χαρακτῆρα καθαρῶς βυζαντινόν. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀναφαίνονται ἱστορικοί, οἱ ὅποιοι σέβονται καὶ διατηροῦν τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν, χωρὶς ὅμως νὰ ὑποδουλώνωνται τελείως εἰς αὐτήν. Ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἐξῆς ἔχομεν ἀδιάσπαστον σχεδὸν σειρὰν ἱστορικῶν, οἱ ὅποιοι ἔγραψαν τὴν ἱστορίαν τῆς αὐτοκρατορίας μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων. Οὗτοι μιμοῦνται τοὺς ἀρχαίους ἱστορικοὺς, τὸν Ἡρόδοτον, τὸν Ξενοφῶντα, καὶ γράφουν εἰς γλῶσσαν ἀρχαῖζουσαν. Αὐτοὶ εἶναι οἱ λεγόμενοι κυρίως Ἱστορικοί.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν κυρίως ἱστορικῶν ὑπάρχει καὶ ἄλλη τάξις ἱστοριογράφων, οἱ ὅποιοι ἀσχολοῦνται εἰς τὴν συγγραφὴν τῆς παγκοσμίου ἱστορίας ἀρχίζοντες ἀπὸ κτίσεως κόσμου καὶ καταλήγοντες μέχρι τῆς ἐποχῆς των. Αὐτοὶ πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τοὺς κυρίως ἱστορικοὺς ὠνομάσθησαν Χρονογράφοι. Οἱ χρονογράφοι ἔγραψαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν ὁμιλουμένην γλῶσσαν, ἀλλὰ τὰ ἔργα των, αἱ Χρονογραφίαι ὅπως ὀνομάζονται, στεροῦνται πάσης κριτικῆς καὶ εἶναι ἀντιγραφαὶ ἀλλήλων.

Εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἱστοριογράφων τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἀνήκει ὁ Προκόπιος. Ὁ Προκόπιος (ἀπέθανε τὸ 562), ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἐπιφανέστατος ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς τοῦ Βυζαντίου, κατήγετο ἀπὸ τὴν Καισάρειαν τῆς Παλαιστίνης καὶ ἐγεννήθη κατὰ τὸ τέλος τοῦ 5ου αἰῶνος. Ἐ χρημάτισε γραμματεὺς τοῦ στρατηγοῦ Βελισσαρίου καὶ διὰ τοῦτο κατεῖχε τὰ μυστικὰ τῶν μεγάλων πολιτικῶν γεγονότων τῆς ἐποχῆς του. Τρία συγγράμματα φέρονται ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Προκοπίου. Αἱ Ἱστορίαι, τὰ Κτίσματα τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἡ ἀνέκδοτος ἱστορία.

Εἰς τὸ πρῶτον ἐκθέτει μὲ ἀκρίβειαν τοὺς πολέμους τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατὰ τῶν Περσῶν, Βανδάλων καὶ Γόθων. Εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦτο ὁ Προκόπιος ἀναδεικνύεται ἀληθῆς ἱστορικός, ἄξιος διάδοχος τῶν μεγάλων ἱστορικῶν τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος. Εἰς τὰ Κτίσματα περιγράφει τὰς οἰκοδομὰς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τὴν κτίσιν πόλεων, φρουρίων, δημοσίων λουτρῶν, βιβλιοθηκῶν κτλ. Τὰ ἀνέκδοτα ἐξεδόθησαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ εἶναι ἐξιστόρησις πραγμάτων, τὰ ὅποια, καθὼς ὁ ἴδιος λέγει, δὲν ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ εἰς τὸ κύριον ἱστορικόν του σύγγραμμα, διότι ἐκθέτει τὸν ἰδιωτικὸν βίον τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τῆς Θεοδώρας καὶ τῆς αὐλῆς των καὶ ἀποκαλύπτει πολλὰς ἀσχημίας τοῦ βίου των. Ἴσως δὲν εἶναι ἔργον τοῦ Προκοπίου.

Ὁ περίφημος χρονογράφος τῆς ἐποχῆς αὐτῆς εἶναι ὁ Ἰωάννης **Μαλάλας** ἀπὸ τὴν Ἀντιόχειαν τῆς Συρίας. Ἡ χρονογραφία του διακρίνεται διὰ τὴν ἔλλειψιν πάσης ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας. Ὁ Μαλάλας εἶναι δεῖγμα τῆς διανοητικῆς καταπτώσεως τῶν χρόνων του. Τὸ παρελθὸν δι' αὐτὸν εἶναι τελείως συγκεχυμένον καὶ πλήρες ἀσυναρτησίας. Γενικῶς τὰ ἔργα τῶν χρονογράφων, αἱ **Χρονογραφίαι** ὅπως λέγονται, δὲν ἔχουν μεγάλην λογοτεχνικὴν ἀξίαν, εἶναι γεμᾶτα ἀπὸ ἱστορικὰ σφάλματα καὶ ἀκαλαίσθητα εἰς τὸ ὕφος, ἀλλὰ πολλάκις χρησιμεύουν ὡς πολύτιμοι ἱστορικαὶ πηγαί.

ΒΙΟΙ ΑΓΙΩΝ

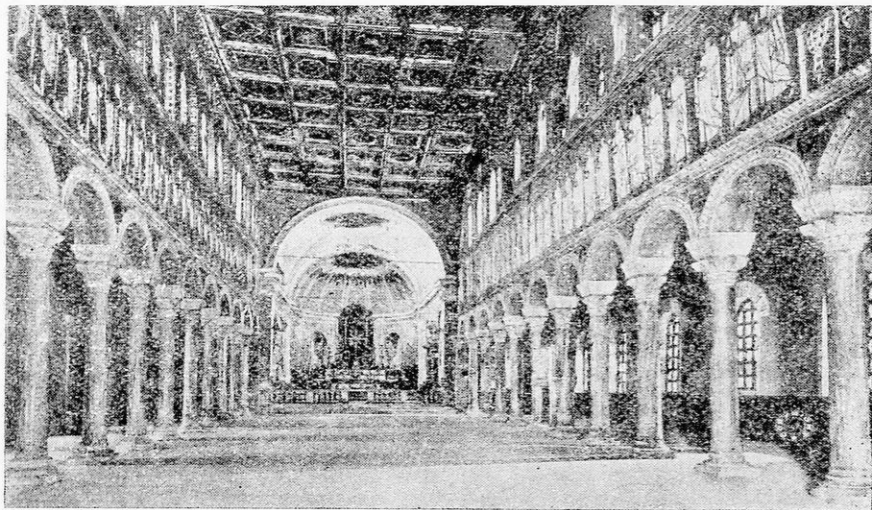
Πολλοί, ἰδίως μοναχοί, ἠσχολήθησαν εἰς τὴν συγγραφὴν βίων τῶν ἁγίων, διὰ τῶν ὁποίων ἐπεδίωκον νὰ ἐνισχύσουν τὸν λαὸν πρὸς καταπολέμησιν τῶν ξένων θρησκειῶν καὶ τῶν αἱρέσεων, διηγούμενοι τὸν ἁγνὸν βίον καὶ τὰ μαρτύρια τῶν ἁγίων.

Γνωστότατος εἶναι ὁ Ἰωάννης **Μόσχος**, ὁ ὁποῖος ἔζησε περὶ τὰ τέλη τοῦ 6ου αἰῶνος. Τὸ βιβλίον του, **Λειμῶν ἡ Λειμῶν ἁρίον** ὀνομαζόμενον, μετεφράσθη καὶ εἰς τὴν λατινικὴν καὶ εἶχε μεγάλην διάδοσιν καὶ ἐπίδρασιν εἰς τὴν Δύσιν. Περιλαμβάνει πλουσίαν συλλογὴν ἀνεκδότων, ἀξιολόγων πράξεων καὶ πρὸ πάντων θαυμάτων, τὰ ὅποια ἀναφέρονται εἰς τὸν βίον τῶν μοναχῶν καὶ ἐρημιτῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ἀλλ' ἕνεκα

τῆς ἀτελοῦς μορφώσεως τῶν συγγραφέων συναντῶνται πολλάκις παραλογώταται καὶ περὶ τῆς θρησκείας καὶ τῆς κοινωνίας ἰδέαι καὶ ὅλα σχεδὸν τὰ συγγράμματα αὐτὰ δὲν ἔχουν καμμίαν φιλολογικὴν ἀξίαν.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ

Καὶ εἰς τὴν ποίησιν, ὅπως καὶ εἰς τὰ διάφορα εἶδη τῆς πεζογραφίας, οἱ βυζαντινοὶ ποιηταὶ ἐμιμήθησαν τοὺς ἀρχαίους, ἐχρησιμοποίησαν δηλαδὴ τὴν μετρικὴν κατασκευὴν τῶν ἀρχαίων ποιημάτων, ἡ ὁποία ἐστηρίζετο εἰς τὴν ποσότητα τῶν συλλαβῶν. Ἐνωρὶς ὅμως κατάρθωσαν ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν δου-

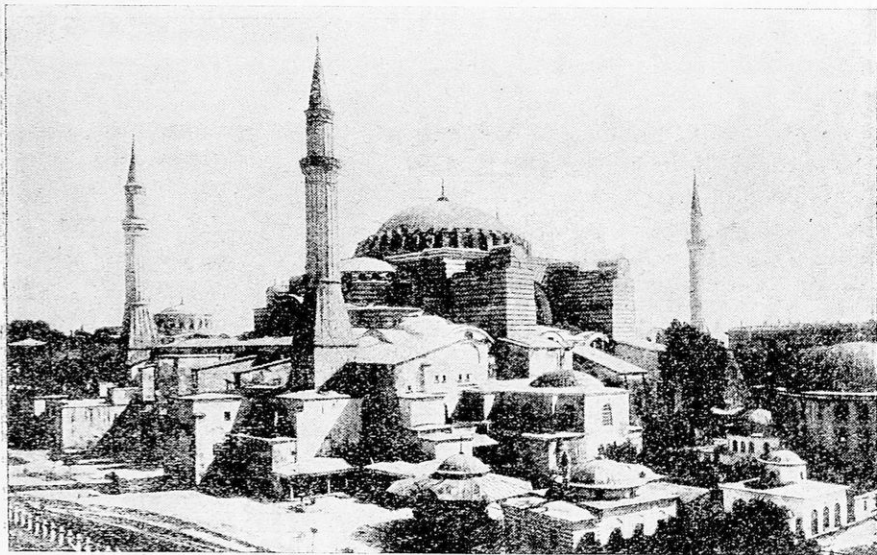
Βασιλικὴ (Ἑσωτερικόν).

Ἅγιος Ἀπολλινάριος. Ραβέννα. 6ος αἰών.

λικὴν αὐτὴν μίμησιν, ἡ ὁποία ἔδιδε ποιήματα χωρὶς κίνησιν καὶ ζωὴν, καὶ ἐπενόησαν νέον μετρικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον ἐστηρίχθη εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν συλλαβῶν καὶ ἐνίστε εἰς τὴν ὁμοιοκαταληξίαν. Τοιοῦτοτρόπως ἐδημιούργησαν νέον εἶδος ποιήσεως, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη Ὕμνος.

Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ποιηταὶ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς διαιροῦνται εἰς Ἑθνικοὺς, ὅσοι δηλ. ἔγραψαν ποιήματα κατὰ τὴν ἀρχαίαν μετρικὴν, καὶ εἰς Μελωδοὺς, ὅσοι ἠκολούθησαν τὸ νέον εἶδος.

Εἰς τοὺς πρώτους ἀνήκει ὁ Γεώργιος Πισίδης ἀκμάσας ἐπὶ Ἡρακλείου καὶ γράψας διάφορα ποιήματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων διαπρέπει τὸ δι' ἰάμβων ἐξυμνοῦν τὰ κατορθώματα τοῦ

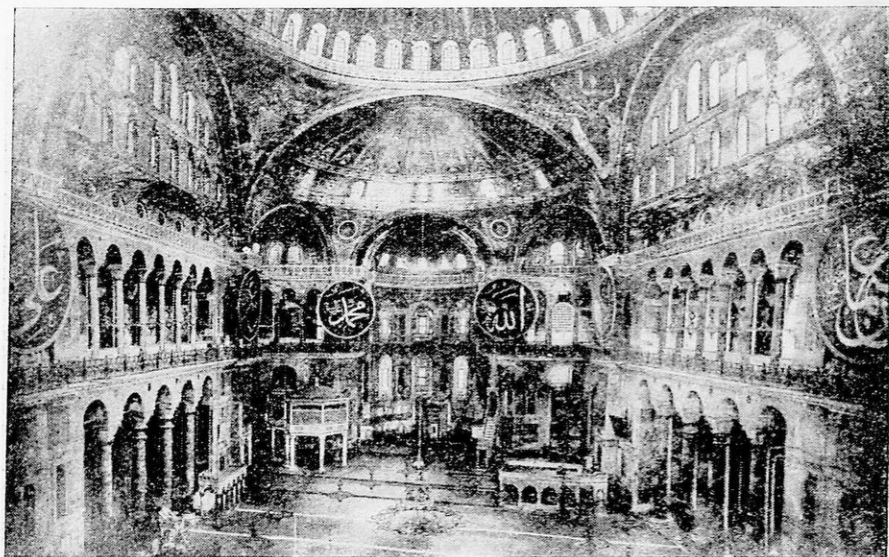
Ἁγία Σοφία (Ἐξωτερικόν).

Πρόσοψις δυτικὴ. Οἱ μιναρέδες καὶ διάφοροι προσθήκαι περὶ τὸν ναὸν παραμορφώνουν τὴν ἐντύπωσιν.

Ἡρακλείου καὶ τὴν ἀπόκρουσιν τῶν Ἀράβων ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Πισίδης δὲν ἦτο ποιητὴς μὲ τὴν πραγματικὴν σημασίαν τῆς λέξεως, ἀλλ' εἶχεν ἐξαιρετικὴν ἰδιοφυΐαν καὶ δεξιότητα εἰς τὴν ἀπομίμησιν τῆς ἀρχαίας ποιήσεως, εἰς βαθμὸν ὥστε οἱ σύγχρονοί του ἔθετον τὸ ἐρώτημα «τίς στοιχίζει κρεῖττον, ὁ Εὐριπίδης ἢ ὁ Πισίδης».

Ἡ δευτέρα τάσις παρήγαγε τὸν ἀξιολογώτερον καὶ τὸν

μόνον ἀληθῶς ποιητὴν τῶν βυζαντινῶν χρόνων, τὸν ἐμπνευσμένον ὑμνογράφον **Ρωμανόν**. Εἶναι ἄγνωστον πότε ἀκριβῶς ἔζησε. Φαίνεται, ὅτι ἔζησεν εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ὁ Ρωμανὸς ἐξυμνεῖ τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ, τὰς πράξεις τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν, τῶν ἁγίων, καὶ τὰς παραδόσεις, ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζονται αἱ ἑορταὶ τῆς ἐκκλησίας.

Ἁγία Σοφία (Ἐσωτερικόν).

Τομή κατὰ μῆκος τοῦ περιφήμου ναοῦ. Διακρίνεται καλὰ τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ καὶ ὁ τύπος τῆς οἰκοδομῆς, ἐπίσης φαίνονται οἱ δύο ὁροφοὶ (γυναικωνίτης), τὸ ἀνατολικὸν ἡμιθόλιον καὶ ὁ θόλος μὲ τὸ πλῆθος τῶν παραθύρων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ φῶς πλημμυρεῖ τὸν πελώριον χώρον.

Αἱ διηγήσεις ἔχουν κίνησιν καὶ δραματικότητα καὶ γενικῶς παρουσιάζουν ἐξάίρετα καλλιτεχνικὰ προσόντα. Διὰ τοῦτο πολλοὶ ὀνομάζουν τὸν Ρωμανὸν Πίνδαρον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως. Ἡ γλῶσσα τοῦ Ρωμανοῦ εἶναι ἀπλὴ καὶ δανεῖζεται πολλὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὴν κοινὴν ὁμιλουμένην τῆς ἐποχῆς του. Ἀπὸ

τοὺς ὠραιότερους ὕμνους τοῦ Ρωμανοῦ εἶναι οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὴν Προδοσίαν τοῦ Ἰούδα, τὴν Δευτέραν παρουσίαν¹, τὴν Παρθένον παρὰ τὸν Σταυρόν², τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ³.

Ἀξιόλογον ποιητικὸν προῖόν τῶν χρόνων αὐτῶν εἶναι ὁ Ἀκάθιστος Ὑμνος, ὁ ὁποῖος διακρίνεται διὰ τὴν θερμὴν, τὴν κίνησιν καὶ τὰς ὠραίας μεταφοράς. Ἀποδίδεται ὑπὸ πολλῶν εἰς τὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Σέργιον, ὁ ὁποῖος διεκρίθη κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Ἀβάρων.

ΤΕΧΝΑΙ. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Ἐνῶ εἰς τὰ λογοτεχνικὰ εἶδη τοῦ Βυζαντίου γενικῶς παρατηρεῖται σεβασμὸς καὶ προσκόλλησις εἰς τὴν παράδοσιν, εἰς τὴν τέχνην συνέβη τὸ ἀντίθετον. Οἱ χριστιανοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ τελοῦν τὰς λειτουργίας των εἰς οἰκοδομήματα, τὰ ὁποῖα τοὺς ἐνθυμίζουν τοὺς εἰδωλολατρικοὺς ναοὺς. Ἡ ἀνάγκη αὐτὴ ἐπροκάλεσεν ἀληθῆ ἀναγέννησιν εἰς τὴν τέχνην καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν.

Οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ ἐχρησιμοποιοῦν ὡς ναοὺς ἰδιωτικὰς οἰκίας. Ἡ οἰκία ὅμως δὲν ἦτο ὁ οἶκος τοῦ Κυρίου, ἀλλ' ἀπλῶς μέρος, ὅπου συνηντῶντο οἱ πιστοί, μία συγκέντρωσις εἴτε Ἐκκλησία ὅπως ἔλεγον. Βραδύτερον ὅταν ἐγίνεν ἀνεκτὴ ἡ δημοσία ἐμφάνισις τῆς θρησκείας των, οἱ χριστιανοὶ κατεσκεύασαν τὰ εὐκτήριά των ὄχι κατὰ τὸ πρότυπον τῶν εἰδωλολατρικῶν ναῶν, ἀλλὰ κατ' ἀπομίμησιν τῶν ἰδιωτικῶν οἰκίδων, αἱ ὁποῖαι ἕως τότε εἶχον χρησιμεύσει ὡς μέρος συναθροίσεως. Διὰ τοῦτο οἱ πρῶτοι χριστιανικοὶ ναοὶ εἶχον τὸ ἀπλούστατον σχέδιον τῶν ἰδιωτικῶν οἰκίδων, δηλ. ἦσαν ὀρθογώνιος μακρὸς σηκὸς ἢ ἑσωνάρθηξ στεγασμένος διὰ ξυλίνης στέγης.

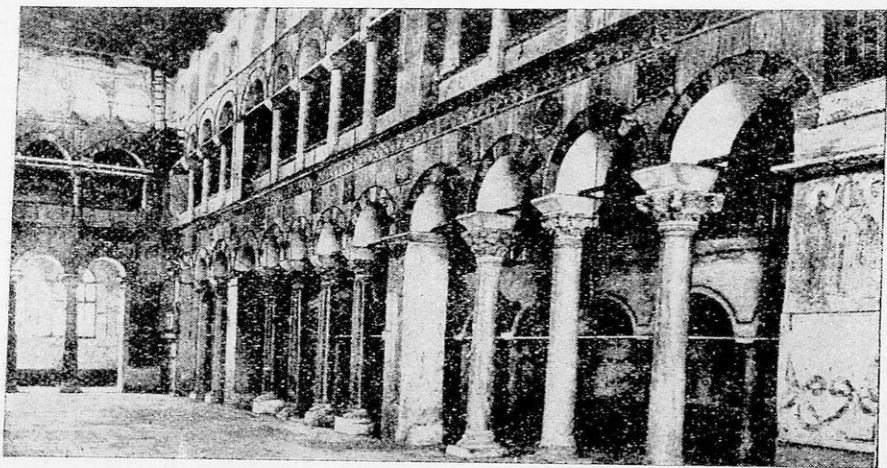
Ὅταν βραδύτερον κατεσκεύασαν εὐρυχωροτέρους ναοὺς, ἔδωκαν εἰς αὐτοὺς τὸ ἀρχιτεκτονικὸν σχῆμα τῶν δημοσίων ρωμαϊκῶν οἰκοδομημάτων, τὰ ὁποῖα ἐχρησίμευον ὡς δικαστή-

1) «Ὅταν ἔλθῃς ὁ Θεὸς ἐπὶ γῆς μετὰ δόξης...»

2) «Ποῦ πορεύει τέκνον...»

3) «Ἡ παρθένος σήμερον...»

ρια καὶ ὡς χρηματιστήρια καὶ ἐλέγοντο Βασιλικαί. Δηλαδή ὁ σηκὸς ἔγινε πλατύτερος καὶ ἐβαστάζετο ἀπὸ δύο σειρὰς κιόνων. Τοιοῦτοι ναοὶ ἐκτίσθησαν πολλοὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν.

Βασιλική (ἐσωτερικόν).

Εἶναι ἐν μέρος τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀπὸ τὴν περίφημον Βασιλικὴν τοῦ Ἀγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης (5ος αἰών). Διακρίνεται ἡ σειρὰ τῶν μαρμαρίνων κιόνων, ἡ ὁποία διακόπτεται ἀπὸ τετραγώνους πεσσοὺς ἐπενδεδυμένους μὲ πλάκας ἀπὸ μάρμαρον. Ὑπεράνω τῶν τόξων ὑπῆρχον ἐξώσται.

Ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Κιλικίαν καὶ Συρίαν νέος τύπος οἰκοδομῆς ναῶν, ὁ ὁποῖος ἐτελειοποιήθη βαθμηδὸν καὶ ἔλαβε τὴν τελειοτάτην ἑκφρασίν του εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας, ὅπως ἐκτίσθη ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ.

ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ

Τὸ σχέδιον τῆς Ἀγίας Σοφίας ἐξεπόννησαν καὶ ἐξετέλεσαν οἱ ἀρχιτέκτονες Ἀνθέμιος ὁ Τραλλιανὸς (ἀπὸ τὰς Τράλλεις τῆς Μ. Ἀσίας) καὶ ὁ Ἰσίδωρος ὁ Μιλήσιος. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καινοτομία συνίστατο εἰς τοῦτο, νὰ ἀνοικοδομηθῇ κυκλικὸς θόλος ἐπὶ ὀρθογωνίου ἐπιφανείας, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ μετα-

βληθῇ ἐσωτερικῶς τὸ ὀρθογώνιον σχῆμα τοῦ ναοῦ. Τοῦτο κατάρθωσαν ὡς ἑξῆς :

Τέσσαρες μεγάλοι κίονες (πεσσοί) ὑψοῦνται εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ καὶ συνδέονται μεταξύ των δι' ἀψίδων, τῶν ὁποίων ἑκάστη ἀπεῖχεν ἀπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τῆς ἐκκλησίας ὑπὲρ τὰ εἴκοσι μέτρα. Ἐπὶ τῶν πεσσῶν ἐστηρίχθη ὁ θόλος, ὁ ὁποῖος ἐπεκάθητο ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν ἀψίδων καὶ τῶν κοίλων σφαιρικών τριγώνων (pendentifs), τὰ ὁποῖα συνδέουν τὰς ἀψίδας πρὸς ἀλλήλας. Τοιοῦτοτρόπως ἐλύθη τὸ ἀρχιτεκτονικὸν πρόβλημα νὰ οἰκοδομηθῇ κυκλικὸς θόλος ἐπὶ μιᾷς ὀρθογωνίου ἐπιφανείας.

Πρὸς τὸ ἀνατολικὸν καὶ δυτικὸν μέρος τοῦ θόλου κατεσκευάσθησαν ὡς προέκτασις τῆς βάσεως δύο ἡμιθόλια, τὸ καθὲν μὲ δύο κόγχας, εἰς τὸν ὅσον ὥστε νὰ φαίνεται ὁ κυρίως θόλος ὑψούμενος εἰς τὸν ἀέρα, καὶ ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ εἰσερχομένου εἰς τὸν ναὸν ἀμέσως κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν νὰ προσβλέπῃ τὸ κέντρον τοῦ θόλου.

Τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ ναοῦ ἐπεκτείνεται διὰ τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ, τοιοῦτοτρόπως δὲ ἐπετελέσθη ἐπιμήκης χώρος, τοῦ ὁποῦ ἡ στέγη ἀποτελεῖ τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ. Ἐκατέρωθεν ὑπάρχουν δύο πλάγιοι σηκοὶ μὲ δύο πατώματα, τὰ ὁποῖα στηρίζονται ἐπὶ σφαιρικών τόξων. Τὸ ἄνω πάτωμα ἦτο γυναικωνίτης.

Ἡ ἐντύπωσις, τὴν ὁποίαν προξενεῖ καὶ σήμερον ἀκόμη τὸ μέγα τοῦτο καλλιτέχνημα, εἶναι καταπληκτική. Φαντάζεται ὅμως κανεὶς ποία θὰ ἦτο ἡ ἐπιβολὴ του, ὅταν εἶχεν ὅλον τὸν πλούσιον ἐσωτερικὸν του διάκοσμον. Τὸ πλῆθος τῶν ἐγχρῶμων

Ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ.

Μωσαϊκὸν ἀπὸ τὴν Ἀγίαν Σοφίαν Κωνσταντινουπόλεως. Ἀποτελεῖ μέρος συμπλέγματος. Ἡ ζωηρότης τῶν χαρακτηριστικῶν καὶ ἡ ἔκφρασις δεικνύουν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς τέχνης αὐτῆς εἰς τὸ Βυζάντιον.

μαρμάρων, τὰ μωσαϊκὰ ἐπὶ χρυσοῦ ἢ βαθυκυάνου ἐδάφους, αἱ εἰκόνες, ὁ χρυσός, ὁ ἄργυρος καὶ οἱ πολύτιμοι λίθοι, ἄφηνον τὸν ἐπισκέπτην ἐκστατικὸν καὶ θαμβωμένον.

ΨΗΦΙΔΩΤΑ. ΔΙΑΚΟΣΜΗΤΙΚΗ

Ἡ τέχνη τῶν ψηφιδωτῶν συνίσταται εἰς τὴν διακόσμησιν τῶν τοίχων τῶν ναῶν μὲ πολυχρώμους μικροὺς λίθους, τοὺς ὁποίους κολλοῦν μὲ μεγάλην τέχνην καὶ ἀντίθεσιν χρωμάτων,

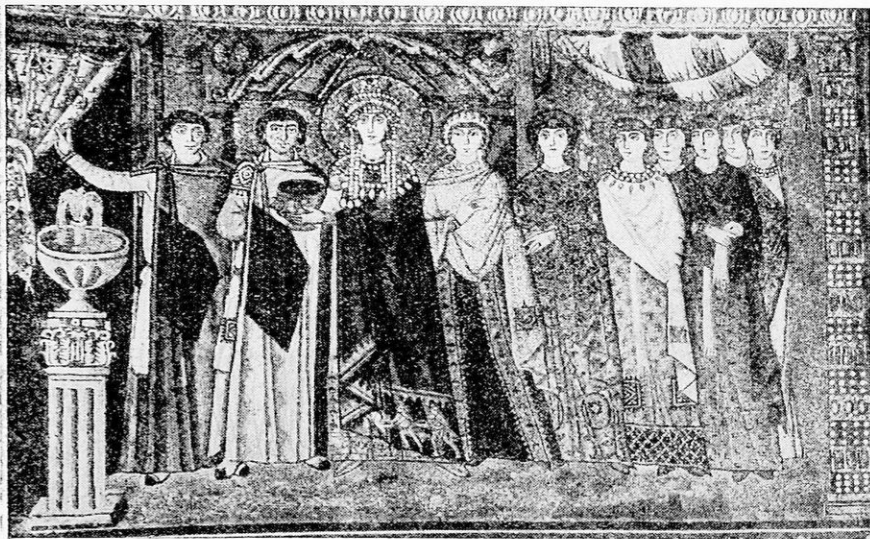

Ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ ἀκολουθία του.

Μωσαϊκὸν ἀπὸ τὸν Ἅγιον Βιτάλιον τῆς Ραβέννης (περὶ τὸ 545 μ. Χ.) Ἐν ἀπὸ τὰ ὀνομαστὰ ψηφιδωτὰ τῆς Ραβέννης. Πρὸ τοῦ αὐτοκράτορος βαδίζει ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Ραβέννης Μαξιμιανὸς ἀκολουθούμενος ἀπὸ ἓνα ἱερέα καὶ ἓνα διάκονον. Ἀκολουθοῦν δύο συγκλητικοὶ καὶ τὴν συνοδείαν κλείουν στρατιῶται τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς. Ὁ αὐτοκράτωρ φέρει εἰς τὴν κεφαλὴν φωτοστέφανον καὶ φορεῖ πορφύραν, ἡ ὁποία κουμπώνει μὲ χρυσοῦν πόρπην εἰς τὸν δεξιὸν ὤμον.

ὥστε νὰ προξενοῦν κατάπληξιν εἰς τὸν θεατὴν. Αἱ εἰκόνες, αἱ ὁποῖαι κατασκευάζονται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, λέγονται Μωσαϊκὰ ἢ ψηφιδωτά.

Τῆς ἐποχῆς αὐτῆς μωσαϊκὰ σώζονται εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐπίσης τὰ μωσαϊκὰ τοῦ πυρποληθέντος ναοῦ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης ἀνῆκουν εἰς αὐτὴν τὴν περίοδον. Πολὺ καλὰ διατηροῦνται τὰ μωσαϊκὰ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας Θεσσαλονίκης ὡς καὶ τῆς

Ἡ ἀκολουθία τῆς Θεοδώρας (μωσαϊκὸν εἰς τὸν ἴδιον ναόν).

Παριστάνεται μία μεγάλη αἴθουσα τῶν ἀνακτόρων. Ἡ Θεοδώρα φορεῖ τὸ διάδημα μὲ κρεμαστὰ μαργαριτάρια. Αἱ πατρίκιαι τῆς ἀκολουθίας τῆς φοροῦν ἐνδύματα μὲ πολὺ ζωηρὰ χρώματα. Δεξιὰ εἶναι πατρίκιος ἐνδεδυμένος, ὅπως οἱ ἀκόλουθοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Εἰς τὸ ἄκρον εἷς συγκλητικός, ὁ ὁποῖος ἀνοίγει τὸ μεταξωτὸν παραπέτασμα, διὰ νὰ περάσῃ ἡ συνοδεία. Ἡ Θεοδώρα ὅπως καὶ ὁ αὐτοκράτωρ κρατοῦν εἰς τὰς χεῖρας δῶρα διὰ τὸν ναόν.

Ραβέννης εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου παρίσταται ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ Θεοδώρα μὲ τὴν ἀκολουθίαν των.

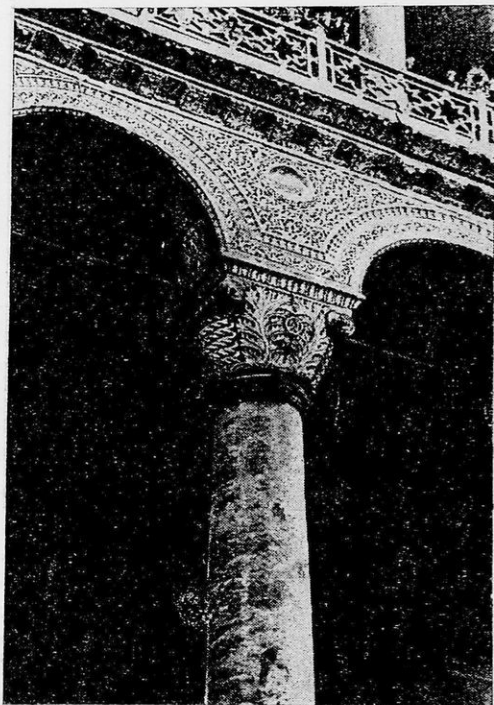
Ἡ γ λ υ π τ ι κ ῆ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους γίνεται ὑπηρετικὴ τῆς διακοσμητικῆς. Ὁ Χριστιανισμὸς ἐθεώρει τὴν πλαστικὴν παράστασιν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἁγίων ὡς ἀσε-

βειαν, ἡ δὲ παλαιόστρα καὶ οἱ ἀγῶνες ὅπου ἄλλοτε ἐμελειᾶτο τὸ γυμνὸν σῶμα, εἶχον πρὸ πολλοῦ ἐκλείψει.

Διὰ τοῦτο οἱ καλλιτέχναι τῆς ἐποχῆς αὐτῆς συνεκέντρωσαν τὰς δυνάμεις των μόνον εἰς τὸ διακοσμητικὸν μέρος τῶν διαφόρων καλλιτεχνημάτων καὶ εἶχον μεγάλην ἐπιτυχίαν. Ἐφιλοτέχνησαν ἄνθη φυσικώτατα καὶ φύλλα καὶ ἐφρόντισαν νὰ

συνδυάσουν τὴν τέχνην των μὲ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς νέας ἀρχιτεκτονικῆς.

ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ

Κιονόκρανον τῆς Ἀγίας Σοφίας.

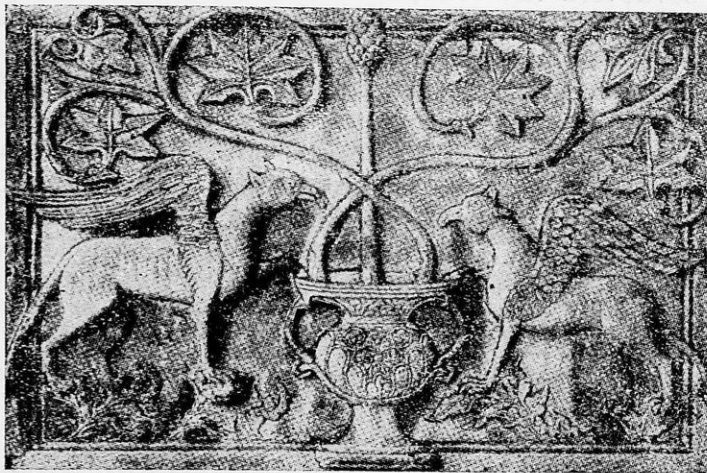
ἐπὶ ἐπιπέδου ἐπιφανείας, καὶ τέλος προσπαθοῦν ν' ἀπλοποιήσουν τὸ σχέδιον καὶ νὰ ἐξάρουν κυρίως τὸ διακοσμητικὸν στοιχεῖον.

Ἡ τέχνη ὅμως αὐτὴ διεβλήθη πολὺ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ὡς μονότονος καὶ μικροῦ λόγου ἀξία. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ βυζαντινὸς ζωγράφος δεσμεύεται ὡς πρὸς τὰ θέματα τῶν

Κατὰ τὸν 6ον μ. Χ. αἰῶνα ἐτέθησαν αἱ βάσεις, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἡ βυζαντινὴ ζωγραφικὴ δὲν ἀπεμακρύνθη πλέον. Οἱ τεχνῖται ἐγκαταλείπουν τὴν φυσικὴν παράστασιν τῆς ἑλληνικῆς ζωγραφικῆς καὶ δίδουν εἰς τὰς στάσεις θρησκευτικῆς αὐστηρότητας, ἀπομακρύνουν τὰ δευτερεύοντα ἀντικείμενα καὶ δὲν θέτουν εἰς τὰς εἰκόνας των βάθος, παρατάσσουν δηλαδή τὰς παραστάσεις

παραστάσεων από τὰς ἀπαιτήσεις, τὰς ὁποίας ἐπιβάλλει εἰς αὐτὸν ὁ προορισμὸς τοῦ τόπου, τὸν ὁποῖον εἶχε νὰ διακοσμήσῃ. Ὁ ναὸς διαιρεῖται ὡς πρὸς τὴν διακόσμησιν εἰς τρία ἐντελῶς διάφορα κατὰ τὸν προορισμὸν μέρη. 1) τὸ Ἱερόν, 2) τὸν Σηκὸν καὶ 3) τὸν Νάρθηκα. Εἰς αὐτὰ ὡς τέταρτον δύναται νὰ προστεθῇ τὸ Προσκυνητᾶριον ἢ τὸ Τέμπλον, τὸ ὁποῖον, ὕψους συνήθως δύο μέτρων, χωρίζει τὸ ἱερόν ἀπὸ τοῦ σηκοῦ.

Εἰς τὰ τέσσαρα αὐτὰ μέρη ὁ καλλιτέχνης ἤτο ὑποχρεωμένος νὰ ζωγραφίσῃ ὠρισμένας παραστάσεις καὶ κατὰ τρόπον

Δεῖγμα γλυπτικῆς.

Ἀπὸ τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Μάρκου τῆς Βενετίας (Ἰσως δου αἰῶνος).

μάλιστα αὐστηρῶς καθωρισμένον ἀπὸ τὴν παράδοσιν. Εἰς τὸν τροῦλλον τοῦ σηκοῦ ἔπρεπε νὰ ἀπεικονίζεται ὁ Χριστὸς Παντοκράτωρ κρατῶν εἰς τὴν ἀριστερὰν τὸ Εὐαγγέλιον καὶ μετὰ τὴν δεξιὰν εὐλογῶν. Εἰς τὸ ὕψος τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ εἰκόνιζον τὴν Θεοτόκον μετὰ τὸν Χριστὸν παιδίον κτλ. Ἀλλ' ἡ αὐστηρὸς τηρουμένη αὐτῇ σειρὰ δὲν ἐδέσμευσεν ἐντελῶς τὴν ἐλευθερίαν. Ἀντιθέτως βλέπομεν τοὺς τεχνίτας νὰ προσπαθοῦν νὰ νεωτερίσουν εἰς τὸ σύνολον καὶ εἰς τὰς λεπτομερείας καὶ νὰ ἀναπτύξουν πρωτοτυπίαν ὅσον ἦτο δυνατόν. 6x1

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

ΟΙ ΙΣΑΥΡΟΙ ΚΑΙ ΑΙ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ. ΕΙΚΟΝΟΜΑΧΙΑ

ΛΕΩΝ Γ' (717-740)

Ἀπὸ τὸ χάος, τὸ ὁποῖον ἐδημιουργήθη μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου, ἐξήγαγε τὴν αὐτοκρατορίαν ἡ δυναστεία τῶν Ἰσαύρων. Βασιλεῖς ἱκανοὶ εἰργάσθησαν νὰ ἀνασυγκροτήσουν τὴν αὐτοκρατορίαν, μετερρύθμισαν αὐτὴν διοικητικῶς καὶ τὴν ἐνίσχυσαν στρατιωτικῶς.

Ὁ ἀρχηγέτης τῆς δυναστείας Λέων Γ' (717 - 740) ἦτο ἄνθρωπος μεγάλης ἀξίας, στρατηγὸς ἱκανώτατος, εὐστροφος διπλωμάτης καὶ νοῦς ὀργανωτικὸς. Ἡ βασιλεία τοῦ Λέοντος Γ' εἶναι σπουδαῖος σταθμὸς ὄχι μόνον τῆς ἑλληνικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, διότι ἔσωσε τὸ ἑλληνικὸν κράτος καὶ ὀλόκληρον τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τὴν ἀραβικὴν ἀπειλὴν καὶ τὸν ἐξισλαμισμόν.

Β' ΕΠΙΘΕΣΙΣ ΤΩΝ ΑΡΑΒΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν ἀνάρρησιν εἰς τὸν θρόνον τοῦ Λέοντος Γ' οἱ Ἄραβες ἐπεχείρησαν δευτέραν μεγάλην ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἰσχυρὸς στόλος ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸν Αὐγούστον τοῦ 717, ἐνῶ ἀραβικὸς στρατὸς 100 χιλ. κατῴρ-
717 θωσε νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἀσιατικὴν ἀκτὴν τοῦ Βοσπόρου καὶ νὰ διαπεραιωθῇ ἀπέναντι εἰς τὴν Θράκην. Οἱ Ἄραβες ἐπολιόρκησαν τὴν Κωνσταντινούπολιν κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν.

Ἀλλὰ τὴν ἄμυναν τῆς πρωτεύουσας εἶχεν εἰς τὰς στιβαρὰς χεῖρας τοῦ Λέων. Ἡ μεγάλη ἐκείνη στρατιὰ καθὼς καὶ αἱ ἀποσταλεῖσαι κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πολιορκίας ἐνισχύσεις, ἀπεδεκατίσθησαν ἀπὸ τὰς συγκρούσεις καὶ ἀπὸ τὸν φοβερόν χειμῶνα τοῦ ἔτους ἐκείνου. Κατὰ τὰς μάχας οἱ Ἕλληνες ἔκαμαν μεγάλην χρῆσιν τοῦ ὑγροῦ πυρός. Μετὰ ματαίας προσπάθειας

ένος έτους οί "Αραβες κατ' Αύγουστον πάλιν τοῦ 718 έπεβιβάσθησαν εἰς τὰ περισωθέντα πλοῖα καί απέπλευσαν. Ἀλλά καί τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ τῶν κατεστράφησαν καθ' ὁδόν ὑπὸ τρικυμιῶν. Πέντε μόνον πλοῖα έσώθησαν καί ἀνήγγειλαν εἰς τὸν καλίφην τὴν μεγάλην καταστροφὴν.

Ἡ ἐπίθεσις αὐτὴ κατὰ τῆς πρωτεύουσας ἦτο ἡ τελευταία. Ἐκτοτε οἱ "Αραβες δὲν ἀπεπειράθησαν ἄλλην ἐκστρατεῖαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ἤρκουντο εἰς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ὁ Λέων ἀπέκτησε δόξαν ὄχι μόνον μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καί εἰς ὅλον τὸν χριστιανικὸν κόσμον, διότι ἔσωσε τὴν ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν καί τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τὴν ἀραβικὴν ἀπειλὴν.

Τὸ κατόρθωμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ προεκάλεσε τὸν θαύμασμόν ὅλων τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης καί ἐξύψωσε τὸ γόητρον τῆς αὐτοκρατορίας. Μετ' ὀλίγα ἔτη οἱ "Αραβες ἐπεχείρησαν νὰ προσβάλουν τὴν Εὐρώπην ἀπὸ ἄλλο σημεῖον, ἀπὸ τὰ Πυρηναῖα, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν, καθὼς εἶδομεν, ὑπὸ τοῦ Καρόλου Μαρτέλ. Τοιουτοτρόπως ἡ ἀπόπειρα τῶν Ἀράβων νὰ εἰσδύσουν εἰς τὴν Εὐρώπην ἀπέτυχε καί ὁ χριστιανικὸς κόσμος έσώθη.

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ

Οἱ Ἰσαυροὶ ἔκαμαν τὴν ἀρχὴν μεγάλης ἐσωτερικῆς μεταρρυθμίσεως, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἀναδιοργανώσουν τὸ κράτος.

Ὁ Λέων Γ' καί ὁ υἱὸς του Κωνσταντῖνος Ε' διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὰ σύνορα τοῦ κράτους, ἐγενίκευσαν τὸν θεσμόν τῶν θεμάτων. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἡρακλείου κατηργήθη ἡ διοίκησις τοῦ κράτους κατὰ τὸ παλαιὸν ρωμαϊκὸν σύστημα, δηλαδὴ κατὰ ἐπαρχίας, καί ἤρχισε νὰ ἐφαρμόζεται νέον διοικητικὸν σύστημα, τὰ θέματα. Θέμα ἐλέγετο κυρίως στρατιωτικὸν σῶμα καί κατόπιν ἡ ἔδρα τοῦ σώματος. Ὅπου λοιπὸν ἤδρευε στρατιωτικὸν σῶμα ἀπετελέσθη μία διοικητικὴ περιφέρεια, τῆς ὁποίας ὁ διοικητὴς ἐλέγετο Στρατηγός. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ διοικηταὶ αὐτῶν Στρατηγοὶ ἔνεκα τῶν μεγάλων διοικητικῶν περιφερειῶν ἀπέβαινον πολλάκις ἐπικίνδυνοι, περιώρισαν τὴν ἔκτασιν τῶν περιφερειῶν τούτων καί ἐδημιούργησαν περισσότερα θέματα.

Ἀξιολογώτατον ἐπίσης ἔργον τῶν δύο πρώτων Ἰσαύρων

ἦτο ἡ δημοσίευσίς τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος, τοῦ λεγομένου Ἐκλογῆ (740), διὰ τοῦ ὁποίου ὁ Λέων ἐπεχείρησε νὰ προσ-
αρμόσῃ τοὺς γραπτοὺς νόμους πρὸς τὰ ἔθιμα τοῦ λαοῦ καὶ ἰδίως
πρὸς τὸ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον. Τὴν νομοθεσίαν διέκρινε νέον
πνεῦμα ἀνθρωπισμοῦ καὶ ἰσότητος ἐπὶ τὸ χριστιανικώτερον,
ὅπως καταφαίνεται ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τῆς :

«Ἐκλογὴ τῶν νόμων ἐν συντόμῳ γενομένη παρὰ Λέοντος καὶ Κων-
σταντίνου, τῶν σοφῶν καὶ φιλευσεβῶν ἡμῶν βασιλέων, ἀπὸ τῶν Ἰν-
στιτούτων, τῶν Διγέστων, τοῦ Κώδικος καὶ τῶν Νεαρῶν τοῦ μεγάλου
Ἰουστινιανοῦ διατάξεων καὶ ἐπιδιόρθωσις εἰς τὸ φιλανθρωπότερον
ἐκτεθεῖσα».

Τοιοῦτοτρόπως π.χ. ἐνῶ ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὁ γάμος δὲν
ἐθεωρεῖτο μυστήριον καὶ τὸ διαζύγιον ἦτο εὐκολώτατον, διὰ τῆς
νέας νομοθεσίας ὀρίζονται σαφῶς αἱ περιστάσεις, κατὰ τὰς
ὁποίας τοῦτο ἐπιτρέπεται. Ὡσαύτως ὀρίζοντο φιλανθρωπότε-
ρον αἱ σχέσεις τῶν ἀγροτῶν πρὸς τοὺς μεγάλους γαιοκτῆμο-
νας, κατηργήθη ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου καὶ ἀντ' αὐτῆς εἰσέχθη ὁ
ἀκρωτηριασμός, ὁ ὁποῖος ὅμως οὐδέποτε ἐφηρμόσθη αὐστηρῶς.
Δὲν ἐγένετο διάκρισις πλουσίων καὶ πτωχῶν ὡς πρὸς τὰς ποινάς.

Μεγίστην ὅμως σπουδαιότητα διὰ τὰ ἀποτελέσματά της
εἶχεν ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις.

Η ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΕΡΙΣ

Μετὰ τὰς μεγάλας ἐπιτυχίας εἰς τοὺς πολέμους οἱ Ἰσαυ-
ροι ἠθέλησαν διὰ ριζικωτέρων μεταρρυθμίσεων νὰ στερεώσουν
τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν εὐημερίαν τῆς αὐτοκρατορίας. Εἰς τοὺς
ἀγῶνας κατὰ τῶν Ἀράβων εἶχε φανῇ, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς αὐ-
τοκρατορίας ὑπελείποντο πολὺ ἀπὸ τοὺς μουσουλμάνους εἰς
τὸν θρησκευτικὸν ἐνθουσιασμόν. Οἱ Ἀραβες ὡς νεοφώτιστοι
εἶχον θερμότερον θρησκευτικὸν ζῆλον, ἐνῶ εἰς τὸ Βυζάντιον ἡ
θρησκευτικὴ πίστις εἶχεν ἀποκοιμηθῇ. Μὲ τὸν καιρὸν εἶχον εἰσ-
χωρήσει ἕξεις καὶ δοξασίαι, αἱ ὁποῖαι ἀντεστρατεύοντο εἰς τὸ
πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Οἱ ἄνθρωποι ἀπέδιδον πραγματι-
κὴν λατρείαν εἰς τὰς εἰκόνας καὶ ἐπίστευον εἰς τὴν θαυματουργ-
γὸν αὐτῶν δύναμιν, Ἐπίσης ἀπέδιδον ἐξαιρετικὴν σημασίαν
εἰς τὰ λείψανα τῶν ἁγίων καὶ εἰς πολλὰ ἱερὰ κειμήλια.

Ἀλλὰ μεγαλυτέρα πληγὴ ἦτο ὁ πολλαπλασιασμός τῶν μοναστηρίων καὶ ἡ ἀδιάκοπος καὶ καταπληκτικὴ αὔξησις τῆς περιουσίας τῶν. Τὰ μοναστήρια ἦσαν ἐπιβλαβῆ ἀπὸ πολιτικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἀπόψεως. Τὸ πλῆθος τῶν ἀκμαίων ἀνδρῶν, οἱ ὅποιοι κατέφευγον εἰς αὐτά, ἐστέρουσαν τὴν γῆν ἀπὸ ἐργατικὰς χειρὰς καὶ τὴν πατρίδα ἀπὸ ὑπερασπιστάς. Ἀφ' ἑτέρου καὶ τοῦ κράτους αἱ εἰσπράξεις ἡλαττώνοντο, διότι αἱ ἀπέραντοι ἐκτάσεις τῶν μοναστηρίων ἔμενον ἀφορολόγητοι. Ἰδίως ἐπικίνδυνος ἦτο ἡ ἐπιρροή τῶν μοναχῶν ἐπὶ τῶν πιστῶν, οἱ ὅποιοι φανατιζόμενοι ὑπ' αὐτῶν ἠδύναντο ν' ἀποβαίνουν ὄπλον ἰσχυρὸν εἰς τὰς χειρὰς τῶν.

Τὴν κατάστασιν αὐτὴν ἐβλεπον μὲ δυσφορίαν πολλοὶ ἀπὸ τὴν τάξιν τῶν μορφωμένων, ἀνώτεροι κληρικοί, πάντες οἱ ἔχοντες λεπτοτέραν θρησκευτικὴν ἀντίληψιν πολιτικοὶ καὶ ἤθελον νὰ μεταρρυθμίσουν τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα καὶ νὰ προφυλάξουν τὴν πολιτείαν ἀπὸ τὰ καταστρεπτικὰ ἀποτελέσματα τῆς καταστάσεως ἐκείνης.

ΠΡΩΤΗ ΦΑΣΙΣ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΟΜΑΧΙΑΣ

Τὸ 726 ὁ Λέων Γ' διὰ διατάγματος ἀπηγόρευσε τὴν προσκύνησιν τῶν ἀγίων εἰκόνων καὶ διέταξε τὴν ἀνάρτησιν αὐτῶν εἰς μέρος ὑψηλότερον. Ἦρχισε κακῶς τὴν μεταρρυθμίσιν ἐκ τῶν εἰκόνων καὶ τοῦτο προσέβαλε τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα τῶν χριστιανῶν. Ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, φανατιζόμενος ὑπὸ τῶν μοναχῶν καὶ λαβῶν ἀφορμὴν τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ Πατριάρχου Γερμανοῦ δι' ἄλλου φίλου τῆς μεταρρυθμίσεως, ἐστάσιασεν. Ἡ στάσις κατεστάλη εὐκόλως, ἀλλ' ὁ Λέων διὰ νεωτέρου διατάγματος διέταξε τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν εἰκόνων ἀπὸ τοὺς ναοὺς. Τότε ἡ ἔρις μεταξὺ τῶν δύο μερίδων ἐκορυφώθη, τὰ πάθη ὠξύνθησαν καὶ οἱ μοναχοί, τῶν ὁποίων τὰ συμφέροντα ἐπλήτιοντο, διότι ἀφηροῦντο ἀπ' αὐτοὺς αἱ πρόσοδοι ἐκ τῆς κατασκευῆς εἰκόνων, ἐφανάτιζον διαρκῶς τὸν ὄχλον κατὰ τῆς μεταρρυθμίσεως. Αἱ δύο μερίδες συζητοῦν μὲ πάθος τὸ ζήτημα. Οἱ μεταρρυθμισταὶ ὀνομάζουν τοὺς ἀντιπάλους τῶν Εἰκονολάτρων, ἐκεῖνοι πάλιν τοὺς μεταρρυθμιστάς Εἰκονοκλάστας ἢ Εἰκονομάχους.

Ἡ κατάστασις περιπλέκεται περισσότερο, διότι ἐπεμβαίνει εἰς τὴν ἔριδα ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία. Ὁ Πάπας Γρηγόριος Γ' ἐξήγειρεν εἰς στάσιν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος τὴν Μέσσην Ἰταλίαν καὶ ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῶν Λομβαρδῶν, οἱ ὅποιοι κατεῖχον τὴν Βόρειον Ἰταλίαν. Ἐπίσης προσεπάθησε νὰ ἐξεγείρῃ καὶ τὰς χώρας τῆς κυρίως Ἑλλάδος, αἱ ὁποῖαι ὑπήγοντο τότε ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὴν Ρώμην. Οἱ στασιασταὶ τῆς Ἑλλάδος (Ἑλλαδικοὶ) ἀναγορεύουν νέον αὐτοκράτορα, τὸν **Κοσμᾶν**, καὶ πλέουν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Λέων ἀντίκρουσε τοὺς κινδύνους μὲ θάρρος. Ἀλλὰ τὴν Μέσσην Ἰταλίαν ἔχασεν ὁριστικῶς, διετήρησε δὲ τὴν ἐλληνικὴν ἀρχὴν μόνον ἐπὶ τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ Σικελίας. Τὸν Πάπαν ὅμως ἐτιμώρησε, διότι ἀφῆρσεν ὅλα τὰ κτήματά του εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ ὑπήγαγεν ἐκκλησιαστικῶς τὰς χώρας αὐτάς, καθὼς καὶ τὰς ἐλληνικάς, εἰς τὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως. Τὴν ἐπίθεσιν τῶν στασιαστῶν καὶ τοῦ Κοσμᾶ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐξεμηδένισε. Κατέστρεψε τὸν στόλον τῶν διὰ τοῦ ὕγρου πυρὸς καὶ ἐφόνευσε τὸν Κοσμᾶν.

Παρ' ὅλας ὁμως τὰς ἐπιτυχίας τοῦ αὐτοκράτορος τὰ πράγματα καθημερινῶς ὀξύνονται. Ὁ Λέων ἀπέθανε τὸ 740 καὶ ἀφῆκε μνήμην ἀγαθοῦ καὶ ἥρωικοῦ ἡγεμόνος.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ε' (741-775)

Τὸν Λέοντα Γ' διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ **Κωνσταντίνου Ε'** (741-775), ὁ ὁποῖος συνεβασίλευσε μετὰ τοῦ πατρός του ἐπὶ τι διάστημα. Παρὰ τὰς ὕβρεις καὶ τὰς προσωυμίας, τὰς ὁποίας τοῦ ἔδωσαν οἱ μοναχοί, ὀνομάζοντες αὐτὸν ἐν τῇ ἐξάψει τοῦ πάθους **Κοπρώνυμον** καὶ **Καββαλῖνον**, οἱ μεταγενέστεροι ἱστορικοὶ θεωροῦν αὐτὸν ἐκ τῶν ἀξιολογωτάτων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου.

Ὁ Κωνσταντῖνος Ε' εἰς τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων ἠκολούθησε τὸν πατέρα του, ἀλλ' ἦτο αὐστηρότερος καὶ ὀρμητικώτερος ἐκείνου. Τὸ 754 συνεκάλεσεν Οἰκουμενικὴν Σύνοδον εἰς τὴν Ἱέρειαν, ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία κατεδίκασε τὴν λατρείαν καὶ τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων. Κατόπιν κατεδίωξεν αὐστηρῶς τοὺς παραβαίνοντας τὰ ὑπὸ τῆς

Συνόδου αποφασισθέντα. Αἱ ἅγιοι εἰκόνες ἐθραύοντο, τὰ μοναστήρια ἐκλείοντο ἢ μετεβάλλοντο εἰς στρατῶνας καὶ νοσοκομεῖα, οἱ μοναχοὶ κατεδιώκοντο καὶ πολλοὶ ἐφονεύοντο. Ἄλλ' οἱ μοναχοὶ παρ' ὅλα αὐτὰ ἔμενον πιστοὶ εἰς τὰς ἰδέας των καὶ ὑφίσταντο μὲ καρτερίαν τοὺς διωγμοὺς «ὕπὲρ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δικαιοσύνης», ὅπως ἔλεγον. Μεγάλην καταστροφὴν ἔπαθον τότε πολλὰ περίφημα ἔργα τέχνης, εἰκόνες καὶ ψηφιδωτά, καὶ ἡ πρόοδος τῆς τέχνης ἀνεκόπη.

ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΑΡΑΒΩΝ ΚΑΙ ΒΟΥΛΓΑΡΩΝ

Τὰ μεγάλα προτερήματα τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου Ε' κατεδείχθησαν πρὸ πάντων εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς πολέμους. Ὁ αὐτοκράτωρ διεξήγαγε δύο ἐνδόξους πολέμους, κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ κατὰ τῶν Βουλγάρων.

Οἱ Ἀράβες εἶχον ἐσωτερικὰς ἀνωμαλίας καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ἐπωφελοῦμενος αὐτοῦ εἰσέβαλεν εἰς τὸ ἀραβικὸν κράτος καὶ ἐκυρίευσε μέρος τῆς Συρίας, τὴν ὅποιαν πρὸ ἑκατὸν καὶ πλέον ἐτῶν κατεῖχον οἱ Ἀράβες. Ἐπίσης ἐκυρίευσε τὴν Κύπρον καὶ ἐπροχώρησε νικητῆς μέχρι τοῦ Εὐφράτου καὶ τῆς Ἀρμενίας.

Ἐνδοξώτερος ὑπῆρξεν ὁ πόλεμος ἐναντίον τῶν Βουλγάρων. Οἱ Βούλγαροι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἔκαμνον συχνὰς ἐπιδρομὰς καὶ ἠπειλοῦν τὴν πρωτεύουσαν. Τὸ 755 ὁ Κωνσταντῖνος ἀνέλαβε μακρὸν πόλεμον ἐναντίον αὐτῶν, ὁ ὁποῖος μὲ μικρὰ διαλείμματα διήρκεσε μέχρι τοῦ 772, ἥτοι 17 ἔτη. Ὁκτὼ φορὰς ἐξεστράτευσεν, ἔδειξεν ἐπιμονὴν καὶ ἥρωισμόν καὶ ἐνίκησεν ἐπανειλημμένως τοὺς Βουλγάρους. Πρὸ πάντων ἀξιωματικόν εἶναι αἱ νῖκαι τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὰς Μαρκελλας (σήμερον Δεμίρ Καπού, 759) καὶ εἰς τὴν Ἀγχιὰλον (762). Διὰ τὴν τελευταίαν μάλιστα ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Οἱ Βούλγαροι διατηροῦν τὴν ἀνάμνησιν τῶν καταστροφῶν, ὅσας ἔπαθον τότε. Ἄν ἐξαιρέσωμεν τὸν Βουλγαροκτόνον, οὐδεὶς αὐτοκράτωρ ἐταπείνωσε τοὺς Βουλγάρους, ὅσον ὁ Κωνσταντῖνος Ε'.

ΛΕΩΝ Δ' (775 - 780)

Τὸν Κωνσταντῖνον Ε' διεδέχθη ὁ υἱὸς του Λέων Δ' (775 -

780), ὁ ἐπονομαζόμενος **Χάξαρος**, διότι ἡ μήτηρ του ἦτο θυγάτηρ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Χαζάρων Τούρκων τῆς Κριμαίας.

Ὁ Λέων Δ' δὲν εἶχε τὰ προτερήματα οὔτε τοῦ πατρὸς οὔτε τοῦ πάππου του. Ἦτο ἡγεμὼν μαλακὸς καί, μολοντί ὁ ἴδιος ἦτο εἰκονομάχος, δὲν ἐφάνη αὐστηρὸς πρὸς τοὺς εἰκονολάτρας. Κατήργησε μάλιστα πολλὰ αὐστηρὰ διατάγματα τοῦ πατρὸς του καὶ ἄλλα δὲν ἠθέλησε νὰ ἐκτελέσῃ. Ἡ βασιλεία του ὑπῆρξε σύντομος.

ΕΙΡΗΝΗ ΚΑΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΤ' (780 - 803)

Τὸν Λέοντα Δ' διεδέχθη ὁ υἱὸς του **Κωνσταντῖνος ΣΤ' ὁ Πορφυρογέννητος**. Πορφυρογεννήτους ὠνόμαζον τοὺς βασιλεῖς, οἱ ὅποιοι ἐγεννῶντο βασιλεύοντος τοῦ πατρὸς των. Ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο ἀνήλικος καὶ τὸν ἐπετρόπευεν ἡ μήτηρ του **Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία**.

Ἡ Εἰρήνη ἦτο γυνὴ φιλόδοξος καὶ φίλαρχος καὶ ἐφρόντισε μὲ πᾶν μέσον νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀρχήν. Ὁ στρατὸς ὅμως δὲν ἠγάπα τὴν βασιλομήτορα. Ἡ Εἰρήνη διὰ τοῦτο ὄχι μόνον παρημέλησεν αὐτόν, ἀλλὰ καὶ διέλυσε τὰ τάγματα τῶν παλαιμάχων στρατιωτῶν καὶ ἀντικατέστησεν αὐτὰ μὲ νεοσυλλέκτους, ἀφωσιωμένους εἰς τὸν θρόνον της.

Οἱ Ἀραβες τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εἶχον ἓνα περίφημον καλὴν, τὸν **Ἀρὸν - ἄλ - Ρασίδ**, καὶ ἐπανελάβον τὰς ἐπιθέσεις των εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἠρῆμωσαν τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἔφθασαν πάλιν εἰς τὴν Χρυσούπουλιν, ἀπέναντι τῆς πρωτεύουσας. Ἡ Εἰρήνη δὲν εἶχεν ἀξιόμαχον στρατὸν νὰ τοὺς ἀντιμετωπίσῃ καὶ ὑπεχρεώθη νὰ συνάψῃ ταπεινωτικὴν εἰρήνην καὶ νὰ πληρώνῃ ἐτήσιον φόρον (783).

Η ΑΝΑΣΤΥΛΩΣΙΣ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ

Ἡ ταπείνωσις, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπεβλήθη τὸ κράτος, ἔθιξε τοὺς στρατιωτικούς. Ἀλλ' ἡ Εἰρήνη ἀπὸ σκοποῦ εἶχε παραγ-
787 κωνίσει τὸν στρατόν. Εἶχεν ὄνειρον νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν λατρείαν τῶν εἰκόνων καὶ ἐγνώριζεν, ὅτι ὁ στρατιωτικὸς κόσμος θὰ ἦτο σοβαρὸν ἐμπόδιον εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῶν σχεδίων της. Τὸ 787 συνεκάλεσεν εἰς τὴν Νίκαιαν τὴν Ζ' Οἰκου-
 μενικὴν Σύνοδον, ὁ ὁποία ἐκήρυξεν ἄκυρον τὴν ἐν Ἱερείᾳ Σύ-

νοδον τοῦ 754 καὶ διέταξε νὰ ἀναστυλωθοῦν πάλιν αἱ εἰκό-
νες. Ἡ Σύνοδος μάλιστα ἔλυσε καὶ δογματικῶς τὸ ζήτημα ἀ-
ποφασίσασα, ὅτι ἡ λατρεῖα τῶν εἰκόνων δὲν ἀποδίδεται εἰς τὸ
ξύλον καὶ εἰς τὸ χρῶμα, ἀλλὰ μεταβαίνει εἰς τὸ παριστανόμε-
νον πρόσωπον, τὸν Ἅγιον.

Οἱ στρατιωτικοὶ ὅμως ἐστασίασαν τότε καὶ ἀνεκήρυξαν αὐ-
τοκράτορα τὸν νόμιμον διάδοχον τοῦ θρόνου, τὸν Κωνσταντῖ-
νον ΣΤ', τὸν υἱὸν τῆς. Ἡ σκληρὰ μήτηρ καὶ βασίλισσα δὲν ἐδί-
στασε χάριν τοῦ θρόνου νὰ διαπράξῃ ἀπαίσιον κακούργημα.
Διέταξε τοὺς ἀνθρώπους τῆς νὰ τυφλώσουν τὸν υἱὸν τῆς εἰς
αὐτὸ τὸ δωμάτιον, εἰς τὸ ὁποῖον τὸν ἐγέννησε. Συγχρόνως κα-
τῶρθωσε νὰ προσελκύσῃ μέρος τῶν δυσηρεστημένων στρατιω-
τικῶν καὶ τοιουτοτρόπως διετήρησε τὸν θρόνον.

ΕΙΡΗΝΗ ΚΑΙ ΚΑΡΟΛΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ

Κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς συνέβη σημαντικώτατον γεγο-
νὸς εἰς τὴν Δύσιν. Ὁ Κάρολος ὁ Μέγας, βασιλεὺς τῶν Φράγ-
κων, ἤνωσεν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του ἐκτεταμέναν χώραν καὶ ἔλα-
βεν ἀπὸ τὸν Πάπαν τὸν τίτλον τοῦ Ρ ω μ α ί ο υ α ὐ τ ο κ ρ ά-
τ ο ρ ο ς (800). Τοιουτοτρόπως ἐφάνη, ὅτι ἀνιδρύετο τὸ Δυτικὸν
Ρωμαϊκὸν κράτος.

Ὁ Κάρολος ἔστειλε πρεσβείαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν
καὶ ἐζήτησε νὰ τὸν ἀναγνωρίσουν οἱ αὐτοκράτορες τῆς Ἀνα-
τολῆς ὡς αὐτοκράτορα τῆς Δύσεως. Συγχρόνως ἐζήτησε νὰ
λάβῃ σύζυγον τὴν Εἰρήνην. Ἡ φιλόδοξος βασίλισσα ἐφάνη, ὅτι
δὲν ἀποστέργει τὴν πρότασιν τοῦ Καρόλου. Ἀλλὰ τότε οἱ ἀνώ-
τεροι πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ τοῦ κράτους ἐφοβήθησαν μή-
πως διὰ τοῦ γάμου αὐτοῦ ὑποταχθῇ ἡ αὐτοκρατορία εἰς τὴν
Δύσιν, καθήρεσαν τὴν Εἰρήνην καὶ τὴν ἐξώρισαν εἰς τὴν Μυτι-
λήνην ὅπου καὶ ἀπέθανε.

Μὲ τὴν ἐκθρόνισιν καὶ τὸν θάνατον τῆς Εἰρήνης ἐκλείπει
ἡ ἔνδοξος δυναστεία τῶν Ἰσαύρων, ἡ ὁποία ἔδωκεν εἰς τὸ κρά-
τος δύο λαμπροὺς αὐτοκράτορας, τὸν Λέοντα Γ' καὶ τὸν Κων-
σταντῖνον Ε'. Αὐτοκράτορα ἐξέλεξαν κατόπιν τὸν Λογοθέτην
τοῦ Γενικοῦ, δηλ. τὸν Ὑπουργὸν τῶν Οἰκονομικῶν, ὅπως λέγο-
μεν σήμερον, Νικηφόρον.

Μετά την δυναστείαν τῶν Ἰσαύρων ἀπὸ τοῦ 803—867, δηλαδή ἐπὶ 64 ἔτη ἐβασίλευσαν ἕξ βασιλεῖς, οἱ ὅποιοι δὲν ἀνῆκον εἰς μίαν δυναστείαν. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ συνέβησαν ἀξιολογώτατα ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ γεγονότα.

Ὁ **Νικηφόρος Α'** (802—811) εἶχε μεγάλην πεῖραν εἰς τὰ οἰκονομικὰ ζητήματα καὶ ἦτο ἡγεμὼν εὐφυῆς καὶ δραστήριος. Μὲ διάφορα οἰκονομικὰ μέτρα ἐφρόντισε νὰ αὐξήσῃ τὸν πλοῦτον τῆς χώρας. Ἐφορολόγησε τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ μοναστηριακὰ κτήματα καὶ διὰ τοῦτο ἐπέσυρεν ἐναντίον του τὸ μῖσος τῶν μοναχῶν. Κέντρον τῆς ἀντιδράσεως κατὰ τῶν οἰκονομικῶν μέτρων τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Στουδίτου, μίᾳ ἀπὸ τὰς πόλυπληθες-στέρας καὶ πλουσιωτέρας μονὰς τοῦ κράτους. Ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς **Θεόδωρος Στουδίτης**, ἐκίνει τοὺς μοναχοὺς ἐναντίον τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐδημιούργησε πραγματικὴν ἀναρχίαν. Ἀλλ' ὁ Νικηφόρος ἔλαβε δραστήρια μέτρα. Διεσκόρπισε τοὺς Στουδίτας μοναχοὺς καὶ τὸν ἡγούμενον ἐξώρισεν. Παρ' ὅλα ὅμως αὐτὰ ἡ ἀντίστασις τῶν μοναχῶν δὲν ἐκάμφθη.

ΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΤΟΥ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ

Τὰ μέτρα τοῦ αὐτοκράτορος δὲν ἔφεραν τὸ προσδοκώμενον ἀποτέλεσμα ἕνεκα τῶν ἐξωτερικῶν πολέμων, εἰς τοὺς ὁποίους ὑπῆρξεν ἀτυχής.

Ὁ Νικηφόρος ἠρνήθη νὰ καταβάλλῃ τὸν φόρον, τὸν ὅποιον εἶχεν ὑποχρεωθῇ ἡ Εἰρήνη νὰ πληρώνῃ, καὶ ὁ καλίφης Ἀροῦν ἀλ - Ρασίδ ἐκήρυξε τὸν πόλεμον. Ὁ Νικηφόρος ἐξεστράτευσεν, ἀλλ' ἠτύχησε καὶ ὑπεβλήθη εἰς ὄρους περισσότερον ταπεινωτικούς. Ἀλλ' οἱ ὄροι αὐτοὶ δὲν ἐξεπληρώθησαν ἕνεκα τοῦ ἐπισυμβάντος ἐν τῷ μεταξὺ θανάτου τοῦ Ἀροῦν ἀλ - Ρασίδ.

Σπουδαιόταται κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἦσαν αἱ συγκρούσεις πρὸς τοὺς Βουλγάρους. Μετὰ τὴν ταπείνωσιν ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Ε' οἱ Βούλγαροι ἤρχισαν ἐπὶ τῆς βασιλείας τῆς Εἰρήνης νὰ κάμνουν ἐπιδρομὰς κατὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους. Εἶχον τότε πολλὰς ἐπιτυχίας, διότι εὗρον

κατάλληλον ἀρχηγόν, τὸν **Κροῦμμον**, ὁ ὁποῖος ἦτο ἀνὴρ πα-
νουργότατος καὶ ἐπιτηδειότατος, ἀλλὰ καὶ αἰμοχαρέςτατος.

Ὁ Νικηφόρος ἀπεφάσισε νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν βουλγαρι-
κὴν πίεσιν καὶ ἐπεχείρησε κατ' αὐτῶν ἐκστρατεῖαν. Ἐπροχώ-
ρησε νικηφόρος καὶ διαβάς τὸν Αἷμον εἰσῆλθεν εἰς τὴν καρδίαν
τῆς Βουλγαρίας. Ἄλλ' ἐνέπεσεν εἰς ἐνέδραν, ὑπέστη δεινὴν
καταστροφὴν καὶ ὁ ἴδιος ἐφονεύθη (811).

Ὁ Κροῦμμος νικητὴς κατῆλθεν εἰς τὴν Θράκην καὶ ἐβάδιζε
κατὰ τῆς Ἀδριανουπόλεως. Ἐπεχείρησε νὰ τὸν σταματήσῃ ὁ
υἱὸς τοῦ Νικηφόρου **Σταυράκιος** (811), ἀλλ' ἐτραυματίσθη εἰς
τὴν μάχην καὶ ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, διὰ νὰ ἀνα-
λάβῃ τὴν κυβέρνησιν. Ὁ Σταυράκιος ἐβασίλευσε μόνον δύο
μῆνας καὶ ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ τὴν βασιλείαν εἰς τὸν
ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρόν του **Μιχαὴλ Α' Ραγκαβᾶν** (811-813), ὁ
ὁποῖος ἐφάνη ἀνίκανος νὰ ἀποκρούσῃ τὸν βουλγαρικὸν κίν-
δυνον.

Ὁ Κροῦμμος ἐνίκησε τοὺς Ἕλληνας πλησίον τῆς Ἀδρια-
νουπόλεως, ἐπολιόρκησεν αὐτὴν καὶ ἐβάδισε κατὰ τῆς πρωτευ-
ούσης (813). Στρατὸς καὶ λαὸς ἐξηγέρθησαν κατὰ τοῦ ἀνικά-
νου αὐτοκράτορος. Τρεῖς γενναῖοι στρατηγοί, **Λέων ὁ Ἀρ-
μένιος, Μιχαὴλ ὁ Τραυλὸς καὶ Θωμᾶς Καπ-
παδόκης**, ἀνέτρεψαν τὸν Μιχαὴλ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν καὶ ἔδω-
καν τὴν βασιλείαν εἰς τὸν πρῶτον ἐξ αὐτῶν, τὸν Λέοντα τὸν
Ἀρμένιον.

ΛΕΩΝ Ε' Ο ΑΡΜΕΝΙΟΣ (813 - 820)

Ὁ Λέων ἦτο ἐκ τῶν δραστηρίων στρατιωτικῶν αὐτοκρα-
τόρων, καλὸς κυβερνήτης καὶ καλὸς στρατηγός. Ἀνασυνέταξε
τὸν στρατὸν καὶ διέλυσε τὰ πρὸ τῆς πρωτευούσης βουλγαρικὰ
στίφη, τὰ ὁποῖα διεσκορπίζοντο εἰς τὰ περίχωρα πρὸς εὐρεσιν
τροφῶν. Μετ' ὀλίγον ἀνέλαβεν ὀρμητικὴν ἐπίθεσιν, ἐπροχώρη-
σε καὶ κατέλαβε τὴν πόλιν **Μεσημβρίαν** καὶ πλησίον αὐ-
τῆς συνεκρότησε περίφημον μάχην (813), εἰς τὴν ὁποίαν
ἐνίκησε καὶ κατέστρεψε τελείως τὸν βουλγαρικὸν στρατόν. 813
Ὁ Κροῦμμος ἐπληγώθη εἰς τὴν μάχην καὶ ἀπέθανε βραδύτερον
ἀπὸ τὸ τραῦμα. Τὸ στρατόπεδον τῶν Βουλγάρων μὲ ὄλα τὰ

λάφυρα καὶ τοὺς Ἑλληνας αἰχμαλώτους περιήλθεν εἰς χεῖρας τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ.

Εἶναι τὸ δεύτερον κτύπημα, τὸ ὁποῖον ἔλαβον οἱ Βούλγαροι ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας. Ἐξησθένησαν πολὺ καὶ τόσον ἐτρόμαξαν, ὥστε μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Μεσημβρίας δὲν ἐκινήθησαν πλέον ἐπὶ ἑβδομήκοντα ἔτη.

Β' ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΟΜΑΧΙΑΣ (815 - 846)

Ὁ Λέων ὑπῆρξε καὶ ἐξαίρετος κυβερνήτης. Διωργάνωσε τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους καὶ κατώρθωσε νὰ ἀνοικοδομήσῃ πολλὰς πόλεις, τὰς ὁποίας εἶχον καταστρέψει οἱ Βούλγαροι. Ἐπίσης ἐφήρμοσεν αὐστηρὰν δικαιοσύνην.

Διέπραξεν ὅμως τὸ σφάλμα νὰ ἀνακινήσῃ τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων, τὸ ὁποῖον καὶ τὴν ἰδίαν καταστροφὴν ἐπέφερε καὶ τὸ κράτος ἐζημίωσε. Οἱ μοναχοὶ ἐπωφελοῦμενοι ἐκ τῆς ἀναρχίας, ἡ ὁποία ἐπεκράτησε κατὰ τὴν ἀδύνατον βασιλείαν τοῦ Σταυρακίου καὶ τοῦ Μιχαὴλ Α', ἐξηκολούθουν τὴν ἀντίδρασιν κατὰ τῶν οἰκονομικῶν μέτρων τοῦ Νικηφόρου. Ὁ Λέων συνεκάλεσε νέαν Σύνοδον, ἡ ὁποία ἠκύρωσε τὰς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου τοῦ 787 ἐπὶ Εἰρήνης καὶ ἀνενέωσε τὰς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου τοῦ Κωνσταντίνου Ε'. Αἱ εἰκόνες πάλιν κατεβιβάσθησαν ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας καὶ ἤρχισαν αὐστηραὶ τιμωρίαι κατὰ τῶν ἀπειθούντων. Ὁ λαός, ὁ ὁποῖος ἐλάτρευε τὸν αὐτοκράτορα διὰ τὰς κατὰ τῶν Βουλγάρων νίκας, διετέθη δυσμενῶς ἐναντίον τοῦ καὶ ἤρχισε νὰ τὸν μισῇ.

Τὴν δυσარέσκειαν αὐτὴν ἐπωφελήθη ὁ Μιχαὴλ Τραυλός, ἄλλοτε συνεργάτης τοῦ Λέοντος, καὶ διωργάνωσε κατ' αὐτοῦ συνωμοσίαν. Ἄλλ' ἡ συνωμοσία ἀνεκαλύφθη καὶ ὁ Μιχαὴλ μετὰ πολλῶν ὁπαδῶν τοῦ συνελήφθησαν καὶ κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον. Κατὰ τὴν νύκτα ὅμως τῶν Χριστουγέννων πολλοὶ συνεργάται τοῦ Μιχαὴλ, μετημφισμένοι εἰς ἱερεῖς, εἰσῆλθον εἰς τὸν ἀνακτορικὸν ναὸν καὶ ἐδόλοφόνησαν τὸν Λέοντα, καθ' ἣν ὥραν ἔψαλλεν ἀπὸ τοῦ θρόνου τὰς Καταβάσις τῆς ἡμέρας, «ἀμυνόμενον διὰ τοῦ τιμίου σταυροῦ», ὅπως γράφει ὁ χρονογράφος (820). Ὁ Μιχαὴλ ἀπεφυλακίσθη καὶ ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ.

ΜΙΧΑΗΛ Β΄ Ο ΤΡΑΥΛΟΣ (820 - 829)

Ὁ Μιχαήλ Β΄, κατήγετο ἀπὸ τὸ Ἀμόριον τῆς Φρυγίας, ἦτο καλὸς στρατηγὸς καὶ ἄνθρωπος νοήμων, ἀλλὰ μὲ ἄστατον χαρακτῆρα καὶ χωρὶς ἠθικὰς ἀρχάς.

Σπουδαιότατον γεγονὸς τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἦτο ἡ στάσις τοῦ στρατηγοῦ **Θωμᾶ Καππαδόκη**, ὁ ὁποῖος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλέοντος Ε΄ ἀπῆτει τὸν θρόνον. Ὁ Θωμᾶς προσεχώρησεν εἰς τὸν καλίφην τῆς Βαγδάτης, ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας καὶ προσεῖλκυσε πολλὰς χώρας τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τέλος ἐπῆλθε μὲ στόλον καὶ στρατὸν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐκεῖ ὅμως κατεστράφη καὶ συλληφθεὶς ἐφονεύθη εἰς τὴν φυλακὴν. Ἡ στάσις αὐτῇ διήρκεσε τρία ἔτη, ἀνεστάτωσε τὴν αὐτοκρατορίαν καὶ ἔγινε πρόξενος πολλῶν καταστροφῶν.

Καθ' ὃν χρόνον ἡ αὐτοκρατορία ἐταράσσετο ἐσωτερικῶς ἀπὸ τὴν στάσιν τοῦ Θωμᾶ Καππαδόκη, ἄραβες ὀρμώμενοι ἐκ τῆς Β. Ἀφρικῆς κατέλαβον μέγα μέρος τῆς Σικελίας, κατὰ τοὺς ἰδίους δὲ χρόνους ἄραβες πειραταὶ τῆς Ἰσπανίας, ὀνομαζόμενοι συνήθως Σαρακηνοί, κατέλαβον τὴν ἐλληνικὴν μεγαλόνησον Κρήτην, ἔκτισαν τὴν πρωτεύουσάν των Χάνδακα, τὸ σημερινὸν Ἡράκλειον, καὶ ἵδρυσαν ἀνεξάρτητον ἀραβικὸν κράτος (825), τὸ ὁποῖον διήρκεσε μέχρι τοῦ 961, δηλαδὴ ἐπὶ 140 περίπου ἔτη. Ἐξισλάμισαν πολλοὺς χριστιανοὺς καὶ ἔγιναν ὁ φόβος καὶ ὁ τρόμος τοῦ Αἰγαίου, διότι μὲ τὰ πειρατικά των πλοῖα κατέστρεφον τὸ ἐμπόριον.

Ὁ Μιχαήλ ἀπέθανε τὸ 829.

ΘΕΟΦΙΛΟΣ (829 - 842)

Τὸν Μιχαήλ Β΄ διεδέχθη ὁ υἱὸς του **Θεόφιλος** (829—842), ὁ ὁποῖος διεκρίθη διὰ τὴν συνετὴν διαχείρισιν τῶν οἰκονομικῶν καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὴν καλλιτεχνίαν. Ὁ ἴδιος εἶχε λάβει μεγάλην μόρφωσιν καὶ εἶχε διδάσκαλον τὸν περίφημον λόγιον τῶν χρόνων αὐτῶν **Ἰωάννην τὸν Γραμματικόν**. Προήγαγε πολὺ τὰς τέχνας διὰ τῆς κατασκευῆς μεγαλοπρεπῶν ἀρχιτεκτονικῶν μνημείων.

Τὰ γράμματα ἐπροστάτευσεν διὰ τῆς ἰδρύσεως ἐν Κωνσταν-

τινυπόλεις μεγάλης σχολής, τής οποίας προΐστατο ὁ περίφημος μαθηματικός καί φιλόσοφος **Λέων ὁ Θεσσαλονικεύς**. Ἐπὶ τής βασιλείας τοῦ Θεοφίλου ἐπαιδεύθη ὁ πολὺς Φώτιος, ὁ ὁποῖος βραδύτερον ἔγινε καί Πατριάρχης. Γενικῶς δὲ ἀπὸ τοῦ Θεοφίλου ἤρχισεν ἡ σπουδὴ καί ἡ καλλιέργεια τῶν γραμμάτων ἐν Κωνσταντινυπόλει, ἡ ὁποία ἀνέδειξε βραδύτερον ἄνδρας περιώνυμους εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν γραμμάτων.

Ἄλλὰ τὸν αὐτοκράτορα διέκρινε πολλὴ ἰδιορρυθμία, ἡ ὁποία κατεδείχθη καί εἰς τὰς ἐξωτερικὰς τοῦ ἐπιχειρήσεις καί εἰς τὸν ἰδιωτικόν του βίον. Εἶναι γνωστὸς ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Θεόφιλος ἠθέλησε νὰ ἐκλέξη βασίλισσαν, καί τὸ ἐπεισόδιον τής ὥραιας **Εἰκασίας**, ἡ ὁποία ἐκ στιγμιαίας ἰδιοτροπίας τοῦ αὐτοκράτορος ἀπώλεσε τὸν θρόνον, τὸν ὁποῖον ἀσφαλῶς ἐξησφάλιζεν εἰς αὐτὴν ἡ ὥραιότης, ἡ παιδεία καί ἡ εὐφυΐα της. Λέγεται ὅτι ἡ Εἰκασία ἀποτυχοῦσα ἐνεδύθη τὸ μοναχικὸν ἔνδυμα καί ἀπεσύρθη εἰς μονήν, τὴν ὁποίαν ἔκτισεν ἡ ἰδία, ὀνομασθεῖσα **Κασσιανή**. Εἰς αὐτὴν ἀποδίδεται τὸ ἰδιόμελον τροπάριον, τὸ ὁποῖον ψάλλεται κατὰ τὴν ἑσπέραν τής Μεγάλης Τρίτης «Κύριε, ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνὴ κτλ...»

Ὁ Θεόφιλος, ὅπως καί ὁ πατήρ του, ἦτο εἰκονομάχος. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἐξεδόθησαν αὐστηρότατα διατάγματα κατὰ τῶν ὑποστηρικτῶν τῶν εἰκόνων καί ἐπεβλήθη ἀληθὴς τρομοκρατία.

Ἐπὶ τοῦ Θεοφίλου ἐπανελήφθη ὁ ἀραβικὸς πόλεμος. Ἐνῶ κατ' ἀρχὰς ὁ Θεόφιλος ἐπροχώρει νικηφόρος ἐντὸς τοῦ ἀραβικοῦ κράτους, ἐξῆψε τὸν φανατισμὸν τῶν Ἀράβων διὰ τής καταστροφῆς τής γενεθλίου πόλεως τοῦ καλὶφου Σωζοπέτρως, παρὰ τὰς παρακλήσεις τοῦ καλὶφου νὰ φεισθῇ τής ἰδιαιτέρας του πατρίδος. Τότε ἠγέρθη ἱερὸς πόλεμος τῶν Ἀράβων κατὰ τῶν Ἑλλήνων καί ἀποτέλεσμα τούτου ἦτο ἡ ἥττα τοῦ Θεοφίλου καί ἡ καταστροφὴ τής ἰδιαιτέρας του πατρίδος Ἀμορίου τῆς Φρυγίας. Αἱ συνέπειαι θὰ ἦσαν σοβαρώτεροι, ἂν οἱ Ἀραβες δὲν ἦσαν ἀπησχολημένοι ἔνεκα ἐμφυλίων πολέμων. Γενικῶς δὲ ἦτο φανερὰ πλεόν ἡ ἀδυναμία τοῦ ἀραβικοῦ κράτους. Οἱ Ἀραβες δὲν ἀποτελοῦν πλεόν σοβαρὸν κίνδυνον διὰ τὴν αὐτοκρατορίαν.

ΜΗΧΑΗΛ Γ'. ΘΕΟΔΩΡΑ (842—867)

Τὸν Θεόφιλον διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ **Μιχαήλ Γ'** (842—867), τὸν ὁποῖον, ὡς ἀνήλικον, ἐπετρόπευεν ἡ μήτηρ τοῦ **Θεοδώρα**. Τὴν κυβέρνησιν ὅμως τοῦ κράτους εἶχε πραγματικῶς ὁ ἀδελφὸς τῆς Θεοδώρας **Βάρδας**, ὁ ὁποῖος ἦτο πολὺ μορφωμένος, ἀλλὰ χωρὶς ἰσχυρὰς ἠθικὰς ἀρχάς.

Ὁ **Μιχαήλ ὁ Γ'** ἐνηλικιωθεὶς ἀπεδείχθη εἰς τὸν ἰδιωτικόν του βίον φαῦλος καὶ διὰ τοῦτο τὸν ἐπονομάζουν **Μέθυσον**. Εἰς δὲ τὴν διαχείρισιν τοῦ δημοσίου ἐφάνη ἀσυνείδητος. Εἰς τὴν αὐλὴν ἐπεκράτει διαφθορά, τὴν ὅποιαν ὑπέθαλπεν ὁ **Βάρδας**.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ **Μιχαήλ** ἔγιναν μερικὰ ἀξιόλογα γεγονότα, ἡ ὀριστικὴ ἀναστύλωσις τῶν εἰκόνων, ἡ Ἐκκλησία ἀπέκτησεν ἐξωτερικῶς γόητρον καὶ κατάρθωσε νὰ προσελκύσῃ εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν διαφόρους λαούς.

Η ΟΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΣΤΥΛΩΣΙΣ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ (843)

Ἡ πρώτη φροντίς τῆς Θεοδώρας, μόλις ἀνέλαβε τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ της, ἦτο νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν προσκύνῃσιν τῶν ἁγίων εἰκόνων, ὅπως ἄλλοτε ἡ Εἰρήνη. Συνεκάλεσε τὸ 843 Σύνοδον ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Πατριάρχου **Μεθοδίου** καὶ ἀνεστύλωσεν ὀριστικῶς τὰς εἰκόνας. Ὅλα τὰ διατάγματα κατὰ τῶν εἰκονολατρῶν κατηργήθησαν καὶ ἀπέκτησαν ἰσχὺν αἱ ἀποφάσεις τῆς Συνόδου ἐπὶ Εἰρήνης.

Τὴν πρώτην Κυριακὴν τῶν Μεγάλων Νηστειῶν τοῦ ἔτους 843 ἔγινε μεγάλη τελετὴ καὶ ἀπὸ τότε ἡ ἡμέρα αὕτῃ θεωρεῖται ἐξαιρετικῆς σημασίας διὰ τὴν Ὀρθοδοξίαν καὶ ἐορτάζεται μέχρι σήμερον ὑπὸ τῶν Ὀρθοδόξων τὴν πρώτην Κυριακὴν τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ ὀνομάζεται **Κυριακὴ τῆς Ὀρθοδοξίας**.

Τοιοιουτρόπως ἔληξεν ὀριστικῶς ὁ ἀγὼν περὶ τῶν εἰκόνων, ἀφοῦ ἐτάραξε τὸ κράτος καὶ τὴν ἐκκλησίαν ἐπὶ 120 περίπου ἔτη. Ἡ εἰκονομαχία ἐφάνη, ὅτι ἀπέτυχεν. Ἀλλὰ τὰ μέτρα καὶ ἡ δραστηριότης τῶν μεταρρυθμιστῶν αὐτοκρατόρων ἀναδιωργάνωσαν τὸ κράτος καὶ ἐνίσχυσαν τὴν δύναμιν τῆς αὐτοκρατορίας.

ΕΞΑΠΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΛΑΒΙΚΟΝ ΚΟΣΜΟΝ

Σημαντικώτατον γεγονὸς τῆς βασιλείας τοῦ **Μιχαήλ Γ'** εἶ-

ναι ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς διαφόρους σλαβικοὺς λαοὺς, ἡ ὁποία ἔδωκε γόητρον εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν καὶ εἰς τὸ κράτος.

Τὸ ἔτος 849 ἐδέχθησαν τὸν Χριστιανισμὸν οἱ Σλάβοι, οἱ ὅποιοι εἶχον κατὰ καιροὺς εἰσχωρήσει εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ εἶχον ἐγκατασταθῇ ὀριστικῶς ἐκεῖ. Ὁ ἐκχριστιανισμὸς αὐτῶν ἐπετάχυνε τὴν ἀφομοίωσίν των, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχη κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους οὔτε ἵχνος σλαβικὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Σπουδαιότερος ἀκόμη ἦτο ὁ προσηλυτισμὸς πυκνοτάτων σλαβικῶν πληθυσμῶν, οἱ ὅποιοι κατῴκουν τὴν Βουλγαρίαν, Βοημίαν καὶ Οὐγγαρίαν. Δύο ἱεραπόστολοι ἐκ Θεσσαλονίκης, οἱ ἀδελφοὶ **Μεθόδιος** καὶ **Κύριλλος**, μετέβησαν εἰς τὰς χώρας αὐτάς, ἐπενόησαν σλαβικὸν ἀλφάβητον, μετέφρασαν τὰ ἱερὰ βιβλία εἰς τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν, συνέταξαν λειτουργίαν σλαβικὴν καὶ μὲ τὰ μέσα αὐτὰ κατάρθωσαν νὰ προσελκύσουν τοὺς σλαβικοὺς λαοὺς εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν. Οἱ Σλάβοι καὶ πρὸ πάντων οἱ Βούλγαροι, τιμοῦν πολὺ τοὺς δύο ἱεραποστόλους, οἱ ὅποιοι μετέδωκαν εἰς αὐτοὺς ὄχι μόνον τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἀλλὰ καὶ τὰ πρῶτα στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἕλληνες ἱεραπόστολοι ἐπέτυχον κατὰ τοὺς ἰδίους χρόνους νὰ προσελκύσουν εἰς τὸν Χριστιανισμὸν τὸ τουρκικὸν ἔθνος τῶν **Χ α ζ ά ρ ω ν**, οἱ ὅποιοι κατῴκουν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Τανάιδος, σημερινοῦ Δὸν καὶ εἰς τὴν Κριμαίαν.

ΕΡΙΔΕΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΑΙ ΠΑΠΑ. ΙΓΝΑΤΙΟΣ, ΦΩΤΙΟΣ

Ἐπὶ τῆς βασιλείας Μιχαήλ Γ' συνέβη σοβαρὸν ἐπεισόδιον μεταξὺ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου καὶ τοῦ Πάπα Ρώμης. Ἐπειδὴ ὁ Πατριάρχης **Ἰγνάτιος** ἀπηγόρευσε εἰς τὸν Βάρδαν τὴν θέαν μετάληψιν διὰ τὴν ἀνηθικότητά του, οὗτος ἀπεμάκρυνεν αὐτὸν βιαίως ἀπὸ τὸν θρόνον, τὸν ἐξώρισεν εἰς ἔρημον νήσον τῆς Προποντίδος καὶ ἀνεβίβασεν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν **Φώτιον**, τὸν λογιώτατον ἄνδρα τῶν χρόνων αὐτῶν.

Ἀλλὰ τὴν ἐκ τοῦ θρόνου ἀπομάκρυνσιν τοῦ Πατριάρχου μεγάλη μερίς τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ ἐθεώρησεν ὡς ἀντικανονικὴν καὶ ἐζήτησε τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Πάπα. Τότε ἐδημιουργήθη

γήθη σοβαρά κρίσις μεταξύ τῶν δύο ἐκκλησιῶν. Ἡ ἀνατολικὴ ἐθεώρησε τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Πάπα ὡς παράνομον καὶ ἀνεθεμάτισε τὸν Πάπαν Νικόλαον Α', οὗτος δὲ πάλιν διὰ τοπικῆς ἐν Ρώμῃ συνόδου ἀνεθεμάτισε τὸν Φώτιον (867).

Τοιοιυτοτρόπως ἐπῆλθε διάστασις μεταξύ Πατριάρχου καὶ Πάπα, ἡ ὁποία ἀκόμη δὲν ἦτο ὀριστικὴ. Τὰς σχέσεις μεταξύ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἀποκατέστησεν ὁ ἀρχηγέτης τῆς νέας δυναστείας Βασίλειος ὁ Μακεδών, ἀνακαλέσας εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν Ἰγνάτιον. Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐγίνε πάλιν Πατριάρχης ὁ Φώτιος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ (867—1057)

ΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ

Τὰ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ ἔργου τῶν Ἰσαύρων ἐφάνησαν ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς Δυναστείας. Ἡ Μακεδονικὴ δυναστεία ἔμεινεν εἰς τὸν θρόνον 194 ἔτη. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ ἐβασίλευσαν 17 βασιλεῖς. Δὲν ἦσαν ὅμως ὅλοι ἀπ' εὐθείας γόνοι τοῦ οἴκου, ἀλλ' εἰσῆλθον εἰς αὐτὸν εἴτε ὡς ἐπίτροποι τῶν ἀνηλίκων ἡγεμόνων εἴτε υἱοθετηθέντες. Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ἐπεισάκτους ἀνεδείχθησαν ἔξοχοι ἡγεμόνες.

Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς αὐτοκράτορας τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἦσαν ἄνδρες ἀξίας καὶ συνεκέντρωνον προτερήματα σπάνια. Ἦσαν ἐξάριτοι στρατηγοὶ καὶ ἡγάπων τὸν βίον τοῦ στρατοπέδου καὶ τοὺς στρατιώτας. Διὰ τοῦτο ἀπέκτησαν τὴν ἀγάπην καὶ τὸν σεβασμὸν τῶν στρατιωτῶν.

Μὲ τὴν στρατιωτικὴν ἱκανότητα συνεδύαζον διπλωματικὴν εὐστροφίαν καὶ διοικητικὰς ἀρετάς. Ἡρέσκοντο εἰς τὰς μεγάλας τελετὰς καὶ εἰς τὰς πομπὰς τῶν παρατάξεων, ἀπέφευγον τὰς περιττὰς δαπάνας καὶ ἐφρόντιζον μὲ πάντα τρόπον ν' αὐξήσουν τὸν δημόσιον πλοῦτον. "Οἱ σχεδὸν ἦσαν φιλόδοξοι καὶ ἰδανικόν τῶν εἶχον νὰ καταστήσουν τὴν αὐτοκρατορίαν τὸ ἰσχυρότερον κράτος τοῦ κόσμου. Ἄλλ' οἱ βασιλεῖς αὐτοὶ εἶχον διατηρήσει καὶ τραχύτητά τινα τοῦ χαρακτῆρος καὶ ἦσαν αὐταρχικοί.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Α' (867—886)

Ἰδρυτὴς τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας εἶναι ὁ **Βασίλειος Α'** (867—886), ὁ ἐπικαλούμενος **Μακεδών**. Διετέλεσεν ἵπποκόμος τοῦ Μιχαὴλ Γ' καὶ διὰ τῆς ἱκανότητός του προήχθη μέχρι τοῦ ἀξιώματος τοῦ **Καίσαρος**. Ἀνῆλθεν εἰς τὴν ἀρχὴν διὰ τῆς μεγάλης ἐπιτηδειότητος καὶ σωματικῆς του ρώμης, ἡ ὁποία

τὸν ἐβοήθησεν εἰς πολλὰς περιπετείας τοῦ βίου. Ἐδολοφόνησε τὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ καὶ κατέλαβε τὸν θρόνον, ἀλλ' ἀνέπτυξε προτερήματα βασιλικά, μολονότι ἦτο ἀμόρφωτος.

Ἡ πρώτη φροντίς ἦτο νὰ ἀποκαταστήσῃ τὰς φιλικὰς σχέσεις μεταξύ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Μόλις ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἐπανεφέρει τὸν Ἰγνάτιον, Ὁ Πάπας ἱκανοποιήθη, ὅταν δὲ μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν ὁ Ἰγνάτιος, ἐκάλεσε πάλιν εἰς τὸν πατρισρχικὸν θρόνον τὸν Φώτιον, τὸν ὁποῖον τῶρα ἀνεγνώρισε καὶ ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία.

Ὁ Βασίλειος εἶχεν ἀνάγκην τῆς φιλίας τοῦ Πάπα, διότι ἤθελε νὰ τιμωρήσῃ τοὺς Ἀραβας, οἱ ὁποῖοι μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Σικελίας ἐπέρασαν εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν. Ἀφοῦ ἐτα-

κτοποίησε τὰ οἰκονομικά, τὰ ὁποῖα ἐπὶ τοῦ Μιχαὴλ εἶχον περιέλθει εἰς οἰκτρὰν κατάστασιν, καὶ ἐνίσχυσε τὸν στόλον του, ἔστειλε τὸν στρατηγὸν **Νικηφόρον Φωκᾶν** κατὰ τῶν Ἀράβων. Ὁ Νικηφόρος δὲν κατώρθωσε νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Ἀραβας πειρατὰς ἀπὸ τὴν Σικελίαν, ἀλλ' εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν κατώρθωσε νὰ καταλάβῃ μερικὰς σημαντικὰς πόλεις, τὴν Βάριν, τὸν Τάραντα καὶ τὴν Καλαυρίαν.

Νόμισμα Βασιλείου Α'.

Ἀριστερά: Βασίλειος βασιλεὺς.

Δεξιό: Βασίλειος ἐλέφ Θεοῦ βασιλεὺς Ρωμαίων.

Ἐπίσης ὁ περίφημος ναύαρχος Ὁρὸφας ἐπέρασε τὸν στόλον του διὰ τῆς ξηρᾶς ἐκ τοῦ Σαρωνικοῦ εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον καὶ ἐνίκησεν εἰς μεγάλην ναυμαχίαν τοὺς Σαρακηνοὺς πειρατὰς τῆς Κρήτης. Κατόπιν ἐξεδίωξεν αὐτοὺς ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Δαλματίας. Ὁ ἑλληνικὸς στόλος μετὰ τὰς νίκας αὐτὰς κατώρθωσε νὰ περιορίσῃ τὰς πειρατικὰς ἐπιδρομὰς τῶν Σαρακηνῶν εἰς τὸ Αἰγαῖον.

Ὁ Βασίλειος Α' ἀπέθανε τὸ 886 καὶ ἄφησε τὸ κράτος ἀπὸ οἰκονομικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἀπόψεως εἰς ἀρίστην κατάστασιν καὶ τοιοῦτοτρόπως ἔθεσε τὰς βάσεις τῆς κατόπιν ἀκμῆς του.

Ὁ υἱὸς τοῦ καὶ διάδοχος Λέων ΣΤ' (886—912) ἐπωνομάζετο **Σοφός**. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν πατέρα τοῦ εἶχε λάβει ἐπιμελῆ μόρφωσιν καὶ κατεγίνετο εἰς τὰ γράμματα. Ὁ Λέων παρημέλησε τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον καὶ εἰς τὰς ἐσωτερικὰς ὑποθέσεις ἐπολιτεύθη κακῶς. Ἐπ' αὐτοῦ τὸ κράτος ὑπέστη μεγάλας ζημίας ἀπὸ τοὺς Σαρακηνοὺς, τοὺς Βουλγάρους καὶ τοὺς Ρώσους.

Οἱ Σαρακηνοὶ πειραταὶ τὸ 904 ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀρνησιθρήσκου **Λέοντος τοῦ Τριπολίτου** προσέβαλον τὴν Θεσσαλονίκην, ἐλεηλάτησαν φρικωδῶς τὴν πόλιν, ἣ ὅποια ἠρίθμει τότε 200 χιλ. κατοίκους, καὶ ἀπήγαγον τοὺς θησαυροὺς τῆς καὶ πλῆθος αἰχμαλώτων. Καὶ ἄλλαι παράλιοι ἐλληνικαὶ πόλεις καὶ νῆσοι ἔτρεμον τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Σαρακηνῶν.

Οἱ Βούλγαροι μετὰ τὴν καταστροφὴν εἰς τὴν μάχην τῆς Μεσημβρίας (817) ἐπὶ πολλὰ ἔτη δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἐπιχειρήσουν ἐπιδρομὰς κατὰ τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν. Ἀλλὰ κατὰ τὸ ἔτος 889 οἱ πόλεμοι μετὰ τῶν δύο κρατῶν ἐπανελήφθησαν λυσσώδεις καὶ ἔλαβον χαρακτῆρα ἐξοντωτικόν.

Κατὰ τὰ ἔτη τῆς εἰρήνης τὸ Βουλγαρικὸν κράτος εἶχεν ἀναπτυχθῆ σημαντικῶς. Τὸ ἔδαφος αὐτοῦ ἐξετείνεται ἀπὸ τοῦ Δουνάβειος μέχρι τοῦ Αἴμου καὶ δυτικῶς μέχρι τῆς ὁροσειρᾶς τῆς Πίνδου. Σλάβοι καὶ Βούλγαροι ἀνεμείχθησαν καὶ ἀπετέλεσαν ἔθνος ὁμοιογενές. Συγχρόνως παρέλαβεν ἀπὸ τὸ Βυζάντιον πολλὰ στοιχεῖα πολιτισμοῦ.

Κατὰ τὸν αἰῶνα αὐτὸν οἱ Βούλγαροι ἀνέπτυξαν ἀξιολογώτατον ἐμπόριον εἰς τὴν ξηράν, ἐκτεινόμενον ἀπὸ τοῦ Αἴμου μέχρι τῆς Γερμανίας, καὶ οἱ Βούλγαροι βασιλεῖς ὠνειρεύθησαν νὰ κυριαρχήσουν εἰς τὴν Βαλκανικὴν καὶ ἐγέννησαν τὸ φυλετικὸν μῖσος μετὰ τῶν δύο λαῶν. Οἱ πόλεμοι μετὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων διήρκεσαν ἓνα περίπου αἰῶνα καὶ οἱ δύο λαοὶ ἐπάλλαισαν κυριολεκτικῶς μετὰ τῶν περὶ ἐπικρατήσεως.

Ἀφορμὴ τοῦ νέου πολέμου ἦσαν τὰ ἐμπορικὰ συμφέροντα. Οἱ Βούλγαροι ἕνεκα τῶν διαφόρων ἐμποδίων, τὰ ὅποια εὗρισκον εἰς τὸν κύριον ἐμπορικὸν λιμένα, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐμπορεύοντο, τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἤρχοντο εἰς διαρκεῖς προσ-

τριβάς πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Τὰ πράγματα ὠξύνθησαν, ὅταν ὁ Λέων ΣΤ΄ διέταξε τὴν μεταφορὰν τῶν ἀποθηκευμένων ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐμπορευμάτων τῶν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην.

Ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων **Συμεών**, ὁ ὁποῖος εἶχε γίνεαι κύριος καὶ τῶν πέραν τοῦ Δουνάβεως χωρῶν, Βλαχίας, Μολδαβίας, Τρανσυλβανίας καὶ μέρους τῆς Οὐγγαρίας, ἤρχισε τότε φοβερὸν πόλεμον. Ὁ Συμεών, ὅπως ἄλλοτε ὁ Ἀλάρικος, εἶχεν ἀνατραφῆ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐκρατεῖτο ὡς ὄμηρος. Ζήσας ἐν μέσῳ τῆς λαμπρότητος τοῦ Βυζαντίου εἶχεν ὀνειρευθῆ νὰ θέσῃ εἰς τὴν κεφαλὴν του τὸ στέμμα τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων. Οἱ Βούλγαροι ἀπέβησαν τότε πραγματικὸς κίνδυνος διὰ τὸ Βυζάντιον, ἀλλ' ὁ Συμεών ἠναγκάσθη νὰ ἀναστείλῃ τὴν πρώτην του ἐπίθεσιν τοῦ 893, διότι οἱ Οὐγγροι ὑποκινούμενοι ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς διπλωματίας εἰσέβαλον εἰς τὴν Βουλγαρίαν.

Οἱ Ρῶσοι

Ἐπὶ Λέοντος ΣΤ΄ νέοι ἐχθροὶ ἐμφανίζονται κατὰ τοῦ Βυζαντίου. Οἱ Ἕλληνες ὠνόμασαν **Ρῶς** ἢ **Ρώσους** τοὺς ἐπιδρομεῖς, οἱ ὁποῖοι ἐνεφανίσθησαν εἰς τὰ εὐρωπαϊκὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῖσι τοῦ 9ου αἰῶνος καὶ ἐπὶ μικρῶν πλοιαρίων προσέβαλον τὰς πέριξ χώρας προχωρήσαντες μέχρι τοῦ Βοσπόρου.

Οἱ Ρῶς ἦσαν ἡ πρωτοπορία τοῦ μεγάλου ρωσικοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος καθυστερημένος ἀκόμη κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς ἔζη βίον ἀγροτικὸν εἰς τὰς ἐκτετατάς πεδιάδας του. Μόλις τὸν 6ον μ. Χ. αἰῶνα ἐσχηματίσθησαν αἱ πρῶται πόλεις εἰς τὴν χώραν, τὸ Κίεβον καὶ τὸ Νοβογόροδον. Αἱ πόλεις αὗται ηὐξήθησαν καὶ ἐπλούτησαν διὰ τοῦ ἐμπορίου, ἀλλ' ἐταράσσοντο ἀπὸ ἐσωτερικῆς ἔριδας. Οἱ κάτοικοι τοῦ Νοβογορόδου πρὸς κατάπαυσιν αὐτῶν ἐκάλεσαν τοὺς Νορμανδοὺς τοὺς ἐγκατεστημένους εἰς τὰ παράλια τῆς Βαλτικῆς, οἱ ὁποῖοι ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα τῶν **Ρούρικ** εἰσῆλθον διὰ τῶν ποταμῶν καὶ κατέλαβον τὸ Νοβογόροδον καὶ τὸ Κίεβον. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ρούρικ τὰ δύο νορμανδικὰ κράτη τῆς Ρωσίας ἠνώθησαν ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα Ὀλέγ καὶ ἀπετελέσθη ἐνιαῖον ρωσικὸν κρά-

τος, τὸ ὁποῖον ἐπεξετάθη μέχρι τοῦ Εὐξείνου. Τοιουτοτρόπως ξένοι, οἱ Νορμανδοί, ἵδρυσαν τὰ πρῶτα ρωσικὰ κράτη.

Οἱ Ρῶσοι ἐνεφανίσθησαν πρώτην φοράν τὸ 865 ἐπὶ αὐτοκράτορος Μιχαήλ Γ'. Ἐπροχώρησαν λεηλατοῦντες μέχρι τοῦ Βοσπόρου, ἀλλ' ὁ στόλος των διεσκορπίσθη ὑπὸ τρικυμίας. Ἐκτοτε οἱ Ρῶσοι ἐπεχείρουν συχνὰς ἐπιδρομὰς μὲ τὰ ἰδιόρρυθμα πλοιάριά των καὶ ἔφθانون πολλάκις λεηλατοῦντες μέχρι τῶν προθύρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πάντοτε ὅμως ὁ στόλος των διεσκορπίζετο ἢ κατεστρέφετο ὑπὸ τοῦ ἐμπειροτέρου ἑλληνικοῦ στόλου.

Τὸ 906 ἐνεφανίσθησαν πάλιν πρὸ τοῦ Βοσπόρου καὶ ὁ Λέων ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς σημαντικὰς χρηματικὰς δωρεὰς καὶ οἱ Ρῶσοι ἀπεσύρθησαν.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ζ' (912 - 959) ΚΑΙ ΡΩΜΑΝΟΣ Α' ΛΕΚΑΠΗΝΟΣ (912 - 944)

Τὸν Λέοντα Γ' διεδέχθη ὁ υἱὸς του Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος (912—959), ἑπταετῆς τὴν ἡλικίαν, ὁ ὁποῖος ἐπετροπεύετο κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ θείου του Ἀλεξάνδρου (912-913) καὶ ἔπειτα ὑπὸ τῆς μητρὸς του Ζωῆς. Ἀλλ' ὁ ναύαρχος Ρωμανὸς ὁ Λεκαπηνὸς ἐξέβαλε τὴν Ζωὴν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν, ἀνέλαβε τὴν κηδεμονίαν τοῦ βασιλέως καὶ συνεβασίλευσε μετ' αὐτοῦ (919-944). Ὁ Ρωμανὸς κατέστησε συμβασιλεῖς καὶ τοὺς τρεῖς υἱοὺς του καὶ τοιουτοτρόπως ἐπὶ τι διάστημα ὑπῆρχον πέντε βασιλεῖς. Τὸ 945 ὅμως ὁ Κωνσταντῖνος ἐνηλικιωθεὶς κατάρθωσε νὰ ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοὺς σφετεριστὰς καὶ ἐβασίλευσε μόνος. Ἡ τελευταία αὐτῇ περίοδος τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου ὑπῆρξεν ἰσχυρὰ καὶ ἔνδοξος. Τὸ γόητρον τῆς αὐτοκρατορίας ὑψώθη καὶ ὅλα τὰ κράτη τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἐζήτουν νὰ συνάψουν φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὴν ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου Ζ' ἐπανελήφθη ὁ προσωρινῶς ἀνασταλεὶς κατὰ τῶν Βουλγάρων πόλεμος. Ὁ Συμεὼν ἐπανέλαβε τὸν πόλεμον τὸ 913. Κατάρθωσε τὸ 914 νὰ κυριεύσῃ τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ τὸ 917 ἐνίκησε παρὰ τὴν Ἀγχίαλον τὰ αὐτοκρατορικὰ στρατεύματα. Μετὰ τὴν νίκην αὐτὴν ὁ Βούλγαρος βασιλεὺς προσέλαβε τὴν προσωνομίαν Τσά-

ρος τῶν Βουλγάρων καὶ αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων καὶ εἰς τὴν πρωτεύουσάν του Πρεσλάβαν, παρὰ τὸ σημερινὸν Τύρνοβον τῆς Βουλγαρίας, ἐγκατέστησεν ἀνεξάρτητον βουλγαρικὸν Πατριαρχεῖον.

Τὸ 924 ὁ Συμεὼν προήλασε μέχρι Κωνσταντινουπόλεως. Ἄλλ' ἡ ἐπιχείρησις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτύχη, διότι οἱ Βούλγαροι ἐστεροῦντο στόλου διὰ νὰ ἀποκλείσουν τὴν πρωτεύουσαν καὶ ἀπὸ θαλάσσης. Ὁ Συμεὼν συνηντήθη τότε μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ρωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ καὶ ἐδέχθη νὰ ἀποχωρήσῃ. Ὁ Συμεὼν ἀπέθανε τὸ 927 καὶ οἱ Βούλγαροι ἀπὸ τότε ἤρκοῦντο εἰς χρηματικὰς δωρεὰς τοῦ αὐτοκράτορος καὶ δὲν ἤργησαν νὰ ἐξασθενήσουν ἀπὸ ἐσωτερικὰς ἀνωμαλίας.

Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Θεοφίλου οἱ Ἄραβες τῆς Ἀσίας διετέλουν ἐν εἰρήνῃ. Ἐπὶ Κωνσταντίνου ὁμῶς αἱ σχέσεις ἐταράχθησαν καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἔστειλε κατ' αὐτῶν τὸν περίφημον στρατηγὸν **Ἰωάννην Κουρκούαν**. Ὁ πόλεμος διήρκεσε περίπου εἴκοσιν ἔτη καὶ ὁ Κουρκούας κατῴρθωσε νὰ κατακτήσῃ ὅλην τὴν χώραν ἀπὸ τοῦ Ἄλυος ποταμοῦ μέχρι τοῦ Εὐφράτου. Εἰς τὸν ἴδιον πόλεμον διεκρίθη καὶ ὁ στρατηγὸς **Βάρδας Φωκάς**, υἱὸς τοῦ περιφήμου στρατηγοῦ Νικηφόρου Φωκά, ὁ ὁποῖος ἔζησεν ἐπὶ Βασιλείου Α'. Τοιουτοτρόπως οἱ δύο στρατηγοὶ κατῴρθωσαν νὰ διπλασιάσουν σχεδὸν τὰς ἑλληνικὰς κτήσεις εἰς τὴν Ἀσίαν.

Τὸ 941 οἱ Ρῶσοι ἐπανῆλθόν διὰ τρίτην φορὰν ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα των **Ἰγῶρ**. Ὁ στόλος ὁμῶς τῶν Ρώσων διεσκορπίσθη καὶ κατεστράφη διὰ τοῦ ὕγρου πυρός, ἐνῶ τὰ πληρώματα ἠναγκάσθησαν νὰ ἐξέλθουν εἰς τὴν ἄσιατικὴν ἁκτὴν, ὅπου τὰ ἀπετελείωσαν τὰ στρατεύματα τοῦ Κουρκούα καὶ τοῦ Φωκά. Ὁ Ἰγῶρ μόνον με δέκα πλοῖα κατῴρθωσε νὰ φθάσῃ εἰς τὸ κράτος του.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγῶρ ἡ χήρα βασίλισσα **Ὀλγα**, ἡ ὁποία εἶχε δεχθῇ τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τὸ Κίεβον, διετήρησε φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὴν ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν. Ἐπεσκέφθη τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἔμεινε μαγευμένη ἀπὸ τὰς λαμπρὰς τελετὰς καὶ ἀπὸ τὸ μεγαλεῖον τῆς ἑλληνικῆς πρωτεύουσας.

Τοιουτοτρόπως ἡ βασιλεία τοῦ Κωνσταντίνου Ζ' ἔληξε με

λαμπράς έξωτερικὰς ἐπιτυχίας. Ἀλλὰ καὶ τὰ γράμματα ὑπεστήριξεν ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ἐσημειώθη μεγάλη ἀκμὴ αὐτῶν. Ὁ ἴδιος ὑπῆρξεν ἀξιόλογος συγγραφεύς, ἀπὸ τὰ συγγράμματά του δὲ ἀντλοῦμεν ἡμεῖς σήμερον πολυτίμους πληροφορίες.

ΡΩΜΑΝΟΣ Β' (959 - 964)

Τὸν Κωνσταντῖνον Ζ' διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ **Ρωμανὸς Β'** (959 - 964). Ἡ σύντομος βασιλεία του ὑπῆρξεν ἐνδοξοτάτη ἕνεκα τῶν έξωτερικῶν ἐπιτυχιῶν, ὀφειλομένων εἰς ἐξόχους στρατηγούς, οἱ ὅποιοι προήρχοντο ἀπὸ τὴν μεγάλην στρατιωτικὴν οἰκογένειαν τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, **Λέων Φωκᾶς, Κωνσταντῖνος Φωκᾶς καὶ Νικηφόρος Φωκᾶς**, ὁ ὁποῖος ἦτο καὶ ὁ έξοχώτερος ὅλων.

Τὸ 960 κατὰ διαταγὴν τοῦ Ρωμανοῦ ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἀνέλαβε νὰ διαλύσῃ τὸ πειρατικὸν κράτος τῶν Σαρακηνῶν εἰς τὴν Κρήτην καὶ μετὰ ὀκτάμηνον πολιορκίαν κατέλαβε τὴν πρω-

τεύουσιν **Χάνδακα** (Ἡράκλειον) καὶ κατόπιν ὅλην τὴν νήσον. Ὁ τελευταῖος ἄρχων τῶν Σαρακηνῶν συλληφθεὶς αἰχμάλωτος ἐκόσμησε τὸν θρίμβον τοῦ στρατηγοῦ, ὁ ὁποῖος ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μὲ ἄπειρα λάφυρα, τὰ ὁποῖα εἶχον συσ-

Νόμισμα Ρωμανοῦ Β'.

σωρεύσει εἰς τὰ ἀνάκτορά των οἱ πειραταί.

- Τοιουτοτρόπως ἡ ἑλληνικὴ μεγαλόνησος Κρήτη μετὰ δουλείαν 136 ἐτῶν ἐπανῆλθε πάλιν εἰς τοὺς κόλπους τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἀλλ' ἐπειδὴ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς χριστιανούς τῆς νήσου εἶχον δεχθῇ τὸν ἰσλαμισμόν, ὁ ἱεραπόστολος **Νίκων**, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη **Μετανοεῖτε**, διότι εἰς τὰ κηρύγματά του ἐπανελάμβανε τὴν λέξιν μετανοεῖτε, διέδωσεν ἐκ νέου τὸν Χριστιανισμόν. Ἐπίσης μετώκισαν εἰς τὴν Κρήτην πολλοὺς Ἑλληνας ἀπὸ τὴν Θράκην καὶ τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς νήσου ἐνισχύθη καὶ κατώρθωσε κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶ-

Νικηφόρος Φωκάς.

Ἐκ χειρογράφου τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης.

νας νὰ δώσῃ δείγματα τῆς δυνάμεώς του μὲ ἀξιόλογα ἔργα ἀνδρείας. Μὲ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης οἱ Ἕλληνες ἐκυριάρχησαν πάλιν εἰς τὴν θάλασσαν.

Ὁ Νικηφόρος εἶχεν ἐπιτυχίας καὶ κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Ἀσίας. Ἐνίκησεν αὐτοὺς πλησίον τοῦ Εὐφράτου καὶ ἐκυρίευσεν πολλὰ φρούρια. Ὅταν ἐπανήρχετο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀπέθανεν ὁ αὐτοκράτωρ Ρωμανὸς Β' ἀφήσας δύο ἀνηλίκους υἱοὺς, τὸν Βασίλειον καὶ τὸν Κωνσταντῖνον. Λαὸς καὶ στρατὸς ἐκάλεσαν τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν νὰ ἀναλάβῃ τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους ὡς ἐπίτροπος τῶν δύο ἀνηλίκων υἱῶν τοῦ Ρωμανοῦ.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ Β'. ΦΩΚΑΣ (964 - 969)

Ἐκτὸς τῶν δύο υἱῶν του ὁ Ρωμανὸς Β' ἀφῆκε δύο θυγατέρας, τὴν Θεοφανῶ καὶ τὴν Ἀνναν, καὶ τὴν σύζυγόν του Θεοφανῶ εἰς νεαρὰν ἡλικίαν. Ὁ Νικηφόρος Β' (964 - 969) ἐνυμφεύθη τὴν χήραν τοῦ Ρωμανοῦ Θεοφανῶ καὶ ὑπεσχέθη, ὅτι θὰ σεβασθῇ τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου δικαιώματα τῶν δύο ἀνηλίκων βασιλοπαίδων. Τοιουτοτρόπως εἰσάγεται νέα ἀντίληψις εἰς τὴν διαδοχὴν θρόνου. Ἐνῶ ἕως τότε ἐξηκολούθει ἡ ρωμαϊκὴ ἀντίληψις τῆς αἰρετῆς βασιλείας, τώρα ἐπικρατεῖ ἡ διαδοχή.

Τὰ περισσότερα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Νικηφόρου διήλθον εἰς ἐκστρατείας κατὰ τὸ πλεῖστον ἐνδόξους. Ἀλλὰ καὶ τὰ περισσότερα ἔτη τῆς ζωῆς του διήλθον ἐν μέσῳ τοῦ στρατοπέδου. Μὲ τὰ ἐξαίρετα στρατηγικά του προσόντα κατώρθωσε νὰ ἐπιβάλλῃ σιδηρὰν πραγματικῶς πειθαρχίαν εἰς τὸν στρατὸν καὶ τὸ ἑλληνικὸν κράτος οὐδέποτε ἐγνώρισε στρατὸν καλύτερον ὀργανωμένον καὶ πειθαρχικώτερον. Διὰ τοῦτο ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους στρατιωτικοὺς ὀργανωτάς.

Ἀξιόλογοι ἦσαν οἱ πόλεμοι τοῦ Νικηφόρου ἐναντίον τῶν Ἀράβων. Ἐχων μαζί του τοὺς λαμπροὺς στρατηγοὺς Λέοντα Φωκᾶν, ἀδελφόν του, καὶ Ἰωάννην Τσιμισκῆν, συγγενῇ του, ἐξεστράτευσεν εἰς τὴν Κιλικίαν, ἐνίκησε τοὺς Ἀραβας καὶ ἐκυρίευσεν τὴν μεγάλην πόλιν Ταρσόν. Ἄλλος στρατὸς ἑλληνικὸς ἀπήλλαξε τὴν ἑλληνικὴν μεγαλόνησον Κύπρον ἀπὸ τὴν ἀραβικὴν κατοχήν. Εἰς δευτέραν του ἐκστρατείαν ὁ Νικη-

φόρος μετὰ νέας λαμπράς νίκας ἐκυρίευσε τὴν Ἀντιόχειαν (969), ἡ ὁποία εὑρίσκετο εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἀράβων τρεῖς καὶ περισσότερον αἰῶνας. Τὸ εὐτυχές αὐτὸ γεγονός ἐωρτάσθη μεγαλοπρεπῶς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐψάλη δοξολογία εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας.

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΒΟΥΛΓΑΡΩΝ.

Ἐπὶ τοῦ Νικηφόρου Β' ἤρχισε νέος βουλγαρικός πόλεμος. Οἱ Βούλγαροι, ὅπως εἶδομεν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Συμεῶν (927) ἤρκουντο εἰς χρηματικὰς δωρεάς.

Ἄλλ' ὁ Νικηφόρος δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποφέρῃ τὴν ταπείνωσιν αὐτῆν. Ὅταν λοιπὸν τὸ 967 ἐπέστρεψε νικηφόρος ἀπὸ τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Ἀράβων, εὗρηκεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ Βουλγάρου ἡγεμόνος, οἱ ὅποιοι ἐζήτησαν τὰς τακτικὰς δωρεάς. Ὁ Νικηφόρος διέταξε νὰ τοὺς ραπίσουν καὶ τοὺς διέταξε νὰ διαβιβάσουν εἰς τὸν κύριόν των, ὅτι θὰ ἔλθῃ ὁ ἴδιος νὰ φέρῃ τὰ χρήματα. Ὠνόμασε δὲ τὸν ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων «σκυιοτρώκτην καὶ διφθερίαν καὶ τριδουλον ἐκ προγόνων».

Ὁ Νικηφόρος συνεμάχησε μὲ τὸν ἡγεμόνα τῶν Ρώσων **Σβιατοσλάβον** καὶ συνεφώνησαν νὰ ἐπιτεθοῦν συγχρόνως κατὰ τῶν Βουλγάρων. Ἄλλ' ὁ Σβιατοσλάβος ἀφοῦ κατέλαβε τὴν Βουλγαρίαν, ἐστράφη ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Ἄλλ' ἐπῆλθεν ἐν τῷ μεταξύ ὁ θάνατος τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοιοῦτοτρόπως ἐπρόκειτο ὁ διάδοχός του νὰ καθαρίσῃ τοὺς λογαριασμοὺς μὲ τοὺς Ρώσους.

Η ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΛΟΥΪΤΠΡΑΝΔΟΥ

Κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς εἶχεν ἰδρυθῇ εἰς τὴν Δύσιν νέα μεγάλη αὐτοκρατορία ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Γερμανίας, ἡ περὶ φημος Ἀγία ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους. Ὁ Ὀθων Α', ἰσχυρότατος καὶ ὀνομαστός ἡγεμὼν, ἔστειλεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν ἐπίσκοπον Κρεμώνης Λουΐτπράνδον καὶ ἐζήτησε νὰ τὸν ἀναγνωρίσουν οἱ Ἕλληνες αὐτοκράτορες ὡς αὐτοκράτορα τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους. Συγχρόνως ἐζήτηι διὰ τὸν υἱὸν του Ὀθωνα Β' σύζυγον μίαν ἀπὸ τὰς δύο θυγατέρας τοῦ Ρωμανοῦ

καί ὡς προῖκα τὰς ἑλληνικὰς κτήσεις τῆς Κάτω Ἰταλίας.

Ὁ Νικηφόρος ἡρνήθη καί τὸ ἓν καί τὸ ἄλλο καί ἔκαμε πολὺ κακὴν ὑποδοχὴν εἰς τὸν Λουΐτπράνδον. Βραδύτερον ὁ Λουΐτπράνδος ἔγραψε πολλὰς συκοφαντίας καί ὕβρεις κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος καί τοῦ ἑλληνισμοῦ καί εἶναι τοιοῦτοτρόπως ὁ πρῶτος μισέλλην εἰς τὴν Δύσιν.

Ὁ γενναῖος αὐτοκράτωρ εἶχε κακὸν τέλος. Ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Τσιμισκῆς συνεννοήθη μὲ τὴν σύζυγον τοῦ Νικηφόρου Θεοφανώ, εἰσῆλθε τὴν νύκτα εἰς τὰ ἀνάκτορα καί ἐφόνευσε τὸν αὐτοκράτορα εἰς τὸ δωμάτιόν του, καθ' ἣν ὥραν προσήυχετο.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΣΙΜΙΣΚΗΣ (969 - 976)

Ὁ Τσιμισκῆς (969—976) ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ καί ἐνυμφεύθη τὴν Θεοφανώ. Ὁ Πατριάρχης ὅμως Πολύευκτος τὸν ἠνάγκασε νὰ διώξῃ τὴν δολοφόνον γυναῖκα καί νὰ σεβασθῇ τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου δικαιώματα τῶν δύο ἀνηλίκων υἱῶν τοῦ Ρωμανοῦ Β', Βασιλείου καί Κωνσταντίνου.

Ἡ βασιλεία τοῦ Τσιμισκῆ, ἂν καί εἶχε παράνομον ἀρχήν, ὑπῆρξεν ἑνδοξος. Κατήγετο καί ἐκ μητρὸς καί ἐκ πατρὸς ἀπὸ μεγάλας στρατιωτικὰς οἰκογενείας. Ἐκ μητρὸς ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου Β', ἐκ πατρὸς δὲ συγγενὴς τῆς στρατιωτικῆς οἰκογενείας τοῦ Ἰωάννου Κουρκούα. Καί ὁ ἴδιος ὑπῆρξεν ἑνδοξος στρατηγὸς καί ὡς αὐτοκράτωρ εὕρισκετο διαρκῶς εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς ποικίλους ἐχθροὺς τοῦ κράτους. Ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἐγνώρισε νέους πολεμικοὺς θριάμβους καί νέας δόξας.

ΥΠΟΤΑΓΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

Ἡ πρώτη φροντίς τοῦ Τσιμισκῆ ἦτο νὰ τιμωρήσῃ τοὺς Ρώσους. Ὁ Σβιατοσλάβος, ἀφοῦ κατέλαβε τὴν Βουλγαρίαν καί προσήρτησεν αὐτὴν εἰς τὸ κράτος του, διέβη τὸν Αἴμον, ἐλεηλάτησε τὴν Φιλιππούπολιν καί ἐπροχώρησε μέχρι τῆς Θράκης. Ὁ Τσιμισκῆς ἀπέκρουσε τοὺς Ρώσους καί διωργάνωσε μεγάλην ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Βουλγαρίας. Ὁ στρατὸς του διέβη τὸν Αἴμον, ἐνῶ ὁ στόλος του ἀνέπλεε τὸν Δούναβιν. Εἰς διαστήμα μιᾶς ἐβδομάδος ὁ Τσιμισκῆς, κατόπιν ραγδαίας προελάσεως, ἐνίκησε πλησίον τῆς Πλεσλάβας τοὺς Ρώσους καί ἐκυ-

ρίευσε τήν πόλιν. Τέλος οί Ρῶσοι ἀφοῦ ἐνίκηθησαν καί εἰς τὸ Δορύστολον, τήν σημερινήν Σιλίστριαν, καί ἔχασαν 15 χιλ. ἄνδρας, ἠναγκάσθησαν νά ἀποχωρήσουν ἀπὸ τὴν Βουλγαρίαν. Ὁ Σβιατοσλάβος, ἐνῶ ἐπέστρεφεν εἰς τὴν χώραν του, προσεβλήθη ὑπὸ βαρβάρων λαῶν, τῶν Πετσενέγων, οἱ ὅποιοι κατῴκουν τὴν σημερινήν Ρουμανίαν, καί ἐφονεύθη.

Ὁ Τσιμισκῆς ὑπέταξεν ὁλόκληρον τὴν Βουλγαρίαν, τὴν προσήρτησεν εἰς τὸ κράτος καί τὴν διήρρεσεν εἰς ἑπτὰ μεγάλα διαμερίσματα μὲ ἐγγωρίους διοικητάς, οἱ ὅποιοι ὠνομάζοντο Βοεβόδαι. Εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν ἐτελέεσθη δοξολογία διὰ τὴν περίλαμπρον νίκην τοῦ Τσιμισκῆ.

Ο ΑΡΑΒΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ—ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΤΣΙΜΙΣΚΗ

Ἡρωικοὺς ἀγῶνας διεξήγαγεν ἐπίσης ὁ Τσιμισκῆς καί κατὰ τῶν Ἀράβων, ἐναντίον τῶν ὁποίων ἐξεστράτευσεν αὐτοπροπῶπως. Ἐνίκησεν αὐτοὺς εἰς τὸν Ἄνω Τίγρητα καί εἰς τὴν Συρίαν καί ἐκυρίευσεν μεγάλας πόλεις, τὴν Δαμασκὸν καί τὴν Βυρτυόν, μέχρι τῶν προθύρων τῆς Ἱερουσαλὴμ (976).

Ἐνῶ δὲ τὸ ἴδιον ἔτος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, διὰ νά ἐτοιμάσῃ νέαν ἐκστρατείαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἀπέθανεν αἰφνιδίως. Ὑποθέτουν, ὅτι τὸν ἐδολοφόνησεν ὁ παρακοιμώμενος, δηλαδὴ ἀρχιθαλαμηπόλος τοῦ Βασίλειος, τὸν ὅποτον εἶχε τιμωρήσει διὰ τὰς οἰκονομικὰς του καταχρήσεις εἰς βάρος τοῦ κράτους.

Ὁ ἥρωισμὸς τοῦ Τσιμισκῆ κατὰ τὰς ἐναντίον τῶν Ἀράβων ἐκστρατείας ἀφήκε ζωηρὰν ἀνάμνησιν εἰς τοὺς συγχρόνους του καί τοὺς μεταγενεστέρους. Ἱστορικὸς τῶν χρόνων αὐτῶν γράφει: «Οἱ λαοὶ ἔτρεμον τὴν ὀργὴν τοῦ Τσιμισκῆ, τὸ δὲ ἕξιφος τῶν χριστιανῶν ἐθέρριζεν ὡς δρέπανον τοὺς ἀπίστους».

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Β' (976 - 1025)

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τσιμισκῆ ἐβασίλευσαν οἱ δύο ἀδελφοί, οἱ νόμιμοι διάδοχοι τοῦ θρόνου, Βασίλειος Β' (976-1025) καί Κωνσταντῖνος Η' (976-1028). Κατ' οὐσίαν ὅμως τὴν ἀρχὴν εἶχεν ὁ Βασίλειος, ἐνῶ ὁ Κωνσταντῖνος τιμητικῶς μόνον καί κατ' ὄνομα συνεβασίλευεν.

Δύο μεγάλαι στάσεις ἐτάραξαν τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας

τοῦ νέου αὐτοκράτορος, ἡ στάσις τοῦ στρατηγοῦ **Σκληροῦ** εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ τοῦ **Βάρδα Φωκά**. Ὁ Σκληρός, ἀφοῦ ἔγινε κύριος τῆς Μ. Ἀσίας, ἠπείλει τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Βασίλειος ἔδειξεν ἐξαιρετικὴν δραστηριότητα, ἐνίκησε τὸν Σκληρόν καὶ ἀποκατέστησε τὴν ἡσυχίαν. Ὁλίγον βραδύτερον ὁ Βάρδας Φωκάς ἐτάραξε τὸ κράτος ἐπὶ εἴκοσι μῆνας διὰ νέας στάσεως. Ἀλλὰ καὶ τὴν στάσιν αὐτὴν κατώρθωσε νὰ καταστείλῃ ὁ Βασίλειος κατόπιν δεινῶν ἀγώνων.

Ἐκτὸς τῆς ἐσωτερικῆς ἀναρχίας, τὴν ὁποῖαν ἐδημιούργησαν αἱ στάσεις, ἐδαπανήθη ἄφθονον χρῆμα καὶ ἐφονεύθησαν περίφημοι στρατηγοί.

Ο ΕΝΔΟΣΟΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΒΟΥΛΓΑΡΩΝ ΠΟΛΕΜΟΣ

Τὸ ὑπὸ τοῦ Τσιμισκῆ ἐπιβληθὲν εἰς τὴν Βουλγαρίαν καθεστὼς διετηρήθη μόνον μέχρι τοῦ θανάτου του. Εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος οἱ Βούλγαροι ἀνεκήρυξαν τσάρον τὸν **Σαμουήλ** (979 - 1014) καὶ ἤρχισαν φοβερόν ἀγῶνα κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἔχοντες ὡς καταφύγια τὴν Πίνδον, τὴν Πρέσπαν καὶ τὴν Ἀχρίδα. Ὁ Σαμουήλ ἐπωφελοῦμενος ἀπὸ τὴν ἀναρχίαν, ἣ ὁποία ἐπεκράτησεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας τοῦ Βασιλείου Β', κατώρθωσε νὰ ἀνασυγκροτήσῃ τὴν παλαιὰν Βουλγαρίαν. Ἐξέτεινε τὸ κράτος του εἰς τὴν Μακεδονίαν, Ἡπειρόν, Ἀλβανίαν καὶ Θεσσαλίαν καὶ ἐπεχείρει ἐπιδρομὰς μέχρι τῆς Πελοποννήσου. Διὰ τοῦτο ἐχρειάσθη ὁ Βασίλειος εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς βασιλείας του νὰ διεξαγάγῃ τραχὺν κατὰ τῶν Βουλγάρων ἀγῶνα, ὁ ὁποῖος διήρκεσε μετὰ μικρῶν διαλειμμάτων 42 ἔτη.

Ὁ πόλεμος ἔλαβεν ἄγριον χαρακτήρα, εἶχε θέατρον ὅλας τὰς χώρας τὰς μεταξὺ τοῦ Δουνάβεως, Ἀδριατικῆς, Ἀμβρακικοῦ κόλπου καὶ τῶν Θερμοπυλῶν καὶ παρουσίασε διαφόρους φάσεις. Οἱ Βούλγαροι ἐφάνησαν κατ' ἀρχὰς ἀδάμαστοι. Ὁ Σαμουήλ ἐξέτεινε τὰς ἐπιχειρήσεις του πέραν τῆς Θεσσαλίας καὶ εἶχε φθάσει εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἀλλ' ὁ στρατὸς τῆς αὐτοκρατορίας ὑπὸ τὸν στρατηγὸν **Νικηφόρον Οὐρανὸν** ἐπροχώρησεν ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην, διὰ νὰ ἀποκόψῃ τὸν δρόμον, προσέβαλεν αἰφνιδιαστικῶς παρὰ τὸν Σπερχειὸν ποταμὸν τοὺς ἐπι-

στρέφοντας Βουλγάρους και τούς διεσκόρπισε. Σημαντικόν μέρος τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ ἐσφάγη κατὰ τὴν συμπλοκὴν, οἱ ἄλλοι ἔφυγον ἀφήνοντας στρατόπεδον καὶ λάφυρα εἰς τὸν ἔχθρὸν καὶ ὁ Σαμουήλ ὁ ἴδιος ἐπληρώθη καὶ μόλις κατῴρθωσε νὰ διασωθῇ διὰ τῶν διαβάσεων τῆς Πίνδου εἰς τὴν Βουλγαρίαν (996).

Ἀπὸ τότε ὁ πόλεμος περιωρίσθη εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Βουλγαρίαν. Ὁ Βασίλειος κατ' ἔτος σχεδὸν ἐξεστράτευε κατὰ τῶν Βουλγάρων ὀρμώμενος ἄλλοτε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἄλλοτε ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἀπὸ θέσεως εἰς θέσιν ἀπωθὼν τὸν Σαμουήλ τὸν ἠνάγκασε νὰ δώσῃ τελειωτικὴν μάχην τὸ 1014 εἰς τὸ Κλειδίον κείμενον ἐπὶ τῆς ἀπὸ Σερρῶν εἰς Μελένοικον ὁδοῦ. Σχεδὸν ὁλόκληρος ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς παρεδόθη, ὁ Σαμουήλ μόλις διεσώθη ἔφιππος καὶ ἀπέθανεν ἀπὸ τὴν λύπην του.

Ὁ πόλεμος ἐξηκολούθησεν ἄλλα τέσσαρα ἔτη καὶ ἔλξηε μὲ τὴν τελειωτικὴν νίκην τοῦ αὐτοκράτορος. Τὰ φρούρια, τὰ ὁποῖα οἱ Βούλγαροι κατεῖχον εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἀλβανίαν, παρεδόθησαν τὸ ἓν κατόπιν τοῦ ἄλλου. Ἡ Βουλγαρία ὑπετάχθη τὸ 1018, ἔγινε βυζαντινὴ ἐπαρχία, ὅπως ἄλλοτε, διοικουμένη ἀπὸ ἀπεσταλμένον τοῦ Βασιλέως καὶ ἡ αὐτοκρατορία ἐξέτεινε τὰ πρὸς βορρᾶν σύνορά της εἰς τὸν Δούναβιν καὶ τὴν Οὐγγαρίαν.

Μετὰ τοὺς θριάμβους αὐτοὺς ὁ Βασίλειος περιώδευσε τὰς κατακτηθείσας χώρας ἐπευφημούμενος πανταχοῦ καὶ κατῆλθε μέχρις Ἀθηνῶν. Ἐκεῖ ἀπηύθυνε δέησιν εἰς τὴν Θεοτόκον ἐν τῷ Παρθενῶνι, ὁ ὁποῖος τότε εἶχε μεταβληθῇ εἰς ναὸν τῆς Παναγίας. Ἐκεῖθεν διὰ τοῦ στόλου ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐτέλεσε μεγαλοπρεπεῖ θρίαμβον καὶ τελετάς, τότε δὲ ἀνευφημήθη Β ο υ λ γ α ρ ο κ τ ὁ ν ο ς.

Οἱ ΡΩΣΟΙ ΓΙΝΟΝΤΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ

Μετὰ τὸ κακὸν τέλος, τὸ ὁποῖον ἔλαβεν ὁ Σβιατοσλάβος, ὁ διάδοχός του **Βλαδίμηρος Α΄** (972—1015) διετήρησε φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὴν αὐτοκρατορίαν. Ἐπολέμησεν ἐναντίον τῶν Χαζάρων τῆς Κριμαίας καὶ ὑπέταξεν αὐτούς. Ἐκεῖ, εἰς τὴν ἑλληνικὴν πόλιν Χερσῶνα, ὁ Βλαδίμηρος ἐβαπτίσθη. Κατό-

πιν ἔλαβε σύζυγον τὴν νεωτέραν θυγατέρα τοῦ Ρωμανοῦ Β' Ἀνναν καὶ εὐγνωμονῶν διὰ τοῦτο ἀπέδωκεν εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν Χερσῶνα. Ὁ ρωσικὸς λαὸς μιμούμενος τὸ παράδειγμα τοῦ ἡγεμόνος του ἐβαπτίσθη κατὰ χιλιάδας εἰς τὸν μέγαλον ρωσικὸν ποταμὸν Βορυσθένην, σήμερον Δνεῖπερ.

Οἱ νεοφώτιστοι χριστιανοὶ ἀπετέλεσαν ἐκκλησίαν, ἡ ὁποία ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὴν ρωσικὴν ἐκκλησίαν ἐκυβέρνην μητροπολίτης, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν ἔδραν του εἰς τὸ Κίεβον καὶ διωρίζετο ἀπὸ τὰ Πατριαρχεῖα Κωνσταντινουπόλεως. Ἀπὸ τότε τὸ Κίεβον ἔγινεν ἡ ἱερὰ πόλις τῶν Ρώσων. Ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῶν Ρώσων ἔχει μεγάλην σημασίαν. Ἀπὸ τότε ἡῤῥξησαν καὶ αἱ ἐμπορικαὶ σχέσεις μεταξὺ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ, ὁ δὲ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἤρχισε νὰ εἰσέρχεται εἰς τὴν Ρωσίαν καὶ εἶχεν εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα διὰ τὴν ἐξημέρωσιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ.

Τοιοιουτρόπως, ὅπως τόσα ἄλλα ἀπολίτιστα ἔθνη, οἱ Ἀραβες, οἱ Ἀρμένιοι, οἱ Βούλγαροι κ. τ. λ. τὰ πρῶτα σπέρματα τοῦ πολιτισμοῦ των ὀφείλουν εἰς τοὺς Ἕλληνας, καὶ οἱ Ρῶσοι χρεωστοῦν τὴν πρώτην των ἀνάπτυξιν εἰς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ γενικῶς εἰς τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΕΠΙ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Β'

Ὁ Βασίλειος Β' διεξήγαγε καὶ ἄλλους ἀκόμη πολέμους. Ἐπολέμησε κατὰ τῶν Ἀράβων, ἐνίκησεν αὐτοὺς καὶ ἐστερέωσε τὴν κατοχὴν τῆς Συρίας. Ὀλίγον βραδύτερον κατέλαβε τὴν Ἀρμενίαν καὶ τὴν Γεωργίαν μέχρι τῆς Κασπίας θαλάσσης. Εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν κατάρθωσε νὰ ἀνακτήσῃ τὸ μεγαλύτερον μέρος αὐτῆς.

Τοιοιουτρόπως ἐπὶ Βασιλείου Β' ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία ἔλαβε τὸσον μεγάλην ἑκτασιν, ὅσῃν μόνον ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐγνώρισεν. Αἱ ἑλληνικαὶ σημαῖαι ἐκυμάτιζον ἀπὸ τὴν Κασπίαν θάλασσαν καὶ ἀπὸ τὰ ὄρη τῆς Ἀρμενίας μέχρι τῆς Ἰταλίας πρὸς δυσμὰς καὶ ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως πρὸς βορρᾶν μέχρι τοῦ Τίγρητος ποταμοῦ καὶ τῆς Συρίας πρὸς νότον.

Ἡ βασιλεία τοῦ Βουλγαροκτόνου ἀποτελεῖ μίαν ἀπὸ τὰς

λαμπροτέρας περιόδους της ελληνικής ιστορίας του μεσαίωνα. Τò κράτος δὲν ἐμεγάλωσε μόνον εἰς ἑκτασιν, ἀλλὰ μετὰ τὰς νίκας ἐναντίον τῶν ποικίλων ἐχθρῶν ἀνέλαβε τὴν παλαιάν του δύναμιν καὶ ἀπέκτησε δόξαν καὶ γόητρον εἰς τοὺς ξένους λαούς.

ΟΙ ΛΟΙΠΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ (1025 - 1056)

Ὁ Βασίλειος Β΄ ἦτο ὁ τελευταῖος ἐνδοξος γόνος τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας. Οἱ λοιποὶ ἐκ τῆς οἰκογενείας αὐτῆς αὐτοκράτορες ἦσαν ἀνίκανοι οἱ περισσότεροι. Ἐβασίλευσαν ἐν ὄλῳ μετὰ τὸν Βασίλειον Β΄ ἑνδεκα αὐτοκράτορες μέχρι τοῦ 1081. Ἐκ τούτων οἱ ἕξ ἀνῆκον εἰς τὴν Μακεδονικὴν δυναστείαν.

(Τὸν Βασίλειον Β΄ διεδέχθη, γέρων ἤδη, ὁ ἀδελφός του **Κωνσταντῖνος Η΄**, ὁ ὁποῖος τρία μόνον ἔτη ἐβασίλευσε. Μετὰ τὸν θάνατόν του κατέλαβε τὸν θρόνον ἡ θυγάτηρ του **Ζωή**, ἡ ὁποία ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον ὡς συμβασιλεῖς τοὺς δύο συζύγους της, τὸν **Ρωμανὸν Γ΄ Ἀργυρὸν** καὶ κατόπιν τὸν **Μιχαὴλ Δ΄ τὸν Παφλαγόνα**. Μετὰ τὸν θάνατον καὶ αὐτοῦ ἡ **Ζωή** προσέλαβεν ὡς βασιλέα τὸν **Μιχαὴλ Ε΄ τὸν Καλαφάτην**, ἀνεψιὸν τοῦ **Μιχαὴλ Δ΄**, τὸν ὁποῖον εἶχεν υἱοθετήσῃ. Μετὰ τὸν θάνατον καὶ αὐτοῦ ἡ **Ζωή** εἰς προχωρημένην ἡλικίαν ἔλαβε καὶ τρίτον σύζυγον, τὸν **Κωνσταντῖνον Θ΄ τὸν Μονομάχον**, ὁ ὁποῖος ἔγινεν ὁ νόμιμος κληρονόμος τοῦ θρόνου μετὰ τὸν θάνατόν της. Μετὰ τὸν **Κωνσταντῖνον Θ΄** ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἡ νεωτέρα ἀδελφή τῆς **Ζωῆς Θεοδώρα**. Αὕτη εἶναι ἡ τελευταία βασίλισσα τοῦ Μακεδονικοῦ οἴκου.)

ΟΙ ΠΕΤΣΕΝΕΓΟΙ

Ἐπὶ τῶν τελευταίων αὐτῶν βασιλείων τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας συνέβησαν μερικά ἀξιόλογα γεγονότα, ἰδίως ἡ ἐμφάνις νέων ἐχθρῶν τοῦ ἑλληνισμοῦ

Ἀπὸ τινων ἐτῶν εἶχεν ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν Ρουμανίαν μία νέα τουρκικὴ φυλὴ, οἱ **Πετσενέγοι**, ἡ ὁποία ἱδρύσεν ἐκεῖ κράτος καὶ ἐπεχειρεῖ καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις ἐπιδρομὰς. Αὐτοὶ κατέστρεψαν, ὅπως εἶδομεν, τὸν στρατὸν τοῦ Σβιατοσλάβου.

Ὅταν ἐβασίλευεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ **Κωνσταντῖνος Θ΄ ὁ Μονομάχος**, οἱ **Πετσενέγοι** ἔκαμαν μεγάλην ἐπιδρομὴν εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ Μακεδονίαν. Ἐναντίον τῶν ἐπο-

λέμησε γένναίως ὁ στρατηγὸς **Κατακαλῶν**. Οἱ Πετσενέγοι ἀπεσύρθησαν, μόνον ἀφοῦ ἔλαβον ἀρκετὰ χρηματικὰ δῶρα.

ΔΙΑΛΥΣΙΣ ΤΟΥ ΡΩΣΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Ὁ ἴδιος στρατηγὸς Κατακαλῶν ἔγινε περίφημος, διότι ἀπέκρουσε νέαν ρωσικὴν ἐπιδρομὴν. Οἱ Ρῶσοι ὑπὸ τὸν ἡγεμόμονα τῶν **Ίαροσλάβον** ἐπέδραμον μὲ στρατὸν καὶ στόλον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ καταστροφὴ τῶν Ρώσων ὑπῆρξε πλήρης. Οἱ ἐμπειρότεροι εἰς τὰ ναυτικὰ καὶ τὰ στρατιωτικὰ Ἕλληνες ἐπροξένησαν ἀληθῆ πανωλεθρίαν εἰς τοὺς Ρώσους. Ἐκτοτε οἱ Ρῶσοι δὲν ἀναφέρονται πλέον. Τὸ κράτος διηρέθη, περιῆλθεν εἰς ἀναρχίαν καὶ ὑπετάχθη εἰς τοὺς Μογγόλους, οἱ ὅποιοι εἶχον ἔλθει ἀπὸ τὴν Ἀσίαν. Ἀπὸ τότε ἡ Ρωσία ἔμεινεν ἀφανὴς μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων, ὅτε διωργανώθη ἐκ νέου καὶ ἀπετέλεσε τὸ μέγα ρωσικὸν κράτος τῶν νεωτέρων χρόνων.

ΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ. ΤΟ ΣΧΙΣΜΑ

Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἡ ἐκκλησία διὰ τοῦ προσηλυτισμοῦ πολλῶν ἐκ τῶν πέριξ βαρβάρων λαῶν εἰς τὸν Χριστιανισμόν ἐπετέλεσε μέγα ἔργον, τὸ ὅποιον συνεπλήρωσε τὰς στρατιωτικὰς καὶ διπλωματικὰς ἐπιτυχίας τῆς πολιτείας. Ἰδίως ἀξιοσημάντων γεγονόσ ἐῖναι ὁ προσηλυτισμὸς τοῦ μεγάλου ρωσικοῦ ἔθνους (989). Μετὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ διεδόθησαν εἰς τοὺς Ρώσους καὶ τὰ ἥθη, ἡ τέχνη καὶ ἡ φιλολογία τῶν Ἑλλήνων, καθὼς φαίνεται τοῦτο εἰς τὰ σύγχρονα μνημεῖα. Διὰ τοῦ προσηλυτισμοῦ τῆς Ρωσίας καὶ τῆς ἐξαρτήσεως τῆς ρωσικῆς ἐκκλησίας ἐκ τοῦ Πατριαρχείου ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ἀπέκτησε δύναμιν καὶ δόξαν. Ὁμοίως μετεδόθη ὁ Χριστιανισμὸς ἐπὶ Βασιλείου Β' εἰς τοὺς Δαλμάτας καὶ εἰς τοὺς ἐπὶ Ἡρακλείου ὀνόματι μόνον προσελθόντας εἰς τὸν Χριστιανισμόν Σέρβους καὶ Κροάτας.

Σημαντικώτατον γεγονὸς τῶν χρόνων τούτων ἦτο τὸ ὀριστικὸν σχίσμα μεταξὺ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Ὅτε ἐν 1054 Κωνσταντινουπόλει ἦτο Πατριάρχης ὁ **Μιχαὴλ Κηρουλάριος**, ἐπῆλθε τὸ ὀριστικὸν σχίσμα (1054). Οἱ λόγοι οἱ προκαλέσαντες αὐτὸ ἦσαν δογματικοί, διότι οἱ Δυτικοὶ εἶχον προσθέσει εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως τὸ *filioque*, ὅτι τὸ Ἅγιον

δηλ. Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἐδέχοντο τὸ διὰ τοῦ
ρανίσματος βάπτισμα κτλ. Κυρίως ὅμως ἦσαν αἱ περὶ πρω-
τείων ἀξιώσεις τοῦ Πάπα. Ὁ Πατριάρχης εἰς τὰς ἀξιώσεις
ταύτας τοῦ Πάπα ἀντέτασσε τὴν ἰσότητα ὅλων τῶν Ἐκκλησιῶν.

Τὸ σχίσμα ἐξημίωσε τὸν χριστιανικὸν κόσμον, διότι διήρε-
σεν αὐτὸν εἰς δύο μερίδας, ἡ δὲ διαίρεσις αὐτὴ ὑπῆρξε πρόξε-
νος πολλῶν συμφορῶν, αἱ ὁποῖαι θὰ ἠδύναντο νὰ προληφθοῦν,
ἂν ὁ χριστιανικὸς κόσμος ἦτο ἡνωμένος.

ΟΧ
καὶ τὸ διαβ... πρὸς 2. γράφει
Θ' οὐκ
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Η ΜΕΓΑΛΗ ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Η ΑΚΜΗ

Ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία, ἀφοῦ διήλθε περίοδον ἰσχυρᾶς ἐξωτερικῆς καὶ ἐσωτερικῆς κρίσεως κατὰ τοὺς χρόνους τῆς διαμορφώσεώς της καὶ κατόπιν μετερρυθμίσθη ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ οἴκου τῶν Ἰσαύρων, ἔφθασεν εἰς τὴν μεγαλυτέραν τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς δύναμιν ἐπὶ τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων.

Ἡ ἐποχὴ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἀποτελεῖ τὴν ὑψίστην ἀκμὴν τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας.

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ πρέπει νὰ σταματήσωμεν καὶ νὰ ἐξετάσωμεν ὅλα τὰ στοιχεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα ὀφείλεται ἡ ἀκμὴ αὐτῆς.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ. Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ

Ἡ βυζαντινὴ πολιτεία, ὅπως ἐμφανίζεται κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, εἶναι ἐξέλιξις τῆς Ρωμαϊκῆς καὶ ἰδίως τῶν χρόνων τῆς αὐτοκρατορίας. Εἰς τοῦτο ὀφείλεται ἡ στερεότης της καὶ ἡ μακρὰ διάρκειά. Ἀλλ' ἡ βυζαντινὴ πολιτεία ἐξελιχθῆ συμφώνως πρὸς τὰ ἦθη τῆς Ἀνατολῆς καὶ μὲ τὴν ἐπίδρασιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ ἀπετέλεσε μὲ τὸν καιρὸν ἴδιον καὶ πρωτότυπον πολιτικὸν ὀργανισμόν. Τοιοῦτοτρόπως τὸ βυζαντινὸν πολίτευμα διεμορφώθη εἰς μὲν ἀρχίαν ἀπόλυτον.

Ὁ βασιλεὺς ἢ αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς διάδοχος τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων ἦτο Μονάρχης ἀπόλυτος. Κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἀντίληψιν ἡ ἐξουσία του δὲν ἔχει κανένα περιορισμὸν καὶ ἡ θέλησίς του εἶναι νόμος. Ὁ Ἰουστινιανὸς γράφει: «Τί ὑπάρχει μεγαλύτερον καὶ ἀγιώτερον τῆς αὐτοκρατορικῆς μεγαλειότητος; Ποῖος θὰ ἠδύνατο νὰ ἔχη τὴν τόλμην νὰ ψέξη τὴν κρίσιν τοῦ βασιλέως, ὅταν αὐτοὶ οἱ ἰδρυταὶ τοῦ δικαίου σαφῶς διεκήρυξαν, ὅτι αἱ βασιλικαὶ ἀποφάσεις ἔχουν κῆρος νόμου;»

‘Αλλ’ ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τὴν ἐπαφὴν μὲ τὴν Ἀνατολὴν ἔγινε Δεσπότης καὶ ὠνομάσθη βασιλεὺς, ὅπως οἱ μεγάλοι βασιλεῖς τῆς Περσίας. Ἐφερε τὴν στολὴν καὶ τὸ διάδημα τῶν ἀνάκτων τῆς Ἀοίας, ἔθεωρεῖτο ὑπέρτερος τῶν ἀνθρώπων καὶ οἱ ὑπήκοοι προσεκύνουν αὐτόν.

Νέαν ιδιότητα εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ βασιλέως προσέθεσεν ὁ Χριστιανισμός. Ὁ αὐτοκράτωρ ἔθεωρήθη κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν βασιλέων τοῦ Ἰσραὴλ ὡς ὁ ἐκλεκτὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Ἰσαπόστολος. Ὁ αὐτοκράτωρ ἑθεώρει ἑαυτὸν ὑπερασπιστὴν τῆς θρησκείας καὶ διὰ τοῦτο οἱ πόλεμοι κατὰ τῶν βαρβάρων ἐλάμβανον θρησκευτικὸν χαρακτήρα.

Ἡ ἔκτασις τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας εἶναι μεγάλη. Ὁ βασιλεὺς κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἔκφρασιν ἦτο ἀνώτερος νόμου (*solutus legibus*). Ἡ ζωὴ καὶ ἡ περιουσία τῶν ὑπηκόων του ἀνήκουν εἰς αὐτόν. Εἶναι ἀνώτατος ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ, ἀνώτατος νομοθέτης, ἐπόπτης τῆς διοικήσεως (διορίζει καὶ παύει κατὰ βούλησιν τοὺς ὑπαλλήλους τοῦ κράτους), ἀνώτατος δικαστῆς (τὰ δικαστήρια ἀπένεμον τὴν δικαιοσύνην ἐξ ὀνόματος αὐτοῦ), ἐπόπτης τῶν φόρων καὶ ρυθμιστὴς τῶν ἐκκλησιαστικῶν. Ὁ αὐτοκράτωρ ὡς ἐκλεκτὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς βασιλεύει ἐλέω Θεοῦ καὶ κυβερνᾷ τὴν ἐκκλησίαν ὅπως τὸ κράτος. Ἐκκλησιαστικὸν ἀξίωμα δὲν εἶχεν ὁ βασιλεὺς καὶ ὡς πρὸς τοῦτο ἡ ἐκκλησία ἦτο χωρισμένη ἀπὸ τὴν πολιτείαν. Ἀλλ’ οἱ αὐτοκράτορες διώριζον τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ἄρχοντας καὶ ἔπαυον αὐτούς, ὅταν δὲν ἦσαν πειθήνιοι εἰς τὰς θελήσεις των, συνεκάλουν τὰς συνόδους καὶ ἐξετέλουν τὰς ἀποφάσεις των.

Ἡ δύναμις τοῦ βασιλέως ἦτο ἀπεριόριστος καὶ ἀνεξέλεγκτος. Ἡ Σύγκλητος, ἡ ὁποία ἄλλοτε περιώριζε τὴν δύναμιν τῶν ἀρχόντων, τώρα ὀνόματι μόνον ὑφίστατο καὶ δὲν εἶχε καμμίαν πραγματικὴν ἐξουσίαν. Οἱ βυζαντινοὶ ἐπενόησαν πᾶν μέσον, τὸ ὅποιον ἦτο κατάλληλον νὰ ἐξωτερικεύσῃ τὴν μεγάλην αὐτὴν ἐξουσίαν τοῦ βασιλέως. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐνεφανίζετο μὲ ἐξαιρετικὴν μεγαλοπρέπειαν, σχεδὸν ἐν ἀποθεώσει, ἔφερε λαμπρότατα βασιλικά ἐμβλήματα, ἐφόρει στολὴν ἀπαστράπτουσαν ἀπὸ χρυσὸν καὶ πολυτίμους λίθους καὶ εἰς τοὺς πόδας ἐφόρει τὰ ἐρυθρὰ πέδιλα μὲ χρυσοκέντητον τὸν δικέφαλον αἰτόν. Πρὸς

τὸν αὐτὸν σκοπὸν καθιέρωσαν τοὺς πομπώδεις καὶ μεγαλοπρεπεῖς τίτλους, τὴν ἐπίσημον φρασεολογίαν καὶ τὴν αὐστηρὰν ἐθιμοτυπίαν τῆς αὐλῆς. Εἰς τὰς τελετὰς καὶ τὰ πολυτελῆ δεῖπνα τῆς αὐλῆς ὅλα ἦσαν ὠρισμένα ἀπὸ πρὶν καὶ αὐστηρὰ ἱεραρχία ἐκανόνιζε τὴν σειρὰν καὶ τὰς πρωτοκαθεδρίας.

Ἀλλὰ παρὰ τὴν ἐξωτερικὴν αὐτὴν λαμπρότητα ἡ βασιλεία δὲν εἶχε πολὺ στερεὰς βάσεις, διότι δὲν ἦτο κληρονομικὴ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως ἡ ἐκλογὴ τοῦ διαδόχου ἐγένετο ὑπὸ τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ ἢ πολλάκις ἐπεβάλλετο ὁ ὑπὸ τοῦ στρατοῦ ἐκλεγόμενος. Μόνον ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας καθιερώθη ἡ κληρονομικὴ βασιλεία.

Η ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ

Ἐπὶ πολὺν χρόνον ἡ αὐτοκρατορία διετήρησε τὸν διοικητικὸν ὀργανισμὸν τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους μὲ γλῶσσαν ἐπίσημον τὴν λατινικὴν. Ὁ ὀργανισμὸς ὅμως αὐτὸς μετεβλήθη ὀλίγον κατ' ὀλίγον.

Τὸν 7ον αἰῶνα ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα ἐγένινεν ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ κράτους καὶ οἱ ἄρχοντες ἔλαβον προσωνυμίας ἐλληνικάς. Ἀντὶ τῆς ρωμαϊκῆς διαιρέσεως εἰς ἐπαρχίας, εἰσήχθη ἡ διαίρεσις εἰς θέματα, τὰ ὅποια, ὅπως γνωρίζομεν, ἐδημιούργησαν ἀνάγκαι πολιτικαὶ καὶ στρατιωτικαί.

Ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία εἶχεν ἰσχυρὰν συγκέντρωσιν, δηλαδὴ ἡ πρωτεύουσα εἶχε τὴν ὑπερτάτην ἐξουσίαν καὶ ἐκυβέρνηα τὰ πάντα. Εἰς τὴν πρωτεύουσαν πέριξ τοῦ αὐτοκράτορος οἱ Ὑπουργοί, διευθύνται τῶν διαφόρων ὑπηρεσιῶν, κυβερνοῦν καὶ μεταβιβάζουν εἰς ὅλην τὴν μοναρχίαν τὰς θελήσεις του. Οἱ ὑπουργοὶ ὠνομάζοντο **Λογοθέται** καὶ τὸ ἀξίωμα των λογοθέσιον ἢ λογοθεσία. Οἱ κυριώτεροι ἐξ αὐτῶν ἦσαν 1) ὁ **Λογοθέτης τοῦ δρόμου**, κατ' ἀρχὰς ὁ ὑπουργὸς τῆς συγκοινωνίας καὶ τῶν ταχυδρομείων, ἀλλὰ βραδύτερον ὁ πρωθυπουργὸς τοῦ κράτους καὶ συγχρόνως ὑπουργὸς τῆς ἀστυνομίας, τῶν ἐσωτερικῶν καὶ τῶν ἐξωτερικῶν. Οὗτος βραδύτερον ὠνομάσθη **Μέγας Λογοθέτης**, 2) ὁ **Γενικός** ἢ τοῦ **Γενικοῦ**, ἥτοι ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν, 3) ὁ τοῦ **Στρατιωτικοῦ**, ἥτοι ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν, ἰδίως

των οικονομικῶν τοῦ στρατοῦ, 4) ὁ Μ έ γ α ς Δ ο μ έ σ τ ι χ ο ς, ἀνώτατος ἀρχηγός τοῦ στρατοῦ, (ἐπιτελάρχης) 5) ὁ Μ έ γ α ς Δ ρ ο υ γ γ ά ρ ι ο ς, ἤτοι ὑπουργός τῶν Ναυτικῶν, 6) ὁ Κ ο ι έ σ τ ω ρ (Quaestor) ὑπουργός τῆς Δικαιοσύνης. Εἰς τούτους πρέπει νά προστεθῇ ὁ Ἑ π α ρ χ ο ς, ὁ ὁποῖος ἦτο μεγάλη προσωπικότης καί συνεκέντρωνε τὰ καθήκοντα τοῦ διευθυντοῦ τῆς Ἀστυνομίας τῆς πρωτεύουσας καί συγχρόνως τοῦ Δημάρχου.

Τὸ ἀνώτατον συμβούλιον τοῦ κράτους ἀπετέλει ἡ Σ ύ γ κ λ η τ ο ς, ἡ ὁποία μόνον τὸ ὄνομα εἶχε κοινὸν πρὸς τὴν ῥωμαϊκὴν σύγκλητον. Ἀπετελεῖτο ἐξ ὀλίγων ἀνωτάτων ὑπαλλήλων τοῦ κράτους, πολιτικῶν καί στρατιωτικῶν, ἀφωσιωμένων εἰς τὸν αὐτοκράτορα, καί εἶχε ψήφον μόνον συμβουλευτικὴν. Ἄλλ' ἐκτὸς τῆς συγκλήτου ὁ αὐτοκράτωρ συνεβουλεύετο καί ἕτερον ὀλιγαριθμότερον συμβούλιον, τὸ λεγόμενον Σ ι λ ε ν τ ι ά ρ ι ο ν, τὸ ὁποῖον ἀπετελεῖτο ἐξ ὀλίγων εὐνοουμένων του πολιτικῶν, στρατιωτικῶν καί κληρικῶν, καί ὠνομάσθη τοιουτοτρόπως ἐκ τῆς λατινικῆς λέξεως *silentium*, διότι μετὰ σιγῆς καί σοβαρότητος συνεζητοῦντο εἰς αὐτὸ σπουδαῖα ὑποθέσεις τοῦ κράτους.

Κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα ἡ αὐτοκρατορία περιελάμβανε 30 θέματα, 18 εἰς τὴν Ἀσίαν καί 12 εἰς τὴν Εὐρώπην, τὰ ὁποῖα βραδύτερον ηὔξήθησαν, ἀφοῦ περιορίσθησαν τὰ ὅρια αὐτῶν. Διοικηταὶ τῶν θεμάτων ἦσαν οἱ Σ τ ρ α τ η γ ο ι, ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καί ἀλληλογραφοῦντες ἀπ' εὐθείας μετ' αὐτοῦ. Ὁ στρατηγός συνεκέντρωνε τὴν πολιτικὴν, στρατιωτικὴν, δικαστικὴν καί οικονομικὴν ἐξουσίαν καί ἐθεωρεῖτο ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὸ θέμα. Ὁ στρατηγός βοηθὸν εἶχε τὸν Π ρ ω τ ο ν ο τ ά ρ ι ο ν, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἰδίως τὴν φροντίδα τῶν δικαστικῶν καί οικονομικῶν.

Τοιουτοτρόπως τὸ χαρακτηριστικώτερον τῆς διοικήσεως τῆς αὐτοκρατορίας ἦτο ἡ αὐστηρὰ συγκέντρωσις. Ὅλαι αἱ ἀρχαὶ ὑπέκειντο εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ ὁποῖος διώριζεν ἢ ἔπαυεν αὐτάς, προῆγεν εἰς τὰ ἀξιώματα καί ἀπένεμε τοὺς διαφόρους τίτλους (Μάγιστρος, Πατρίκιος, Σπαθάριος, Πρωτοσπαθάριος, Σπαθαροκανδιδάτος κτλ.).

Τὸ πρῶτιστον ἔργον τῆς διοικήσεως ἦτο ἡ εἴσπραξις τῶν

ποικίλων φόρων, οἱ ὅποιοι ἦσαν ἀπαραίτητοι διὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν συνεχῶν σχεδὸν πολέμων, διὰ τὴν διπλωματίαν, διὰ τὴν αὐτοκρατορικὴν πολυτέλειαν καὶ τὰ δημόσια ἔργα.

Ἄλλὰ σπουδαιότατον ἐπίσης ἔργον αὐτῆς ἦτο ἡ προσοικειώσεις τῶν διαφόρων ἐθνότητων τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἡ βαθμιαία ἀφομοίωσις αὐτῶν. Ἡ καλὴ διοίκησις, καθὼς καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ θρησκεία ἐβοήθησε πολὺ εἰς τὴν πνευματικὴν συνένωσιν τῶν ξένων καὶ τῶν Ἑλλήνων. Οἱ ξένοι λαοὶ ἔμαθον τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, προσῆλθον εἰς τὸν Χριστιανισμόν καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἔχασαν τὴν ἐθνικὴν τῶν συνείδησιν, μέχρι τοῦ σημείου νὰ ἀποκαλοῦνται ὅλοι μὲ τὸ κοινὸν ὄνομα Ρωμαῖοι, ἀνεξαρτήτως γλώσσης καὶ φυλῆς. Ἡ ὀνομασία αὐτὴ (Ρωμαῖοι) διετηρήθη καὶ μετὰ τὴν τουρκικὴν κατάκτησιν. Μέχρις ἐσχάτων ἀκόμη Ἀλβανοί, Βούλγαροι, Σέρβοι, Βλάχοι κλπ. ὀρθόδοξοι ὑπήκοοι τοῦ σουλτάνου ὠνόμαζον ἑαυτοὺς Ρωμαίους.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ

Τὸ Βυζάντιον διεκρίθη διὰ τὴν διπλωματίαν του. Ἡ αὐτοκρατορία περιεκυκλοῦτο πανταχόθεν ἀπὸ διαφόρους λαοὺς, τοὺς ὁποίους οἱ Ἕλληνες ὠνόμαζον μὲ τὸ κοινὸν ὄνομα βαρβάρους. Ἦτο λοιπὸν ἔργον σπουδαιότατον νὰ προλαμβάνουν τὰς ἐπιδρομὰς τῶν λαῶν τούτων καὶ νὰ διατηροῦν σχέσεις φιλικὰς μὲ αὐτοὺς. Τοιοῦτοτρόπως ἐδημιουργήθη ἡ ἐπιστήμη τῆς διοικήσεως τῶν βαρβάρων, δηλ. ἡ διπλωματία, τὴν ὁποίαν διεξῆγε τὸ Γ ρ α φ ε ῖ ο ν τ ὠ ν β α ρ β ᾶ ρ ω ν, ἔν ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα γραφεῖα τοῦ κράτους.

Τὸ πρῶτον μέσον, τὸ ὅποιον μετεχειρίζετο ἡ ἑλληνικὴ διπλωματία, ἦτο τὸ χρῆμα. Εἰς διαφόρους βαρβάρους λαοὺς ἐπλήρωνον ἐτήσια ἐπιδόματα. Ἄλλο μέσον συνηθέστατον, ἀλλὰ ἐπιβλαβέστατον διὰ τὰ ἀποτελέσματά του, ἦτο ἡ χορήγησις ἐμπορικῶν εὐκολιῶν. Τοιαύτας εὐκολίας εἶχον παραχωρήσει διάφοροι κατὰ καιροὺς αὐτοκράτορες ἐπὶ βλάβῃ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐμπορίου εἰς τοὺς Βενετούς, τοὺς Γενοάτας καὶ τοὺς Πισάτας. Ἄλλ' ἡ ἑλληνικὴ διπλωματία ἐξεμεταλλεύετο τὴν κουφότητα τῶν βαρβάρων καὶ μὲ ἄλλα μέσα. Ἐχορήγουν ἀξιώματα καὶ τίτλους. Πολλοὶ ξένοι πρίγκηπες ἐκολακεύοντο λαμβάνοντες

τὸν τίτλον τοῦ πατρικίου, τοῦ μαγίστρου, τοῦ ὑπάτου, τοῦ πρωτοσπαθαρίου κλπ., εἰς πολλοὺς δ' ἐξ αὐτῶν ἔδιδον γυναῖκας ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν ἀριστοκρατίαν καὶ πολλάκις ἀπὸ τὴν ἀσλὴν.

Ἐφρόντιζον ἐπίσης νὰ διαιροῦν τοὺς ἐχθροὺς καὶ ν' ἀνάπτουν μεταξὺ αὐτῶν τὸν φθόνον, τὴν ἀντιζηλίαν καὶ τὴν ἐχθραν. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἔγραφεν εἰς ἓνα πρίγκιπα Οὐννον: «Ἀπηύθυνα τὰ δῶρά μου εἰς τὸν ἰσχυρότερον μεταξὺ ὑμῶν. Τὰ προώριζον διὰ σέ, ἐπειδὴ σὲ ἐθεώρουν ὡς τὸν ἰσχυρότερον. Ἀλλὰ κάποιος ἄλλος ἔλαβε διὰ τῆς βίας τὰ δῶρα διακηρύττων, ὅτι εἶναι ἀνώτερος ὅλων. Λάβε ὀπίσω ὅ,τι σοῦ ἀφῆρεσεν, ἐκδικήσου. Ἄλλως θὰ φανῇ, ὅτι εἶναι ὁ μέγας ἀρχηγὸς καὶ θὰ ἀπονεύμωμεν εἰς αὐτὸν τὴν εὐνοίαν μας καὶ θὰ χάσῃς ὅλα τὰ πλεονεκτήματα, τὰ ὁποῖα σοῦ εἴχομεν δώσει».

Πρὸ πάντων ὅμως οἱ Ἕλληνες ἐφήρμοσαν διὰ τοὺς ξένους πολιτικὴν μεγαλοπρεπείας καὶ γοητείας, ἐπεδείκνυσαν δηλαδὴ εἰς τοὺς ξένους τὴν ὑλικὴν ἰσχὺν καὶ τὴν ἠθικὴν ὑπεροχὴν τῆς αὐτοκρατορίας. Εἰς τὰς ὀλοχρύσους αἰθούσας τῶν ἀνακτόρων ἔδιδον δεῖπνα πολυτελέστατα καὶ ἐτέλουν ἐορτὰς καὶ τελετὰς ἀφαντάστου μεγαλοπρεπείας. Ἡ αὐστηρὰ ἐθιμοταξία καὶ ὁ πλοῦτος τοῦ περιβάλλοντος ἐπροξένουν βαθυτάτην ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ξένους.

Σημαντικώτατον τέλος διπλωματικὸν μέσον ἦτο καὶ ἡ θρησκεία. Οἱ ἱεραπόστολοι ἄλλοτε προελαίνοιν τὸ ἔργον τοῦ στρατοῦ, ἄλλοτε συνεπλήρωνον αὐτό, ἐνῶ ἡ μεγαλοπρέπεια τῶν ὀρθοδόξων τελετῶν ἐγοήτευε τοὺς ξένους ἐπισκέπτας.

ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ. ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟΝ

Ἡ αὐτοκρατορία ἦτο προωρισμένη νὰ εὐδοκιμήσῃ πολὺ ἐμπορικῶς ἕνεκα τῆς γεωγραφικῆς τῆς θέσεως. Ἐκεῖτο ἀκριβῶς εἰς τὸ σημεῖον, ὅπου ἐνοῦται ἡ Ἀσία μετὰ τῆς Εὐρώπης καὶ κατέληγον ὅλοι οἱ μεγάλοι ἐμπορικοὶ δρόμοι. Εἰς τὴν Βαλκανικὴν διὰ τῶν ποταμῶν τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης μεγάλοι ἐμπορικοὶ δρόμοι ἔφερον πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Δουνάβεως καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὴν Οὐγγαρίαν καὶ τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην. Διὰ τῆς περιφέρειας Ἐγνατίας ὁδοῦ, ἡ ὁποία ἀπὸ τοῦ Δυρ-

ραχίου κατέληγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, συνεδέετο ὁ Βόσπορος μετὰ τῆς Ἀδριατικῆς, τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Δύσεως. Εἰς τὸν Εὐξεινον Πόντον διὰ τῶν λιμένων τῆς Κριμαίας καὶ τῶν κοιλάδων τῶν ρωσικῶν ποταμῶν, Βορυσθένους, σήμερον Δνεΐπερ, καὶ Τανάϊδος, σήμερον Δόν, ἤρχετο εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τὴν ἔνδον Ρωσίαν. Εἰς τὴν Συρίαν κατέληγον ὅλοι οἱ δρόμοι, διὰ τῶν ὁποίων τὰ καραβάνια μετέφερον τὰ ἐμπορεύματα τῆς Ἀπω Ἀνατολῆς, καὶ εἰς τὸν Περσικὸν κόλπον ἔφερον οἱ δρόμοι, διὰ τῶν ὁποίων μετεφέροντο τὰ ἐμπορεύματα τῆς Κεϋλάνης, τῶν Ἰνδιῶν, τῆς Κίνας. Ἡ Ἀλεξάνδρεια τέλος καὶ οἱ λιμένες τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ἦσαν αἱ κλεῖδες τῆς Ἀφρικῆς, διότι ἐκεῖ μετεφέροντο τὰ προϊόντα ὅλου τοῦ ἐσωτερικοῦ.

Ἡ αὐτοκρατορία κατεῖχε κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς τοὺς μεγαλυτέρους λιμένας τοῦ κόσμου. Ἀξιολογώτατοι λιμένες ἦσαν ἡ Ἀλεξάνδρεια, εἰς τὴν ὁποίαν συνεκεντροῦντο τὰ προϊόντα τοῦ Νείλου, κυρίως σιτηρά, τὰ ἀρώματα, τὰ ἐδάδιμα, οἱ πολύτιμοι λίθοι καὶ τὰ σπάνια μέταλλα τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Εὐδαίμονος Ἀραβίας, τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Κίνας. Οἱ λιμένες τῆς Συρίας Ἀντιόχεια, Βυρητός, Τύρος, Γάζα, εἰς τοὺς ὁποίους συνεκεντροῦντο ἡ μέταξα τῆς Κίνας καὶ τὰ πλούτη τῆς Ἀνατολῆς. Εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Μ. Ἀσίας ἡ Ταρσός, ἡ Ἀττάλεια, ἡ Ἐφεσος, ἡ Σμύρνη, ἡ Φώκαια καὶ εἰς τὸν Εὐξεινον Πόντον ἡ Τραπεζοῦς καὶ ἡ Χερσὼν, ἡ ὁποία ἦτο μεγάλη ἀποθήκη τοῦ ἐμπορίου τῶν Πετσενέγκων, Χαζάρων καὶ Ρώσων. Οὗτοι μετέφερον ἐκεῖ τὰ γουναρικά, τὸ χαβιάρι, τὸν σῖτον καὶ ἀντήλλασσον μὲ τὰ προϊόντα τῆς ἐλληνικῆς βιομηχανίας, πολύτιμα κοσμήματα καὶ ὑφάσματα. Εἰς τὴν κυρίως ἐλληνικὴν θάλασσαν σημαντικώτατος λιμὴν ἦτο ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ ὁποία ἦτο ἡ γέφυρα τοῦ μεταξὺ Ἀδριατικῆς καὶ Βοσπόρου ἐμπορίου καὶ ὁ φυσικὸς λιμὴν ἐξαγωγῆς τῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς. Διὰ τοῦτο καὶ ἐτελεῖτο εἰς αὐτὴν κατ' ἔτος τοῦ Ἀγίου Δημητρίου περίφημος ἀγορά, εἰς τὴν ὁποίαν συνεκεντρώνοντο ἔμποροι καὶ ἐμπορεύματα ὅλου τοῦ κόσμου.

Ὁ ἀξιολογώτερος ὅμως ἀπὸ τοὺς λιμένας τοῦ κράτους ἦτο ἡ Κωνσταντινούπολις, ἡ ὁποία συνεκέντρωνε τὸ ἐμπόριον ὅλου τοῦ κόσμου. Ἡ ἀγορὰ τῆς πρωτευούσης ἦτο

κάτι ασύγκριτον. Πλήθος ἐμπόρων πάσης ἐθνικότητος κατέκλυζον αὐτήν. Ἐκεῖ ἐπρομηθεύοντο οἱ ξένοι τὰ ἀριστουργήματα τῆς ἐλληνικῆς βιομηχανίας, τὰ μεταξωτὰ ὑφάσματα, τὰ ἐξόχου τέχνης ἔργα χρυσοχοΐας, ἀντικείμενα ἐξ ἐλεφαντόδοντος, ὀρειχάλκινα ἐπηργυρωμένα σκεύη κτλ.

Τὸ εὐρὺ τοῦτο ἐμπόριον, τὸ ὁποῖον διεξήγετο κυρίως διὰ θαλάσσης, ἀπῆτει ἰσχυρὸν ναυτικόν. Οἱ Ἕλληνες μέχρι τοῦ 12ου αἰῶνος ἦσαν ἀσυναγώνιστοι εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀλλὰ βραδύτερον ἤρχισεν ἡ παρακμὴ τοῦ ναυτικοῦ καὶ τὸ κατὰ θάλασσαν ἐμπόριον περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν παραλιακῶν πόλεων τῆς Ἰταλίας, Βενετίας, Πίσης, Γενούης. Καὶ πάλιν ὅμως μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν ἡ Κωνσταντινούπολις παρέμεινεν ἡ ἐμπορικωτάτη πόλις τοῦ κόσμου ἕνεκα τῆς γεωγραφικῆς τῆς θέσεως.

Εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν μὲ τὸν καιρὸν διεμορφώθη ἰδιαίτερον σύστημα ἐμπορικόν. Τὸ κράτος δηλαδὴ ἐνεθάρρυνε τοὺς ξένους νὰ εἰσάγουν αὐτοὶ τὰ προϊόντα τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ νὰ ἐξάγουν τὰ προϊόντα τῆς ἐλληνικῆς βιομηχανίας. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς Κωνσταντινουπόλεως συνηντῶντο ὅλαι αἱ φυλαὶ τοῦ κόσμου καὶ ἡ πρωτεύουσα ἐφαίνετο τὸ κέντρον τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου.

Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπορίου ἦτο ἀξιόλογος καὶ τὸ κράτος ἀπὸ ἐνοίκια καταστημάτων, δικαίωμα ἀγορᾶς καὶ τελωνειακοῦς φόρους εἰσέπραττεν ἑτησίως 7.000.000 χρυσᾶ νομίσματα, τὰ ὅποια ἀντιστοιχοῦν πρὸς 100 ἑκατομ. σημερινῶν χρυσῶν δραχμῶν, ἂν ὑπολογίσωμεν, ὅτι ἔν χρυσοῦν νόμισμα τοῦ Βυζαντίου εἶχεν ἀξίαν 15 περίπου σημερινῶν χρυσῶν δραχμῶν.

Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ

Σημαντικὴν θέσιν κατεῖχεν εἰς τὸ Βυζάντιον κυρίως ἡ βιομηχανία τῶν εἰδῶν τῆς πολυτελείας. Περίφημα ἦσαν τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ ἀντικείμενα, τὰ ὅποια κατεσκευάζοντο ἰδίως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς ἐπιτραπέζια σκεύη καὶ πρὸς στολισμὸν τῶν ἐκκλησιῶν. Ἐπίσης πολὺ προωδευμένη ἦτο ἡ κατεργασία τῶν μαργαριτῶν καὶ τῶν πολυτίμων λίθων, μὲ τοὺς ὁποίους ἐποίκιλλον τὰς ἐνδυμασίας καὶ τὰ ἱερὰ

ἄμφια. Ἀφότου εἰσῆχθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ καλλιέργεια τῆς μετάξης, ἔλαβε μεγάλην ἐπίδοσιν ἡ κατασκευὴ μεταξωτῶν ἀντικειμένων, ὑφασμάτων καὶ ταπήτων, εἰς διαφόρους πόλεις τοῦ κράτους καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν Κόρινθον καὶ τὰς Θήβας καὶ τὰς πόλεις τῆς Συρίας.

Λινὰ ὑφάσματα κατασκευάζον εἰς τὰς πόλεις τῆς Μακεδονίας καὶ Βουλγαρίας, εἰς τὰς πόλεις τοῦ Εὐξείνου πόντου. Ἐξαιρετικὴν θέσιν ἰδίως κατεῖχεν ἡ βιομηχανία τῶν μεταξωτῶν ὑφασμάτων χρώματος ἐρυθροῦ καὶ ἰόχρου, μὲ παραστάσεις ζώων καὶ ἄλλων ἀντικειμένων, τὰ ὅποια ἦσαν μονοπώλιον τοῦ κράτους καὶ προωρισμένα διὰ τὴν αὐλήν, τὸν κλῆρον καὶ τὴν ἀριστοκρατίαν. Εἰς αὐτὰ πρέπει νὰ προσθέσωμεν ἀκόμη τὴν βιομηχανίαν τῶν ἐκ σμάλτου ἀντικειμένων, τῶν σκευῶν ἐξ ὀρείχαλκου καὶ ἐλεφαντοστοῦ, τῶν δερμάτων ζώων, τὰ ὅποια ἔβαφον μὲ χρῶμα ἐρυθρὸν καὶ ἐχρησιμοποιοῦν διὰ τὴν ἐπίπλωσιν τῶν οἰκιῶν. Τοιοῦτοτρόπως τὸ Βυζάντιον ἔδιδεν εἰς τὸν κόσμον ὅ,τι λεπτὸν εἰς τέχνην καὶ πολῦτιμον εἰς ὕλικὸν ἐγνώρισεν ὁ μεσαίων.

Η ΓΕΩΡΓΙΑ

Μετὰ τὸ ἐμπόριον ἡ γεωργία ἀπετέλει τὴν δευτέραν πηγὴν τοῦ δημοσίου πλούτου. Αὐτοκράτωρ τοῦ 10ου αἰῶνος ἔγραφε : «Δύο πράγματα εἶναι ἀναγκαῖα πρὸς διατήρησιν τοῦ κράτους, ἡ γεωργία, ἡ ὅποια τρέφει τὸν στρατόν, καὶ ἡ στρατιωτικὴ τέχνη, ἡ ὅποια προστατεύει τοὺς γεωργοὺς. Ὅλα τὰ ἄλλα ἐπαγγέλματα εἶναι κατώτερα αὐτῶν».

Ἄλλ' εἶναι δύσκολον σήμερον νὰ ἐξακριβώσωμεν ὑπὸ ποίας συνθήκας εὕρισκοντο τὰ κτήματα καὶ οἱ γεωργοί. Ὅπως εἰς ὅλας τὰς χώρας κατὰ τοὺς μέσους χρόνους μεγάλοι γαιοκτήμονες προσεπάθουν νὰ συγκεντρώσουν ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον μέρος γῆς εἰς χεῖρας των, ἐνῶ οἱ ἐργαζόμενοι τὴν γῆν κατὰ τὸ πλεῖστον ἦσαν δουλοπάροικοι. Ἡ κυβέρνησις προσεπάθησε νὰ περιορίσῃ τὴν τάσιν αὐτὴν καὶ κατὰ τὸν 8ον αἰῶνα μάλιστα ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τῶν εἰκονομάχων αὐτοκρατόρων ὁ Γεωργικὸς Κώδιξ. Ὁ κώδιξ σκοπὸν εἶχε νὰ καλυτερεύσῃ τοὺς ὁρους τῆς ζωῆς τῶν γεωργῶν, νὰ μεταβάλλῃ τοὺς

δουλοπαροίκους εἰς ἐλευθέρους γεωργοὺς καὶ νὰ τοὺς ὀργάνωσιν εἰς μικρὰς κοινότητας ἀγροτικές. Ἀλλ' αἱ προσπάθειαι αὗται δὲν ἔφερον ἀποτελέσματα. Συνέβη καὶ εἰς τὸ ἐλληνικὸν κράτος ὅ,τι καὶ εἰς τὴν Δύσιν, ἡ γῆ δηλαδὴ συνεκεντρώθη εἰς χεῖρας μεγάλων γαιοκτημόνων. Ἀποτέλεσμα τούτου ἦτο νὰ χειροτερεύσῃ ἡ θέσις τῶν γεωργῶν, οἱ ὅποιοι ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐγκατέλειπον τοὺς ἀγροὺς καὶ συνεκεντρώνοντο εἰς τὰς πόλεις, ἡ δὲ καλλιέργεια τῆς γῆς παρημελήθη.

Κατὰ τοὺς καλοὺς χρόνους ἡ αὐτοκρατορία παρουσίαζε μεγάλην οἰκονομικὴν εὐρωστίαν. Κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα μ. Χ., ὅτε ἐκάθητο ἐπὶ τοῦ θρόνου οἱ Μακεδόνες βασιλεῖς, τὰ ἔσοδα τοῦ κράτους ἐν συνόλῳ ἀνῆρχοντο εἰς 650 ἑκατομμύρια χρυσοῦ, τὰ ὅποια ἰσοδυναμοῦν πρὸς 3 σημερινὰ δισεκατομμύρια, καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βασιλείου Β' ὑπῆρχε περίσσειμα εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον 220 ἑκατομμύρια, δηλαδὴ ἐνὸς δισεκατομμυρίου σημερινῶν δραχμῶν.

ΤΑ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ. Ο ΣΤΡΑΤΟΣ

Ἡ ἐλληνικὴ αὐτοκρατορία ὑπῆρξε κατ' ἐξοχὴν στρατιωτικὸν κράτος. Οἱ ἀπειράριθμοι ἐχθροί, ὑπὸ τῶν ὁποίων περιεκυκλοῦτο, καθίστων ἀναγκαίαν τὴν ὑπαρξιν πολυαρίθμου καὶ ἰσχυροῦ στρατοῦ.

Ὅπως καὶ ἐπὶ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, πᾶς πολίτης ἀπὸ τὸ 18ον ἔτος μέχρι τοῦ 40οῦ ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ ὑπηρετήσῃ εἰς τὸν στρατόν. Οἱ στρατολογούμενοι ἔφερον τὸ ἰδιαίτερον ὄνομα *στρατιῶται*, διότι ἀπετέλουν τὸν ἐθνικὸν στρατόν, ἢ *Ρωμαῖοι*, διότι ἦσαν οἱ κληρονόμοι τῶν ἀρχαίων ρωμαϊκῶν λεγεῶνων. Ἀξιόλογον ὕλικόν τοῦ στρατοῦ ἀπετέλουν οἱ σκληραγωγημένοι χωρικοὶ τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας, οἱ ὀρεινοὶ κάτοικοι τῆς Καππαδοκίας, Ἰσαυρίας ἢ Ἀρμενίας. Ἀλλὰ πολὺ ἐνωρίς ἡ πολιτεία καθιέρωσε τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς θητείας ἀντὶ καταβολῆς στρατιωτικοῦ φόρου. Τοιοῦτοτρόπως μέγα μέρος τῶν κατοίκων, οἱ εὐπορώτεροι, ἡ ἀστικὴ τάξις σχεδὸν ὅλη καὶ μέγα μέρος τῶν εὐπόρων γεωργῶν ἀπηλλάγησαν ἀπὸ τὴν θητείαν. Ἐγίνε τότε ἀνάγκη ν' αὐξηθῇ ὁ μισθοφορικὸς στρατός.

Ἡ μισθοφορικὸς στρατὸς τοῦ Βυζαντίου ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἀνθρώπους πάσης προελεύσεως. Ἀλλὰ παρὰ τὴν περιέργον σύνθεσιν τοῦ ὁ στρατὸς αὐτὸς ἀπετέλει σοβαρὸν στήριγμα τῆς αὐτοκρατορίας. Διὰ τοῦτο οἱ αὐτοκράτορες εἶχον περισσοτέραν ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς μισθοφόρους παρὰ εἰς τὸν ἐθνικὸν στρατὸν, διότι ἐπίστευον, ὅτι αὐτοὶ ἔμενον ξένοι ἀπὸ τὰς πολιτικὰς ἐπιρροάς, αἱ ὁποῖαι πολλάκις ἐτάρασσον τὸ κράτος. Εἰς αὐτοὺς εἶχον ἐμπιστευθῇ τὴν προσωπικὴν των ἀσφάλειαν καὶ πολλοὺς ἀνύψωσαν εἰς τὰ ἀνώτερα ἀξιώματα τοῦ στρατοῦ. Εἶναι περίφημον τὸ τὰ γυμνασίων Βαράγγων, τὸ ὁποῖον ἀπετελεῖτο ἀπὸ Ρώσους, Σκανδιναβοὺς, Ἀγγλοσάξωνας κτλ. καὶ ἐχρησίμευεν ὡς σωματοφυλακῇ τοῦ βασιλέως. Ἡ πίστις καὶ ἡ ἀφοσίωσις των εἰς τοὺς αὐτοκράτορας ἦτο παραδειγματική.

Ἡ στρατὸς τοῦ Βυζαντίου, ἐθνικὸς καὶ μισθοφορικὸς, ἦτο ὁ ἀνώτερος στρατὸς τῶν μέσων χρόνων καὶ εἶχεν ἀδιαφιλονίκητον ὑπεροχὴν, διότι ἐξηκολούθει τὴν παράδοσιν τῆς στρατιωτικῆς τέχνης τῶν Ρωμαίων. Τὰ στρατόπεδα ἦσαν ὅχι μόνον τόποι ἀσκήσεως τοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ καὶ στρατιωτικαὶ σχολαί, εἰς τὰς ὁποίας κατηρτίζοντο οἱ ἀξιωματικοί. Τὸ Βυζάντιον ἐπὶ αἰῶνας εἶχε στελέχη ἀξιωματικῶν, οἱ ὁποῖοι κατεῖχον πολεμικὴν τέχνην ἀνωτέραν τῶν ἄλλων λαῶν. Εἰς τοῦτο ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος ἡ διάσωσις τῆς αὐτοκρατορίας.

Ἡ στρατὸς οὗτος δὲν ἦτο, ὅπως θὰ ἡδύνατό τις νὰ φαντασθῇ, πολυάριθμος. Ὁ Βελισσάριος ὑπέταξε τὸ κράτος τῶν Βανδάλων μὲ 15 χιλ. στρατὸν. Διὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ κράτους τῶν Ὀστρογότθων εἰς τὴν Ἰταλίαν δὲν ἐχρειάσθησαν περισσότεροι ἀπὸ 25—30 χιλιάδες. Κατὰ τοὺς μεγάλους πολέμους ἐναντίον τῶν Ἀράβων δὲν ὑπερέβη τὰς 140 χιλ., ἀπὸ τοὺς ὁποίους 70 χιλ. ἐπολέμουν εἰς τὴν Ἀσίαν, 24 χιλ. ἀπετέλουν τὴν αὐτοκρατορικὴν φρουράν, αἱ δὲ λοιποὶ ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ τὴν φύλαξιν τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ κατεῖχεν ἀνωτέραν πολεμικὴν τέχνην, ἔφερε τελειότερον ὅπλισμόν καὶ ἐξησκεῖτο ἐπὶ μακρὸν εἰς τοὺς πολέμους, ἀπέβαινε μαχητικὴ δύναμις ἐξόχου ἀντοχῆς.

Ἀλλ' ὁ βυζαντινὸς στρατὸς εἶχε σοβαρώτατον ἐλάττωμα, τὴν ἑλλειψιν πειθαρχίας. Ὁ ἐθνικὸς στρατὸς εἶχεν ἀρχηγούς

φιλοδόξους καὶ ἀπειθεῖς φευδάρχας, οἱ ὅποιοι ἐζήτουν νὰ μεταχειρισθῶν αὐτὸν πρὸς πραγματοποίησιν τῶν ἰδίων φιλοδοξιών σκευωροῦντες διαρκῶς κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁμισθοφορικὸς δὲν εἶχεν ὑψηλότερον αἶσθημα πατριωτισμοῦ, ἐπεδίωκε νὰ πλουτίσῃ καὶ ἀπέβαινε πολλάκις μάλιστα τῆς χώρας λεηλατῶν καὶ καίων αὐτήν.

Ἐκτὸς τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἡ αὐτοκρατορία διετήρει ἀξιόλογον ἀμυντικὴν δύναμιν εἰς τὰ σύνορα. Οἱ Ἕλληνες παρέλαβον παρὰ τῶν Ρωμαίων τὸν στρατιωτικὸν ὀργανισμόν τῶν συνόρων, τὰ ὁποῖα ὠνόμαζον ἄκρα. Εἰς τὰ συνοριακὰ θέματα, τὰ λεγόμενα ἀκριτικά, ἐγκατέστησαν εἰδικὰ στροτεύματα, τὰ ὁποῖα εἰς ἀντάλλαγμα τῆς ὑπηρεσίας τῶν ἔλαβον γαίας παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς αὐτάς μετὰ τῶν οἰκογενειῶν τῶν. Οὗτοι ἦσαν οἱ λεγόμενοι Ἀκρίται (limitanei). Ἐκεῖ κατεῖχον τὰς ὠχυρωμένας θέσεις, τοὺς πύργους καὶ τὰς ἀκροπόλεις, διὰ τῶν ὁποίων εἶχε καλυφθῇ ἡ συνοριακὴ χώρα.

Οἱ στρατιῶται τῶν συνόρων ἀπὸ τὰς ὀχυράς τῶν ἀκροπόλεις ἐπέβλεπον τὸν ἐχθρὸν καὶ ἀπώθουν τὰς ἐπιδρομὰς διεξάγοντες πόλεμον ἐπιθετικὸν συγχρόνως καὶ ἀμυντικόν. Ἄλλ' ὁ πόλεμος οὗτος ἦτο δύσκολος καὶ τραχύς. Ἦτο πόλεμος ἐνεδρῶν καὶ τολμηρῶν ἀναγνώρισεων καὶ ἐπιθέσεων. Ἰδίως εἰς τὰ ἀραβικὰ σύνορα παρὰ τὸν Εὐφράτην αἱ περιπέτειαι, αἱ σκληρότητες καὶ οἱ ἥρωισμοὶ τῶν ἀγώνων τούτων ἀπέβησαν θρυλικοὶ καὶ ἐξυμνήθησαν εἰς τὴν ἐποποιίαν **Διγενῆς Ἀκρίτας**, ὁ ὁποῖος ἦτο «πρότυπον ἀνδρείας, ἡ δόξα τῶν Ἑλλήνων, ὁ εἰρηνοποιὸς τῆς Ρωμανίας», δηλ. τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

ΤΟ ΝΑΥΤΙΚΟΝ

Τὸ ναυτικὸν ἀπετέλει μεγάλην δύναμιν τῆς αὐτοκρατορίας ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸν στρατόν. Ἀπὸ τοῦ 6ου μέχρι τοῦ 8ου αἰῶνος ἐκυριάρχει τῶν ἐλληνικῶν θαλασσῶν, κατὰ δὲ τὴν ἐμφάνισιν τῶν Ὁμεΐσδων (ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 7ου αἰῶνος) κατέβαλε μεγάλας προσπάθειάς καὶ ἐν τέλει κατώρθωσε νὰ κατισχύσῃ.

Βραδύτερον φαίνεται, ὅτι τὸ ναυτικὸν παρημελήθη ὀλίγον καὶ οἱ Σαρακηνοὶ ἐπωφελοῦμενοι ἐκ τῆς ἀδυναμίας τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου κατηρήμωσαν τὰ ἑλληνικὰ παράλια. Ἄλλ' ἄκριβῶς ὁ κίνδυνος τῶν Σαρακηνῶν ἠνάγκασε τοὺς Ἕλληνας ν' ἀνασυστήσουν τὸ ναυτικὸν ἐκ νέου καὶ μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ 12ου αἰῶνος τὸ Βυζάντιον ὑπῆρξε μεγάλη ναυτικὴ δύναμις τῆς Μεσογείου καὶ ἐκυριάρχησε τῶν θαλασσῶν μέχρι τοῦ Γιβραλτάρ. Ἀπὸ τοῦ 12ου αἰῶνος ἤρχισεν ἡ παρακμὴ τοῦ ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ καὶ ἡ κυριότης τῶν θαλασσῶν περιῆλθεν ἰδίως εἰς τοὺς Βενετούς.

Τὰ πληρώματα τοῦ στόλου στρατολογούμενα ἀπὸ τὰς ἀσιατικὰς ἀκτῆς, τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ τὰ παράλια τῆς κυρίως Ἑλλάδος, ἦσαν ἐξαίρετον ὕλικόν. Τὰ πλοῖα ἦσαν δύο κυρίως τύπων, Δ ρ ό μ ω ν ε ς, τῶν ὁποίων ἐπέβαινον 300 ἄνδρες, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ 70 ἦσαν στρατιῶται, καὶ τὰ ἐ λ α φ ρ ᾱ σ κ ᾱ φ η, τῶν ὁποίων ἐπέβαινον 130 ἕως 160 ἄνδρες.

Τὸ μεγαλύτερον ὄπλον τοῦ ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ ἦτο τὸ Ὑ γ ρ ό ν π ι ρ, τὸ ὁποῖον, καθὼς εἶδομεν καὶ ἀλλαχοῦ, ἐξεσφενδόνιζον διὰ σιφώνων ἢ χειροβομβίδων καὶ ἐνέσπειρεν εἰς τοὺς ἐχθροὺς τὸν τρόμον καὶ τὴν καταστροφὴν. Οἱ Ρῶσοι, οἱ ὁποῖοι τὸ 941 ἔφθασαν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔλεγον περὶ τοῦ ὕγρου πυρός: «Οἱ Ἕλληνες ἔχουν πῦρ ὅμοιον πρὸς τοὺς κεραυνούς καὶ ἐκσφενδονίζοντες αὐτὸ μᾶς κατέκαυσαν. Διὰ τοῦτο δὲν ἠδυνήθημεν νὰ τοὺς νικήσωμεν». Κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα τὰ ἑλληνικὰ πολεμικὰ πλοῖα ἦσαν 180 περίπου.

Η ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ

Μεγάλην δύναμιν τῆς αὐτοκρατορίας ἀπετέλει ἡ Μικρὰ Ἀσία. Ἡ ἐθνογραφικὴ κατάστασις τῆς χώρας δὲν μετεβλήθη πολὺ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων, διότι εἰς αὐτὴν συνέβησαν ὀλιγώτεραι ἐπιδρομαὶ ἀπὸ τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον. Κατὰ κεῖτο ἀπὸ διαφόρους μικρὰς φυλάς, αἱ ὁποῖαι εἰς πολλὰ μέρη εἶχον ἐξελληνισθῇ. Ὁ πληθυσμὸς παρέμεινεν ἀκμαῖος καὶ ὑπῆρχον μεγάλαι καὶ λαμπραὶ πόλεις. Διὰ τοῦτο ἐπρομήθευεν εἰς τὸ κράτος τοὺς καλυτέρους στρατιώτας, ἐνῶ τὰ παράλια ἔδιδον ναύτας ἀρίστους.

Ἐκτὸς τοῦτου πολὺ ἐνώρις εἶχον σχηματισθῇ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ἐκτεταμέναι ἰδιοκτησίαι, τῶν ὁποίων οἱ δεσπόται εἶχον μεγάλην δύναμιν. Διὰ τοῦτο ἡ στρατιωτικὴ καὶ διοικητικὴ ἀριστοκρατία τοῦ Βυζαντίου προήρχετο κυρίως ἐκ τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἐκ τῶν μεγάλων αὐτῶν φεουδαρχικῶν οἴκων. Αἱ οἰκογένειαι τοῦ Φωκᾶ, τοῦ Σκληροῦ, τοῦ Μανιάκη, τῶν Ἰσαύρων, τῶν Κομνηνῶν προήρχοντο ἀπ' ἐκεῖ. Ἡ ἀσιατικὴ ἀριστοκρατία εἶχεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ εἰς τὴν αὐλὴν θέσιν ἐξαιρετικὴν, διότι παρέσχε πολλὰς ὑπηρεσίας εἰς τὸ κράτος, ἔδιδε στρατηγούς ἐξόχους, πλῆθος λαμπρῶν ἀξιωματικῶν καὶ στρατεύματα πολλὰ καὶ πειθαρχικά, οἱ δὲ μικρασιατικοὶ φόροι ἀπέτελουν τὸ ἰσχυρότατον στήριγμα τοῦ δημοσίου ταμείου.

Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς τὰ κυριώτερα θέματα ἐθεωροῦντο ὑπὸ τῆς διοικήσεως τὰ ἀσιατικὰ καὶ ἡ Ἀσία ἀπετέλει τὸν ἰσχυρότατον πνεύμονα τῆς αὐτοκρατορίας. Ἐφ' ὅσον κατελαμβάνοντο ἄλλαι ἐπαρχίαι τοῦ κράτους, ἡ Μ. Ἀσία ἐξήρκει ν' ἀπελευθερώσῃ αὐτάς. Ὅταν ὅμως κατελήφθη αὕτη ὀριστικῶς ὑπὸ τῶν Τούρκων, τὸ κράτος ἔχασε πᾶσαν ἐλπίδα σωτηρίας.

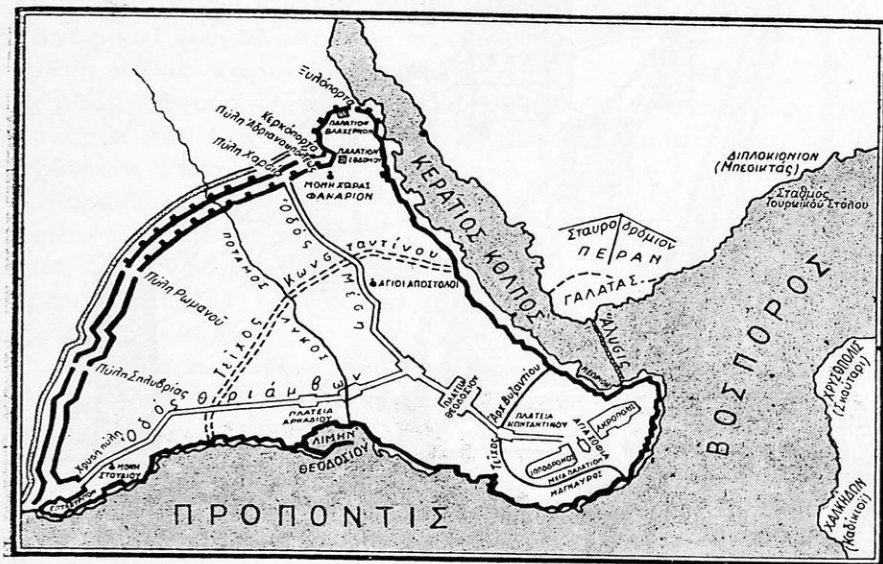
Ἡ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΣ

Ἡ θρυλικὴ πρωτεύουσα τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ κατ' ἐξοχὴν Πόλις, ἀποτελεῖ ἓν ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων στηριγμάτων τοῦ κράτους. «Ὑπῆρξε τὸ πολιτικόν, διοικητικόν, θρησκευτικόν, οἰκονομικόν, λογοτεχνικόν, καλλιτεχνικόν κέντρον τοῦ κράτους. Ἦτο ἡ βασιλεύουσα, πρὸς τὴν ὁποίαν ἀπέβλεπεν ὅλος ὁ κόσμος, ἦτο ὁ πόλος τῆς ἑλξεως, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐστρέφοντο πάντες, ὑπῆκοοι καὶ ξένοι. Καθ' ἣν ἐποχὴν αἱ μεγάλαι πόλεις τῆς Δύσεως ἦσαν μεγάλα χωρία, ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο βασιλίςσα τῶν χαρίτων, τὸ κέντρον τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου καί, ὅπως εἶπον εὐστόχως, οἱ Παρίσιοι τοῦ Μεσαίωνος».

Ἀφότου ὁ Θεοδόσιος ὁ Β' ἐπεξέτεινε τὸν περίβολον τῆς πόλεως καὶ κατεσκεύασε τὴν θαυμασίαν ὀχυρωματικὴν γραμμὴν ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τῆς Προποντίδος μέχρι τοῦ βάθους τοῦ Κερατίου κόλπου, ἡ Κωνσταντινούπολις ἀπέβη θέσις στρατιωτικῆς περίφημος, φρούριον ἰσχυρὸν καὶ ἀπόρθητον. Ἡ ὀχυρωματικὴ αὕτη γραμμὴ, ἡ ὁποία ἐπὶ Ἡρακλείου ὑπέστη μικρὰν μεταβο-

λὴν πρὸς τὸν Κεράτιον κόλπον, διὰ τὴν περιλάβη τὸ προάστειον τῶν Βλαχερνῶν, ἐσώθη εἰς ἑκτασὶν 7 χιλιομ. μέχρις ἡμῶν εἰς καλὴν κατάστασιν, διότι οἱ Τοῦρκοι πρὸ τῆς τελειοποιήσεως τῶν πολεμικῶν μέσων ἐφρόντισαν νὰ διατηρήσουν αὐτὴν καλῶς. Οἱ λίθινοι ἐκεῖνοι ὄγκοι προξενοῦν τὸν θαυμασμὸν καὶ ἀποτελοῦν τὸ ὠραιότερον ἀρχιτεκτονικὸν μνημεῖον τῆς στρατιωτικῆς τέχνης.

Τὸ Τεῖχος ἀπὸ τὸ μέρος τῆς θαλάσσης ἦτο ἀπλοῦν, ἀλλ’

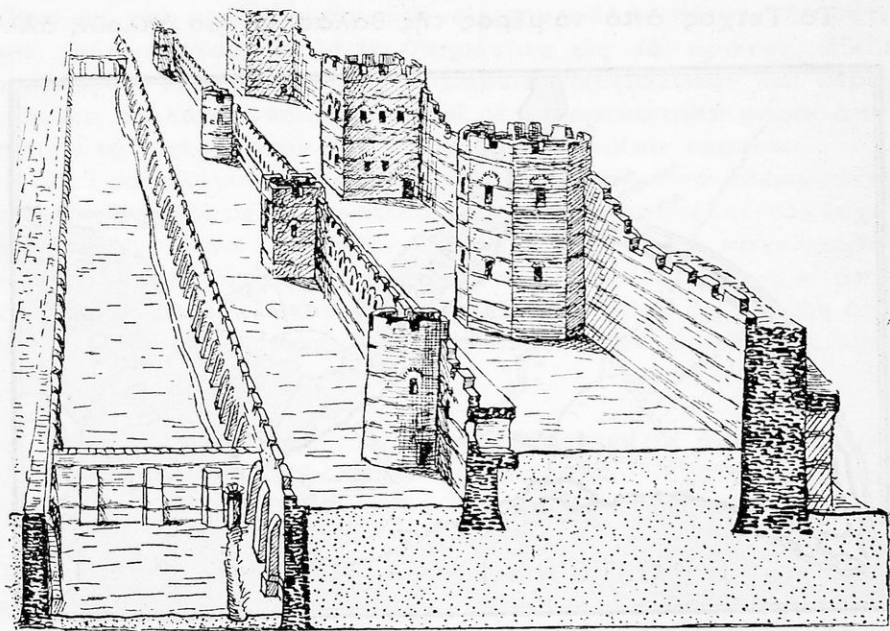

Ἡ ὀχύρωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως

ἀπὸ τὴν ξηρὰν ἀπετέλει τριπλὴν ζώνην ὡς ἐξῆς. Τὴν πρώτην ἀμυντικὴν γραμμὴν ἀπετέλουν βαθεῖα τάφρος καὶ ὀπισθεν αὐτῆς θωράκιον. Κατόπιν ἐμεσολάβει χώρος ἐλεύθερος, εἰς τὸν ὁποῖον παρετάσσετο καὶ ἡδύνατο νὰ κινεῖται ἐλευθέρως ὁ ἀμυντικὸς στρατός. Τὴν δευτέραν γραμμὴν ἀπετέλει ὕψηλὸν καὶ παχὺ τεῖχοςμα προεκτεινόμενον εἰς τὸ βάθος, ὥστε νὰ κινεῖται ἐπ' αὐτοῦ ἐλευθέρως ὁ στρατός. Τὴν τρίτην τέλος γραμμὴν ἀπετέλει ὕψηλότερον καὶ ὀγκωδέστερον τεῖχος, διπλάσιον

κατὰ τὸ πάχος καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ ὑψηλότερον τοῦ πρώτου τείχους. Οὕτω ἀπετελεῖτο ἐν κολοσσιαῖον συγκρότημα ὀχυρωματικὸν βάθους 60 καὶ ὕψους 20 μέτρων. Ἐκτὸς τούτου κατὰ διαστήματα 24 γιγάντιοι πύργοι ὑπερέκειντο τοῦ συγκροτήματος καὶ ὑπερήσπιζον αὐτό.

Ἐκτὸς τοῦ τείχους καὶ ἄλλα ἔργα στρατιωτικὰ καθίστων

Τμήμα τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

τὴν Κωνσταντινούπολιν θέσιν ἀξιόλογον. Ὑπῆρχον μεγάλοι στρατῶνες, οἱ ὅποιοι ἠδύναντο νὰ περιλάβουν 24-30 χιλ. στρατόν. Ὁ στρατὸς αὐτὸς ἀπετέλει τὴν φρουρὰν τῆς πόλεως. Παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Κερατίου κόλπου ὑπῆρχε μέγα Ὀπλοστάσιον, ὅπου εὕρισκοντο αἱ πολεμικαὶ μηχαναὶ καὶ βιβλιοθήκη περιέχουσα τὰ σχετικὰ διὰ τὴν χρῆσιν τῶν μηχανῶν βιβλία. Ὁ Κεράτιος κόλπος ἔνεκα τῆς στενότητός του ἦτο δυνα-

τὸν νὰ φραχθῇ διὰ χονδρῆς ἀλύσεως ἐν καιρῷ πολέμου, διότι εἰς τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ ὑπῆρχε τὸ Νεώριον. Ἐντὸς τῆς πόλεως ὑπῆρχον μεγάλοι Δεξαμεναί, ἐντὸς τῶν ὁποίων διετηρεῖτο ὕδωρ, οὕτως ὥστε ἡ πόλις ἐν περιπτώσει πολιορκίας δὲν διέτρεχε τὸν κίνδυνον νὰ παραδοθῇ ἐξ ἐλλείψεως ὕδατος. Αἱ ὑπόγειοι αὐταὶ δεξαμεναὶ μὲ τοὺς θόλους καὶ τὰς ἑκατοντάδας τῶν κιόνων, οἱ ὁποῖοι ὑπεβάσταζον αὐτοὺς, ἀποτελοῦν ἐξαίρετον ἀρχιτεκτονικὸν μνημεῖον.

Ἐντὸς τῆς μεγάλης ὁχυρωματικῆς γραμμῆς ἐξετείνεται ἡ ἀχανὲς καὶ μεγαλοπρεπὴς πρωτεύουσα. Ἡ πυκνότητα κατοικημένη πόλις παρουσίαζεν ὅψεις ἐντελῶς ἀντιθέτους. Μεγάλαι ὁδοί, κῆποι ἐκτεταμένοι καὶ εἰς τὸ μέσον αὐτῶν ὠραῖα μοναστήρια καὶ ἐκκλησίαι, σχολαί, μέγαρα πολυτελέστατα τῶν ἀρχόντων, ἀπετέλουν ἀντίθεσιν πρὸς δρόμους στενωτάτους καὶ βορβορώδεις, πρὸς οἰκίας χαμηλάς. Εἰς τὴν ὠραίαν θέαν, τὴν ὁποίαν παρουσίαζον τὴν ἡμέραν αἱ πλατεῖαι μὲ τὰ ὠραῖα μνημεῖα, τὰς ἀναθηματικὰς στήλας, τοὺς ἀνδριάντας, ἀπετέλει φοβερὰν ἀντίθεσιν τὸ σκότος τῆς νυκτός, διότι ἡ πόλις δὲν ἐφωτίζετο τὴν νύκτα.

Ἀξιόλογος θέσις ἦτο ἡ πλατεῖα, τὴν ὁποίαν ὠνόμασαν Αὐγουστιῶν, διότι ἐκεῖ ἦτο στημένον τὸ ἐκ πορφυροῦ μαρμάρου ἄγαλμα τῆς αὐγούστης Ἑλένης μητρὸς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου. Εὕρισκετο εἰς τὸ κέντρον τῆς πόλεως καὶ περιεκυκλοῦτο ἀπὸ περιστύλια. Εἰς τὸ βόρειον μέρος αὐτῆς ἦτο ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας, εἰς τὸ νότιον τὸ Παλάτιον, εἰς τὸ ἀνατολικὸν τὸ βουλευτήριον. Εἰς τὸ μέσον ὑπῆρχε τὸ Μίλιον, τόπος δηλ. τοῦ χρυσοῦ δείκτου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἤρχιζεν ἡ ἀρίθμησις τῶν μιλίων τῶν μεγάλων ὁδῶν τοῦ κράτους.

Τὸ ἀξιολογώτατον ὅμως μνημεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπετέλει τὸ Παλάτιον, τὸ ὁποῖον κατελάμβανεν ὁλόκληρον συνοικίαν εἰς τὴν θέσιν τοῦ παλαιοῦ Βυζαντίου. Πᾶς αὐτοκράτωρ ἐφιλοδόξει νὰ προσθέσῃ τι εἰς τὸ ἀρχικὸν κτίριον. Διὰ τοῦτο ἔβλεπέ τις ἄνευ συμμετρίας καὶ σχεδίου, ἀλλὰ μὲ φαντασίαν λεπτὴν καὶ μεγαλοπρέπειαν καταπλήττουσαν, μέγαρα ὑποδοχῆς, περίπτερα, ἀνάκτορα καὶ στρατώνας, λουτρά καὶ βιβλιοθήκας, ἐκκλησίας καὶ φυλακάς, πύργους καὶ κή-

πους, μεγάλας στοάς καὶ δώματα, ἀπὸ τὰ ὅποια παρῆχε μαγευτικὴν θέαν ὁ Βόσπορος καὶ ἡ Προποντίς. Ὡσαύτως λαμπρὰν θέαν ἔδιδον τὰ μεγάλα κτίρια καὶ οἱ θόλοι τῶν ἀπειραρίθμων ἐκκλησιῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὴν πρώτην θέσιν κατεῖχεν ἡ Ἁγία Σοφία. Διὰ τοῦτο δικαίως οἱ ταξιδιωταί, οἱ ἐπισκεπτόμενοι τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐθαμβώνοντο ἀπὸ τὸ θαυμάσιον θέαμα τῆς πόλεως, ἀπὸ τὴν πολυτέλειαν τῶν μεγάρων καὶ ἐκκλησιῶν, ἀπὸ τὸν μυθώδη πλοῦτον καὶ τὴν διανοητικὴν καὶ ἐμπορικὴν κίνησιν τῆς πρωτεύουσας καὶ διεκήρυττον, ὅτι δὲν ὑπάρχει ὅμοιον πρᾶγμα εἰς τὸν κόσμον. *Θ 291*

καὶ τὸ διαβ. μετὰ τὴν ἑξῆς

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

ὁχ.

ὁχ. 1.

Θ ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΙ ΤΕΧΝΑΙ ΑΠΟ ΤΟΥ Ζ'—ΙΑ' ΑΙΩΝΟΣ

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

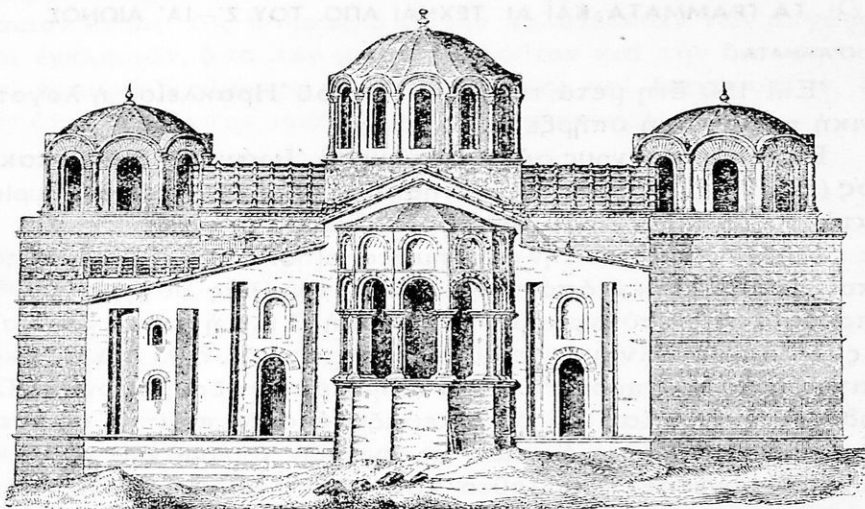
Ἐπὶ 150 ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἡρακλείου ἡ λογοτεχνικὴ παραγωγὴ ὑπῆρξε πολὺ πτωχή.

Εἰς τοὺς χρόνους αὐτοὺς ἀνήκει ὁ **Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός** (ἀπ. 754), ὁ ὁποῖος ἐγεννήθη καὶ ἔδρασεν εἰς τὴν Συρίαν κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ 8ου αἰῶνος.

Διακρίνεται διὰ τὴν συστηματοποίησιν τῶν γνώσεων, τὰς ὁποίας παρέλαβεν ἀπὸ πολλὰς καὶ ποικίλας συγγραφάς. Τὸ σπουδαιότερον σύγγραμμά του εἶναι ἡ Π η γ ῆ τ ῆ ς γ ν ὡ σ ε ω ς, τὸ ὁποῖον εἶναι ἐγχειρίδιον δογματικῆς, δηλ. διὰ λογικῶν ἐπιχειρημάτων ἀποδεικνύει τὴν ἀλήθειαν τῶν δογμάτων τῆς Ὁρθοδόξου ἐκκλησίας καὶ ἀνασκευάζει ἐκατὸν περίπου αἵρέσεις. Ὁ Δαμασκηνὸς ἦτο ἐκ τῶν σημαντικῶν ὑπερμάχων τῶν εἰκόνων καὶ συνέταξε διὰ τοῦτο τὸν **Ἀπολογητικὸν λόγον** πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἀγίας εἰκόνας. Ἀλλὰ τοὺς Ὑμνοὺς τοῦ καθὼς καὶ τὰ ἄλλα τοῦ ἔργα ἔγραψεν εἰς γλῶσσαν ἀκατάληπτον ὑπὸ τῶν πολλῶν καὶ ἐπανέρχεται εἰς τὴν ἀρχαίαν προσῳδίαν παρὰ τὸ λαμπρὸν παράδειγμα, τὸ ὁποῖον εἶχε δώσει ὁ Ρωμανός. Ἐν τούτοις οἱ ὕμνοι τοῦ ἔχουν συγκίνησιν καὶ ἔμπνευσιν. Ὁ Δαμασκηνὸς θεωρεῖται ὡς συγγραφεὺς τῆς **Ὁκτωήχου**.

Μετὰ τὴν πρόσκαιρον αὐτὴν παρακμὴν τὰ γράμματα ἤρχισαν πάλιν νὰ καλλιεργοῦνται. Ἀντιπρόσωπος τῆς περιόδου, κατὰ τὴν ὁποίαν ἤρχισε νέα ἐπίδοσις εἰς τὰ γράμματα, εἶναι κυρίως ὁ **Φώτιος** (820—891). Ὁ Φώτιος ἦτο ὁ σοφώτατος τῶν χρόνων του, ἔγινε πατριάρχης καὶ ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν πολιτικὴν. Εἰς τὸ περίφημον ἔργον του Βιβλιοθήκη ἢ Μυριόβιβλος ἀναλύει καὶ κρίνει 280 βιβλία τῆς ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας καὶ τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος. Ἐνεκα τῶν

σοφῶν κρίσεων καὶ τῶν εἰδήσεων, τὰς ὁποίας μᾶς παρέχει ἀπὸ συγγραφεῖς ἀπολεσθέντας, τὸ βιβλίον εἶναι πολυτιμότερος ὁδηγὸς διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν γραμμάτων. Εἰς τὸ Λεξικὸν ἐρμηνεύει λέξεις, τὰς ὁποίας δὲν ἠγνόουν πλέον οἱ σύγχρονοι. Ἄφηκεν ὡσαύτως καὶ πολλὰ θεολογικὰ συγγράμματα, εἰς τὰ ὁποῖα

Ναὸς τῆς Θεοτόκου, Κωνσταντινούπολις.

Διακρίνεται σαφῶς ἡ νέα τεχνοτροπία, ἡ τάσις δηλαδή νά κατασκευάζουν οἰκοδομὰς ἐλαφροτέρας. Τὰ παράθυρα εἶναι μεγαλύτερα καὶ περισσότερα.

πάλιν διαφαίνεται ἡ σοφία καὶ ἡ πολυμαθία τοῦ ἀνδρός. Ὁ Φώτιος εἶναι ἡ μεγαλυτέρα ἀπόδειξις τῆς ἐπιρροῆς, τὴν ὁποίαν ἐξήσκει καθ' ὅλας τὰς περιόδους τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας τοῦ μεσαιῶνος ἡ κλασσικὴ ἀρχαιότης.

ΙΣΤΟΡΙΑ

Ἡ ἐλληνικὴ αὐτοκρατορία εἶχε, καθὼς γνωρίζομεν, σειρὰν ἱστορικῶν συγγραφέων μέχρι τῆς ἀλώσεως ἐκτὸς μικροῦ χάσματος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἡρακλείου. Οἱ συγγραφεῖς οὗτοι, ἐξαιρέσει τοῦ Προκοπίου, δὲν ἔχουν σπουδαίαν λογοτεχνικὴν

άξιαν καὶ ὑστεροῦν εἰς τὴν ἱστορικὴν ἀντίληψιν παρὰ τὴν σοβαρότητα τῶν γεγονότων τῶν χρόνων τῶν. Οἱ ἀξιογώτεροι ἱστορικοὶ τῆς περιόδου αὐτῆς εἶναι ὁ αὐτοκράτωρ **Κωνσταντῖνος Ζ΄ ὁ Πορφυρογέννητος** καὶ ὁ **Λέων ὁ Διάκονος**, χρονογράφοι δὲ ὁ **Συμεὼν ὁ Μάγιστρος**, ὁ **Σκυλίτης** κ. ἄ.

ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑΙ

Τὸν 10ον αἰῶνα ὕψαν ἔληξεν ἡ κρίσις, τὴν ὅποίαν ἐδημιούργησαν αἱ εἰκονομαχικαὶ ἔριδες, παρατηρεῖται νέα κίνησις ζωηρὰ εἰς ὅλα τὰ εἶδη τῆς διανοήσεως.

Οἱ λόγιοι τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ προσπαθοῦν νὰ τακτοποιήσουν τὰς ποικίλας γνώσεις, αἱ ὁποῖαι περιείχοντο εἰς τὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων. Ἀπὸ τὴν προσπάθειαν αὐτὴν προήλθον αἱ διάφοροι **Ἐγκυκλοπαιδεῖαι**, ἥτοι ἀπανθίσματα περὶ γεωργίας, ἱατρικῆς, στρατιωτικῆς τέχνης, θεολογίας κτλ. Μεγάλην ὠθησιν εἰς τὰς συλλογὰς ἔδωκεν ὁ αὐτοκράτωρ **Κωνσταντῖνος Ζ΄ ὁ Πορφυρογέννητος**. Κατ' ἐντολὴν αὐτοῦ ἔγινεν ἡ μεγάλη **Ἐγκυκλοπαιδεῖα** τῆς **Ἱστορίας** καὶ τῆς **Πολιτικῆς**, ἥτοι μεθοδικὸν ἀπάνθισμα τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν. Κατὰ τὸ αὐτὸ σύστημα ἔγιναν συλλογαὶ γεωπονικαί, ἱατρικαὶ κτλ.

Αἱ συλλογαὶ ἦσαν κατ' οὐσίαν ἐπιβλαβεῖς διὰ τὴν διατήρησιν τῶν πρωτοτύπων, τὰ ὁποῖα ἀντικατέστησαν. Ἐν μέρει ὅμως ἦσαν καὶ ὠφέλιμοι, διότι διέσωσαν τεμάχια κειμένων, τὰ ὁποῖα ἦσαν καταδικασμένα νὰ χαθοῦν.

ΠΟΙΗΣΙΣ

Τὸ σημαντικώτατον λογοτεχνικὸν γεγονὸς τῶν χρόνων τούτων εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῆς **Δημώδους ποιήσεως**. Ἰχνη δημῶδους ποιήσεως ἀπαντῶνται ἤδη εἰς προγενεστέρους χρόνους, ἀλλ' εἶναι ἀκόμῃ εἰς κατάστασιν πρωτόγονον καὶ ζῆ εἰς τὰ ἔσματα τῶν τριόδων, εἰς τὰ σκώμματα τοῦ ἵπποδρόμου, εἰς ἐπευφημίας καὶ παροιμιώδεις ἐκφράσεις. Εἰς παλαιότερους ἐπίσης χρόνους διεμορφώθη ὁ **Πολιτικὸς στίχος**, δηλαδὴ ὁ στίχος τῶν ἔσμάτων.

Ἀλλ' ἡ δημώδης ποίησις ἐτελειοποιήθη κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα εἰς τὴν **Μ. Ἀσίαν**. Ὅπως κατὰ τοὺς χρόνους τῆς **Τουρκο-**

κρατίας ἐκ τῶν ἀδιαλείπτων ἀγώνων τῶν κλεφτῶν πρὸς τοὺς Τούρκους ἐγεννήθη ἡ ἔξοχος δημώδης ποίησις τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, τοιοῦτοτρόπως καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὅμοια περιστατικὰ ἔδωσαν ἀφορμὴν εἰς ἀνάπτυξιν ἀξιολόγου δημώδους ποιήσεως. Οἱ ἥρωισμοὶ τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὅποιοι ἐφύλαττον τὰ παραμεθόρια φρούρια, τὰ ἄκρα, ἔδωσαν ἄφθονον ὕλικὸν εἰς τὴν ποίησιν. Τὰ ποιήματα ταῦτα ὠνομάσθησαν Ἀκριτικὰ ποιήματα.

Παναγία Ἀγγελόκτιστος, Κύπρος, τέλος 9ου—10ου αἰῶνος. Μωσαϊκὸν εἰς τὸ ἱερὸν ἐνὸς ναοῦ τοῦ Κιτίου τῆς Κύπρου. Ἡ Παναγία κρατοῦσα τὸν Χριστὸν εἰς τὴν ἀγκάλην εὐρίσκεται μεταξὺ τῶν δύο ἀρχαγγέλων Γαβριὴλ καὶ Μιχαήλ.

Ἐσώθη μέχρις ἡμῶν ἡ ἐποποιία **Διγενῆς Ἀκρίτας** (14ου αἰῶνος), ἡ ὁποία προήλθεν ἐκ τῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἥρωος Διγενῆ Ἀκρίτα περιγράφονται οἱ ἀγῶνες τῶν Ἀκριτῶν, τῶν φρουρῶν τῶν συνόρων, καὶ τῶν Ἀπελατῶν, τῶν ληστρικῶν ἵπποτῶν τῆς ὑπαίθρου χώρας. Ἀλλὰ δυστυχῶς τὸ πρωτότυπον τοῦ ἔπους δὲν διεσώθη. Ἀντὶ τούτου ἔχομεν πολλὰς διασκευάς, αἱ ὁποῖαι παρήλλα-

ξαν καὶ παρεμόρφωσαν τὸ ἀρχικὸν κείμενον, διότι οἱ διασκευασταὶ ἠθέλησαν νὰ προσαρμόσουν τὸ ποίημα εἰς τοὺς κανόνας τῆς ἀρχαίας γραμματικῆς, τῆς ἐκκλησιαστικῆς γλώσσης καὶ τῆς ἰδίας ἀπειροκάλλου αἰσθητικῆς. Διὰ τοῦτο τὸ ποίημα ἔχασε τὴν φυσικὴν δροσερότητα καὶ τὴν χάριν τῆς μορφῆς καὶ ἐμφανίζεται ὡς ἀκαλαίσθητον κατασκευάσμα.

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἤκμασε κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν. Ἐκτίσαν νέα παλάτια ἢ διεσκεύασαν παλαιότερα, διὰ νὰ τὰ προσαρμόσουν εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς νέας ἐθιμοτυπίας τῆς αὐλῆς. Ἐπίσης ἐξηκολούθησαν νὰ κτίζουν ναοὺς κατὰ τὸν ρυθμὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας.

Ἀλλὰ ἀπὸ τὸν 9ον αἰῶνα καθιερῶνεται νέος τύπος βυζαντινοῦ ναοῦ, ὁ λεγόμενος *σταυροειδὴς μετὰ τρούλλου*. Παράδειγμα τοῦ τύπου αὐτοῦ εἶναι ἡ λεγομένη Νέα Ἐκκλησία, τὴν ὁποίαν ἔκτισεν ὁ Βασίλειος Α' ὁ Μακεδὼν ὡς ναὸν τοῦ παλατίου. Ὁ ναὸς αὐτὸς ἔχει πέντε τρούλλους, ἓνα κεντρικὸν καὶ τέσσαρας διαγωνίους εἰς σχῆμα σταυροῦ.

Τὸν 11ον καὶ 12ον αἰῶνα ὁ τύπος αὐτὸς ἀπλοποιεῖται. Ὁ ναὸς ἔχει τώρα ἓνα μόνον κεντρικὸν τρούλλον, ὁ ὁποῖος γίνεται κλασσικὸς εἰς τὴν βυζαντινὴν ἀρχιτεκτονικὴν. Οἱ θόλοι τῆς ὀροφῆς διατάσσονται εἰς σχῆμα σταυροῦ καὶ εἰς τὰς διασταυρώσεις αὐτῶν ὑψοῦται ἐπὶ κυκλικοῦ ἢ πολυγωνικοῦ τυμπάνου ὁ τρούλλος, ὁ ὁποῖος εἶναι σχετικῶς μικρὸς καὶ στηρίζεται εἰς τέσσαρας κίονας (Ἅγιοι Θεόδωροι, Καπνικαρέα, Καισαριανὴ κ.λ.π.). Γενικῶς ἡ τάσις τῆς ἐποχῆς εἶναι νὰ κτίζουν ἔργα λεπτότερα καὶ ἐλαφρότερα. Ὁ θόλος τοῦ ναοῦ μετεωρίζεται ἐπὶ ὑψηλῶν τυμπάνων ὑπεράνω τοῦ σηκοῦ καὶ ἀντὶ τῶν ὀγκωδῶν στύλων τίθενται κίονες ἐλαφροὶ καὶ ἀνοίγονται περισσότερα παράθυρα.

Η ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ

Αἱ εἰκονομαχικαὶ ἔριδες εἶχον μεγάλην ἐπίδρασιν καὶ εἰς τὴν τέχνην, ἰδίως εἰς τὴν ζωγραφικὴν. Αἱ αὐστηραὶ διαταγαὶ τῶν εἰκονομάχων πρὸς ἐπίχρισιν τῶν τοιχογραφιῶν καὶ κατα-

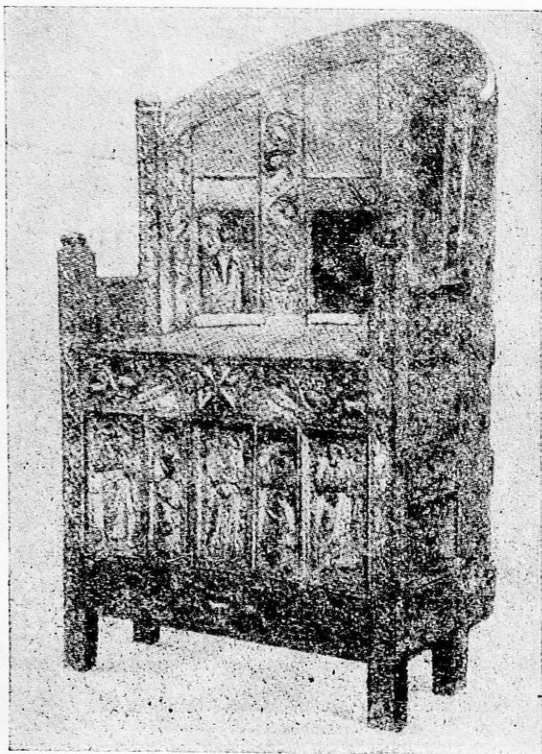
Ὁ Δαυὶδ φυλάττει τὸ ποίμνιόν του, μικρογραφία 10^{ου} αἰών.

Ἀπὸ τὸ ὄνομαστὸν ψαλτήριον τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων. Ὁ Δαυὶδ παίζει ἔγχορδον ὄργανον. Εἰς τὸν ὄμιον του κλίνει ἡ Μελωδία καὶ ἀκροᾶται. Ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὅποιος φαίνεται ἐξηπλωμένος εἰς τοὺς καλάμους, εἶναι τὸ ὄρος Βηθλεέμ. Ὁπισθεν τῆς στήλης φαίνεται ἡ θεὰ Ἥχῳ. Τὸ τοπίον ἀποπνέει δροσερότητα ἐνθυμίζουσαν τοιχογραφίας τῆς Πομπηίας.

στροφὴν τῶν εἰκόνων, ἔγιναν αἰτία ἐπὶ τινα χρόνον ν' ἀνασταλῇ ἡ πρόοδος τῆς τέχνης. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Μακεδόνων (10ος αἰὼν) παρατηρεῖται νέα ἀνθησις τῆς ζωγραφικῆς. Οἱ τεχνῖται προσπαθοῦν τώρα νὰ συνδυάσουν τὴν ἑλληνικὴν πλαστικότητα καὶ τὴν φυσικότητα τῶν στάσεων καὶ χειρονομιῶν μετὰ τὴν θρησκευτικὴν αὐστηρότητα καὶ μετὰ τὸ εὐγενὲς καὶ λιτὸν σχέδιον. Ἀριστα δείγματα τῆς νέας τάσεως εἶναι τὰ μωσαϊκὰ τοῦ Δαφνίου, μερικὰ ἐκ τῆς μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά παρὰ τὴν Λεβάδειαν κ. ἄ.

Ἰδίως ὁμῶς τὴν τεχνотροπίαν αὐτὴν δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν καλύτερον εἰς τὰ εἰκονογραφημένα χειρογرافα. Ἡ διακόσμησις τῶν χειρογράφων μετὰ μικρὰς καλλιτεχνικὰς εἰκόνας ἀπετέλεσε νέον εἶδος ζωγραφικῆς, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη Μικρογραφία ἢ Μινιογραφία.

Διακρίνομεν καθαρῶς δύο ρεύματα, ὅπως ἀκριβῶς εἰς τὴν ἱστοριογραφίαν (ἱστορικοὶ - χρονογράφοι). Κατὰ τὴν μίαν τάσιν οἱ μοναχοὶ εἰκονογραφοῦν τὰ ψαλτήρια δίδοντες μεγαλυτέραν σημασίαν εἰς τὴν εἰκονογραφικὴν παράστασιν τοῦ κειμένου παρὰ εἰς τὸ κάλλος τῆς

Θρόνος ἐλεφάντινος.
Κομψοτέχνημα ἐλεφαντουργίας βου αἰῶνος.

μορφής. Φροντίζουν δηλ. απλώς νά ἐξάρουν μέ χονδροειδείς εἰκόνας τήν ἠθικὴν σημασίαν αὐτῶν. Τοιοῦτοτρόπως π.χ. ὁ ψαλμὸς 72, λέγει: «ἔθεντο εἰς τὸν οὐρανὸν τὸ στόμα αὐτῶν καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν διῆλθεν ἐπὶ τῆς γῆς». Τὴν ἰδέαν αὐτὴν ὁ τεχνίτης τοῦ χει-

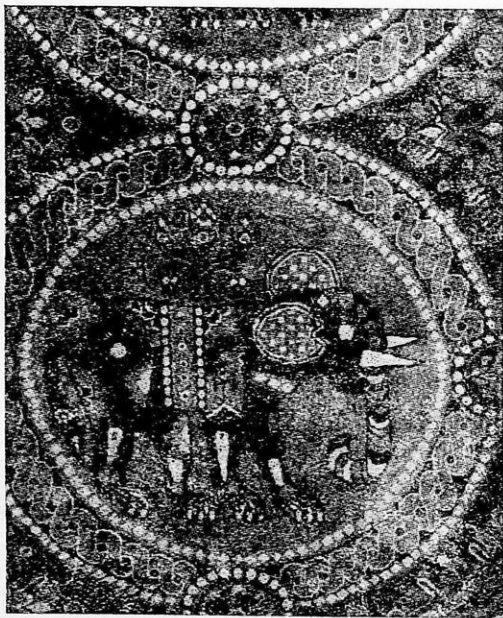
Ὁ Χριστὸς

Μωσαϊκὸν ἐκ τῆς μονῆς Ὁσίου Λουκά.

ρογράφου τῆς Μόσχας ἀπεικόνισε μέ δύο ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι ἔχουν τὸ ἄνω μέρος τῆς σιαγόνος μακρότατον καὶ ὅμοιον πρὸς ράμφος, εἰσχωροῦν εἰς κύκλον, ὁ ὅποιος παριστάνει τὸν οὐρανόν, ἐνῶ αἱ γλῶσσαι των ὡς μακραὶ ταινίαι φθάνουν μέ-

χρη της γης. Τὰ ἔργα αὐτὰ εἶναι ἀκαλαίσθητα, προωρισμένα διὰ τοὺς πολλοὺς καὶ δὲν ἔχουν καμμίαν καλλιτεχνικὴν ἀξίαν.

Αἱ μικρογραφίαι ὁμῶς τῶν ψαλτηρίων τῆς ἄλλης τάσεως μαρτυροῦν πολὺ ἀνωτέραν τέχνην. Οἱ τεχνῖται αὐτῶν ἠκολούθουν περισσότερο τὴν παράδοσιν τῆς παλαιᾶς εἰδωλολατρικῆς τέχνης ἀπὸ τὰς ἀξιώσεις τῆς ἐκκλησίας. Περίφημον μνημεῖον τῆς τέχνης αὐτῆς εἶναι χειρόγραφον τῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων περιέχον 14 ὁλοσελίδους μικρογραφίας (Δαυτὶδ ὡς ποιμὴν, Δαυτὶδ ὡς Ἡρακλῆς ἀγωνιζόμενος κατὰ τοῦ λέοντος τοῦ προσβαλόντος τὸ ποίμνιόν του, Δαυτὶδ ὡς νεαρὸς ἥρως φονεύων τὸν Γολιάθ, Δαυτὶδ ἀνακηρυσσόμενος βασιλεὺς, οἱ Αἰγύπτιοι καταποντιζόμενοι κατὰ τὴν διάβασιν τῆς Ἐρυθρᾶς, ὁ Ἡσαΐας προσευχόμενος κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου κτλ.). Πρωτοτυπία μεγάλῃ, κάλλος, λαμπρότης χρωμάτων, διακρίνουν τὰς μικρογραφίας αὐτάς. Ἄλλ' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον παρατηρεῖται ἰδιαίτερώς εἰς τὰς παραστάσεις αὐτάς, εἶναι ἡ μεγάλη ἐπίδρασις τῆς ἀρχαίας τέχνης καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀντίληψιν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν.

Βυζαντινὸς μεταξωτὸς τάτης.

Ἐξοχὸν δείγμα βυζαντινῆς ταπητουργίας, προερχόμενον ἀπὸ τὸν τάφον τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου εἰς τὸ Aix-la-Chapelle. Εἶναι ὕφασμα μεταξωτὸν χρυσοκέντητον. Φέρει ἐπιγραφὴν, ἐκ τῆς ὁποίας ἐξάγεται ὅτι κατεσκευάσθη τὸν 10^{ον} αἰῶνα καὶ ἐτοποθετήθη εἰς τὸν τάφον τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Ὁθωνος Γ' ἀκριβῶς τὸ ἔτος 1000 μ. Χ.

Ἐνῶ ἡ γλυπτική κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους δὲν παρήγαγε μνημεῖα ἄξια λόγου καὶ ἐχρησίμεισε πάντοτε ὡς συμ-

Ἡ Γέννησις τῆς Θεοτόκου, Μωσαϊκὸν Δαφνίου, τέλος 11ου—12ου αἰῶνος.

Τεχνοτροπία αὐστηρὰ καὶ γραφικὴ συγχρόνως. Ὁ πλοῦτος τῆς ἐπιπλώσεως καὶ τὸ πλῆθος τῶν θεραπανίδων μᾶς ἐνθυμίζουν τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀνάκτορον κατὰ τὴν γέννησιν πορφυρογεννήτου πριγκιπίσσης. Ἡ κλίνη σκεπάζεται μὲ πολυτελὲς ὕφασμα, αἱ θεραπανίδες εἶναι ἐνδεδυμέναι κομφῶς καὶ μὲ πολύτιμα ὑφάσματα καὶ σπεύδουν νὰ ὑπηρετήσουν τὴν Ἁγίαν Ἀνναν. Ἡ μία κρατεῖ ἀνεμιστήρα, αἱ δύο ἄλλαι φέρουν φαγητὰ ἐντὸς τορνευτῶν δοχείων. Δύο ἄλλαι καταγίνονται εἰς τὸ λουτρὸν τοῦ νηπίου.

πλήρωμα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ διακοσμητικῆς τέχνης, ἐκαλλιεργήθησαν ἄλλοι κλάδοι συναφεῖς πρὸς αὐτήν, ἡ Ἐλεφαν-

τουργία, ἡ Χρυσοχοΐα, ἡ Σμαλτουργία καὶ ἡ Ποικιλτική.
Ἡ Ἐλεφαντουργία συνίστατο εἰς τὴν ἐγκόλλησιν

Ἡ Σταύρωσις, μωσαϊκὸν Δαφνίου, τέλος 11ου—12ου αἰῶνος.

Ὁ Χριστὸς παριστάνεται ζῶν ἀκόμη. Ἡ ἀνατομή τοῦ σώματος ἀκολουθεῖ τὸν ἀρχαῖον κλασσικὸν κανόνα. Ἡ ἀρμονικὴ κάμψις τοῦ σώματος, ἡ λεπτότης τῶν ἐνδυμάτων τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Ἰωάννου, ἡ μετρημένη ἔκφρασις τῆς θλίψεως μαρτυροῦν, ὅτι ἡ εἰκὼν εἶχεν ἐμπνευσθῇ ἀπὸ ἐλληνικὰ πρότυπα. Αἱ στάσεις ἐνθυμίζουν ἔργα γλυπτικῆς.

πλακῶν ἐλεφαντοστοῦ εἰς διάφορα ἀντικείμενα πολυτελείας, σκευὴ οἰκιακῆς χρήσεως ἢ λειτουργικῶν ἐπίπλων (κτένια, κιβώ

τια, έρμάρια, καλύμματα Εὐαγγελίων κτλ.). Διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐλεφαντουργίας ἔχουν πολλὴν σημασίαν τὰ λεγόμενα Δίπτυχα, εἰς τὰ ὅποια ἐνεγράφοντο τιμῆς ἕνεκα τὰ ὀνόματα τῶν ὑπάτων ἢ βραδύτερον τῶν εὐεργετῶν τῶν κοινοτήτων.

Ποικιλώτατα ἦσαν τὰ εἶδη τῆς Χρυσοχοΐας καὶ Ἀργυροχοΐας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀπετέλουν ἓν ἐκ τῶν σημαντικωτάτων βιομηχανικῶν προϊόντων τοῦ Βυζαντίου. Διεσώθησαν πλεῖστα δημιουργήματα τῆς τέχνης αὐτῆς.

Περίφημοι ἦσαν οἱ λεγόμενοι Διάφρακτοι σμάλτοι. Ἐχυνον δηλ. τετηγμένα πολύτιμα μέταλλα εἰς ἐπίσης μετάλλινα διαφράγματα καὶ διὰ συνδυασμοῦ κατὰ τὸν τρόπον τῶν μωσαϊκῶν ἀπετέλουν διαφόρους εἰκόνας. Οἱ πλούσιοι τόνοι τῶν χρωμάτων, ἡ λαμπρότης των, ἡ διαύγεια τῶν πολυτίμων λίθων καὶ ἡ τελειότης τῆς κατασκευῆς κατέστησαν τὰ βυζαντινὰ σμάλτα περίφημα. Ἡ ἀκμὴ τῆς Σμαλτουργίας συμπίπτει κυρίως τὸν 10ον—11ον αἰῶνα.

Πολὺ ἐπίσης ἠὺδοκίμησεν ἡ Ποικιλτικὴ. Τὰ προϊόντα τῆς, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μεταξωτὰ καὶ χρυσόπαστα μὲ διακοσμήσεις ὕφαντάς καὶ σπανιώτερον κεντητάς, θεωροῦνται μετὰ τῶν ἐξοχωτέρων προϊόντων τῆς βυζαντινῆς βιοτεχνίας. Περίφημοι ἦσαν οἱ πολυτελεῖς τάπητες, τοὺς ὁποίους προνομιακῶς κατεσκεύαζον τὰ αὐτοκρατορικὰ ἐργοστάσια. Τὰ πολύτιμα αὐτὰ ὑφάσματα συνήθως ἐστέλλοντο ὡς δῶρα εἰς ξένους ἡγεμόνας ἢ κατὰ τὰς τελετὰς ἐξετίθεντο εἰς τὰ ἀνάκτορα. Μεγάλην φήμην ἐπίσης εἶχον τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἄμφια, ἐπιτάφιοι, καλύμματα ἱερῶν σκευῶν κ.ἄ., τὰ ὅποια ἐκόσμουσαν μὲ σκηνὰς τοῦ Εὐαγγελίου κεντημένας μὲ μέταξαν καὶ χρυσᾷ ἢ ἀργυρᾷ νήματα.

Τὰ προϊόντα τῆς ἐλεφαντουργίας, σμαλτουργίας, χρυσοχοΐας καὶ ποικιλτικῆς δὲν πρέπει νὰ ἐκτιμῶμεν μόνον ἀπὸ τὴν τιμὴν τῶν ὕλικῶν καὶ τὸν κόπον τῆς κατεργασίας των, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἀπὸ τὴν μεγάλην καλαισθησίαν, ἡ ὅποια παρατηρεῖται ἰδίως εἰς τὸν συνδυασμὸν τῶν χρωμάτων.

20x1

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'

Η ΔΥΤΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΜΕΣΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ. Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΙΣ

Η ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ ΜΕΤΑ ΤΑΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΕΙΣ

Μετὰ τὴν μεγάλην μετανάστευσιν τῶν ἔθνων καὶ τὰς δύο ἐπιδρομὰς τοῦ Ἀττίλα εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ γερμανικοὶ λαοί, οἱ ὅποιοι κατέλαβον τὰς ἐπαρχίας τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἵδρυσαν διάφορα κράτη, οἱ Φράγκοι εἰς τὴν βορειονατολικὴν Γαλατίαν, οἱ Βουργουνδοὶ εἰς τὴν νοτιοανατολικὴν, οἱ Βησιγότθοι εἰς τὴν νότιον Γαλατίαν καὶ βόρειον Ἰσπανίαν, οἱ Ὀστρογότθοι εἰς τὴν Ἰταλίαν, οἱ Βάνδαλοι εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ Ἀφρικὴν, οἱ Ἀγγλοσάξονες εἰς τὴν Βρεταννίαν καὶ οἱ Λομβαρδοὶ εἰς τὴν βόρειον Ἰταλίαν.

Οἱ παλαιοὶ κάτοικοι τῶν χωρῶν αὐτῶν εἶχον ἐκλατινισθῆ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας, ὠμίλουν τὴν λατινικὴν, διετήρουν τὸν ρωμαϊκὸν πολιτισμὸν καὶ εἶχον προσέλθει πρὸ πολλοῦ εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Οἱ Γερμανοὶ ὅταν ἦλθον εἰς ἐπαφὴν μὲ αὐτούς, ἐδέχθησαν τὴν γλῶσσαν, τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν θρησκείαν, ὅσοι ἦσαν ἀκόμη εἰδωλολάτραι. Μὲ τὸν καιρὸν κατακτηταὶ καὶ κατακτηθέντες συνεχωνεύθησαν καὶ τοιούτοτρόπως προήλθον οἱ νέοι λαοὶ τῆς Εὐρώπης, οἱ Γάλλοι, οἱ Ἰσπανοί, οἱ Ἰταλοὶ κτλ., οἱ ὅποιοι ὁμιλοῦν γλώσσας προερχομένας ἀπὸ τὴν παλαιάν λατινικὴν, τὰς λεγομένας νεολατινικὰς γλώσσας (γαλλικὴν, ἰσπανικὴν, ἰταλικὴν κτλ.), καὶ οἱ λαοί, οἱ σχηματισθέντες ἀπὸ τὴν συγχώνευσιν τῶν παλαιῶν κατοίκων καὶ τῶν Γερμανῶν, ὀνομάζονται Νεολατινικοὶ λαοί.

Ἀλλὰ πλὴν τῶν κρατῶν αὐτῶν, τὰ ὅποια κυρίως εὗρισκονται μετὰ τοῦ Ρήνου καὶ τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὠκεανοῦ, εἰς τὰς κυρίως γερμανικὰς χώρας ἱδρύθησαν μικρὰ καθαρῶς γερμα-

νικά κράτη, μεταξύ τῶν ὁποίων σπουδαιότερα ἦσαν τῶν Βαυαρῶν καὶ Σαξόνων. Ἀκόμη βορειότερον ἐσχηματίσθησαν εἰς τὰς σκανδιναβικὰς χώρας ἄλλα γερμανικά κράτη. Πλὴν τούτων εἰς τὰς μεγάλας πεδιάδας τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης ἔζων οἱ σλαβικοὶ λαοί.

Αὐταὶ εἶναι αἱ τρεῖς μεγάλαι ὁμοεθνῖαι τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης, ἡ Νεολατινική, ἡ Γερμανική καὶ ἡ Σλαβική. Τὰ γνήσια γερμανικά κράτη ἐπὶ μακρὸν ἔμειναν ἀπολιτιστα καὶ μόλις ὀλίγον κατ' ὀλίγον διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Φραγκικοῦ κράτους εἰσέρχονται εἰς τὸν ἱστορικὸν βίον τῆς Εὐρώπης. Οἱ Σλάβοι εὐρίσκονται ἀκόμη εἰς πρωτόγονον κατάστασιν, εἶναι γεωργοί, ζοῦν κατὰ κώμας καὶ δὲν ἔχουν συνείδησιν τῆς ἐθνικότητος. Διὰ τοῦτο καὶ δὲν κατάρθωσαν νὰ σχηματίσουν κράτος.

ΤΑ ΒΑΡΒΑΡΙΚΑ ΚΡΑΤΗ

Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ βαρβαρικά κράτη, τὰ ὁποῖα ἰδρύθησαν εἰς τὰς χώρας τῆς Δυτικῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, δὲν ἔζησαν πολὺ.

Τὸ Βανδαλικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ἵδρυσεν, ὅπως γνωρίζομεν, ὁ Γενζέριχος (427 - 477) κατελύθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ 533. Τὸ Βησιγοτθικὸν κράτος κατέλυσαν ὀριστικῶς οἱ Ἀραβες τὸ 711, οἱ ὁποῖοι κατέλαβον ὁλόκληρον σχεδὸν τὴν Ἰσπανίαν. Οἱ χριστιανοὶ τότε περιωρίσθησαν εἰς τὰ βόρεια τῆς χώρας. Τὸ Ὄστρογοτθικὸν κράτος, ἵδρυσεν, καθὼς εἶδομεν, ὁ Θεοδώριχος (488 - 526), ὁ ὁποῖος ἐνίκησε τοὺς βαρβάρους τοῦ Ὀδοάκρου, οἱ ὁποῖοι εἶχον καταλύσει τὸ Δυτικὸν ρωμαϊκὸν κράτος. Καὶ τὸ κράτος αὐτὸ κατέλαβεν ὀριστικῶς ὁ Ἰουστινιανὸς (533). Τὸ κράτος τῶν Βουρβουνδίων, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἰδρυθῆ εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ροδανοῦ, δὲν ἔζησε πολὺ καὶ κατελύθη ὑπὸ τῶν Φράγκων. Τὸ κράτος τέλος τῶν Λομβαρδῶν ἰδρύθη ὀλίγον βραδύτερον, τὸ 568, εἰς τὴν ὁμώνυμον πεδιάδα τῆς ἄνω Ἰταλίας. Ἐζησε 106 ἔτη καὶ τὸ κατέλυσεν ὁ Κάρολος ὁ Μέγας (774).

Εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν κρατῶν αὐτῶν συνετέλεσε κυρίως ἡ ρωμαϊκὴ ἐκκλησία. Οἱ βάρβαροι αὐτοὶ λαοὶ ἦσαν ὅλοι

άρειανοί καὶ ἡ Δυτικὴ ἐκκλησίᾳ ἀπεστρέφετο πολὺ τοὺς αἵρετικούς, ὅπως ἀπεκάλει τοὺς ἀρειανούς. Μόνον οἱ Φράγκοι, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἀκόμῃ εἰδωλολάτραι, κατῴρθωσαν νὰ ἰδρῦσουν κράτος, τὸ ὁποῖον ἔζησε περισσότερον.

ΤΟ ΦΡΑΓΚΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ

Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου μ. Χ. αἰῶνος ἐνῶ εἰς τὴν Δύσιν ἐβασίλευεν ὁ Ὀνώριος, οἱ Φράγκοι, λαὸς γερμανικῆς καταγωγῆς, κατέλαβον τμήμα τοῦ Δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἐκ τῆς βορειοδυτικῆς Γαλατίας παρὰ τὸν Ρήνον καὶ τὸ σημερινὸν Βέλγιον. Τοιουτοτρόπως ἐγίνε τὸ Φραγκικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον δὲν περιελάμβανεν ὅλας τὰς φυλὰς τῶν Φράγκων.

Ὁ ἀληθὴς ἰδρυτὴς τοῦ Φραγκικοῦ κράτους εἶναι ὁ **Χλωδοβίκος** (481-511), ὁ ὁποῖος ἤνωσεν ὅλας τὰς φραγκικὰς φυλὰς εἰς τὸ κράτος του καὶ ἐπεξέτεινεν αὐτὸ εἰς τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Γαλατίας. Πρωτεύουσάν του ὁ Χλωδοβίκος ἔκαμε τοὺς Παρισίους, ὅπου καὶ ἐγκατεστάθη.

Ἡ ἰδρυσις τοῦ Φραγκικοῦ κράτους ἔχει μεγάλην ἱστορικὴν σημασίαν, διότι μετὰ τὸ χάος τὸ προελθὸν εἰς τὴν Εὐρώπην ἐκ τῆς καταλύσεως τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, ἐσχηματίσθη ἐν ἰσχυρὸν πολιτικὸν καὶ χριστιανικὸν κέντρον, τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πυρὴν πρὸς σχηματισμὸν μεγάλου κράτους φιλικοῦ πρὸς τὴν Ρώμην καὶ ἰσόρροπον πρὸς τὸ Ἀνατολικόν.

Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Χλωδοβίκου, ἐκ τῶν ὁποίων σπουδαιότερος ἦτο ὁ **Δαγοβέρτος** (628 - 638), τὸ Φραγκικὸν κράτος ὑπέταξε τοὺς Βουργουνδίους, ἀπώθησε τοὺς Βησιγόθους πέραν τῶν Πυρηναίων καὶ ἐπεξετάθη εἰς πάσας τὰς χώρας τὰς μεταξὺ τοῦ Ρήνου, τῆς θαλάσσης τῆς Μάγχης, τοῦ Ἀτλαντικοῦ καὶ τῶν Πυρηναίων. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δαγοβέρτου ἡ δυναστεία τῶν Μεροβενζιέν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνῆκον οἱ Φράγκοι βασιλεῖς, ἐξησθένησε πολὺ.

Οἱ 13 βασιλεῖς, οἱ ὁποῖοι ἐβασίλευσαν κατόπιν αὐτοῦ, ἦσαν ὅλοι πολὺ νέοι, δὲν εἶχον καμμίαν δύναμιν, ἐξεφυλίσθησαν καὶ κατήντησαν μόνον βασιλεῖς τῶν τελετῶν. Διὰ τοῦτο τοὺς ὠνόμασαν *rois fainéants*, ἐνῶ τὸ κράτος ἐκυβέρνην οἱ λε-

γόμενοι Μαγιорδόμοι. Ὁ Μαγιорδόμος (Major domus= αὐλάρχης) κατ' ἀρχάς ἦτο ἀρχηγὸς τῶν βασιλικῶν ὑπηρετῶν καὶ διαχειρίζετο τὴν βασιλικὴν περιουσίαν. Ὅταν ὁ βασιλεὺς ἀπουσίαζεν, εἶχε τὴν κυβέρνησιν, ἐξετέλει δηλαδή χρῆμα πρωθυπουργοῦ.

Ὑπὸ τοὺς ἰσχυροὺς αὐτοὺς αὐλάρχας τὸ Φραγκικὸν κράτος ἤρχισε τὴν κατάκτησιν τῶν πέραν τοῦ Ρήνου Γερμανικῶν κρατῶν καὶ ἰδίως τοῦ Σαξονικοῦ καὶ Βαυαρικοῦ. Ὀνομαστὸς ὑπῆρξεν ὁ αὐλάρχης **Κάρολος** ὁ ἐπικληθεὶς **Μαρτέλ** (714—741, martellus λατ.—σφύρα). Ὁ Κάρολος ἐνίκησε τὸ 732 τοὺς ἐκ τῆς Ἰσπανίας εἰσβαλόντας εἰς τὴν Γαλατίαν Ἀραβας μεταξὺ τῶν πόλεων Τοὺρ καὶ Πουατιέ (Tours, Poitiers) καὶ ἀνεχαίτισε τὴν πρόοδον αὐτῶν. Ὅποιαν σπουδαιότητα εἶχεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἡ νίκη κατὰ τῶν Ἀράβων τοῦ Λέοντος Γ', τοιαύτην εἶχε καὶ διὰ τὴν Δύσιν ἡ νίκη τοῦ Καρόλου Μαρτέλ. Διὰ τῆς διπλῆς αὐτῆς νίκης ἐσώθη ὁ χριστιανικὸς κόσμος τῆς Εὐρώπης.

Ἐκ τῆς νίκης αὐτῆς ἀπέκτησε γόητρον ὁ Κάρολος καὶ ἐκυβέρνησε τὸ κράτος ὡς πραγματικὸς ἡγεμὼν. Ὁ υἱὸς τοῦ **Πιπίνος ὁ Μικρὸς** (741—768) κατέλυσε τὴν δυναστείαν τῶν Μεροβενζιέν καὶ ἵδρυσεν νέαν δυναστείαν, ἡ ὁποία ἐκ τοῦ υἱοῦ τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου ὠνομάσθη δυναστεία τῶν Καρολιδῶν (752).

ΔΡΥΣΙΣ ΤΟΥ ΠΑΠΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς ἰδρύθη τὸ ἐκκλησιαστικὸν κράτος τοῦ Πάπα ὑπὸ τὰς ἐξῆς περιστάσεις. Ὁ Πιπίνος ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τῆς συνελεύσεως τῶν φράγκων εὐγενῶν βασιλεὺς τοῦ Φραγκικοῦ κράτους, ἀλλ' ἤθελε νὰ νομιμοποιήσῃ τὴν ἐκλογὴν τοῦ δι' ἐκκλησιαστικοῦ χρίσματος. Διὰ τοῦτο ἐβοήθησεν προθύμως τὸν πάπαν Ζαχαρίαν, τὸν ὁποῖον ἠπεύλουν οἱ Λομβαρδοὶ τῆς Ἀνω Ἰταλίας, ὁ δὲ πάπας ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ἐπισήμως ὡς βασιλέα τῶν Φράγκων. Βραδύτερον ὁ πάπας Στέφανος Β' μετέβη εἰς τὴν χώραν τῶν Φράγκων καὶ ἔχρισεν αὐτὸν βασιλέα (754).

Ἡ πρᾶξις αὕτη ἦτο σπουδαιοτάτη, διότι δι' αὐτῆς ἀνεγνω-

ρίζετο ὁ πάπας ὡς ὑπέρτατος ἀρχηγὸς τῆς ἐκκλησίας καὶ συγχρόνως κριτὴς εἰς ζητήματα πολιτικῆς ἐξουσίας. Διὰ τοῦτο ὁ Πιπῖνος ἀνταμείβων τὸν πάπαν ἐξεστράτευσεν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ὑπεχρέωσε τοὺς Λομβαρδοὺς ν' ἀποδώσουν εἰς αὐτὸν πολλὰς πόλεις τῆς μέσης Ἰταλίας μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ τὴν Ραβένναν, καὶ ν' ἀναγνωρίσουν τὸ Κράτος τοῦ Ἀγίου Πέτρου, ἥτοι τοῦ Πάπα (755). Τοιουτοτρόπως ἔλαβε τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐκκλησιαστικὸν κράτος τοῦ Πάπα, τὸ ὁποῖον ἔζησε μέχρι τῆς ἐνώσεως τῆς Ἰταλίας (1870).

Τὸ σιδηροῦν στέμμα
τῶν Λομβαρδῶν βασιλέων.

(Μόντσα - Β. Ἰταλία)

Ἡ ἐργασία εἶναι βυζαντινὴ.

Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΡΟΛΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ (768 - 814)

Τὸν Πιπῖνον διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ **Κάρολος**, ὁ ἐπικληθεὶς **Μέγας**. Ὁ Κάρολος ὑπῆρξε πράγματι μέγας ἡγεμὼν καὶ ἐν πολέμῳ καὶ ἐν εἰρήνῃ καὶ εἶναι ὁ πρῶτος ἐκ τῶν βαρβάρων βασιλέων τῆς Δύσεως, ὁ ὁποῖος συνέπηξε μέγα καὶ ἰσχυρὸν κράτος, ἐφάμιλλον πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν.

Ὁ Κάρολος εἶναι ὁ μεγαλύτερος ἀπὸ τοὺς πολεμιστὰς καὶ κατακτητὰς τῶν μέσων χρόνων. Κατὰ τὰ 46 ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ ἐπεχείρησε 53 ἐκστρατείας. Κατὰ πρῶτον διέλυσε τὸ κράτος τῶν Λομβαρδῶν εἰς τὴν βόρειον Ἰταλίαν καὶ προσήρτησεν αὐτὸ εἰς τὸ κράτος τοῦ (773). Τότε ἐπεσκέφθη τὴν Ρώμην, ὅπου ἔγινε δεκτὸς μὲ μεγάλας τιμὰς, αἱ ὁποῖαι ἄλλοτε ἐδίδοντο εἰς τὸν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως στελλόμενον Ἐξαρχον. Χορὸς παίδων μὲ κλάδους ἐλαίας καὶ φοίνικας ἀνευφήμουν ψάλλοντες «Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου ὑπέρμαχος τῆς Ἐκκλησίας».

Ἐκτοτε τὸ πρόσωπόν του περιεβλήθη αἵγλην θρησκευτικὴν καὶ οἱ πόλεμοί του ἔλαβον χαρακτηῖρα ἀληθοῦς σταυροφορίας. Ὅπως ὁ πάππος τοῦ Κάρολος Μαρτέλ, ἐπολέμησε κατὰ

των Ἀράβων τῆς Ἰσπανίας καὶ προσήρτησεν εἰς τὸ κράτος του τὴν μεταξὺ τῶν Πυρηναίων καὶ τοῦ Ἰβηρος ποταμοῦ χώραν. Ἐκ τῶν θρυλικῶν ἐκείνων πολέμων ἐγεννήθη τὸ ὀνομαστότερον ἱπποτικὸν ἔπος τῆς Γαλλίας, τὰ *Chansons de Roland*.

Ἄλλ' ὁ Κάρολος ὑπῆρξεν ἰδίως ὁ τρομερὸς ἀπόστολος τῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν Γερμανίαν. Ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῆς χώρας αὐτῆς εἶχεν ἀρχίσει πρὸ αὐτοῦ. Ὁ τολμηρὸς ἱεραπόστολος Βονιφάτιος κατὰ τὰ ἔτη 742 - 747 εἶχεν ἰδρύσει τὴν ἀρχιεπισκοπὴν τῆς Μαγεντίας, ἡ ὁποία ἔμεινεν ἡ πρώτη τῆς Γερμανίας, καὶ εἰσχωρήσας ἐντὸς τῶν γερμανικῶν δρυμῶν ἵδρυσε τὸ περίφημον μοναστήριον τῆς Φούλδας ἐπὶ τοῦ ὁμωνύμου ποταμοῦ, ὁπόθεν ἐξεκίνησαν οἱ θερμότεροι κήρυκες τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Γερμανίαν. Ἀλλὰ τὸ ἔργον τῶν μοναχῶν θὰ ἦτο μακρόν, ἂν δὲν ἤρχετο εἰς βοήθειάν των τὸ ξίφος τοῦ Καρόλου, ὁ ὁποῖος διεξήγαγεν ἐπὶ 30 ἔτη πόλεμον κατὰ τῶν Γερμανῶν.

Πρὸ πάντων αἱματηρὰ ἦτο ἡ σταυροφορία κατὰ τῆς ἰσχυρᾶς γερμανικῆς φυλῆς τῶν Σαξόνων, οἱ ὁποῖοι ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν βορειοδυτικὴν Γερμανίαν, μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ἐλβα καὶ Ρήνου, ἔζων διηρημένοι εἰς φυλάς, προστατευόμενοι ἀπὸ τὰ δάση, καὶ ἐξηνάγκαζαν αὐτοὺς νὰ βαπτίζωνται κατὰ χιλιάδας ἐντὸς τῶν μεγάλων γερμανικῶν ποταμῶν. Ἀλλ' ὅταν ἐπέστρεφεν εἰς τὴν Γαλλίαν, οἱ Γερμανοὶ ἐξηγείροντο, ἐφόνευον τοὺς ἱερεῖς καὶ ἐχρειάζετο νέα ἐκστρατεία καὶ νέον αἶμα. Ἡ Γερμανία κατεκτήθη μέχρι τοῦ Ἐλβα καὶ ἐδέχθη τὸν χριστιανισμόν.

Τελευταῖον ὁ Κάρολος ὑπέταξε τὸ κράτος τῶν Ἀβάρων, τὸ ὁποῖον ἐσφύζετο ἀκόμη εἰς τὴν Αὐστρίαν καὶ Οὐγγαρίαν. Ἀπὸ τότε τὸ ὄνομα τῶν Ἀβάρων δὲν ἀναφέρεται πλέον εἰς τὴν ἱστορίαν.

Τὸ κράτος τοῦ Καρόλου ἐξετείνετο εἰς ὅλας τὰς χώρας τῆς σημερινῆς Γερμανίας καὶ Γαλλίας καὶ εἰς μέρος τῆς Ἰσπανίας καὶ ἐσουνόρευε μὲ τὸ Ἑλληνικὸν κράτος εἰς τὸν Δούναβιν, τὴν Δαλματίαν καὶ Ἰταλίαν. Πρωτεύουσαν τοῦ κράτους του εἶχε τὴν πόλιν Ἀκουῖσγρανον (γερμ. Aachen, γαλ. Aix-la-Chapelle). Ὁ χριστιανικὸς κόσμος τῆς Δύσεως ἐνόμιζεν, ὅτι ἦτο μικρὰ ἡ προσωνυμία ἀπλῶς τοῦ βασιλέως εἰς τὸν ἰδρυτὴν ἐνιαίου χριστιανικοῦ κράτους καὶ τὸν προστάτην τῆς Ἐκκλησίας. Ἀφ'

έτέρου ὁ πάπας πολὺ εὐχαρίστως θ' ἀπηλλάσσετο ἀπὸ τὴν ἐξάρτησιν τοῦ "Ελληνος αὐτοκράτορος καὶ θὰ ἐτίθετο ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως τῶν Φράγκων.

Τὸ 800 μ.Χ. ὁ Κάρολος μετέβη εἰς Ρώμην πρὸς ἑορτασμὸν τῶν Χριστουγέννων. Κατὰ τὴν τελετὴν τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, ἐνῶ ὁ Κάρολος ἐγονάτισε πρὸ τῆς Ἀγίας Τραπέζης διὰ νὰ προσευχηθῇ, ὁ Πάπας ἔθεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του στέφανον, ἐν μέσῳ τῶν ἐπευφημιῶν τοῦ λαοῦ: «Καρόλω τῷ Αὐγούστῳ, τῷ στεφομένῳ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μεγάλῳ καὶ εἰρηνοποιῷ αὐτοκράτορι τῶν Ρωμαίων, δοίη ὁ Θεὸς ἔτη **800** πολλὰ καὶ νίκην». Ὁ πάπας ἐγονυπέτησε πρὸ τοῦ Καρόλου, ὅπως ἄλλοτε πρὸ τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων. "Εκτοτε ὁ Κάρολος ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ Αὐτοκράτορος ἢ Αὐγούστου.

Κάρολος ὁ Μέγας.

Ἡ νέα αὐτοκρατορία ἦτο ὡς ἐκ τῆς προελεύσεως τῆς αὐτοκρατορίας τῆς ἐκκλησίας καὶ τὸν χαρακτηριστικῆρα τοῦτον διετήρησε καθ' ὅλον τὸν μεσαίωνα.

Ἀλλ' ἐπειδὴ κυρίως τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Ρωμαίων εἶχεν ὁ Ἕλλην αὐτοκράτωρ, ὁ Κάρολος ἐπεζήτησε ν' ἀναγνωρισθῇ τοιοῦτος ὑπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ αὐτοκράτειρα Εἰρήνη, ἡ ὁποία ἠθέλησε νὰ τὸν ἀναγνωρίσῃ, ἐξεθρονίσθη. Μόλις βραδύτερον ὁ Μιχαὴλ Α' ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ὡς αὐτοκράτορα. Ἀλλ' εἰς τοὺς διαδόχους τοῦ Καρόλου οὐδέποτε ἔστερξαν οἱ Ἕλληνες αὐτοκράτορες ν' ἀναγνωρίσουν τὴν προσωνομίαν αὐτὴν καὶ προσηγόρευον αὐτοὺς ἀπλῶς Ρ ἢ γ α ς.

Ὁ Κάρολος ἀπέθανε τὸ 814. Ἦφθη μέγα κράτος καὶ ἐση-

μείωσε τὴν ἀρχὴν μεγάλης προόδου τῆς Εὐρώπης. Δι' αὐτοῦ ἀρχίζει ἡ πρώτη ἀναγέννησις τῆς Δ. Εὐρώπης μετὰ τὴν ἀμάθειαν καὶ βαρβάρωσιν, τὴν ὁποῖαν ἔφερεν ἡ μετανάστευσις τῶν ἐθνῶν.

ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΟΥ ΦΡΑΓΚΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Οἱ διάδοχοι τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου δὲν κατῴρθωσαν νὰ διατηρήσουν τὸ κράτος του, ἀλλὰ περιῆλθον εἰς ἔριδας καὶ ἐμφυλίους πολέμους. Τέλος διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βερντέν 843 (843) οἱ τρεῖς ἔγγονοι τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου διεμοίρασαν τὸ κράτος μεταξύ των. Ὁ νεώτατος ἀπ' αὐτοὺς Κάρολος, ὁ ἐπικαλούμενος Φαλακρός, ἔλαβε τὰς γαλλικὰς χώρας, ὁ Λουδοβίκος τὰς γερμανικὰς καὶ ὁ Λοθάριος τὰς ἰταλικὰς χώρας καὶ ἄλλην ἐδαφικὴν ἔκτασιν, ἡ ὁποία ἔφθανε μέχρι τῆς Βορείου θαλάσσης καὶ ἐχώριζε τὰς γαλλικὰς καὶ γερμανικὰς χώρας. Ὁ Λοθάριος διετήρησε καὶ τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος, ἀναγνωριζόμενος ὡς τοιοῦτος καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων βασιλέων.

Ἡ διαίρεσις αὕτη, ἂν καὶ ὀφείλετο κυρίως εἰς τὴν φιλαρχίαν τῶν τριῶν ἀδελφῶν, ἐν τούτοις ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν ἐθνολογικὴν διαίρεσιν τῆς Εὐρώπης, διότι τὸ μὲν κράτος τοῦ Λοθαρίου περιέλαβε κυρίως Ἰταλοὺς, τοῦ Καρόλου Γάλλους καὶ τοῦ Λουδοβίκου Γερμανοὺς. Τοιουτοτρόπως εὐρίσκομεν εἰς τὴν μεσαιωνικὴν ἐποχὴν τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς τάσεως τῶν λαῶν πρὸς δημιουργίαν ἰδίων ἐθνικῶν κρατῶν.

Ἐκ τῶν τριῶν αὐτῶν κρατῶν διετηρήθησαν τὸ Γαλλικὸν καὶ τὸ Γερμανικόν, ἐνῶ τὸ Ἰταλικόν τοῦ Λοθαρίου διηρέθη εἰς πολλὰ μικρὰ κρατίδια, ἐκ τῶν ὁποίων σπουδαιότατον ἦτο τὸ ἀποτελεσθὲν ἐκ τῶν κυρίως ἰταλικῶν χωρῶν, ἐνῶ τὰ ἄλλα προσηρτήθησαν εἰς τὸ Γαλλικόν καὶ Γερμανικόν.

Ἡ διάλυσις τοῦ κράτους τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου ὀφείλεται καὶ εἰς ἄλλους λόγους, ἀλλὰ κυρίως εἰς αἰτίαν ἐξωτερικὴν, εἰς τὰς ἐπιδρομὰς κατὰ τῆς Εὐρώπης, αἱ ὁποῖαι ἤρχισαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Καρόλου, διήρκεσαν περισσότερο ἀπὸ δύο αἰῶνας καὶ ἐκλόνισαν τὴν Εὐρώπην.

Αἱ Νεαὶ Κατὰ τῆς Εὐρώπης Ἐπιδρομαὶ

Ἀπὸ τοῦ 9ου αἰῶνος ἀρχίζει νέα περίοδος ἐπιδρομῶν κατὰ

της Εύρώπης, αί ὁποῖαι εἶναι μακροτέρας διαρκείας ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τοῦ 5ου αἰῶνος, διαρκοῦν δηλαδή περισσότερο ἀπὸ διακόσια ἔτη.

Εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μεγάλου Καρόλου ἡ Εὐρώπη προσβάλλεται σχεδὸν ἀπὸ ὅλας τὰς διευθύνσεις. Οἱ ἐπιδρομεῖς ἔρχονται ἀπὸ τὴν θάλασσαν καὶ ἀπὸ τὴν ξηράν. Ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Βορείου Ἀφρικῆς ἔρχονται οἱ Σαρακηνοί, ἀπὸ τὴν Σκανδιναβικὴν χερσόνησον οἱ Νορμανδοί, ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴν Εὐρώπην οἱ Σλάβοι, ἀπὸ τὴν Ἀσίαν οἱ Οὐγγροι.

Αἱ ἐπιδρομαὶ αὗται διηυθύνοντο κυρίως κατὰ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἀνατολικὴ Εὐρώπη καθὼς καὶ ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία προσβάλλονται κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἀπὸ διαφόρους λαούς. Οἱ νέοι ἐπιδρομεῖς διαφέρουν ἀπὸ τοὺς παλαιότερους, διότι ἔρχονται συνήθως κατὰ μικρὰ σχετικῶς στίφη καὶ ὄχι κατὰ μεγάλας μάζας λαῶν, ὅπως ἐκεῖνοι. Λησταὶ κατ' ἀρχὰς ἢ πειραταί, ἐγκαθίστανται ὀλίγον κατ' ὀλίγον, γίνονται γεωργοί, δέχονται τὸν Χριστιανισμόν, ἐκτὸς τῶν Σαρακηνῶν, καὶ εἰς πολλὰ μέρη σχηματίζουν ἀξιολόγους λαούς.

ΟΙ ΣΑΡΑΚΗΝΟΙ

Λέγοντες Σαρακηνοὺς τὸν μεσαίωνα δὲν ἡννόουν ὠρισμένον λαόν, ἀλλὰ τοὺς μουσουλμάνους γενικῶς ἢ τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς (Ἀσίας, Ἀφρικῆς). Οἱ Σαρακηνοὶ ἐπιδρομεῖς ἤρχοντο κυρίως ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Ἀφρικῆς, τὰ ὁποῖα εἶχον ἐξισλαμισθῇ μετὰ τὴν ἀραβικὴν κατάκτησιν.

Οἱ Σαρακηνοὶ πειραταί, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὑπέφερε καὶ τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἐλεηλάτησαν τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γαλλίας, προσέβαλον τὴν Σικελίαν (827), τὴν Σαρδηνίαν, τὴν Κορσικὴν, τὴν Ὠστίαν καὶ τὴν Ρώμην ἀκόμη. Ἐγκατεστάθησαν μάλιστα εἰς ὠρισμένα σημεῖα τῆς γαλλικῆς παραλίας, ἔμειναν ἐκεῖ ἀπὸ τὸ 889-975 καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ὁρμώμενοι ἔκαναν ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Προβιγγίαν, τὴν Σαβοΐαν καὶ τὴν Ἑλβετίαν. Ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν ἀφῆρεσαν τὴν Σικελίαν, ἐγκατεστάθησαν εἰς αὐτὴν καθὼς καὶ εἰς τὴν Σαρδηνίαν καὶ τὴν Κορσικὴν καὶ ἄφησαν εἰς τὰς τρεῖς νήσους πολλὰ σημεῖα τῆς διαβάσεώς των.

Ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῶν μέσων χρόνων οἱ Σλάβοι ἔδειξαν διά-
θελαι νὰ ἐξαπλωθοῦν ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴν Εὐρώπην, ὅπου ἦσαν
ἐγκατεστημένοι ἀπὸ παλαιούς χρόνους, πρὸς τὴν Δύσιν, πρὸς
τὴν Γερμανίαν π.χ., ὅπως καὶ πρὸς νότον, πρὸς τὴν Βαλκανι-
κὴν. Ἡ ἐξαπλώσις τῶν ἐγένετο συνήθως εἰρηνικῶς, ἐνίοτε ὁμοῦ
ἐλάμβανεν ὄψιν ἀληθοῦς ἐπιδρομῆς.

Ἦδη ἐπὶ Καρόλου τοῦ Μεγάλου οἱ Σλάβοι εἶχον ἐξαπλωθῆ
εἰς τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην, εἰς τὰς χώρας, αἱ ὁποῖαι ἐκτείνον-
ται ἀπὸ τὴν Βαλτικὴν μέχρι τῆς Ἀδριατικῆς καὶ μέχρι τοῦ Εὐ-
ξείνου. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 7ου αἰῶνος ἐλειλάτησαν τὴν
Σαξονίαν, τὴν Θυριγγίαν καὶ ἔφθασαν μέχρι τοῦ Ρήνου καὶ Ἰδρυ-
σαν ἐκτεταμένον κράτος, τὴν Μεγάλην Μοραβίαν, ἐκ-
τεινόμενον ἀπὸ τὴν Σιλεσίαν μέχρι τοῦ ποταμοῦ Σάβου, τοῦ
ὁποίου ἡ ἀνάμνησις συγκινεῖ ἀκόμη τοὺς ἀπογόνους τῶν.

Οἱ ἰσχυροὶ ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης ἀνεγνώρισαν τὸ κράτος
αὐτὸ καὶ τὸ Βυζάντιον καθὼς καὶ ἡ Ρώμη διεφιλόνικησαν τὸν
ἐκχριστιανισμὸν τῶν Σλάβων. Τέλος ἱεραπόστολοι τοῦ Βυζαν-
τίου, ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος, οἱ ἀπόστολοι τῶν
Σλάβων, κατάρθωσαν τοῦτο. Ἡ νέα πίστις, ἡ πνευματικὴ ἀνά-
πτυξις, ἡ ὁποία τὴν ἠκολούθησε, καθὼς καὶ ἡ λογοτεχνία, ἡ
ὁποία ἀνεπτύχθη, ἀφύπνισαν τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν. Ἀλλ' ἡ
Οὐγγρικὴ ἐπιδρομὴ καὶ ἡ ἐγκατάστασις τῶν Οὐγγρων εἰς τὴν
σήμερον ὑπ' αὐτῶν κατοικουμένην χώραν διέσπασε τὴν ἐνό-
τητα τοῦ κράτους καὶ ἐχώρισε τοὺς Σλάβους εἰς ἀνατολικοὺς
(Βοημοί, Πολωνοί) καὶ νοτίους (Σέρβοι, Κροᾶται κτλ.).

Οἱ Οὐγγροι

Οἱ Οὐγγροι ἦσαν τουρανικῆς καταγωγῆς, συγγενεῖς τῶν
Οὐννων, Βουλγάρων, Τούρκων. Οἱ ἴδιοι ὠνόμαζον ἑαυτοὺς
Μαγυάρους. Ἦρχοντο ἀπὸ τὴν Ἀσίαν καὶ ἐπολέμουν ὅπως
οἱ Οὐννοι ἔφιπποι, ἐπετίθεντο καλπάζοντες, ἔρριπτον τὰ βέλη
τῶν καὶ ἔφευγον, διὰ νὰ ἐπιστρέψουν πάλιν. Πρὸ τῆς τακτικῆς
αὐτῆς καὶ τῆς ὁρμῆς τῶν Οὐγγρων δὲν ἀντεῖχον οἱ ἵπποτι-
κοὶ στρατοί.

Οἱ Γερμανοὶ τοὺς μετεχειρίσθησαν κατὰ τῆς Μεγάλης Μο-

ραβίας, ή όποία ύπέκυψε περί τό 905. Δέν ήργησαν όμως νά στραφούν κατά τής Γερμανίας. Τρείς στρατιαι ίπποτών κατεστράφησαν άπό τό ίππικόν των Ούγγρων, οί όποιοι έπροχώρησαν καίοντες και έρημώνοντες τήν χώραν. Αί πρωτοπορίαι των έφθασαν μέχρι τής Ιταλίας και τής Γαλλίας.

Αί ούγγρικαι έπιδρομαί διήρκεσαν περισσότερο από ένα αιώνα και άνεστάτωσαν ιδίως τάς γερμανικάς χώρας. Οί Γερμανοί ήγεμόνες ήναγκάσθησαν νά συνάσπισθουν πρό του κινδύνου, έξέλεξαν κοινόν άρχοντα δια νά διευθύνη τήν άμυναν, ένίκησαν έπανειλημμένως τούς έπιδρομείς και περιώρισαν τάς έπιθέσεις των. 'Αξιόλογος ήτο κυρίως ή νίκη, τήν όποιαν κατήγαγεν ό αυτοκράτωρ "Οθων Α' ό Μέγας έπί του παραποτάμου του Δουνάβεως Λέχ τό 955, πλησίον τής πόλεως Αύγούστης. 'Αλλά τούς Ούγγρους έσταμάτησε και συγχρόνως τούς ήνωσεν ό προσηλυτισμός εις τόν Χριστιανισμόν, διότι διαφορετικά ύπήρχεν ό κίνδυνος νά διασκορπισθουν και νά εξαφανισθουν όπως οί Ούννοι του 'Αττίλα, όπως οί "Αβαροι κτλ.

'Ο έκχριστιανισμός των Ούγγρων ήτο έργον τής Ρώμης. Οί Ούγγροι έγκατεστάθησαν εις τήν ύπ' αύτών όνομασθείσαν χώραν, έγιναν ειρηνικοί γεωργοί και ή έπιμειξία μέ τούς Γερμανούς, Σλάβους, Ρωμάνους, ήλλαξε σημαντικώς τήν κιτρίνην φυλήν. 'Αλλ' οί Ούγγροι διετήρησαν τήν τουρανικήν γλώσσαν, συγγενή τής τουρκικής, και ζωηράν έθνικήν συνείδησιν.

ΟΙ ΝΟΡΜΑΝΔΟΙ

Οί Νορμανδοί (Nord mannen, άνθρωποι του Βορρά), οί όρμητικώτεροι άπό τούς έπιδρομείς, ήρχοντο άπό τήν Σκανδιναβικήν χερσόνησον, ιδίως άπό τήν Δανίαν και τήν Νορβηγίαν. Ήσαν γερμανικής καταγωγής, οί άμιγέστεροι μάλιστα Γερμανοί, άνδρες ύψηλοί και ξανθοί, τολμηροί και ριψοκίνδυνοι.

'Η Σκανδιναβική χερσόνησος είχε μείνει άγνωστος εις τούς Εύρωπαίους έως τότε. Οί κάτοικοί της διετήρουν τήν παλαιάν γερμανικήν θρησκείαν, τήν λατρείαν δηλαδή του 'Οδίνου και των πνευμάτων του πολέμου. Φαίνεται, ότι κατά τούς χρόνους αύτούς ό πληθυσμός τής χερσονήσου είχε υπεραυξηθί και ή έλλειψις των μέσων τής ζωής ήνάγκασε τούς κατοίκους νά ρι-

φθοῦν εἰς τὴν θάλασσαν, διὰ νὰ ζητήσουν τύχην. Μυστηριώδης ὁρμὴ ἐκίνει τοὺς Νορμανδοὺς. Ἐπιβαίνοντες μικρῶν καὶ ἀκαταστρώτων πλοίων, περιεφρόνουν τὴν τρικυμίαν τῶν βορείων θαλασσῶν. Ἡ θύελλα τοὺς ἐμέθυε καὶ τὸ ἄγνωστον τοὺς εἵλκυε μὲ μεγάλην δύναμιν.

Ἀτρόμητοι εἰς τὴν θάλασσαν καὶ εἰς τὴν ξηρὰν οἱ Νορμανδοὶ κατέφευγον εἰς τὸν δόλον, ὅπου δὲν ἴσχυεν ἡ ἀνδρεία. Ἐ συστηματοποίησαν τὴν τέχνην τῆς ἐπιδρομῆς καὶ ἔγιναν ὁ τρόμος τῆς Εὐρώπης. Προσέβαλλον τὰ παράλια καὶ εἰσῆρχοντο

Νορμανδικὸν πλοῖον.

Τὰ πλοῖα τῶν Νορμανδῶν ἦσαν ἀκάτια μήκους τὸ πολὺ 52 μ. Ἐκυρτοῦντο εἰς τὰ ἄκρα καὶ ἐσχημάτιζον ἀκρόπρωρον, τὸ ὁποῖον παρίστανε φανταστικὰ ζῶα. Εἶχον ἓνα ἰστόν καὶ ἐκινούντο μὲ ἓνα μέγα ἰστίον ἢ μὲ κώπας. Ἐπέβαινον 60—75 ἄνδρες, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ 30 ἦσαν κωπηλάται.

ὁποίους ἤρπαζον ἀπὸ τὰ μεμονωμένα ἀγροκτήματα. Ἐπετίθεντο κατὰ τῶν μοναστηρίων, διήρπαζον αὐτά, ἐλεηλάτουν συστηματικῶς τὴν χώραν, συνήθριζον τὴν λείαν ἐντὸς τοῦ χαρὰ κώματος, ὕστερον ἐφόρτωνον αὐτὴν εἰς τὰ πλοῖα καὶ ἔφευγον.

Ἡ πειρατεία ἔγινεν ἔργον τῶν Νορμανδῶν. Κατ' ἔτος ἀπέπλεον ἀπὸ τοὺς λιμένας τῆς Δανίας ὁμάδες πλοίων ὀδηγούμεναι ἀπὸ πρίγκιπας καὶ υἱοὺς εὐγενῶν εἰς ὅλας τὰς διευθύνσεις, «διὰ τὸν θερισμὸν τῆς χρονιᾶς», ὅπως ἔλεγον, καὶ διαρκῶς ἐπεξέτεινον τὰς ἐπιχειρήσεις τῶν εἰς μακρινωτέρας χώρας.

εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν χωρῶν διὰ τῶν μεγάλων ποταμῶν. Τὰ βαρύτερα πλοῖα τὰ ἔδενον εἰς τὴν ἐκβολήν, κατεσκεύαζαν ἐκεῖ χαρὰ κωμένον στρατόπεδον, ἄφηνον ὀλίγους εἰς αὐτό, οἱ ἄλλοι ἐπρωχῶρουν διαρκῶς βαθύτερον εἰς τὴν χώραν, εἴτε ἀναπλέοντες τοὺς ποταμοὺς μὲ τὰ ἐλαφρότερα σκάφη εἴτε μὲ ἵππους, τοὺς

Αἱ πρῶται ἐπιδρομαὶ τῶν Νορμανδῶν διευθύνονται κατὰ τῆς Ἀγγλίας, ἐνῷ ἔζη ὁ Μέγας Κάρολος, χωρὶς σύστημα ἀκόμη καὶ μὲ μοναδικὸν σκοπὸν τὴν διαρπαγὴν.

Ἀπὸ τὰ 830 αἱ ἐπιχειρήσεις γίνονται συστηματικώτεραι. Οἱ Νορμανδοὶ ἰδρύουν πραγματικὰ φυλάκια ἢ ὠχυρωμένους θέσεις διὰ τὰ λάφυρα εἰς ἐπίκαιρα σημεία ἀπὸ τὴν Βόρειον θάλασσαν ἕως τὴν Μεσόγειον, εἰς τὸν Τάμεσιν, εἰς τὸν Σηκουάναν, εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Λοὰρ κτλ. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 9ου αἰῶνος προσέβαλον τὰ παράλια τῆς Γερμανίας, τῆς Γαλλίας, ἐπέρασαν τὸ Γιβραλτὰρ καὶ προσέβαλον τὴν παραλίαν τῆς Ἰσπανίας, τῆς Γαλλίας, τῆς Ἰταλίας. Οἱ Νορμανδοὶ ἀνῆλθον τὸν Ρῆνον μέχρι τῆς πόλεως Βόρμς καὶ τὸν Σηκουάναν μέχρι τῶν Παρισίων. Ἡ πρωτεύουσα τῶν Γάλλων βασιλέων ἐληλατήθη τετράκις ἀπὸ τοῦ 856 - 865 καὶ τὸ 885 ἐπολιορκήθη ἐπὶ 10 μῆνας.

Ἀπὸ τὸν 10ον αἰῶνα οἱ Νορμανδοὶ ἀλλάζουν διάθεσιν καὶ τακτικὴν. Ζητοῦν περισσότερον νὰ ἐγκατασταθοῦν καὶ νὰ οἰκοδομήσουν παρὰ νὰ λεηλατήσουν καὶ νὰ καταστρέψουν. Ἔρχονται μὲ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα των, ἐγκαθίστανται μόνιμως, δέχονται τὸν Χριστιανισμὸν καὶ γίνονται εἰρηνικοὶ καὶ παραγωγικοὶ κάτοικοι τῆς Εὐρώπης.

Εἰς τὴν Γ α λ λ ι α ν οἱ Νορμανδοὶ ἐγκατεστάθησαν παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Σηκουάνα καὶ ἵδρυσαν ἴδιον κράτος. Ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτοὺς τὴν πλουσίαν ἐπαρχίαν, ἣ ὁποία ὠνομάσθη Ν ο ρ μ α ν δ ι α, καὶ ἔδωκε τὴν ἀδελφὴν του σύζυγον εἰς τὸν ἡγεμόνα των, ὁ ὁποῖος ὑπεχρεώθη νὰ δεχθῇ τὸν Χριστιανισμὸν καὶ νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἐπικυριαρχίαν του. Οἱ Νορμανδοὶ τῆς Γαλλίας ἐλησμόνησαν τὴν γλῶσσαν των, ὠμίλησαν τὴν γαλλικὴν, ἔγιναν θερμοὶ χριστιανοὶ καὶ δραστήριον καὶ ἐπιχειρηματικὸν στοιχεῖον τῆς χώρας. Οἱ καταστροφεῖς αὐτοὶ τῶν μοναστηρίων ἔκτισαν νέα ὀνομαστὰ μοναστήρια καὶ ἐκκλησίας.

Εἰς τὴν Ἀ γ γ λ ι α ν μετὰ πολλὰς ἐπιδρομὰς ἐγκατεστάθησαν οἱ Νορμανδοὶ τὸν 9ον αἰῶνα καὶ ἐξουσίασαν σημαντικὸν μέρος τῆς νήσου.

Εἰς τὴν Μ ε σ ὄ γ ε ι ο ν οἱ Νορμανδοὶ κατώρθωσαν νὰ κα-

ταλάβουν την Κάτω Ίταλίαν ὑπὸ τὰς ἐξῆς συνθήκας. Ἀφοῦ ὡς μισθοφόροι τῶν Ἑλλήνων ἐβοήθησαν τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνον Θ' καὶ κατέπνιξαν τὴν στάσιν τοῦ στρατηγοῦ Γεωργίου Μανιάκη, ἀπὸ μισθοφόροι μετεβλήθησαν εἰς κατακτητὰς τῆς Κάτω Ίταλίας καὶ κατέλυσαν εἰς αὐτὴν τὸ ἑλληνικὸν κράτος. Βραδύτερον κατέλαβον καὶ τὴν Σικελίαν. Τὸ δὲ 1130 ὁ Πάπας ἔσπευε τὸν ἡγεμόνα τῶν μετὸν τίτλον τοῦ Βασιλέως τῶν Δύο Σικελιῶν.

Εἰς τὴν Ρωσίαν ἐπίσης εἶχε σοβαρὰς συνεπείας ἡ νορμανδικὴ ἐπιδρομή. Διὰ τῶν μεγάλων ποταμῶν τῆς Βαλτικῆς εἰσέδυσαν μέχρι τοῦ Κιέβου καὶ διωργάνωσαν δύο κράτη καὶ ἀπετέλεσαν τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν εἰς αὐτά, ἐνῶ οἱ Ρῶσοι κάτοικοι, ἀμόρφωτοι γεωργοί, δὲν εἶχον ἀρκετὴν ἀνάπτυξιν, διὰ τὴν ἰδρύσασιν κράτος.

Οἱ Νορμανδοὶ ἐξέτειναν τὰς ἐπιδρομάς τῶν μέχρι τῆς Ἰρλανδίας καὶ Ἰσλανδίας καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ὁρμώμενοι προσήγγισαν τὰς ἀκτὰς τῆς βορείου Ἀμερικῆς πολλοὺς αἰῶνας πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ Κολόμβου. Ἐπίσης ἔλαβον σημαντικὸν μέρος εἰς τὰς σταυροφορίας.

ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΡΩΜΑΪΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ ΤΟΥ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

Ἡ χώρα, τὴν ὁποίαν ἡμεῖς λέγομεν μετὰ τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τῆς Γερμανίας, ἀφοῦ ἐχωρίσθη ἀπὸ τὸ κράτος τοῦ Μεγάλου Καρόλου εὐρέθη διηρημένη εἰς μικρὰ κρατίδια καὶ διετέλεσεν ὑπὸ Φράγκους ἡγεμόνας μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 10ου αἰῶνος. Ὁ φραγκικὸς οἶκος ἐξέλιπε τὸ 911, ἀλλ' ἡ χώρα παρεδόθη εἰς τὴν ἀναρχίαν ἐπὶ τῶν γερμανικῆς καταγωγῆς ἡγεμόνων, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἀνατολὴν ἠπειλεῖτο ἀπὸ τοὺς Σλάβους καὶ ἐλεγγατεῖτο ἀπὸ τοὺς Οὐγγρους.

Ὁ Ἑρρίκος Α' (919-936), ὁ δούξ τῆς Σαξονίας, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν ἱστορίαν εἶναι γνωστὸς μετὰ τὸ ὄνομα Ἰδρυτῆς καὶ Ὁρνιθοθήρας, ἦτο ἄνθρωπος δραστήριος καὶ τολμηρὸς. Ἐκλεχθεὶς βασιλεὺς τῶν Σαξόνων καὶ Φράγκων μαζί κατῴρθωσε νὰ ἐπιβληθῇ καὶ εἰς τὰς ἄλλας γερμανικὰς φυλάς. Πρὸ τοῦ οὐγγρικοῦ κινδύνου οἱ Γερμανοὶ ἡγεμόνες ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ ἐνωθοῦν. Ἀνεγνώρισαν λοιπὸν τὸν Ἑρρίκον

ὡς ἀνώτερον ἄρχοντα τῆς Γερμανίας, διετήρησαν ὁμως τὴν ἐξουσίαν ἐντὸς τοῦ κράτους τῶν. Διὰ τὰ ἔχουν μάλιστα περισσότεραν ἀνεξαρτησίαν, δὲν καθίδρυσαν διαδοχικὸν βασιλέα, ὅπως ἔγινεν εἰς τὴν Γαλλίαν, ἀλλὰ ἐκράτησαν τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγουν οἱ ἴδιοι τὸν ἀνώτερον ἄρχοντα. Τοιοῦτοτρόπως δὲν ἐπῆλθεν ἡ ἔνωσις τῶν γερμανικῶν κρατῶν καὶ ἡ Γερμανία ἐξηκολούθησε νὰ εἶναι διηρημένη εἰς κρατίδια μέχρι τοῦ 19ου αἰῶνος.

Ὁ "Οθων Α' ὁ Μέγας (936-973), ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Ἑρρίκου, ὑπῆρξεν ὁ ἰσχυρότερος τῶν γερμανῶν βασιλέων τῶν χρόνων αὐτῶν. «Υποδειχθεὶς ὑπὸ τοῦ πατρός του, ἐκλεγείς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀνηγορεύθη βασιλεὺς ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων», ὅπως γράφει ἱστορικὸς τῆς ἐποχῆς. Ὁ "Οθων ἀπὸ τὴν πρώτην ἡμέραν ἠσθάνθη τὸν ἑαυτὸν τοῦ ὡς κληρονόμον τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου καὶ ἔφθασεν ἐκεῖνον εἰς αἵγλην καὶ ἐπιβολήν. Κατ' ἀρχὰς ἐχρειάσθη νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τοὺς Γερμανοὺς ἡγεμόνας καὶ τὸ 955 ἐνίκησε τοὺς Οὐγγρους παρὰ τὴν Αὐγούσταν (Augsburg) τῆς Βαυαρίας καὶ περιώρισε τὰς ἐπιδρομὰς τῶν.

Διὰ τοιοῦτον ἡγεμόνα ἐχρειάζετο τίτλος ἀνώτερος, ὅπως πρὸ ἐνὸς καὶ ἡμίσεος αἰῶνος διὰ τὸν Κάρολον. Ὁ "Οθων προσκληθεὶς ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων, τῶν κατοίκων τῆς Ρώμης, οἱ ὅποιοι δὲν ἠνείχοντο τὸν Πάπαν, καὶ ὑπὸ τοῦ Πάπα τοῦ ἰδίου, 961 κατῆλθε τὸ 961 εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου ὁ Πάπας ὑπεχρεώθη νὰ τὸν στέψῃ ἐν μεγάλῃ πομπῇ αὐτοκράτορα.

Ἐπεκράτησεν ἔκτοτε ἡ συνήθεια ὁ βασιλεὺς τῆς Γερμανίας νὰ κατέρχεται εἰς τὴν Ἰταλίαν, νὰ στέφεται εἰς τὸ Μεδιόλανον βασιλεὺς αὐτῆς διὰ τοῦ σιδηροῦ στέμματος τῶν Λομβαρδῶν βασιλέων καὶ μεταβαίνων ἀπὸ ἐκεῖ εἰς τὴν Ρώμην νὰ χρίεται ὑπὸ τοῦ Πάπα αὐτοκράτωρ τοῦ Ἀγίου Ρωμαϊκοῦ κράτους (Imperator Sancti Imperii Romani). Τοιοῦτοτρόπως ἔλαβε τὴν ἀρχὴν τὸ βραδύτερον ὀνομασθῆναι Ἀ γ ι ο ν Ρ ω μ α ῖ κ ο ν κ ρ ά τ ο ς τ ο ῦ Γ ε ρ μ α ν ι κ ο ῦ ἔ θ ν ο υ ς, τὸ ὅποῖον ἐξῆσε μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ναπολέοντος.

Ὁ "Οθων Α' καὶ οἱ διάδοχοι "Οθων Β' καὶ Γ' καὶ Ἑρρίκος Β' ἦσαν ἀρκετὰ ἰσχυροὶ ἡγεμόνες, εἶχον μεγάλην ἐπιβολὴν καὶ ἦλθον εἰς σχέσεις μὲ τὸ Ἑλληνικὸν κράτος. Ὁ "Οθων Β'

συνεζεύχθη ἑλληνίδα πριγκίπισσαν, τὴν κόρην τοῦ Ρωμανοῦ Β' Θεοφανώ, καὶ ἀπὸ τότε ἤρχισαν νὰ εἰσάγωνται τὰ πρῶτα σπέρματα τῆς ἑλληνικῆς παιδείας εἰς τὴν Γερμανίαν.

Τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα ἦτο αἰρετόν, ἐξέλεγον δὲ τὸν αὐτοκράτορα ἑπτὰ Γερμανοὶ ἡγεμόνες ὀνομαζόμενοι διὰ τοῦτο Ἑ κ λ έ κ τ ο ρ ε ς. Τὸ ἔτος 1273 οἱ ἐκλέκτορες ἐξέλεξαν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας τὸν **Ροδόλφον**, κόμητα Ἀψβουργ ἐξ Ἑλβετίας (Habsburg). Ὁ Ροδόλφος ἵδρυσεν τὸ κράτος τῆς Αὐστρίας, λαβὼν τὸν τίτλον τοῦ δουκὸς. Βραδύτερον τὸ μικρὸν τοῦτο κράτος ηὐξήθη πολὺ, διότι διὰ συνοικεσιῶν καὶ κληρονομιῶν ἠνώθησαν μὲ αὐτὸ τὰ βασίλεια τῆς Βοημίας καὶ τῆς Οὐγγαρίας.

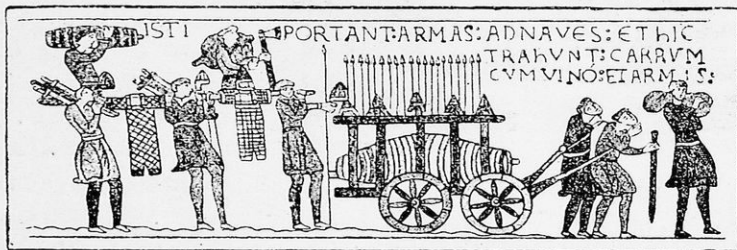
ΑΓΓΛΙΑ. ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΑ ΙΣΤΟΡΙΑ

Ἡ Μεγάλη Βρεταννία καὶ ἡ γείτων αὐτῆς Ἰρλανδία κατῴκηθησαν κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ὑπὸ τῶν Κελτῶν, οἱ ὅποιοι ἦλθον ἀπὸ τὴν Γαλατίαν καὶ ὠνομάσθησαν Β ρ ε τ α ν ν ο ἱ. Ἦσαν συγγενεῖς τῶν Κελτῶν τῆς Γαλατίας καὶ μεταξὺ τῶν δύο λαῶν ὑπῆρχε πολλαπλῇ ἐπικοινωνία πρὸ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως. Ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ συμπληρώσας τὴν κατάκτησιν τῆς Γαλατίας ἐπεχείρησε δύο ἐκστρατείας κατὰ τῆς Βρεταννίας, τὸ 55 καὶ 54 π. Χ. Οἱ Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες κατόπιν ἐξηκολούθησαν τὴν προσπάθειαν νὰ ὑποτάξουν τὴν νῆσον, ἀλλὰ δὲν κατάρθωσαν νὰ εἰσδύσουν εἰς τὰ βορειότερα αὐτῆς. Ὅταν ὅμως οἱ γερμανικοὶ λαοὶ ἤρχισαν νὰ προσβάλλουν τὴν αὐτοκρατορίαν, οἱ Ρωμαῖοι ἀπέσυραν τὰς λεγεῶνας τῶν καὶ σχεδὸν οὐδὲν ἔχνος τῆς ρωμαϊκῆς κατοχῆς παρέμεινεν ἐπὶ τῆς νήσου.

Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Ρωμαίων οἱ Βρεταννοὶ τῆς πεδινῆς χώρας ἀπειλούμενοι ὑπὸ τῶν ὀρεινῶν προσεκάλεσαν εἰς βοήθειαν γερμανοὺς μισθοφόρους, τοὺς Ἀγγλοὺς καὶ Σάξονας ἐκ τῆς χώρας τοῦ Ἑλβε ποταμοῦ. Τοῦτο ἔδωσεν ἀρχὴν εἰς τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Γερμανῶν εἰς τὴν Βρεταννίαν καὶ τὸν 5ον αἰῶνα (449 μ. Χ.) μέγα πλῆθος Ἀγγλοσαξόνων διεπεραιώθη εἰς τὴν νῆσον καὶ κατέλαβεν ὅλην τὴν πεδινὴν χώραν, ἡ ὁποία ὠνομάσθη διὰ τοῦτο Ἀγγλία. Οἱ παλαιοὶ κάτοικοι περιωρίσθησαν

εἰς τὰ βόρεια (Σκωτία) καὶ εἰς τὰ δυτικά (Οὐαλία, Κορνουαλία). Οἱ Κέλται διετηρήθησαν ἐπίσης εἰς τὴν Ἱρλανδίαν. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον οἱ ἀπόστολοι τοῦ Πάπα ἤρχισαν νὰ προσελκύουν τοὺς Ἀγγλοσάξονας εἰς τὸν Χριστιανισμόν.

Τὸν 9ον αἰῶνα ἤρχισαν κατὰ τῆς Ἀγγλίας αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Δανῶν, οἱ ὁποῖοι κατ' ἀρχὰς ἐλεηλάτησαν τὴν νῆσον, ὅπως οἱ συγγενεῖς των Νορμανδοὶ ἐλεηλάτουν κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Γερμανίαν. Βραδύτερον ὅμως κατέ-

Προπαρασκευὴ δι' ἐκστρατεῖαν.

Ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς νορμανδικῆς ἐκστρατείας κατὰ τῆς Ἀγγλίας σφάζεται ὁ περίφημος τάπητης de Bayeux, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι κεντημέναι πολλαὶ σκηναὶ τῆς προετοιμασίας καὶ τοῦ πολέμου. Ἐκ τοῦ τάπητος αὐτοῦ προέρχεται ἡ ἄνω εἰκὼν. Ἐπάνω λατινικὴ ἐπιγραφή: Οἱ τοὶ φέρουν ὅπλα εἰς τὰ πλοῖα, ἐκεῖνοι δὲ σύρουν ἄμαξαν μὲ οἶνον καὶ ὅπλα. Ἀριστερὰ τρεῖς ἄνδρες μεταφέρουν ἐνδύματα καὶ ξίφη, ἐκ τῶν ἄλλων ὁ εἰς φέρει βαρέλι, ὁ ἄλλος ἀσκὸν καὶ πέλεκυν. Δεξιὰ δύο ἄνθρωποι σύρουν ἄμαξαν, εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι φορτωμένον δοχεῖον οἴνου, δόρατα καὶ περικεφαλαῖαι. Ἡ ὅλη συνοδεία κινεῖται πρὸς τὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα ἐτοιμάζονται διὰ τὴν ἐκστρατεῖαν τοῦ Γουλιέλμου.

λαβὼν σημαντικὸν μέρος αὐτῆς. Ἄλλ' ὁ δραστήριος βασιλεὺς τῶν Ἀγγλῶν Ἀλφρέδος ὁ Μέγας (871 - 899) ἀπήλλαξε τὴν χώραν τῆς δανικῆς κατοχῆς καὶ ἔγινεν ὀνομαστός, προστατεύσας τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας. Μετὰ ἓνα αἰῶνα ἤρχισε νέα ἐπιδρομὴ τῶν Δανῶν, οἱ ὁποῖοι τὴν φορὰν αὐτὴν ἐγκατεστάθησαν μονιμώτερον εἰς τὴν νῆσον. Ὁ βασιλεὺς αὐτῶν Κανούτος ὁ Μέγας (1017 - 1035) ἴδρυσε πραγματικῶς μεγάλην αὐτοκρατορίαν τοῦ βορρᾶ συνενώσας ὑπὸ τὸ σκῆπτρον του τὴν Ἀγ-

γλιαν, τὴν Νορβηγίαν καὶ τὴν Δανίαν καὶ ἄφησε φήμην μεγάλου βασιλέως.

ΝΟΡΜΑΝΔΙΚΗ ΚΑΤΑΚΤΗΣΙΣ

Ἄλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἐπεκράτησε τὸ ἀγγλοσαξονικὸν στοιχεῖον καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἡ παλαιὰ σαξονικὴ δυνα-

Ναυπήγησις πλοίου.

Ἀπὸ τὸν ἴδιον τάπητα. Κατασκευὴ πλοιαρίου διὰ τὴν ἐκστρατείαν.

στεία, ἡ ὁποία εἶχε καταφύγει εἰς τὸ δουκάτον τῆς Νορμανδίας ἐν τῇ Β. Γαλλίᾳ. Ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια τῆς Ἀγγλίας κατὰ τὴν διαμονὴν της εἰς τὴν Γαλλίαν εἶχε συνάψει σχέσεις μετὰ τοῦ δουκὸς τῆς Νορμανδίας καί, ὅταν

ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν, πολλοὶ Νορμανδοὶ ἠκολούθησαν αὐτὴν καὶ εἰσῆλθον εἰς ἀνωτέρας ὑπηρεσίας καὶ οὕτως ἤρχισεν ἡ νορμανδικὴ διείσδυσις εἰς τὴν Ἀγγλίαν.

Τέλος ὁ δούξ τῆς Νορμανδίας Γουλιέλμος, ὁ ὀνομασθεὶς Κατακτητὴς, ἤγειρεν ἀξιωματοὺς ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Ἀγγλίας καὶ παρεσκεύασε μεγάλην ἐκστρατείαν, ἡ ὁποία ἔλαβε χαρακτήρα σταυροφορίας, διότι ὁ Πάπας ἀνεγνώρισε τὰ δικαιώματα αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἀγγλικοῦ θρόνου

1066

καὶ ἀφώρισε τὸν ἀντίπαλόν του Χάρολδ (Harold). Οἱ Νορμανδοὶ ἀπεβίβάσθησαν εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ κατὰ τὴν περίφη-

Ἐπίθεσις Νορμανδῶν.

Σκηνὴ ἐκ τοῦ ἰδίου τάπητος. Δύο Νορμανδοὶ ἵππεις ἐπιτίθενται ἐναντίον ἑνὸς λόφου, ὅπου τρεῖς Σάξονες ὥπλισμένοι μόνον μὲ δόρυ καὶ ἀσπίδα προσπαθοῦν νὰ τοὺς ἀποκρούσουν. Οἱ δύο ἐφονεύθησαν καὶ φαίνονται εἰς τὴν εἰκόνα μετέωροι.

μον μάχην τοῦ ᾿Αστιγξ (1066) συνέτριψαν τὸν σαξονικὸν στρατόν. Ἡ ᾿Αγγλία ὑπετάχθη εἰς τοὺς Νορμανδοὺς καὶ ὁ Γουλιέλμος κατέλαβε τὸν θρόνον καὶ ἵδρυσεν ἑξουσίαν, ἡ ὁποία διὰ τῶν πλαγίων κλάδων τῆς ἄρχει μέχρι σήμερον ἐν ᾿Αγγλίᾳ. Ὁ Γουλιέλμος ἀφοῦ ἔγινε βασιλεὺς τῆς ᾿Αγγλίας, ἐξηκολούθει νὰ εἶναι δούξ τῆς γαλλικῆς Νορμανδίας.

Ἐκτοτε ἀρχίζει ἡ βαθυτέρα διείσδυσις τῶν Νορμανδῶν εἰς τὴν ᾿Αγγλίαν, διότι γίνεται ἀθρόα μετανάστευσις εὐγενῶν, ἡ γαλλικὴ γλῶσσα ἀποβαίνει γλῶσσα τῆς αὐλῆς καὶ τῆς ἀνωτέρας κοινωνίας καὶ ἐξ αὐτῆς μεταδίδεται εἰς ὅλην τὴν χώραν. Οὕτω διὰ τῆς ἀναμείξεως τῆς γαλλικῆς καὶ τῆς παλαιᾶς σαξονικῆς γεννᾶται ἡ νεωτέρα ἀγγλικὴ γλῶσσα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄

Ο ΒΙΟΣ ΤΗΣ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Ἡ Δ. Εὐρώπη διεμορφώθη ὀριστικῶς, καθὼς εἶδομεν, τὸν 9ον αἰῶνα καὶ ἔζησεν ὡς κατ' ἐξοχὴν κόσμος μεσαιωνικὸς ἀπὸ τοῦ 10ου μέχρι τέλους τοῦ 13ου αἰῶνος.

Ὁ μεσαιωνικὸς κόσμος τῆς Δ. Εὐρώπης δὲν εἶναι βάρβαρος, ὅπως ἐπίστευον ἄλλοτε. Οἱ λαοί, οἱ ὅποιοι μετὰ τὴν διὰ λυσιν τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἐκυριάρχησαν εἰς τὴν Δύσιν, ἦσαν μόνον καθυστερημένοι διανοητικῶς. Δὲν κατάρθωσαν νὰ διατηρήσουν τὸ σοφὸν διοικητικὸν σύστημα τῶν Ρωμαίων, ἰδίως τὴν αὐστηρὰν συγκέντρωσιν τοῦ κράτους, καὶ γενικώτερον τὸν ἑλληνορρωμαϊκὸν πολιτισμὸν εἰς τὸ σύνολόν του. Τὰ γράμματα ἐλησμονήθησαν, αἱ τέχναι παρημελήθησαν καὶ ἐπεκράτησαν ἡθὴ τραχύτερα. Ἄλλ' οἱ δυτικοὶ λαοὶ εἶχον μεγάλην ζωτικότητα καὶ ἰκανότητα δημιουργικὴν, ὅπως ἀπεδείχθη ἀργότερον. Μετὰ μακρὰν προπαρασκευὴν ἔφθασαν εἰς τὴν πρώτην ἀναγέννησίν των, διεμόρφωσαν κοινωνίαν καὶ πολιτείαν, ἀνέπτυξαν τέχνην, γράμματα καὶ γενικῶς πνευματικὴν ζωὴν.

Τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς νέας κοινωνίας εἶναι :

1) Ἐξασθένησις τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας. Οἱ βασιλεῖς δὲν εἶναι κύριοι εἰς τὸ κράτος των, διότι ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν των ἔχουν ἄλλους ἄρχοντας, οἱ ὅποιοι περιορίζουν τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν.

2) Διαίρεσις εἰς κοινωνικὰς τάξεις. Οἱ κάτοικοι διαιροῦνται εἰς δύο τάξεις, μίαν κυρίαρχον, ἣ ὅποια ἔχει ὅλα τὰ δικαιώματα, εἶναι κυρία τῆς γῆς καὶ κυβερνᾷ τὴν πολιτείαν, καὶ μίαν ὑποτελῆ, ἣ ὅποια ἔχει μόνον ὑποχρεώσεις καὶ κανὲν δικαίωμα.

3) Ἐπιβολὴ τῆς θρησκείας. Οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως, συναισθηματικοί, εὐφάνταστοι, εἶχον ζωηρὸν θρησκευτι-

κὸν ἐνδιαφέρον. Πολιτεία, κοινωνία, τέχνη, γράμματα, παρουσιάζουν χροιάν θρησκευτικήν.

4) Ἡ κυριαρχία τοῦ Πάπα. Ἡ Δ. Εὐρώπη ἐπειδὴ ἔλαβε τὸν Χριστιανισμόν ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης, ἀναγνωρίζει ὡς ἀρχηγὸν ἀνώτερον καὶ ἀπὸ τοὺς κοσμικοὺς ἄρχοντας τὸν Πάπαν.

ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ. ΦΕΟΥΔΑΡΧΙΑ

Ὅταν οἱ γερμανικοὶ λαοὶ κατέλαβον τὰς χώρας τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, οἱ βασιλεῖς τῶν διεμοίρασαν αὐτὰς εἰς τοὺς ἀργηγοὺς τῶν πολεμιστῶν. Ἡ χώρα, τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ἕκαστος ἀπ' αὐτοὺς, ὠνομάσθη Φέο υ δ ο ν (τιμᾶριον) καὶ οἱ ἄρχοντες Φέο υ δ ᾱ ρ χ α ι (τιμαριοῦχοι). Οἱ τιμαριοῦχοι ἄρχοντες ἦσαν ἀπόλυτοι κύριοι εἰς τὴν χώραν τῶν, ἀλλ' ἀνεγνώριζον τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ βασιλέως.

Τοιοῦτοτρόπως προήλθε πολιτειακὸν σύστημα ἀντίθετον τοῦ ρωμαϊκοῦ. Ἐνῶ ὁ ρωμαῖος αὐτοκράτωρ ἦτο κύριος ὅλης τῆς αὐτοκρατορίας καὶ διώριζε καὶ ἔπαυε τοὺς διοικητὰς κατὰ βούλησιν, οἱ φεουδαρχικοὶ ἄρχοντες ἦσαν κληρονομικοὶ καὶ ἐκυβέρνην τὴν χώραν τῶν ὅπως ἤθελον. Τοῦτο ἐπέφερε τὴν ἐξασθένησιν τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας. Ὁ Κάρολος ὁ Μέγας εἰσήγαγεν ἐνιαῖον διοικητικὸν σύστημα καὶ ἐπεχείρησε νὰ καταργήσῃ τὸν φεουδαλισμόν. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατόν του ραγδαίως ἐπροχώρησεν ἡ διαίρεσις εἰς μικρὰ κρατίδια. Εἰς τοῦτο συνετέλεσαν πολὺ αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Οὐγγρων καὶ τῶν Νορμανδῶν. Οἱ βασιλεῖς ἦσαν ἀνίσχυροι ν' ἀντιμετωπίσουν τὰς αἰφνιδίας προσβολὰς καὶ ἦτο ἀνάγκη νὰ διοργανωθῇ ἐπιτόπιος ἄμυνα. Διὰ τοῦτο ἐνισχύθη ἡ δύναμις τῶν φεουδαρχῶν, ἀπὸ τοὺς ὁποίους μερικοὶ ἔγιναν ὀνομαστοί, διότι ἀπέκρουσαν τοὺς ἐπιδρομεῖς.

Ἡ φεουδαρχία γενικώτερον ἐπεβάλλετο ἀπὸ λόγους στρατιωτικούς. Τὰ κράτη τότε δὲν εἶχον οὔτε διοργάνωσιν οὔτε μέσα συγκοινωνίας οὔτε ἐνιαῖον σύστημα στρατολογίας. Ἐπρεπεν αἱ στρατιωτικαὶ δυνάμεις νὰ διοργανῶνται τμηματικῶς εἰς τὰς διαφόρους ἐπαρχίας καὶ ὁ ἄρχων τοῦ τμήματος ἔπρεπε νὰ λαμβάνῃ τοὺς ἀπαιτούμενους πόρους ἐκ τῶν εἰσοδημάτων αὐτοῦ.

Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς διεμορφώθη συστηματικώτερον ἡ φεουδαρχία, οἱ ἄρχοντες ἀπετέλεσαν ἱεραρχίαν μὲ τοὺς ἰδιαιτέρους τίτλους των: Δ ο υ ξ (Dux γερ. Herzog), Μ α ρ κ ή σ ι ο ς (γαλ. Marquis γερ. Markgraf), Κ ό μ η ς (λατ. Comes), Β α ρ ω ν ο ς (ἀρχ. γερ. Baro· ἐλεύθερος, εὐγενής), τὰ δὲ φέουδά των ὠνομάζοντο Δ ο υ κ ᾱ τ α, Μ α ρ κ ι ω ν ί α ι, Κ ο μ η τ ε ῖ α ι, Β α ρ ω ν ί α ι. Τὰ δουκάτα περιελάμβανον συνήθως μικρότερα φέουδα, μαρκωνίας, κομητείας ἢ βαρωνίας.

Γενικῶς κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐπεκράτησεν ἡ ἀντίληψις, ὅτι οἱ ἄρχοντες παντὸς βαθμοῦ εἶχον τὴν ἐξουσίαν ἀπὸ τὸν Θεόν, ἦσαν δηλαδὴ ἐλέω Θεοῦ ἄρχοντες καὶ εἶχον δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου ἐπὶ τῶν ὑπηκόων των. Ἦσαν δηλαδὴ ἀ π ό λ υ τ ο ι ἄ ρ χ ο ν τ ε ς εἰς τὴν χώραν των.

ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Ἡ μεσαιωνικὴ κοινωνία προῆλθεν ἀπὸ κατάρκτησιν. Οἱ Γερμανοὶ οἱ ἐγκατασταθέντες εἰς τὰς καταληφθείσας χώρας ἀπέτελεσαν τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν, τοὺς λεγομένους εὐγενεῖς. Οἱ εὐγενεῖς ἦσαν οἱ κυρίαρχοι, αὐτοὶ ἐκυβέρνην τὸ κράτος καὶ ὅλη ἡ γῆ ἀνῆκεν εἰς αὐτούς. Ὅμοια δικαιώματα ἀπέκτησε βραδύτερον ὁ ἀνώτερος κ λ ῆ ρ ο ς. Ὅλοι οἱ ἄλλοι κάτοικοι, δηλ. τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἔθνους, εἶχον μόνον ὑποχρεώσεις καὶ κανέν δικαίωμα. Τοιουτοτρόπως οἱ ἄνθρωποι τῶν μέσων χρόνων διηροῦντο εἰς δύο κατηγορίας, εἰς Π ρ ο ν ο μ ι ο ύ χ ο υ ς καὶ Ὑ π ο τ ε λ ε ῖ ς.

Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν ἀνήκον οἱ εὐγενεῖς καὶ ὁ κληρὸς, εἰς τὴν ἄλλην ὁ λαός. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ὑποτελῶν ἀπετέλουν οἱ χ ω ρ ι κ οί, οἱ ὅποιοι δὲν εἶχον ἰδικὰ των κτήματα καὶ ἐκαλλιέργουν τὰ κτήματα τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου, δίδοντες εἰς αὐτοὺς τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν εἰσοδημάτων. Ἦσαν δηλαδὴ δ ο υ λ ο π ά ρ ο ι κ ο ι. Εἰς τὰς ὀλίγας πόλεις τῶν χρόνων ἐκείνων ἔζων οἱ τεχνῖται καὶ οἱ ἔμποροι, οἱ ὅποιοι ὠνομάζοντο ἄ σ τ οί. Ἦσαν ὅμως ἀκόμη ἀσήμαντοι καὶ δὲν ἐλάμβανον μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους.

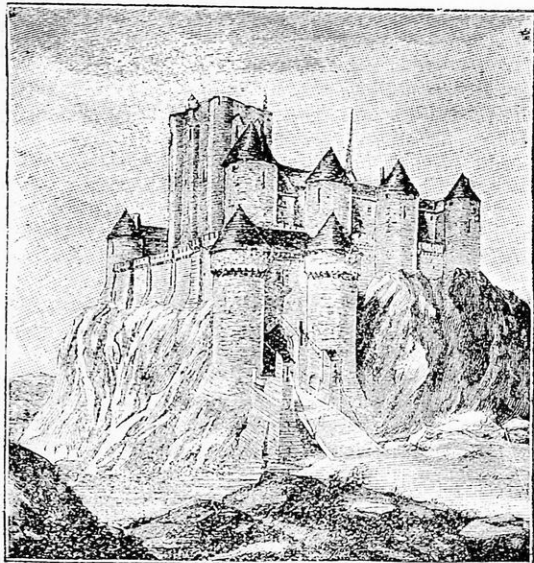
Κατὰ ταῦτα ἡ κοινωνία τῶν μέσων χρόνων διαιρεῖται εἰς τρεῖς τάξεις, δύο προνομιούχους, τοὺς εὐγενεῖς καὶ τὸν κληρὸν,

καὶ εἰς τὴν λεγομένην Τριτην Τάξιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνῆκον οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ ἄστοι.

ΟΙ ΕΥΓΕΝΕΙΣ

Εὐγενεῖς ἦσαν οἱ μεγάλοι γαιοκτῆμονες, τῶν ὁποίων οἱ πτωχοὶ ἐζήτουν τὴν προστασίαν, ἢ πολεμικοὶ ἀρχηγοί, οἱ ὁποῖοι μετέβαλον τὰς δοθείσας εἰς αὐτοὺς χώρας εἰς ἰδιοκτησίας. Ἡ περιοχή, τὴν ὁποίαν ἐξουσίαζον, ἦτο μεγάλη ἢ μικρά. Οἱ Ἰδιοὶ ὅμως ἦσαν πάντοτε κύριοι εἰς αὐτήν, ἐλάμβανον τὰ εἰσοδήματα, αὐτοὶ ἐδίκασον τοὺς κατοίκους, εἶχον τὸ δικαίωμα τοῦ πολέμου, ἦσαν δηλαδή με ἓνα λόγον ἀληθεῖς ἄρχοντες, σχεδὸν βασιλεῖς. Ὅπως οἱ βασιλεῖς, εἶχον τὴν πρωτεύουσάν των, δηλ. τὸν πύργον, ὁ ὁποῖος ἦτο κατοικία καὶ συγχρόνως ἀκρόπολις.

Ὁ πύργος ἦτο ἀρχικῶς χαράκωμα κατεσκευασμένον κατὰ τὸν ρωμαϊκὸν τρόπον καὶ προστατευόμενον ὑπὸ πλατείας τάφρου. Ἐντὸς τοῦ χαρακωμένου χώρου ὑπῆρχεν ἡ κατοικία τοῦ εὐγενοῦς, ἡ ὁποία ἦτο πύργος ξύλινος, ὑψηλὸς καὶ τετράγωνος με πολλὰ πατώματα. Ἀπὸ τοῦ 11ου αἰῶνος καὶ τὸ χαράκωμα καὶ ἡ κατοικία τοῦ εὐγενοῦς κατεσκευάζοντο ἀπὸ λί-

Πύργος.

Περί τῶ τοῦ ὄχυροῦ τάφος πλήρης ὕδατος, εἰς τὸ μέσον κινητὴ γέφυρα. Τὸ ὄχύρωμα ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ τεῖχος καὶ ἀπὸ πύργους. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς αὐλῆς εἶναι ὁ πύργος τοῦ εὐγενοῦς.

θους. Τὸ χαράκωμα ἢ μᾶλλον τὸ τεῖχος εἶχε τέσσαρας πλευράς, τῶν ὁποίων τὸ ὕψος καὶ τὸ πλάτος ἦσαν πολλάκις καταπληκτικά καὶ εἶχον ἐπάλξεις καὶ πολεμίστρας διὰ τοὺς πολεμιστάς. Εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας ὑπῆρχον πύργοι, οἱ ὁποῖοι ἐχρησίμευον ὡς κατοικία τῶν πολεμιστῶν ἢ ὡς ἀποθήκαι τροφίμων καὶ ἐφοδίων. Ὁ κυρίως πύργος εἶχε πολλὰ πατώματα. Δύο ἀπ' αὐτὰ ἦσαν ὑπόγεια, ὅπου οὔτε φῶς οὔτε ἀήρ εἰσέδυσεν. Ἐνεκα τοῦ ἀτελοῦς φωτισμοῦ τῶν πύργων οἱ εὐγενεῖς συνήθιζον βραδύτερον νὰ κατοικοῦν εἰς ἄλλα κτίρια παραπλεύρως τοῦ πύργου περισσότερον εὐάερα καὶ εὐήλια.

Ἡ μόνη μόρφωσις, τὴν ὁποίαν ἐλάμβανον οἱ υἱοὶ τῶν εὐγενῶν, ἦτο ἡ ἄσκησις εἰς τὰ ὅπλα καὶ τὸ κυνήγιον. Ἀφοῦ πρῶτον ἐμαθήτευσαν πλησίον μεγαλυτέρων εὐγενῶν, περὶ τὸ 18ον ἢ 20ὸν ἔτος τῆς ἡλικίας ἐχρίοντο Ἰππότες. Ἡ κυρία ἐνασχόλησις τῶν εὐγενῶν ἦτο ὁ πόλεμος, αἱ ἱπποδρομῖαι καὶ τὸ κυνήγιον.

ΙΠΠΟΤΙΚΟΣ ΒΙΟΣ

Ἀπὸ τὸν συνδυασμὸν τῆς πολεμικῆς ὁρμῆς τῶν νέων λαῶν καὶ τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος ἐγεννήθη ὁ ἱπποτικὸς βίος τῶν μέσων χρόνων. Ἡ ἐκκλησία ἠυλόγησε τὴν πολεμικὴν ἀνδρείαν καὶ προσεπάθησε νὰ κατευθύνῃ αὐτὴν πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν σκοπῶν τῆς. Ἀπὸ τὸν 12ον αἰῶνα καθιερώθη ἡ συνήθεια οἱ νέοι νὰ χρίωνται ἱππότες διὰ θρησκευτικῆς τελετῆς. Ὑπεχρεοῦντο νὰ ὑπερασπίζουσιν τὸ δίκαιον, νὰ προστατεύουσιν τοὺς ἀδυνάτους καὶ ἀδικουμένους κατὰ τῆς βίας τῶν ἰσχυρῶν, νὰ εἶναι πιστοὶ εἰς τὴν φιλίαν. Αἱ ἀρεταὶ αὐταὶ θεωροῦμεναι κατ' ἐξοχὴν χριστιανικαὶ καθίστων τὸν ἱππότην καλὸν χριστιανὸν καὶ ὁ ἱπποτισμὸς ἐθεωρεῖτο χριστιανικὸς θεσμός.

Τοιοῦτοτρόπως διεμορφώθη ὁ ἱπποτικὸς βίος, διεπόμενος ὑπὸ ἰδιαιτέρων κανόνων, συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐξημέρωσιν τῶν ἡθῶν καὶ ἔλαβε τόσῃν αἴγλην, ὅσῃν ἄλλοτε ὁ ἥρωικὸς κόσμος τῆς ἀρχαιότητος, καὶ ἐξυμνήθη ἀπὸ τοὺς ποιητάς. Βραδύτερον ὁ ἱπποτισμὸς ἔλαβε μεγαλυτέραν δόξαν συνδυασθεὶς μετὰ τοῦ μοναχικοῦ βίου. Ἐπειδὴ ὁ ἱππότης ἐθεωρεῖτο ὡς προστάτης τῆς θρησκείας, ἰδρύθησαν διάφορα Τάγματα ἱπποτικά

μοναχικά με ιδιαίτερας διακριτικές στολάς, τὰ ὁποῖα ἐπέδιδωκον σκοποὺς θρησκευτικούς. Διὰ τοιούτων ταγμάτων μετεδόθη ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τοὺς γερμανικοὺς λαοὺς, εἰς τὸν ἀνακαλυφθέντα νέον κόσμον καὶ ἐν μέρει εἰς τὰς Ἰνδίας. Αὐτὰ ἐπίσης διωργάνωσαν βραδύτερον τὰς Σταυροφορίας πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἀγίων Τόπων.

ΟΙ ΧΩΡΙΚΟΙ

Πέριξ τοῦ πύργου τοῦ εὐγενοῦς ἔζων οἱ χωρικοί, οἱ ὅποιοι διεκρίνοντο εἰς δύο τάξεις, τοὺς δουλοπαροίκους καὶ τοὺς ἐλευθέρους χωρικούς. Οἱ δοῦλοι ἦσαν πολυαριθμότεροι καὶ προήρχοντο, καθὼς φαίνεται, ἀπὸ τοὺς δούλους τῶν τελευταίων ρωμαϊκῶν χρόνων. Ἡ θέσις των ἦτο οἰκτρά. Ἦσαν προσκεκολλημένοι εἰς τὰ κτήματα τοῦ κυρίου καὶ ἐθεωροῦντο ἀναπόσπαστοι ἐξ αὐτῶν, ἐστεροῦντο δὲ πάσης προσωπικῆς ἐλευθερίας. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν εἰσοδημάτων ἔδιδον εἰς τὸν κύριον καὶ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ καλλιεργοῦν δωρεὰν τὰ ἰδιαίτερα κτήματα αὐτοῦ (ἀγγαρεία). Συνήθως ἐπωλοῦντο μετὰ τῶν κτημάτων. Οἱ ἐλεύθεροι χωρικοὶ διέφερον ἀπὸ τοὺς δούλους κατὰ τοῦτο, ὅτι ἦσαν ἐλεύθεροι νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ κτήματά των, νὰ νυμφεύωνται ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ κυρίου των καὶ νὰ κληροδοτοῦν τὰ κτήματα εἰς τὰ τέκνα των. Κατὰ τὰ ἄλλα εἶχον ὅλας τὰς ὑποχρεώσεις τῶν δούλων.

Ὁ βίος γενικῶς τῶν χωρικῶν ἦτο ἄθλιος. Ἐζων εἰς κοικίας ἀπὸ ξύλα καὶ ἄχυρα, χαμηλὰς καὶ ὑγρὰς μὲ στερήσεις καὶ κακουχίας. Συχνόταται ἦσαν κατὰ τὸν μεσαῖωνα αἱ σιτοδείαι, αἱ ὁποῖαι ἔστελλον εἰς τὸν Ἀθῆν κατὰ χιλιάδας τοὺς πτωχοὺς ἀγρότας. Αἱ σιτοδεῖαι προήρχοντο κυρίως, διότι ἦτο δύσκολος ἡ μεταφορὰ σίτου ἀπὸ τοῦ ἐνὸς διαμερίσματος εἰς τὸ ἄλλο ἔνεκα τῶν ἀτελεστάτων μέσων τῆς συγκοινωνίας. Ἀλλη μάλιστα τῶν ἀγροτῶν ἦτο ἡ ληστεία, ἡ ὁποία ἐλυμαίνετο τὴν ὑπαιθρον χώραν. Εἰς τοὺς συχνοὺς πολέμους τῶν εὐγεγῶν θύματα ἐπιπτον ἰδίως οἱ χωρικοί.

Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ. ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟΝ

Ἡ βιομηχανία κατὰ τὸν μεσαῖωνα δὲν ὠμοίαζε μὲ τὴν σημερινήν. Ἐνεκα τῆς ἀγνοίας τῶν δύο μεγάλων δυνάμεων, τοῦ

ἀτμοῦ καὶ τοῦ ἡλεκτρισμοῦ, τὰ προϊόντα τῆς βιομηχανίας ἦσαν ὀλίγα καὶ ἀτελῆ. Ἐπειδὴ δὲ ἔλειπον μέσα συγκοινωνίας ἐκάστη πόλις εἶχε τὴν βιομηχανίαν της, ἐνῶ σήμερον ἀντιθέτως ἡ βιομηχανία συγκεντρώνεται εἰς ὠρισμένας πόλεις, τὰ βιομηχανικὰ λεγόμενα κέντρα. Τὰ ἐργαστήρια τότε δὲν περιελάμβανον πλέον τῶν πέντε ἐργατῶν, οἱ δὲ τεχνῖται ὑπεβάλλοντο εἰς αὐστηροὺς κανονισμούς.

Τὸ μικρὸν ἐμπόριον κατὰ τὸν μεσαῖωνα δὲν ἐχωρίζετο ἀπὸ τὰ ἐπαγγέλματα, διότι οἱ ἴδιοι οἱ τεχνῖται ἦσαν καὶ οἱ πωληταὶ τῶν προϊόντων τῆς βιομηχανίας των. "Ωστε, ὅταν λέγωμεν ἐμπόριον κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς, πρέπει κυρίως νὰ ἐννοοῦμεν τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον, ὁπότε οἱ ἔμποροι ἐταξίδευον εἰς χώρας μακρυνάς, διὰ νὰ προμηθευθοῦν πρώτας ὕλας τῆς βιομηχανίας, σπάνια καὶ πολύτιμα προϊόντα κτλ.

Ἀλλὰ τὸ ἐμπόριον κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς διεξήγετο μὲ μεγάλους κινδύνους καὶ εἰς τὴν ξηρὰν καὶ εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ὑπεβάλλετο εἰς πολλὰς ὑποχρεώσεις. Οἱ ἔμποροι ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ πληρώνουν φόρους ἐξαγωγῆς εἰς ὅλα τὰ μικρὰ κρατίδια, ὁπόθεν διήρχοντο, εἰς τὰς γεφύρας, εἰς τοὺς πόρους τῶν ποταμῶν κτλ. Οἱ ταξιδεύοντες π.χ. ἐντὸς τοῦ ποταμοῦ Λοᾶρ ἀπὸ Ροὰν εἰς Νάντην ὑπεβάλλοντο εἰς πληρωμὴν φόρων 74 φορές ! Αἱ ἐμπορικαὶ συναλλαγαὶ ἐδυσχεραίνοντο πολὺ ἀπὸ τὴν ποικιλίαν τῶν νομισμάτων, τὰ ὁποῖα ἦσαν διάφορα εἰς ἕκαστον διαμέρισμα, ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν ἀρκετοῦ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ ἀπὸ τὴν δυσκολίαν τῶν δανείων, διότι ἡ ἐκκλησία ἀπηγόρευε τὰ ἔντοκα δάνεια. "Αν μάλιστα λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἀκαταστασίαν τῶν ὁδῶν, τὴν ἔλλειψιν ἄλλων μέσων συγκοινωνίας καὶ τὴν ληστείαν τῆς ξηρᾶς καὶ τὴν πειρατείαν τῆς θαλάσσης, θὰ ἐννοήσωμεν πόσας δυσκολίας καὶ πόσους κινδύνους εἶχε τὸ ἐμπόριον κατὰ τοὺς μέσους χρόνους.

Ὡς μέσον κατάλληλον πρὸς ἀσφάλειάν των οἱ ἔμποροι εὐρισκόν τὰ ὁμαδικὰ ταξίδια κατὰ καραβάνια, ὅπως γίνεται ἀκόμη σήμερον εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ Ἀφρικὴν.

Χαρακτηριστικὸν τοῦ ἐμπορίου τῶν μέσων χρόνων εἶναι αἱ ἐμποροπανηγύρεις, αἱ ὁποῖαι ἐδημιουργήθησαν ἐκ τῆς ἐλλείψεως συγκοινωνίας καὶ ἐγίνοντο εἰς διαφόρους πόλεις καὶ εἰς

ὀρισμένην ἐποχὴν. Πωλῆται καὶ ἀγορασταὶ συνεκεντρώνοντο εἰς αὐτὰς ἀπὸ μακρινώτατα μέρη, πάσης φύσεως ἐμπορεύματα ἐξετίθεντο εἰς πώλησιν, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου θίασοι ἀκροβατῶν καὶ πλανοδίων, θηριοδασασταὶ καὶ μουσικοὶ ἀνελάμβανον νὰ διασκεδάσουν τὰ πλήθη.

Ἀξιόλογον κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἦτο τὸ ἐμπόριον τῆς Μεσογείου, διὰ τῆς ὁποίας οἱ ἔμποροι τῶν εὐρωπαϊκῶν πόλεων μετέφερον εἰς τὴν Εὐρώπην τὰ ἐμπορεύματα τῆς Ἀνατολῆς, ἀποικιακά, πιπέρι ἰδιαιτέρως, τοῦ ὁποίου ἕκαμνον μεγάλην χρῆσιν, ζάχαριν, ἀρώματα, πολυτίμα ὑφάσματα, γουναρικά, πολυτίμους λίθους κτλ. Τὸ ἐμπόριον τοῦτο ἐξήσκουν κυρίως δύο πόλεις τῆς Ἰταλίας, ἡ Γένουα εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον καὶ ἡ Βενετία εἰς τὸ Ἀδριατικὸν καὶ τὸ Αἰγαῖον.

Αἱ πόλεις

Μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ μεσαιωνικοῦ βίου εἶχον αἱ πόλεις. Εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι ὁ πολιτισμὸς προήχθη ταχύτερον ὅπου ὑπῆρχον ἀξιόλογα κέντρα. Πόλεις ὑπῆρχον πλὴν τῆς Ἰταλίας εἰς τὴν Γαλλίαν μέχρι τοῦ Ρήνου, αἱ ὁποῖαι προῆλθον ἀπὸ τὰς στρατιωτικὰς ἀποικίας τῶν Ρωμαίων (coloniae). Ἀλλὰ εἰς τὴν κυρίως Γερμανίαν, τὴν ὁποίαν δὲν εἶχον κατακτήσει οἱ Ρωμαῖοι, δὲν ὑπῆρχον πόλεις, διότι οἱ Γερμανοὶ ἠρέσκοντο νὰ ζοῦν καθ' ὁμάδας μικρὰς ἐντὸς τῶν δασῶν. Οἱ δὲ ἡγεμόνες τῆς Γερμανίας ἔκτιζον τὰ ἀνάκτορά των εἰς ἀκροπόλεις, ὅπως ἐπὶ τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς.

Αἱ μεσαιωνικαὶ πόλεις περιεβάλλοντο ἀπὸ τεῖχος καὶ ὁ ἐντὸς αὐτοῦ περικλειόμενος χώρος ἦτο συνήθως περιωρισμένης ἐκτάσεως. Ὅλοι ἐφρόντιζον ἐκ φόβου νὰ κατοικοῦν ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ διὰ τοῦτο ἐχρησιμοποιεῖτο ὅλον τὸ ἔδαφος. Αἱ οἰκίαι ἐκίζοντο ἢ μίᾳ παραπλεύρως τῆς ἄλλης, διὰ δὲ τὰς ὁδοὺς ἀφήνετο ὁ ἀπολύτως ἀναγκαῖος χώρος. Διὰ τοῦτο οἱ δρόμοι ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἦσαν στενώτατοι, σκοτεινοί, λαβυρινθώδεις καὶ ἀκάθαρτοι.

Ἡ μεσαιωνικὴ οἰκία ἦτο πλατυτέρα εἰς τὸ δεύτερον πάτωμα καί, ἐπειδὴ ἡ στέγη ἐγίνετο ἐπικλινῆς διὰ τὴν ροὴν τῶν ὑδάτων τῆς βροχῆς καὶ τῆς χιόνος, ἔφθανε μέχρι τοῦ μέσου σχε-

δὸν τῆς ὁδοῦ. Διὰ τοῦτο εἰς πολλὰς ὁδοὺς αἱ στέγαι τῶν ἀπέναντι οἰκιῶν ἠνοῦντο, ἀπετέλουν ὑπόστεγον καὶ ἔκαμνον τοὺς δρόμους σκοτεινοὺς. Οἱ ἄνθρωποι ἔκτιζον κατ' ἀρέσκειαν. Τὰ λεγόμενα σχέδια πόλεων δὲν ὑπῆρχον τότε καὶ διὰ τοῦτο οἱ δρόμοι ἦσαν λαβυρινθώδεις. Ἦσαν δὲ ἀκάθαρτοι, διότι οὔτε ὑπόνομοι ὑπῆρχον οὔτε ἄλλα μέσα καθαριότητος. Τὰ αἵματα τῶν σφαζομένων ζώων καὶ αἱ ἀκαθαρσίαι τῶν οἰκιῶν ἐχύνοντο εἰς τὰς ὁδοὺς, τῶν ὁποίων μόνοι καθαρισταὶ ἦσαν οἱ χοῖροι. Στρωσίς ὁδῶν καὶ πεζοδρομία ἦσαν πράγματα ἄγνωστα. Διὰ τοῦτο κατὰ τὸν χειμῶνα αἱ ὁδοὶ πολλάκις ἐγίνοντο ἀδιάβατοι ἔνεκα τοῦ βορβόρου καὶ οἱ ἐξερχόμενοι κατὰ τὴν νύκτα ἔπρεπε νὰ φέρουν φανόν, διότι φωτισμὸς δημοτικὸς δὲν ὑπῆρχε.

Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς δύο φοβεραὶ μάστιγες ἠπεῖλουν τὰς πόλεις τοῦ μεσαιῶνος, ἡ πυρκαϊὰ καὶ ἡ πανώλης. Αἱ οἰκίαι ἦσαν ξύλιναι καὶ πολὺ πλησίον ἡ μία τῆς ἄλλης. Διὰ τοῦτο, ἐὰν συνέβαινε ν' ἀρχίσῃ πυρκαϊὰ εἰς τινὰ οἰκίαν, ἐκαίετο ὁλόκληρος συνοικία καὶ πολλάκις ὁλόκληρος ἡ πόλις. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Ρουέν (Ruen), εἰς διάστημα εἰκοσιπέντε ἐτῶν (1200-1225) ἑκάη ἔξ ἑκαυτῶν. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἐλαμβάνοντο πολλὰ μέτρα πρὸς πρόληψιν πυρκαϊῶν. Οἱ ἐργάται διετάσσοντο νὰ μὴ ἐργάζωνται μὲ φῶς, τὴν ὁγδόην καὶ ἐνάτην ἑσπερινὴν ὁ κώδων τῆς ἐκκλησίας ἐσήμαινε τὸ «coudre-feu», δηλ. νὰ σβύσουν τὰ φῶτα.

Ἐπίσης μεγάλη πληγὴ τῶν μεσαιωνικῶν πόλεων ἦσαν αἱ ἐπιδημίαι καὶ πρὸ πάντων ἡ πανώλης, τῆς ὁποίας τὴν διάδοσιν ἠγνόει ἡ ἀκαθαρσία τῶν ὁδῶν. "Όταν ἡ πανώλης ἐνέσκηπτεν εἰς μίαν πόλιν, ἐφόνευε τοὺς ἀνθρώπους κατὰ χιλιάδας. Κατὰ τὴν πανώλη τοῦ 1348 (la peste noire) εἰς τὸν ἑκατονταετῆ πόλεμον, λέγουν, ὅτι ἀπέθανε τὸ ἕν τρίτον τῶν κατοίκων τῆς Γαλλίας. Ἄλλη ἐπιδημία τοῦ 1418 εἰς τρεῖς μῆνας ἔστειλεν εἰς τὸν Ἀθῆν μόνον εἰς Παρισίους περίπου 100 χιλιάδας ψυχάς.

Η ΔΥΤΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

Μεγάλην ἐκτίμησιν εἶχεν εἰς τὴν μεσαιωνικὴν κοινωνίαν ὁ κληρὸς τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας καὶ οἱ μοναχοί.

Εἰς τὸ μέσον τῶν ἀναστατώσεων, τῆς ἀναρχίας καὶ τῶν

βιαιοτήτων, αἱ ὁποῖαι ἠκολούθησαν τὰς μετानαστεύσεις, ὁ ρωμαϊκὸς κλῆρος περιέσωσε τὰ λείψανα τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, προσεπάθησε νὰ χαλαρώσῃ τὴν τραχύτητα τῶν ἡθῶν, ἐβοήθησε τοὺς ἀσθενεῖς καὶ μικροὺς καὶ γενικῶς ἐχρησίμευσεν ὡς παράγων ἐξημερώσεως.

Οἱ μοναχοὶ εἰς τὸ μέσον τῆς γενικῆς ἀμαθείας διετήρησαν πολλὰς ὠφελίμους γνώσεις. Αὐτοὶ ἔδωσαν τὸ παράδειγμα τῆς καλῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς γῆς. Ὑποχρεωμένοι νὰ καλλιερگوῦν τὰς γαίας τοῦ μοναστηρίου διὰ νὰ ζήσουν, ἐπεδόθησαν εἰς τὴν γεωργίαν καὶ τὴν δενδροκομίαν. Ἐπίσης οἱ κληρικοὶ ἦσαν οἱ μόνοι ἐγγράμματοι τῶν χρόνων αὐτῶν, διετήρησαν τὴν παράδοσιν τῆς λατινικῆς καὶ διέσωσαν τὰ χειρόγραφα τῶν ἀρχαίων συγγραφέων.

Η ΔΥΝΑΜΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Ὁ κλῆρος δὲν περιωρίζετο εἰς τὰ καθαρῶς θρησκευτικὰ τοῦ ἔργου, ἀλλ' εἶχε καὶ κοσμικὴν ἐξουσίαν. Εἶχε:

α) Πολιτικὴν ἐξουσίαν. Κατὰ τοὺς μέσους χρόνους δὲν ὑπῆρχε δημοτικὴ ἀρχή, ἡ ὁποία νὰ κρατῇ τακτικὰ βιβλία τῆς γεννήσεως, τοῦ γάμου καὶ τοῦ θανάτου τῶν ἀνθρώπων. Τὸ ἔργον τοῦτο ἀνέλαβεν ὁ κλῆρος, ὁ ὁποῖος τὴν βάπτισιν, τὴν στέψιν καὶ τὸν ἐνταφιασμόν ἐπιστοποιεῖ καὶ κατεχώριζεν εἰς ἰδιαίτερα βιβλία, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξηρτᾶτο ἡ θέσις τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν κοινωνίαν.

β) Δικαστικὴν ἐξουσίαν. Οἱ ἐπίσκοποι ἐδίκαζον τὰς μεταξὺ τῶν κληρικῶν ἀναφυομένας διαφοράς, τὰ δὲ δικαστήρια ταῦτα διέκρινεν ἡπιότης καὶ ἐπιείκεια μεγαλυτέρα ἀπὸ τὰ δικαστήρια τῶν βασιλέων ἢ τῶν κυρίων. Διὰ τοῦτο τὰ δικαστήρια αὐτὰ εἴλκυον τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ κόσμου καὶ τοιούτοτρόπως ἡ δικαστικὴ δικαιοσύνη τοῦ κλήρου ἡρῶνθη.

γ) Ἐκπαιδευτικὴν ἐξουσίαν. Ἡ πολιτεία κατὰ τὸν μεσαῖωνα δὲν παρῆχε καμμίαν ἐκπαίδευσιν εἰς τὸν λαόν καὶ μόνον ὁ κλῆρος συνετήρει τὰ σχολεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα οἱ παῖδες ἐφοίτων δωρεάν. Διδάσκαλοι ἦσαν οἱ ἱερεῖς τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων καὶ οἱ μοναχοί.

δ) Τὴν κοινωνικὴν πρόνοιαν. Ἐπειδὴ ἡ ἐκκλη-

σία είχε πολὺν πλοῦτον, καθ' ὅλον τὸν μεσαιῶνα αὐτὴ εἶχε τὴν λεγομένην σήμερον κοινωνικὴν ἀντίληψιν ἢ πρόνοιαν. Ἐβοήθει τοὺς πτωχοὺς, περιέθαλπε τὰ ὀρφανὰ, τὰς χήρας, τοὺς ἀναπήρους, τοὺς ἀσθενεῖς. Κατὰ τὸν 12ον καὶ 13ον αἰῶνα συνεστήθησαν τὰ πρῶτα Νοσοκομεῖα.

Ο ΠΑΠΑΣ

Σημαντικώτατον γεγονός τῶν μέσων χρόνων εἶναι ἡ μεγάλη αὔξησις τῆς ἐξουσίας τοῦ Πάπα.

Ὁ Πάπας τῆς Ρώμης εἶχε μέγα κύρος ἤδη κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους ὡς ἀρχιεπίσκοπος τῆς πρωτευούσης τοῦ κόσμου. Ἀλλὰ τὸ γόητρον καὶ ἡ ἐπιβολὴ τοῦ ηὔξηθη, ἀφότου προσεῖλκυσε εἰς τὸν Χριστιανισμόν τοὺς νέους λαοὺς τῆς Εὐρώπης. Οἱ ἱεραπόστολοι τοῦ ἐδίδαξαν τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν εἰς τοὺς βαρβάρους, μετέδωκαν εἰς αὐτοὺς μετὰ τῆς χριστιανικῆς πίστεως τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς ἐξημερώσεως καὶ συγχρόνως ἐνέπνευσαν εἰς τοὺς νεοφωτίστους τὴν πίστιν, ὅτι ὁ Πάπας εἶναι ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς τῆς ἐκκλησίας. Ἐδημιουργήθη τότε ὁ μέγας χριστιανικὸς κόσμος τῆς Εὐρώπης, ὁ ὁποῖος ἀνεγνώριζεν ὡς ἀρχηγὸν τὸν Πάπαν, καὶ οἱ διάφοροι λαοὶ ἐπίστευον, ὅτι ἀποτελοῦν ἀδιακρίτως γλώσσης καὶ κράτους ἓνα λαόν, τὸν χριστιανικὸν λαὸν τῆς Εὐρώπης.

Ἀλλ' ὁ Πάπας καὶ ὁ ρωμαϊκὸς κλῆρος ἠθέλησαν νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὴν ἠθικὴν αὐτὴν ἐπιβολὴν καὶ νὰ κυριαρχήσουν εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἀφοῦ κατῴρθωσαν νὰ καταστήσουν ἀνεξάρτητον τὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τοὺς ἡγεμόνας, ἐπεχείρησαν νὰ ὑποτάξουν τὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν εἰς τὴν πνευματικὴν. Διὰ τοῦτο ἦλθον εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς κοσμικοὺς ἄρχοντας καὶ ἐπὶ μακρὰ ἔτη ἡ Εὐρώπη ἐταράχθη ἀπὸ τὰς διενέξεις τοῦ κλήρου καὶ τῶν βασιλέων.

ΠΑΛΗ ΚΟΣΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΑΡΧΗΣ

Μεγάλην δύναμιν ἀπέκτησεν ἡ Δ. Ἐκκλησία, ὅταν ἐγίνε Πάπας Ρώμης ὁ **Γρηγόριος Ζ' Χίλδεβρανδ** (1073-1085). Ἐπ' αὐτοῦ ἐγεννήθη τὸ περίφημον ζήτημα τῆς περιβολῆς. Οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ ἡγούμενοι δηλαδὴ, κάτοχοι τιμαρίων, εἶχον

γίνει ὑποτελεῖς εἰς τοὺς βασιλεῖς καὶ τοὺς ἰσχυροὺς ἡγεμόνας, οἱ ὅποιοι εἶχον ἀποκτήσει τὸ δικαίωμα νὰ τοὺς διορίζουν, νὰ δίδουν εἰς αὐτοὺς τὴν περιβολήν, ὅπως ἔλεγον (investitura). Ὁ παλαιὸς τρόπος τῆς ἐκλογῆς ἀπὸ τὸν κληρὸν καὶ ἀπὸ τὸν λαὸν εἶχε καταργηθῇ σχεδὸν εἰς ὅλα τὰ μέρη.

Ὁ Γρηγόριος ἀπεφάσισε νὰ τὸν ἐπαναφέρῃ. Τὸ 1075 διεκήρυξεν, ὅτι ὁ ἄρχων, ὁ ὅποῖος θὰ ἐτόλμα νὰ δώσῃ περιβολήν εἰς ἐπίσκοπον ἢ ἡγούμενον, θὰ ἀφορισθῇ καὶ οἱ διοριζόμενοι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον κληρικοὶ θὰ ἀποβληθοῦν ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν. Ὁ Πάπας διὰ τοῦ μέσου αὐτοῦ ἐζήτηι νὰ ἀποσπάσῃ ἀπὸ τοὺς κοσμικοὺς ἄρχοντας ἓν μέρος ἀπὸ τοὺς ὑποτελεῖς των, ἓν μέρος ἀπὸ τοὺς φεουδάρχας. Τοιουτοτρόπως ἐδημιουργήθη μακρὰ ἔρις, ἡ ὁποία ὠνομάσθη "Ε ρ ι ς τ ῆ ς π ε ρ ι β ο λ ῆ ς.

Ὁ ἡγεμὼν, ὁ ὅποῖος ἐξηγέρθη ζωηρότερον κατὰ τῶν σχεδίων τοῦ Πάπα, ἦτο ὁ βασιλεὺς τῆς Γερμανίας Ἑρρίκος Δ'.

Ὁ Ἑρρίκος Δ' περιφρονῶν τὰς ἀποφάσεις τοῦ ποντίφηκος ἔδωσεν εἰς ἀνθρώπους τῆς ἐκλογῆς τοῦ τρεῖς ἐπισκοπὰς εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὁ Γρηγόριος τότε ἀφώρισε τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἔλυσε τοὺς ὑπηκόους τοῦ ἀπὸ τὸν ὄρκον νὰ ὑπακούουν εἰς αὐτόν. Ὁ ἀφορισμὸς ἔκαμε καταπληκτικὴν ἐντύπωσιν εἰς τὸν λαόν καὶ εἶχε σοβαρὰς συνεπειάς. Ἐγκαταλειφθεὶς ἀπὸ τοὺς ὑπηκόους τοῦ ὁ αὐτοκράτωρ ἠναγκάσθη νὰ ὑποταχθῇ.

Συνοδευόμενος ἀπὸ ὀλίγους ἀφωσιωμένους, ἀπὸ τὴν σύζυγον καὶ τὸν ἀνήλικον υἱὸν του, ἐπέρασε τὰς Ἀλπεῖς ἐν μέσῳ τοῦ χειμῶνος, ὁ ὅποῖος λέγεται, ὅτι ἦτο ὁ δριμύτερος τοῦ αἰῶνος. Ὁ Πάπας φοβούμενος αἰφνιδιαστικὴν ἐπίθεσιν εἶχεν ἀποσυρθῇ εἰς τὸ φρούριον Κανόσσα (Canossa) ἐπὶ τῶν Ἀπεννίνων. Ἐκεῖ ἐπῆγε νὰ τὸν εὔρῃ ὁ Ἑρρίκος καὶ ὑπεβλήθη εἰς ταπεινωτικὴν μετάνοιαν (1077). Βραδύτερον ὅμως ὁ Ἑρρίκος κατάρθωσε νὰ ἐπιβληθῇ. Ἀνέτρεψε τὸν Γρηγόριον καὶ ἀνεβίβασεν εἰς τὸν παπικὸν θρόνον εὐνοούμενόν του καὶ ἐστέφθη αὐτοκράτωρ.

Ὁ πόλεμος τῆς περιβολῆς διήρκεσε 50 περίπου ἔτη καὶ κατέληξεν εἰς συμφωνίαν μεταξὺ Πάπα καὶ αὐτοκράτορος, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ ἐπίσκοποι καὶ ἡγούμενοι τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἰταλίας ἔμελλον νὰ ἐκλέγωνται καὶ νὰ χειροτονοῦνται ἐλευ-

θήρως ὑπὸ τοῦ Πάπα. Ὁ αὐτοκράτωρ παρητεῖτο ἀπὸ τὸ δικαίωμα τῆς περιβολῆς καὶ διετήρει μόνον τὸ δικαίωμα νὰ παρὰχωρῇ τὰ φέουδα εἰς τοὺς ἐκλεγομένους, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅπως αὐτοὶ ἐκπληρῶνουν τὰς ὑποχρεώσεις τῆς ὑποτελείας. Κατ' οὐσίαν ἐθριάμβευσεν ἡ ἐκκλησία, ἡ ὁποία κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀπέβαινε μοναρχία ὅπως ἤθελεν ὁ Γρηγόριος Ζ'. Οἱ κληρικοὶ τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἰταλίας ἀνεγνώριζον ὡς κύριον ἀρχηγὸν τὸν Πάπαν.

Ἄλλ' οἱ Πάπαι ἐπέμενον νὰ ὑποτάξουν ὀριστικῶς τὴν κοσμικὴν εἰς τὴν πνευματικὴν ἐξουσίαν.

Ὁ Πάπας Ἰννοκέντιος Γ' (1198-1216) ἐφάνη, ὅτι ἐπραγματοποίησε τὸ ὄνειρον τῶν πρωτείων τοῦ Πάπα ἐπὶ τῆς οἰκουμένης. Ἰδίως μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων (1204) ἐμφανίζεται ὁ Πάπας ὡς κριτῆς καὶ ρυθμιστῆς τῶν υποθέσεων τοῦ κόσμου. Πρὸ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ὑπεχώρουν οἱ βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης. Εἰς τὴν Γερμανίαν διέθετε τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα κατὰ βούλησιν. Περί τὸ μέσον τοῦ 13ου αἰῶνος ἡ παπικὴ ἐξουσία ἔφθασεν εἰς τὸ ὑψιστὸν σημεῖον.

Ἀλλὰ περὶ τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος ἡ παπικὴ ἐξουσία ὑπέστη ἀνεπανόρθωτον συντριβήν. Οἱ Πάπαι θριαμβεύσαντες κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἐστράφησαν κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας. Ἄλλ' ὁ Φίλιππος ὁ Ὠραῖος, καθὼς θὰ ἴδωμεν, διὰ τῆς παρατόλμου πολιτικῆς του ἔδειξεν, ὅτι ἡ ἰσχύς τοῦ Πάπα ἦτο φαινομενικὴ μόνον. Ἐκ τῆς πάλης ἐκείνης ἐξῆλθεν ὁ Πάπας συντετριμμένος καὶ τὸ ὄνειρον τῆς κοσμοκρατορίας διελύθη διὰ παντός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄

Η ΔΥΤΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Γ Α Λ Λ Ι Α

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 9ου αἰῶνος τὸ φεουδαρχικὸν σύστημα, καθὼς γνωρίζομεν, ἐπροχώρησε βαθύτερον εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ ὡς συνέπειαν εἶχε τὴν ἐξασθένησιν τῆς δυνάμεως τῶν βασιλέων. Ἐσχηματίσθησαν ἰσχυροὶ οἴκοι, τῶν ὁποίων οἱ ἀρχηγοὶ ἔγιναν σχεδὸν ἀνεξάρτητοι. Ἡ δύναμις τῶν γάλλων βασιλέων κατήντησε σκιά.

Ἀπὸ τὸν 10ον ὅμως αἰῶνα ἤρχισεν ἀντίθετος κίνησις. Ὅπως εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην, παρατηρεῖται ἡ ἀνάγκη πρὸς συγκέντρωσιν τῆς ἐξουσίας. Ἰσχυροὶ φεουδάρχαι ζητοῦν νὰ ἐπιβληθοῦν εἰς τοὺς ἄλλους ἡγεμόνας καὶ νὰ γίνουν ἀνώτατοι ἄρχοντες εἰς τὴν χώραν. Τοιοῦτον φαινόμενον παρατηρήσαμεν εἰς τὴν Γερμανίαν, ὅπου ὁ Ὁθων ὁ Μέγας καὶ οἱ διάδοχοί του ἔλαβον τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος. Εἰς τὴν Γαλλίαν τὸ ἔργον τοῦτο ἀναλαμβάνουν οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Καπὲ (Capet) βασιλεῖς.

Ἡ δυναστεία δηλαδὴ τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου ἐβασίλευσεν εἰς τὴν Γαλλίαν μέχρι τοῦ 987. Οἱ τελευταῖοι ὅμως ἐκ τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἡγεμόνες ἦσαν πολὺ ἀδύνατοι. Κατὰ τὸ ἔτος αὐτὸ οἱ ἡγεμόνες τῆς Γαλλίας ἐξέλεξαν ἓνα βασιλέα ἐξ αὐτῶν τὸν Οὐγκὼ Καπὲ (Hughes Capet), ἄρχοντα τῶν Παρισίων. Ἀλλ' ἡ βασιλεία εἰς τὴν Γαλλίαν ἔλαβεν ἄλλην ἐξέλιξιν, διότι, ἐνῶ εἰς τὴν Γερμανίαν ὁ ἀνώτατος ἄρχων ἔμεινεν αἰρετὸς καὶ οὐδέποτε ἀπέκτησεν ἀπεριόριστον ἐξουσίαν, οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας ἔγιναν διαδοχικοὶ καὶ ἡ ἐξουσία των ἐνισχύετο διαρκῶς. Ἡ βασιλεύουσα δυναστεία τῆς Γαλλίας διετηρήθη ἐπὶ μακρὰ ἔτη καὶ ἀνέδειξεν ἰσχυροὺς ἡγεμόνας, οἱ ὅποιοι οὐδέποτε ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς εὐγενεῖς μεγαλοκτηματίας καὶ τοὺς ἀρχιεπισκόπους ν' ἀποκτήσουν ἀνεξαρτησίαν. Οἱ βα-

σιλεις ειχον την πρόθυμον ύποστήριξιν της άστικης τάξεως, των έμπόρων δηλαδή και των τεχνιτών, οί όποιοι κατώκουν εις τας παλαιάς ρωμαϊκάς πόλεις.

Η Γαλλία κατά τους μέσους χρόνους ήτο μία από τας πλουσιωτέρας και προηγμένας χώρας της Εύρώπης, ειχε πόλεις μεγάλας και πλουσίας και διεξήγεν αξιόλογον έμπόριον. Περισσότερον παντός άλλου λαού έλαβε μέρος εις τας σταυροφορίας και τό γεγονός τόυτο καθώς και οί διηνεκείς πόλεμοι κατά των "Αγγλων ένίσχυσαν την ένθνικήν συνείδησιν.

Περί τό 1200 μ. Χ. ή Γαλλία ειχεν ισχυρότατον βασιλέα τόν Φίλιππον Β' Αύγουστον (1180—1223), ό όποίος όλίγον κατ' όλίγον άπηλλάγη εκ της έπιρροης των εύγενών, ένίσχυσε την βιομηχανίαν και την άστικήν τάξιν και άφήρεσεν από τόν 'Ιωάννην τόν 'Ακτήμονα της 'Αγγλίας σχεδόν όλας τας κτήσεις του εις την Γαλλίαν. Την βασιλικήν έξουσίαν ένίσχυσεν έπίσης ό Λουδοβίκος ό Θ' ό "Αγιος (Saint Louis, 1226 - 1270), ό όποίος ώδήγησε τας δύο τελευταίας Σταυροφορίας και άπέθανε κατά την τελευταίαν εις την Τύνιδα.

Εις τό ύψιστον σημείον της δυνάμεως έφθασεν ή βασιλεία έπί τοϋ Φιλίππου Δ' τοϋ 'Ωραίου (1285 - 1314), ό όποίος ήτο πονηρός ήγεμών και έζήτει δια παντός μέσου νά φθάση εις τόν σκοπόν του. Περίφημος είναι ή έρις τοϋ Φιλίππου πρός τόν Πάπαν. 'Ο Φίλιππος έχων ανάγκην χρημάτων κατά τόν πόλεμον πρός τόν βασιλέα της 'Αγγλίας, έπεβαλε φόρον εις τόν κληρον. 'Αλλ' ό Πάπας Βονιφάτιος Η' διεμαρτυρήθη και άπηγόρευσε εις τούς κληρικούς της Γαλλίας νά πληρώσουν φόρους και τέλος άφώρισεν αυτόν. 'Ο Φίλιππος τότε έκαυσε την βούλαν τοϋ Πάπα και ένώπιον της συνελεύσεως των άντιπροσώπων τοϋ λαοϋ του εκήρυξεν αυτόν ένοχον και έλαβε την συγκατάθεσιν της συνελεύσεως, όπως παραπεμφθῇ εις δίκην πρό συνόδου. 'Ο Πάπας συνελήφθη ύπό των όπαδών τοϋ Φιλίππου εις την Ρώμην, έφυλακίσθη και μετά ένα μήνα απέθανεν. 'Ο Φίλιππος διώρισε Πάπαν τόν Κλήμεντα Ε', ό όποίος έγκατεστάθη εις την 'Αβινιόν, πόλιν της νοτίου Γαλλίας, όπου οί πάπαι διέμειναν περί τό 70 έτη (1309 - 1377). 'Αξιοσημείωτον είναι, ότι εις την συνέλευσιν, πρό της όποίας ό Φίλιππος κατήγγειλε τόν

Πάπαν, προσεκάλεσε πλὴν τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου ἀντιπροσώπους τῆς ἀστικῆς τάξεως, τῆς τρίτης τάξεως, tiers état, ὅπως ἔλεγον. Ἀπὸ τότε ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ συγκαλοῦνται εἰς σπουδαίας περιστάσεις οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν τριῶν τάξεων τῆς Γαλλίας. Αἱ τρεῖς τάξεις ὁμοῦ ὠνομάσθησαν Γενικαὶ Τάξεις (États généraux).

Ἀπὸ τοῦ 1328 ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας ὁ οἶκος Βαλοᾶ (Valois), ὁ ὁποῖος ἐκυβέρνησε μέχρι τοῦ 1589. Μετ' ὀλίγον ἡ Γαλλία περιπλέκεται εἰς τὸν ἑκατονταετῆ πόλεμον, ὁ ὁποῖος ἀπορροφᾷ ὅλας τὰς δυνάμεις τῆς. Τέλος ὁ βασιλεὺς **Κάρολος Ζ'** (1422 - 1461) ἐνίκησε τοὺς Ἀγγλοὺς καὶ περιώρισεν αὐτοὺς εἰς τὸ Καλαί. Στηριζόμενος δὲ ἐπὶ τῶν καλῶς ὀργανωμένων οἰκονομικῶν τοῦ κράτους, κατήρτισε πρῶτος μεταξὺ τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης μόνιμον μισθοφορικὸν στρατὸν καὶ ἐπεβλήθη εἰς τοὺς εὐγενεῖς. Ἀπὸ τοῦ Καρόλου ἀρχίζει ἡ ἐνίσχυσις τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας εἰς τὴν Γαλλίαν, ἡ ὁποία ἐξηκολούθησε κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνας καὶ ἀπέβη ἀπεριόριστος κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα.

Τὴν προσπάθειαν πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας συνέχισεν ὁ υἱὸς τοῦ **Λουδοβῖκος ΙΑ'** (1461 - 1483), ὕπουλος, καὶ βίαιος μονάρχης, ὁ ὁποῖος συνέτριψε πολλοὺς ἐκ τῶν ὑποτελῶν εὐγενῶν καὶ συνήνωσε τὰς γαίαις τῶν μετὰ τῶν βασιλικῶν κτήσεων. Συγχρόνως προήγαγε τὰς πόλεις, τὸ ἐμπόριον καὶ τὰς τέχνας καὶ ἐδιπλασίασε δι' ἐπιμελοὺς διαχειρίσεως τῶν οἰκονομικῶν τὰ εἰσοδήματα τοῦ στέμματος.

Διὰ τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν ηὐξήθη πολὺ ἡ δύναμις τῆς Γαλλίας, ἡ ὁποία στηριζομένη ἐπὶ τῶν ἀκμαίων οἰκονομικῶν ἐστράφη πρὸς ἐξωτερικὰς κατακτήσεις. Ὁ **Κάρολος Η'** (1483 - 1498) ἠθέλησε νὰ καταλάβῃ τὴν ἄνω Ἰταλίαν καὶ ἐπεχείρησε θορυβώδη ἐκστρατεῖαν ὄνειρευόμενος μετὰ τὴν ἐπικράτησιν του ν' ἀναλάβῃ μεγάλην ἐκστρατεῖαν κατὰ τῶν Τούρκων, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τοῦ 1453 εἶχον ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀπὸ τὸν Ἀνδρέαν Παλαιολόγον ἠγόρασε τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως δικαιώματά του. Ἀλλ' αἱ ἐπιχειρήσεις τοῦ βασιλέως εἰς τὴν Ἰταλίαν δὲν ἐστέφθησαν ὑπὸ ἐπιτυχίας. Ἐν τούτοις οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας ἦσαν ἰσχυρότατοι

κατὰ τὸ τέλος τῶν μέσων χρόνων καὶ ἡ ἐξουσία των ἀπέβη ἀπεριόριστος. Ἡ θέλησις τοῦ βασιλέως ἦτο νόμος. Τοιούτο-
τρόπως εἰς τὴν Γαλλίαν ἡ βασιλεία ἐτέθη ὑπεράνω τοῦ νόμου.

Η ΑΓΓΛΙΑ

Οἱ ἐκ τῆς δυναστείας τοῦ Γουλιέλμου τοῦ Κατακτητοῦ βασιλεῖς (1066), μολονότι εἶχον ἐμφυλίους πολέμους καὶ ἐσωτερικοὺς περισπασμούς, ἀπέβησαν ἰσχυροί. Εἰς τὴν Γαλλίαν ἐξουσίαζον τὸ Δουκάτον τῆς Νορμανδίας καὶ δι' ἐπιγαμιῶν καὶ κληρονομιῶν ἠύξησαν τὰς κτήσεις τῶν εἰς τὴν χώραν αὐτήν.

Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 12ου αἰῶνος ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ κλάδος τῆς οἰκογενείας τοῦ Γουλιέλμου ὁ καλούμενος τῶν Πλανταγενέ (Plantagenet). Εἰς τὸν οἶκον αὐτὸν ἀνήκει ὁ περίφημος διὰ τὴν γενναιότητα βασιλεὺς **Ριχάρδος ὁ Λεοντόκαρδος** (1189 - 1199), ὁ ὁποῖος ἔλαβε μέρος εἰς τὴν Γ' Σταυροφορίαν καὶ διῆλθε τὸ ἥμισυ τῆς βασιλείας του εἰς τὴν ἐκστρατείαν.

Ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ **Ἰωάννης ὁ Ἀκτῆμων** (1199 - 1215) ἠθέλησε νὰ κυβερνήσῃ αὐταρχικῶς καὶ περιεπλάκη εἰς ἔριδας μὲ τοὺς εὐγενεῖς, οἱ ὁποῖοι ἐπεκράτησαν καὶ περιώρισαν τὰς αὐθαιρεσίας του. Ὁ Ἰωάννης περιῆλθεν εἰς πόλεμον πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Φίλιππον Αὐγουστον, ἐνίκηθη καὶ ἔχασε τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν κτήσεών του εἰς τὴν Γαλλίαν.

Οἱ Πλανταγενέ ἦσαν σύγχρονοι καὶ ἀντίπαλοι τῶν Καπετιδῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας. Χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι οἱ Ἕλληνοὶ βασιλεῖς τῶν χρόνων αὐτῶν ἐθεώρουν ἑαυτοὺς κυρίως ἡγεμόνας τῆς Νορμανδίας καὶ τῶν ἐν Γαλλίᾳ κτήσεων, ἐνῶ τὴν Ἀγγλίαν ὡς χώραν κατακτηθεῖσαν, ἡ ὁποία ἔδιδεν εἰς αὐτοὺς τὰ μέσα εἰς χρῆμα καὶ εἰς ἀνθρώπους, διὰ νὰ στερεώσουν τὴν θέσιν των εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Εὐρώπην καὶ νὰ πολεμήσουν τοὺς βασιλεῖς τῆς Γαλλίας.

Ὅτε λοιπὸν τὸ 1328 ἀνῆλθε εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας ὁ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Βαλοᾶ (Valois) Φίλιππος ὁ ΣΤ', ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας **Ἐδουάρδος Γ'** ἡγείρεν ἀξιώσεις ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Γαλλίας. Ἐκ τῆς ἀφορμῆς αὐτῆς ἤρχισε μακρὰ πάλη μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν, ἡ ὁποία ἐκτός τινων διαλειμμάτων διήρκεσεν ὑπὲρ τὰ 100 ἔτη καὶ ὀνομάζεται εἰς τὴν ἱστορίαν Ἐκατονταετίας πόλεμος (1339—1453). Οἱ Ἕλληνοὶ ἐνί-

κησαν τὴν μεγάλην νίκην τοῦ Κρεσὺ (Crecy, Πικαρδία 1346) καὶ κατέλαβον τὸ Καλαί, τὸ ὁποῖον διετήρησαν ἐπὶ 200 καὶ πλεον ἔτη. Μετὰ δέκα ἔτη οἱ Γάλλοι ἡττήθησαν εἰς τὸ Ποατιέ (Poitiers) καὶ ἐξεμηδενίσθη ἡ δύναμις τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας, ὃ ὁποῖος ἠναγκάσθη νὰ εἰρηνεύσῃ παραχωρήσας μεγάλην ἔκτασιν τῆς Δ. Γαλλίας εἰς τὴν Ἀγγλίαν.

Πρὸς τούτοις ἐμφύλιοι ἔριδες ἐπεδείνωσαν τὴν κατάστασιν τῆς Γαλλίας καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 15ου αἰῶνος ὅλη ἡ βορείως τοῦ ποταμοῦ Λοὰρ (Loire) Γαλλία περιῆλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἀγγλῶν. Κατὰ τὰς δεινὰς αὐτὰς στιγμὰς παρουσιάσθη ἡ περίεργος ἐκείνη κόρη Jeanne d'Arc, ἡ ὁποία ὁραματισθεῖσα προσῆλθεν εἰς τὸ γαλλικὸν στρατόπεδον, ἐνεψύχωσεν αὐτὸ καὶ ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τῆς Ὁρλεάνης (Orléans). Ἀτυχήσασα ὅμως ὕστερον συνελήφθη ὑπὸ τῶν Ἀγγλῶν καὶ ἐκὰν ὡς αἰρετικὴ μάγισσα (1431). Ἀλλ' ἤδη ἡ τύχη ἤρχισε νὰ ἐγκαταλείπῃ τοὺς Ἀγγλοὺς, Ὑπέστησαν ἐπανειλημμένως ἀποτυχίας καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ γαλλικὸν ἔδαφος πλὴν τοῦ Καλαί (1453).

Τοιοῦτοτρόπως τὸ ἔτος, κατὰ τὸ ὁποῖον οἱ Τούρκοι εἰσῆλθον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἡ Γαλλία ἀπηλλάσσετο ἀπὸ τὸν μακροχρόνιον πόλεμον καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς ἀπέκτησαν μεγάλην δύναμιν καὶ ἐπιβολήν. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀγγλοὶ βασιλεῖς ἀπαλλαγέντες ἀπὸ τοὺς περισπασμοὺς τῆς Γαλλίας ἔγιναν ἐπίσης ἰσχυροί.

ΑΡΧΑΙ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΓΛΙΑΝ

Ἡ κοινωνικὴ διάταξις τῆς Ἀγγλίας ἦτο ὀλίγον διαφορετικὴ ἀπὸ τῆς Γαλλίας καὶ τῶν ἄλλων ἡπειρωτικῶν κρατῶν. Οἱ εὐγενεῖς τῆς Ἀγγλίας, ὀνομαζόμενοι Κόμητες καὶ Βαρόνοι (βραδύτερον ὠνομάσθησαν Λόρδοι), δὲν εἶχον γαίας ἐκτεταμένας οὔτε τὰ δικαιώματα τῶν φεουδαρχῶν τῆς Γαλλίας. Πλὴν τούτου δὲν διηρέθη ὅλη ἡ Ἀγγλία εἰς κτήματα τῶν εὐγενῶν, ἀλλὰ μέγα μέρος τῆς χώρας διετέλει ὑπὸ τὴν ἄμεσον διοίκησιν τοῦ βασιλέως. Αὐταὶ ἦσαν αἱ λεγόμεναι Κομητεῖαι, τῶν ὁποίων τοὺς διοικητὰς (shérif) διώριζε καὶ ἔπαυε κατὰ βούλησιν ὁ βασιλεὺς.

Ἄφ' ἑτέρου ὅμως οἱ διάδοχοι τοῦ Γουλιέλμου τοῦ Κατακτητοῦ οὐδέποτε ἔγιναν ἀπόλυτοι μονάρχαι εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ἐπειδὴ ἐθεώρουν αὐτὴν ὡς χώραν κατακτηθεῖσαν καὶ ἐζήτουν νὰ εἰσπράττουν ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερα, εἶχον διαρκῶς τὴν ἀντίδρασιν τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ λαοῦ. Διὰ τοῦτο οἱ ἄγγλοι εὐγενεῖς ἠθέλησαν νὰ περιορίσουν τὸ δικαίωμα τῆς φορολογίας τοῦ βασιλέως καὶ ἐπέτυχον, ὥστε ὁ βασιλεὺς νὰ ζητῇ τὴν γνώμην σὺ τῶν, ὅσakis ἐπρόκειτο νὰ ἐπιβάλλῃ φόρους. Ὅταν δὲ ἐδόθη εἰς αὐτοὺς ἡ εὐκαιρία, ἐξηγέρθησαν κατὰ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ἀκτῆμονος, κατέλαβον τὸ Λονδῖνον καὶ ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ ὑπογράψῃ τὸν περίφημον **Μέγαν Χάρτην** (Magna Charta, 1215), ὁ ὁποῖος περιέχει ἐν σπέρματι τὰς συνταγματικὰς ἐλευθερίας τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ.

Αἱ κυριώτεραι διατάξεις τοῦ χάρτου ἦσαν αἱ ἑξῆς: Ὁ βασιλεὺς δὲν δικαιούται νὰ εἰσπράττῃ φόρον ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ μεγάλου συμβουλίου τοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον ἀποτελοῦν οἱ ἀρχιεπίσκοποι, οἱ ἐπίσκοποι, οἱ κόμητες καὶ οἱ βαρῶνοι. Οὐδεὶς πολίτης ἐπιτρέπεται νὰ συλληφθῇ ἢ νὰ φυλακισθῇ, πρὶν εἰσαχθῇ εἰς δίκην. Ἐὰν ὁ βασιλεὺς παραβῇ τὰς διατάξεις τοῦ Χάρτου, οἱ εὐγενεῖς ἔχουν τὸ δικαίωμα τῆς ἀντιστάσεως. Ὁ χάρτης λοιπὸν ἐξασφαλίζει τὴν προσωπικὴν ἐλευθερίαν, τὰ πολιτικὰ δικαιώματα καὶ παρέχει τὸ δικαίωμα τῆς νομίμου ἀντιστάσεως. Τοιούτοτρόπως ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἐτίθετο ὑπὸ τὸν νόμον.

Ὁ Ἰωάννης καὶ οἱ διάδοχοί του ἐπεχείρησαν πολλάκις νὰ καταργήσουν τὸν χάρτην, ἀλλ' ἐκ τῆς πάλης ἐξήρχοντο ἰσχυρότεροι οἱ εὐγενεῖς καὶ διὰ νέων ἐπισημῶν πράξεων ἐξησφάλισαν τὰς ἀγγλικὰς ἐλευθερίας. Τὸ μέγα συμβούλιον ὠνομάσθη βραδύτερον *Parlement* (Κοινοβούλιον) καὶ συνήρχετο ἅπαξ τοῦ ἔτους κατ' ἀρχάς, βραδύτερον τρίς. Ἐξέλεγε τὸ συμβούλιον τοῦ βασιλέως, διώριζε τοὺς ὑπουργούς, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ δίδουν εὐθύναν τῆς διαχειρίσεώς των, καὶ διαρκῶς ἐλάμβανε μεγαλύτερον μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τῆς χώρας.

Ἄλλ' ἐπειδὴ αἱ προστριβαὶ μεταξὺ βασιλέως καὶ εὐγενῶν ἐξηκολούθουν, ὁ βασιλεὺς ἠθέλησε νὰ στηριχθῇ εἰς τὸν λαόν, δηλαδὴ εἰς τὴν τρίτην τάξιν. Προσεκάλεσε λοιπὸν δύο ἱππότες

ἀπὸ ἐκάστην κομητείαν καὶ ἀντιπροσώπους τῶν λαϊκῶν κοινοτήτων, δηλαδή τῶν ἀστῶν, οἱ ὅποιοι κατῴκουν εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰς κωμοπόλεις. Ἡ συνέλευσις τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῶν καὶ τῶν ἵπποτῶν ἀπετέλεσε τὴν Β ο υ λ ῆ ν τ ῶ ν Κ ο ι ν ο τ ῆ τ ῶ ν ἢ τὴν Κ ά τ ω Β ο υ λ ῆ ν, ἐνῶ τὸ παλαιὸν Κοινοβούλιον ὠνομάσθη Β ο υ λ ῆ τ ῶ ν Λ ό ρ δ ω ν ἢ "Α ν ω Β ο υ λ ῆ. Τοιοῦτοτρόπως κατὰ τὸ τέλος τοῦ 13ου αἰῶνος εἶχε κατ' οὐσίαν δημιουργηθῇ εἰς τὴν Ἀγγλίαν νέον εἶδος πολιτεύματος τὸ λεγόμενον Κοινοβουλευτικόν, δηλαδή ἡ κυβέρνησις τῆς πολιτείας διὰ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους. Τὸ νέον διοικητικὸν σύστημα ἔπαιξε σημαντικώτατον μέρος εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῆς νεωτέρας Εὐρώπης.

ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΩΝ ΙΤΑΛΙΚΩΝ ΠΟΛΕΩΝ

Μεγάλην ἐπίρροην διὰ τὴν μεταβολὴν τῆς μεσαιωνικῆς κοινωνίας εἶχεν ἡ ἀνάπτυξις τῶν ἰταλικῶν πόλεων. Ἡ Ἰταλία δὲν κατάρθωσε νὰ ἐνωθῇ εἰς ἓν κράτος. Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῶν μέσων χρόνων καὶ βραδύτερον κατὰ τοὺς νέους χρόνους ἦτο διηρημένη, ὅπως καὶ ἡ Γερμανία, εἰς πολλὰ κράτη. Πρὸς νότον ἦτο τὸ Βασίλειον τῆς Ν ε α π ό λ ε ω ς, εἰς τὸ μέσον τὸ Κ ρ ά τ ο ς τ ῆ ς Ἑ κ κ λ η σ ί α ς, πρὸς βορρᾶν διάφοροι μικραὶ πολιτεῖαι, Φλωρεντία, Πίσσα, Γένουα, Μιλάνον, Βενετία κτλ.

Αἱ πολιτεῖαι τῆς Ἰταλίας ἐπλούτισαν διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας καὶ ἀνεπτύχθησαν εἰς δημοκρατίας, αἱ ὁποῖαι ὁμοιάζον πολὺ μὲ τὰς δημοκρατίας τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Κερχιδόνης. Διότι εἰς τὰς πόλεις τῆς βορείου Ἰταλίας ἀνεπτύχθη πλουσία τάξις ἐμπόρων, ἡ ὁποία ἔλαβε τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας καὶ ἵδρυσεν ἰσχυρὰ ναυτικὰ κράτη. Ἡ Βενετία μάλιστα τὸν 15ον καὶ 16ον αἰῶνα ἦτο μία ἀπὸ τὰς μεγάλας δυνάμεις τῆς Εὐρώπης. Ἀξιολογώτεραι ἀπὸ τὰς βορειοῖταλικὰς πόλεις εἶναι ἡ Φλωρεντία καὶ ἡ Βενετία. Ἡ πρώτη εἶναι πρότυπον βιομηχανικῆς πόλεως, ἡ δευτέρα ναυτικῆς.

Ἡ Φλωρεντία κατέχει ἀξιόλογον θέσιν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ. Διεκρίθη εἰς τὴν κατασκευὴν πολυτελῶν ὑφασμάτων. Σχεδὸν τὰ τρία τέταρτα τῶν κατοίκων κατεγίνοντο εἰς τὴν βιομηχανίαν αὐτὴν καὶ ἡ πόλις εἰσέπραττεν ἐτησίως 60 - 70 ἑκατομύρια φράγκα ἀπὸ τὴν πώλησιν τῶν ὑφασμάτων.

Ἡ συρροή τοῦ χρήματος ἀνέπτυξε τὰς χρηματιστικὰς ἐργασίας. Οἱ Φλωρεντῖνοι ἔγιναν ὀνομαστοὶ τραπεζίται, συναγωνιζόμενοι ἐπιτυχῶς πρὸς τοὺς Ἑβραίους. Μία οἰκογένεια πλουσίων τραπεζιτῶν, οἱ Μεδίκκοι, κατῴρθωσε νὰ λάβῃ τὴν κυβέρνησιν τῆς πόλεως καὶ ἔγινε τόσο ἰσχυρὰ καὶ ὀνομαστή, ὥστε οἱ Γάλλοι βασιλεῖς ἐζήτησαν τὴν συμμαχίαν τῆς καὶ δύο γυναῖκες αὐτῆς ἀνῆλθον εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας.

Ὁ πλοῦτος συνετέλεσεν εἰς τὴν λέπτυνσιν τῶν ἡθῶν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς καλαισθησίας τῶν κατοίκων. Εἰς τὴν Φλωρεντίαν τὸ πρῶτον ὥρμασεν ἡ Ἀναγέννησις τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων. Εἰς τὴν αὐλὴν τῶν Μεδίκκων εὖρον πρόθυμον ὑποδοχὴν ὁ Γεμιστὸς καὶ ἄλλοι φυγάδες τοῦ Βυζαντίου.

Ἡ Βενετία, κτισμένη ἐπὶ νησιδίων εἰς τὸν βορειοδυτικὸν μυχὸν τοῦ Ἀδριατικοῦ, ἔγινε πλουσία ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ ἐμπορίου καὶ ἡ κατάληψις τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ 1204 ἐξησφάλισεν εἰς αὐτὴν ἀνέλπιστον κέρδος. Ἐλέγετο δημοκρατία, ἀλλ' εἶχε κυβέρνησιν αὐστηρῶς ἀριστοκρατικὴν. Μόνον αἱ ἀρχαιότατοι ἐμπορικαὶ οἰκογένειαι, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα ἦσαν ἐγγεγραμμένα εἰς τὴν Χρυσὴν Βίβλον, εἶχον δικαίωμα νὰ λαμβάνουν μέρος εἰς τὴν διοίκησιν. Κατὰ τύπους ἀρχηγὸς τῆς Βενετικῆς πολιτείας ἦτο ὁ Δόγης (ἐκ τοῦ λατ. *dux*). Ἀλλ' ἡ ἐξουσία ἀνῆκε κυρίως εἰς τὸ Συμβούλιον τῶν δέκα.

Οἱ Βενετοὶ ἦσαν τόσο πλούσιοι, ὥστε ὠνομάζοντο «Κύριοι ὅλου τοῦ χρυσοῦ τῆς χριστιανοσύνης». Κατ' ἀρχὰς ἡ Βενετία, ὅπως καὶ ὅλη ἡ Ἀνω Ἰταλία, ἀνῆκεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ οἱ Βενετοὶ παρέλαβον ἀπὸ τὸ Βυζάντιον πολλὰ στοιχεῖα πολιτισμοῦ. Ἀλλὰ τὸν 15ον καὶ 16ον αἰῶνα εἶχον ἐκτεταμένον κράτος. Ἐξουσίαζον τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τῆς Ἀδριατικῆς, τὰ παράλια δηλ. τῆς σημερινῆς Δαλματίας, Ἰστρίας καὶ Ἠπείρου. Κατέλαβον τὰ Ἐπτάνησα, πολλὰς θέσεις εἰς τὴν παραλίαν τῆς Πελοποννήσου καὶ πολλὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Εἰς τὴν Μεσόγειον κατεῖχον τὴν Κρήτην καὶ τὴν Κύπρον. Οἱ Βενετοὶ ἦσαν ὑπουργοὶ καὶ τυραννικοὶ καὶ ἐθυσίαζον τὸ πᾶν χάριν τοῦ ἐμπορικοῦ συμφέροντος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'

Ο ΔΥΤΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Η ΠΑΙΔΕΙΑ

Ἐκ τῆς μεταναστεύσεως τῶν γερμανικῶν λαῶν μεγάλην καταστροφὴν ὑπέστησαν τὰ γράμματα καὶ ἡ Εὐρώπη ἔζησε μακροὺς αἰῶνας ἀμαθείας μετὰ τὴν ὀριστικὴν διαμόρφωσιν τοῦ μεσαιωνικοῦ βίου. Ἐπὶ τῶν Μεροβενζιέν βασιλέων π. χ. ἦτο τόση ἡ ἀμάθεια εἰς τὴν Γαλλίαν, ὥστε δυσκόλως εὕρισκοντο ἄνθρωποι διὰ τὰς κρατικὰς ἢ ἐκκλησιαστικὰς ὑπηρεσίας. Τὰ ὀλίγα χειρόγραφα, τὰ ὅποια σῶζονται ἀπὸ τοὺς χρόνους αὐτοὺς, εἶναι τελείως πρωτόγονα.

Ἄλλ' οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως ἦσαν λαοὶ νεαροὶ καὶ δημιουργικοὶ καὶ ἤρχισαν νὰ προοδεύουν εἰς τὰ γράμματα, εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ εἰς τὰς τέχνας. Γενικῶς ὅμως ἡ παραγωγή τῶν μέσων χρόνων ἔχει τὴν σφραγίδα τῆς θρησκείας. Ἡ χριστιανικὴ πίστις, ἡ ὅποια ἐνώνει τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ τὸν Πάπαν καὶ τοὺς ὠθεῖ εἰς τὰς Σταυροφορίας, ἐμπνέει καὶ τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας καὶ ὅλας ἐν γένει τὰς πνευματικὰς ἐκδηλώσεις.

Ἀπὸ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους τὴν παιδείαν ἔλαβεν εἰς χεῖρας ἡ Ἐκκλησία καὶ τὴν ἐκράτησε καθ' ὅλον τὸν μεσάϊωνα. Ἦθελεν αὕτῃ νὰ δίδῃ τὴν κατεύθυνσιν εἰς τὴν μόρφωσιν καὶ συγχρόνως νὰ ἀσκῇ ἔλεγχον ἐπ' αὐτῆς. Ὁ πρῶτος, ὁ ὁποῖος ἐπροστάτευσε τὰ γράμματα καὶ ἵδρυσε σχολεῖα, εἶναι ὁ Κάρολος ὁ Μέγας, μολοντί ὁ ἴδιος ἦτο ἀγράμματος. Διὰ τοῦτο οἱ Εὐρωπαῖοι ἀπὸ τοῦ Καρόλου χρονολογοῦν τὴν πρώτην ἀναγέννησιν τῆς Δύσεως.

ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ

Τὸ μεσαιωνικὸν σχολεῖον ἦτο παράρτημα τῆς ἐκκλησίας, διδάσκαλοι ἦσαν οἱ ἐφημέριοι καὶ οἱ μοναχοὶ καὶ τὰ διδασκόμενα μαθήματα, ἀνάγνωσις, γραφή, ὀλίγη ἀριθμητικὴ, γραμμα-

τική καὶ κατήχησις. Γλῶσσα τῶν σχολείων ἦτο ἡ λατινική, ἡ δὲ ἐκπαίδευσις παρέιχετο δωρεάν. Αὐτὰ ἦσαν τὰ μικρὰ σχολεῖα τῶν κωμοπόλεων καὶ τῶν χωρίων. Εἰς τὰς μεγαλυτέρας πόλεις ὑπῆρχον τὰ λεγόμενα μεγάλα σχολεῖα, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τὸ διανοητικὸν ἐπίπεδον ἦτο πολὺ χαμηλόν.

Ἐπειδὴ τὰ βιβλία ἦσαν σπάνια, ὁ διδάσκαλος ἀνεγίνωσκε καὶ οἱ μαθηταὶ περιωρίζοντο νὰ ἀκούουν. Γραπτὴ ἐργασία σχεδὸν δὲν ἐδίδοτο, διότι ὁ χάρτης ἦτο πολὺ ἀκριβός. Οἱ μαθηταὶ ἀπεστήθιζον γνωμικά καὶ ἡσκοῦντο εἰς τὸ περίπλοκον καὶ μακροπερίοδον ὕφος. Ὅλη ἡ μόρφωσις ἦτο ἄσκησις μνήμης καὶ γενικῶς ἡ σπουδὴ ἦτο προπαρασκευὴ διὰ τὴν Θεολογίαν.

Ἀλλὰ τὸν 12ον καὶ 13ον αἰῶνα ἀρχίζει πραγματικὴ ἀναγέννησις. Τὸ ἐπίπεδον τῆς μορφώσεως ἤρχισε νὰ ἐξυψώνεται. Εἰς τὰ σχολεῖα τῶν πόλεων ἐδιδάσκοντο μαθήματα εἰδικά, ἡ θεολογία, τὸ πολιτειακὸν δίκαιον, τὸ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον (κανονικόν), ἡ ἱατρικὴ, ὠρισμένων δὲ πόλεων τὰ σχολεῖα ἔγιναν ὀνομαστὰ διὰ τοῦτον ἡ ἐκείνων τὸν κλάδον. Ἡ Βολωνία π.χ. διὰ τὸ κανονικὸν δίκαιον, ἡ Ὁρλεάνη διὰ τὸ πολιτειακόν, τὸ Μονπελλιὲ διὰ τὴν ἱατρικὴν, οἱ Παρίσιοι διὰ τὴν θεολογίαν.

ΤΑ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑ

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 12ου αἰῶνος ἤρχισεν ἡ ἀραβικὴ ἐπίδρασις εἰς τὴν Δύσιν. Ἐπὶ αἰῶνας οἱ Ἀραβες εἶχον καλλιέργησει τὰς ἐπιστήμας καὶ εἶχον ὀνομαστὰς σχολὰς εἰς τὰ κέντρα τοῦ Ἰσλαμικοῦ κόσμου, εἰς τὴν Δαμασκόν, τὴν Βαγδάτην, τὸ Κάιρον, τὴν Κόρδοβαν, τοὺς λεγομένους μενδρεσέδες, οἱ ὅποιοι διέσωζον εἰς ἕνα βαθμὸν τὴν παράδοσιν τῶν ἀρχαίων φιλοσοφικῶν σχολῶν. Οἱ ἀραβικοὶ μενδρεσέδες ἐχρησίμευσαν ὡς ὑπόδειγμα διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῶν εὐρωπαϊκῶν πανεπιστημίων.

Τὰ σχολεῖα ἐπληθύνθησαν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν ἐξηκολούθει ν' αὐξάνῃ. Ἰδίως ἡ γαλλικὴ πρωτεύουσα ἔγινε κέντρον, τὸ ὅποιον προσείλκυε μέγαν ἀριθμὸν σπουδαστῶν. Διδάσκαλοι καὶ μαθηταὶ τῶν παρισινῶν σχολείων ὀργάνωθησαν ὅπως εἰς ἕνα σύνδεσμον καὶ ἀπετέλεσαν μίαν ἑνωσιν, μίαν universitas, ὅπως εἶπον εἰς τὴν λατινικὴν, διὰ νὰ

υποστηρίξουν τὰ συμφέροντά των. Τοιουτοτρόπως προήλθεν ἡ Universitas magistrorum et scholarium καὶ ἰδρύθη τὸ πρῶτον Πανεπιστήμιον.

Οἱ φοιτηταὶ διηροῦντο εἰς τέσσαρας κλάδους, ἓνα προκαταρκτικόν, τὸν ὅποιον ἔπρεπε νὰ περάσουν ὅλοι, καὶ τρεῖς ἐιδικούς, τὴν θεολογίαν, τὴν νομικὴν καὶ τὴν ἰατρικὴν. Ὁ προκαταρκτικὸς κύκλος ἔδιδεν ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον λέγομεν σήμερον γυμνασιακὴν μόρφωσιν.

Ἐκαστος κλάδος ἀπετέλεσεν ἰδιαιτέρον σύνδεσμον, ἰδιαιτέραν δύναμιν (*facultas* λατιν., *faculté* γαλλ.) εἴτε σχολήν, ὅπως λέγομεν ἡμεῖς σήμερον.

Αἱ σπουδαὶ διήρκουν πολλὰ ἔτη. Ἐνεγράφοντο 14 ἢ 15 ἐτῶν καὶ ἐπὶ ἕξ ἔτη ἐσπούδαζον τὰ γυμνασιακὰ μαθήματα. Μετὰ τὸ τέλος αὐτῶν ὅσοι ἤθελον ἔδιδον ἐξετάσεις καὶ ἀνηγορεύοντο *magistri artium* καὶ ἐλάμβανον τὸ δικαίωμα νὰ διδάσκουν. Αἱ ἐξετάσεις αὐταὶ ὠνομάσθησαν βραδύτερον *baccalaureat* (*bacca laureatus*). Ἄλλοι ἐξηκολοῦθουν τὰς σπουδὰς των εἰς μίαν ἀπὸ τὰς τρεῖς σχολάς. Οἱ δύο κλάδοι, νομικὴ καὶ ἰατρικὴ, δὲν εἶχον μεγάλην σπουδαιότητα, ἐνῶ κέντρον τῶν ἀνωτέρων σπουδῶν ἦτο ἡ θεολογία. Διὰ νὰ γίνῃ κανεὶς διδάκτωρ τῆς θεολογίας, ἔπρεπε νὰ φθάσῃ τὸ 35ον ἔτος τουλάχιστον τῆς ἡλικίας του.

ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

Τὰ πανεπιστήμια λοιπὸν τῆς μεσαιωνικῆς Εὐρώπης δὲν προήλθον τυχαίως, ἀλλ' ἀνεπτύχθησαν βαθμηδὸν ἀπὸ βαθυτέραν ἐσωτερικὴν ἀνάγκην, τὴν ὅποιαν εἶχεν ἡ ἀφυπνιζομένη μετὰ τὰς σταυροφορίας Εὐρώπη.

Ἐως τώρα οἱ Εὐρωπαῖοι εἶχον τὴν ἀφελῆ πίστιν. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὅμως ἤρχισε νὰ ἀλλάξῃ τὸ πνεῦμα. Πολλοὶ δὲν ἱκανοποιοῦντο πλέον μὲ τὴν ἀπλὴν πίστιν, ἀλλὰ ἤθελον νὰ δικαιολογήσουν τὴν πίστιν μὲ τὸ λογικόν. Εἰς τὴν Δύσιν δηλαδὴ ἤρχισε νὰ ἀφυπνίζεται τὸ ἐρευνητικὸν πνεῦμα. Αὐτὸ ὅμως ἐσκανδάλιζε τοὺς πολλοὺς, οἱ ὅποιοι διετήρουν ζωηρότεραν τὴν παλαιὰν παράδοσιν.

Τὸν 5ον αἰῶνα ὁ περίφημος πατὴρ τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας

Αὐγουστῖνος ἔγραφε, ὅτι τὸν Θεὸν τὸν γνωρίζομεν μὲ τὴν πίστιν, μὲ τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἀφοσίωσιν εἰς αὐτόν. Ὁ ἀλαζονικός πόθος νὰ γνωρίσωμεν καὶ νὰ ἐξηγήσωμεν ὅλα μὲ τὸ λογικὸν εἶναι ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας, τὰς θανασίμους ἀμαρτίας. Ὁ ἄνθρωπος πρέπει μὲ τὸν πόθον καὶ τὴν συγκίνησιν νὰ βυθισθῇ εἰς τὸν Θεόν, νὰ προσπαθῇ νὰ γίνῃ ἕν μὲ αὐτόν. Τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς γνωριμίας μὲ τὸν Θεὸν τὸ ὠνόμασαν μυστικισμόν.

Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Αὐγουστίνου ἦτο μεγάλη εἰς τὴν Δύσιν καὶ πολλοὶ θεολόγοι τῶν μέσων χρόνων κατεδίκαζον τὴν ἐπιστήμην καὶ γενικῶς κάθε μόρφωσιν. Ὁ ἅγιος Βερνάρδος π. χ. (1091 - 1153), ὁ ζηλωτὴς γάλλος θεολόγος, ὁ κηρύξας τὴν δευτέραν σταυροφορίαν, ἦτο ἐχθρὸς τῆς διανοητικῆς ἐργασίας, ἰδίως τοῦ συλλογισμοῦ, καὶ κατεδίκαζε τὴν συζήτησιν καὶ τὴν ἔρευναν, διότι ἔχουν συνήθως ἐπικινδύνους συνεπειάς. Κατὰ τὴν γνώμην του ἔπρεπε νὰ κλείσωμεν τὰ σχολεῖα καὶ νὰ ἐπιβάλωμεν εἰς τὸν κόσμον τὴν ἱερὰν ἀμάθειαν. Πολλοὶ θεολόγοι ἐδίδαξαν, ὅτι εἶναι ἐπικίνδυνον νὰ ἐμπιστεύεται κανεὶς εἰς τὸ λογικὸν καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος, διὰ νὰ εὕρῃ τὴν ἀλήθειαν, χρειάζεται τὴν θεῖαν χάριν.

Η ΑΡΑΒΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

Δὲν ἤργησεν ὁμως νὰ ἔλθῃ ἰσχυρὸς κλονισμός. Τὸν 12ον ἀκριβῶς αἰῶνα ἤρχισεν εἰς τὴν Δύσιν ἡ ἀραβικὴ ἐπίδρασις. Ἡ ἀραβικὴ ἐπιστήμη εἶχεν ἔλθει πολὺ πλησίον εἰς τὴν Εὐρώπην, διότι ἡ Ἰσπανία, τὴν ὁποίαν ἐξουσίαζον οἱ Ἄραβες, εἶχε γίνει ἀπὸ καιρὸν ἀξιολογωτάτῃ πνευματικῇ ἐστία. Μωαμεθανοὶ καὶ ἑβραῖοι σοφοὶ ἐκαλλιέργησαν ἐκεῖ τὴν φιλοσοφίαν καὶ γενικῶς τὴν ἐπιστήμην.

Ἀλλ' ἡ ἀραβικὴ ἐπιστήμη, καθὼς γνωρίζομεν, ἐστηρίχθη εἰς τὸν Ἀριστοτέλην, τὸν περίφημον Ἕλληνα σοφὸν τοῦ 4ου π. χ. αἰῶνος. Ὁ Ἀριστοτέλης τὰς γνώμας του τὰς παρουσίαζεν ὡς συνέπειαν αὐστηρῶν συλλογισμῶν, ἐπίστευεν εἰς τὴν ἀνωριότητα τοῦ κόσμου καὶ παρεδέχετο, ὅτι τὰ φαινόμενα συμβαίνουν ἀπὸ ἐσωτερικᾶς ἀνάγκας, ἀπὸ λόγους, οἱ ὅποιοι ὑπάρχουν μέσα εἰς τὴν φύσιν.

Περὶ τὰ 1200 εἰσέδυσαν εἰς τὴν Γαλλίαν αἱ λατινικαὶ μεταφράσεις τῆς Φυσικῆς καὶ τῆς Μεταφυσικῆς τοῦ μεγάλου σοφοῦ, αἱ ὁποῖαι εἶχον γίνει ἀπὸ τὴν ἀραβικὴν μετάφρασιν.

Ἡ ἀραβοαριστοτελικὴ ἐπιδρομή, ὅπως ὠνόμασαν τὸ γεγονός αὐτό, ἐπροκάλεσεν ἀληθῆ ἐπανάστασιν εἰς τὴν Δύσιν. Παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τῶν αὐγουστινικῶν καὶ τῶν ἀδιαλλάκτων οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς λογίους κατελήφθησαν ἀπὸ πάθος πρὸς τὴν ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν.

Ἡ ἐκκλησία εἶδε κατ' ἀρχὰς μὲ ἀνησυχίαν τὴν κίνησιν αὐτήν, ἔλαβεν ἐχθρικὴν στάσιν κατὰ τοῦ νεωτερισμοῦ καὶ ἀπηγόρευσε τὴν μελέτην νέων κειμένων (1210 - 1215). Δὲν ἤργησεν ὅμως νὰ παρατηρήσῃ, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης δὲν ἦτο τόσο ἐπικίνδυνος καὶ ὅτι καταλλήλως προσαρμοζόμενος ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ στήριγμα τῆς διδασκαλίας τῆς. Ἠλλάξε τότε τακτικὴν, κατήργησε τὴν ἀπαγόρευσιν καὶ οἱ διδάσκαλοι ἔσπευσαν νὰ δώσουν εἰς τὰ κείμενα τοῦ Ἀριστοτέλους τὴν πρώτην θέσιν εἰς τὰ μαθήματά των καὶ μεγάλοι σοφοὶ τῆς ἐποχῆς, ὁ γάλλος φραγκισκανὸς μοναχὸς **Μπαναβεντούρα** (Banaventura 1221 - 1274), ὁ γερμανὸς δομινικανὸς **Ἀλβέρτος ὁ Μέγας** (1193 - 1280) καὶ ὁ διασημότερος ἀπὸ ὅλους ὁ Ἰταλὸς **Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτης** (1227 - 1274) ἐπροθυμοποιήθησαν νὰ συμβιβάσουν τὴν διδασκαλίαν των μὲ τὸ δόγμα τῆς ἐκκλησίας. Τὸ τεράστιον ἔργον τοῦ τελευταίου, ἡ *Summa Theologiae*, Σύνοψις τῆς Θεολογίας, ἔγινε τὸ κλασσικὸν ἐγχειρίδιον εἰς τὰς θεολογικὰς σχολάς. Οἱ σύγχρονοι ὠνόμασαν τὸν Θωμᾶν ἁ γ γ ε λ ι κ ὸ ν σ ο φ ὸ ν, doctor angelicus, ὁ Πάπας τὸν κατέταξεν εἰς τοὺς ἁγίους καὶ ἀκόμη σήμερον ἡ καθολικὴ ἐκκλησία θεωρεῖ τὸ φιλοσοφικὸν σύστημά του ὡς τέλειον.

ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Τοιοιουτρόπως ἡ κρίσις ὑπερενικήθη καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀντιπρόσωπος τῆς λογικῆς διανοήσεως, ἀπέβη στήριγμα τῆς πίστεως. Μὲ τὸ πνεῦμα αὐτὸ εἰργάσθησαν οἱ λόγιοι τῆς ἐποχῆς καὶ ἐδημιούργησαν τὴν μεσαιωνικὴν φιλοσοφίαν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, τὴν λεγομένην *σχολαστικὴν φιλοσοφίαν*.

σοφίαν, διότι ἦτο ἡ ἐπισήμως εἰς τὰς σχολὰς διδασκομένη. Ἡ φιλοσοφία αὕτη δὲν ἐδημιούργησε τίποτε πρωτότυπον καὶ ἔμεινεν ὑπηρετικὴ τῆς Θεολογίας, ancilla Theologiae. Οἱ σοφοὶ τοῦ 13ου αἰῶνος ἐδέχοντο ἐκ τῶν προτέρων, ὅτι ἡ διδασκαλία τῆς ἐκκλησίας εἶναι ὀρθή καὶ τὸ κείμενον τῆς Γραφῆς ἀλάνθαστον καὶ δὲν ἔμεινεν ἄλλο παρὰ νὰ εὑρεθῇ τὸ διανοητικὸν στήριγμα, τὸ ὁποῖον θὰ ἀπεδείκνυε λογικῶς τὴν ὀρθότητα. Ἀνυψώσασα τὸν Ἀριστοτέλη εἰς ἀλάνθαστον αὐθεντίαν, ἔκλειε τὸν δρόμον εἰς τὴν ἐλευθέραν ἔρευναν. Δὲν ἦτο ἀνάγκη ὁ ἄνθρωπος νὰ κουράσῃ πολὺ τὸν νοῦν του. Ἡ ἀλήθεια εἶχεν εὑρεθῇ καὶ κωδικοποιηθῇ ἤδη. Διὰ τὰ ζητήματα τῆς θρησκείας δὲν εἶχε κανεὶς παρὰ νὰ καταφύγῃ εἰς τὰς Γραφάς, διὰ ζητήματα ἐπιστημονικὰ εἰς τὰ βιβλία τοῦ Ἀριστοτέλους.

ΑΦΥΠΝΙΣΙΣ ΤΟΥ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

Κατ' οὐσίαν ὁμῶς αἱ συζητήσεις τῶν θεολόγων καὶ οἱ λεπτολόγοι συλλογισμοὶ ὥξυναν τὸν νοῦν καὶ ἐξύπνησαν τὸ ἐρευνητικὸν πνεῦμα. Ἦρχισαν νὰ ἀντιλαμβάνωνται τὸ ἄσκοπον τῶν ἀφηρημένων συλλογισμῶν καὶ στρέφουν τὴν προσοχὴν τῶν εἰς τὴν πραγματικότητα. Ἡ παρατήρησις καὶ ἔρευνα τοῦ κόσμου, δηλαδή ἡ ἐμπειρία, ἀποκτᾷ ἐκτίμησιν. Ἦδη οἱ σοφοὶ τοῦ 13ου αἰῶνος τονίζουν τὴν σημασίαν τῆς ἐμπειρίας. «Χωρὶς ἐμπειρίαν δὲν ἤμποροῦμεν νὰ μάθωμεν τίποτε ἀξιόλογον». Εἰς τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν ἔχομεν τὴν ἀρχὴν τῆς πειραματικῆς ἐπιστήμης. Παραλλήλως τὸ πνεῦμα θέλει νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὰς αὐθεντίας, νὰ ἀποκτήσῃ τὴν αὐτοτέλειαν καὶ τὴν αὐτενέργειαν.

Η ΔΗΜΩΔΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Ἡ λατινικὴ ἔμεινεν ἡ γλῶσσα τῶν λογίων καὶ εἰς αὐτὴν ἐγράφοντο τὰ θεολογικὰ καὶ φιλοσοφικὰ καὶ γενικῶς τὰ σοβαρώτερα συγγράμματα. Οἱ λαοὶ ὁμῶς τῆς Δύσεως ὠμίλουν διάφορα ἰδιώματα, τὰ ὁποῖα ἐσχηματίσθησαν μετὰ τὴν μετανάστευσιν. Οἱ Γερμανοὶ εἶχον διατηρήσει τὴν παλαιὰν γλῶσσαν, οἱ Γάλλοι, οἱ Ἰταλοὶ, οἱ Ἰσπανοὶ ὠμίλουν νεωτέρας μορφᾶς τῆς λατινικῆς, τὰς νεολατινικὰς γλῶσσας, τὴν γαλλικὴν, τὴν ἰταλικὴν, τὴν ἰσπανικὴν. Οἱ Ἀγγλοὶ διεμόρφωσαν ἰδίαν γλῶσσαν, κρᾶμα γερμανικῆς καὶ γαλλικῆς. Καί, ὅπως ἦτο φυσικόν,

εἰς τὰς γλώσσας αὐτὰς ἐξέφρασαν τὸς συγκινήσεις των, τοὺς πόθους καὶ τὴν λύπην των. Τοιουτοτρόπως παρὰ τὴν λογίαν λογοτεχνίαν ἐδημιουργήθη εἰς ὅλας τὰς χώρας τῆς Εὐρώπης λαϊκὴ λογοτεχνία, ἡ ὁποία διεκρίνεται διὰ τὴν πρωτοτυπίαν, τὴν θέρμην καὶ τὴν φυσικότητα.

Ἀνεξαιρέτως ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως ἔχουν δημῳδὴ λογοτεχνίαν, ἀξίαν πολλῆς προσοχῆς. Εἰς τὰ προϊόντα τῆς λαϊκῆς λογοτεχνίας προέχει ἡ ποίησις. Οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως, ὅπως οἱ λαοὶ ὅλου τοῦ κόσμου, ἐτραγουδῆσαν εἰς τὴν γλῶσσαν των τὸν πόνον καὶ τὴν χαρὰν των, τὰ κατορθώματα καὶ τὰ ἀτυχήματα τῶν ἀρχηγῶν των, διηγήθησαν μύθους, ἐμιμήθησαν, ἐσαίρισαν. Οἱ μεσαιωνικοὶ λαοὶ τῆς Δύσεως ἔχουν τὰ λυρικά των ποιήματα, τὰ ἔπη των, τοὺς μύθους, τὸ θέατρον, τὴν σάτιραν κτλ.

Εἰς τὴν Γαλλίαν ἐγεννήθη τὸ ἀξιόλογον μεσαιωνικὸν ἔπος *Chansons de Roland* (12ος αἰών), τὸ ὁποῖον εἰς 4000 στίχους ψάλλει τὸν ἥρωικὸν θάνατον τοῦ Ρολάν, τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου.

Εἰς τὴν Γερμανίαν ἀπὸ ἀναμνήσεις τῶν μεταναστεύσεων καὶ τὰς ἐπιδρομὰς τοῦ Ἀτίλλα προῆλθε τὸ περίφημον ἔπος τῶν *Nibelungen* (περὶ τὸ 1200).

Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὁ κυριώτερος ἐπικός κύκλος εἶναι τοῦ Ἀρθούρου καὶ τῶν ἵπποτων τῆς στρογγυλῆς τραπέζης.

Ἡ μεσαιωνικὴ Εὐρώπη ἔχει τὸ θεατρὸν τῆς, τὸ ὁποῖον προῆλθεν ὅπως καὶ τὸ ἀρχαῖον ἐλληνικὸν ἀπὸ τὰς τελετὰς τῆς ἐκκλησίας. Τὰ δράματα μὲ θρησκευτικὴν ὑπόθεσιν, τὰ ὁποῖα ἐπαίζοντο συνήθως εἰς μεγάλας ἐορτὰς καὶ εἰς τὸν περίβολον τῆς ἐκκλησίας, τὰ ὠνόμασαν *μυστήρια*, τὰ δὲ μὲ κωμικὴν ὑπόθεσιν, τὰ ὁποῖα ἐπαίζοντο συνήθως εἰς τὰς πανηγύρεις, φάρσας.

Ἀρκετὰ ἐνωρὶς ἤρχισαν νὰ γράφουν χρονογραφίας καὶ ἄλλας διηγήσεις εἰς τὴν λαϊκὴν γλῶσσαν. Ἡ διαμόρφωσις ὅμως τοῦ δημῳδοῦ πεζοῦ λόγου ἔγινεν ὀλίγον βραδύτερον.

Κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν πρωτοπορίαν εὐρίσκεται ἡ γαλλικὴ

λογοτεχνία, ή όποία έχει επίδρασιν και έξω τών συνόρων της Γαλλίας. Πρός τό τέλος όμως τών μέσων χρόνων αρχίζει ή άκμή της 'Ιταλίας. Ή σημαντικώτέρα έστία της Ιταλικής άκμης κατά τούς χρόνους αυτούς είναι ή Φλωρεντία, τήν όποίαν όμως ακολουθοϋν άλλαι αξιόλογοι πόλεις, τό Μιλάνον, ή Πάδουα, ή Βενετία κτλ.

Είς τήν Φλωρεντίαν άναφαίνεται ή σημαντικώτέρα ποιητική μορφή τοϋ δύναντος μεσαίωνος ό **Δάντης**.

Ή **Dante Alighieri** (1265 - 1321) άντιπροσωπεύει άκόμη τόν παλαιόν κόσμον. Είς τούς μεταγενεστέρους είναι γνωστός μέ τό όνομαστόν θρησκευτικόν του έπος, τήν **Θείαν Κωμωδίαν**. 'Αλλ' ό Δάντης ήτο άνθρωπος μεγάλης μορφώσεως, κατείχε τήν σοφίαν τών μέσων χρόνων και άνεδείχθη συγγραφεύς πολύμορφος και πολυγράφος. 'Αριστοκράτης, συμμεριζόμενος τάς ιδέας και τά πάθη της τάξεώς του, λαμβάνει ένεργόν μέρος είς τούς κοινωνικούς άγώνας, έξορίζεται και ζή πολλά έτη μακράν της πατρίδος του. Νέος έγραψε **σ ο ν ν έ τ σ**, τά **canzoni**, τό όποία μέ σχόλια είς πεζόν άπετέλεσαν τό βιβλίον της νεότητος, τήν **Vita nuova** (1295). Περί τό 1306 - 1308 γράφει τό **Συμπόσιόν του**, τό **Convivio**, είς τό όποιον διασταυροϋνται τάσεις φιλοσοφικάι, ήθικάι, ποιητικάι και διάθεσις είδωλολατρική.

Ή θεία κωμωδία επλήρωσεν όλην τήν ζωήν τοϋ ποιητοϋ. 'Από τά τρία μέρη τοϋ έργου ή **Κόλασις** έτελείωσε τό 1312, τό **Καθαρτήριον** τό 1314, ό **Παράδεισος** μόλις προς τό τέλος της ζωής του.

Τό έργον είναι έν είδος άπολογισμοϋ της έσοδείας τοϋ μεσαίωνος. Ό Δάντης ψάλλει τά ιδανικά, τάς θρησκευτικάς δοξασίας, τούς πόθους και τούς θυμούς της περιέργου αύτης έποχής. Θεολογικόν είς τήν έμπνευσιν, είναι κοσμικόν είς τήν απaráμιλλον μορφήν του, είς τήν παρατηρητικότητα και τήν αγάπην της ζωής. Χαρακτηριστικόν είναι, ότι ό χριστιανός αύτός ώς όδηγόν λαμβάνει ένά είδωλολάτρην, τόν Βεργίλιον, τόν ποιητήν της Αίνειάδος.

Είς τήν γελαστήν και είδωλολατρικήν πραγματικότητα μάς φέρει μερικάς δεκαετίας βραδύτερον ό **Βοκκάκιος**.

Ὁ Giovanni Boccaccio (1313 - 1375), ἔμπορος, τραπεζίτης, ἐπιχειρηματίας ὅσον καὶ λόγιος, ὀλίγον εὐτυχῆς εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις του, θαυμαστής τῆς θείας Κωμωδίας καὶ τοῦ Βεργιλίου, γίνεται γνωστὸς μὲ τὰ νεανικά του ἔργα καὶ μεταξὺ τοῦ 1348 καὶ τοῦ 1353 συνθέτει τὸ κύριόν του ἔργον τὴν Δεκαήμερον, Decamerone, σειρὰν διηγήσεων, εἰς τὰς ὁποίας ὁ πεζὸς λόγος φθάνει εἰς τὴν κυριαρχίαν του.

Ἡ ἀγάπη τῆς ἀρχαιότητος, ἡ ὁποία ὑποφώσκει εἰς τὸ ποίημα τοῦ Δάντου καὶ σπάρταρξ εἰς τὰς διηγήσεις τοῦ Βοκκακίου, προβάλλει ἀποφασιστικὰ εἰς τὸν **Πετράρχην**.

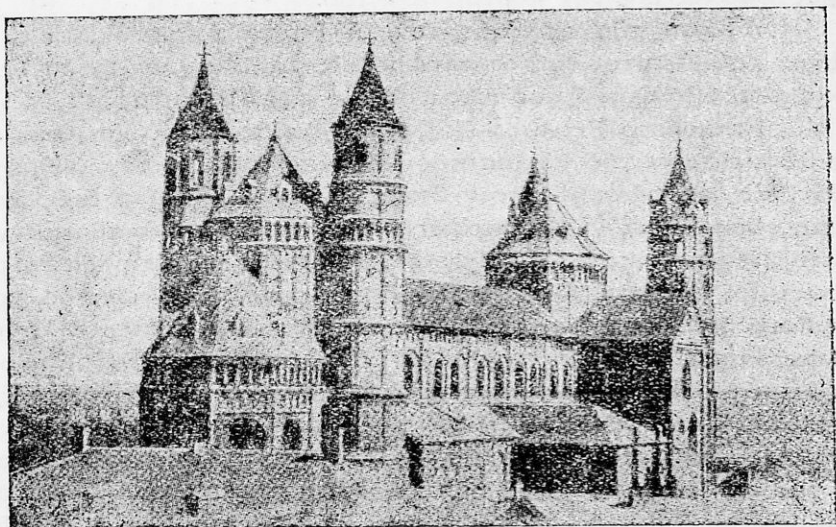
Ὁ Francesco Petrarca (1304 - 1374) μᾶς φέρει ἤδη μέσα εἰς τὸν θαυμασμὸν τῆς κλασσικῆς λογοτεχνίας, εἰς τὸν ἀνθρωπισμὸν, εἰς τὴν ἀναγέννησιν ὅπως λέγουν. Εἶναι ὁ ἀνθρωπος μεταξὺ δύο γενεῶν, χριστιανὸς εἰς τὸ βάθος καὶ ἀναθρεμμένος μὲ τὰς μεσαιωνικὰς ἀντιλήψεις, ἐλκύεται ἀπὸ τὴν ζωὴν, τὴν κλασσικὴν ποίησιν καὶ τέχνην. Λατινιστῆς παραγωγικός, χρησιμοποιεῖ μὲ ἐπιτυχίαν ὅλας τὰς μορφὰς τοῦ λατινικοῦ λόγου. Γράφει λατινιστὶ βίους μεγάλων ἀνδρῶν, πραγματείας ἠθικοπλαστικὰς καὶ συνθέτει μέγα ἐπικὸν ποίημα, τὴν Africa, εἰς ἑξάμετρα μὲ ἥρωα τὸν Σκιπίωνα τὸν Ἀφρικανόν, διὰ νὰ ἀναψυχώσῃ τὴν παλαιὰν δόξαν τῆς Ρώμης, διότι αἰσθάνεται τὸν ἑαυτὸν του ὡς ρωμαῖον καὶ ὡς διάδοχον τῶν μεγάλων συγγραφέων τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος. Εἶναι λυπημένος, διότι δὲν ἐννοεῖ τὴν ἐλληνικὴν, καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ τὴν μάθῃ γέρων ἤδη.

Τὴν φήμην του τὴν ἐστήριζεν εἰς τὰ λατινικά του συγγράμματα καὶ ἰδίως εἰς τὸ ἔπος του. Οἱ μεταγενέστεροι ὁμῶς ἔκριναν διαφορετικά. Ἀπὸ τὸ ἔργον του ἔζησαν μόνον οἱ ἀπλοῖ, χαριτωμένοι Ἰταλικοὶ του στίχοι, εἰς τοὺς ὁποίους εἶχε τραγουδήσει τὴν προσωπικὴν του συγκίνησιν.

Αἱ Τέχναι

Ἡ μετανάστευσις τῶν λαῶν καὶ ἀργότερα αἱ ἐπιδρομαὶ ἐπροξένησαν μεγάλην καταστροφὴν εἰς τὴν τέχνην. Εἰς τοὺς χρόνους τῶν Μεροβενζιέν οἱ τεχνῖται ἦσαν σπανιώτατοι καὶ ἀδέξιοι, ὥστε ἐθαυμάσθη ὁ τεχνίτης, ὁ ὁποῖος κατεσκεύασε χονδροειδῆ χρυσοῦν θρόνον δι' ἓνα ἡγεμόνα.

‘Αλλ’ οἱ ἄνθρωποι κατὰ τοὺς μέσους χρόνους εἶχον ἀνάγκην τῆς τέχνης, ἰδίως τῆς οἰκοδομικῆς, διότι οἱ ἡγεμόνες ἐχρειάζοντο πύργους διὰ τὴν ἀσφάλειάν των καὶ ἡ θρησκεία ναοὺς διὰ τὴν λατρείαν. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν Δύσιν δὲν ἐλησμονήθη ἡ παράδοσις τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ἀφοῦ δὲ ἡ φεουδάρχια ἔλαβε τὴν ὀριστικὴν τῆς διαμόρφωσιν κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα

Ρωμανικὸς Ναὸς, ἐξωτερικόν.

Ὁ καθεδρικὸς τοῦ Βόρμς Γερμανίας, τέλος 12ου αἰῶνος. Παρουσιάζει τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Ρωμανικοῦ ναοῦ. Βαρεῖς τοῖχοι, ἡμικυκλικά τόξα, παράθυρα ὀλίγα καὶ μικρά, δύο θολωτοὶ πύργοι, τέσσαρες στενοὶ καὶ ὑψηλοὶ εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας.

καὶ ὁ ἱπποτικὸς βίος διεδόθη εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην, ἤρχισεν ἡ ἀναγέννησις τῶν τεχνῶν. Εἰς τοὺς χρόνους αὐτοὺς συμπίπτει καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς δημώδους μεσαιωνικῆς ποιήσεως. Ἀλλ’ ὅσῃν ἀξίαν καὶ ἂν ἔχη αὕτη, ἡ ψυχὴ τοῦ μεσαιῶνος κυρίως ἀπετυπώθη εἰς τὰ ἔργα τῆς τέχνης καὶ ἰδίως εἰς τὰ προϊόντα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Τὸ κέντρον τῆς ἀναγεννήσεως εἶναι ἡ Γαλλία καὶ τὸ οἰκο-

δόμημα, τὸ ὁποῖον μᾶς δίδει τὸν τύπον τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, εἶναι ἡ ἐκκλησίαι. Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν κατασκευάζονται ἐκκλησίαι εἰς πολλὰ μέρη καὶ αἱ πόλεις ἀμιλλῶνται ποῖα νὰ παρουσιάσῃ τὸν καλῦτερον καθεδρικὸν ναόν.

Ἡ καλλιτεχνία τοῦ μεσαίωνος συγκεντρώνεται εἰς τὸν ναόν. Ὅλαι αἱ τέχναι, ἀρχιτεκτονική, γλυπτική, ζωγραφική, διακοσμητική, συνεργάζονται διὰ τὴν μεγαλοπρέπειάν του, διότι ὁ ναός, τὸ κέντρον αὐτὸ τῆς λάτρείας, εἶναι δημιούργημα θερμῆς πίστεως. Οἱ ἄνθρωποι τοῦ μεσαίωνος ἐπίστευον, ὅτι εἰς τὸ βάθος τοῦ ναοῦ κατοικεῖ ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ἀόρατος, ἀλλὰ πάντοτε παρών. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ναός δὲν ἦτο προωρισμένος, ὅπως κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, νὰ στεγάζῃ ἀπλῶς τὸ ἄγαλμα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ νὰ περιλάβῃ λαὸν ὁλόκληρον, ἐχρειάσθη νὰ λάβῃ μεγάλας διαστάσεις. Τοιοῦτοτρόπως ἐννοοῦμεν, διατὶ οἱ ναοὶ εἶναι ἔργα κολοσσιᾶ καὶ πολυτελέστατα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀθλιότητα τῶν μεσαιωνικῶν οἰκῶν, μνημεῖα μαρτυροῦντα ὁμαδικὴν καὶ ἐντατικὴν προσπάθειαν ὁλοκληροῦ λαοῦ.

Εἰς τὴν Δύσιν ἐξηκολούθησαν κατ' ἀρχὰς νὰ κτίζουν κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἀρχιτεκτονικὴν. Ἐμιμήθησαν τὸ σχέδιον τῶν παλαιῶν βασιλικῶν καὶ κατεσκεύασαν ναοὺς κατὰ τὸν Ρωμανικὸν ρυθμὸν (Style Roman). Βραδύτερον ὅμως οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως, ἀκολουθοῦντες τὴν ἰδιοσυγκρασίαν τῶν καὶ τὴν ἰδίαν καλλιτεχνικὴν ἀντίληψιν, διέπλασαν νέον τύπον ναοῦ, τὸν λεγόμενον Γοτθικὸν ρυθμὸν (Style Gothique ἢ Ogival).

ΡΩΜΑΝΙΚΟΣ ΡΥΘΜΟΣ

Ὁ Ρωμανικὸς ναός δανεῖζεται τὰ οὐσιώδη στοιχεῖα τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Τὸ κύριον χαρακτηριστικόν του εἶναι, ὅτι μεταχειρίζεται θόλους καὶ τόξα, τὰ ὁποῖα ἔχουν τὸ σχῆμα ἡμισείας περιφερείας. Τὰ τόξα αὐτὰ στηρίζονται ἐπὶ στύλων, οἱ ὁποῖοι εἶναι γενικῶς βραχεῖς καὶ παχεῖς καὶ καταλήγουν εἰς κιονόκρανα κοντόχονδρα, ἢ ἐπὶ κιόνων. Οἱ τοῖχοι ἐξωτερικῶς ὑποστηρίζονται ἐπίσης ἀπὸ κίονας, τὰ καλούμενα ἀντιστηρίγματα, οἱ ὁποῖοι φθάνουν μέχρι σχεδὸν τῆς στέγης. Εἰς πολλοὺς ναοὺς τοῦ ρυθμοῦ αὐτοῦ ἡ στέγη σκεπάζεται μὲ θόλον, κατὰ βυζαντινὴν ἐπίδρασιν. Τὰ παράθυρα εἶναι ὀλίγα καὶ μι-

κρά, αλλά διακοσμημένα φιλοκάλως με κιονίσκους και ραβδώσεις. Χαρακτηριστικόν επίσης τοῦ ρυθμοῦ αὐτοῦ εἶναι τὰ κωδωνοστάσια, τὰ ὁποῖα ἢ κτίζονται παραπλεύρως τοῦ ναοῦ ἢ ἐκατέρωθεν τῆς προσόψεως ἢ ἐπὶ τοῦ σημείου, ὅπου γίνεται ἡ ἔνωσις τοῦ σταυροῦ. Εἰς πολλοὺς ναοὺς ὑπάρχουν πέντε κωδωνοστάσια, προσδίδοντα χάριν καὶ κομψότητα. Ἡ διακόσμησις τῶν ναῶν τοῦ εἴδους αὐτοῦ εἶναι ποικίλη. Τοὺς ἐσωτερικοὺς τοίχους καλύπτουν τοιχογραφίαι, ἀναφερόμεναι εἰς τὸν βίον τῶν ἁγίων, πέριξ δὲ τῆς θύρας ὑπάρχουν γλυπτὰ κοσμήματα ἐπὶ τοῦ λίθου ἐν σχήματι ρόδων, ὀδόντων πρίονος κ. ἄ.

Ὁ Ρωμανικὸς ρυθμὸς ἐτελειοποιήθη κατὰ τὸ δεῦτερον ἡμῖς τοῦ 11ου καὶ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ 12ου αἰῶνος (1060 - 1150). Τότε ἐκτίσθησαν περίφημοι ἐκκλησίαι (Saint Trophime εἰς τὸ Arles, Saint Germain εἰς τὴν Toulouse, Notre Dame εἰς τὸ Puy, Saint Pierre εἰς τὴν Angoulême κλπ.).

ΓΟΤΘΙΚΟΣ ΡΥΘΜΟΣ

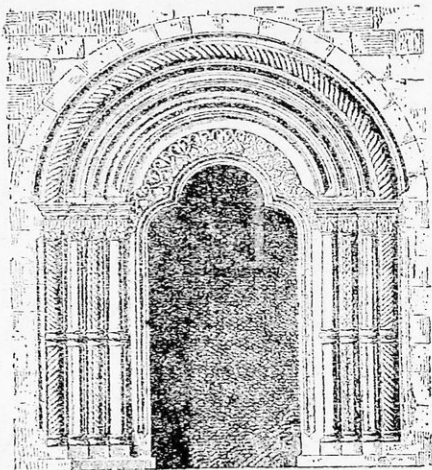
Οἱ θόλοι τῶν γοθθικῶν ναῶν κατασκευάζονται διὰ τῆς διασταυρώσεως τῶν τόξων. Ὑπὸ ἐκάστην μεσόδμην τοῦ θόλου διασταυροῦνται διαγωνίως δύο τόξα ἀπὸ λίθον κεκαμμένα. Ἐξωτερικῶς ἀψίδες ἐλαφραὶ (arcs boutants) βρασιζόμεναι ἐπὶ ἀντιστηριγμάτων, ἐν σχήματι παχυτάτων στύλων, στηρίζουν τὸ οἰκοδόμημα.

Τὸ σύστημα τῶν διασταυρουμένων τόξων καὶ τῶν ἀψίδων ἐξασφαλίζει τόσῃν στερεότητι, ὥστε ἡδυνήθησαν νὰ δώσουν εἰς τὸν ἐσωνάρθηκα ὕψος κολοσσιᾶτον. Εἰς τὴν Παναγίαν τῶν Παρισίων ὁ θόλος ἐξήρθη εἰς ὕψος 34 μ., εἰς 43 μ. εἰς τὸν καθεδρικὸν ναὸν τοῦ Amiens καὶ τοῦ Metz, 46 μ. εἰς τὸ Beauvais. Συγχρόνως οἱ στύλοι, οἱ ὁποῖοι ὑποβαστάζουν αὐτόν, λεπτόνονται καὶ ἐπιμηκύνονται. Σχηματίζονται συμπλέγματα στύλων, οἱ ὁποῖοι ἀνυψοῦνται μέχρι τῆς στέγης τῆς ἐκκλησίας ὡς λεπτοὶ κλώνοι καὶ ἐξαφανίζονται ὑπὸ τὸν θόλον ὡς δεσμίδες κλάδων δένδρου. Μεταξὺ τῶν στύλων ὑπάρχουν κενά, κατηργήθησαν δὲ οἱ τοῖχοι σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου, ἐπεὶ δὲ ἐπαρκοῦν οἱ στύλοι, διὰ νὰ στηρίξουν τὸν θόλον καὶ ὅλον τὸ οἰκοδόμημα. Ἀντικατεστάθησαν δὲ διὰ παραθύρων τεραστίων διαστάσεων,

μεταξύ τῶν ὁποίων οἱ στυλοὶ κατέχουν ἐλαχίστην θέσιν, διότι εἶναι πολὺ λεπτοί. Τὰ παράθυρα ταῦτα κοσμοῦνται μὲ πολυχρώμους ὑάλους, αἱ ὁποῖαι ἀφήνουν τὸ φῶς ἄφθονον νὰ εἰσέρχεται ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας.

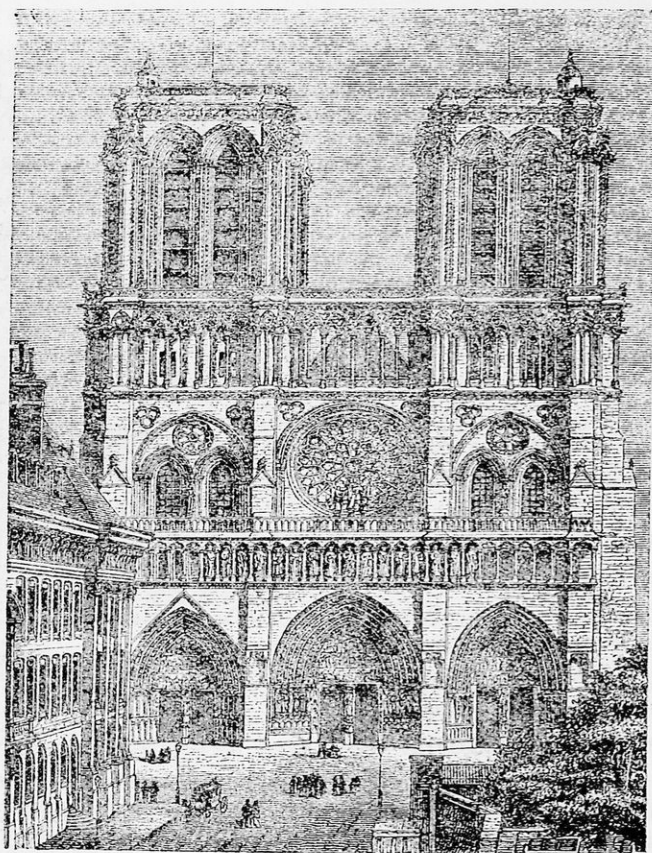
Ἐκατέρωθεν τοῦ πυλῶνος εἰς τὴν πρόσοψιν ὑψοῦνται δύο πύργοι, δεχόμενοι τὸ φῶς ἀπὸ παμμέγιστα παράθυρα, τὰ ὁποῖα καταλαμβάνουν σχεδὸν ὅλον τὸ ὕψος τῶν πύργων. Ἀνωθεν τοῦ ἱεροῦ ὑψοῦται τὸ κωδωνοστάσιον, τὸ ὁποῖον ἀπολήγει εἰς αἰχμήν. Περίφημος ναὸς κατὰ τὸν γοθικὸν ρυθμὸν εἶναι ἡ Παναγία (Notre Dame) τῶν Παρισίων, ὁ καθεδρικός ναὸς τῶν Reims, οἱ γερμανικοὶ ναοὶ τοῦ Στρασβούργου, τῆς Κολωνίας κ. ἄ.

Ὁ ναὸς τοῦ ρυθμοῦ Roman παρέχει κυρίως τὴν ἐντύπωσιν τῆς ἰσχύος καὶ τῆς στερεότητος. Ἀλλὰ τὸ γοθικὸν μνημεῖον προξενεῖ τὴν ἐντύπωσιν τῆς τόλμης καὶ τῆς καταπληκτικῆς ἐλαφρότητος. Ἐκεῖνος παρὰ τὴν σοβαρότητα καὶ ἐπιβολὴν διατηρεῖ, οὕτως εἰπεῖν, τὴν θλιψὴν τῶν πρώτων σκοτεινῶν αἰώνων τῶν μέσων χρόνων, ἐνῶ ὁ γοθικὸς ναὸς ἐνθυμίζει τὴν θέαν τῶν μεγάλων δασῶν τῆς Β. Εὐρώπης καὶ παρέχει τὴν ρωμαντικὴν συγκίνησιν, τὴν ὁποίαν ἀποπνέουν αἱ σκέψεις, ἡ ποίησις καὶ αἱ θρησκευτικαὶ παραδόσεις τῶν μέσων χρόνων.

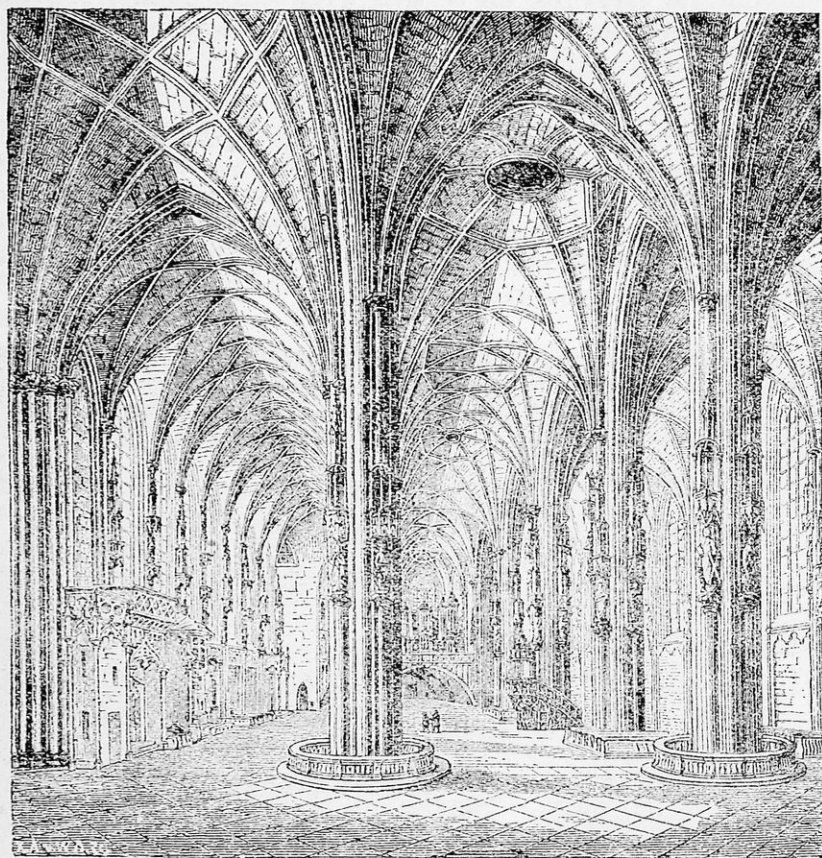
Πύλη Ρωμανικοῦ Ναοῦ.

Ἡ πύλη τοῦ μεσαιωνικοῦ ναοῦ ἔχει ἰδιαιτέραν μεγαλοπρέπειαν καὶ ἐπιμελῆ ἐπεξεργασίαν. Εἰς τὴν πύλην τῶν ρωμανικῶν ναῶν γίνεται χρῆσις τῶν λεπτῶν ἡμικιόνων, οἱ ὁποῖοι φέρουν εἰς τὸ μέσον δακτύλιον. Διὰ τῶν δακτυλίων τούτων ἐνισχύεται ἡ ἐντύπωσις τῆς στερεότητος. Τὸ τόξον ὑπεράνω τῶν κιόνων εἶναι ἡμικυκλικὸν καὶ διατηρεῖ ὅπως καὶ αἱ ἀψίδες τοῦ ἐσωτερικοῦ τὴν κανονικότητα τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ἡ πύλη τῶν ρωμανικῶν ναῶν εἶναι σχετικῶς πολὺ μικρότερα τοῦ γοθικοῦ.

Γοτθικός Ναός, έξωτερικόν.

Ἡ Παναγία τῶν Παρισίων, ἐν ἀπὸ τὰ θαύματα τοῦ γοτθικοῦ ρυθμοῦ, ἔργον τοῦ 13ου αἰῶνος. Ἔχει ὕψος 68 μ., μήκος 130, πλάτος 48. Ὁ Παρθενὼν ἔχει ὕψος 17 μ., μήκος 60, πλάτος 30. Τρεῖς μεγαλοπρεπεῖς πύλαι με περίτεχνα ἀνάγλυφα καὶ πλῆθος ἀγαλμάτων φέρουν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ. Ἀνωθεν αὐτῶν εἰσὶ ἐξώστης φέρων 28 ἀνδριάντας τῶν βασιλέων. Εἰς τὸ μέσον κολοσσιαῖον κυκλικὸν παράθυρον διαμέτρου 13 μ. Ὑπερόνω αὐτοῦ τρίτος ἐξώστης καὶ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ δύο πύργοι ὑπερύψηλοι. Τὸ ὕψος τῶν παραθύρων μόνον ὑπερβαίνει τὸ ὕψος οἰκίας με ἐπτά πατώματα. ἡ ὁποία εὑρίσκεται παραπλευρῶς ἀριστερὰ.

Γοτθικὸς Ναός, ἐσωτερικόν

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Στεφάνου τῆς Βιέννης. Οἱ κίονες ὑψοῦνται ἐλαφρότατοι καὶ διακλαδιζόμενοι στηρίζουν τὸν θόλον, εἰς τρόπον ὥστε τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ παρέχει τὴν ἐντύπωσιν πυκνοῦ δάσους, ὅπου συμπλέκονται οἱ κλάδοι τῶν δένδρων. Τὰ κολοσσιαῖα παράθυρα μεταξύ τῶν κίωνων χύνουν ἄπλετον φῶς ἐντὸς τοῦ ναοῦ.

Οί ναοί αὐτοί εἶναι τὰ πιστότερα σύμβολα τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης τοῦ μεσαίωνος.

ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΙΣ

Ἡ διακόσμησις τῶν ναῶν τοῦ μεσαίωνος ἦτο ἐξαιρετικῶς πλουσία, συνίστατο δὲ εἰς ζωγραφικὴν καὶ γλυπτικὴν. Τὰ κολοσσιαῖα παράθυρα τῶν ἐκκλησιῶν ἔφερον πελωρίους διαφανεῖς πίνακας (vitraux), ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐζωγραφίζοντο ἄλλοτε τὰ σπουδαιότερα ἐπεισόδια τῆς ζωῆς ἐνὸς ἀγίου, ἄλλοτε αἱ ἐργασίαι τῶν διαφόρων ἐπαγγελμάτων.

Τζιόττο. Ἀποκαθήλωσις (τοιχογραφία).

Ἄλλ' ἡ θαυμασιωτέρα διακόσμησις ἦτο ἡ γλυπτικὴ. Φυτὰ καὶ ἄνθη παντὸς εἴδους χρησιμεύουν ὡς ὑποδείγματα, ἀνάγλυφα δὲ ὑπεράνω τοῦ πυλῶνος ἀναπαριστοῦν τὰς σκηνὰς τοῦ βίου τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀγίων, τὴν Ἀνάστασιν, τὴν Δευτέραν παρουσίαν, τὸν Παράδεισον, τὴν Κόλασιν κλπ. Τὰ ἀνάγλυφα

ταύτα έτίθεντο άλλοτε εις στοάν εις τὸ μέσον τῆς προσόψεως, άλλοτε έκατέρωθεν τῆς πύλης. Ἡ τέχνη τῶν κοσμημάτων αὐτῶν μαρτυρεῖ τὴν πρόοδον τῆς γλυπτικῆς. Ἰδίως ἀξιοθαύμαστα εἶναι τὰ ἀνάγλυφα τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ τῶν Reims.

ΦΛΑΜΑΝΔΙΚΗ ΚΑΙ ΙΤΑΛΙΚΗ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ

Ὁ γοτθικὸς ρυθμὸς μὲ ὅλον του τὸν γλυπτικὸν καὶ γραφικὸν διάκοσμον ἀποπνέει τὸν μεσαίωνα. Ἡ ἀρχὴ ὁμως τῆς νέας ζωῆς φαίνεται εις τὴν ζωγραφικὴν τοῦ ἐκπνέοντος μεσαίωνος. Ἐδῶ δὲν εἶναι τὸ τέλος, ἀλλ' ἡ ἀρχή, ἡ προπαρασκευὴ διὰ τὴν νέαν ἐποχὴν καὶ διὰ τὴν μεγάλην ἀκμὴν. Διὰ τοῦτο τοὺς ζωγράφους τῆς μεταβατικῆς αὐτῆς ἐποχῆς, μεταξὺ τῶν ὁποίων μερικοὶ εἶναι ἀξιολογώτατοι καλλιτέχναι διὰ τὴν σύλληψιν καὶ τὴν ἔκφρασιν, ὠνόμασαν προδρόμους ἢ primitifs.

Αἱ ἐστὶναι τῆς ζωγραφικῆς αὐτῆς εἶναι ἡ Φλάνδρα, ἡ Γερμανία καὶ ἰδίως ἡ Ἰταλία.

Πραγματικῶς μεγάλοι δημιουργοὶ ἦσαν εις τὴν Φλάνδραν οἱ ἀδελφοὶ Eyck (Τρίπτυχον τῶν ἀγγέλων, προσκύνησις τοῦ ἀρνίου, ὁ ἄνθρωπος μὲ τὸ γάρυφαλον). Τὰ ἔργα αὐτὰ δὲν ἦσαν μεμονωμένα. Τὸ Βέλγιον καὶ ἡ Ὁλλανδία, αἱ λεγόμεναι Κάτω Χῶραι, εἶχον ζωηροτάτην καλλιτεχνικὴν κίνησιν εις τὸ τέλος τῶν μέσων χρόνων.

Εἰς τὴν Ἰταλίαν κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα παραμερίζεται ἡ βυζαντινὴ ἐπίδρασις, ἡ ἀπομίμησις τῶν μορφῶν τῶν ψηφιδωτῶν καὶ ἡ τέχνη γίνεται φυσικωτέρα καὶ πραγματικωτέρα καὶ δὲν ἀργοῦν γὰρ παρουσιασθοῦν ἀξιόλογοι ἀπὸ πάσης ἀπόψεως καλλιτέχναι.

Πτονατέλλο, ἀνάγλυφος προτομὴ ἀγίας. Φλωρεντία ἐθνικὸν Μουσεῖον. Χαρακτηριστικὸν ἔργον γλυπτικῆς τοῦ 15ου αἰῶνος.

Τὴν ἀρχὴν τοῦ 14ου αἰῶνος γεμίζει ἡ μορφή τοῦ **Τζιόττο** (Giotto). Σύγχρονος τοῦ Δάντη, ἀνήκων εἰς τὸν παλαιότερον κόσμον καὶ διαισθανόμενος τὸν νέον, κλασσικὸς εἰς τὸ βάθος μὲ συγκίνησιν ὅμως παθητικὴν, δημιουργεῖ μερικὰ ἐξαιρετὰ ἔργα. Τὸν 14ον πρὸς τὸν 15ον αἰῶνα ἔχομεν ἀληθινὴν ἀνθισιν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Τὰ ὀνόματα τοῦ Fra Angelico, τοῦ Bellini, τοῦ Botticelli, εἶναι τὰ μόνα, τὰ ὁποῖα δυνάμεθα νὰ ἀναφέρωμεν ἔδω.

Η ΧΑΡΑΥΓΗ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Τοιοιουτρόπως, κατὰ τοὺς αἰῶνας, οἱ ὁποῖοι ἠκολούθησαν τὰς σταυροφορίας, ἔγινε βαθεῖα ζυμῶσις εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην. Ὁ μεσαιωνικὸς κόσμος, ὅπως εἶχε διαμορφωθῇ κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα, ἀρχίζει νὰ ἀποσυντίθεται καὶ ἡ ἀποσύνθεσις προχωρεῖ ὅσον προχωροῦν καὶ οἱ χρόνοι. Ποίησις, χρονογραφία, θεολογικὸν σύγγραμμα, φιλολογικὴ πραγματεία, ναοί, γλυπτικά κοσμήματα, εἰκόνες τῶν ζωγράφων, θέατρον, τραγοῦδι, λαϊκὸν πνεῦμα, ἔχουν ἀσυνήθιστον παλμόν, ὁ ὁποῖος εἰδοποιεῖ, ὅτι οἱ χρόνοι ἥλλαξαν καὶ ὅτι κάτι σημαντικὸν πρόκειται νὰ γίνῃ. Ἡ χαραυγὴ τοῦ νέου κόσμου ἔχει προβάλει εἰς τὸν ὀρίζοντα. **Ὅχι**

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ (1057 - 1185)

ΟΙ ΜΕΤΑΞΥ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΚΑΙ ΚΟΜΝΗΝΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΙΣ

Οι τελευταίοι βασιλείς ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Μακεδόνων δὲν ἀφῆκαν καλὴν ἀνάμνησιν καὶ ἔφεραν τὸ κράτος εἰς κακὴν κατὰστασιν. Καὶ ἐκεῖνοι ὅμως, οἱ ὅποιοι ἐβασίλευσαν μετ' αὐτοὺς, ἦσαν οἱ περισσότεροι ἀνίκανοι.

Τὴν Θεοδώραν, τὴν τελευταίαν βασίλισσαν ἐκ τοῦ ἐνδόξου Μακεδονικοῦ οἴκου, διεδέχθη κατόπιν στρατιωτικῆς στάσεως ὁ **Μιχαὴλ ΣΤ΄ ὁ Στρατιωτικὸς** (1056 - 1057), τὸν ὅποιον νέα πάλιν στρατιωτικὴ στάσις ἀνέτρεψε καὶ ἔφεραν εἰς τὴν ἀρχὴν τὸν **Ἰσαάκιον Α' Κομνηνὸν** (1057 - 1059).

Ὁ Ἰσαάκιος εἶχε τὰ προσόντα καὶ τὴν διάθεσιν νὰ ἐργασθῇ διὰ τὸ κράτος καὶ ἤρχισε νὰ τακτοποιῇ τὰ οἰκονομικά, τὰ ὅποια κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἶχον περιέλθει εἰς ἐλκεϊνὴν κατὰστασιν. Μετὰ δύο ἐτῶν βασιλείαν ὅμως προσεβλήθη ἀπὸ σοβαρὰν ἀσθένειαν καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἀποσυρθῇ εἰς μοναστήριον.

Τὸν Ἰσαάκιον διεδέχθη ὁ φίλος του **Κωνσταντῖνος Ι΄ ὁ Δούκας** (1059 - 1067) καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἡ σύζυγός του **Εὐδοκία** ἐνυμφεύθη τὸν ἐκ Καππαδοκίας στρατηγὸν **Ρωμανὸν Δ' τὸν Διογένη** (1057 - 1071), ὁ ὅποιος καὶ ἀνεκρύχθη αὐτοκράτωρ καὶ ἀνεδείχθη εἰς ἐκ τῶν γενναϊτέρων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου.

Ἡ ΑΝΑΒΙΩΣΙΣ ΤΟΥ ΙΣΛΑΜΙΣΜΟΥ. ΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ

Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξύ συνετελεῖτο εἰς τὴν Ἀσίαν σημαντικώτατον γεγονός, τὸ ὅποιον ἔμελλε νὰ ἔχῃ ἀνυπολογίστους συνεπείας διὰ τὴν τύχην τῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ Ἰσλαμισμὸς ἀναγεννᾶται καὶ ἐμφανίζεται τὴν φορὰν αὐτὴν ἀπειλητικώτερος.

Οἱ Ἀραβες εἶχον παρακμάσει, καθὼς εἶδομεν, καὶ ἀφοῦ παρῆλθεν ἡ πρώτη ὁρμή καὶ ἐξητμίσθη ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τῶν, ἔγιναν φιλήσυχοι καὶ ἀπόλεμοι ἔμποροι καὶ τὸ κράτος τῶν παρέλυσεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον. Ἀλλὰ τότε παρουσιάσθη νέος λαὸς μογγολικῆς καταγωγῆς, οἱ Τοῦρκοι, οἱ ὁποῖοι μὲ τὸ σφρῖγος νέου λαοῦ καὶ τὴν ὁρμὴν τοῦ νεοφωτίστου ἀνέλαβον νὰ συνεχίσουν τὸ ἔργον τῆς διαδόσεως τοῦ Ἰσλάμ.

Οἱ Τοῦρκοι, διηρημένοι εἰς πολλὰς φυλάς, κατῴκουν τὰς ἀνατολικὰς τῆς Κασπίας θαλάσσης πεδιάδας. Ἐκεῖ ἐδέχθησαν τὸν Ἰσλαμισμόν καὶ ἐκεῖθεν ἐξεχύθησαν ἀπὸ τοῦ 10ου αἰῶνος ὑπὸ διαφόρους ἀρχηγοὺς καὶ ἀποτελοῦντες ὁμάδας πολεμιστῶν εἰς τὰς Ἰνδίας, εἰς τὴν Περσίαν, εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἡ πρώτη τουρκικὴ φυλὴ, ἡ ὁποία ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὸ ἑλληνικὸν κράτος, ἦσαν οἱ **Σελτζοῦκοι**.

Οἱ ΣΕΛΤΖΟΥΚΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ ΕΙΣΒΑΛΛΟΥΝ ΕΙΣ ΤΗΝ Μ. ΑΣΙΑΝ

Οἱ Σελτζοῦκοι ἦσαν ἰσχυρὰ πολεμικὴ φυλὴ καὶ προσεκλήθησαν ἐκ τῆς πατρίδος τῶν ὡς μισθοφόροι ὑπὸ τοῦ χαλίφου τῆς Βαγδάτης. Ἐντὸς ὀλίγου ἐκυριάρχησαν εἰς τὸ κράτος τοῦ χαλίφου καὶ περιώρισαν αὐτὸν εἰς τὰ θρησκευτικὰ του καθήκοντα. Ὁ ἀρχηγὸς τῶν **Τογρουλ-βέης** ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως. Βραδύτερον ὁ Τογρουλ κατέλαβε τὰς περσικὰς χώρας καὶ ἵδρυσεν ἴδιον κράτος. Τότε ἔγιναν αἱ πρῶται συγκρούσεις πρὸς τοὺς Ἕλληνας εἰς τὰς ἀρμενικὰς χώρας ἐπὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου Θ' τοῦ Μονομάχου.

Ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Τογρουλ **Ἄλπ - Ἀρσλάν (1063 - 1075)** στίφη Σελτζοῦκων εἰσώρμησαν διὰ τῆς Ἀρμενίας εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἐκυρίευσαν ὅλον τὸ ἀνατολικὸν τμήμα αὐτῆς. Ὁ γενναῖος αὐτοκράτωρ Ρωμανὸς Δ' ὁ Διογένης ἀντελήφθη ἐνωρὶς τὸν κίνδυνον καὶ μὲ πείσμα καὶ ἀπαράμιλλον ἀνδρείαν ἠγωνίσθη νὰ συγκρατήσῃ τὴν ὁρμὴν αὐτῶν, ἀλλ' ἠττήθη εἰς **1071** κρίσιμον μάχην πρὸς βορρᾶν τῆς λίμνης τοῦ Βάν (1071) καὶ ἔπεσεν αἰχμάλωτος εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων. Ὁ Ἄλπ-Ἀρσλάν ἐδείχθη γενναῖοψυχος, μετεχειρίσθη αὐτὸν ἡγεμονικῶς, συνῆψε μετ' αὐτοῦ εἰρήνην καὶ τοῦ ἀπέδωκε τὴν ἐλευθερίαν. Ἡ ἥττα τοῦ Βάν εἶχε μεγάλην σημασίαν, διότι οἱ Σελ-

τζοϋκοι ἔκτοτε εἰσῆλθον ὀριστικῶς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν δὲν ἐξεδιώχθησαν πλέον.

Ἄλλ' εἰς τὸ Βυζάντιον οἱ ἀντίπαλοί του ἀνακηρύξαντες αὐτοκράτορα τὸν **Μιχαὴλ Ζ' Δούκαν** (1071 - 1078) συνέλαβον αὐτὸν καὶ τὸν ἐτύφλωσαν ἀγρίως. Ὁ Μιχαὴλ Ζ' ἐφάνη τελείως ἀνάξιος, οἱ δὲ Σελτζοῦκοι ἐπωφελοῦμενοι ἀπὸ τὴν ἀναρχίαν κατέλαβον τὴν Μεσοποταμίαν, Συρίαν καὶ Παλαιστίνην καὶ εἰσέβαλον ἐκ νέου εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Τότε ἀνώτεροι στρατιωκοὶ ἐστασίασαν καὶ ἠνάγκασαν τὸν ἀνίκανον αὐτοκράτορα νὰ παραιτηθῇ, ἐξελέγη δὲ αὐτοκράτωρ ὁ **Νικηφόρος Γ' Βοτανειάτης** (1078-1081), ὁ ὁποῖος δὲν ἐφάνη καλύτερος τοῦ προκατόχου του.

Ὁ διάδοχος τοῦ Ἄλπ - Ἀρσλάν **Μαλέκ - Σάχ** ἐξηκολούθησεν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν τὰς κατακτήσεις, κατέλαβε τὸ Ἰκόνιον καὶ τὴν Νίκαιαν καὶ τὸ 1079 τὴν Χρυσούπολιν ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τοιουτοτρόπως οἱ Σελτζοῦκοι ἵδρυσαν μέγα κράτος ἐκτεινόμενον ἀπὸ τοῦ Ὠξοῦ καὶ τοῦ Ἰνδοῦ μέχρις Αἰγύπτου καὶ τῶν προθύρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ Μαλέκ - Σάχ εἶχε τὴν ἑδραν του εἰς τὴν Περσίαν καὶ ἐκυβέρνηα τὰς ἀπομεμακρυσμένας χώρας τοῦ ἀχανοῦς κράτους του διὰ τῶν συγγενῶν του. Τοιουτοτρόπως αἱ σελτζουκικαὶ κτήσεις τῆς Μ. Ἀσίας ἐκυβερνῶντο ὑπὸ τοῦ Σελτζοῦκου **Σουλεϊμάν**, ὁ ὁποῖος εἶχεν ὡς πρωτεύουσάν του τὴν Νίκαιαν. Ἡ αὐτοκρατορία ἔχασε πάλιν τὰς χώρας, ἐκ τῶν ὁποίων ἐλάμβανε τοὺς καλυτέρους στρατιώτας καὶ τοὺς διαπρεπεστέρους στρατηγούς καὶ εἰσέπραττε τοὺς περισσοτέρους φόρους.

Τέλος ὁ Ἀλέξιος Α' ὁ Κομνηνὸς ἐξεθρόνισε τὸν Νικηφόρον Γ' καὶ ἔκαμεν ἀρχὴν νέας ἐνδόξου δυναστείας, ἣ ὁποία ἔδωκε τὴν τελευταίαν λάμψιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν.

ΑΛΕΞΙΟΣ Α' ΚΟΜΝΗΝΟΣ (1081 - 1118)

Ὁ Ἀλέξιος Α' ὁ Κομνηνὸς (1081-1118) ἔγινεν ἀρχηγέτης ἑνὸς ἐκ τῶν ἐνδοξοτέρων βασιλικῶν οἴκων τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας, τῆς **Δυναστείας τῶν Κομνηνῶν**, ἣ ὁποία ἐκάθησεν εἰς τὸν θρόνον περισσότερα ἀπὸ 100 ἔτη καὶ ἔδωκε τὴν τελευταίαν λάμψιν εἰς τὸ κράτος.

Οἱ Κομνηνοὶ αὐτοκράτορες ἀνήκον εἰς μεγάλην φεουδαρχικὴν οἰκογένειαν τῆς Μ. Ἀσίας καὶ κατήγοντο ἀπὸ τὴν Παφλαγονίαν. Διεκρίθησαν ὅλοι διὰ τὰς στρατιωτικὰς τῶν ἀρετὰς, μερικοὶ δὲ ἐξ αὐτῶν ἐφάνησαν καὶ ἐξαίρετοι διπλωμάται.

Ὁ Ἀλέξιος Α΄ ἦτο ὁ διπλωματικώτερος ἐκ τῶν Κομνηνῶν αὐτοκρατόρων, εἶχε τρόπους λεπτοὺς καὶ μεγάλην ἐπιβλητικότητα. Εὗρηκε κατάστασιν ἀθλίαν ἀπὸ πάσης ἀπόψεως. Χρήματα δὲν ὑπῆρχον, ὁ στρατὸς εὕρισκετο εἰς παραλυσίαν καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τὰ πράγματα ἦσαν ἀνήγουχα. Κατῶρθωσεν ἐντὸς ὀλίγου καὶ τὴν τάξιν νὰ ἀποκαταστήσῃ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ τὸ κράτος νὰ σώσῃ ἀπὸ τοὺς ἐξωτερικοὺς ἐχθρούς.

Η ΝΟΡΜΑΝΔΙΚΗ ΕΠΙΔΡΟΜΗ

Περὶ τὰ μέσα τοῦ 11ου αἰῶνος οἱ Νορμανδοί, καθὼς γνωρίζομεν, ὁρμώμενοι ἐκ τῆς ἐν τῇ Γαλλίᾳ Νορμανδίας, εἶχον ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν Ν. Ἰταλίαν, καὶ ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τοῦ Πάπα ἀπέσπασαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν τὰς τελευταίας κτήσεις εἰς τὴν χερσόνησον. Ἐκ τῆς Ἰταλίας ὁρμώμενοι οἱ Νορμανδοὶ κατέλαβον τὴν Σικελίαν καὶ ἵδρυσαν νέον νορμανδικὸν κράτος. Ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν **Ροβέρτος Γυσκάρδος** (διάβολος) ἐσκέφθη νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος του πρὸς ἀνατολὰς καὶ νὰ καταλύσῃ τὴν Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν.

Τὸ 1081, ἦτοι τὸ ἔτος, κατὰ τὸ ὅποιον ἀνήρχετο εἰς τὸν θρόνον ὁ Ἀλέξιος Α΄, ὁ Ροβέρτος μὲ 30 χιλ. Νορμανδοὺς ἀπεβίβάζετο εἰς τὴν Ἠπειρον. Τότε ἤρχισε μετὰ τῶν δύο πολυτροπωτάτων ἀνδρῶν, τοῦ Ἀλεξίου καὶ τοῦ Ροβέρτου, δεινὴ πάλιν στρατιωτικὴ καὶ διπλωματικὴ, τὴν ὅποιαν ἔμελλον νὰ συνεχίσουν οἱ διάδοχοί των. Ἡ κατάστασις εἰς τὴν Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν ἦτο οἰκτρὰ. Οἱ Τοῦρκοι εὕρισκοντο εἰς τὴν Νίκαιαν, στρατὸς καὶ χρήματα δὲν ὑπῆρχον, ἐνθ' τὸ ναυτικὸν εἶχε πρὸ πολλοῦ καταστραφῇ. Ὁ Ἀλέξιος εὐρέθη εἰς πολὺ δύσκολον θέσιν. Στρατὸν ἀνέλαβε νὰ προετοιμάσῃ ὁ ἴδιος ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν. Εἶχεν ὅμως ἀνάγκην καὶ στόλου, διὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τοὺς θαλασσινοὺς Νορμανδοὺς. Διὰ τοῦτο συνεμάχησε μὲ τοὺς Βενετούς.

Ὁ Ροβέρτος ἔχων μαζί του καὶ τὸν τολμηρὸν υἱὸν του Βοημουνδόν, ὁ ὁποῖος ἔγινε περίφημος βραδύτερον εἰς τὴν πρώτην Σταυροφορίαν, ἤρχισε τὴν πολιορκίαν τοῦ Δυρραχίου, τὸ ὁποῖον ἀπέκλεισεν ἀπὸ τὴν ξηρὰν καὶ ἀπὸ τὴν θάλασσαν. Ἀλλ' ὁ βενετικὸς στόλος κατέστρεψεν εἰς ναυμαχίαν τὰ νορμανδικὰ πλοῖα, στρατὸς δὲ ἑλληνικὸς ὑπὸ τὸν Ἀλέξιον ἐνεφανίσθη πρὸ τοῦ Δυρραχίου. Ἐκεῖ συνεκροτήθη πεισματώδης μάχη, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Ἀλέξιος ἔπαθε μεγάλην καταστροφὴν, ὁ δὲ στρατὸς του διελύθη. Οἱ Νορμανδοὶ κατόπιν αὐτοῦ ἔγιναν κύριοι τῆς Ἡπείρου καὶ Μακεδονίας καὶ ἐπροχώρησαν μέχρι τῆς Θεσσαλίας.

Ὁ ἀγὼν ἐξηκολούθησε πεισματώδης. Οἱ Νορμανδοὶ ἔπαθον πολλὰς καταστροφὰς ἀπὸ τὰς ἐπιθέσεις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ τὰς ἀσθενείας καὶ τέλος τὸ 1085 μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ροβέρτου ἐξεκένωσαν τὰς ἑλληνικὰς χώρας.

ΑΛΛΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΑΙ ΕΠΙΤΥΧΙΑΙ ΤΟΥ ΑΛΕΞΙΟΥ

Εἰς τὴν Βαλκανικὴν ἡ Ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία ἠπειλεῖτο ὑπὸ τῶν Πετσενέγων καὶ τῶν Οὐγγρων. Ὁ Ἀλέξιος ἐπεχείρησε μεγάλην ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Πετσενέγων, ἀλλὰ κατ' ἀρχὰς ἡττήθη. Δι' ἐπιτηδείων ὅμως διπλωματικῶν ἐνεργειῶν κατάρθωσε νὰ στρέψῃ ἐναντίον αὐτῶν ἓνα βάρβαρον λαόν, τοὺς Κομάνου, καὶ τοιοῦτοτρόπως κατάρθωσε νὰ καταβάλλῃ αὐτούς. Πολλοὶ ἐφονεύθησαν, πολλοὺς δὲ ὁ αὐτοκράτωρ ἐγκατέστησεν εἰς τὸ κράτος ὡς γεωργοὺς καὶ στρατιώτας.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξίου Α' ἤρχισαν αἱ μεγάλαι ἐκστρατεῖαι τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν κατὰ τῶν Τούρκων πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἀγίων Τόπων, αἱ ὁποῖαι εἰς τὴν ἱστορίαν ὀνομάζονται Σταυροφορίαι. Κατὰ τὴν Α' Σταυροφορίαν ὁ Ἀλέξιος κατάρθωσε μὲ ἐξαιρετικὴν διπλωματικὴν ἰκανότητα νὰ ἀνακτῇ τὴν Νίκαιαν καὶ τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας, Σμύρνην, Ἐφεσον κτλ., βραδύτερον τὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου, ὅλην τὴν νοτίαν παραλίαν τῆς Μ. Ἀσίας μέχρι τῆς Ἀντιοχείας καὶ μέγα μέρος ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ.

Τοιοῦτοτρόπως κατὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξίου (1118) ἡ αὐτοκρατορία εἶχεν ἀνακτῆσαι σημαντικὸν μέρος ἐκ τῶν ἀσιατικῶν κτήσεών της. Τὴν ἱστορίαν τοῦ δραστηριωτάτου καὶ ἐπι-

τηδαιοτάτου αὐτοκράτορος συνέγραψεν ἡ κόρη του **Ἄννα ἡ Κομνηνὴ** εἰς τὸ σύγγραμμά, τὸ ὁποῖον ὠνόμασεν **Ἀλεξιάδα**.

ΙΩΑΝΝΗΣ Β' ΚΟΜΝΗΝΟΣ (1118 - 1143)

Ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλεξίου Α' Ἰωάννης Β' (1118 - 1143) εἶναι μία ἀπὸ τὰς ὀλίγας προσωπικότητας, ὅσαι ἐκάθησαν ἐπὶ τοῦ ἐλληνικοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου. Συνήνωνεν ἐξαιρετικὴν μόρφωσιν καὶ ἀντίληψιν μὲ ὕψος ἥπιον καὶ γενναϊόφρον καθὼς καὶ μεγάλας στρατιωτικὰς ἀρετάς. Διὰ τοῦτο ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν **Καλογιάννης**. Ἄλλ' ἐσθιρίζετο περισσότερο τοῦ δέοντος εἰς τὰς καθημερινῶς ἐξαντλουμένας δυνάμεις τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἠκολούθησε κατακτητικὴν πολιτικὴν. Προσεπάθησε νὰ ἀνακτήσῃ ὅλας τὰς χώρας, αἱ ὁποῖαι ἀνήκον ἄλλοτε εἰς τὸ κράτος. Ἦτο ἐχθρὸς τῆς πολυτελείας καὶ τῆς σπατάλης καὶ τὰς ἀντιλήψεις του αὐτὰς προσεπάθησε νὰ μεταδώσῃ καὶ εἰς τὴν ἐλληνικὴν κοινωνίαν, δίδων τὸ παράδειγμα ἐκ τοῦ παλατιοῦ του.

Ὁ Ἰωάννης ἐστράφη κατὰ πρῶτον ἐναντίον τῶν Πετσενέγων, οἱ ὁποῖοι ἐξηκολούθουν τὰς ἐπιδρομὰς των. Αὐτὴν τὴν φορὰν ὅμως ἡ σφαγὴ τῶν Πετσενέγων ὑπῆρξε τόσον ἀγρία καὶ ἐξοντωτικὴ, ὥστε δὲν ἀναφαίνονται πλέον εἰς τὴν ἱστορίαν. Κατόπιν προσέβαλε τοὺς Οὐγγρους. Ἐνίκησεν αὐτοὺς καὶ τοὺς ὑπεχρέωσε νὰ ἀνακηρύξουν ἡγεμόνα των ἄνθρωπον ἀφωσιωμένον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ Ἰωάννης ἐπεχείρησε νὰ ἀφαιρέσῃ τὰ προνόμια, τὰ ὁποῖα ὁ πατὴρ του εἶχε χορηγήσει εἰς τοὺς Βενετούς. Ἄλλ' οἱ Βενετοὶ ἦσαν κράτος ναυτικόν καὶ ὁ Ἰωάννης δὲν εἶχε στόλον. Ὅταν λοιπὸν οἱ Βενετοὶ ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον καὶ ἐπετέθησαν ἐναντίον τῶν νήσων καὶ τῶν παραλίων τοῦ κράτους, ὁ αὐτοκράτωρ ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ νὰ ἀνανεώσῃ ὅλα τὰ δοθέντα εἰς αὐτοὺς προνόμια.

Ἀξιολόγους ἐπιτυχίας εἶχεν ὁ Ἰωάννης κατὰ τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Σελτζούκων. Κατέλαβεν ὅλην τὴν χώραν ἀπὸ τοῦ Μαιάνδρου μέχρι τοῦ Ἀλυσ ποταμοῦ. Ὁρμώμενος δὲ ἀπὸ τὴν Ἀντιόχειαν ἐσχεδίαζε νέαν ἐκστρατείαν ἐναντίον τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης, διὰ νὰ καταλάβῃ τὴν Ἱερουσαλὴμ. Ἄλλ'

ἐπληρώθη κυνηγῶν εἰς τὸν Ταῦρον τῆς Κιλικίας καὶ ἀπέθανεν ἐκ τοῦ τραύματος (1143).

ΜΑΝΟΥΗΛ Α΄ ΚΟΜΝΗΝΟΣ (1143 - 1180)

Ὁ υἱὸς τοῦ **Μανουὴλ Α΄ Κομνηνὸς** (1143 - 1180) εἶχε φυσικὰ χαρίσματα ἀνώτερα καὶ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ πάππου. Συνεκέντρωνε τὰ προτερήματα καὶ τῶν δύο καὶ ἐπὶ πλέον ἦτο ἀνδρειότατος ὅλων ἴσως τῶν Ἑλλήνων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου. Ἀντιθέτως πρὸς τοὺς συγχρόνους του Ἑλλήνας ἡγάπα περισσότερο παντὸς ἄλλου τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα τῆς Δύσεως, προσεπάθησε νὰ εἰσαγάγῃ τὰ ἱπποτικά ἔθιμα εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ διὰ τοῦτο ἐθαυμάσθη εἰς τὴν Δύσιν περισσότερο ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἑλλήνας αὐτοκράτορας.

Ἠκολούθησε μὲ περισσότεραν ὁρμὴν τὸ κατακτητικὸν πρόγραμμα τοῦ πατρὸς του. Ὁ Μανουὴλ ἦτο ἥρωικὸς βασιλεὺς, ἀλλ' ἐπεζήτει πολλάκις τοὺς πολέμους πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς ἱπποτικῆς τάσεως καὶ ὄχι τῆς πολιτικῆς ἀνάγκης. Διεξήγαγε πολλοὺς πολέμους, ὄχι πάντοτε ἀναγκαίους, καὶ ἐξήντηλε τοὺς πόρους τοῦ κράτους.

ΔΕΥΤΕΡΑ ΕΠΙΔΡΟΜΗ ΤΩΝ ΝΟΡΜΑΝΔΩΝ

Τὸ ἔτος 1174 οἱ Νορμανδοὶ ἔχοντες ἀρχηγὸν τὸν βασιλέα των **Ρογήρον Β΄**, ἀνεψιὸν τοῦ Ροβέρτου, ἐπανελάβον τὰς ἐπιθέσεις κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Μὲ τὸν στόλον των κατέλαβον τὴν Κέρκυραν, ἡρῆμωσαν τὴν Εὐβοίαν καὶ τὴν Ἀττικὴν καὶ ὁ στρατός των ἔφθασε μέχρι τῶν Θηβῶν, αἱ ὁποῖαι τότε ἦσαν ἡ πρωτεύουσα τοῦ θέματος τῆς Ἑλλάδος καὶ εἶχον πλουτῆσαι ἀπὸ τὴν βιομηχανίαν τῆς μετὰξης. Διήρπασαν τὰς οἰκίας, τὰ καταστήματα καὶ αὐτὰς τὰς ἐκκλησίας καὶ ἀπήγαγον εἰς τὴν Σικελίαν τοὺς ἐργάτας τῶν μεταξουργείων καὶ δι' αὐτῶν ἀνέπτυξαν ἐκεῖ τὴν καλλιέργειαν τῆς μετὰξης. Τὰ αὐτὰ ἔπραξαν καὶ εἰς τὴν Κόρινθον, ἡ ὁποία ἦτο τὸ δευτέρον βιομηχανικὸν κέντρον μετὰξης εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ καταστροφὴ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας τῆς μετὰξης ἦτο μεγάλη ζημία διὰ τὸ κράτος, τὸ ὁποῖον εἰσέπραττε πολλά, καθὼς γνωρίζομεν.

Ὁ Μανουὴλ, ἀπησχολημένος εἰς πολέμους ἐναντίον τῶν

Οὐγγρων καὶ τῶν ἐπαναστατησάντων Σέρβων, δὲν κατώρθωσε νὰ ἐπέλθῃ ἀμέσως κατὰ τῶν Νορμανδῶν. Ὅταν ὁμως ἀπηλλάγη ἀπὸ τοὺς βορείους ἐχθρούς, ἐστράφη κατ' αὐτῶν. Συνεμάχησε καὶ αὐτὸς μὲ τοὺς Βενετοὺς καὶ διεξήγαγε κατὰ τῶν Νορμανδῶν μακροὺς καὶ σκληροὺς ἀγῶνας καὶ κατώρθωσε νὰ ἀνακτήσῃ τὴν Κέρκυραν, ὅπου ἡνδραγάθησεν εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς πόλεως. Βραδύτερον ἐξεδίωξε καὶ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τοὺς Νορμανδοὺς καὶ κατέλαβε πολλὰς θέσεις εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ρογήρου ὁ διάδοχός του **Γουλιέλμος Α'** ἔκλεισεν εἰρήνην (1178).

Ὁ Μανουὴλ ἐκτὸς τῶν πολέμων αὐτῶν πρὸς τοὺς Νορμανδοὺς, τοὺς Οὐγγρους καὶ τοὺς Σέρβους, μακροὺς πολέμους διεξήγαγε καὶ ἐναντίον τῶν Σελτζούκων Τούρκων εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἐνίκησεν αὐτοὺς ἐπανειλημμένως, ἀλλ' αἱ προσπάθειά του νὰ διαλύσῃ τὸ Σελτζουκικὸν κράτος τοῦ Ἰκονίου δὲν ἐπέτυχον.

Ὁ ἀκαταπόνητος αὐτοκράτωρ ἐξηκολούθησε τοὺς πολέμους τοῦ ἐναντίον τῶν Σελτζούκων μέχρι τοῦ 1180, ὅποτε ἀπέθανεν. Ἀφῆκε μνήμην ἡρωικοῦ βασιλέως καὶ ἡ ἱστορία τὸν θεωρεῖ ἕνα ἀπὸ τοὺς τελευταίους μεγάλους αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου.

ΑΛΕΞΙΟΣ Β' (1180 - 1183). ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ Α' (1183 - 1185)

Τὸν Μανουὴλ διεδέχθη ὁ δευτερότοκος υἱός του **Ἀλέξιος Β'** (1180 - 1183), ὁ ὁποῖος ὡς ἀνήλικος ἐπετροπεύετο ὑπὸ τῆς μητρὸς του **Μαρίας**, Γαλλίδος, δευτέρας συζύγου τοῦ Μανουὴλ καὶ θυγατρὸς τοῦ Φράγκου ἡγεμόνος τῆς Ἀντιοχείας. Ὁ λαὸς ἐμίσει τὴν **Μαρίαν** ὡς καθολικὴν.

Τὴν δυσαρέσκειαν αὐτὴν ἐπωφελοῦμενος ὁ ἑγγονος τοῦ Ἀλεξίου **Α'** **Ἀνδρόνικος Α'** (1183 - 1185) ἐξεθρόνισε τὸν μικρὸν Ἀλέξιον καὶ ἐφόνευσεν αὐτὸν καθὼς καὶ τὴν **Μαρίαν**. Ὁ Ἀνδρόνικος ἦτο παράδοξον μείγμα ἀρετῶν καὶ κακιῶν. Ἦτο ἄριστος διπλωμάτης, ἀνδρεῖος, τέλειος τύπος κομψότητος καὶ χάριτος, ἀλλὰ καὶ ραδιοῦργος, ἀσυνειδήτος καὶ σκληρὸς μέχρις ἀγριότητος. Τὸν παραβάλλουν πρὸς τὸν Ἀθηναῖον Ἀλκιβιάδην. Ἡ κυβέρνησις του ὑπῆρξεν ἀθλία καὶ ἐπεσώρευσεν εἰς τὸ κράτος πολλὰς συμφοράς.

Ὁ Ἀνδρόνικος διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τοῦ μίσους τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Λατίνων, ὑπεκίνησε μεγάλην σφαγὴν αὐτῶν εἰς τὰς λατινικὰς παροικίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ Νορμανδοὶ ὁμῶς παρουσιάσθησαν ὡς ἐκδικηταὶ τῶν ὁμοδόξων τῶν καθολικῶν. Ἐπὶ τὸν στόλον καὶ στρατόν, ἀπεβίβασθησαν εἰς τὴν Ἠπειρον καὶ κατέλαβον τὸ Δυρράχιον. Κατόπιν ἐπροχώρησαν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ ἐκυρίευσαν τὴν Θεσσαλονίκην. Ἐκεῖ ἔφθασεν ἐντὸς ὀλίγου καὶ νορμανδικὸς στόλος ἐκ 200 πλοίων, ἀφοῦ προηγουμένως κατέλαβε τὰς νήσους τοῦ Ἰουνίου πελάγους.

Ἡ λεηλασία καὶ ἡ καταστροφή τῆς Θεσσαλονίκης ἦτο ὁμοία τῆς ἐπὶ τῶν Σαρακηνῶν. Ἐλεηλάτησαν, ἔσφαξαν καὶ διέπραξαν παντὸς εἶδους ἀσχημίας καὶ καταστροφάς. Εἰς ἑπτὰ χιλιάδας ὑπολογίζονται οἱ σφαγέντες. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης καὶ περίφημος λόγιος **Εὐστάθιος** περιέγραψε μὲ τὰ ζωηρότερα χρώματα τὴν σφαγὴν καὶ λεηλασίαν, ἣ ὅποια διήρκεσε πολλὰς ἡμέρας. Ὁ ἴδιος ἐβασανίσθη πολὺ, ἀλλὰ κατόπιν ἐσεβάσθησαν τὸ ἄξιωμα καὶ τὴν μόρφωσίν του καὶ τὸν ἀποκατέστησαν εἰς τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον (1185).

Ὁ Ἀνδρόνικος δὲν κατώρθωσε τὴν ἀποσβῆσιν τὰς καταστροφάς, ἐξεθρονίσθη καὶ ἐθανατώθη σκληρῶς ἀπὸ τὸν ἐξωργισμένον λαόν. Αὐτοκράτωρ ἀνηγορεύθη τότε ὁ Ἰσαάκιος Ἀγγελος, ὁ ὁποῖος ἀνήκει εἰς νέαν δυναστείαν, τῶν Ἀγγέλων.

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΑΓΓΕΛΩΝ (1185 - 1204)

Μὲ τὸν θάνατον τοῦ Ἀνδρονίκου ἐξέλιπεν ἡ ἔνδοξος δυναστεία τῶν Κομνηνῶν, οἱ ὅποιοι μὲ τὰ ἐξαιρετικά των προτερήματα κατώρθωσαν ἐπὶ τι διάστημα τὴν σταματήσουν τὴν καταστροφὴν τῆς αὐτοκρατορίας. Ἀπὸ τὸ 1185 - 1204, ἦτοι ἐπὶ 20 περίπου ἔτη, ἐβασίλευσαν τρεῖς αὐτοκράτορες, οἱ ὅποιοι ἀνήκον εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Ἀγγέλων. Ἡ θέσις τῆς αὐτοκρατορίας κατὰ τὰ ἔτη αὐτὰ ἀπέβη κρισιμωτάτη.

Ὁ Ἰσαάκιος Β' Ἀγγελος (1185 - 1195) ἦτο τελείως ἀνίκανος, ἀλλὰ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του εἶχε μίαν λαμπρὰν ἐπιτυχίαν, ἣ ὅποια ὀφείλεται εἰς τὴν τύχην καὶ εἰς

τὴν ἱκανότητα ἐνὸς λαμπροῦ στρατηγοῦ, τοῦ **Βρανᾶ**.

Οἱ Νορμανδοὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης ἐβάδισαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐνῶ ὁ στόλος τῶν ἔπλεε πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον. Ἀλλὰ σφοδρὰ τρικυμία κατέστρεψε τὸν νορμανδικὸν στόλον, ἐνῶ ὁ Βρανᾶς μὲ μεγάλην ἀποφασιστικότητα ἐπετέθη κατὰ τοῦ νορμανδικοῦ στρατοῦ πλησίον τοῦ Στρυμόνος, κατετρόπωσεν αὐτὸν καὶ συνέλαβε 4 χιλ. αἰχμαλώτους. Οἱ Νορμανδοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὰς περισσοτέρας ἀπὸ τὰς χώρας, τὰς ὁποίας εἶχον κατακτήσει.

ΤΟ ΣΕΡΒΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ

Πολὺ σοβαρώτερος ὅμως κίνδυνος παρουσιάσθη ἐπὶ τοῦ Ἰσακίου ἀπὸ βορρᾶ. Οἱ μέχρι τοῦδε ὑποτεταγμένοι Σέρβοι ἵδρυσαν ὑπὸ τὸν **Στέφανον Νεμάνια** ἐκτεταμένον κράτος εἰς τὴν Ἑρζεγοβίνην, τὸ Μαυροβούνιον καὶ τὴν παραδουνάβειον Σερβίαν.

Οἱ Βούλγαροι ἐπίσης ἐπανεστάτησαν καὶ ἐνωθέντες μὲ τὰς πέραν τοῦ Δουνάβεως κατοικοῦσας βλαχικὰς φυλάς ἵδρυσαν νέον **Βουλγαροβλαχικὸν κράτος**. Ὁ βούλγαρος ἀρχηγὸς Ἀσάν ἔλαβε τὸν τίτλον **Τσάρος τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Ρωμαίων** εἰς τὸ Τύρνοβον.

Οἱ Βούλγαροι ἀφοῦ ἐνίκησαν τὸν στρατὸν τοῦ Ἰσακίου, ἐξεχύθησαν εἰς τὴν Θράκην καὶ Μακεδονίαν σφάζοντες καὶ λεηλατοῦντες. Οἱ σύμμαχοί των Βλάχοι κατῆλθον μέχρι Θεσσαλίας, τὴν ὁποίαν κατέκτησαν καὶ ὠνόμασαν Μεγάλην Βλαχίαν. Οἱ Ἕλληνες κατῴρθωσαν νὰ ἐκδιώξουν τοὺς ἐπιδρομεῖς ἀπὸ τὴν Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν, ἀλλ' ἔχασαν ὀριστικῶς τὴν Βουλγαρίαν.

Ὁ Ἰσαάκιος ἐφάνη τελείως ἀνίκανος νὰ ἀντιμετωπίσῃ τοὺς σοβαροὺς αὐτοὺς κινδύνους. Τὴν ἀρχὴν εἶχον κυρίως οἱ εὐνοοούμενοί του, ἐνῶ ὁ ἴδιος ἡσχολεῖτο εἰς συμπόσια καὶ διασκεδάσεις. Ἐπὶ τοῦ Ἰσακίου Β' ἔγινεν ἡ Τρίτη Σταυροφορία.

ΑΛΕΞΙΟΣ Γ', ΑΓΓΕΛΟΣ (1195 - 1203)

Τὸν Ἰσαάκιον Β' ἐξεθρόνισεν ὁ ἀδελφός του **Ἀλέξιος Γ' Ἀγγελος** (1195 - 1203), τὸν ἐτύφλωσεν ἀγρίως καὶ τὸν ἐκλείσεν εἰς φυλακὴν μαζί μὲ τὸν υἱὸν του Ἀλέξιον. Ἀλλὰ τότε ἔδη-

μιουργήθη κατάστασις κρισιμωτάτη. Αἱ συνεχεῖς ἐξεγέρσεις εἵχον ἐξαντλήσει ἐσωτερικῶς τὴν αὐτοκρατορίαν. Εἰς τὴν πρωτεύουσιν ὁ λαὸς δὲν ἐπειθάρχει, ἐνῶ εἰς τὰς ἐπαρχίας διάφοροι ἰσχυροὶ ἄρχοντες ἐκηρύσσοντο ἀνεξάρτητοι καὶ ἔδιδον τὸ σύνθημα τοῦ διαμελισμοῦ τοῦ κράτους.

Τοιοιουτρόπως εἰς τὴν Τραπεζοῦντα ὁ **Γαβρᾶς** ἀνεκηρύχθη ἀνεξάρτητος ἄρχων, εἰς τὸν Πόντον καὶ τὴν Παφλαγονίαν ὁ **Ἰσαάκιος Κομνηνός**, εἰς τὸ Ναύπλιον, "Αργος καὶ Κόρινθον ὁ **Λέων Σγουρὸς** καὶ εἰς ἄλλα μέρη τοῦ κράτους γόνοι ἰσχυρῶν οἰκογενειῶν ἀνεκηρύσσοντο ἀνεξάρτητοι ἄρχοντες.

Ἐπὶ τοῦ **Ἀλεξίου Γ'** ἐγένεν ἡ Τετάρτη Σταυροφορία, ἡ ὁποία, ὅπως θὰ ἴδωμεν, κατέληξεν εἰς τὸν διαμελισμὸν τῆς αὐτοκρατορίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'

ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑΙ

Η ΑΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΦΡΑΓΚΩΝ

ΑΙΤΙΑ ΤΩΝ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΩΝ

Σταυροφορίας ὠνόμασαν τὰς ἐκστρατείας, τὰς ὁποίας ἔκαμαν οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως, διὰ νὰ ἐλευθερώσουν ἀπὸ τοὺς μουσουλμάνους τοὺς Ἁγίους Τόπους, τὰ μέρη δηλαδή, ὅπου ἐγεννήθη, ἔζησε καὶ ἀπέθανεν ὁ Ἰησοῦς Χριστός, καὶ ὅπου εὕρισκεται ὁ Ἅγιος Τάφος του.

Αἱ ἐκστρατεῖαι πρὸς τοὺς Ἁγίους Τόπους διήρκεσαν περίπου δύο αἰῶνας, ἀπὸ τοῦ 1095 μέχρι τοῦ 1270, καὶ εἶναι πολυάριθμοι. Συνήθισαν ὅμως νὰ ὑπολογίζουν μόνον ὀκτώ.

Εἰς τὰς σταυροφορίας ἀποδίδουν συνήθως ἀφορμὰς θρησκευτικὰς καὶ ἠθικὰς.

Τὸν 11ον αἰῶνα εἶχε διαμορφωθῇ ὀριστικῶς ἡ μεσαιωνικὴ Εὐρώπη. Ἡ χριστιανικὴ πίστις καὶ τὰ ἱπποτικὰ ἦθη ἦσαν εἰς πλήρη ἀκμὴν. Οἱ εὐρωπαϊκοὶ λαοὶ Γάλλοι, Γερμανοί, Ἰταλοί, Ἀγγλοὶ κλπ. εἶχον κοινὴν χριστιανικὴν συνείδησιν. Ἐπίστευον, ὅτι ἀνεξαρτήτως φυλῆς καὶ γλώσσης ἀπετέλουν ἓνα λαόν, τὸν χριστιανικὸν λαὸν τῆς Εὐρώπης, καὶ ἀνεγνώριζον ὡς ἀρχηγὸν τὸν Πάπαν. Ὁ Πάπας ἐξώθει τοὺς Εὐρωπαίους εἰς κοινὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῶν ἀπίστων, οἱ ὅποιοι ἐκυρλεύσαν τοὺς Ἁγίους Τόπους καὶ ἐτυράννουν τοὺς χριστιανούς καὶ ἐκακοποιοὺν τοὺς προσκυνητάς.

Κυριωτάτη ἀφορμὴ τῶν σταυροφοριῶν λοιπὸν εἶναι ἡ ἐμφάνις τῶν Σελτζούκων Τούρκων εἰς τὴν Ἀνατολήν, οἱ ὅποιοι τὸ 1078 κατέλαβον τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ ἐφάνησαν φανατικοὶ διῶκται τοῦ χριστιανισμοῦ. Οἱ Σελτζοῦκοι ἐλεηλάτησαν καὶ ἐβεβήλωσαν τοὺς Ἁγίους Τόπους καὶ κατεπλέζον τοὺς προσκυνητάς. Τὰ γεγονότα αὐτὰ παρήγαγον βαθεῖαν αἴσθησιν εἰς τὴν

Δυτικήν Εὐρώπην, διότι ἡ προσκύνησις τῶν Ἀγίων Τόπων ἦτο ἀνάγκη διὰ τοὺς ἀνθρώπους τῶν χρόνων αὐτῶν, οἱ ὅποιοι ἐπίστευον, ὅτι ἐπισκεπτόμενοι τὸν Ἅγιον Τάφον, ἐπετύγχανον τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν των καὶ τὴν αἰωνίαν εὐδαιμονίαν εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν.

Ὑπῆρχον ὅμως καὶ ἄλλα αἵτια, τὰ ὅποια ἐκίνησαν τὰς Σταυροφορίας. Οἱ εὐγενεῖς ἤθελον νὰ καταλάβουν νέας χώρας, οἱ ἱππῶται νὰ ἀποκτήσουν τιμᾶριον, οἱ κληρικοὶ ἐπαρχίας, οἱ γεωργοὶ εἶχον τὸν ἀκαθόριστον πόθον νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὸν ἄθλιον βίον των, οἱ ἔμποροι ἤθελον νέας ἀγορὰς διὰ τὰς ἐπιχειρήσεις των καὶ ὅλοι ὁμοῦ ἤλπιζον κέρδη εὐκολὰ καὶ ἄμεσα ἀπὸ τὴν λεηλασίαν χωρῶν, τὰς ὁποίας ἐφαντάζοντο πολὺ πλουσίας.

Ὁ Πάπας Οὐρβανὸς Β', ὁ ὁποῖος ἐκήρυξε τὴν πρώτην Σταυροφορίαν, παρορμῶν τοὺς εὐγενεῖς εἰς τὸ ἅγιον ἔργον ἔλεγεν: «Ἡ γῆ, τὴν ὁποίαν κατοικεῖτε, δὲν ἔχει πλοῦτη καὶ μόλις δίδει τροφήν εἰς ὅσους τὴν καλλιεργοῦν. Διὰ τοῦτο ἀλληλοτρώγεσθε καὶ ἀλληλοσφάζεσθε. Καθησυχάσατε τὰ μῖση σας καὶ λάβετε τὴν ὁδὸν πρὸς τὸν Ἅγιον Τάφον... Τὰ βασίλεια τῆς Ἀσίας θὰ εἶναι μερίδιά σας».

Ἐξ ἄλλου εἶχεν ἀρχίσει εἰς τὴν Δύσιν νὰ ἀφυπνίζεται τὸ ἐμπόριον. Ἡ γνωριμία τῶν ἀγορῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἰδίως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Ἀλεξανδρείας, τῶν πόλεων τῆς Συρίας καὶ γενικῶς τοῦ ἀνατολικοῦ ἐμπορίου, προσεῖλκυε τοὺς ἐμπόρους τῆς Δύσεως. Τὸ νεαρὸν ναυτικὸν τῆς Βενετίας ἤθελεν ἐλευθερίαν κινήσεως εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Μεσόγειον. Ἄλλοτε τὸ Βυζάντιον μὲ τὴν ἐπιχειρηματικότητά του καὶ τὸ ἀνεπτυγμένον ναυτικὸν του εἶχεν ἐκμεταλλευθῇ τὴν καθυστερημένην καὶ ἀγροτικὴν Δύσιν, ἔχον ὡς μόνους συναγωνιστὰς τοὺς μουσουλμάνους. Βυζάντιον ὅμως καὶ μουσουλμανικὰ κράτη εἶχον ἀρχίσει νὰ παρακμᾶζουν, ἐνῶ ἡ Δύσις ἦτο σφριγηλὴ καὶ ἀκμαία, ὥστε νὰ θελήσῃ νὰ λάβῃ τὴν πρωτοβουλίαν εἰς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν τῆς Μεσογείου.

Η ΠΡΩΤΗ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ (1096 - 1099)

Ὁ Πάπας Οὐρβανὸς Β' συνεκάλεσεν εἰς Κλερμόν τῆς Γαλλίας σύνοδον διὰ τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ γαλλικοῦ κλήρου.

Παρευρίσκοντο 14 ἀρχιεπίσκοποι, 250 ἐπίσκοποι, ὑπὲρ τοὺς 400 ἡγούμενοι καὶ πλῆθος ἵπποτων τῆς μεσημβρινῆς Γαλλίας. Τὴν τελευταίαν ἡμέραν τοῦ συνεδρίου, 28 Νοεμβρίου 1095, ὠμίλησεν ἐνώπιον αὐτῶν. Ἐξιστόρησε τὰ δεινοπαθήματα τῶν προσκυνητῶν εἰς τοὺς Ἀγίους Τόπους καὶ κατέληξε καλῶν τοὺς χριστιανοὺς εἰς τὰ ὅπλα πρὸς ἀπελευθέρωσίν των. Μετὰ τὸ τέλος τῆς συνόδου ὁ Πάπας περιώδευσεν τὴν κεντρικὴν καὶ μεσημβρινὴν Γαλλίαν καὶ συγχρόνως ἀπηύθυνεν εἰς ὅλους τοὺς ἐπισκόπους ἐγκύκλιον, διὰ νὰ παρορμήσουν τὸν λαὸν εἰς Σταυροφορίαν.

Ὁ ἐνθερμότερος ἀπὸ τοὺς κήρυκας αὐτοὺς διὰ τὴν Σταυροφορίαν ἦτο ὁ γάλλος μοναχὸς Πέτρος ὁ ἐρημίτης, τὸν ὁποῖον ἡ ἱστοριογράφος Ἄννα Κομνηνὴ, ἡ κόρη τοῦ Ἀλεξίου Α', ὀνομάζει Κ ο υ κ ο ὕ π ε τ ρ ο ν, ἄνθρωπος μικρόσωμος, ἱσχνός, μελαχροινός, μὲ μακρὰν γενειάδα καὶ ζωηρότατον βλέμμα. Ὁ Πέτρος εἶχεν ἐπισκεφθῇ τοὺς Ἀγίους Τόπους, εἶδε τὰ δεινοπαθήματα τῶν Χριστιανῶν καὶ ὠμίλει δι' αὐτὰ μὲ ζέσιν καὶ πειστικότητα. Ὅπου ἐπήγαινε, διήγειρεν ἐξαιρετικὸν ἐνθουσιασμόν, τόσον, ὥστε ὁ ὄχλος ἐξερρίζωνε τὰς τρίχας τῆς ἡμιόνου, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐπέβαιναν, ὡς νὰ ἦτο ἱερὸν λείψανον.

Αἱ προπαρασκευαὶ τῶν ἵπποτων ἐβράδυνον. Ἀλλ' οἱ πτωχοὶ ἔσπευδον. Ἐπώλουν, ὅ,τι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ τοὺς χρησιμεύσῃ εἰς τὴν ἐκστρατείαν, τοὺς ἀγρούς, τὰς ἀμπέλους, τὰς οἰκίας καὶ ἀνεχώρουν οἰκογενειακῶς. Τρεῖς μῆνας μετὰ τὴν πρόσκλησιν τοῦ Οὐρβανοῦ 50 χιλ. περίπου ἄνθρωποι, ἄνδρες, γέροντες, γυναῖκες, παιδιά, ἐξεκίνησαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Πέτρου Ἐρημίτου.

Ἀφοῦ διέβησαν τὸν Ρήνον καὶ ἠνώθησαν μὲ ἄλλα στίφη σταυροφόρων Γερμανῶν, ἐξεχύθησαν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, Σερβίαν, Βουλγαρίαν, Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν, λεηλατοῦντες καὶ ἐρημώνοντες τὰς πόλεις πρὸς προμήθειαν τροφῶν. Οἱ ἀφελεῖς αὐτοὶ προσκυνηταὶ εἰς τὴν θεὰν ἐκάστης πόλεως ἡρώτων, ἂν εἶναι ἡ Ἱερουσαλήμ. Ἐφθασαν τέλος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ἔδειξαν τὴν ἰδίαν διαγωγὴν. Ἐλεηλάτησαν τὰ κτήματα καὶ τὰ μέγαρα εἰς τὰ περίχωρα, ἐσύλησαν ἐκκλησίας καὶ ἐλήστευον τοὺς ἀνθρώπους, διὰ νὰ ἐξοικονομήσουν τὰ πρὸς διατροφήν των.

Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος Α΄ ἔσπευσε νὰ διαβιβάσῃ τὰ ἄτακτα καὶ ἀπειθάρχητα αὐτὰ στίφη εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ὅπου τὰ ἀπετελείωσαν οἱ Τοῦρκοι εἰς τὰ πέριξ τῆς Νικαίας. Ἀπὸ τὰς πολλὰς μυριάδας μόνον τρεῖς χιλιάδες ἐσώθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Πέτρος.

Τοιαύτην τύχην ἔλαβεν ἡ πρωτοπορία τῆς Α΄ Σταυροφορίας. Ἐν τῷ μεταξύ οἱ ἱππῶται, ἀφοῦ ἐτοιμάσθησαν, ἐξεκίνησαν ἀπὸ διάφορα σημεῖα. Ὁργανώσεις καὶ ἐνιαία διοικήσεις δὲν ὑπῆρχεν. Ἐκαστον ἔθνος εἶχεν ἴδιον ἀρχηγὸν καὶ μόνον ἡ κοινὴ ἢ ἐσωτερικὴ ὁρμὴ συνήνωνε τοὺς σταυροφόρους. Οἱ νότιοι Γάλλοι ὀδηγούμενοι ἀπὸ τὸν **Ραϋμόνδον** τὸν κόμητα τῆς Τουλουζ (Raymond de Toulouse) διῆλθον ἀπὸ τὴν Β. Ἰταλίαν, Δαλματίαν, Κροατίαν, Σερβίαν, καὶ Βουλγαρίαν. Οἱ βόρειοι Γάλλοι εἶχον ἀρχηγὸν τὸν **Γοδεφρεῖδον** τῆς Μπουγιὸν (Godefroi de Bouillon) καὶ τὸν ἀδελφὸν του **Βαλδουῖνον** τῆς Φλάνδρας (Baudouin de Flandre), ὁ ὁποῖος ἐξυμνήθη βραδύτερον ὥς ὁ ἀρχηγὸς τῆς Σταυροφορίας. Αὐτοὶ ἐπέρασαν ἀπὸ τὴν Γερμανίαν καὶ Οὐγγαρίαν. Οἱ Νορμανδοὶ τῆς Ἰταλίας εἶχον ὀδηγὸν τὸν **Βοημούνδον** (Bohémond), υἱὸν τοῦ Ροβέρτου Γυσκάρδου, ὁ ὁποῖος ἦτο ὁ διπλωματικώτερος καὶ σπουδαιότερος ἐκ τῶν ἀρχηγῶν, καὶ τὸν ἀνεψιὸν του **Ταγκρέδον** (Tancred), ὁ ὁποῖος ἐξυμνήθη βραδύτερον ὥς κατ' ἐξοχὴν ἥρωας, ὥς ὁ Ἀχιλλεὺς τῆς ἐκστρατείας. Οἱ Νορμανδοὶ ἀποβιβάσθέντες εἰς τὴν Ἠπειρον διέσχισαν τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν. Κανεὶς βασιλεὺς δὲν ἔλαβε μέρος. Ἀνώτατος ἀρχηγὸς τῆς Σταυροφορίας ἦτο ὁ Πάπας, ὁ ὁποῖος διώρισεν ἐπίτροπόν του τὸν ἐπίσκοπον τῆς γαλλικῆς πόλεως Ρuy Ἀδεμάρ (Adhémar).

Οἱ Σταυροφόροι ἀπὸ διάφορα σημεῖα ἔφθασαν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνερχόμενοι περίπου εἰς 500 χιλιάδας. Ἀλλὰ μόλις αἱ 300 χιλιάδες ἦσαν μάχιμοι. Οἱ λοιποὶ ἦσαν προσκυνηταί, γυναῖκες καὶ παιδία, τὰ ὁποῖα ἐδυσκόλευον πολὺ τὸν ἐπισιτισμὸν καὶ ἔφερον πολλάκις εἰς κινδύνους τὸν στρατόν. Εἶχον ράψει εἰς τὸν ὦμον ἐρυθρὸν σταυρὸν καὶ διὰ τοῦτο ὠνομάσθησαν **Σταυροφόροι**. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος Α΄ ἔσπευσε ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὰ πειναλέα αὐτὰ στίφη καὶ ἔδωκεν εἰς τοὺς σταυροφόρους τὰ μέσα νὰ διατεραιωθοῦν εἰς τὴν

Μ Ἀσίαν. Κατάρθωσεν ὁμῶς ἐπιτηδεύς νά ἀποσπάσῃ ἀπ' αὐτοὺς τὴν ὑπόσχεσιν, ὅτι τὰ μέρη, τὰ ὁποῖα ἤθελον καταληφθῇ ὑπὸ τῶν σταυροφόρων, θὰ ἀνεγνώριζον τὴν κυριαρχίαν τοῦ αὐτοκράτορος διοικούμενα ὡς φέουδα ὑπὸ τῶν εὐγενῶν.

Ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ ἀναφέρει τοὺς ὅρους τῆς συνθήκης :

«Ὁ Γοδοφρέ (Γοδεφρείδος) παρουσιάσθη πρὸ τοῦ βασιλέως καὶ ἔδωκε τὸν ὄρκον, τὸν ὁποῖον ἀπήτησεν ὁ αὐτοκράτωρ, ὅτι θὰ παραδώσῃ εἰς τὸν ἀρχηγόν, τὸν ὁποῖον θὰ στείλῃ ὁ αὐτοκράτωρ, τὰς πόλεις, τὰς χώρας καὶ τὰ φρούρια, τὰ ὁποῖα θὰ καταλάβῃ, ἐφόσον αὐτὰ ἀνῆκον ἄλλοτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν Ρωμαίων. Ἀφοῦ λοιπὸν ἔδωκε τὸν ὄρκον αὐτὸν καὶ ἔλαβεν ἀρκετὰ χρήματα καὶ παρεκάθησεν εἰς γεῦμα πλουσιώτατον εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἐπέρασεν εἰς τὸ Πελεκάνον (εἰς τὴν ἀκτὴν τῆς Προποντίδος ἀπέναντι τῆς νήσου Χάλκης) καὶ ἐστρατοπέδευσεν ἐκεῖ».

Τὸ πρῶτον κέρδος τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο ἡ κατάληψις τῆς Νικαίας καὶ μεγάλου τμήματος τῆς Μ. Ἀσίας, εἰς τὴν ὁποῖαν πολὺ συνετέλεσεν ὁ Ἀλέξιος. Ὁ σουλτάνος τοῦ κράτους τῆς Νικαίας μετέθεσε τὴν ἔδραν εἰς Ἰκόνιον. Σῶμα ἑλληνικοῦ στρατοῦ παρηκολούθει τοὺς σταυροφόρους, διὰ νὰ συμπράττῃ μὲ αὐτοὺς καὶ περισσότερον διὰ νὰ τοὺς ἐπιτηρῇ.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Νικαίας οἱ σταυροφόροι ἤρχισαν τὴν πορείαν διὰ τῆς Μ. Ἀσίας, τὴν ὁποῖαν διέσχισαν ἀπὸ τοῦ βορειοδυτικοῦ ἄκρου μέχρι τοῦ νοτιοανατολικοῦ. Αἱ περιπέτειαί των κατὰ τὴν πορείαν εἶναι ἀπερίγραπτοι. Ἄνθρωποι καὶ κτήνη βαδίζοντες ὑπὸ τὸν καυστικώτατον ἥλιον ἐντὸς ἐρήμου ἀδένδρου καὶ ἀνύδρου ἀπέθνησκον κατὰ χιλιάδας, ἐνῶ οἱ Τοῦρκοι διαρκῶς ἐπετίθεντο εἰς τὰς πτέρυγας καὶ μὲ τὰ βέλη των τοὺς ἀπεδεκάτιζον. Παρὰ τὸ Δορύλαιον (Ἑσκί Σεχίρ) ὁ χριστιανικὸς στρατὸς ὀλίγον ἔλειψε νὰ καταστραφῇ.

Τέλος ὑπέρίσχυσεν ἡ ἀνδρεία τῶν ἱπποτῶν (Ἰούλιος 1097). Μετὰ τὴν νίκην αὐτὴν διέβησαν τὴν ὁροσειρὰν τοῦ Ταύρου, κατῆλθον εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Συρίας καὶ μετὰ ὀκτάμηνον πολιορκίαν ἐκυρίευσαν τὴν Ἀντιόχειαν, χάρις εἰς τὴν πονηρίαν τοῦ Βοημούνδου. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀπέκλεισε τὴν πόλιν ὁ πολυάριθμος στρατὸς τοῦ ἐμίρου τῆς Μοσσοῦλης, ἀνερχόμενος εἰς 200 χιλιάδας, ὅπως λέγουσιν. Οἱ Σταυροφόροι ὑπέστησαν δεινὴν πολιορκίαν καὶ φρικτὰς στερήσεις.

‘Αλλ’ ἡ θέλησις τῶν σταυροφόρων νὰ φθάσουν εἰς Ἱερουσαλήμ ἦτο ἀκλόνητος. Δι’ ὀρμητικῆς ἐξόδου ἐνίκησαν τοὺς Τούρκους καὶ ἀνέλαβον τὴν πορείαν πρὸς τὴν Ἀγίαν Πόλιν. Τέλος τὴν 1ην Ἰουλίου 1099, τρία ἔτη ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεώς των, οἱ σταυροφόροι εἶδον μακρόθεν τὴν Ἱερουσαλήμ. Πολλοὶ ἐξηγτηλμένοι ἤδη ἀπέθανον ἀπὸ τὴν χαρὰν των. Ἀλλ’ ὁ στρατός τῶν σταυροφόρων εἶχε φρικωδῶς δεκατισθῇ, διότι μόλις 40 χιλ. ἀνδρῶν ἔφθασαν πρὸ τῆς ἱερᾶς πόλεως. Ἡ Ἱερουσαλήμ ἦτο καλῶς ὠχυρωμένη καὶ ἐφρουρεῖτο ὑπὸ ἰσχυρᾶς φρουρᾶς Αἰγυπτίων. Ἀλλ’ οἱ σταυροφόροι μετὰ ἀπεγνωσμένην ἔφοδον εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν τὴν 10 Ἰουλίου 1096, ἡμέραν καὶ ὥραν τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ, ὅπου ἐπηκολούθησε τρομερὰ σφαγὴ.

Αἱ φρικαλεότητες, τὰς ὁποίας διέπραξαν, ὑπερβαίνουν τὴν φαντασίαν. Εἰς τὴν μανίαν των ἔκαμνον σύγχυσιν χρόνων καὶ πραγμάτων. Εἰς τὸ πρόσωπον ἐκάστου ἀπίστου, τὸν ὁποῖον συνήντων, ἐνόμιζον, διτι βλέπουν ἕνα ἀπὸ τοὺς δημίους τοῦ Χριστοῦ. Ἐσφαξαν ὅσους ἔτυχον εἰς τοὺς δρόμους. Εἰς τὸ τέμενος τοῦ Ὁμοῦ κατεσπάραξαν 10 χιλιάδας μουσουλμάνους. «Τὰ ἄλλα τῶν ἱπποτῶν ἐκολύμβησαν εἰς τὸ αἷμα τῶν ἀπίστων ἕως τὸ γόνυ», ὅπως ἔγραφεν ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ πάπα εἰς τὸν κύριόν του μὲ ἱκανοποίησιν. Ἀφοῦ ἔκαμαν αὐτά, οἱ ἄρχοντες κατέθεσαν τὰ ὅπλα, ἐκαθάρισαν τὰς χεῖρας των καὶ ἐπῆγαν γυμνόποδες νὰ προσκυνήσουν τὸν Ἅγιον Τάφον. «Παραφορὰ θείας χαρᾶς ἐπλήρου τὴν ψυχὴν ὅλων ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἐνηγκαλίζοντο τοὺς τόπους αὐτοὺς. Ἐβλεπε κανεὶς δάκρυα μόνον καὶ ἤκουε στεναγμούς».

Τοιοιτοτρόπως ἐτελείωσεν ἡ καταπληκτικὴ καὶ αἱματηρὰ ἐποποιία τῆς πρώτης σταυροφορίας, ἡ ὁποία ἔστρωσε τοὺς δρόμους ἀπὸ 500 χιλιάδας πτώματα χριστιανῶν καὶ ὄχι ὀλιγώτερα μουσουλμάνων.

ΤΟ ΦΡΑΓΚΙΚΟΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ

Μετὰ τὴν νίκην οἱ ἱππῶται διεμοιράσθησαν τὰς κατακτηθείσας χώρας καὶ ἱδρυσαν κράτος φεουδαρχικόν, τὸ Φραγκικὸν βασιλεῖον τῆς Ἱερουσαλήμ. Βασιλέα αὐτοῦ ἀνεκήρυξαν τὸν Γοδεφρείδον τῆς Μπουγιόν, ὁ ὁποῖος δὲν ἠθέλησε νὰ λάβῃ τὸν τίτλον βασιλέως ἐκεῖ, ὅπου ὁ βασι-

λεὺς τῶν βασιλέων περιεβλήθη τὸν ἀκάνθινον στέφανον, καὶ ἠρκέσθη εἰς τὸν τίτλον τοῦ Προστάτου τοῦ Ἀγίου Τάφου. Ὡς ὑποτελῆ εἰς τὸ κράτος φέουδα προσηρτήθησαν αἱ μικραὶ ἡγεμονίαι, τὰς ὁποίας ἴδρυσαν ἄλλοι ἀρχηγοί, ἢ ἡγεμονία τῆς Ἀντιοχείας ὑπὸ τὸν Βοημοῦνδον, τῆς Ἐδέσσης ὑπὸ τὸν Βαλδουῖνον τῆς Φλάνδρας, τῆς Τριπόλεως ὑπὸ τὸν Ραϋμόνδον τῆς Τουλούζ κλπ. Οἱ ὑποτελεῖς εἶχον τοὺς ὑποὑποτελεῖς τῶν καὶ ἐκεῖνοι τοὺς ὑφισταμένους τῶν καὶ αἱ προστριβαὶ δὲν ἔλειπον μεταξύ τῶν.

Παρά τοὺς ἱππότες ἦσαν δύο ἄλλαι τάξεις σχεδὸν ἀνεξάρτητοι, ὁ κληρὸς καὶ οἱ ἔμποροι. Ἀρχηγὸς τοῦ κλήρου ἦτο ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Πάπα, διορισθεὶς πατριάρχης τῆς Ἀγίας Πόλεως, ὁ ὁποῖος εἶχε διαρκῶς φιλονικίας μὲ τοὺς ἀρχιεπισκόπους τοῦ καὶ μὲ τὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως.

Οἱ ἔμποροι ἦσαν Βενετοί, Γενουήσιοι, Πισᾶται καὶ Μασσαλιῶται. Βοηθούμενοι ἀπ' αὐτοὺς οἱ ἱππῶται κατέλαβον τὴν Ἰόππην (Γιάφα), Πτολεμαῖδα (Saint Jean d'Acres), Βηρυττὸν κλπ. Τοῦτο εἶναι γεγονός σημαντικώτατον, διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀποκατεστάθη ἡ διὰ θαλάσσης συγκοινωνία μετὰ τῆς Δ. Εὐρώπης.

Διὰ τὴν ἄμυναν τῶν κατακτηθεισῶν χωρῶν ὀργανώθησαν τάγματα μαχητῶν. Τρία ἦσαν τὰ τάγματα αὐτά, τὸ Τάγμα

Χάρτης Βασιλείου Ἱερουσαλὴμ.

των Ἰπποτῶν τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τῆς Ἱερουσαλὴμ (Chevaliers de Saint Jean de Jerusalem ἢ Hospitaliers), τὸ Τάγμα τῶν Ἰπποτῶν τοῦ Ναοῦ (Chevaliers du Temple ἢ Templiers), καὶ τὸ Τάγμα τῶν Τευτόνων (Teutoniques). Οἱ ἱππῶται τῶν ταγμάτων αὐτῶν ὑπεβάλλοντο εἰς ὅλας τὰς θρησκευτικὰς ὑποχρεώσεις τῶν μοναχῶν τῆς Δύσεως, ἀλλὰ συγχρόνως ἦσαν ἀφωσιωμένοι εἰς τὰ ὅπλα καὶ εἶχον αὐστηροτάτους θρησκευτικούς καὶ στρατιωτικούς κανονισμούς.

Οἱ σταυροφόροι οἱ ἐγκατασταθέντες εἰς τὴν Ἀνατολὴν δὲν ἤργησαν νὰ ἀλλάξουν τὰ ἦθη των. Ἐμετρίασαν τὸν φανατισμὸν καὶ τὰς θρησκευτικὰς καὶ φυλετικὰς προκαταλήψεις. Παρετήρησαν, ὅτι οἱ Μουσουλμάνοι δὲν ἦσαν ἄγριοι καὶ ἀφήνοντες τὴν «στάσιν τοῦ σφαγέως» ἦλθον εἰς συνεννοήσεις μὲ αὐτοὺς καὶ σχέσεις συμμαχικὰς, οἰκονομικὰς καὶ οἰκογενειακὰς ἀκόμη. Πολλοὶ ἔλαβον γυναῖκας σαρακηνὰς καὶ συρίας καὶ γενικώτερον ἐδέχθησαν τὰ ἦθη, τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τὸν τρόπον τῆς ζωῆς των.

ΔΕΥΤΕΡΑ (1147 - 1149) ΚΑΙ ΤΡΙΤΗ (1189 - 1190) ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ

Ἡ Β' Σταυροφορία διωργανώθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας **Κορράδου Γ'** καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας **Λουδοβίκου Ζ'** πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἑδέσσης, τὴν ὁποίαν κατέλαβεν ὁ Τοῦρκος ἡγεμὼν τῆς Μοσσοῦλης. Ἡ ἐκστρατεία, ἃν καὶ ἐπεχειρήθη μὲ πολυπληθεῖ καλῶς κατηρτισμένον ἱπποτικὸν στρατόν, δὲν ἐπέτυχε καὶ οἱ ἀρχηγοὶ ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Εὐρώπην ἄπρακτοι. Ἡ δευτέρα σταυροφορία ἔγινε βασιλεύοντος ἐν Κωνσταντινουπόλει τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ.

Τὸ ἔτος 1187 ὁ σουλτάνος τῆς Αἰγύπτου **Σαλαδὶν** ἔγινε κύριος τῆς Ἱερουσαλὴμ. Ἀντιθέτως πρὸς τοὺς σταυροφόρους οἱ μωαμεθανοὶ ἔδειξαν λαμπρὰν διαγωγὴν κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς ἱερᾶς πόλεως. Κανεῖς δὲν ἐφονεύθη καὶ ὁ ἴδιος ὁ σουλτάνος ἐφάνη γενναίουψυχος καὶ ἱπποτικὸς πρὸς τοὺς ἀτυχήσαντας κατοίκους, εἰς τοὺς ὁποίους ἐπέτρεψε νὰ φύγουν ἐλεύθεροι ἀντὶ πληρωμῆς μικροῦ χρηματικοῦ ποσοῦ. Τοιοῦτοτρόπως τὸ φραγκικὸν κράτος περιωρίσθη εἰς τὴν βόρειον Παλαιστίνην.

Τὸ γεγονός αὐτὸ προεκάλεσε τὴν Γ' Σταυροφορίαν. Ἀρχηγοὶ αὐτῆς ἦσαν ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Φρειδερίκος Βαρβαρόσσας, ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος Αὐγούστος καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ριχάρδος ὁ Λεοντόκαρδος. Πρῶτος ἐξεκίνησε διὰ ξηρᾶς ὁ Βαρβαρόσσας, ὁ ὁποῖος νικήσας τοὺς Τούρκους εἰς τὸ Ἰκόνιον διέβη τὸν Ταῦρον καὶ ἐστρατοπέδευσε παρὰ τὸν Κύδνον (Καρὰ-σοῦ) ποταμόν. Ἀλλ' ἐνῶ ἐλούετο εἰς τὸν ποταμόν, παρεσύρθη ὑπὸ τοῦ ρεύματος καὶ ἐπνίγη. Ἐκ τοῦ στρατοῦ του τὸ μεγαλύτερον μέρος ἐπανῆλθεν εἰς Γερμανίαν, μικρὸν δὲ τμήμα συνηνώθη εἰς τὴν Συρίαν μετὰ τοὺς Γάλλους καὶ Ἀγγλους.

Οἱ δύο ἄλλοι βασιλεῖς ἐξεκίνησαν διὰ θαλάσσης, ὁ Φίλιππος ἐκ Γειούης, ὁ Ριχάρδος ἐκ Μασσαλίας, καὶ συναντηθέντες εἰς Μεσσήνην τῆς Σικελίας, ὅπου ὅμως διέτριψαν ἕξ μῆνας, ἦλθον εἰς προστριβὰς καὶ ὀλίγον ἔλειψε νὰ συγκρουσθοῦν οἱ δύο στρατοί. Οἱ ἄνεμοι τοὺς ἔφεραν εἰς τὴν Κύπρον, τὴν ὁποίαν ὁ Ριχάρδος ἀφῆρσεν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας.

Ἀπ' ἐκεῖ ἐπλευσαν εἰς τὴν Πτολεμαῖδα τῆς Φοινίκης, τὴν ὁποίαν ἐπολιόρκησαν οἱ ἠνωμένοι Ἀγγλοι, Γάλλοι, Γερμανοί. Αἱ σκηναὶ τῶν ἐσκέπαζον τὴν πεδιάδα, τὰ πλοῖα τῶν ἀπέκλειον τὸν λιμένα, ἐνῶ εἰς τὴν κατωφέρειαν τοῦ γειτονικοῦ βουνοῦ ἐστρατοπέδευεν ὁ στρατὸς τοῦ Σαλαδίν. Ἡ πολιορκία διήρκεσε δύο ἔτη καὶ ἔγινεν ὀνομαστή. Οἱ Ἀραβες ἱστορικοὶ λέγουσιν, ὅτι 600 χιλ. ἄνθρωποι ἔλαβον μέρος διαδοχικῶς εἰς τὸν τεράστιον ἀγῶνα, ὁ ὁποῖος ἐστοίχισε τὴν ζωὴν 120 χιλ. χριστιανῶν καὶ 190 χιλ. μουσουλμάνων. Ἡ φρουρὰ ἐξησθενημένη καὶ πεινασμένη παρεδόθη. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐντὸς τῆς ὀρισθείσης προθεσμίας ὁ Σαλαδὶν δὲν κατάρθωσε νὰ ἐξεύρη τὰ συμφωνηθέντα λύτρα, ὁ Ριχάρδος κατέσφαξε τοὺς ἡρωικοὺς ὑπερασπιστάς.

Ὁ Φίλιππος εἶχεν ἐπιστρέψει ἀμέσως μετὰ τὴν ἄλωσιν εἰς τὴν Γαλλίαν, ἐνῶ ὁ Ριχάρδος ἔμεινεν ἐκεῖ δύο ἔτη, ἐξηκολούθησε τὸν ἀγῶνα καὶ ἔγινε περιβόητος διὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν ἀγριότητά του. Πολλὰ ἔτη ἀργότερον αἱ γυναῖκες τῶν ἀράβων ἐφοβέριζον τὰ τέκνα τῶν μετὰ τὸ «ἔρχεται ὁ βασιλεὺς Ριχάρδος». Ἀλλ' ἡ Ἱερουσαλὴμ δὲν ἀνεκτήθη, τὸ δὲ βασίλειον τῆς Παλαιστίνης περιωρίσθη εἰς τὰ παράλια τῆς ἀρχαίας Φοινίκης μετὰ πρωτεῦ-

ουσαν τὴν Πτολεμαΐδα καὶ διετηρήθη ἓνα αἰῶνα ἀκόμῃ.

Ἡ Γ' Σταυροφορία εἶχε χαρακτηρῆρα περισσότερο στρατιωτικὸν παρὰ θρησκευτικόν, διότι οἱ σταυροφόροι ἐφρόντισαν νὰ ἀπομακρύνουν ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι δὲν ἦσαν στρατιῶται. Οἱ σταυροφόροι ἐξ ἄλλου ἠκολούθησαν ἐντελῶς νέαν ὁδὸν διὰ τῆς Μεσογείου, ἡ ὁποία ἦτο ἀσυγκρίτως συντομωτέρα καὶ ἀκινδυνότερα παρὰ ἡ διὰ τῆς Εὐρώπης καὶ Μ. Ἀσίας. Τὴν ὁδὸν αὐτὴν ἀκολουθοῦν ὅλοι αἱ κατόπιν γενόμεναι σταυροφορίαι.

Ἡ τρίτη σταυροφορία κατ' οὐσίαν ἦτο ἡ τελευταία. Μετ' αὐτὴν αἱ ἐπιχειρήσεις τῶν Εὐρωπαίων ἀποβάλλουν τὸν φωτοστέφανον τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος διὰ τὴν πίστιν καὶ τὰ χῶματα, τὰ ὁποῖα εἶχε πατήσῃ ὁ Χριστός. Οἱ Εὐρωπαῖοι παρετήρησαν, ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συντρίψουν τὸν ἰσλαμικὸν κόσμον μὲ ἐπίθεσιν κατὰ μέτωπον καὶ ἐστράφησαν εἰς ἐπιχειρήσεις ὀλιγώτερον ἐπιπόνους καὶ ἐπικερδεστέρας, εἰς τὰς ὁποίας φαίνεται ὁ βαθύτερος σκοπὸς αὐτῶν, ὁ οἰκονομικός. Αἱ μεταγενέστεραι ἐπιχειρήσεις τῶν Εὐρωπαίων, αἱ λεγόμεναι σταυροφορίαι τοῦ 13ου αἰῶνος, στόχον ἔχουν τὰ δύο μεγάλα κέντρα τοῦ ἀνατολικοῦ ἐμπορίου, τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν Αἴγυπτον.

Η ΤΕΤΑΡΤΗ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ (1202 - 1204)

Εἰς τὴν Δ' Σταυροφορίαν, ἡ ὁποία εἶχε τόσον μοιραίας συνεπειάς διὰ τὸ Βυζάντιον, ἀνεμείχθη πάλιν ζωηρῶς ὁ Πάπας. Ὁ περίφημος Πάπας Ἰννοκέντιος Γ' (1198 - 1216) ἀφοῦ ἐπεβλήθη εἰς τὴν Δύσιν, ὠνειρεύετο νὰ ἐξουσιάσῃ καὶ τὴν Ἀνατολὴν διὰ τοῦ ὅπλου τῶν ἵπποτων. Εὐθὺς μετὰ τὴν ἄνοδον εἰς τὸν θρόνον ἐκήρυξε τὴν σταυροφορίαν εἰς ὅλην τὴν Δύσιν ἔχων πάλιν βοηθοὺς τοὺς καλογήρους.

Τὸ κήρυγμα δὲν εἶχε μεγάλην ἀπήχησιν. Μόνον ἡ βόρειος Γαλλία καὶ ἡ Φλάνδρα ἐκινήθησαν. Κανεὶς βασιλεὺς δὲν ἔλαβε μέρος. Οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας εἶχον περιπλακῆ εἰς πόλεμον, εἰς τὴν Γερμανίαν δύο ἡγεμόνες ἐφιλονίκουν διὰ τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον. Ἀρχηγὸς ἀνεγνωρίσθη ὁ Ἰταλὸς εὐπατρίδης Βονιφάτιος, μαρκίων τοῦ Μομφερράτου. Ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀρχηγοὺς διεκρίνετο ὁ κόμης τῆς Φλάνδρας Βαλδουῖνος.

Περὶ πορείας διὰ ξηρᾶς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ λόγος.

Κατέφυγον λοιπόν εις τοὺς Βενετούς, οἱ ὅποιοι μόνοι διέθετον πλοῖα. Ἀρχηγὸς τῆς ἀποστολῆς εἰς τὴν Βενετίαν ἦτο ὁ **Γοδεφρεῖδος Βιλλεαρδουῖνος**, γάλλος εὐγενὴς ἀπὸ τὴν Καμπανίαν, ὁ ὁποῖος ἄφησεν ἐξαίρετον διήγησιν τῆς ἐκστρατείας εἰς γαλλικὴν γλῶσσαν. Οἱ Βενετοὶ ἦσαν πρωτίστως ἔμποροι καὶ βλέποντες, ὅτι ἔχουν τὴν ἀνάγκην τῶν, ἡθέλησαν νὰ κερδοσκοπήσουν. Διὰ τὴν μεταφορὰν καὶ διατροφὴν 13500 ἵππέων καὶ 29 χιλιάδων πεζῶν ἐζήτησαν ὑπέρογκον διὰ τὴν ἐποχὴν χρηματικὴν ἀμοιβὴν καὶ τὸ ἥμισυ τῶν λαφύρων. Οἱ σταυροφόροι μὲν τὰ 2/3 κατῴρθωσαν νὰ συναθροίσουν. Ἡ Βενετία ἔδειξε τὴν γενναιοδωρίαν νὰ τοὺς μεταφέρῃ μὲ τὸ ποσὸν αὐτὸ ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ ἐλευθερώσουν πρῶτον τὴν δαλματικὴν πόλιν Ζάραν, τὴν ὁποῖαν εἶχεν ἀφαιρέσει πρὸ ὀλίγου ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας ἀπὸ τοὺς Βενετούς. Παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τοῦ ἀπεσταλμένου τοῦ Πάπα οἱ σταυροφόροι ἀνέλαβον τὴν ἐπιχείρησιν καὶ ἐπέτυχον.

Ἐνῶ λοιπόν οἱ πολεμισταὶ ἐφρόντιζον διὰ τὰ ναῦλα, εἶδον νὰ ἔρχεται, λέγει ὁ Βιλλεαρδουῖνος, «μία τύχη ἀνέλπιστος καὶ ἀπὸ τὰς περιεργότερας τοῦ κόσμου». Παρουσιάσθη ὁ υἱὸς τοῦ ἐκπτώτου αὐτοκράτορος Ἰσαακίου Ἀγγέλου Ἀλέξιος, ὁ ὁποῖος εἶχε κατορθώσει νὰ δραπετεύσῃ ἀπὸ τὴν φυλακὴν του καὶ ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῶν σταυροφόρων, διὰ νὰ ἀνακτήσῃ τὸν θρόνον τοῦ πατρός του. Ὁ Ἕλλην βασιλόπαις ἔδιδε λαμπρὰς ὑποσχέσεις, μεγάλην χρηματικὴν ἀμοιβήν, ὥστε ὅλοι νὰ γίνουν πλούσιοι εἰς ὅλην τὴν ζωὴν τῶν, ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησίᾳ θὰ ὑπετάσσετο εἰς τὴν Δυτικὴν καὶ ὁ αὐτοκράτωρ θὰ διέθετεν ὅλας τοὺς δυνάμεις, διὰ νὰ τοὺς βοηθήσῃ κατὰ τῶν μακαρθῶν.

Ὁ πονηρότατος δόγης τῆς Βενετίας Δάνδολος, ὁ ὁποῖος πιθανώτατα ὑπεκίνησε τὸν Ἀλέξιον εἰς τὸ διάβημα, διείδε τὰ ὠφελήματα, τὰ ὁποῖα ἡ Βενετία εἶχε νὰ καρπωθῇ ἀπὸ τὴν ἐπιχείρησιν. Κατῴρθωσε λοιπόν διὰ δεξιᾶς πολιτικῆς νὰ μεταχειρισθῇ τοὺς ἱππότες κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Ἰννοκέντιος διεμαρτυρήθη ζωηρότατα, ἀλλ' οἱ σταυροφόροι ἐκίνησαν κατὰ τοῦ Βυζαντίου.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1203 ὑπεγράφη ὁριστικὴ συμφωνία μεταξὺ τοῦ Ἀλεξίου καὶ τῶν Σταυροφόρων καὶ τὴν 27ην Ἰουνίου 1203 ὁ λατινικὸς στόλος ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Κωνσταντι-

νουπόλεως. Κατάπληξιν ἐπροξένησεν εἰς τοὺς Φράγκους ἡ μεγάλη πρωτεύουσα τῆς Ἀνατολῆς. Εἰς τὴν θεάν της κατέλαβεν ἀκράτητος θαυμασμός τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς, οἱ ὅποιοι ἐξήρχοντο ἀπὸ τοὺς σκοτεινοὺς πύργους καὶ τὰς πτωχὰς καὶ μικρὰς τότε πόλεις τῆς Δύσεως.

Ὁ Βιλλεαρδουῖνος λέγει: «Παρετήρησαν πολὺ τὴν Κωνσταντινούπολιν ὅσοι δὲν τὴν εἶχον ἴδει μέχρι τότε, διότι δὲν ἠδύναντο νὰ φαντασθῶν, ὅτι ὑπῆρχεν εἰς τὸν κόσμον ὅλον τόσον πλουσία πόλις, ὅταν εἶδον τὰ ὑψηλά της τείχη καὶ τοὺς πλουσίους πύργους, οἱ ὅποιοι ἔζωνον αὐτήν, τὰ μεγαλοπρεπῆ ἀνάκτορα καὶ τὰς ὑψηλὰς ἐκκλησίας, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς ἦτο τόσος, ὅσον δὲν ἠδύναντο ποτε νὰ φαντασθῶν, καὶ τὸ ἀπέραντον μῆκος καὶ πλάτος τῆς πόλεως. Συγχρόνως ἠννόησαν τὸ μέγεθος τῆς ἐπιχειρήσεώς των. Δὲν ὑπῆρχεν ἄνθρωπος, ὅσον τολμηρὸς καὶ ἂν ἦτο, τοῦ ὁποίου ἡ σὰρξ νὰ μὴ ἔτρεμε. Καὶ δὲν ἦτο περίεργον, διότι ποτὲ δὲν ἐπεχειρήθη ὑπόθεσις τόσον μεγάλη, ἀφότου ἐδημιουργήθη ὁ κόσμος».

Ὁ θαυμασμός των ἐκορυφώθη καὶ ἡ ὄρεξις των ἐκεντήθη περισσότερον, ὅταν ἐγνώρισαν ἀπὸ πλησίον τὴν πόλιν, ἡ ὁποία ἐπὶ ἐννέα αἰῶνας εἶχεν ἀποταμιεύσει τὰ πλούτη τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὰ ἀριστουργήματα τῆς τέχνης τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος.

ΚΑΤΑΛΗΨΙΣ ΚΑΙ ΛΗΛΑΣΙΑ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ (1204)

Οἱ Σταυροφόροι ἐστρατοπέδευσαν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ εὐκόλως ἀποκατέστησαν εἰς τὸν θρόνον τὸν Ἰσαάκιον Ἀγγελον καὶ τὸν υἱὸν του Ἀλέξιον Δ'. Ἀλλ' οἱ νέοι αὐτοκράτορες δὲν κατάρθωσαν νὰ ἐκπληρώσουν τὰς ὑποσχέσεις των πρὸς τοὺς Σταυροφόρους, οἱ ὅποιοι ἐγίνοντο καθ' ἡμέραν ἀπαιτητικώτεροι, καὶ πρὸ πάντων οἱ Βενετοί. Ἐπέβαλον τρομερὰν φορολογίαν, ἥρπασαν πολὺτιμα κειμήλια τῶν ἐκκλησιῶν καὶ παλατίων καὶ μόλις κατάρθωσαν νὰ πληρώσουν τὸ ἥμισυ τοῦ συμφωνηθέντος ποσοῦ. Ἀφ' ἑτέρου ὁ λαὸς ἐμίσει τοὺς Λατίνους καὶ δὲν ἔστεργεν εἰς καμμίαν πρὸς αὐτοὺς παραχώρησιν. Διὰ τοῦτο ἐξεργάγη στάσις ἐσωτερικὴ, ἡ ὁποία ἀνέτρεψε τὸν Ἰσαάκιον καὶ τὸν Ἀλέξιον Δ' καὶ ἔφερεν εἰς τὸν θρόνον τὸν Ἀλέξιον Ε' (1204), τὸν λεγόμενον Μοῦρτζοφλον.

Τότε οἱ σταυροφόροι, ἀφοῦ ἔκλεισαν μεταξύ των συμφω-

νίαν περί διανομῆς τῆς αὐτοκρατορίας, προσέβαλον τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν 12 Ἀπριλίου 1204 κατέλαβον αὐ- 1204
τὴν ἐξ ἐφόδου. Οἱ Σταυροφόροι ἐπεδόθησαν εἰς ἀγρίαν
ληηλασίαν τῆς βασιλευούσης. «Τὰ λάφυρα ὑπῆρξαν τόσα, λέγει ὁ
Βιλλεαρδουῖνος, ὅσα οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ὑπολογίσῃ. Χρυσός, ἀργυ-
ρος, σκευὴ ἐπιτραπέζια, πολύτιμοι λίθοι, ὑφάσματα μεταξωτά, ἐνδύ-
ματα καὶ γουναρικά εὐρέθησαν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ εἰς ἀνυπολόγιστον
πλῆθος. Οὐδέποτε, ἀφότου ἐδημιουργήθῃ ὁ κόσμος, τόσος πλοῦτος
ἐκερδίσθη εἰς μίαν μόνην πόλιν».

Οἱ Σταυροφόροι ἐφάνησαν βάρβαροι καὶ ἀπολίτιστοι. Κα-
τέστρεψαν τὰ ἐκ μαρμάρου καλλιτεχνικὰ ἔργα, ἠκρωτηρίασαν
ἀριστουργήματα τῆς τέχνης, διὰ ν' ἀποσπάσουν τὸν χρυσόν,
τὸν ἄργυρον καὶ τοὺς πολυτίμους λίθους, διὰ τῶν ὁποίων ἐκο-
σμοῦντο, καὶ ἀνέλυσαν τοὺς ἐξ ὀρειχάλκου ἀνδριάντας, ἔργα
τῶν ἐνδοξοτάτων καλλιτεχνῶν τῆς ἀρχαιότητος, διὰ νὰ κατα-
σκεύασουν νομίσματα.

Μετὰ τὴν λεηλασίαν οἱ Φράγκοι προέβησαν εἰς τὴν διανο-
μὴν τοῦ κράτους, ἐνῶ τὰ λείψανα τῆς βυζαντινῆς ἀριστοκρα-
τίας καὶ τοῦ κλήρου κατέφευγον εἰς τὴν Νίκαιαν, ὅπου ἐμελ-
λον ν' ἀνασυγκροτήσουν τὴν αὐτοκρατορίαν.

Αἱ ΛΟΙΠΑΙ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑΙ

Μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἀνε-
στάλη ἡ πρὸς τὴν ἀνατολὴν ὁρμὴ τῆς Δύσεως. Οἱ Εὐρωπαῖοι
ἐπεχείρησαν ἄλλας τέσσαρας Σταυροφορίας, τῶν ὁποίων ἀν-
τικειμενικὸς σκοπὸς ἦτο ἡ Αἴγυπτος, διότι τὸ ἰσχυρότατον μου-
σουλμανικὸν κράτος τῶν χρόνων αὐτῶν ἦτο τῆς Αἰγύπτου. Ἡ
Ε' Σταυροφορία (1217-1221), εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβον μέρος κυ-
ρίως Γερμανοὶ καὶ Οὐγγροὶ, παρεκινήθη ὑπὸ τοῦ Ἰννοκεντίου
πάλιν, δὲν εἶχεν ὅμως κανὲν σημαντικὸν ἀποτέλεσμα παρὰ
τὰς ἀρχικὰς ἐπιτυχίας.

Τὴν ΣΤ' ὠδήγησεν ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Φρειδε-
ρῖκος (1228 - 1229). Αἱ δύο τελευταῖαι, ἡ Ζ' (1248 - 1254) καὶ ἡ
Η' (1270), εἶναι αἱ Σταυροφορίαι Λουδοβίκου τοῦ Ἀγίου,
βασιλέως τῆς Γαλλίας (1226 - 1270). Παρὰ τὴν ἀρχικὴν ἐπιτυ-
χίαν ἡ Ζ' Σταυροφορία κατέληξεν εἰς καταστροφὴν, διότι ὁ

ἀποβιβασθεὶς εἰς Αἴγυπτον στρατὸς ἡχμαλωτίσθη μετὰ τοῦ γάλλου βασιλέως, ὁ ὁποῖος δι' ἄδρων λύτρων ἐξηγόρασε τὴν ἰδικήν του ἐλευθερίαν καὶ τῶν ἱπποτῶν. Κατὰ τὴν Ἡ' Σταυροφορίαν ὁ Λουδοβίκος ἀπέθανεν ἀπὸ πανώλη πολιορκῶν τὴν Τύνιδα.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΩΝ

Ἡ μεγάλη κίνησις τῶν λαῶν τῆς Δύσεως πρὸς τὴν Ἀνατολήν, διαρκέσασα δύο περίπου αἰῶνας, εἶχε σημαντικωτάτας συνεπείας οἰκονομικὰς καὶ πολιτικὰς.

Ἡ σημαντικωτέρα οἰκονομικὴ συνέπεια εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς συγκοινωνίας. Ἡ μετὰ τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς ἐπικοινωνία ἀποκατεστάθη. Ἡ Μασσαλία, ἡ Γένουα, ἡ Πίσσα καὶ πρὸ πάντων ἡ Βενετία παρουσίαζον δύο φορὰς τὸ ἔτος ἐξαιρετικὴν κίνησιν ἕνεκα τῆς ἀναχωρήσεως ἀπειραρίθμων προσκυνητῶν εἰς τοὺς Ἀγίους Τόπους. Συγχρόνως ἤρχισε νὰ διεξάγεται ζωηρότατον ἐμπόριον μετὰ τῆς Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ἐνῶ μέχρι τοῦδε ἡ Κωνσταντινούπολις ἐπρομήθευεν εἰς τὴν Εὐρώπην τὰ προϊόντα τῆς Ἀνατολῆς, τῶρα οἱ ναυτικοὶ τῶν ἰταλικῶν ἰδίως πόλεων συνήθισαν νὰ μεταβαίνουν εἰς τοὺς λιμένας τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, ὁπότεν παρελάμβανον τὰ ἐγχώρια προϊόντα τῶν Ἰνδιῶν.

Αἱ πολιτικαὶ συνέπειαι τῶν Σταυροφοριῶν ἦσαν ἐπίσης σημαντικώταται. Κατὰ τὰς ἐκστρατείας αὐτάς ἐφονεύθησαν χιλιάδες εὐγενῶν, οἱ δὲ ἐπιζήσαντες κατεστράφησαν οἰκονομικῶς καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ πωλήσουν ἢ νὰ ὑποθηκεύσουν τὰ κτήματά των. Διὰ τοῦτο ἐξησθένησε σημαντικῶς ἡ τάξις τῶν εὐγενῶν, ἐνῶ οἱ τεχνῖται καὶ οἱ ἔμποροι, δηλ. ἡ ἀστικὴ τάξις, ἐπλούτησεν ἀπὸ τὸ ἐμπόριον καὶ ἤρχισε ν' ἀναπτύσσεται.

Γενικῶς οἱ Εὐρωπαῖοι ἐγνώρισαν τὸν πολιτισμὸν τῆς Ἀνατολῆς, τὸν ἑλληνικὸν καὶ ἀραβικόν, καὶ μετὰ τῶν προϊόντων τῆς Ἀνατολῆς παρέλαβον πολλὰ στοιχεῖα πολιτισμοῦ καὶ ἐξημερώσεως. Ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς ἐμετριάσθη καὶ ἐσχηματίσθη εὐρυτέρα ἀντίληψις τῆς ἀνθρωπότητος.

Τοιοτοτρόπως ἤρχισε νὰ ὑποφώσκη ἡ ἀντίληψις τῆς ἀνεξιθρησκείας καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ'.

Η ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (1204 - 1261).

ΔΙΑΜΕΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων ἐσήμεινε τὴν διάλυσιν τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας. Οἱ σταυροφόροι μὲ τοὺς Βενετοὺς διεμοιράσθησαν τὰς χώρας τοῦ κράτους. Οἱ Φράγκοι ἵδρυσαν κράτος φεουδαρχικὸν εἰς τὴν Ἀνατολήν, τὴν Λατινικὴν αὐτοκρατορίαν. Αὐτοκράτορα Κωνσταντινουπόλεως ἐξέλεξαν ἓνα ἀπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς Δ' Σταυροφορίας, τὸν **Βαλδουῖνον**, κόμητα τῆς Φλάνδρας. Συμφώνως μὲ τὴν συνθήκην τῆς διανομῆς εἰς τὸν αὐτοκράτορα ὡς ἰδιαιτέρα κτήσεις ἐδόθη ἡ Θράκη μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὅσαι αἱ ἄλλαι χῶραι διεμοιράσθησαν μετὰ τῶν σταυροφόρων καὶ Βενετῶν, ἐθεωρήθησαν ὅμως ὡς φέουδα, ἥτοι κράτη ὑποτελεῖ ὑπὸ τὴν ἐξάρτησιν τοῦ αὐτοκράτορος. Τοιουτρόπως ὁ **Βονιφάτιος** ὁ Μομφερρατικὸς ἔλαβεν ὅλας τὰς ὑπολοίπους εὐρωπαϊκὰς κτήσεις ὑπὸ τὴν προσωνομίαν Βασιλεὺς τῆς Θεσσαλονίκης. Οἱ Βενετοὶ ἔλαβον τὰς ἀκτὰς τῆς Μ. Ἀσίας, τὴν Κρήτην καὶ τὰς ἄλλας νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ ὅλας τὰς παραλίους ἐπικαίρους θέσεις τοῦ κράτους, τὴν Μεθώνην καὶ Κορώνην εἰς τὴν Πελοπόννησον, τὸ Δυρράχιον εἰς τὴν Ἠπειρον, τὴν Καλλίπολιν, τὴν Ραιδεστὸν καὶ τὴν Ἡράκλειαν εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Θράκης κτλ.

Ἐκτὸς τούτων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἔλαβον μίαν μεγάλην συνοικίαν, τὴν ὁποίαν κατέστησαν ἐντελῶς ἀνεξάρτητον ἐπικράτειαν. Τέλος οἱ Βενετοὶ ἔλαβον τὸ προνόμιον νὰ ἐκλεγῇ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Βενετός. Ἐξελέγη τότε ὁ **Θωμᾶς Μοροζίνης**, μὴ ἀναγνωρισθεὶς ὅμως ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων, τῶν ὁποίων ὁ Πατριάρχης τὴν τελευταίαν στιγμὴν εἶχε καταφύγει εἰς τὴν Νίκαιαν. Οἱ ἄλλοι ἀρχηγοὶ τῶν σταυ-

ροφόρων ἔλαβον μικρά φέουδα ἐντὸς τῶν κτήσεων τῶν Βειε-
τῶν, τοῦ Βονιφατίου καὶ τοῦ αὐτοκράτορος.

Η ΚΑΤΑΚΤΗΣΙΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ

Ἄλλ' οἱ Φράγκοι ἔκαμαν τὴν διανομὴν, προτοῦ γίνουσι κύριοι τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν. Ἐκτὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ μικροῦ μέρους τῆς Θράκης δὲν κατεῖχον ἀκόμη ἄλλα τμήματα τοῦ κράτους. Ἦτο ἀνάγκη λοιπὸν ν' ἀγωνισθοῦν, διὰ νὰ κυριεύσουσι τὰς χώρας, τὰς ὁποίας προκαταβολικῶς ἐμοίρασαν.

Τὸ φθινόπωρον τοῦ 1204 ὁ Βονιφάτιος ἐξεκίνησεν ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην, διὰ νὰ κατακτήσῃ τὰς ἐλληνικὰς χώρας. Ἐν τῷ μεταξύ ὁ ἰσχυρὸς δυνάστης τοῦ Ναυπλίου, Ἀργεῖος καὶ Κορίνθου **Λέων Σγουρὸς** ἐπέρασε τὸν Ἰσθμὸν καὶ ἐπεχείρησε νὰ καταλάβῃ τὰς Ἀθήνας. Ἀλλὰ ὁ ἀρχιεπίσκοπος τότε Ἀθηνῶν **Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος** ἐματαίωσε τὴν ἀπόπειράν του. Ὁ Σγουρὸς κατέλαβε κατόπιν τὰς Θήβας, ἐπέρασε τὰς Θερμοπύλας καὶ ἐκυρτεῦσε τὴν Λάρισαν εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Μόλις ὁμοῦς ἐπεφάνη ὁ σιδηρόφρακτος στρατὸς τοῦ Βονιφατίου, ὁ Σγουρὸς ὑπεχώρησε καὶ ἔφυγεν ἐκεῖθεν τοῦ Ἰσθμοῦ. Ὁ Βονιφάτιος ἔγινε κύριος ὅλων τῶν χωρῶν μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ ἵδρυσε τρία φεουδαρχικά κράτη, τὴν **Μαρκιωνίαν** τῆς **Βοδονίτσης**, εἰς τὴν νοτιὰν ἑξοδὸν τῶν στενῶν τῶν **Θερμοπυλῶν**, τὴν **Βαρωνίαν** τῶν **Σαλώνων** (Ἀμφίσσης) καὶ τὸ **Δουκάτον** τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος (Ἀθηνῶν καὶ Θηβῶν), τὸ ὁποῖον ἔδωκεν εἰς τὸν γάλλον εὐγενῆ **Ὁθωνα** δὲ **λὰ Ρὸς** (Otho de la Roche).

Τὴν Πελοπόννησον κατέκτησαν δύο ἄλλοι ἱππῶται, ὁ γάλλος **Γοδεφρείδος Βιλλεαρδουῖνος**, ἀνεψιὸς τοῦ Βιλλεαρδουῖνου, γνωστοῦ ἐκ τῆς Δ' Σταυροφορίας, καὶ ὁ ἐπίσης γάλλος **Γουλιέλμος Σαμπλίτ**. Ἐλαβον τὴν ἄδειαν παρὰ τοῦ Βονιφατίου καὶ μετὰ 100 ἱππεῖς καὶ ὀλίγους ἀκολουθοῦντες κατάρθωσαν ἐντὸς μικροῦ διαστήματος νὰ γίνουσι κύριοι τοῦ μεγαλυτέρου μέρους τῆς χερσονήσου. Τοιοῦτοτρόπως ἰδρύθη τὸ **Πριγκιπᾶτον** τῆς Ἀχαΐας, τὸ ὁποῖον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σαμπλίτ ἐκυβέρνηα ὁ Βιλλεαρδουῖνος καὶ διετηρήθη περισσότερον ἀπὸ τὰ ἄλλα φραγκικὰ κράτη.

Εἰς τὴν θάλασσαν ἰδρύθη τὸ Δουκᾶτον τοῦ Αἰγαίου, τὸ ὁποῖον περιέλαβε τὰς περισσότερας ἐκ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου μὲ πρωτεύουσαν τὴν Νάξον. Τὴν Κέρκυραν κατέλαβον οἱ Βενετοὶ τὸ 1206 μετὰ πεισματώδη ἀγῶνα κατὰ τῶν Γενοατῶν πειρατῶν, οἱ ὁποῖοι κατεῖχον τὸ δικόρυφον φρούριον (ἐκ τούτου τὸ μεσαιωνικὸν ὄνομα Κορυφῶ καὶ τὸ παρεφθαρμένον σημερινὸν ἰταλικὸν Corfu). Τὴν τύχην τῆς Κερκύρας ἠκολούθησαν καὶ αἱ ἄλλαι νῆσοι τοῦ Ἰονίου πελάγους. Τέλος ἡ Κρήτη περιήλθεν εἰς τοὺς Βενετοὺς τὸ 1212.

ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ

Ἐνῶ αἱ ἑλληνικαὶ νῆσοι, ἡ Μέση Ἑλλάς καὶ ἡ Πελοπόννησος ὑπέκυπτον εἰς τοὺς Βενετοὺς καὶ τοὺς ἱππότες, ἄλλαι ἑλληνικαὶ χῶραι κατάρθωσαν νὰ διατηρήσουν τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Τοιοῦτοτρόπως ἰδρύθησαν τρία ἀνεξάρτητα ἑλληνικὰ βασίλεια.

1) Ἡ Αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας, 2) τὸ Δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου καὶ 3) ἡ Αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος.

Εἰς τὴν ταραχὴν, ἡ ὁποία ἐπεκράτησε κατὰ τὴν εἴσοδον τῶν σταυροφόρων εἰς Κωνσταντινούπολιν, καθηρέθη ὁ Ἀλέξιος Ε΄ ὁ Μούρτζουφλος καὶ ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ὁ Θεόδωρος Λάσκαρης, ἀνῆκων εἰς μεγάλην στρατιωτικὴν οἰκογένειαν καὶ συγγενέων πρὸς τὴν βασιλεύουσαν δυναστείαν. Ὁ Λάσκαρης ὑπεχώρησεν εἰς τὴν Νίκαιαν μετὰ τοῦ Πατριάρχου καὶ τῆς ἄλλης ἑλληνικῆς ἀριστοκρατίας. Ἐκεῖ μετέφερε τὴν ἔδραν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καὶ ἵδρυσε τὴν Αὐτοκρατορίαν τῆς Νικαίας.

Τὸ Δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου ἵδρυσεν ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελος, ἐξάδελφος τοῦ Ἰσαακίου Β΄ Ἀγγέλου. Ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελος πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων ἦτο στρατηγὸς τοῦ θέματος Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου, ἀλλὰ μετὰ τὴν καταστροφὴν κατέφυγεν εἰς τὴν Ἄρταν, ὅπου ἀνεκηρύχθη ἀνεξάρτητος ἡγεμὼν τῶν χωρῶν, αἱ ὁποῖαι πρὸς βορρᾶν μὲν ἔφθανον μέχρι τῶν Ἰωαννίνων, πρὸς νότον δὲ μέχρι τῆς Ναυπάκτου.

Τὴν Αὐτοκρατορίαν τῆς Τραπεζοῦντος

Χάρτης τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν μετὰ τὴν Ἀ' Σταυροφορίαν.

Ἰδρυσεν ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός, ἑγγονος τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ. Πρωτεύουσα τοῦ κράτους αὐτοῦ ἦτο ἡ Τραπεζοῦς, περιέλαβε δὲ μὲ τὸν καιρὸν ὅλην τὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου Πόντου.

Ἐκ τῶν τριῶν τούτων ἑλληνικῶν κρατῶν πρὸ πάντων τὰ βασιλεία τῆς Νικαίας καὶ τῆς Ἡπείρου ἀνεπτύχθησαν ἑνωρὶς καὶ συνεκέντρωσαν ὅλας τὰς ζώσας δυνάμεις τοῦ ἑλληνισμοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ δύο ἐφιλοδόξουν νὰ ἀνακτήσουν τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς αὐτὸ ἔτεινον ὅλαι αἱ προσπάθειαι τῶν.

Η ΛΑΤΙΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Ἡ Λατινικὴ αὐτοκρατορία εὐθὺς μετὰ τὴν σύστασίν της συνήντησεν ἀνυπερβλήτους δυσχερείας ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικὰς. Ὁ φεουδαρχικὸς ὀργανισμὸς τῆς καθίστα τὸν αὐτοκράτορα πρῶτον μετὰξὺ ἴσων, ἐνῶ ἡ ἰδίᾳ αὐτοῦ δύναμις, καθὼς εἶδομεν, δὲν ὑπερέβαινε τὰ ὅρια τῆς Θράκης καὶ οἱ φεουδάρχαι δὲν παρείχον εἰς αὐτὸν τὴν συμφωνηθεῖσαν στρατιωτικὴν βοήθειαν. Οἱ πλεονέκται Βενετοί, ἐστραμμένοι εἰς τὰ ἐμπορικὰ τῶν συμφέροντα δὲν παρείχον συνδρομὴν εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐμίσει τοὺς Λατίνους καὶ ἐθεώρει τοὺς αὐτοκράτοράς των ὡς ξένους καὶ βιαίους κατακτητὰς. Τοιουτοτρόπως τὸ κράτος εὕρισκετο εἰς ἀθλίαν στρατιωτικὴν καὶ οἰκονομικὴν κατάστασιν.

Ἀφ' ἑτέρου ἐξωτερικῶς περιεστοιχίζετο ὑπὸ ἐχθρῶν ἐπικινδύνων, δυτικῶς ὑπὸ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, τὸ ὁποῖον ἑνωρὶς ἔγινε κύριον τῆς Μακεδονίας καὶ μέρους τῆς Θράκης, ἀνατολικῶς ὑπὸ τοῦ Βασιλείου τῆς Νικαίας, τὸ ὁποῖον περιέσφιγγε τοὺς Λατίνους ὅπως ἀπὸ δυσμῶν τὸ Δεσποτάτον τῆς Ἡπείρου. Ἀπὸ βορρᾶ εἶχον φοβερὸν ἐχθρὸν τὸ νεοσύστατον Βουλγαρικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ἀπεξένωσαν καὶ κατέστησαν οἱ Λατῖνοι αὐτοκράτορες ἀδιάλλακτον ἐχθρὸν ἕνεκα διπλωματικῆς ἀδεξιότητος, διότι ἡρνήθησαν τὴν συμμαχίαν, τὴν ὁποῖαν προέτειναν οἱ Βούλγαροι.

Τοιουτοτρόπως ἡ Λατινικὴ αὐτοκρατορία, ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς ἀσθενής, ἐπάλαυσε ματαίως περὶ ὑπάρξεως ἐπὶ 50 καὶ πλέον ἔτη. Ὁ αὐτοκράτωρ Βαλδουῖνος (1204 - 1205) ἐξη-

φανίσθη πολεμῶν κατὰ τῶν Βουλγάρων, οἱ ὅποιοι ὑπὸ τὸν βασιλέα τῶν Ἰωαννίτην εἰσέβαλον εἰς τὴν Θράκην πρὸς βοήθειαν τῶν ἐπαναστατησάντων Ἑλλήνων.

Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Βαλδουῖνον Ἑρρίκος (Henrie d'Ancre, 1205 - 1216) εἶναι ὁ μόνος ἐκ τῶν λατίνων αὐτοκρατοράτων, ὁ ὅποιος εἶχε πολιτικὴν σύνεσιν. Περιεποιοῦν τοὺς ὑπηκόους τοῦ Ἑλληνας καὶ ἀπέκτησε τὰς συμπαθείας τῶν. Οἱ Ἕλληνες εἶχον μετανοήσει οἰκτρῶς διὰ τὴν μετὰ τοῦ Ἰωαννίτη συνεννόησιν τῶν, διότι ὁ βούλγαρος ἡγεμὼν εἰσελθὼν μετὰ στρατοῦ εἰς τὴν Μακεδονίαν διήλασεν αὐτὴν καταστρέφων καὶ σφάζων τοὺς συμμάχους του. Διὰ τοῦτο καυχώμενος, ὅτι ἐκδικεῖται τὰ θύματα τοῦ Βουλγαροκτόνου, ἀπεκάλει ἑαυτὸν Ρωμαιοκτόνον. Ὁ Ἑρρίκος ἐφονεύθη κατὰ τινα πρὸς τὸν Δεσπότην τῆς Ἡπείρου ἐκστρατεῖαν ἀφήσας μνήμην καλοῦ καὶ ἀνδρείου βασιλέως.

Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἑρρίκου Πέτρου Κουρτεναί, Ἰολάντας, Ροβέρτου, καὶ τοῦ Βαλδουῖνου Β', οἱ ὅποιοι ἐβασίλευσαν ἐντὸς τῶν ἐτῶν 1217 - 1261, ἡ θέσις τοῦ κράτους ἀπέβη δυσχερεστάτη. Ἐξωτερικῶς ὁ δεσπότης τῆς Ἡπείρου κατέλαβε τὴν Μακεδονίαν καὶ μέγα μέρος τῆς Θράκης, ἐσωτερικῶς περιῆλθεν εἰς μεγάλην πενίαν, διότι περιωρίζετο κατ' οὐσίαν μόνον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ κατάστασις αὐτὴ διαρκῶς ἐχειροτέρευε παρ' ὅλας τὰς προσπάθειάς τοῦ Βαλδουῖνου νὰ πορισθῇ ἐπικουρίας ἐκ τῆς Δύσεως, μέχρις ὅτου ἡ Λατινικὴ αὐτοκρατορία κατελύθη ὑπὸ τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας.

ΤΟ ΠΡΙΓΚΙΠΑΤΟΝ ΤΗΣ ΑΧΑΪΑΣ

Ἐκ τῶν ἄλλων λατινικῶν κρατῶν, τὰ ὅποια ἰδρύθησαν μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας, τὸ σημαντικώτερον εἶναι τὸ Πριγκιπάτον τῆς Ἀχαΐας, τὸ ὅποιον διετηρήθη μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 14ου αἰῶνος.

Ὁ πρῶτος ἡγεμὼν Γοδεφρείδος Α' Βιλλεαρδουῖνος (1210 - 1218) ἡγαπήθη ὑπὸ τῶν Πελοποννησίων καὶ ἀφῆκε μνήμην ἀγαθοῦ ἡγεμόνος. Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχός του Γοδεφρείδος Β' (1218 - 1245) ἐφρόντισε νὰ ἀναπτύξῃ φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὸν ἑλληνικὸν κληρον καὶ τοὺς κατοίκους καὶ ἔδωκε μεγάλην

προσοχήν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν. Ἡῤῥησε πολὺ τὰς προσόδους τοῦ κράτους του καὶ ἐν γένει ὑπῆρξεν εἰρηνικὸς ἄρχων. Ἀντιθέτως ὁ ἀδελφός του **Γουλιέλμος Βιλλεαρδουῖνος** (1246-1278) ἦτο ἡγεμὼν πολεμικός. Ἐπεχείρησε πολλοὺς πολέμους, οἱ ὅποιοι ἐσημείωσαν τὴν ἀρχὴν τῆς παρακμῆς τῆς φραγκοκρατίας εἰς τὴν Πελοπόννησον. Κατὰ πρῶτον προσέβαλε τὸ φρούριον τῆς Μονεμβασίας με ἀξιόλογον δύναμιν πεζικὴν καὶ ἱππικὴν καὶ πολλὰς πολιορκητικὰς μηχανάς. Μετὰ πολιορκίαν τριῶν ἐτῶν οἱ πολιορκούμενοι πιεσθέντες ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν τροφῶν ἠναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσουν. Μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Μονεμβασίας καὶ ἡ Τσακωνία καθὼς καὶ ἡ περὶ τὸν Ταῦγετον χώρα ἀνεγνώρισαν τὸν φράγκον πρίγκιπα.

Ὁ Γουλιέλμος εἶχε νυμφευθῇ τὴν θυγατέρα τοῦ δεσπότη τοῦ τῆς Ἡπείρου Μιχαὴλ Β΄ Κομνηνοῦ Ἀνναν Κομνηνὴν καί, ὅτε ὁ πενθερός του περιῆλθεν εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Νικαίας, ἦλθεν εἰς βοήθειάν του. Κατὰ τὴν μάχην ὅμως τῆς Πελαγονίας (1259) συνελήφθη αἰχμάλωτος με πολλοὺς ἐκ τῶν βαρῶνων καὶ ὠδηγήθη εἰς Νίκαιαν, ὅπου ἔμεινεν αἰχμάλωτος ἐπὶ 3 ἔτη. Τέλος εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 1262 ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ Παλαιολόγος τοῦ ἀπέδωκε τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλ' ἀντ' αὐτοῦ ἔλαβεν εἰς τὴν Πελοπόννησον τὰ φρούρια τῆς Μονεμβασίας, τῆς Μάνης καὶ τοῦ Μυστρά. Βραδύτερον, τὸν 14ον αἰῶνα, ἐκ τῶν χωρῶν αὐτῶν προῆλθε τὸ **Δεσποτάτον τοῦ Μορέως**, τὸ ὅποιον κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς τῆς παρακμῆς τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας ἔχει πολὺ μεγάλην σημασίαν. Τοιοῦτοτρόπως οἱ Ἕλληνες ἔθεσαν πάλιν τὸν πόδα των εἰς τὴν Πελοπόννησον.

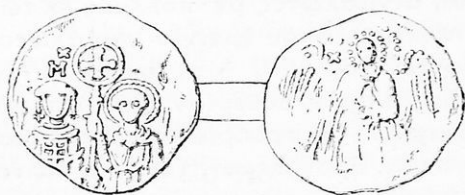
Γενικῶς ἡ Πελοπόννησος ἐπὶ Βιλλεαρδουῖνου καὶ τῶν διαδόχων του ἐγνώρισεν ἡμέρας λαμπράς. Τὸ πλῆθος τῶν πύργων κατέστειλε τὴν ληστείαν καὶ πλήρης τάξις καὶ ἀσφάλεια ἐπεκράτει εἰς ὅλην τὴν χώραν. Τὸ ἐμπόριον ἦτο ζωηρότατον, ὁ πλοῦτος τῆς χώρας ἡῤῥησεν. Ἀφ' ἐτέρου τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους ἦσαν ἀκμαιότατα καὶ ὁ στρατός ἀπὸ τοὺς ἱπποτικωτέρους τῆς Εὐρώπης. Σημαντικὴν ἐπίσης ἀνάπτυξιν ἔλαβε κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία. Ἡ αὐλὴ τῶν Βιλλεαρδουῖνων εἶχε καταντήσῃ τὸ πρότυπον σχολεῖον τῆς ἱπποτικῆς

ἀρετῆς, τῆς πολεμικῆς τέχνης καὶ τῆς κομψότητος τῶν τρόπων. Τὰ ἀπανταχοῦ τῆς χερσονήσου σφζόμενα μέχρι σήμερον ἐρείπια τῶν φεουδαρχικῶν ὀχυρωμάτων μαρτυροῦν τὴν στρατιωτικὴν καὶ οἰκονομικὴν ἀκμὴν τῆς χώρας.

ΤΟ ΔΕΣΠΟΤΑΤΟΝ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Ὁ ἰδρυτὴς τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου **Μιχαὴλ Α΄** "Ἀγγελος (Κομνηνὸς 1204 - 1214) ἐπεξέτεινε τὰς κτήσεις του πρὸς βορρᾶν μέχρι τοῦ Δυρραχίου καὶ πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τῆς Θεσσαλίας. Οἱ κάτοικοι ἠγάπησαν πολὺ τὸν Μιχαὴλ, ὁ ὁποῖος ἐκυβέρνησα μὲ σύνεσιν τὴν χώραν.

Τὸν Μιχαὴλ Α΄ διεδέχθη ὁ ἀδελφὸς του **Θεόδωρος** (1214 - 1230). Ὁ Θεόδωρος ἦτο τολμηρὸς καὶ φιλόδοξος καὶ καθ' ὅλην τὴν ζωὴν ἠγωνίζετο ἐναντίον τῶν Λατίνων, Σέρβων, Βουλγάρων καὶ Ἀλβανῶν. Ἐκυρίευσεν τὴν Ἀχρίδα, τὸν Περλεπέν, τὴν Πελαγονίαν, τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὴν νῆσον Κέρκυραν καὶ

Νόμισμα Μιχαὴλ
Δεσπότης Ἡπείρου.

κατέστησεν ὑποτελῆ τὸν ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων Σβιατοσλάβον. Μετ' ὀλίγον ὁ Θεόδωρος ἐπιχειρεῖ τὴν διάλυσιν τοῦ κράτους τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπου μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βονιφατίου ἐπεκράτει με-

γάλη ἀναρχία. Ἀφοῦ προήλασε πρὸς ἀνατολὰς, ἔγινεν εὐκόλως κύριος τῆς Θεσσαλονίκης καὶ προχωρῶν κατέλαβεν ὅλην τὴν χώραν μέχρις Ἀδριανουπόλεως καὶ Φιλιππουπόλεως.

Τότε ἀπέβαλε τὸν τίτλον τοῦ Δεσπότης καὶ ἐστέφθη ἐπισήμως εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν αὐτοκράτωρ, ἐφόρεσε πορφύραν, πορφυρᾷ πέδιλα καὶ κατήρτισεν αὐλὴν βασιλικήν. Ἡ πρᾶξις τοῦ αὐτῆ τὸν κατέστησεν ἀδιάλλακτον ἐχθρὸν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας, ὁ ὁποῖος, ἀπησχολημένος ἄλλοις, δὲν κατώρθωσε τότε νὰ κάμῃ τίποτε κατὰ τοῦ Θεοδώρου.

Τὸ 1230 ὁ Θεόδωρος ἐπεχείρησε τὴν πλήρη ὑποταγὴν τῶν Βουλγάρων. Εἰς μεγάλην ὁμῶς μάχην παρὰ τὸν Ἐβρον ἡττήθη

καὶ συνελήφθη αἰχμάλωτος ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ ἐτυφλώθη. Οἱ Βούλγαροι ἐκυρίευσαν τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ μέγα μέρος τῆς Μακεδονίας καὶ ἐπεξέτειναν τὰς κατακτήσεις των μέχρι τῆς Ἰλlyρίας. Αὐτοκράτωρ ἀνηγορεύθη εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ὁ ἀδελφὸς τοῦ Θεοδώρου **Μανουὴλ** (1230 - 1240).

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ υἱὸς ἐκ τοῦ δευτέρου γάμου τοῦ **Μιχαὴλ Α΄ Μιχαὴλ Β΄**, τοῦ ὁποῦ τοῦ δὲ δικαιώματα ἐπὶ τοῦ θρόνου εἶχε σφετερισθῇ ὁ Θεόδωρος, βοηθούμενος ὑπὸ τῶν Φράγκων τῆς Πελοποννήσου, κατέλαβε τὰς παλαιὰς κτήσεις τοῦ πατρὸς του Ἡπειρον, Αἰτωλίαν, Ἀκαρνανίαν καὶ μέρος τῆς Θεσσαλίας καὶ ἵδρυσε τὸ λεγόμενον **Νέον Δεσποτάτονον τῆς Ἡπείρου**, τὸ ὁποῖον κατάρθωσε νὰ ζῇσῃ μέχρι τοῦ 1318.

Τοιοιουτρόπως τὸ Δεσποτάτονον τῆς Ἡπείρου διηρέθη εἰς δύο. Τὸ κράτος τῆς Θεσσαλονίκης κατέλυσε μετ' ὀλίγον (1246) ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Νικαίας Βατάτσης, ὁ ὁποῖος κατέλαβε τὰς χώρας του καὶ ἀνέθεσε τὴν κυβέρνησίν των εἰς τὸν Ἀνδρόνικον Παλαιολόγον.

Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΙΚΑΙΑΣ

Ὁ **Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρης** (1204 - 1222) ἔκαμε προσωρινὴν πρωτεύουσάν τῆς διαμελιζομένης αὐτοκρατορίας τὴν Νίκαιαν τῆς Βιθυνίας καὶ τοιοιουτρόπως τὸ νεοσύστατον κράτος ἐθεωρήθη, ὅπως καὶ πραγματικῶς ἦτο, συνέχεια τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ Θεόδωρος ἐνίκησε τοὺς Σελτζούκους καὶ ἔδωκεν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Νικαίας μεγάλην ἔκτασιν εἰς τὰς δυτικὰς ἀκτὰς τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῶν παρακειμένων νήσων μέχρι τῆς Σμύρνης καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν εἰς τὴν Λυδίαν καὶ Φρυγίαν.

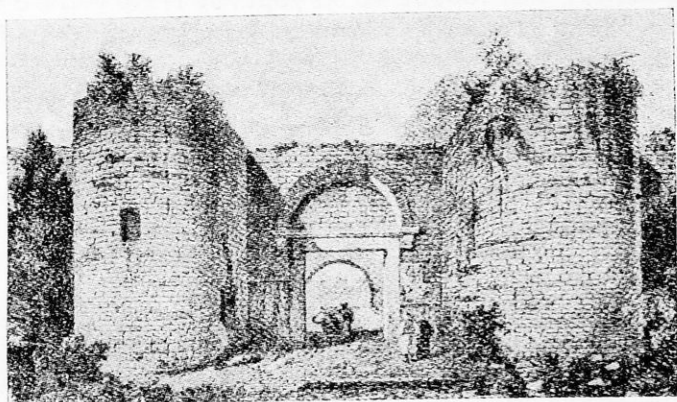

Σφραγὶς Θεοδώρου Λάσκαρη.

Ἀριστερά: ὁ Ἅγιος Θεόδωρος, δεξιὰ: «ἅγιε Θεόδωρε, ἀθλητά, σκέποις Θεόδωρον Λάσκαριν τὸν βασιλέα».

Πρὸς βορρᾶν ἐσυνόρευε μὲ τὸ ἐπίσης νεοσύστατον κράτος τῆς Τραπεζοῦντος. Τὸ κράτος τῆς Νικαίας ὠργανώθη ταχέως καὶ ἀπεδείχθη ἰσχυρότερον καὶ ἀπὸ τοὺς Σελτζούκους καὶ ἀπὸ τοὺς Φράγκους τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸς τοῦ Θεοδώρου Ἰωάννης Βατάτζης (1222 · 1254) διαδεχθεὶς αὐτόν, ὑπῆρξεν ἄριστος στρατηγὸς καὶ διοικητής, ἀνέπτυξε τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους καὶ ἔδωσεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν Μ. Ἀσίαν τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς εὐημερίας της. Τὸ στρατιωτικὸν ἔργον τοῦ Βατάτζη ἦτο ἀξιόλογον, ὃ δὲ βίος του ὑπῆρξεν ἀδιάκοπος σει-

Πύλη τῶν τειχῶν τῆς Νικαίας.

ρὰ πολέμων εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ Εὐρώπην. Ἐξεδίωξε τοὺς Λατίνους ἐκ τῶν τελευταίων κτήσεών των εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ ἔφερε τὰ σύνορα τοῦ κράτους μέχρι Σαγγαρίου καὶ τοῦ Μαιάνδρου, διέβη διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου εἰς Εὐρώπην ὑπέταξε τὸ βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἐπέβαλε τὴν ἐπικυριαρχίαν του εἰς τὸ Νέον Δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου.

Τοὺς Βουλγάρους καταλλήλως ἀπέτρεψεν ἐκ τῆς μετὰ τοῦ Λατίνου αὐτοκράτορος συμμαχίας καὶ ἐξεδίωξε κατόπιν ἐκ τῆς Μακεδονίας ἀνακτήσας τὰς Σέρρας καὶ τὸ Μελένοικον.

Τοιοιούτῳ ὅπως ἡ αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας ἀπέβαινε σημαντικὴ βαλκανικὴ δύναμις. Τέλος ἀπὸ τοὺς Λατίνους ἀφῆρσε

τάς τελευταίας εἰς τὴν Θράκην κτήσεις των, τὴν Τυρολόην καὶ τὴν Βιζύην (1247).

Τοιοιτοτρόπως κατὰ τὸν θάνατον τοῦ Βατάτζη ἡ αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας εἶχε λάβει ἑκτασιν μεγίστην, ἡ δὲ στρατιωτικὴ καὶ οἰκονομικὴ αὐτῆς θέσις ἦτο ἀνθηρὰ.

Η ΑΝΑΚΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Ὁ διάδοχος τοῦ Βατάτζη Θεόδωρος Β' ὁ Λάσκαρης (1254 - 1258) ἐξηκολούθησε κατὰ τὸ διάστημα τῆς βραχείας βασιλείας του τὴν τακτικὴν τοῦ πατρός του. Ἐξεδίωξε τοὺς Βουλγάρους, οἱ ὅποιοι εἶχον εἰσβάλει πάλιν εἰς τὴν Μακεδονίαν, καὶ τοὺς ἠνάγκασε νὰ περιορισθοῦν εἰς τὰ παλαιὰ των σύνορα. Τὸν Θεόδωρον ἀποθανόντα διεδέχθη ὁ ἀνήλικος υἱός του Ἰωάννης Δ' Λάσκαρης (1258 - 1259), τὸν ὅποιον ἐπετρέπευεν ὁ Μιχαήλ, υἱὸς τοῦ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου, διοικητοῦ τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ Μιχαήλ Παλαιολόγος (1259 - 1261) ἐσφειρίσθη τὸν θρόνον καὶ συνεκέντρωσεν ὅλας του τὰς προσπάθειάς πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Κατ' ἀρχὰς ἀφῆρσεν ὅλας τὰς πέριξ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κτήσεις τῶν Φράγκων καὶ περιώρισεν αὐτοὺς μόνον εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Τὸν Μάρτιον τοῦ 1261 εἰς τὸ Νυμφαῖον (πλησίον τῆς Σμύρνης) ἔκλεισε συνθήκην μὲ τοὺς Γενοάτας, οἱ ὅποιοι ἀντὶ εὐρυτάτων ἐμπορικῶν ἀνταλλαγμάτων ἀνέλαμβανον νὰ βοηθήσουν διὰ τοῦ στόλου των τὸν Μιχαήλ εἰς ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ Γενοᾶται ἔλαβον σχεδὸν τὸ μονοπώλιον τοῦ ἐμπορίου τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἦσαν προωρισμένοι νὰ ἀντικαταστήσουν τοὺς Βενετούς. Τέλος ἔστειλεν εἰς τὴν Εὐρώπην τὸν στρατηγὸν Ἀλέξιον Στρατηγόπολον νὰ ἐπιτηρῇ τὸν δεσπότην τῆς Ἡπείρου Μιχαήλ καὶ τοὺς Βουλγάρους.

Τὰ πράγματα εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἦσαν εὐνοϊκὰ διὰ τοὺς Ἕλληνας. Ἡ οἰκονομικὴ δυσχέρεια εἶχε φέρει τοὺς Λατίνους εἰς ἀπόγνωσιν. Ἦτο τόση ἡ πενία, ὁ ὅποια ἐμάστιζεν ἀπὸ πολὺν χρόνον καὶ αὐτὴν τὴν αὐλήν, ὥστε ὁ αὐτοκράτωρ, διὰ νὰ θερμανθῇ τὸν τελευταῖον χειμῶνα, ἠναγκάσθη νὰ κατεδαφίσῃ μέρος τῶν ἀνακτόρων. Ἡ δυσαρέσκεια τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν ξένων εἶχε κορυφωθῇ καὶ τέλος ὁ βενετικὸς στόλος μὲ ὁ-

λην τὴν μάχιμον δύναμιν τῶν Φράγκων ἐξῆλθεν εἰς ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Δαφνουῖντος, ἣ ὁποῖα εὗρίσκετο εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ Στρατηγόπουλος ἀπεβιβάσθη εἰς Καλλιόπολιν μὲ 800 μόνον ἵππεῖς καὶ ὀλίγους πεζοὺς. Οἱ ἐγχώριοι ὁμῶς ἔσπευσαν νὰ ταχθοῦν μαζί του ὡς «θεληματάριοι», ἐθελονταὶ δηλαδή, καὶ ὁ Στρατηγόπουλος μετέβη εἰς τὴν Σηλυβρίαν, διὰ νὰ κατοπτεύῃ πλησιέστερον τὴν Κωνσταντινούπολιν. Οἱ θεληματάριοι αὐτοὶ ἐβεβαίωσαν τὸν Στρατηγόπουλον, ὅτι ἡ πρωτεύουσα εἶναι ἔρημος στρατοῦ καὶ τὸν ἐπείζον νὰ προσβάλλῃ αὐτήν.

Τέλος τὴν 25ην Ἰουλίου 1261 πεντήκοντα ἄνδρες εἰσῆλθον διὰ τινος ὑπογείου εισόδου εἰς τὴν πόλιν καὶ ἤνοιξαν τὰς πύλας τοῦ τείχους. Ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς εἰσῆλθε τότε εἰς τὴν πόλιν καὶ κατέλαβεν αἰφνιδιαστικῶς τοὺς Λατίνους. Οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ἐνίσχυσαν ἀμέσως τὸν στρατόν. Μετ' ὀλίγον ἐπέστρεψεν ὁ στόλος καὶ ὁ στρατὸς τῶν Φράγκων ἀπὸ τὴν Δαφνουῖντα, ἀλλ' ἦτο πλέον ἀργά. Ὁ αὐτοκράτωρ Βαλδουῖ- 1261 νος μὲ τὸν βενετὸν πατριάρχην καὶ τοὺς σημαίνοντας ξένους ἐγκατέλειψαν τὴν πρωτεύουσάν καὶ ἐπὶ βενετικῶν πλοίων ἀπῆλθον εἰς τὴν Εὐρώπην.

Ἡ ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔγινεν ἐνωρίτερον ἀπὸ ὅ,τι ἐφαντάζοντο οἱ αὐτοκράτορες τῆς Νικαίας. Ὁ Μιχαὴλ εἰδοποιήθη εἰς Νυμφαῖον, ὅπου εὗρίσκετο τότε, ἐβάδισε μὲ τὸν στρατόν του καὶ τὴν 15ην Αὐγούστου 1261 εἰσῆλθεν ἐπισήμως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐκεῖ ἐστέφθη αὐτοκράτωρ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία μετὰ περιπέτειαν 60 περίπου ἔτων ἀνασυνιστάτο πάλιν ὑπὸ νέαν Δυναστείαν τῶν Παλαιολόγων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ (1261) - 1453)

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΤΟΥ 1261

Ἡ ἀνασυσταθεῖσα διὰ τῆς ἀνακτῆσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία δὲν εἶχεν οὔτε τὴν ἑκτασιν οὔτε τὴν δύναμιν τῆς παλαιᾶς. Τὸ νέον κράτος περιελάμβανεν εἰς τὴν Ἀσίαν μόνον τὰς κτήσεις τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας, δηλαδὴ μικρὸν μέρος τῶν παλαιῶν ἀσιατικῶν κτήσεων. Εἰς τὴν Εὐρώπην περιελάμβανε τὴν Θράκην καὶ μικρὸν μόνον μέρος τῆς Μακεδονίας μετὰ τῆς Θεσσαλονίκης. Αἱ ἄλλαι ἑλληνικαὶ χώραι ἀπετέλουν διάφορα μικρὰ Ἑλληνικὰ ἢ λατινικὰ κρατίδια. Ἐκ τῶν ἑλληνικῶν νήσων ἀνήκον εἰς τὴν νέαν αὐτοκρατορίαν ἡ Ρόδος, ἡ Λέσβος, Σαμοθράκη καὶ Ἰμβρος.

Ἐπίσης τὸ κράτος εὕρισκετο διαρκῶς εἰς οἰκονομικὰς δυσκολίας καὶ τὸ στρατιωτικὸν σύστημα ἦτο εἰς πλήρη παράλυσιν. Τουναντίον περὶ τὴν αὐτοκρατορίαν εἶχον δημιουργηθῆ ἰσχυρὰ καὶ ἐπικίνδυνα κράτη, τὸ κράτος τῆς Σερβίας, τῆς Βουλγαρίας καὶ τὸ ἀπειλητικώτερον ἀπὸ ὅλα τὸ κράτος τῶν Ὀθωμανῶν Τούρκων εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Καὶ γενικῶς εἰς τὴν Βαλκανικὴν καὶ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν εἶχε δημιουργηθῆ μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Φράγκων κατάστασις ὁμοία πρὸς ἐκείνην, ἡ ὁποία ἐδημιουργήθη εἰς τὴν Δύσιν μετὰ τὴν μεγάλην μετανάστευσιν τῶν Γερμανῶν. Ἐσχηματίσθησαν δηλαδὴ πλῆθος μικρῶν κρατιδίων, τῶν ὁποίων τὰ σύνορα δὲν ἦσαν σταθερά. Ἐπεκράτει διὰ τοῦτο μεγάλη ἀκαταστασία καὶ ἔλλειψις ἀσφαλείας καθ' ὅλην τὴν χώραν.

Πλὴν τούτου δὲν ἔλειψαν οὔτε κατὰ τοὺς κρισιμωτάτους αὐτοὺς χρόνους οἱ συνήθεις φατριασμοὶ τοῦ παλατίου, αἱ στάσεις καὶ αἱ διχόνοιαί τῆς ἀρχούσης δυναστείας. Οἱ ἐμφύλιοι αὐτοὶ πόλεμοι ἔφθειραν τὰς δυνάμεις τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς.

Τὸ κράτος, τὸ ὁποῖον εἶχον ἰδρύσει οἱ Βούλγαροι μετὰ τῶν Βλάχων, ἀπὸ τὸ 1241 ἤρχισε νὰ παρακμάζη ἀφ' ἑνὸς ἕνεκα ἐσωτερικῶν ἐρίδων, ἀφ' ἑτέρου ἕνεκα τῆς καταπληκτικῆς αὐξήσεως τοῦ νέου κράτους τῶν Σέρβων εἰς τὴν Βαλκανικὴν.

Ἄλλ' οἱ Βούλγαροι κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτὴν περίοδον τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας ἔπαιξαν σπουδαιότατον μέρος, παρ' ὅλην τὴν ἐσωτερικὴν των ἀδυναμίαν. Ἐκμεταλλευόμενοι τὰς ἐσωτερικὰς ταραχὰς τοῦ κράτους καὶ παρέχοντες τὴν βοήθειάν των πότε εἰς τὴν μίαν καὶ πότε εἰς τὴν ἄλλην ἐκ τῶν διαπληκτιζομένων μερίδων τοῦ Βυζαντίου κατῴρθωσαν νὰ προσ-αυξήσουν τὸ κράτος των μὲ ἑλληνικὰ ἐδάφη. Κυρίως ὅμως ἐξήντλησαν καὶ τὰς τελευταίας δυνάμεις τοῦ κράτους μὲ τὰς συχνὰς ἐπιδρομὰς των καὶ καταστροφὰς.

ΤΟ ΣΕΡΒΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ

Ἄλλὰ περισσότερον ἀπο τοὺς Βουλγάρους ἐπικίνδυνοι ἐχθροὶ ἦσαν οἱ Σέρβοι. Εἶδομεν, ὅτι οἱ Σέρβοι ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα των Στέφανον Α' Νεμάνια, ἐπωφελοῦμενοι τὴν ἀθλίαν κυβέρνησιν τῶν Ἀγγέλων, ἵδρυσαν κράτος ἀνεξάρτητον, τὸ ὁποῖον περιελάμβανεν ἐκτεταμένας χώρας, τὸ Νοβιπαζάρ, τὸ Μαυροβούνιον, τὴν βόρειον Ἀλβανίαν καὶ τὴν παλαιὰν Σερβίαν.

Οἱ διάδοχοι τοῦ Νεμάνια ἐπεξέτειναν τὸ κράτος των πρὸς ζημίαν τῶν Βουλγάρων καὶ Ἑλλήνων καὶ κατέστησαν αὐτὸ τὸ ἰσχυρότερον κράτος τῆς Βαλκανικῆς. Κατέλαβον τὰ Σκόπια, κατέστησαν αὐτὰ πρωτεύουσαν καὶ ἔλαβον τὸν τίτλον τοῦ Βασιλέως (Κράλ). Μετ' ὀλίγον οἱ Σέρβοι κατέλαβον τὴν περιφέρειαν τῶν Σερρῶν καὶ διήνοιξαν τὴν ὁδὸν πρὸς τὸ Αἰγαῖον, κατόπιν δὲ τὴν Πρέσπαν καὶ τὴν Ἀχρίδα.

Ἄλλ' εἰς τὴν ὑψίστην ἀκμὴν τοῦ ἑσσερβικῶν κράτος ἐπὶ τοῦ κράλ **Στεφάνου Ντουσιάν** (1331 - 1355). Κατὰ τὴν ἄνοδον τοῦ Ντουσιάν εἰς τὸν θρόνον τὰ βόρεια σύνορα τοῦ σερβικοῦ κράτους ἤρχιζον ἀπὸ τὸν Σάβον καὶ τὸν Δούναβιν. Ὁ Ντουσιάν κατέλαβε τὴν Μακεδονίαν πλην τῆς Θεσσαλονίκης καὶ Χαλκιδικῆς, τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὴν Ἡπει-

ρον καὶ ἐστέφθη εἰς τὰ Σκόπια (1346) Τ σ ά ρ ο ς Σ έ ρ β ω ν καὶ Ρ ω μ α ί ω ν (δηλ. Ἑλλήνων).

Ὁ Ντουσιάν εἶχε μεγάλα σχέδια. Ἦθελε νὰ ἐνώσῃ εἰς μέγα κράτος τοὺς Νοτίους Σλάβους, νὰ γίνῃ κύριος τῆς Βαλκανικῆς καὶ νὰ ἀντικαταστήσῃ τοιουτοτρόπως τὴν Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν. Πρὸς τοῦτο ἐπροχώρει περισκεμμένως καὶ σταθερῶς. Ἀφοῦ ἤδη ἐστέρησε τὸ κράτος τῶν δυτικωτάτων ἐπαρχιῶν, εἰσῆρχετο εἰς τὴν Θράκην καὶ μετέφερε τὰ σύνορα τοῦ κράτους του εἰς τὸν Ἑβρον. Τὸ μέγα τοῦτο σερβικὸν κράτος διωργάνωσεν ὁ Ντουσιάν κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ἵδρυσεν τὸ σερβικὸν πατριαρχεῖον εἰς Ἰπέκ.

Τελευταῖον ἐπιχείρησε νὰ κυριεύσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν (1355), ἀφοῦ πρῶτον ἔγινε κύριος τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τῆς Θράκης. Ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἀπέθανε κατὰ τὰς πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιχειρήσεις του καὶ τὰ σχέδια του ἐματαιώθησαν. Οἱ Σέρβοι θαυμάζουν τὸν Ντουσιάν, διότι ἦτο πραγματικῶς γενναῖος καὶ ἐπιδέξιος στρατηγὸς καὶ διπλωμάτης. Ἀλλὰ τὸ ἰοτιοσλαβικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον εἶχεν ὀνειρευθῇ, ἰδρύθη μόλις ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας.

Φ Ρ Α Γ Κ Ο Ι

Καὶ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς αὐτοκρατορίας δὲν ἔπαυσεν ὁ ἀπὸ τῶν Φράγκων κίνδυνος. Πλῆθος φραγκικῶν κρατῶν ἦσαν ἐγκαστεσπαρμένα εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, οἱ δὲ Βενετοὶ καὶ οἱ Γενοᾶται κατεῖχον τὰ παράλια καὶ τὰς νήσους.

Αἱ ναυτικαὶ αὐταὶ πόλεις τῆς Ἰταλίας εἶχον συγκεντρώσει τὸ ναυτικὸν ἐμπόριον ὅλων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, ἀπεμύζησαν τὸν πλοῦτον αὐτῶν καὶ διαρκῶς ὑπέσκαπτον τὸ κράτος. Περιεφρόνουν τοὺς αὐτοκράτορας καὶ ἐπέβαλλον τὴν θέλησίν των διὰ τῆς βίας. Εἰσεχώρουν μὲ τὸν στόλον των μέχρι τοῦ Κερατίου κόλπου καὶ πολλάκις προεκάλουν εἰς τὴν πρωτεύουσιν ταραχὰς καὶ φόνους, ἀναγκάζοντες τοὺς αὐτοκράτορας νὰ τοὺς παραχωροῦν νέα ἐδάφη καὶ νέα προνόμια. Οἱ ξένοι αὐτοὶ ὑπῆρξαν ὁ κυριώτερος λόγος τῆς ἐξασθενήσεως τῆς αὐτοκρατορίας, τῆς ὁποίας ἐπέφερον τὴν οἰκονομικὴν καταστροφὴν.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 14ου αἰῶνος ἐφάνη νέος ἐχθρὸς εἰς

τὸ Αἰγαῖον, οἱ Ἰωαννῖται Ἰππόται. Οἱ ἱππῶται τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου ἦσαν, καθὼς εἶδομεν, ἐκ τῶν μοναχικῶν ταγματῶν, τὰ ὁποῖα ἰδρύθησαν πρὸς προστασίαν τοῦ φραγκικοῦ κράτους τῆς Ἱερουσαλὴμ. Ἀλλ' ὅταν οἱ Μαμελοῦκοι τῆς Αἰγύπτου κατέλυσαν τὸ φραγκικὸν κράτος τῆς Παλαιστίνης, οἱ ἱππῶται κατέφυγον εἰς τὴν Κύπρον καὶ ἐζήτησαν διὰ τῆς μεσολαβήσεως τοῦ Πάπα ν' ἀγοράσουν τὴν Ρόδον παρὰ τοῦ Ἀνδρονίκου Β'. Ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν καὶ ἔστειλε στρατὸν καὶ στόλον. Οἱ ἱππῶται ἐνίκησαν τὰς αὐτοκρατορικὰς δυνάμεις, ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Ρόδον καὶ ἵδρυσαν ἴδιον κράτος. Διὰ τοῦτο ὠνομάσθησαν καὶ Ἰππῶται τῆς Ρόδου.

Οἱ Ἰωαννῖται ἐπὶ δύο αἰῶνας ἀπετέλουν ναυτικὴν δύναμιν τῆς Μεσογείου καὶ διετηρήθησαν εἰς τὴν Ρόδον μέχρι τοῦ 1522, ὁπότε ἐξεδίωξεν αὐτοὺς ὁ περίφημος σουλτάνος Σουλεῦμάν ὁ Μεγαλοπρεπής.

ΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ. ΤΟ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ

Τὸ Ὀθωμανικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ δώσῃ τὸ τελευταῖον καὶ καίριον κτύπημα κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας, ἰδρύθη εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν τὸ δεῦτερον ἡμισυ τοῦ 13ου αἰῶνος. Ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ ἦτο ἀφανής, ἀλλ' ἐπεφύλασσε μεγάλας ἐκπλήξεις.

Οἱ Ὀσμανλίδαι Τούρκοι ἢ Ὀθωμανοὶ προήρχοντο ἀπὸ τὰς τουρανικὰς χώρας, ὁπότεν, καθὼς εἶδομεν, ἐξήλθον τόσαι ἄλλαι τουρκικαὶ φυλαί. Κατὰ τὸν 12ον καὶ 13ον αἰῶνα ἔγινε μεγάλη κίνησις λαῶν εἰς τὴν Κεντρικὴν Ἀσίαν καὶ ἰδρύθη τότε μέγα Μογγολικὸν κράτος, τοῦ ὁποῖου ὁ ἡγεμὼν Τσεγγίς Χὰν ἀπέκτησε ὄνομα μεταξὺ τῶν βαρβάρων ἡγεμόνων τῆς Ἀσίας.

Ἡ τουρκικὴ παράδοσις λέγει, ὅτι ὁ τοῦρκος φύλαρχος Σουλεῦμάν με 50 χιλ. ἀνθρώπων ἐκινήθη ἀπὸ τὴν ἀναστάτῳσιν ἐκείνην καὶ κατῆλθεν εἰς τὴν Περσίαν. Ὁ ἴδιος διερχόμενος τὸν Εὐφράτην ἐπνίγη, ὁ δὲ υἱὸς του Ἐρτογρούλ διηυθύνθη πρὸς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἐκεῖ εἰσῆλθεν ὡς μισθοφόρος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Σελτζούκου σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου, ὁ ὁποῖος ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ὡς φέουδον μικρὰν χώραν πλησίον τῆς Προύσης.

Τοιουτοτρόπως ἐδημιουργήθη πυρὴν μικροῦ στρατιωτικοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον ἠϋξήθη διὰ κατακτήσεως ἑλληνικῶν χωρῶν. Τὸ γεγονός αὐτὸ συνέβη ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαήλ Η΄ τοῦ Παλαιολόγου.

Τὸν Ἐρτογρούλ διεδέχθη ὁ Ὀσμάν ἢ Ὀθωμάν (1289 - 1326), ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ κυρίως ἰδρυτὴς τοῦ Ὀσμανικοῦ κράτους. Ὁ Ὀσμάν ἐπεξέτεινε τὸ μικρὸν φέουδον διὰ νέων κατακτήσεων. Ἐν τῷ μεταξύ τὸ Σελτζουκικὸν κράτος κατελύθη ὑπὸ τῶν Μογγόλων καὶ ὁ Ὀσμάν ἔγινε ἡγεμὼν ἀνεξάρτητος. Τὸ 1326 κατέλαβε τὴν Προῦσαν, τὴν ὁποίαν κατέστησε πρωτεύουσάν του.

ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΜΙΧΑΗΛ Η΄ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ (1261 - 1282)

Ἡ ἀνασυσταθεῖσα αὐτοκρατορία εἶχε νὰ παλαίσῃ κατὰ πολλῶν ἐχθρῶν, διὰ ν' ἀναλάβῃ τὰ παλαιὰ της σύνορα εἰς τὴν Εὐρώπην. Διὰ τοῦτο ὁ Μιχαήλ ἠναγκάσθη νὰ πολεμήσῃ κατὰ τῶν Φράγκων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν Ἑλλάδα, κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ κατὰ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου.

Κατὰ πρῶτον ἐπολέμησε, καθὼς εἶδομεν, πρὸς τὸ Πριγκιπᾶτον τῆς Ἀχαΐας καὶ κατάρθωσε νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς ἀφῆρσε τὰς περισσοτέρας ἐκ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους ἀνέκτησε μέρος τῆς Μακεδονίας (1264) καὶ ἀπὸ τὸ Δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου ἀφῆρσε τὰ Ἰωάννινα (1265). Τοὺς Σέρβους ἠνάγκασε πάλιν ν' ἀναγνωρίσουν τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας. Ὁ Μιχαήλ ἐπέδλωξε τὴν ἀνασύστασιν αὐτοκρατορίας ἰσχυρᾶς καὶ ἀνέπτυξεν ἔξοχα προτερήματα, ἀπέδειξεν ἀντίληψιν λεπτὴν καὶ νοῦν πρακτικόν. Διὰ τοῦτο δικαίως θεωρεῖται ὁ τελευταῖος ἐκ τῶν μεγάλων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου.

Ἀλλὰ σοβαρὰ ἐξωτερικὴ κρίσις ἠπείλησε νὰ κατοστρέψῃ τὸ ἔργον τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου Θ' τοῦ Ἀγίου Κάρολος, ὁ ὀνομαζόμενος Ἀ ν δ ε γ α υ ι κ ὸ ς (d' Ανζου), ἡγόρασε παρὰ τοῦ τελευταίου ἐκπτώτου λατίνου αὐτοκράτορος Κωνσταντινουπόλεως Βαλ-

δουίνου Β' τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου δικαιώματα. Ὁ Κάρολος διέθετε μεγάλην δύναμιν, διότι ἦτο συγχρόνως ἡγεμὼν τοῦ Πριγκιπάτου τῆς Ἀχαΐας καὶ συνάμα βασιλεὺς τῶν δύο Σικελιῶν.

Διεκδικῶν λοιπὸν πρὸς τὸν Μιχαὴλ Η' τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως δικαιώματα ἐκυρίευσεν τὴν Κέρκυραν, τὸ Δυρράχιον καὶ τὰς ἀκτὰς τῆς Ἠπείρου καὶ ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῆς Ἀλβανίας. Πρὸς τοῦτοις συνεμάχησε μὲ ὄλους τοὺς ἐχθροὺς τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Εὐρώπην, τοὺς Βουλγάρους, Σέρβους, καὶ Βλάχους. Ἡ Δύσις ἐφαίνετο, ὅτι ἡνόει τὰ σχέδια τοῦ Καρόλου καὶ ἡ ἀνασύστασις τῆς Λατινικῆς αὐτοκρατορίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐθεωρεῖτο προσεχής.

Ἀλλ' ἡ αὐτοκρατορία ἐσώθη διὰ τῆς διπλωματικῆς εὐστροφίας τοῦ Μιχαὴλ. Ἐκμεταλλεόμενος τὴν παλαιὰν ἀδυναμίαν τῆς παπικῆς ἐκκλησίας περὶ πρωτείων, συνεννοήθη μὲ τὸν Πάπαν Γρηγόριον Ι' καὶ εἰς τὴν σύνοδον, ἡ ὁποία συνήλθεν εἰς Λυῶν (1274), ἡ ἐλληνικὴ ἐκκλησία ὑπήχθη ὑπὸ τὴν παπικὴν. Τοιοῦτοτρόπως ἀπεσοβήθη νέα σταυροφορία κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὁ Μιχαὴλ ἐνήργησε μὲ δραστηριότητα καὶ ἐνίκησε εἰς τὴν Ἠπειρον τὰ στρατεύματα τοῦ Καρόλου.

Ἀλλὰ ὁ ἐλληνικὸς κληρὸς δὲν ἐδέχθη τὴν ἔνωσιν τῶν δύο ἐκκλησιῶν καὶ ὁ ἐκ Δυσμῶν κίνδυνος ἐφάνη ἀπειλητικώτερος. Ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ ἀντέταξεν ἰσχυρὰν ἀντίστασιν κατὰ τοῦ Καρόλου εἰς τὴν Ἠπειρον καὶ συγχρόνως κατάρθωσεν ἐπιτηδείως νὰ ἐξεγείρῃ μεγάλην ἐπανάστασιν εἰς τὴν Σικελίαν κατὰ τῶν Γάλλων. Οἱ Σικελοὶ κατὰ τὸν ἐσπερινὸν τοῦ Πάσχα τοῦ 1282 ἔσφαξαν τοὺς Γάλλους. Αὐτὸς εἶναι ὁ λεγόμενος Σικελικὸς ἐσπερινός. Ἡ Σικελία περιήλθεν εἰς τὸν βασιλεῖα τῆς Ἀραγωνίας (Ἰσπανία). Μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν ὁ Κάρολος καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἀπέθανε καὶ ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἀφήσας μνήμην μεγάλου αὐτοκράτορος (1282).

ΟΙ ΛΟΙΠΟΙ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΙ—ΕΣΩΤΕΡΙΚΑΙ ΕΡΙΔΕΣ

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαὴλ Η' ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ υἱὸς του **Ἀνδρόνικος Β'** (1282 - 1328), ὁ ὁποῖος παρέλαβεν ὡς συνάρχοντα τὸν ἑγγονόν του Ἀνδρόνικον, πρὸς τὸν ὁποῖον ταχέως περιήλθεν εἰς ρῆξιν, ἡ ὁποία κατέληξεν εἰς ἐμφύλιον

πόλεμον καὶ διχασμὸν τοῦ κράτους. Ὁ Ἀνδρόνικος Β' ἐβασίλευεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐνῶ ὁ ἔγγονός του κατέστησε πρωτεύουσαν τοῦ κράτους τὴν Ἀδριανούπολιν. Καὶ οἱ δύο, λησμονοῦντες τὰ καθήκοντα πρὸς τὴν κινδυνεύουσαν πατρίδα, προσεπάθουν συμμαχοῦντες μετὰ τῶν Βουλγάρων καὶ Σέρβων νὰ ἐπικρατήσουν. Ἐπὶ τέλους ὑπέρσχυσεν ὁ ἔγγονος καὶ ὁ πάππος του ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ τοῦ θρόνου. Ὁ νεώτερος Ἀνδρόνικος ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ὡς Ἀνδρόνικος Γ' (1328 - 1341). Ἐπὶ τῶν δύο τούτων αὐτοκρατόρων ἕνεκα τῶν ἐσωτερικῶν ἀσχημιῶν τὰ ἐξωτερικὰ τοῦ κράτους ἐχειροτέρευσαν.

Ὁ Ἰωάννης Ε' Παλαιολόγος ἐπὶ μεταλλίου.

Ἀριστερά: Ἰωάννης βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων, ὁ Παλαιολόγος. Δεξιά: Ἔργον τοῦ Πισά-
νου ζωγράφου.

Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Ἀνδρονίκου Γ' Ἰωάννης Ε' (1341 - 1391) ἦτο ἀνήλικος καὶ ἐπετροπεύετο ὑπὸ τοῦ φίλου τοῦ πατρός του Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐδημιουργήθη νέα ἐσωτερικὴ κρίσις καὶ νέα διαίρεσις τοῦ κράτους. Ἡ βασιλομήτωρ Ἄννα τῆς Σαβοΐας ἤθελε νὰ ἔχῃ αὐτὴ τὴν ἐπιτροπείαν καὶ περὶ αὐτὴν συνηθροίσθησαν οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Καντακουζηνοῦ. Ὁ Καντακουζηνὸς ὑποστηριζόμενος τότε ὑπὸ τῆς Σερβίας ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ εἰς τὸ Διδυμότειχον ὡς Ἰωάννης ΣΤ'. Τοιοῦτοτρόπως ὁ Ἰωάννης Ε' ἦρχε τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐνῶ ὁ Ἰωάννης ΣΤ' ἐκ Διδυμοτείχου τῶν λοιπῶν ἐλεεινῶν λειψάνων τῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ θλιβερότερον εἶναι, ὅτι οἱ ἀντίπαλοι ἄνευ ἐθνικοῦ συναισθήματος προσεκά-

Μανουήλ Παλαιολόγος.

Εἰκὼν βυζαντινοῦ χειρογράφου (Μουσεῖον Λούβρου).

λουν τούς ἐχθρούς τῆς αὐτοκρατορίας εἰς βοήθειαν δίδοντες εἰς αὐτοὺς γενναῖα χρηματικά ποσά καὶ εὐρείας ἐδαφικὰς παραχωρήσεις. Ὁ Καντακουζηνὸς συνεμάχησε μετὰ τῶν Τούρκων, ἀφοῦ ἔδωκεν εἰς τὸν γέροντα Οὐρχὰν τὴν 13ετῇ θυγατέρα του. Ἀλλὰ καὶ ἀφοῦ παρηγκωνίσθη ὁ Καντακουζηνός, ἐξηκολούθησαν αἱ ταραχαί, διότι ἐστασίασαν κατὰ τοῦ Ἰωάννου Ε' εἰς ἐκ τῶν υἱῶν του καὶ ὁ ἔγγονός του, οἱ ὁποῖοι ἀνηγορεύθησαν προσωρινῶς αὐτοκράτορες καὶ φέρονται εἰς τὴν σειρὰν τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου ὁ εἰς ὡς Ἀνδρόνικος Δ', ὁ ἄλλος ὡς Ἰωάννης Ζ'.

Τὸν Ἰωάννην Ε' διεδέχθη ὁ υἱὸς του καὶ συμβασιλεὺς ἐπὶ τινα χρόνον Μανουὴλ Β' (1391 - 1425), ὁ ὁποῖος μέχρι τοῦδε ἐκρατεῖτο ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Βαγιαζίτ ὡς ὄμηρος εἰς τὴν Προῦσαν. Ὁ Μανουὴλ ἦτο προικισμένος μὲ ἐξόχους ἀρετὰς καὶ εἰς ἄλλας περιστάσεις θ' ἀνεδεικνύετο εἰς ἐκ τῶν μεγάλων αὐτοκρατόρων, ἀλλ' ἡ αὐτοκρατορία δὲν ἦτο δυνατόν πλέον νὰ σωθῇ. Τοῦτον διεδέχθη ὁ Ἰωάννης Η' (1425 - 1448). Οἱ δύο προτελευταῖοι αὐτοκράτορες ἐστράφησαν πρὸς τὴν Δύσιν, διὰ νὰ προσελκύσουν βοήθειαν πρὸς σωτηρίαν τῆς ἀπειλουμένης ὑπὸ τῶν Τούρκων Κωνσταντινουπόλεως. Τὸν Ἰωάννην Η' διαδέχεται ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ΙΑ' ὁ Παλαιολόγος (1448—1453).

ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΚΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Τὸ μικρὸν Ὀθωμανικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ἰδρύθη ὑπὸ τοῦ Ὄσμὰν εἰς τὴν Βιθυνίαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 14ου αἰῶνος, ἀνεπτύχθη μὲ καταπληκτικὴν ταχύτητα. Οἱ λόγοι τῆς ἀυξήσεως αὐτῆς εἶναι γεωγραφικοί, στρατιωτικοί καὶ θρησκευτικοί.

Ὁ κυριώτερος λόγος τῆς ἀναπτύξεως τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους εἶναι γεωγραφικός. Τὸ Ὀθωμανικὸν κράτος ἐδημιουργήθη εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἡ ὁποία, καθὼς εἶδομεν, ἦτο τὸ ἀκένωτον ἀποταμίευμα πολεμιστῶν τοῦ Βυζαντίου. Ἐκ τῆς γειτονίας πρὸς τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν κατῴρθωσε νὰ λάβῃ τὴν στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν ὀργάνωσιν αὐτῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ φυλετικὸς καὶ θρησκευτικὸς χαρακτὴρ τῶν Ὀθωμανῶν ἔδωσεν ἰδιάζουσαν μορφήν.

Τὸ Ὄθωμανικὸν κράτος ἔλαβε τὴν στρατιωτικὴν ὀργάνωσιν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ κυρίαρχος τάξις εἰς τὸ κράτος ἦτο ἡ στρατιωτικὴ ἀριστοκρατία, δηλαδή ἄνθρωποι ἐξ ἐπαγγέλματος πολεμισταί. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν πολεμιστῶν ἐξουσίαζον μικρὰ φέουδα καὶ ἐκ τοῦ εἰσοδήματος αὐτῶν συνετήρουν τοὺς πολεμιστάς των. Τὰ φέουδα αὐτὰ ἦσαν μικρά, ὥπως καὶ εἰς τὸ Βυζάντιον, καὶ δὲν ἐξησθένιζον τὴν κεντρικὴν ἐξουσίαν. Διὰ τοῦτο ὁ σουλτάνος εἶχε μεγάλην ἰσχὺν ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν καὶ τὸ κράτος του παρουσίαζε μεγάλην συνοχήν. Ὁ σουλτάνος ἦτο ἀρχηγὸς τῶν πολεμιστῶν καὶ ἐθεώρει ὡς ὕψιστον προσὸν τὴν πολεμικὴν ἀνδρείαν, ἐξεστράτευεν ἐπὶ κεφαλῇς τοῦ στρατοῦ του καὶ πρῶτον μέλημα εἶχε νὰ διατηρῇ ἀκμαίαν στρατιωτικὴν δύναμιν. Διὰ τοῦτο κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τὸ Ὄθωμανικὸν κράτος παρουσιάζεται ὡς στρατόπεδον, τὸ ὁποῖον ὀδηγοῦν εἰς τολμηρὰς ἐπιχειρήσεις οἱ σουλτάνοι.

Οἱ Ὄθωμανοὶ πολεμισταὶ ἐλθόντες εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ἦσαν φυλὴ νεαρὰ καὶ πλήρης σφρίγγους, εἰς τὴν ὁποίαν ἔδιδε μεγάλην ὁρμὴν ἡ θρησκευτικὴ πίστις. Οἱ Ὄθωμανοί, ὥπως οἱ πρῶτοι Ἀραβες, ἐνεφοροῦντο ἀπὸ τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἐπολέμουν διὰ τὴν ἀληθινὴν θρησκείαν, καὶ τὴν πίστιν αὐτὴν καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν μετέδωκαν εἰς τοὺς μικρασιάτας, τοὺς ὁποίους ἐξισλάμισαν καὶ ἐξετούρκισαν.

Η ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ

Οἱ Τοῦρκοι πολεμισταὶ ὅταν ἔφθασαν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἦσαν κυρίως ἵππεῖς. Τὸ πρῶτον τουρκικὸν ἱππικὸν ἦτο ὅμοιον μὲ τὸ ἱππικὸν ὅλων τῶν Μογγόλων, δηλαδή ἐλαφρὸν ἱππικὸν ὥπλισμένον μὲ τόξα. Ἐπετίθεντο διὰ ταχείας ἐπελάσεως, ἔρριπτον τὰ βέλη καὶ ἔφευγον, διὰ νὰ ἐπιστρέψουν μετ' ὀλίγον. Αὐτοὶ ἦσαν οἱ λεγόμενοι *α κ ι ν τ ζ ι*. Ὅταν ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, κατήρτισαν ἱππικὸν βαρύτερον, ὥπλισμένον κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ ἱππικοῦ τοῦ Βυζαντίου, τοὺς λεγομένους *σ π α χ ῆ δ ε ς*, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ὥπλισμένοι μὲ μακρὰν καὶ κυρτὴν σπάθην, ἡ ὁποία ἔκοπτεν ὡς ξυράφιον (γιαταγάνι).

Ἐπίσης κατ' ἀπομίμησιν τοῦ βυζαντινοῦ πεζικοῦ ἐδημιουργήθη πεζικόν, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη νέος στρατός, δηλαδή οἱ

Γενίτσαροι (Γενί τσάρ=νέος στρατός). Ὁργανωτὴς τοῦ νέου στρατοῦ ἦτο ὁ περίφημος **Καρᾶ Χαλίλ Τσεντερλή**. Τὸ τάγμα αὐτὸ ἀπετελέσθη ἀπὸ στρατιώτας μονίμους, οἱ ὅποιοι καθ' ὅλην τὴν ζωὴν των ἦσαν ἀφιερωμένοι εἰς τὸ ἐπάγγελμα τῶν ὅπλων. Διὰ τοῦτο κατ' ἔτος ἐστρατολογοῦντο παῖδες εὐ-
ρωστοὶ καὶ ἀκμαῖοι, ἰδίως χριστιανόπαιδες. Οἱ παῖδες αὐτοί, ἀποσπώμενοι διὰ τῆς βίας ἀπὸ τὰς μητρικὰς ἀγκάλας, ἐνε-
κλείοντο εἰς τοὺς στρατῶνας καὶ ἐκεῖ ἐλάμβανον ἀνατροφὴν τουρκικὴν καὶ ὀθωμανικὴν. Ἀνετρέφοντο δηλαδὴ εἰς τὴν μω-
μεθανικὴν θρησκείαν, ἐλησμόνουν τὴν ἑλληνικὴν πατρίδα, τοὺς γονεῖς καὶ τὴν παλαιάν των κατοικίαν. Δι' αὐτοὺς πατὴρ ἦτο ὁ σουλτάνος καὶ ἰδιαιτέρα πατρίς των οἱ στρατῶνες, τὰ περι-
φημα οὐ τ ζ ά κ ι α.

Διὰ τοῦ μέσου αὐτοῦ οἱ σουλτάνοι ἀπέκτησαν μόνιμον στρατὸν μὲ συνοχὴν καὶ πειθαρχίαν, ὅμοιον πρὸς τὸν ἐθνικὸν στρατὸν τῶν νεωτέρων χρόνων, καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ ἡγεμόνες τῆς Δύσεως διέθετον μόνον τὸν στρατὸν τῶν ἵπποτων, ὁ ὁποῖος ἦτο ὀλιγάριθμος καὶ ἀπειθάρχης.

Τὸ σύστημα τοῦτο παρεῖχεν εἰς τὸ κράτος στρατιώτας ἡσκημένους μὲ αὐστηροτάτην πειθαρχίαν καὶ θρησκευτικὸν φανατισμόν. Ἀλλ' εἶχε καὶ συνεπείας ἀπωτέρας. Ἀσυναι-
σθήτως ἠῤῥαεν ὁ ἀριθμὸς τῶν μωμεθανῶν διὰ τοῦ ἐξισ-
λαμισμού χιλιάδων ἑλληνοπαίδων καὶ ὁ ἑλληνισμὸς διαρκῶς ἔχανε ἀκμαῖον αἷμα. Τοῦτο οἱ Ἑλληνες ὠνόμασαν **Παιδο-
μᾶζωμα**.

ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙΣ ΟΥΡΧΑΝ Α' ΚΑΙ ΜΟΥΡΑΤ Α'

Οἱ Ὄθωμανοὶ τὸ 1326 κατέλαβον, καθὼς εἶδομεν, ἐπὶ τοῦ σουλτάνου Ὁσμάν τὴν Προῦσαν, τὴν ὁποῖαν κατέστησαν πρω-
τεύουσαν τοῦ κράτους.

Ἐπὶ τοῦ **Οὐρχάν** (1326·1359) οἱ Ὄθωμανοὶ ἐκυρίευσαν ὅλας τὰς ἑλληνικὰς κτήσεις τῆς Μ. Ἀσίας ἐκτὸς τῆς Σμύρνης καὶ Φιλαδελφείας. Ὁ Ἀνδρόνικος ἐκστρατεύσας ἐναντίον αὐ-
τῶν τὸ 1330 ἡττήθη. Αἱ περίφημοι πόλεις Νίκαια καὶ Νικομή-
δεια περιήλθον εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ὄθωμανῶν. Μετὰ ταῦτα οἱ Ὄθωμανοὶ ἐπωφελοῦμενοι τὰς μεταξὺ Ἰωάννου Ε' καὶ Καντα-

κουζηνοῦ ἔριδας ἔθεσαν τὸν πόδα των εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὁ Καντακουζηνὸς ἐκάλεσεν εἰς βοήθειάν του τὸν Οὐρχάν, τὸν ὁποῖον ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἐμφυλίου πολέμου εἶχε κάμει γαμβρὸν ἐπὶ θυγατρί, διὰ νὰ προσοικειωθῇ αὐτόν. Οἱ Ὁθωμανοὶ διέβησαν τὸν Ἑλλήσποντον καὶ κατέλαβον τὴν Κ α λ λ ί π ο λ ι ν (1354), τὴν ὁποίαν κατέστησαν ὀρμητήριον τῶν κατὰ τῆς Εὐρώπης ἐπιχειρήσεών των. Ὀλίγον βραδύτερον οἱ Ὁθωμανοὶ κατέλαβον τὸ Διδυμότειχον καὶ τὴν Τυρολόην (1357). Τοιουτοτρόπως διήνοιξαν τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν Βαλκανικὴν.

Ὁ διάδοχος τοῦ Οὐρχάν Μουράτ Α' (1359 - 1389) ὑπῆρξε μέγας κατακτητής. Ὁρμώμενος ἐκ Καλλιπόλεως καὶ Διδυμοτείχου εἰσήλασεν εἰς τὴν Θράκην καὶ κατέλαβε τὴν Ἀδριανούπολιν (1365), ἡ ὁποία ἔγινεν ἡ δευτέρα πρωτεύουσα τοῦ Ὁθωμανικοῦ κράτους. Ἐκεῖθεν ὁ Μουράτ ἐπεξέτεινε τὰς ἐπιδρομὰς του μέχρι τοῦ Αἴμου, ὅπου κατέλαβε τὴν Φιλιππούπολιν καὶ κατέστησεν ὑποτελῆ τὸν ἡγεμόνα τῆς Βουλγαρίας. Οἱ Ὁθωμανοὶ ἀπὸ τῆς Θράκης εἰσήλασαν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ ἐπεχείρουν νὰ καταλάβουν τὴν ἄλλην Βαλκανικὴν, προτοῦ δώσουν τὸ τελευταῖον κτύπημα κατὰ τῆς βασιλευούσης.

Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Ε' ἐπανελθὼν ἐκ τῆς Δύσεως, ὅπου μετέβη ἐπαιτῶν βοήθειαν, ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ μετὰ τὸν Μουράτ ὑποσχεθεὶς νὰ πληρώνῃ εἰς τοὺς Τούρκους φόρον ἐτήσιον. Κατόπιν ὁ Μουράτ ἀπέσπασε χώρας τοῦ ἄλλοτε Σερβικοῦ κράτους. Εἰσήλασεν εἰς τὴν Ἀλβανίαν καὶ ἐκυρίευσεν τὴν Κρόιαν, τὸν σέρβον βασιλέα κατέστησε φόρου ὑποτελῆ καὶ ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους ἐκυρίευσεν τὴν Σόφιαν (1382).

Τέλος ὁ Μουράτ παρὰ τὴν συνομολογηθεῖσαν πρὸς τοὺς Ἕλληνας συνθήκην ἐκυρίευσεν τὸ 1386 τὴν πρωτεύουσαν τῆς Μακεδονίας καὶ δευτέραν πόλιν τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, τὴν Θεσσαλονίκην. Δύο ἔτη μετὰ ταῦτα (1388) ἐκυρίευσεν τὴν Βουλγαρίαν, τὴν ὁποίαν μετέβαλε εἰς ἐπαρχίαν τοῦ κράτους. Τοιουτοτρόπως διελύθη τὸ Βουλγαρικὸν κράτος καὶ ἡ βασιλεύουσα δυναστεία τοῦ Σισμὰν προσῆλθεν εἰς τὸν ἰσλαμισμόν.

Μετὰ τὸ γεγονός αὐτὸ συνεκρούσθησαν οἱ Ὁθωμανοὶ καὶ οἱ Σέρβοι. Οἱ συνηνωμένοι Νοτιοσλάβοι, Σέρβοι, Βόσνιοι, Κροᾶται,

Πολωνοί, τοὺς ὁποίους ὑπεστήριζον Οὐγγροι, Βλάχοι καὶ Ἀλβανοί, συνετρίβησαν εἰς τὴν μεγάλην μάχην τοῦ Κοσσυφοπεδίου (1389). Ἡ μάχη τοῦ Κοσσυφοπεδίου 1389 ἔχει κοσμοϊστορικὴν σημασίαν, διότι οἱ Νοτιοσλάβοι ἦσαν ἡ μόνη ἀξιόλογος δύναμις εἰς τὴν Βαλκανικὴν, ἡ ὁποία ἠδύνατο ν' ἀντιταχθῇ εἰς τὴν ὁρμὴν τῶν Τούρκων. Ὁ Μουράτ ἐφονεύθη ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ὑπὸ σέρβου τραυματίου. Ἀλλ' ὁ υἱὸς του Βαγιαζίτ ἐξηκολούθησε μὲ ἴσιν ὁρμὴν τὸ ἔργον του.

ΕΚΤΟΥΡΚΙΣΤΙΚΟΝ ΣΧΕΔΙΟΝ ΤΟΥ ΜΟΥΡΑΤ

Οἱ Ὄθωμανοί, διὰ ν' ἀποκτήσουν εἰς τὰς κατακτωμένας χώρας προπύργια μόνιμα καὶ ἀσφαλῆ, ἠκολούθησαν τὸ σχέδιον τῆς μεταφυτεύσεως τουρκικῶν πληθυσμῶν εἰς τὰ εὐφορώτερα μέρη τῆς Θράκης, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θεσσαλίας. Ἀπὸ τὰς χώρας αὐτὰς ἀντιθέτως ἠνάγκαζον τοὺς ἐλληνικοὺς πληθυσμοὺς νὰ μετοικήσουν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν.

Τοιοῦτοτρόπως μεγάλα διαμερίσματα τῶν ἐλληνικῶν τούτων χωρῶν κατελήφθησαν ὑπὸ Τούρκων ἐκ τοῦ κράτους κυρίως τοῦ Ἰκονίου. Μέχρι πρό τινων ἐτῶν ἐσφάζοντο οἱ συνοικισμοὶ αὐτοὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν εἰς τὰ εὐφορώτερα μέρη τῆς Μακεδονίας ὑπῆρχον πυκνοὶ συνοικισμοὶ ἐκ Τούρκων, οἱ ὅποιοι ὠνομάζοντο Κονιάρηδες, ὡς προερχόμενοι ἐκ τοῦ Ἰκονίου, καὶ τὰ χωρία τῶν Κονιαροχωρίων. Αἱ μετοικεσίαι αὐταὶ τῶν Τούρκων συνετέλεσαν πολὺ εἰς τὴν μεταβολὴν τοῦ ἐθνολογικοῦ χαρακτήρος τῆς Μακεδονίας. Οἱ τουρκοὶ αὐτοὶ πληθυσμοὶ ὑπεχρεώθησαν διὰ τῆς Συνθήκης τῆς Λωζάνης τὸ 1924 νὰ μετοικήσουν εἰς τὴν Τουρκίαν. Τὰ κτήματά τῶν κατέλαβον οἱ Ἕλληνες πρόσφυγες ἐκ Θράκης καὶ Μ. Ἀσίας.

ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙΣ ΒΑΓΙΑΖΙΤ Α΄.

Τὸν Μουράτ διεδέχθη εἰς τὸν θρόνον ὁ υἱὸς του Βαγιαζίτ ὁ Α΄ (1389—1402), ὁ ὅποιος διὰ τὴν ὁρμητικότητά του ἐπωνομάζετο Γιλδερὶμ (Κεραυνός). Ὁ Βαγιαζίτ εὐθὺς μετὰ τὴν μάχην τοῦ Κοσσυφοπεδίου ἔσπευσεν εἰς Μ. Ἀσίαν, ὅπου εἶχον συνασπισθῇ κατὰ τῶν Ὄθωμανῶν οἱ διάφοροι τοῦρ-

κοι ἡγεμόνες. Ἐκεῖ διέλυσε τὸν συνασπισμὸν τῶν Τούρκων καὶ ἐκυρίευσεν ὅλα τὰ ἄλλα μικρὰ κρατίδια καὶ μέγα μέρος τοῦ βασιλείου τῆς Καραμανίας (Ἰκονίου). Τοιουτοτρόπως ἡῤ-
 ξησε τὸ κράτος του καὶ ἐπεξέτεινεν αὐτὸ εἰς τὸ μεγαλύτερον
 μέρος τῆς Μ. Ἀσίας. Τότε ἐκυρίευσεν καὶ τὴν τελευταίαν κτῆ-
 σιν τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, τὴν Φιλαδέλφειαν (1390).
 Ἡ Σμύρνη εἶχε καταληφθῇ ὑπὸ τῶν Ἱπποτῶν τῆς Ρόδου ἀπὸ
 τὸ 1344.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος (1391) ὁ Μανουὴλ, κρατούμενος ὡς ὁμη-
 ρος ὑπὸ τοῦ Βαγιαζίτ εἰς Προῦσαν, ἐδραπέτευσε καὶ ἦλθεν εἰς
 Κωνσταντινούπολιν, ὅπου εἶχεν ἀποθάνει ὁ πατήρ του. Τοῦτο
 ἔλαβεν ὡς ἀφορμὴν ὁ Βαγιαζίτ καὶ ἀπέκλεισε τὴν Κωνσταντι-
 νούπολιν.

Ὁ Μανουὴλ ἐπεκαλέσθη τότε τὴν βοήθειαν τῆς Δύσεως, ἡ
 ὁποία ἤδη εἶχεν ἀρχίσει ν' ἀνυσοχῇ ἐκ τῆς ἀκατασχέτου προό-
 δου τῶν Τούρκων, καὶ ἐσχηματίσθη σταυροφορία κατὰ τῶν Ὀ-
 θωμανῶν. Ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας **Σιγισμόνδος**, ὑπο-
 στηριζόμενος ὑπὸ τῶν εὐρωπαίων πολεμιστῶν καὶ ἰδίως γάλ-
 λων ἱπποτῶν, προήλασε μέχρι τῆς Νικοπόλεως τῆς Βουλγα-
 ρίας. Ὁ Βαγιαζίτ ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπό-
 λεως καὶ σπεύσας μὲ μεγάλην ταχύτητα προσέβαλε τοὺς χρι-
 στιανοὺς παρὰ τὴν Νικόπολιν καὶ ἐνίκησεν αὐτοὺς εἰς μεγά-
 λην μάχην (1396).

Τὰς συνεπείας τῆς ἥττης τῶν Εὐρωπαίων υπέστησαν οἱ
 χριστιανοὶ τῆς Βαλκανικῆς. Ὁ ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας ἀνεγνώ-
 ρισε τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν Ὀθωμανῶν, ὁ δὲ σουλτάνος ἀφ'
 ἑνὸς περιέσφιξε στενότερον τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀφ'
 ἑτέρου ἐξεστράτευσεν εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Ὁ ἐξ Ἑλλήνων
 καταγόμενος στρατηγός του **Ἐβρενὸς βέης** εἰσήλασε τότε
 εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐλεηλάτησε δεινῶς τὴν χώραν καὶ ὑπε-
 χρέωσε τὸν Θεόδωρον Παλαιολόγον, ἀδελφὸν τοῦ αὐτοκράτο-
 ρος, τὸν δεσπότην τοῦ Μυστρᾶ, ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ἐπικυριαρ-
 χίαν τοῦ σουλτάνου. Ἐφαίνετο τότε, ὅτι ἡ Κωνσταντινούπο-
 λιν καὶ μετ' αὐτῆς ὅλη ἡ Βαλκανικὴ θὰ υπέκυπτεν εἰς τοὺς Ὀ-
 θωμανοὺς, ὅτε μέγα γεγονὸς εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἠνάγκασεν
 τὸν Βαγιαζίτ νὰ ἐπιστρέψῃ ἐπείγοντως εἰς Ἀσίαν.

Εἷς ἐκ τῶν διαδόχων τοῦ Τζεγγίς Χάν, ὁ περίφημος **Τε-
μοῦρ Λέγκ**, ὁ ὁποῖος ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων παρεφθαρμένως λέ-
γεται **Ταμερλᾶνος**, ἀνίδρυσε τὴν Μογγολικὴν αὐτοκρατορίαν
καὶ ἔγινε περιβόητος ἔνεκα τῶν μεγάλων ἐπιδρομῶν του. Ὁρ-
μώμενος ἐκ τῆς πρωτευούσης του Σαμαρκάνδης (Τουρκε-
στάν) ἐπεξέτεινε τὸ κράτος του εἰς ὅλην τὴν Κεντρικὴν Ἀσίαν,
τὴν Σιβηρίαν καὶ τὴν Εὐρωπαϊκὴν Ρωσίαν, εἰς δὲ τὴν Μικρὰν
Ἀσίαν ἔφθασε μέχρι τῶν ὁρίων τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους.

Ὁ αὐτοκράτωρ Μανουήλ καὶ οἱ Τοῦρκοι ἡγεμόνες τῆς Μ.
Ἀσίας, τῶν ὁποίων ὁ Βαγιαζίτ εἶχεν ἀφαιρέσει τὰς χώρας,
ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τοῦ μογγόλου ἡγεμόνος. Ὁ Ταμερλᾶ-
νος μὲ 800 χιλ. στρατοῦ εἰσέλασεν εἰς Μ. Ἀσίαν ἐνσπείρων
τὸν τρόμον. Ὁ Βαγιαζίτ ἔσπευσε κατ' αὐτοῦ μὲ 350 χι-
λιάδας στρατοῦ. Ἡ σύρραξις ἐπῆλθε παρὰ τὴν Ἄγκυ- 1402
ραν τὸ 1402, οἱ δύο βαρβαρικοὶ στρατοὶ ἐπολέμησαν μὲ μα-
νίαν καὶ τέλος οἱ Τοῦρκοι μετὰ λυσσώδη ἀντίστασιν συνετρί-
βησαν. Ὁ Βαγιαζίτ συνελήφθη αἰχμάλωτος καὶ ἀπέθανεν εἰς
τὴν αἰχμαλωσίαν.

Οἱ στρατοὶ τοῦ Ταμερλάνου μετὰ τὴν νίκην ὑπὸ διαφό-
ρους στρατηγούς ἐξεχύθησαν ὡς λαίλαψ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν,
καταστρέφοντες καὶ ἐρημοῦντες τὸ πᾶν. Τότε κατεστράφησαν
ἀκμαϊόταται ἑλληνικαὶ πόλεις, ἡ Νίκαια, ἡ Ἐφεσος, ἡ Κολο-
φών, αἱ Σάρδεις κ. ἄ., οἱ δὲ Μογγόλοι ἔφθασαν μέχρι τῆς
Σμύρνης, τὴν ὁποίαν ἀφῆρσαν ἀπὸ τοὺς Ροδίους ἱππότεας.
Ἄλλ' ὁ Ταμερλᾶνος δὲν εἶχε βλέψεις εἰς τὰς χώρας αὐτὰς καί,
ἀφοῦ ἀποκατέστησε τοὺς Τούρκους ἡγεμόνας εἰς τὴν ἀρχήν
των, ἐπέστρεψεν εἰς τὸ κράτος του καταστρέφων δευτέραν φο-
ραν τὴν χώραν. Ὁ Ταμερλᾶνος ἀπέθανεν, ἐνῶ ἐξεστράτευε
κατὰ τῆς Κίνας.

Ἡ μογγολικὴ ἐπιδρομὴ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν προσω-
ρινὴν ἀποσύνθεσιν τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους καὶ τὴν παράτα-
σιν τοῦ βίου τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας ἐπὶ πενήκοντα
ἀκόμη ἔτη. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βαγιαζίτ τὸ Ὀθωμανικόν

κράτος περιέπεσεν εἰς ἐμφυλίους πολέμους μεταξύ τῶν υἱῶν τοῦ Βαγιαζίτ.

Ὁ αὐτοκράτωρ Μανουήλ ἐπολιτεύθη ἐπιδεξιῶς καὶ ἀνέκτησε τὴν Θεσσαλονίκην. Βραδύτερον ἀνέκτησεν ἐπίσης πολλὰς πόλεις ἐπὶ τῆς Προποντίδος, τοῦ Εὐξεινου πόντου καὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Τὴν ἐνότητα τοῦ τουρκικοῦ κράτους ἀποκατέστησεν ὁ **Μωάμεθ Α΄** (1402 - 1421), ὁ ὁποῖος μέχρι τέλους διετήρησε φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὸν Μανουήλ.

ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙΣ ΜΟΥΡΑΤ Β΄

Τὸν Μωάμεθ Α΄ διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ **Μουράτ Β΄** (1421 - 1451), ὁ ὁποῖος συνεχίζει τὴν προσωρινῶς διακοπεῖσαν κατακτητικὴν ὁρμὴν τῶν Τούρκων. Αἱ μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος φιλικαὶ σχέσεις διεκόπησαν καὶ τὸ 1422 ὁ σουλτάνος προσέβαλε τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ συνήνητησεν ἰσχυρὰν ἀντίστασιν. Κατὰ τὴν πολιορκίαν, ἡ ὁποία διήρκεσε μόνον 42 ἡμέρας, οἱ Τούρκοι ἐχρησιμοποίησαν πρώτην φορὰν πυροβολικόν.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος (1423) ἔστειλε τὸν στρατηγὸν τοῦ **Τουραχάν** εἰς τὴν Πελοπόννησον, τὴν ὁποίαν ἐλεηλάτησεν ἀγρίως, ὁ ἴδιος δὲ ἐπεχείρησεν ἐκστρατεῖαν εἰς τὴν Βοσνίαν καὶ τὴν Ἀλβανίαν. Τὸ 1430 περιῆλθεν ὀριστικῶς εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς ἡ Θεσσαλονίκη. Τὴν πόλιν αὐτὴν ἐκυβέρνηα ὁ βασιλοῦχος Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος ὡς ἰδίαν ἡγεμονίαν. Ὁ Ἀνδρόνικος ἀποθνήσκων ἐπώλησε τὴν Θεσσαλονίκην τὸ 1423 εἰς τοὺς Βενετούς. Ὁ Μουράτ τότε ἐπῆλθε κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ κατέλαβεν αὐτὴν ἐξ ἐφόδου διαπράξας φρικτὰς ἀπανθρωπίας. Μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ οἱ μοναχοὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἀνεγνώρισαν τὴν κυριαρχίαν τοῦ Μουράτ καὶ κατῴρθωσαν νὰ διατηρήσουσι τὰ προνόμια τῶν μονῶν. Τῷ 1431 ὁ Μουράτ ἔγινε κύριος καὶ τῆς πρωτευούσης τῆς Ἡπείρου Ἰωαννίνων.

Μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῶν Ἰωαννίνων ἡ Κωνσταντινούπολις ἀπεμονώθη καὶ ἐφαίνετο προσεχῆς ἡ πτῶσις αὐτῆς. Ἀλλὰ δύο ἐχθροί, τοὺς ὁποίους δὲν ὑπελόγιζεν ὁ Μουράτ, τοῦ ἐδημιούργησαν σοβαρώτατον περισπασμόν καὶ τὸν ἀπησχόλησαν μέχρι τοῦ θανάτου του.

Κατὰ πρῶτον ὁ ἀνδρεῖος στρατηγὸς τῶν Οὐγγρων Ἰωάννης Οὐνιάδης ἤρχισεν ἐπίμονον πόλεμον κατὰ τῶν Ὁθωμανῶν. Μετὰ περιπετειώδεις συγκρούσεις πρὸς τοὺς Ὁθωμανοὺς προήλασε νικητὴς (1443) ἀπὸ τῆς Πέστης μέχρι τοῦ Αἴμου καὶ ἠνάγκασε τὸν Μουράτ νὰ δεχθῇ εἰρήνην, διὰ τῆς ὁποίας τὸ πρὸς βορρᾶν ὄριον τοῦ Ὁθωμανικοῦ κράτους ὠρίζετο ὁ Αἶμος.

Τότε ὁ Πάπας ἐθεώρει κατάλληλον τὴν περίστασιν διὰ νέαν σταυροφορίαν κατὰ τῶν Ὁθωμανῶν. Ὁ βασιλεὺς τῆς

Γεώργιος*Καστριώτης ἢ
Σκεντέρμπεης.

Οὐγγαρίας **Λαδίσλαος Δ΄**, τὸν ὁποῖον ἐβοήθουν καὶ ἄλλοι μικροὶ ἡγεμόνες, προήλασε μέχρι Βάρνης, ἐνῷ ὁ στόλος τῶν Βενετῶν καὶ Γενοατῶν ἔπλευσεν εἰς τὸν Βόσπορον. Ἀλλ' ἀπιστήσαντες οἱ Βενετοὶ καὶ οἱ Γενοαῖται μετεβίβασαν τὸν τουρκικὸν στρατὸν ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην ἀντὶ ἀδράς ἑαμοιβῆς. Ὁ σταυροφορικὸς στρατὸς ἡττήθη παρὰ τὴν Βάρναν (1444), ὅπου ἐφονεύθη ὁ Λαδίσλαος.

Ἀλλ' ὁ Οὐνιάδης ἐξηκολούθησε τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Ὁθωμανῶν καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μουράτ καὶ μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Κωνσταντινουπό-

λεως, ὑμνηθεὶς ὑπὸ τὸ ὄνομα Γ ι ᾱ γ κ ο, ὡς χριστιανικὸς ἥρωας εἰς τὰ δημῶδη ἔξοματα τῶν Νοτιοσλάβων.

Δεύτερος ἰσχυρὸς ἀντίπαλος τοῦ Μουράτ ἦτο ὁ **Γεώργιος Καστριώτης ἢ Σκεντέρμπεης**. Ὁ Σκεντέρμπεης ἦτο υἱὸς τοῦ ἀλβανοῦ ἡγεμόνος Ἰωάννου Καστριώτου.

Ὁ Μουράτ Β' ἐκστρατεύσας εἰς τὴν Ἀλβανίαν ἠνάγκασε τὸν Καστριώτην νὰ παραδώσῃ ὡς ὄμηρον τὸν Γεώργιον, ὁ ὁποῖος ἦτο τότε ἐννέα ἐτῶν. Ὁ Γεώργιος ἐξισλαμισθεὶς ἔλαβε τουρκικὴν ἀνατροφὴν, ἀλλὰ μαθὼν τὴν καταγωγὴν του κατώρ-

θώσε νὰ δραπετεύσῃ καί, ἀφοῦ ἔγινε διὰ δόλου κύριος τῆς Κρδίας (1443), ἀπέβη ἄσπονδος ἐχθρὸς τοῦ σουλτάνου. Τρεῖς ἐκστρατεῖαι τοῦ Μουράτ δὲν κατώρθωσαν τίποτε. Αἱ προτάσεις τοῦ σουλτάνου, ὅπως ἀναγνωρισθῇ ὁ Σκεντέρμπεης ὑποτελὴς ἡγεμὼν τῆς Ἀλβανίας, ἀπερρίφθησαν. Τὰ κατορθώματα αὐτὰ ἐδόξασαν καὶ κατέστησαν θρυλικὸν τὸν Σκεντέρμπεην ὄχι μόνον μετὰ τῶν Ἀλβανῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλον τὸν χριστιανικὸν κόσμον τῆς Βαλκανικῆς. Οἱ ἀγῶνες τοῦ Καστριώτου κατὰ τῶν Τούρκων ἐξηκολούθησαν καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Μουράτ ἀπέθανε τὸ 1451.

ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑΙ ΠΡΟΣ ΔΙΑΣΩΣΙΝ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Ἡ Κωνσταντινούπολις ἀποκλεισθεῖσα ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη ἐφαίνετο, ὅτι θὰ ὑπέκυπτεν εἰς τὸ μοιραῖον. Κατὰ τὴν κρίσιμωτάτην στιγμήν οἱ περισσότεροι προσέβλεπον μὲ μοιρολατρικὴν ἀπάθειαν εἰς τὴν ἐπερχομένην καταστροφὴν. Ἀλλὰ δὲν ἔλειψαν ἄνδρες φωτεινοί, οἱ ὅποιοι ἐζήτησαν καὶ τὴν ὑστάτην ὥραν μέσον σωτηρίας. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Σέρβων εἰς τὸ Κοσσυφοπέδιον μόνῃ ἐλπίς ἀπέμενεν ἡ ἐκ τῆς Δύσεως βοήθεια.

Πολλοὶ τότε ἐκ τῆς τάξεως τῶν στρατιωτικῶν, τοῦ κλήρου καὶ τῶν διανοουμένων ἀπεφάσισαν νὰ φανοῦν ἀνώτεροι τῶν φατριαστικῶν μικρολογιῶν καὶ διὰ γενναίου διαβήματος νὰ ἄρουν τὴν μετὰ τῆς Δύσεως παρεξήγησιν, διότι μόνον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἦτο δυνατόν νὰ κινηθῇ ὁ δυτικὸς κόσμος ἀποφασιστικῶς ὑπὲρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τότε ἤρχισαν νὰ κηρύττουν, ὅτι ἦτο καιρὸς νὰ ἄρθῃ τὸ σχίσμα καὶ νὰ παρακληθῇ ὁ Πάπας, ὅπως κινήσῃ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως εἰς σταυροφορίαν κατὰ τῶν Ὁθωμανῶν.

Διὰ τοῦτο οἱ αὐτοκράτορες Ἰωάννης Ε' καὶ Μανουὴλ Β' περιήλθον τὴν Εὐρώπην ζητοῦντες τὴν βοήθειαν τῶν ἡγεμόνων τῆς Γαλλίας, Ἀγγλίας καὶ Ἰταλίας. Πανταχοῦ ἔγιναν δεκτοὶ μετὰ τιμῶν, ἔλαβον ὠραίας ὑποσχέσεις, ἀλλὰ δὲν εὗρηκαν καμμίαν οὐσιαστικὴν βοήθειαν.

Σημαντικώτερα ἦτο ἡ προσπάθεια, ἡ ὁποία ἐγίνεν ἐπὶ Ἰωάννου Η'. Ὁ αὐτοκράτωρ μετέβη εἰς τὴν Ἰταλίαν μετὰ τοῦ Πατριάρχου καὶ ἄλλων ἐξεχόντων λαϊκῶν καὶ κληρικῶν καὶ συνε-

κροτήθη Σύνοδος εἰς τὴν Φλωρεντίαν (1439), εἰς
 1439 τὴν ὁποῖαν ἀπεφασίσθη ἡ ἔνωσις τῶν δύο ἐκκλησιῶν. Ἄλλ'
 ἡ ἐνωτικὴ προσπάθεια προσέκρουσεν εἰς τὴν ἀντίδρασιν
 τοῦ κλήρου καὶ τοῦ μεγάλου μέρους τοῦ λαοῦ. Ἐγεννήθη μά-
 λιστα σοβαρὸν ἐσωτερικὸν ζήτημα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.
 Οἱ Ἕλληνες διηρέθησαν εἰς δύο ἀντίθετα στρατόπεδα, τοὺς
 Ἐνωτικοὺς καὶ Ἀνθενωτικοὺς.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΙΑ' - ΜΩΑΜΕΘ Β'

Τὸν Μουράτ Β' ἀποθανόντα διεδέχθη ὁ υἱὸς του Μωάμεθ
 Β' ὁ ἐπικληθεὶς Πορθητῆς (1451 - 1480). Ὁ νέος σουλτάνος, νε-
 αρώτατος τὴν ἡλικίαν, μόλις 21 ἐτῶν, ἦτο φύσις ὀξεῖα καὶ χα-
 ρακτήρ ὀρμητικὸς. Εἶχεν ἀποκτήσει πείραν διοικητικὴν καὶ
 στρατιωτικὴν, διότι δις ὁ Μουράτ ἐγκατέλειψε τὴν ἀρχὴν διὰ
 ν' ἀναπαυθῇ καὶ ἐπανῆλθε κατὰ τοὺς μεγάλους κινδύνους τοῦ
 κράτους, ἄφηνε δὲ ἀντικαταστάτην τὸν Μωάμεθ. Ὁνειρον τοῦ

νέου σουλτάνου ἦτο ἡ ἄλω-
 σις τῆς Κωνσταντινουπόλεως
 καὶ ὅλαι τοῦ αἰ προσπάθειαι
 ἀπὸ τῆς ἀνόδου τοῦ εἰς τὸν
 θρόνον τοῦ ἐστράφησαν πρὸς
 πραγματοποιήσιν αὐτοῦ.

Ὁ Κωνσταντῖνος ΙΑ'
 ὁ Παλαιολόγος (1449 - 1453)
 ἐκλήθη μετὰ τὸν θάνατον
 τοῦ Ἰωάννου Η' ἐκ τῆς Πε-
 λοποννήσου, ὅπου ἦτο Δε-
 σπότης τῶν ἐλληνικῶν κτή-
 σεων, καὶ ἀφήσας ἐκεῖ τοὺς

Ἄδελφους τοῦ Θωμᾶν καὶ Δημήτριον, ἦλθεν εἰς τὴν
 πρωτεύουσαν, τῆς ὁποίας ἐπέπρωτο νὰ εἶναι ὁ τελευταῖος αὐ-
 τοκράτωρ. Ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο ἀνώτερος ὄλων τῶν ἐκ τοῦ
 οἴκου τῶν Παλαιολόγων αὐτοκρατόρων. Χαρακτήρ ἔντιμος καὶ
 στρατιώτης γενναῖος, ἀνέλαβε τὴν κυβέρνησιν τοῦ καταρρέον-
 τος κράτους, μὲ πλήρη συναίσθησιν τῶν δυσκολιῶν, τὰς ὁποίας
 θὰ συνήντα. Ἄλλ' ἤρχετο μὲ τὴν ἀπόφασιν νὰ δώσῃ ὀριστικὴν

Χάρτης τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως.

λύσιν εἰς τὴν κατάστασιν, ἣ ὅποια καθημερινῶς ἐδημιούργει ταπεινώσεις καὶ ἐξευτελισμοὺς εἰς τὸν ἑλληνισμόν.

Διὰ τοῦτο ἡ ἀπέναντι τῶν Ὀθωμανῶν στάσις τοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἦτο ἀξιοπρεπὴς καὶ σθεναρὰ καὶ ἔλαβεν ὅλα τὰ μέτρα, τὰ ὅποια τοῦ παρεῖχον οἱ πενιχροὶ πόροι, πρὸς ἄμυναν τῆς πρωτευούσης. Ἐπεσκεύασε τὰ τείχη καὶ τὰ ὀχυρώματα, συνεκέντρωσε σῖτον ἐπαρκῆ διὰ τὴν περιπτώσιν πολιορκίας καὶ ἐνίσχυσεν, ὅσον ἦτο δυνατόν, τὸν μικρὸν στόλον του. Πρὸς τοῦτοις δὲν ἔπαυσε νὰ διαπραγματεύεται πρὸς τὸν Πάπαν καὶ τὴν Δύσιν πρὸς ἀποστολὴν βοηθείας καὶ προσεῖλκυεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν φιλέλληνας ἐθελοντάς ἐκ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης.

ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Τὸ 1452 ὁ σουλτάνος ἔλαβεν ἀποτόμως στάσιν ἐχθρικὴν κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Εἰς τὸ στενότερον μέρος τοῦ Βοσπόρου ἀπέναντι τοῦ φρουρίου, τὸ ὁποῖον εἶχε κτίσει ὁ Βαγιαζίτ Α' (Ἀνατόλ Χισάρ) ἐπὶ τῆς ἀκτῆς, ἔκτισεν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν ἀκτὴν νέον φρούριον ὀνομασθὲν Ροῦμελη Χισάρ, σκοπὸν ἔχων νὰ διακόψῃ τὴν μετὰ τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἐπικοινωνίαν καὶ τὸν ἐκεῖθεν ἐπισιτισμὸν τῆς πρωτευούσης. Πρὸς τοῦτοις ὁ Μωάμεθ Β' ἔστειλε τὸν στρατηγὸν τοῦ Τουραχάν εἰς Πελοπόννησον, διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς δεσπότες αὐτῆς Δημήτριον καὶ Θωμᾶν νὰ στείλουν εἰς Κωνσταντινούπολιν βοήθειαν. Τὰ μέτρα αὐτὰ ἐτάραξαν τὸν αὐτοκράτορα, ὁ ὁποῖος διέταξε νὰ κλείσουν τὰ τείχη τῆς πόλεως.

Σφραγὶς Κωνσταντίνου
Παλαιολόγου.

Ἐπὶ ἐγγράφου εἰς τὰ
ἀρχεῖα τῆς Μοδένης.

Τὴν 5ην Ἀπριλίου τοῦ 1453 ὁ Μωάμεθ ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μὲ 190 χιλ. στρατοῦ, ὁ ὁποῖος ἐξηπλώθη καθ' ὅλην τὴν ἑκτασὶν τῶν χερσαίων τειχῶν ἀπὸ τῆς Προποντιδὸς μέχρι τοῦ Κερατίου κόλπου καὶ ἀπέκλεισε τὴν πόλιν ἀπὸ τὴν ξηράν. Συγχρόνως στόλος ἰσχυρὸς ἐκ 400 πλοίων ἀναπλεύσας ἐκ τοῦ Ἑλλησπόντου παρετάχθη εἰς τὸ στόμιον τοῦ Κερατίου

κόλπου αποκλείσας από την θάλασσαν την πόλιν. Ἄλλ' ἡ εἰσοδος εἰς τὸν κόλπον ἐφράσσετο ὑπὸ παχείας ἀλύσεως καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἀποκλεισμός τῆς θαλάσσης δὲν ἦτο πλήρης. Ὁ στρατὸς τοῦ Μωάμεθ ἐβοηθεῖτο καὶ ὑπὸ ἰσχυροῦ πυροβολικοῦ, ὅσον ἦτο δυνατόν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, μολονότι πολὺ μικρὰν ἐπίδρασιν εἶχε τοῦτο διὰ τὴν ἔκβασιν τῆς πολιορκίας. Στρατὸς ἐπίσης τουρκικὸς κατέλαβε καὶ τὰ ὑψώματα τοῦ Πέραν χωρὶς νὰ δύναται νὰ πλησιάσῃ πρὸς τὸν Γαλατᾶν, διότι κατεῖχον αὐτὸν οἱ Γενοᾶται.

Ἀπέναντι τῶν κολοσσιαίων αὐτῶν δυνάμεων τῶν Ὀθωμανῶν ὁ αὐτοκράτωρ διέθετε μόνον 9 χιλ. μαχητάς, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ 5 χιλ. ἦσαν Ἕλληνες, οἱ δὲ λοιποὶ ξένοι μισθοφόροι, πρὸ πάντων Ἰταλοί. Τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἀρχιστράτηγος ἦτο αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ, ἐνῶ τὴν ἄμυναν διηύθυνεν ὁ ἐξάιρετος γενοάτης στρατηγὸς Ἰωάννης Ἰουστινιάνης, τὸν ὁποῖον ὁ Κωνσταντῖνος διὰ τὰς ὑπηρεσίας του εἶχε καταστήσει ἄρχοντα τῆς Λήμνου. Τὸ στρατηγεῖον τοῦ αὐτοκράτορος ἐστήθη πρὸ τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ρωμανοῦ.

Ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἀποτελούμενος ἀπὸ δέκα πλοῖα ἦτο κλεισμένος ἐντὸς τοῦ Κερατίου κόλπου ἐκτὸς πέντε πλοίων, τὰ ὁποῖα εἶχον ἀποπλεύσει πρὸ τῆς πολιορκίας εἰς τὸ Αἰγαῖον πρὸς ἐπισιτισμὸν τῆς πόλεως. Τὴν 15ην Ἀπριλίου ἐπεφάνησαν τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα μετὰ τὴν πρόθεσιν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον. Ὁ ὀθωμανικὸς στόλος, ναυλοχημένος εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ κόλπου, ἐταράχθη, ἀρκετὰ δὲ πλοῖα ἐβυθίσθησαν ἢ ἐπυρπολήθησαν ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν, τῶν ὁποίων ἡγεῖτο ὁ ἀνδρεῖος καὶ τολμηρὸς πλοίαρχος Φλαντανελλᾶς. Οἱ Τοῦρκοι παραδόξως ὑπεχώρησαν τότε καὶ τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ἀνέσυραν

Σφραγὶς Δημητρίου Παλαιολόγου.

Ἐπὶ ἐγγράφου εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Μοδένης.

τὴν ἄλυσιν καὶ εἰσῆλθον ἀνενόχλητα εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον, τὸν ὅποιον πάλιν ἔφραξαν.

Τὴν 18ην Ἀπριλίου ὁ Μωάμεθ ἐπεχείρησε τὴν πρώτην ἔφοδον κατὰ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, τὴν ὁποίαν οἱ Ἕλληνες ἀπέκρουσαν. Ἐπειδὴ ὁ ἀποκλεισμός τῆς πόλεως δὲν ἦτο πλήρης, ἐφ' ὅσον ὁ ὀθωμανικὸς στόλος δὲν ἐκυριάρχει τοῦ Κερατίου κόλπου, καὶ ἡ ἀποκοπὴ τῆς ἀλύσεως ἦτο πρᾶγμα ἀδύνατον, ὁ Μωάμεθ ἐσκέφθη νὰ γίνῃ κύριος αὐτοῦ διὰ τολμηροῦ σχεδίου. Ἐκ τοῦ Διπλοκιοινοῦ διεβίβασε διὰ τῆς ξηρᾶς εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον 70 πλοῖα εἰς μίαν νύκτα, βοηθούμενος ὑπὸ τῶν Γενοατῶν τοῦ Γαλατᾶ, τὰ ὁποῖα μάτην προσεπάθησαν οἱ Ἕλληνες νὰ καύσουν. Ἀλλὰ παρ' ὅλα ταῦτα ἡ πολιορκία παρετείνετο καὶ ἡ ἔφοδος, τὴν ὁποίαν ἐπεχείρησαν οἱ Τοῦρκοι τὴν 7ην Μαΐου, ἀπεκρούσθη.

Η ΑΛΩΣΙΣ

Ὁ Μωάμεθ ἠτοίμαζε νέαν μεγάλην ἐπίθεσιν, ἀλλὰ προηγουμένως ἐδοκίμασε τὴν 16ην Μαΐου νὰ καταλάβῃ τὴν πόλιν διὰ συνθήκης. Ἐπρότεινεν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πρωτεύουσάν καὶ ν' ἀπέλθῃ εἰς Μοριᾶν, τοῦ ὁποῖου ὑπεσχέθη ν' ἀναγνωρίσῃ αὐτὸν ἀνεξάρτητον Δεσπότην. Ἐπίσης ἐπέτρεπεν εἰς πάντας τοὺς περὶ αὐτὸν νὰ ἀπέλθουν ἀνενόχλητοι καὶ ὑπεσχέθη νὰ σεβασθῇ τὴν ζωὴν καὶ περιουσίαν τῶν κατοίκων. Ὁ αὐτοκράτωρ ἔδωκε τὴν ἱστορικὴν ἀπάντησιν: «Τὸ δὲ τὴν πόλιν παραδοῦναι, οὔτε ἐμὸν ἐστίν οὔτε ἄλλου τῶν κατοικούντων ἐνταῦθα· κοινῇ γὰρ γνώμῃ πάντες αὐτοπροαιρέτως ἀποθανούμεθα μὴ φειδόμενοι τῆς ζωῆς ἡμῶν». Τὸ τελευταῖον ὄριον τῆς ὑποχωρήσεως τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο πληρωμὴ φόρου, ἃν ὁ Μωάμεθ ἔλυε τὴν πολιορκίαν.

Μετὰ τὴν ἀπάντησιν αὐτὴν ὁ Μωάμεθ παρεσκεύασε τὴν ἔφοδον καὶ ἐνεψύχωσε τὰ στρατεύματα ὑποσχεθεὶς τιμὰς καὶ ἀξιώματα εἰς τοὺς ἀνδρεῖους.

Ἐντὸς τῆς πολιορκουμένης πόλεως ὁ λαὸς συνέρρευσε εἰς πάνδημον λιτανεῖαν εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐκοινώνησε τῶν ἀχράντων μυστηρίων, ἐκάλεσε τοὺς πιστοὺς εἰς ὑπεράσπισιν τῆς κινδυνευούσης πίστεως καὶ ζητήσας παρὰ πάν-

των συγγνώμην ἀπῆλθεν εἰς τὰ τείχη. Ἀφοῦ ἔφιππος ἐπεθεώρησε ταῦτα καὶ ἔδωσε τὰς τελευταίας διαταγὰς καὶ ἀπηύθυνε τοὺς τελευταίους ἐνθαρρυντικούς λόγους, κατέλαβε τὴν θέσιν τοῦ μαχητοῦ πρὸ τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ρωμανοῦ.

Ἡ ἐπίθεσις ἤρχισε τὴν αὐγὴν τῆς 29ης Μαΐου ὀρμητικῇ. Κυρίως ἡ ὀρμὴ τῶν Τούρκων συγκεντροῦται εἰς τὴν πύλην τοῦ Ρωμανοῦ, ὅπου αὐτὸς ὁ Μωάμεθ μετὰ τῶν Γενιτσάρων ἐπιτίθεται. Ἐκεῖ ἐπέρχεται εἰς τὰ τείχη τὸ πρῶτον ρήγμα καὶ οἱ Τούρκοι εἰσορμοῦν.

Ὁ αὐτοκράτωρ μάχεται μετὰ τῶν πρώτων. Ἀλλὰ κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμὴν τραυματίζεται ὁ Ἰουστινιάνης καὶ ἀναγκάζεται ν' ἀφήσῃ τὴν θέσιν του. Διὰ τοῦτο ἐπέρχεται σύγχυσις μετὰ τῶν ἀμυνομένων. Ἐν τῷ μεταξύ οἱ Τούρκοι παραβιάσαντες μικρὰν πύλην καλουμένην *Ξυλόπορταν*, ἐφάνησαν ὀπισθεν τοῦ αὐτοκράτορος. Τότε λέγεται, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἀνεφώνησε «δὲν ὑπάρχει χριστιανὸς νὰ μοῦ πάρῃ τὸ κεφάλι ;» καὶ ἔπεσεν ἀφανὴς μετὰ τῶν πτωμάτων. Μόλις τὴν ἐπομένην κατὰ διαταγὴν τοῦ σουλτάνου ἀπεκαλύφθη ὁ νεκρὸς τοῦ αὐτοκράτορος ἀναγνωρισθεὶς ἐκ τῶν χρυσοκεντήτων πεδῖλων.

Τὴν ἄλωσιν ἠκολούθησε σφαγὴ καὶ λεηλασία. Οἱ Γενίτσαροι θραύσαντες τὴν πύλην τῆς Ἀγίας Σοφίας, ὅπου εἶχε καταφύγει πλῆθος λαοῦ, ἐτράπησαν εἰς ἀγρίαν σφαγὴν. Τὴν ἐπομένην, περὶ τὴν 8ην πρωινῇ, ὁ Μωάμεθ εἰσῆλθεν εἰς τὴν κατακτηθεῖσαν πόλιν καὶ διηυθύνθη εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, ὁπόθεν ἀνέπεμψεν εὐχαριστίας εἰς τὸν Ἀλλάχ.

Διὰ τῆς ἀλώσεως κατεστράφη ἡ βυζαντινὴ ἀριστοκρατία. Ὅσοι κατῴρθωσαν ἔφυγον εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ ἐς ὅλων τῶν λιμένων ἔγινε γενικὴ ἔξοδος τῶν εὐπορωτέρων Ἑλλήνων, οἱ ὅποιοι ἔφευγον εἰς χώρας εὐτυχεστερας, ἰδίως εἰς τὴν Δύσιν. Οἱ συλληφθέντες ἐθανατώθησαν ἢ ἐξηναγκάσθησαν νὰ ἐξομώσουν, ἐντὸς βραχυτάτου δὲ χρόνου οἱ Τούρκοι ἔγιναν κύριοι τῆς Βαλκανικῆς.

ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗΣ

Τοιοῦτοτρόπως μετὰ μακρὰν ἀγωνίαν ἐπῆλθε τὸ μοιραῖον. Ἡ Κωνσταντινούπολις ὑπέκυψε καὶ ὁ σουλτάνος τῶν Ὄθωμα-

νών ἔγινε κύριος τῆς περιμαχήτου θέσεως, περὶ τὴν ὁποίαν εἶχον πολεμήσει τὰ κυριώτερα ἔθνη τῶν μέσων χρόνων, Ρωμαῖοι καὶ Γερμανοί, "Αἱ Ἀβανοὶ καὶ Πέρσαι, "Αραβες καὶ Νορμανδοί, Ρῶσοι καὶ Φράγκοι.

Ἡ Ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία παρὰ τὴν μεγάλην ἔκτασιν καὶ τὸν πλοῦτον τῆς εἶχε τὰ σπέρματα τῆς διαλύσεως εἰς τὴν σύστασίν τῆς. Διὰ τοῦτο τὰ αἷτια τῆς καταστροφῆς εἶναι κυρίως ἐσωτερικά. Ἀλλὰ καὶ ἐξωτερικά αἷτια ἐπετάχυναν τὸ μοῖραϊον.

1) Φεουδαρχία. Ἡ φεουδαρχία ἐπεβλήθη καὶ εἰς τὸ Βυζάντιον, ὅπως εἶχεν ἐπιβληθῇ εἰς ὅλα τὰ κράτη κατὰ τοὺς μέσους χρόνους. Οἱ φεουδάρχαι, κύριοι μεγάλων ἐκτάσεων, περιστοιχιζόμενοι ἀπὸ ἀναριθμήτους πελάτας καὶ συντηροῦντες ἴδιον στρατόν, ἀφόβως ἐρήμωνον τὴν χώραν, κατεπίεζον τοὺς μικροὺς ἰδιοκτῆτας, περιεφρόνουν τοὺς νόμους καὶ τοὺς κυβερνήτας καὶ ἔφερον εἰς τὰς ἐπαρχίας ἀταξίαν καὶ διαρκῆ σχεδὸν ἀναρχίαν. Βραδύτερον ἡ δύναμις τῆς φεουδαρχικῆς ἀριστοκρατίας ἀπέβη τόσον μεγάλη, ὥστε ἐμφανίζονται εἰς διάφορα μέρη φεουδάρχαι σχεδὸν ἀνεξάρτητοι. Τὸ κράτος ἤδη πρὸ τῆς φραγκικῆς κατακτήσεως εἶχεν ἀποσυντεθῇ. Ἡ σημαντικώτερα λοιπὸν αἰτία τῆς διαλύσεως τῆς αὐτοκρατορίας ἦτο ἡ ἐπικράτησις καὶ ἐνίσχυσις τῆς φεουδαρχίας.

2) Πολιτικὴ ἀναρχία. Ἡ ἔλλειψις νόμου, ὁ ὁποῖος νὰ καθορίζῃ τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου, ἐδημιούργησε τὴν πολιτικὴν ἀναρχίαν. "Ανδρες φιλόδοξοι ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τοῦ ἀστάτου ὄχλου τῆς πρωτευούσης ἐτάραξαν πολλάκις τὸ κράτος μετὰ τὰς στάσεις των, αἱ ὁποῖαι ἔρριπτον αὐτὸ πολὺ συχνὰ εἰς ἐμφυλίους πολέμους. Ἀπὸ τοῦ 395 μέχρι τοῦ 1453 ἐβασίλευσαν ἐν ὅλῳ 107 βασιλεῖς. Ἐκ τούτων μόνον 34 ἀπέθανον θάνατον φυσικὸν καὶ 8 πολεμοῦντες κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Οἱ ἄλλοι ὅλοι ἦσαν θύματα ἀγρίων στάσεων καὶ δολοφονιῶν. Τοιοῦτοτρόπως ἡ μοναρχία ἐταράσσετο σχεδὸν διαρκῶς ἀπὸ ἐμφυλίων πολέμων καὶ ἔμενεν ἀπροστάτευτος ἀπὸ ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ὠνεῖρεύοντο καὶ παρεσκεύαζον τὴν καταστροφὴν τοῦ.

3) Ἡ τὰς πρὸς μεγάλαις κατακτῆσεις. Τὸ ὄνειρον πολλῶν αὐτοκρατόρων νὰ ἀνιδρύσουν τὴν ρωμαῖ-

κὴν αὐτοκρατορίαν ἐγέννησε τὴν τάσιν πρὸς μεγάλας κατακτήσεις. Τὸ κράτος περιεπλάκη εἰς ἀτελευτήτους καὶ δαπανηροὺς πολέμους, οἱ ὅποιοι ἐπροκάλεσαν τὴν προϋούσαν ἐξασθένειν τοῦ. Ἡ αὐτοκρατορία κατὰ τὴν ὥραν τοῦ μεγάλου κινδύνου εὐρέθη περικυκλωμένη ἐξ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἀπὸ ἀσπόνδους ἐχθροὺς.

4) Οἰκονομικὴ καὶ στρατιωτικὴ παρακμὴ. Σπουδαιότατος λόγος τῆς καταστροφῆς τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας ἦτο ἡ οἰκονομικὴ παρακμὴ καὶ ὡς συνέπεια αὐτῆς ἡ στρατιωτικὴ. Μολονότι τὸ κράτος ἦτο πλούσιον καὶ αἱ πηγαὶ τοῦ ἄφθονοι, οἱ διαρκεῖς πόλεμοι, ἡ διπλωματία, ἡ πολυσύνθετος διοικητικὴ μηχανή, ἡ πολυτέλεια τῆς αὐλῆς, αἱ τελεταί, ἀπῆλθον κολοσιαιῶς δαπάνας. Ἡ γεωργία, σοβαρὸν στήριγμα τοῦ δημοσίου πλούτου, παρήκμασε μὲ τὴν ἐπιβολὴν τῆς φεουδαρχίας, τὴν βαρυτάτην φορολογίαν καὶ τὰς συχνὰς ἐπιδρομὰς τῶν ἐχθρῶν. Τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ ναυτιλία ἐπίσης παρημελήθησαν καὶ περιῆλθον εἰς χεῖρας ξένων, ἰδίως τῶν ἰταλικῶν πόλεων (Βενετία, Γένουα, Πίσσα κτλ.).

Συνέπεια τῆς οἰκονομικῆς καταστροφῆς ἦτο ἡ στρατιωτικὴ παρακμὴ. Ὁ στρατὸς ἐμειώθη σημαντικῶς εἰς ποσὸν καὶ ποιόν. Χρήματα δὲν ὑπῆρχον πρὸς συντήρησιν μεγάλων δυνάμεων, ἡ παλαιὰ ἀγάπη τοῦ στρατοπέδου ἐξηφανίσθη, ὁ στρατὸς κατήντησεν ἀσθενῆς, ἀπαθὴς καὶ ἀνίκανος νὰ προστατεύσῃ τὸ κράτος.

5) Οἱ ἐξωτερικοὶ ἐχθροί. Ἐκτὸς ὅμως τῶν λόγων αὐτῶν, οἱ ὅποιοι εἶναι καθαρῶς ἐσωτερικοί, ἡ καταστροφὴ τοῦ κράτους ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος καὶ εἰς τὸ πλῆθος τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν. Εἰς καμμίαν περίοδον τῆς ἱστορίας δὲν ἀναφαίνονται τόσοι ξένοι ἐπιδρομεῖς, ὅσοι κατὰ τοὺς μέσους χρόνους. Τὸ κράτος ἐπάλασε διαρκῶς κατὰ τῶν ποικιλωνύμων αὐτῶν ἐπιδρομῶν, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου εἶχε ν' ἀντιμετώπιση καὶ τὴν ἐχθρότητα τῆς Δύσεως. Λόγοι θρησκευτικοὶ καὶ οἰκονομικοὶ ἐγέννησαν ἀμοιβαίαν δυσπιστίαν, ἀντιζηλίαν καὶ μῖσος, τὰ ὅποια κατέληξαν εἰς πλῆρες χάσμα μεταξὺ τῶν δύο κόσμων. Ἡ ἰσχυρὰ Δύσις ὅχι μόνον δὲν ἐβοήθησε τὴν Ἀνατολὴν εἰς τὴν ὥραν τοῦ κινδύνου, ἀλλὰ καὶ ὑπεβοήθησε τὴν καταστροφὴν.

Ἡ ἄλωσις εἶναι γεγονὸς κοσμοϊστορικόν, ἔχει δηλαδή μεγάλην σημασίαν δι' ὅλον τὸν κόσμον. Ἀπὸ πολιτικῆς ἀπόψεως ἡ Κωνσταντινούπολις ἐπὶ αἰῶνας ἦτο τὸ προπύργιον τοῦ χριστιανισμοῦ κατὰ τοῦ ἰσλαμισμοῦ. Ἀπὸ τοῦ 8ου—11ου αἰῶνος ἐπάλαιε διαρκῶς κατὰ τῶν Ἀράβων, βραδύτερον κατὰ τῶν Τούρκων. Ἀπὸ ἐκπολιτιστικῆς ἀπόψεως ἦτο τὸ προπύργιον τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τῆς βαρβαρότητος. Εἰς τὰς χώρας τοῦ Βυζαντίου διετηρήθησαν καὶ ἐξειλίχθησαν αἱ παραδόσεις τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ ἤκμασεν εἰς αὐτὰς πολιτισμός, ὁ λαμπρότερος καὶ λεπτότερος τῶν πολιτισμῶν τῶν μέσων χρόνων. Τὸ Βυζάντιον ὑπῆρξεν ὁ μέγας διδάσκαλος τοῦ ἀραβικοῦ καὶ σλαβικοῦ κόσμου καὶ βραδύτερον, τὸν 15ον αἰῶνα, διὰ τῶν λογίων, οἱ ὅποιοι κατέφυγον εἰς τὴν Δύσιν, ἔδωκε τὴν πρώτην ὠθησιν εἰς τὴν Ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Βυζαντίου ἐξηκολούθησεν ἡ ἐξασκῆς μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἐξασκεῖ μέχρι σήμερον. Οἱ λαοὶ τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης διετήρησαν ζωηρὰν τὴν ἀνάμνησιν τοῦ Βυζαντίου, τὸ ὅποιον εἰς τὴν διανοητικὴν καὶ πολιτικὴν κίνησιν αὐτῶν ἀφῆκε βαθεῖαν ἐπίδρασιν.

Ἄλλ' ἡ πτώσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔχει ἐξαιρετικὴν σημασίαν διὰ τὸν ἑλληνισμόν. Μετ' ὀλίγον οἱ Τούρκοι ὑπεδούλωσαν ὅλας σχεδὸν τὰς ἑλληνικὰς χώρας καὶ ἐκυριάρχησαν εἰς τὴν Βαλκανικὴν. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ σημειώνει σπουδαιοτάτην καμπὴν εἰς τὴν ἱστορίαν μας. Ἡ χώρα, ἡ ὅποια εἶχε χρησιμεύσει ὡς ἐστία τοῦ λαμπροτάτου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ διετήρησεν ἐξέχουσαν θέσιν ἐπὶ αἰῶνας παρὰ τὴν μεταβολὴν τῶν καιρῶν, βυθίζεται εἰς τὴν ἀγροικίαν καὶ τὴν ἀσιατικὴν βαρβαρότητα. Ἀπὸ τοῦ 15ου αἰῶνος ἀρχίζει περίοδος σκοτεινὴ διὰ τοὺς λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς. Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἐξηντλημένον, μωλωπισμένον θλιβερώς καταπίπτει καὶ διάγει ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας τὸν βλον ταπεινοῦ ὑποτελοῦς ἐκτεθειμένον εἰς τὰς ὀρέξεις βαναύσου καὶ ἀγερῶχου κατακτητοῦ. Ἡ κατάστασις τοῦ εἶναι τόσον θλιβερά κατὰ τὸν 16ον καὶ 17ον αἰῶνα, ὥστε πολλοὶ πιστεύουν, ὅτι ἔσβησε διὰ παντός.

Ἀλλὰ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος δὲν ἔχασε τὴν πίστιν εἰς ἑαυτὸ

καί εἰς τὸ μέλλον του. Κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ἐσχάτης ταπεινώσεως καὶ τῆς μεγίστης ἰσχύος τοῦ κατακτητοῦ δὲν παύει νὰ πιστεύῃ, ὅτι θὰ ἀνατελουν εὐτυχέστεραι ἡμέραι. Τὴν πίστιν αὐτὴν θερμαίνει ἡ ἀνάμνησις τοῦ λαμπροῦ παρελθόντος καὶ ἐνισχύουν πλῆθος παραδόσεων, τὰς ὁποίας ἐδημιούργησε κατὰ τὰ ἔτη τῆς δοκιμασίας καὶ τῶν δυστυχημάτων. Ἡ ἐκκλησία διαρκῶς ὑποθάλλει τὰς ἐλπίδας καὶ τὸ δημοτικὸν ἄσμα θρηνεῖ τὴν δυστυχίαν, συγχρόνως ὅμως προαισθάνεται τὴν ἀπολύτρωσιν.

Πράγματι δύο αἰῶνας μετὰ τὴν καταστροφὴν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἀρχίζει νὰ συνέρχεται. Τὸν 18ον αἰῶνα ἔχομεν καταφανῆ τὰ σημεῖα τῆς ἀναγεννήσεως. Οἱ Ἕλληνες ἀφυπνίζονται, αὐξάνονται εἰς πληθυσμὸν καὶ ἐνισχύονται οἰκονομικῶς διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ναυτιλίας καὶ τοῦ ἐμπορίου. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος βλέπομεν τὸ ἔθνος ἐν πλήρει ὀργασμῷ καὶ τὸ 1821 ἐπαναλαμβάνεται μὲ μεγαλυτέραν σφοδρότητα ἡ πάλη, ἡ ὁποία εἶχε διακοπῇ τὸ 1453 διὰ τῆς συντριβῆς τοῦ ἑνὸς ἐκ τῶν ἀντιπάλων παρὰ τὰ τείχη τοῦ Βυζαντίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ - ΑΙ ΤΕΧΝΑΙ

ΘΕΟΛΟΓΙΑ - ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Τὰ γράμματα δὲν ἔπαυσαν νὰ καλλιεργοῦνται εἰς τὸ Βυζάντιον παρ' ὅλας τὰς μεγάλας ἐθνικὰς καταστροφάς, αἱ ὁποῖαι συνέβησαν κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς ἱστορίας του. Καὶ κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἐμφανίζονται πολλοὶ καὶ παντὸς εἶδους συγγραφεῖς, θεολόγοι, φιλόσοφοι, φιλόλογοι, ποιηταὶ κτλ., οἱ ὁποῖοι καλλιεργοῦν τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας.

Γενικὸν χαρακτηριστικὸν τῆς περιόδου αὐτῆς εἶναι ἡ προσπάθεια τῶν συγγραφέων νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν ἀρχαῖζουσαν γλῶσσαν. Ἡ τάσις αὕτη εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀναγεννήσεως τῆς σπουδῆς τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἡ ὁποία εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τοὺς χρόνους τῶν Κομνηνῶν.

Ἡ Θεολογία δὲν ἔπαυσε ποτὲ νὰ καλλιεργεῖται μὲ πολὺν ζῆλον εἰς τὸ Βυζάντιον. Δὲν εἶχεν ὅμως τὴν παλαιὰν πρωτοτυπίαν καὶ δημιουργικότητα. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους εἰς τὴν Δύσιν ἐγένετο μεγάλη πρόοδος εἰς τὴν ἐπιστήμην αὐτήν. Οἱ σοφοὶ τῆς Δύσεως ἐπιχειροῦν νὰ δικαιολογήσουν τὰ δόγματα τῆς ἐκκλησίας διὰ τῆς λογικῆς καὶ ἀρχίζει μεγάλη διανοητικὴ κίνησις, τὴν ὁποῖαν ὀνομάζουν Σχολαστικὴν Φιλοσοφίαν.

Ἀλλὰ τὸ ἄσπονδον μῖσος, τὸ ὁποῖον ἐχώριζε τὰς δύο ἐκκλησίας, δὲν ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς θεολόγους τῆς Κωνσταντινουπόλεως νὰ ἐπωφεληθοῦν ἐκ τῶν μελετῶν τῆς Δύσεως. Κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα γίνεται προσπάθεια νὰ προσαρμόσουν τὰ δόγματα τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων. Οἱ ἑλληνες φιλόσοφοι ἐθεωρήθησαν ὡς πρόδρομοι τοῦ χριστιανισμοῦ, ὡς προφῆται, οἱ ὁποῖοι προεῖδον πολλὰς ἐκ τῶν

χριστιανικῶν ἀληθειῶν. Τὴν ἀνωτάτην θέσιν μεταξὺ τούτων κατέχει ὁ Πλάτων.

Κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς ἐγεννήθη εἰς τὴν ἀνατολήν ἡ Αἰρεσις τῶν Ἠσυχαστῶν διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας. Οἱ ὁπαδοὶ αὐτῆς ἐφρόνουν, ὅτι τὰς θρησκευτικὰς ἀληθείας ἀποκαλύπτομεν ἐμβαθύνοντες εἰς τὴν ἰδίαν ἡμῶν σκέψιν καὶ ψυχικὴν συγκίνησιν. Διὰ τῆς ἀπομονώσεως, τῆς προσευχῆς καὶ γενικῶς διὰ τῆς ἡσυχίας δυνάμεθα νὰ περιέλθωμεν εἰς ἔνθεον κατάστασιν, εἰς ἔκστασιν, καὶ νὰ ἀνακαλύψωμεν ἀπ' εὐθείας τὰς θρησκευτικὰς ἀληθείας, ἢ νὰ ἀπολαύσωμεν θαυμαστὰ ὁράματα, ὅπως π.χ. τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Σωτῆρος. Ἡ τάσις αὐτὴ ὀνομάζεται Θεοσοφία καὶ Μυστικισμός. Ἀνάλογα φαινόμενα ἔχομεν καὶ εἰς τὴν Δύσιν.

ΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ

Ἐγράφησαν πολλὰ περὶ πολλῶν ἐπιστημῶν καὶ οἱ καλλιεργήσαντες αὐτὰς ἦσαν ἄνδρες πολυμαθέστατοι καὶ φιλοπονώτατοι. Ἀλλὰ ἐπεδόθησαν εἰς αὐτὰς μὲ ἀντιεπιστημονικὸν πνεῦμα. Τὰ παραδεδομένα δηλαδὴ ὑπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἐθεωρήθησαν ὡς ἀνεπίδεκτα συζητήσεως καὶ σκοπὸς πάσης ἐπιστημονικῆς ἐργασίας ἐθεωρήθη ἡ ἐρμηνεία καὶ διευκρίνις τῆς γνώμης τῶν ἀρχαίων.

Τοιουτοτρόπως εἰς τὴν Γεωγραφίαν ὡς αὐθεντία ἐθεωρεῖτο ὁ Πτολεμαῖος. Ἐνῶ τὸ εὐρύτατον ἐμπόριον τῆς αὐτοκρατορίας ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ θεωρητικῆς μελέτης τῆς γεωγραφίας, οἱ Βυζαντινοὶ οὐδὲν νέον ἐδημιούργησαν καὶ εἰς πολλὰ ἔδειξαν ὀπισθοδρομικὰς τάσεις. Ὁ Πτολεμαῖος π.χ. παραδέχεται, ὅτι ἡ γῆ εἶναι σφαιροειδὴς καὶ τὴν γνώμην αὐτὴν ὑπεστήριξαν καὶ οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας Βασίλειος ὁ Μέγας καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Νύσσης. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὁ Κοσμάς ὁ Ἰνδικοπλεῦστης προσεπάθησε νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ γῆ ἔχει σχῆμα δίσκου. Ἀλλ' οἱ Βυζαντινοὶ γεωγράφοι διέπρεψαν εἰς τὴν πρακτικὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἐπιστήμης. Τοιουτοτρόπως κατήρτισαν ἀκριβεῖς περιγραφὰς τῶν χωρῶν τῆς αὐτοκρατορίας καὶ συνέ-

ταξαν θαυμάσια έγχειρίδια ναυτιλίας καὶ ὁδηγίας πρὸς χρῆσιν τῶν στρατιωτῶν, τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν προσκυνητῶν.

Ὅπως ὁ Πτολεμαῖος εἰς τὴν Γεωγραφίαν, τοιοῦτοτρόπως ὁ Ἰπποκράτης καὶ ὁ Γαληνὸς εἰς τὴν Ἱατρικὴν ὑπῆρξαν αἱ ἀδιάσειστοι αὐθενταί. Ἀξιοθαύμαστος ὁμοῦς εἶναι ὁ ὀργανισμὸς τῶν νοσοκομείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐσώθη τὸ Τυπικὸν (κανονισμὸς) τῆς Μονῆς τοῦ Παντοκράτορος, ἡ ὁποία ἰδρύθη ὑπὸ Ἰωάννου Β' τοῦ Κομνηνοῦ (1118-1143), τὸ ὁποῖον διαλαμβάνει λεπτομερῶς περὶ τοῦ Ξενώνου (νοσοκομείου). Ἱατροὶ πολλοί, βοηθοί, νοσοκόμοι, ἱματισμός, διατροφή τῶν ἀσθενῶν κτλ. παρέχουν τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι συνετάχθη ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σημερινῶν νοσοκομείων.

Εἰς τὰς Φυσικὰς ἐπιστήμας ἐπίσης δὲν ἔγιναν πολλαὶ πρόοδοι.

Τὰς ἐπιστήμας ὅλας ἀντιπροσωπεύει ὁ πολυγραφώτατος συγγραφεὺς τῆς περιόδου αὐτῆς Μιχαὴλ Ψελλὸς (1018-1079). Ὁ Ψελλὸς διὰ τῆς μεγάλης του ἐπιμελείας κατῴρθωσεν ἀπὸ τὴν ἀφάνειαν ν' ἀνέλθῃ εἰς μεγάλα πολιτικὰ ἀξιώματα. Ἐχηρμάτισεν ὑπουργὸς πέντε αὐτοκρατόρων καὶ ἐπὶ τινα καιρὸν καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας εἰς τὸ Πανδιδακτήριον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Αἱ πραγματεῖαι του εἶναι ἀμέτρητοι ἀριθμούμεναι κατὰ ἑκατοντάδας καὶ ἀναφέρονται εἰς ὅλας τὰς ἐπιστήμας, φιλοσοφίαν, μαθηματικά, γεωγραφίαν, ἱατρικὴν καὶ λασογραφίαν ἀκόμη. Εἶναι ὁ εἰσηγητὴς τῆς φιλοσοφικῆς μελέτης ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ θαυμαστῆς τοῦ Πλάτωνος. Ὁ Ψελλὸς ἐπανέφερεν εἰς τὸν γραπτὸν λόγον τοὺς ἐξωτερικοὺς τύπους καὶ τὰ καλλωπίσματα τοῦ ἀρχαίου λόγου καὶ ἔγινεν ὁ πρόδρομος τῆς φιλολογικῆς ἀναγεννήσεως ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν.

Η ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

Ἀπὸ τῶν Κομνηνῶν οἱ φιλόλογοι περιωρίζοντο κυρίως εἰς τὴν ἐπιμελὴ συντήρησιν τῶν λειψάνων τῆς ἀρχαιότητος. Διὰ τοῦτο τὰ χειρόγραφα ἔθεωροῦντο πράγματα πολῦτιμα καὶ κατεβάλλετο φροντίς πρὸς καλλιτεχνικὴν καὶ ἀκριβῆ ἀντιγραφὴν αὐτῶν. Πολλοὶ ἐκ τῶν φιλολόγων ἐπεδίδοντο καὶ εἰς τὸν ὑπο-

μνηματισμόν τῶν διαφόρων ἔργων. Διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν ὀρθόταται ἐρμηνεῖαι διαφωτίζουσαι τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς.

Μεταξὺ τούτων λαμπρὰν κατέχει θέσιν ὁ ὑπομνηματιστὴς τοῦ Ὀμήρου **Εὐστάθιος**, ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, ὁ ὁποῖος ἦτο ὑπόδειγμα πολυμαθείας καὶ ἀκριβείας.

Ἄλλοι πάλιν ἡσχολοῦντο εἰς τὴν σύνταξιν λεξικῶν. Περιφημον εἶναι τὸ φερόμενον ὑπὸ τὸ ὄνομα **Λεξικὸν τοῦ Σουῖδα**. Τὸ λεξικὸν τοῦτο περιέχει ἐκτὸς τῆς ἐρμηνείας τῶν λέξεων καὶ ὁρισμοὺς πραγμάτων καὶ ἀρχαῖα χωρία καὶ εἶναι πηγὴ πληροφοριῶν εἰς τοὺς φιλόλογους ἄλλοθεν ἀγνώστων. Εἶναι πολῦτιμον μνημεῖον καὶ συγχρόνως δεικνύει μὲ πόσῃ ἐπιμέλειαν οἱ λόγιοι τοῦ Βυζαντίου περισυνέλεγον καὶ διεφύλαττον τοὺς θησαυροὺς τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος.

Ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων μεταβάλλεται ὁ χαρακτήρ τῆς φιλολογίας. Οἱ φιλόλογοι δὲν ἀρκοῦνται μόνον εἰς τὴν ἀκριβῆ ἀντιγραφὴν καὶ τὸν ὑπομνηματισμόν τῶν ἔργων τῆς ἀρχαιότητος, ἀλλὰ προσπαθοῦν διὰ κριτικῆς ἐργασίας ν' ἀπαλλάξουν τὰ κείμενα παλαιῶν σφαλμάτων καὶ ν' ἀποκαταστήσουν τὸ ἀρχαῖον κείμενον. Ἡ κριτικὴ αὕτη ἐργασία ἦτο ἀκόμῃ ἀτελής, ἀλλ' εἶναι βέβαιον, ὅτι πολλοὶ ἐκ τῶν ἀσχοληθέντων εἰς αὐτὴν φιλόλογον δύνανται ὥς πρὸς τὴν λεπτότητα τῆς ἐργασίας νὰ παραβληθοῦν πρὸς νεωτέρους φιλόλογους.

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

Τοιοιτοτρόπως κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Παλαιολόγων οἱ Ἕλληνες τοῦ Βυζαντίου ἐπεδόθησαν μὲ ζῆλον εἰς τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ ἤρχισεν ἡ ἀναγέννησις τῆς ἀρχαιότητος εἰς τὴν Ἀνατολὴν πολλοὺς αἰῶνας πρὸ τῆς Δύσεως.

Ἄλλ' οἱ χρόνοι δὲν ἦσαν εὐνοϊκοὶ διὰ τὸ Βυζάντιον. Αἱ ἀλλεπάλληλοι ἀναστατώσεις ἔπνιξαν εἰς τὴν ἀρχὴν τὴν ἀνθησίν αὐτὴν καὶ κατεκρήμνισαν μαζί μὲ τὸ κράτος τὴν προσπάθειαν ἐκείνην πρὸς δημιουργίαν νέου διανοητικοῦ κόσμου. Ἄλλ' ἡ Βυζαντινὴ ἀναγέννησις ἔχει πολὺ μεγάλην σημασίαν.

Ἐβοήθησε πολὺ τὴν ἀναγέννησιν τῶν σπουδῶν τῶν ἀρχαίων εἰς τὴν Δύσιν, διότι πολλοὶ Ἕλληνες λόγιοι μετέβησαν

εις τὴν Δύσιν καὶ ἐδίδασαν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ἡρμήνευσαν τοὺς ἑλληνας συγγραφεῖς.

Τὴν σπουδὴν τῶν ἀρχαίων ἀνεκαίνισε, καθὼς εἶδομεν, ὁ Μ. Ψελλός, ὁ ὁποῖος ἐδίδασκε τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἄλλ' ὁ ἐξοχώτερος ἐκ τῶν ἑλληνιστῶν τοῦ Βυζαντίου, ὁ Γεώργιος Γεμιστός (1355—1450), ἤκμασε κατὰ τὸ τέλος τῶν Βυζαντινῶν χρόνων.

Βησσαρίων.

Ὁ Γεμιστός ἦτο ἰδίως πλατωνικὸς φιλόσοφος καὶ μετωνόμασεν ἑαυτὸν ἐπὶ τὸ πλατωνικώτερον Πλήθωνα. Ἐζήτει νὰ προσαρμόσῃ τὴν πλατωνικὴν διδασκαλίαν εἰς τὰ δόγματα τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ διὰ τοῦτο κατηγορήθη ὡς αἰρετικός, ὅτι δηλ. ἤθελε νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἀρχαίαν ἐθνικὴν θρησκείαν, ὅπως εἶχεν ἐπιχειρήσει τοῦτο ὁ Ἰουλιανός.

Ὁ Πλήθων ἔζησεν ἐπὶ 20ετίαν εἰς τὸν Μυστράν, διδάσκων τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν, ἀπέ-

κτησε πολλοὺς μαθητάς καὶ ἥσκησε μεγάλην ἐπίδρασιν. Μεταβάς εἰς Ἰταλίαν διέμεινεν ἐπὶ τινα καιρὸν εἰς Φλωρεντίαν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Κόσμου τῶν Μεδίκκων καὶ ἐδίδασκε τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ φιλοσοφίαν.

Ἐπίσης καὶ ἄλλοι Ἕλληνες λόγιοι μετέβησαν εἰς Ἰταλίαν ἤδη πρὸ τῆς ἀλώσεως, ὁ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶς, ὁ ὁποῖος ἐδίδασκεν ἐν Φλωρεντίᾳ, ὁ Ἰωάννης Χρυσολωρᾶς καὶ Γεώρ-

γιος Τραπεζούντιος, οἱ ὁποῖοι ἐδίδαξαν ἐν Βενετίᾳ κ. ἄ.

Μεταξὺ τούτων ἐξέχουσαν θέσιν κατέχει ὁ Βησσαρίων (ἄπ. 1472), ἀρχιεπίσκοπος Νικαίας, Πλατωνικὸς φιλόσοφος καὶ μαθητὴς τοῦ Πλήθωνος. Ὁ Βησσαρίων εἶχε μεταβῆ εἰς Ἱταλίαν εἰς τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ περὶ ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν σύνοδον ὡς μέλος τῆς ἑλληνικῆς ἀντιπροσωπείας. Ἀλλὰ δυσαρεσθηθεὶς διὰ τὴν ἀθέτησιν τῶν ἀποφάσεων τῆς συνόδου ἐκείνης ὑπὸ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἱταλίαν, ὅπου ἔγινε καρδινάλιος καὶ ἔτυχε μεγάλων τιμῶν ὑπὸ τοῦ Πάπα.

Εἶπεν ὁ κ[ύριος] τὴν παραβλή-
ντην ὁμοιώσῃ
βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν
δέκα πᾶρ : ρίγρ @

Κεφαλαία γραφή - Εὐαγγέλιον (980 μ. Χ.)

Εἶπεν ὁ κ[ύριος] τὴν παραβλή-
ντην ταύτην ὁμοιώσῃ
βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν
δέκα παρ[θένοις] : πρ[ο] ἐγρά[φη] σα[ββάτω]

Ἐξέλιξις τῶν χειρογράφων.

Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς τοῦ Βυζαντίου δὲν ἔπαυσαν ν' ἀντιγράφουν τὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων. Ἡ γραφή σὺν τῷ χρόνῳ ὑπέστη πολλὰς μεταβολάς, τῶν ὁποίων σχηματίζομεν ἰδέαν ἀπὸ τὰ παρατιθέμενα τρία δείγματα.

Ἀφιέρωσε τὸν βίον του ὁλόκληρον εἰς τὸν Ἑλληνισμόν. Τρία ἦσαν τὰ ἰδανικά του, ἡ ἔνωσις τῶν ἐκκλησιῶν, ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς πατρίδος του καὶ ἡ διάδοσις τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν εἰς τὴν Δύσιν. Τὰ δύο πρῶτα ἰδανικά του δὲν ἐπραγματοποιήθησαν, ἀλλὰ τὸ τελευταῖον, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου εἰργάσθη

αὐτὸ κρείθεις δὲ ὅπε
 πρὸς λέγει αὐτῷ·
 σὺ εἶ ὁ χριστός· καὶ ἐπετί-
 μεν σε αὐτοὺς ἵνα
 μὴ δέμι λέγωσιν πε-

Μικρά γραφή - Εὐαγγέλιον (1204 μ. Χ.)

ἀποκριθεὶς δὲ ὁ πέ-

τρος λέγει αὐτῷ·

σὺ εἶ ὁ χριστός, καὶ ἐπετί-

μησεν αὐτοὺς ἵνα

μηδενὶ λέγωσιν πε-

ὥς ἔφατ' οὐδ' ἀπίθησε περίφρων εὐρύκλει
 ἤνεγκεν δ' ἄρα πῦρ καὶ θήϊον αὐτὰρ ὀδυσσεὺς
 εὖ διεθείωσεν μέγαρον καὶ δῶμα καὶ αὐλ[ήν].
 γρη῏ς δ' αὖτ' ἀπέβη διὰ δώματα κάλ' ὀδυσσηος
 ἀγγελεύουσα γυναῖξί καὶ ὀτρυνέουσα νέεσθαι.
 αἱ δὲ ἴσαν ἐκ μεγάροιο δάος μετὰ χερσὶν ἔχουσαι.

Μικρά γραφή - Ὅμηρος (1479 μ. Χ.)

“ὥς ἔφατ' οὐδ' ἀπίθησε περίφρων εὐρύκλεια.

ἤνεγκεν δ' ἄρα πῦρ καὶ θήϊον αὐτὰρ ὀδυσσεὺς

εὖ διεθείωσεν μέγαρον καὶ δῶμα καὶ αὐλ[ήν].

γρη῏ς δ' αὖτ' ἀπέβη διὰ δώματα κάλ' ὀδυσσηος

ἀγγελεύουσα γυναῖξί καὶ ὀτρυνέουσα νέεσθαι.

αἱ δὲ ἴσαν ἐκ μεγάροιο δάος μετὰ χερσὶν ἔχουσαι.

άοκνως, ητύχησε να ἴδῃ πραγματοποιούμενον. Τὸ ἐπὶ τοῦ Κυρηναλίου μέγαρόν του ἦτο ἐντευκτήριον ὄλων τῶν Ἑλλήνων λογίων, οἱ ὅποιοι δυσκόλως ζῶντες εἰς τὴν ξένην ἐλάμβανον πολλάκις ἀνάγκην τῆς οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως τοῦ γενναιοδῶρου καρδινάλιου.

Ἄλλ' ἰδίως μετὰ τὴν ἄλωσιν πλῆθος λογίων κατέφυγον εἰς Ἱταλίαν καὶ συγχρόνως ἐκομίσθησαν ἐκεῖ τὰ χειρόγραφα τῶν ἀρχαίων ἐλλήνων συγγραφέων. Οἱ Ἕλληνες λόγιοι ἔφθασαν εἰς τὴν Ἱταλίαν εἰς ἐπικαιροτάτην στιγμήν, διότι ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἤδη εἶχεν ἀρχίσει βαθεῖα πνευματικὴ ζύμωσις εἰς τὴν Δύσιν καὶ οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης ἠσθάνοντο μεγάλην δίψαν πρὸς ἔρευναν καὶ μάθησιν. Διὰ τοῦτο οἱ Ἕλληνες λόγιοι ἐξήσκησαν μεγάλην ἐπίδρασιν καὶ ἐδημιούργησαν ἰσχυρότατον ρεῦμα ὑπὲρ τῶν ἀρχαίων σπουδῶν.

ΙΣΤΟΡΙΑ

Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν συνεχίζεται ἡ σειρά τῶν ἱστορικῶν. Ἀξιόλογος ἱστοριογράφος τῆς ἐποχῆς αὐτῆς εἶναι Ἄννα ἢ Κομνηνὴ (1083 ἔγεν.), θυγάτηρ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ.

Ἡ Ἄννα ἔγραψε τὴν ἱστορίαν τοῦ πατρὸς τῆς, τὴν ὁποίαν ὠνόμασεν Ἀ λ ε ξ ι ἄ δ α. Παρὰ τὴν ἑλλειψιν καλαισθησίας καὶ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ρητορικῆς τὸ σύγγραμμα εἶναι ἀξιόλογον, διότι μὲ μεγάλην εὐστοχίαν ἡ Ἄννα χαρακτηρίζει τοὺς σταυροφόρους, σκιαγραφεῖ θαυμασίως τοὺς Φράγκους καὶ τονίζει τὴν ὑπεροχὴν τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ.

Τὸ ἱστορικὸν ἔργον τῆς Ἄννης συνεχίζουν δευτερευούσης σημασίας ἱστορικοί, ὁ Νικήτας Ἀκομινᾶτος ἢ Χωνιάτης (ἄπεθ. 1220), ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξίου Α' μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων, ὁ Νικηφόρος Γρηγοράς (1295 ἔγεν.) ἀπὸ τοῦ 1204 - 1359 καὶ ὁ Λαόνικος Χαλκοκονδύλης ἀπὸ τοῦ 1298 - 1403. Τοῦ τελευταίου ἡ ἱστορία ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν, διότι ἐξετάζει κυρίως τὴν αὔξησιν τοῦ τουρκικοῦ κράτους καὶ ἀντιλαμβάνεται τὰ πράγματα κατὰ τρόπον ἐπιστημονικόν. Διὰ τοῦτο εἶναι ὁ ἄριστος ἐκ τῶν συγχρόνων ἱστορικῶν. Ὡσαύτως

άζλαν ἔχει ὁ Δούκας, ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὴν ἱστορίαν τῶν ἐτῶν 1341 - 1462. Ἀνῆκεν εἰς τοὺς ἐνωτικούς καὶ κατηρᾶτο τοὺς ἀντιπάλους του, διότι διεκύβευσαν μετὰ τῆς χριστιανικῆς τῶν πίστεως καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος τῶν. Πρῶτος παρὰ τὴν παράδοσιν ἐπεχείρησε νὰ μεταχειρισθῇ εἰς τὴν ἱστοριογραφίαν γλῶσσαν ἀπλουστέραν. Ὁ τελευταῖος ἱστοριογράφος τοῦ Βυζαντίου εἶναι ὁ Γεώργιος Φραντζῆς (1401 ἐγεν.), ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὴν ἱστορίαν τῶν ἐτῶν 1258 - 1476.

ΠΟΙΗΣΙΣ

Ἡ λογοτεχνία τῶν χρόνων τούτων, καθὼς εἶδομεν, προσπαθεῖ νὰ μεταχειρίζεται κυρίως τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν. Ἀλλὰ

Οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι Θεσσαλονίκης, ἀρχὴ 14ου αἰῶνος.

Τύπος βασιλικῆς ἐν σχήματι σιαυροῦ μὲ πέντε κομψοὺς τρούλους στηριζομένους ἐπὶ ὀκταγώνων τυμπάνων. Διὰ τοῦ συνδυασμοῦ πλίνθων καὶ μικρῶν λίθων ἐπιτυγχάνονται ἀξιοσημεῖωτα κοσμήματα εἰς τοὺς τοίχους, ρόμβοι, μαϊάνδροι, ρόδακες καὶ ἄλλα συμπλέγματα. Ἡ τεχνοτροπία αὕτη ἐνθυμίζει τὴν διακοσμητικὴν τῶν ὑφασμάτων.

πρὸς ἐκμάθησιν αὐτῆς ἀπητεῖτο μελέτη καὶ ἄσκησις μακροχρόνιος. Διὰ τοῦτο τὸ συγγραφικὸν ἔργον περιωρίσθη πρὸ πάντων

εἰς στενὸν κύκλον λογίων. Οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν ἦσαν πτωχοὶ καὶ διαρκῶς παρεπονοῦντο διὰ τοὺς ἐλαχίστους καρποὺς τῶν πνευματικῶν τῶν κόπων. Παράδειγμα εἶναι ὁ **Θεόδωρος Πρόδρομος**, ὁ αὐτοκαλούμενος διὰ τὴν πενίαν τοῦ **Πτωχοπρόδρομος**, ὁ ὁποῖος εἶναι πολυγραφώτατος. Ἐγραψεν εἰς πεζὸν καὶ ποιητικὸν λόγον.

Μυστικὸς δεῖπνος, τοιχογραφία Ἀγίου Ὁρους, 1512.

Εἰκὼν τοῦ ἐστιατορίου τῆς Ἀγίας Λαύρας ὑπεράνω τῆς τραπέζης τοῦ ἡγουμένου. Οἱ ἀπόστολοι διακρίνονται ἀπὸ τὰ ἀτομικὰ χαρακτηριστικὰ καὶ ἀπὸ τὰς κινήσεις, αἱ ὁποῖαι ἐκδηλώνουν τὴν ψυχικὴν τῶν διάθεσιν. Ὁ Ἰούδας ἐξαίρεται μὲ τὸν ἀπότομον τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον ἀπλώνει τὴν χεῖρα, διὰ νὰ λάβῃ τὸ δοχεῖον τοῦ φαγητοῦ.

Ὁ Πρόδρομος ἐπιτυχῶς ἐμιμήθη τοὺς σατιρικοὺς διαλόγους τοῦ Λουκιανοῦ. Ἡ σάτιρα ἔλαβε σημαντικὴν ἀνάπτυξιν εἰς τὸ Βυζάντιον, ὅπου ὑπῆρχεν ἀφθονία ὑλικοῦ διὰ τὸν σατιρικόν.

Ἄλλ' ἡ ἀττικομανία, ἡ ὁποία ἤρχισε διὰ τῆς Ἀννης τῆς Κομνηνῆς καὶ ἐκυριάρχησε καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῶν Κομνηνῶν, ἐπροκάλεσε τὴν ἀντίδρασιν. Πολλοὶ ἤρχισαν νὰ γράφουν εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ καὶ ν' ἀπευθύνωνται εἰς αὐτόν. Τὰ

αρχαιότερα καὶ σημαντικώτερα προϊόντα τῆς δημώδους ποιήσεως ἦσαν, καθὼς εἶδομεν, τὰ ἀκριτικὰ ποιήματα. Ἡ παράδοσις τοῦ ἀκριτικοῦ ἔπους ἐξηκολούθησε καὶ κατὰ τοὺς τελευταίους βυζαντινοὺς αἰῶνας, ἐνῶ εἰς ἄλλα δημώδη ποιήματα τὸ ἔθνος ἐθρήνησε τὰ δεινοπαθήματά του.

Ἄλλ' ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς Φραγκοκρατίας ἐμφανίζεται νέον στοιχεῖον εἰς τὴν ἑλληνικὴν λογοτεχνίαν, ἡ ἐπίδρασις τῶν λογοτεχνικῶν ἔργων τῆς Δύσεως. Εἰς δημοτικὴν γλῶσσαν ἐγράφησαν ἔμμετρα μυθυστορήματα μὲ ἀρχαίας ἑλληνικὰς ἢ μεσαιωνικὰς ὑποθέσεις ἢ κατὰ μίμησιν φραγκικῶν προτύπων. Ἡ φραγκικὴ ἐπίδρασις εἶναι μεγαλυτέρα εἰς τὰ μέρη, ὅπου διέμειναν μακρότερον οἱ Φράγκοι. Τοιοῦτοτρόπως κατὰ τὸν 15ον καὶ 16ον αἰῶνα ἀναπτύσσεται ἀξιόλογος λογοτεχνία εἰς τὴν Κρήτην ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Δύσεως. Ἀξιόλογα προϊόντα τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας εἶναι ὁ γνωστός Ἑρωτόκριτος, ἐκτενὲς ἐπικὸν ποίημα, καὶ τὸ δράμα τοῦ Χορτάση ἢ Ἑρωφίλη.

ΑΙ ΤΕΧΝΑΙ

Ἀπὸ τὸν 11ον ἤδη αἰῶνα ἡ Βυζαντινὴ τέχνη καὶ ἰδίως ἡ ζωγραφικὴ ἀρχίζει νὰ λαμβάνῃ μίαν ἀκαμψίαν καὶ ἀποβαίνει μηχανικῶς τυπικὴ καὶ δίδει εἰς τοὺς εὐρωπαίους ἀφορμὴν νὰ δυσφημήσουν γενικῶς τὴν τέχνην τοῦ Βυζαντίου ὡς στερουμένην πρωτοτυπίας καὶ δημιουργικότητος.

Ἀλλὰ παρ' ὅλην τὴν ξηρότητα ἡ ζωγραφικὴ ἀπὸ τὸν 14ον αἰῶνα, ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων δηλαδὴ, δίδει νέαν λάμψιν, τὴν ὁποίαν ἀτυχῶς κατέπνιξεν ἡ τουρκικὴ κατάκτησις. Οἱ ζωγράφοι τοποθετοῦν εἰς τὰς εἰκόνας τῶν τοπία, βράχους, δευτερεύοντα πρόσωπα, ἀρχιτεκτονικὸν βάθος καὶ γενικῶς προσπαθοῦν νὰ ἐπιτύχουν τὴν προοπτικὴν σύνθεσιν. Ἐπίσης αἱ κινήσεις τῶν προσώπων λαμβάνουν κάποιαν εὐλυγισίαν καὶ ζωηρότητα καὶ τὰ πρόσωπα δὲν εἶναι αὐστηρῶς τυπικά. Τοιαύτας εἰκόνας βλέπομεν εἰς τὰς ἐκκλησίας τοῦ Μυστρά.

ΤΑ ΚΕΝΤΡΑ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΤΕΧΝΗΣ - ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ

Ὅταν οἱ Φράγκοι κατέλαβον τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐπῆλθεν ἡ διάλυσις τῆς αὐτοκρατορίας, ἐσχηματίσθησαν εἰς

διάφορα μέρη τοῦ κράτους, καθὼς εἶδομεν, μικρὰ ἑλληνικὰ κρατίδια. Ἡ ἀποκέντρωσις αὕτῃ ἐξηκολούθησε καὶ μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἰς τὰ κρατίδια αὐτὰ ἀνεπτύχθησαν τέχναι ἐγγῶριοι μὲ ἴδιον χαρακτήρα.

Τὸ "Ἁγιον" Ὅρος, τὸ ὁποῖον ἐνωρὶς ἐγέμισεν ἀπὸ μοναστήρια, εἶχε βίον ἐντελῶς ἴδιον μακρὰν τοῦ θορύβου καὶ τῶν ἐπιδράσεων τῆς πολιτικῆς. Τὸ "Ἁγιον" Ὅρος καὶ ἡ τέχνη του διετήρησαν βυζαντινὸν χαρακτήρα.

Ὑπῆρχον ἐκεῖ περὶ τὰ τριάκοντα μοναστήρια, ἕκαστον τῶν ὁποίων πολλάκις περιελάμβανε χιλίους μοναχοὺς. Ἐκεῖ ἐκτίσθησαν πολυάριθμοι ἐκκλησῖαι, διεκοσμήθησαν οἱ τοῖχοι αὐτῶν μὲ ἀπείρους τοιχογραφίας καὶ ἐγράφησαν καὶ εἰκονογραφήθησαν (ιστορήθησαν) πολυάριθμα χειρόγραφα. Διὰ τοῦτο τὸ "Ἁγιον" Ὅρος εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, τὸ μουσεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ἐξέλιξιν τῆς Βυζαντινῆς τέχνης.

Ο ΜΥΣΤΡΑΣ

Ἐπὶ ἐνὸς τῶν χαμηλοτέρων ὑψωμάτων τοῦ Ταῦγέτου, εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ὥρας ἀπὸ τὴν Σπάρτην, ἔκτισεν ὁ Βιλλεαρδουῖνος πόλιν, ἡ ὁποία ὠνομάσθη Μυστράς. Ὁ Μυστράς ἀπέκτησε σημασίαν διὰ τὸν Ἑλληνισμόν, ὅταν ἀπέβη πρωτεύουσα τῶν Ἑλλήνων δεσποτῶν. Ἐνῶ ἡ Κωνσταντινούπολις ἠπειλεῖτο ὑπὸ ἀμέσου καταστροφῆς, τὸ ἄκρον ἐκεῖνο τῆς Πελοποννήσου ἐφαίνετο ἀσφαλέστερον καὶ ἐπίστευσαν, ὅτι εἰς τὸν Μυστράν θὰ ἐγίνετο νέα ἀναβίωσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἄνδρες, ὅπως ὁ Πλήθων καὶ ὁ Βησσαρίων, ὠνειρεύθησαν τὴν σωτηρίαν τοῦ ἔθνους διὰ τοῦ Μυστρά καὶ συνεβούλευσαν τὸν αὐτοκράτορα νὰ ἀφήσῃ τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Ῥωμαίων καὶ νὰ λάβῃ τὸ πλήρες ζῶης ὄνομα τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων. Διὰ τοῦ Πλήθωνος ἡ πρωτεύουσα τῶν Δεσποτῶν ἀπέβη ἡ ἐστία τῆς ἀναγεννήσεως τῶν κλασσικῶν σπουδῶν καὶ ἡ Βυζαντινὴ τέχνη ἔδωκε τὴν τελευταίαν ἀναλαμπήν.

Ὁ Μυστράς δὲν κατοικεῖται πλέον ἀπὸ τὸν 18ον αἰῶνα, ἀλλὰ σφύζονται ἄφθονα ἐρείπια, τὰ ὁποῖα μαρτυροῦν παλαιὰν ἀκμὴν καὶ ἀνθήσαντα πολιτισμόν. Τὰ ἐρείπια τῶν δημοσίων

κτιρίων δεικνύουν μεγάλην επίδρασιν τῆς τέχνης τῆς Δύσεως. Τὸ Παλάτιον φαίνεται νὰ ᾔτο γοτθικοῦ ρυθμοῦ. Ἡ ἐκκλησία τῆς Παντανάσσης παρουσιάζει κρᾶμα ρυθμῶν, διότι εἰς τὸν βυζαντινὸν θόλον κάμνει ἀπότομον ἀντίθεσιν τὸ κωδωνοστάσιον, τὸ ὁποῖον κατεσκευάσθη ἀναμφιβόλως κατ' ἀπομίμησιν τῆς δυτικῆς τέχνης.

Τοιχογραφία ἀπὸ τὸν Μυστρᾶν (Περίβλεπτος, μέσα 14ου αἰῶνος)
Ἰαριστάνει τὴν θεϊὰν λειτουργίαν. Οἱ τρεῖς ἄγγελοι διευθύνονται
πρὸς τὸν Χριστόν, ὁ ὁποῖος ἴσταται ὀπισθεν ἑνὸς βωμοῦ ἐνδευ-
μένος λειτουργικά.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῆς Παντανάσσης ὑπάρχουν πολλοὶ ἄλλοι ἐκκλησῖαι, ἡ Μητρόπολις, ἡ Περίβλεπτος κ.ἄ. Εἰς ὅλας αὐτάς τὰς ἐκκλησίας συναντᾷ τις ἔργα μαρτυροῦντα τὴν καλλιτεχνικὴν ἀναγέννησιν τῶν χρόνων τούτων.

Αἱ ζωγραφίαι τῶν ἐκκλησιῶν ἀνήκουν εἰς τὴν ἀρίστην βυζαντινὴν τέχνην μὲ ἐλευθερίαν εἰς τὴν διακόσμησιν, ἡ ὁποία ὑπενθυμίζει τὴν διακοσμητικὴν τέχνην τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ σχετίζεται στενῶς πρὸς τὴν ἐπελθοῦσαν διὰ τοῦ Πλήθωνος ἀναγέννησιν τῶν ἀρχαίων σπουδῶν.

Η ΤΡΑΠΕΖΟΥΣ

Ἡ Τραπεζοῦς, κειμένη εἰς θέσιν ἐπικαιροτάτην ἐμπορικῶς, ἦτο πλουσιωτάτη. Διὰ τοῦτο, μολονότι τὸ κράτος τοῦτο ἔνεκα τῶν πέριξ ἐχθρῶν διῆλθεν ἡμέρας δυσκολωτάτας, ἀπέβη εὐτυχές, ἰδίως ἐπὶ Ἀλεξίου Γ' (1340-1390). Οὗτος ἐκόσμησε τὴν πρωτεύουσάν μὲ πλῆθος ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηρίων.

Ἡ Τραπεζοῦς ὑπῆρξε κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς της σημαντικὸν κέντρον τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν βυζαντινῶν κτιρίων της παρουσιάζει πρωτοτυπίαν τινὰ τῆς ἐγχωρίου τέχνης, ἀλλ' ἔχει πολλὰς ὁμοιότητας πρὸς τὰς ἐκκλησίας τοῦ Μυστρᾶ. Ἐκεῖ παρατηρεῖται μία μεταβολὴ τοῦ σχεδίου τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησίας. Ὡς γνωστόν, ὁ θόλος μετὰ τοῦ λοιποῦ ναοῦ ἀποτελεῖ ἓν ὅλον ἀδιαίρετον. Ἀλλ' εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς Τραπεζοῦντος παρατηρεῖται μία προέκτασις τοῦ ἐσωνάρθηκος, ἡ ὁποία ἀνατρέπει τὴν βάσιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ ναοῦ, διότι ὁ θόλος πλέον εἶναι κόσμημα ἀπλοῦν τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΤΩΝ ΜΕΙΣΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

293	μ. Χ.	Τετραρχία
306—337	» »	Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας
313	» »	Διάταγμα τοῦ Μιλάνου, ἀνεξιθρησκεία
330	» »	Κτίσις Κωνσταντινουπόλεως
337—361	» »	Κωνσταντίος
361—363	» »	Ἰουλιανός
367	» »	Ἐγκατάστασις Βησιγότθων πρὸς νότον τοῦ Δουνάβεως
379—395	» »	Θεοδόσιος ὁ Μέγας
395	» »	Ὅριστική διαίρεσις Δυτικοῦ καὶ Ἀνατολικοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους
410	» »	Κατάληψις τῆς Ρώμης ὑπὸ τοῦ Ἀλαρίχου
431	» »	Οἰκουμένη Σύνοδος Ἐφέσου
451	» »	Οἰκουμένη Σύνοδος ἐν Χαλκηδόνι—Μάχη Καταλωνικῶν πεδίων
476	» »	Κατάλυσις τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους
487	» »	Κατάληψις τῆς Ἰταλίας ὑπὸ τῶν Ὄστρογότθων
527	» »	Ἀνάρρησις Ἰουστινιανοῦ—Ἐπανάληψις πολέμου κατὰ Περσῶν
532	» »	Εἰρήνευσις πρὸς τοὺς Πέρσας—Στάσις τοῦ Νίκα
533	» »	Ἐκδοσις κώδικος Ἀστικοῦ Ρωμ. δικαίου
533—534	» »	Ὁ Βελισσάριος ἀνακαταλαμβάνει τὴν Ἀφρικὴν
535—554	» »	Πόλεμος κατὰ τῶν Ὄστρογότθων — Κατάληψις Ἰταλίας
537	» »	Ἐγκαίνια Ἀγίας Σοφίας
540	» »	Ὁ Χοσρόης κυριεύει τὴν Συρίαν
554	» »	Κατάληψις μεσημβρινῆς Ἰσπανίας
559	» »	Οἱ Ὀῦννοι πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως
562	» »	Εἰρήνη πρὸς τοὺς Πέρσας
568	» »	Εἰσβολὴ Λομβαρδῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν
572—591	» »	Νέος Περσικὸς πόλεμος
608	» »	Οἱ Πέρσαι πρὸ τῆς Χαλκηδόνος

- 610 μ. Χ. Ἀνάρρησις τοῦ Ἡρακλείου
 615 » » Οἱ Πέρσαι κυριεύουν τὴν Ἱερουσαλήμ
 617 » » Οἱ Πέρσαι κυριεύουν τὴν Αἴγυπτον
 622 » » Ὁ Ἡράκλειος ἀρχίζει ἐπίθεσιν κατὰ τῶν Περσῶν
 —Ἐγίρα
 626 » » Πολιορκία Κων/πόλεως ὑπὸ Περσῶν καὶ Ἀβάρων
 627 » » Νινευτ
 629 » » Εἰρήνη πρὸς τοὺς Πέρσας
 634 » » Οἱ Ἀραβες κυριεύουν τὴν Συρίαν
 636 » » Μάχη τοῦ Βάν, σύλληψις Ρωμανοῦ Διογένους
 637 » » Παράδοσις Ἱεροσολύμων
 640—642 » » Κατάκτησις Αἰγύπτου ὑπὸ Ἀράβων
 647 » » Οἱ Ἀραβες κυριεύουν τὴν βόρειον Ἀφρικὴν
 660 » » Ἡ δυναστεία τῶν Ὀμεΐαδων εἰς τὸ Ἀραβικὸν
 κράτος
 668 » » Οἱ Ἀραβες εἰς τὴν Χαλκηδόναν
 673—678 » » Πολιορκία τῆς Κων/πόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων
 679 » » Ἐγκατάστασις τῶν Βουλγάρων πρὸς Ν. τοῦ Δουνάβεως
 717—718 » » Πολιορκία τῆς Κων/πόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων
 729 » » Διάταγμα κατὰ τῶν εἰκόνων
 732 » » Νίκη Καρόλου Μαρτέλ εἰς Poitiers
 752 » » Πιπίνος ὁ Μικρὸς ἰδρύει τὴν δυναστείαν τῶν Καρολιδῶν
 753 » » Σύνδοδος εἰκονοκλαστικὴ ἐν Ἱερείᾳ
 754 » » Ἀπώλεια τῆς Βυζαντινῆς Ἰταλίας
 762 » » Ἦττα τῶν Βουλγάρων ἐν Ἀγχιάλῳ
 765 » » Καταδίωξις τῶν εἰκονολατρῶν
 787 » » Σύνδοδος Νικαίας—ἀναστύλωσις εἰκόνων
 800 » » Κάρολος ὁ Μέγας αὐτοκράτωρ—Ἀνασύστασις Δυτικῆς
 αὐτοκρατορίας
 809 » * Ἐπιδρομὴ Κρούμμου
 811 » » Θάνατος Νικηφόρου
 813 » » Ὁ Κρούμμος πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως
 817 » » Ἦττα Βουλγάρων ἐν Μεσημβρίᾳ
 826 » » Κατάκτησις Κρήτης ὑπὸ Ἀράβων
 832 » » Διάταγμα Θεοφίλου κατὰ τῶν εἰκόνων
 843 » » Σύνδοδος ἐν Κων/πόλει, ἀποκατάστασις τῆς Ὁρθοδοξίας
 —Συνθήκη τοῦ Βερντέν, διαίρεσις κράτους Καρόλου τοῦ
 Μεγάλου
 858 » » Ὁ Φώτιος Πατριάρχης
 864 » » Ἐκχριστιανισμὸς Βουλγάρων, Μεθόδιος καὶ Κύριλλος
 867 » » Σύνδοδος Κωνσταντινουπόλεως—διάρρηξις σχέσεων Ἀ-
 νατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας
 893 » » Ὁ Βούλγαρος ἡγεμὼν Συμεὼν ἀρχίζει τὸν πόλεμον

- 904 μ. Χ. Κατάληψις Θεσσαλονίκης ὑπὸ Σαρακηνῶν
 912 » » Ἐγκατάστασις Νορμανδῶν ἐν Γαλιίᾳ
 917 » » Νίκη Βουλγάρων ἐν Ἀγχιάλῳ
 924 » » Ὁ Συμεὼν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως
 961 » » Ἀνακατάληψις Κρήτης ὑπὸ Νικηφόρου Φωκᾶ
 967 » » Ἐπανάληψις τοῦ βουλγαρικοῦ πολέμου
 971 » » Ἦττα τῶν Ρώσων ἐν Σιλιστρίᾳ.—Προσάρτησις Βουλ-
 γαρίας
 977—986 * » Ἐπανάστασις τοῦ Βουλγάρου τσάρου Σαμουήλ καὶ
 πρόοδοι αὐτοῦ
 989 » » Προσηλυτισμὸς εἰς τὸν χριστιανισμὸν τῆς Ρωσίας
 996 » » Ἦττα Βουλγάρων εἰς τὸν Σπερχειὸν
 1000—1014 » » Νέος πόλεμος κατὰ τῶν Βουλγάρων
 1018 » » Ὑποταγὴ τῆς Βουλγαρίας
 1054 » » Σχίσμα ἐπὶ Κηρουλαρίου Ἀνατ. καὶ Δυτ. Ἐκκλησίας
 1078 » » Οἱ Σελτζοῦκοι Τοῦρκοι ἐν Νικαίᾳ
 1081—1084 » » Εἰσβολὴ Ροβέρτου Γυσκάρδου εἰς τὴν Ἠπειρον
 1096 » » Οἱ Σταυροφόροι εἰς Κωνσταντινούπολιν
 1097 » » Ἀλωσις τῆς Νικαίας ὑπὸ Σταυροφόρων
 1099 » » Οἱ Σταυροφόροι κυριεύουν τὴν Ἱερουσαλὴμ
 1107—1108 » » Πόλεμος κατὰ Βουημούνδου
 1147 » » Β' Σταυροφορία
 1147—1149 » » Πόλεμος κατὰ τοῦ Ρογήρου Β', βασιλέως τῆς Σικελίας
 1185 » » Ἀλωσις τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ Νορμανδῶν.—Ἰδρυσις
 τοῦ Βουλγαροβλαχικοῦ κράτους
 1204 » » Ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων
 1261 » » Ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως
 1267—1272 » » Κάρολος ὁ Ἀνδεγαυῆκος εἰς τὴν Ἠπειρον
 1326 » » Οἱ Τοῦρκοι κυριεύουν τὴν Προῦσαν
 1335—1346 » » Ὁ Στέφανος Ντουσιάν καταλαμβάνει τὴν Μακεδονίαν
 καὶ στέφεται αὐτοκράτωρ εἰς Σκόπια
 1348 » » Ἰδρυσις δεσποτάτου Μορέως
 1354 » » Οἱ Τοῦρκοι καταλαμβάνουν τὴν Καλλίπολιν
 1365 » » Οἱ Τοῦρκοι κάμνουν πρωτεύουσαν τὴν Ἀδριανούπολιν
 1389 » » Μάχη Κοσσυφοπεδίου
 1396 » » Σταυροφορία τῆς Νικοπόλεως
 1397 » » Ὁ Βαγιαζίτ προσβάλλει τὴν Κωνσταντινούπολιν
 1402 » » Μάχη τῆς Ἀγκύρας
 1430 » » Οἱ Τοῦρκοι κυριεύουν τὴν Θεσσαλονίκην
 1439 » » Σύνοδος Φλωρεντίας
 1453 » » Ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων

ΘΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ

	Σελ.		Σελ.
1. Μέγας Κωνσταντίνος . . .	7	29. Τμήμα τῶν τειχῶν τῆς Κων-	
2. Ἀφίς Μ. Κωνσταντίνου .	8	σταντινουπόλεως	132
3. Χάρτης Ρωμαϊκῆς αὐτο-		30. Ναὸς τῆς Θεοτόκου	136
κρατορίας πρὸ τῆς μεγάλ-		31. Παναγία Ἀγγελόκτιστος .	138
λης μετναστεύσεως . . .	19	32. Ὁ Δαυῖδ φυλάττει τὸ ποί-	
4. Χάρτης τῆς Εὐρώπης με-		μνιὸν τοῦ	140
τὰ τὸ 476 μ. Χ.	26	33. Θρόνος ἐλεφάντινος . . .	141
5. Ὁ Ἰουστινιανὸς	33	34. Ὁ Χριστὸς τοῦ Ὁσίου	
6. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος	42	Λουκά	142
7. Τύπος Ἀραβος	47	35. Βυζαντινὸς μεταξωτὸς τά-	
8. Χάρτης τοῦ Ἀραβικοῦ		πης	143
Κράτους τὸ 750 μ. Χ. . .	54	36. Ἡ γέννησις τῆς Θεοτόκου	144
9. Τέμενος Καίρου	56	37. Ἡ σταύρωσις	145
10. Τέμενος εἰς τὴν Ἱερουσα-		38. Τὸ σιδηροὺν στέμμα τῶν	
λήμ	60	Λομβαρδῶν βασιλέων . .	151
11. Ἀραβικὸν κιονόκρανον .	61	39. Κάρολος ὁ Μέγας	153
12. Στοὰ ἀπὸ τὴν Κορδούην .	57	40. Νορμανδικὸν πλοῖον . . .	158
13. Πύλη ἀραβικοῦ τεμένους .	59	41. Προπαρασκευὴ δι' ἐκστρα-	
14. Αὐλὴ τῶν λεόντων . . .	62	τεῖαν	163
15. Βασιλικὴ (ἐσωτερικόν) . .	72	42. Ναυπήγησις πλοίου . . .	164
16. Ἀγία Σοφία (ἐξωτερικόν)	73	43. Ἐπίθεσις Νορμανδῶν . .	164
17. Ἀγία Σοφία (ἐσωτερικόν)	74	44. Πύργος	169
18. Βασιλικὴ (ἐσωτερικόν) . .	76	45. Ρωμανικὸς ναὸς	196
19. Ὁ ἀρχάγγελος Μιχαήλ .	77	46. Πύλη Ρωμανικοῦ ναοῦ . .	199
20. Ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ ἀ-		47. Γοτθικὸς ναὸς (ἐξωτερικόν)	200
κολουθία τοῦ	78	48. Γοτθικὸς ναὸς (ἐσωτερικόν)	201
21. Ἡ ἀκολουθία τῆς Θεοδώ-		49. Ἀποκαθήλωσις— Τζιόττο .	202
ρας	79	50. Προτομὴ ἀγ.— Ντονατέλλο	203
22. Κιονόκρανον τῆς Ἀγίας		51. Χάρτης τῶν Σταυροφο-	
Σοφίας	80	ριῶν	220
23. Δεῖγμα γλυπτικῆς	81	52. Χάρτης Βασιλείου Ἱερου-	
24. Νόμισμα Βασιλείου Α' . .	99	σαλήμ	223
25. Νικηφόρος Φωκάς	105	53. Χάρτης Ἑλληνικῶν χω-	
26. Νόμισμα Ρωμανοῦ Β' . .	104	ρῶν μετὰ τὴν Δ' Σταυρο-	
27. Χάρτης θεμάτων	119	φορίαν	234
28. Ἡ ὁχύρωσις τῆς Κων-		54. Νόμισμα Μιχαὴλ Δεσπό-	
σταντινουπόλεως	131	του Ἡπειροῦ	238

	Σελ.		Σελ.
55. Σφραγίς Θεοδώρ. Λάσκαρη	239	62. Μωάμεθ Β'	262
56. Πύλη τῶν τειχῶν τῆς Νικαίας	240	63. Σφραγίς Κωνσταντίνου Παλαιολόγου	264
57. Ὁ Ἰωάννης Ε΄ Παλαιολόγος	249	64. Σφραγίς Δημητρίου Παλαιολόγου	265
58. Μανουήλ Παλαιολόγος	260	65. Βησσαρίων	276
59. Χάρτης τοῦ κράτους τοῦ Ταμερλάνου	258	66. Δεῖγμα χειρογράφου	277
60. Γεώργιος Καστριώτης	260	67. Δεῖγματα χειρογράφων	278
61. Χάρτης Ἑλληνικῶν χωρῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκικῆς κατακτήσεως.	263	68. Οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι Θεσσαλονίκης	280
		69. Μυστικὸς δεῖπνος	281
		70. Τοιχογραφία ἀπὸ τὸν Μυστρᾶν	284

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ	Α' Ὁριστικὴ διαίρεσις τοῦ Ρωμ. Κράτους	σελ.	5— 17
»	Β' Ἡ μεγάλη μετανάστευσις τῶν λαῶν .	»	18— 27
»	Γ' Ἡ Διαμόρφωσις τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ἰουστινιανός—Ἡράκλειος	»	28— 45
	I. Ἑσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ κρίσις .	»	28— 31
	II. Ἡ βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ .	»	31— 41
	III. Ἡράκλειος—Ἀναδιοργάνωσις τῆς Αὐτοκρατορίας	»	42— 45
»	Δ' Οἱ ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Ἀράβων—Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἡρακλείου .	»	46— 64
»	Ε' Τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι ἀπὸ τοῦ Δ' μέχρι τοῦ Ζ' αἰῶνος	»	65— 81
»	ΣΤ' Οἱ Ἰσαυροὶ καὶ αἱ μεταρρυθμίσεις—Εἰκονομαχία	»	82— 97
»	Ζ' Ἡ δυναστεία τῶν Μακεδόνων	»	98—115
»	Η' Ἡ μεγάλη ἀκμὴ τῆς Αὐτοκρατορίας	»	116—134
»	Θ' Τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι ἀπὸ τοῦ Ζ'—ΙΑ' αἰῶνος	»	135—146
	I' Ἡ Δυτικὴ Εὐρώπη κατὰ τοὺς μέσους χρόνους—Ἡ πολιτικὴ διαμόρφωσις . .	»	147—165
»	ΙΑ' Ὁ βίος τῆς μεσαιωνικῆς Εὐρώπης . .	»	166—178
»	ΙΒ' Ἡ Δυτικὴ Εὐρώπη κατὰ τὸ τέλος τῶν μέσων χρόνων	»	179—186
»	ΙΓ' Ὁ δυτικὸς πολιτισμὸς τῶν μέσων χρόνων	»	187—204
»	ΙΔ' Οἱ χρόνοι τῶν Κομνηνῶν	»	205—215
»	ΙΕ' Σταυροφορίαι—Ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων . .	»	216—230
»	ΙΣΤ' Ἡ Φραγκοκρατία εἰς τὴν Ἑλλάδα .	»	231—242
»	ΙΖ' Οἱ Χρόνοι τῶν Παλαιολόγων	»	248—271
»	ΙΗ' Τὰ γράμματα—αἱ τέχναι	»	272—285
	Χρονολογικὸς πίναξ	»	287—299
	Πίναξ εἰκόνων καὶ χαρτῶν	»	291—292
	Πίναξ περιεχομένων	»	293

ΟΕΣΒ